

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 23, Yıl/Year: 2018

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 9
Sayı/ Number: 23
Yıl/ Year: 2018

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Dr.Öğ.Üyesi H. Gülçin BEKEN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Ar. Gör. Mürşit RECEPOĞLU
Ar. Gör. Ayşegül DÜZGÜN

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan AYYILDIZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr.Öğ.Üyesi İsmail ÇALIK (Gümüşhane Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ
Doç. Dr. Nuri BALTACI

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0 456 233 12 29 Dahili: 4306
Fax: 0456 233 12 32 sbedergi@gumushane.edu.tr
<http://sbedergi.gumushane.edu.tr/>

ISSN

1309-7423

GUSBEED

ve

Tarafından Taranmaktadır.

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REFEREE

Dr. Abdurrahman Ekinci
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Ahmet Mutlu Akyüz
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Ahmet Öztel
Bartın Üniversitesi

Dr. Ayşegül Tuş Işık
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Bekir Gövdere
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Cemal Erdem Hepaktan
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Cemil Rakıcı
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Duran Bülbül
Gazi Üniversitesi

Dr. Ece Armağan
Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Elif Çolak
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Ercan Özen
Uşak Üniversitesi

Dr. Erginbay Uğurlu
İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Erhan Örselli
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Fatma Çalışandemir
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Hadiye Küçükkaragöz
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Halim Emre Zeren
Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Harun Bal
Çukurova Üniversitesi

Dr. İbrahim Emre Karaa
Manisa Celal Bayar

Dr. İbrahim Giritlioğlu
Gaziantep Üniversitesi

Dr. İlhami Yücel
Erzincan Üniversitesi

Dr. İlker Sakınç
Hitit Üniversitesi

Dr. İskender Peker
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Kadir Caner Doğan
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Kaplan Uğurlu
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Mahmut Sağır
Kahramanmaraş Sütçü İmam

Dr. Mehmet Akif Arvas
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mustafa Kemal Değer
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Mustafa Doğan
Batman üniversitesi

Dr. Murat Küçük
Ankara Üniversitesi

Dr. Talat Dinar
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Mustafa Şenel
Kafkas Üniversitesi

Dr. Taner Güney
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Mümin Hakkıoğlu
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Zafer Yıldız
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Nazım Kartal
Sinop Üniversitesi

Dr. Zehra Doğan Çalışkan
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Nazmi Kozak
Anadolu Üniversitesi

Dr. Necla Tunay
Marmara Üniversitesi

Dr. Necmettin Fırat Özkan
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Nurcan Yücel
Fırat Üniversitesi

Dr. Osman Cenk Kanca
Atatürk Üniversitesi

Dr. Pınar Baykan
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Sefa Usta
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Selin Marangoz
Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Serap Akdu
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Serpil Gerdan
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Seyfettin Artan
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Suat Hayri Şentürk
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Şefik Okan Mercan
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

1. Personel Güçlendirmenin Performans Ve Verimlilik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama/ *Investigation of Effect of Personnel Improvement on Performance and Efficiency: An Application in the Banking Sector*
Ethem MERDAN..... 1-16
2. Enerji Dengesinin Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi: OECD Örneği / *The Effect of Energy Balance on Budget Deficits: The Case of OECD*
Hakan HOTUNLUOĞLU, Nazlı KEYİFLİ.....17-28
3. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi/*Exploring The Depression Levels of Education Faculty Students in Terms of Some Variables*
Mehmet Enes SAĞAR.....29-41
4. Kamu Borcu Ve Enflasyonun Büyüme Üzerindeki Etkisini Yeniden Gözden Geçirmek: AB 15 Örneği/ *Rethinking of The Effects of Public Debt and Inflation on Economic Growth: The Case of EU 15*
Devran ŞANLI, Mehmet SONGUR, Yusuf MURATOĞLU..... 42-55
5. Tehlikeli Madde Çalışmalarında Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımlarının İncelenmesi/ *Investigation of The Use of Personal Protective Equipment in Hazardous Substance Works*
Mustafa YAĞIMLI, Ümit KAÇAR 56-71
6. Decay in As I Lay Dying From the Perspective of Theory of Abjection/ *İğrençlik Teorisi Açısından Döşeyimde Ölürken'de Çürüme*
Onur IŞIK 72-81
7. Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Küçük Ölçekli Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları/ *Context of Sustainable Tourism Green Marketing Practices in Small Scale Accommodation Enterprises*
Şule Ardıç YETİŞ.....82- 98
8. Engelli Turizmi: Yasal Düzenlemeler Ve Uygulamalar/*Disabled Tourism: Legal Regulations and Practises*
Uğur AKDU, Serap AKDU 99-123
9. Etik Olmayan Müzakere Taktiklerinin Algılanması: Kamu Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Çalışma/*Perceptions on Unethical Negotiation Tactics: A Study on Public Employees*
Mustafa Kemal TOPCU..... 124-141
10. Altı Sigma Kara Kuşak Eğitimi Alacak Personelin Bütünleşik Swara Ve Gia Yöntemleri İle Belirlenmesi/ *Determining the Employee to Receive Six Sigma Black Belt Training With Integrated SWARA And GRA Methods*
Engin ÇAKIR, Ümit KACIR 142-166

11. Yerel Yönetimlerde Pazarlama: Neden Ve Nasıl?/ *Marketing in Local Governments: Why and How?*
Tuğba KILIÇER, Elif BOYRAZ, Özlem ERGÜL 167-189
12. Turizm Sektöründe Bilişim Teknolojileri Kullanımının Finansal Performansa Etkisi/ *The Effect of the Use of Information Technologies in Tourism Sector on Financial Performance*
Alper Veli ÇAM, Handan ÇAM, Hasan AYAYDIN 190-203
13. Sürdürülebilir Turizm Girişimlerinde Önem Ve Performans Değerlendirmeleri: Göynük Tarihi Konakları Örneği/ *Importance and Performance Evaluations About Sustainable Tourism Initiatives: Sample of Göynük Historic Mansions*
İsa BAYHAN, Serkan ŞENGÜL, Rahmi YÜCEL..... 204-226
14. Satırlı Bir Sözlük Olan Osman'ın Lügâtinde Söz Varlığı Çalışması/ *A Thesaurus Study in Osman's Dictionary (Osman Lügâti) - A Below-The-Line Dictionary*
Nimet Kara KÜTÜKÇÜ..... 227-250
15. Katılım ve Etkinlik Boyutları Açısından Kent Konseylerinin Değerlendirilmesi: Trabzon Büyükşehir Kent Konseyi Örneği/ *Analysis of City Councils With Respect to Participation and Effectiveness: Case of Trabzon Metropolitan City Council*
Abdullah UZUN, Suna Ersavaş KAVANOZ 251-271
16. Merkez Bankası Parasal Büyüklüklerinin Parasal Krizleri Açıklamadaki Etkinliği: Panel Veri Analizi/ *Central Bank Monetary Aggregates' Effectiveness on Explaining the Monetary Crisis: Panel Data Analysis*
Selim DEMEZ, Zekai ÖZDEMİR..... 272-294
17. Teorik Olarak Vergi Yükü; 1980-2015 Yılları Arasında Türkiye'de Toplam Vergi Yüküne Etki Eden Temel Ekonomik Faktörler/ *The Tax Burden as Theoretically; The Basic Economic Factors Which Affect the Total Tax Burden Within Turkey Among the Years of 1980 – 2015*
Hakan ARSLANER..... 295-316
18. İlkokul Birinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi/ *Examination of The Social Skills of First Grade Primary School Students According to Various Variables*
Adem ARSLAN, Oğuz Serdar KESİCİOĞLU.....317-331
19. Enerji Tüketimi ve Karbon Emisyonu ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Tespit Edilmesi/ *Determination of the Relationship Between Energy Consumption and Carbon Emission With Economic Growth*
Selim BAŞAR, Hikmet AKYOL.....332-347

PERSONEL GÜÇLENDİRMENİN PERFORMANS VE VERİMLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Ethem MERDAN¹
orcid.org/0000-0003-2528-2326

ÖZ

İşletmeler performans ve verimliliklerini yüksek tutarak rekabette başarı elde edebilmekte ve varlıklarını sürdürebilmektedirler. Performans ve verimliliği yüksek tutabilmek de ancak nitelikli personellerin varlığı ile mümkündür. Bu yüzden personele gereken önem verilmesi ve çeşitli yönlerden güçlendirilmesi son derece önem taşımaktadır. Bu çalışma da amaç, personel güçlendirmenin performans ve verimlilik üzerindeki etkisini ve aralarındaki ilişkileri araştırmaktır. Çalışmanın kapsamı ve sınırları itibarıyla; Kırıkkale'deki bankaların çalışanlarıdır. Veri toplamak amacıyla anket uygulanmış ve anketten elde edilen veriler çeşitli analizlere (Korelasyon, Anova ve Regresyon) tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda personel güçlendirmenin hiçbir boyutunun performans üzerinde bir etkisinin olmadığı, fakat personel güçlendirmenin anlam ve yetkinlik boyutlarının verimlilik üzerinde etkisi görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Personel Güçlendirme, Performans, Verimlilik.*

INVESTIGATION OF EFFECT OF PERSONNEL IMPROVEMENT ON PERFORMANCE AND EFFICIENCY: AN APPLICATION IN THE BANKING SECTOR

ABSTRACT

Businesses can achieve success and retain their assets by keeping their performance and productivity high. To keep the performance and productivity high is only possible with the presence of qualified staff. Therefore, it is very important that the staff in a company should be given necessary importance and should be strengthened in several ways. The aim of this study is to investigate the impact of the staff empowerment on performance and productivity and their relationship. The scope and limits of the study; it is the employees of the banks in Kırıkkale. A questionnaire was applied to collect data and the data obtained from the questionnaire were subjected to various analyzes (Correlation, Anova and Regression). As a result of this study, it was found that there was not the effect of any dimension of personnel empowerment on performance, but the significance and competence dimensions of personnel empowerment had the effect on productivity.

Keywords: *Empowerment, Performance, Productivity.*

¹ Öğretim Görevlisi, Ahi Evran Üniversitesi Kaman Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, ethem.merdan@ahievran.edu.tr

Giriş

Örgütlerde insana verilen önemin artmasıyla birlikte insana yönelik yapılan yatırımlarda artmıştır. Çünkü insana yapılan yatırım örgüte yapılan yatırımdır ve insanın kalitesi arttıkça yaptığı işinde kalitesi artacaktır. Bu açıdan bakıldığında işletmeler işgörenlerinden daha fazla yararlanabilmek, onların performanslarını artırabilmek, verimliliklerini yükseltebilmek adına işgörenlerini daha nitelikli hale getirmeye çalışmakta, onlara sürekli sorumluluk yüklemekte, eğitim faaliyetleri düzenlemekte, ödüllendirmekte ve alınan kararlarda onların görüşlerini alarak söz sahibi yapmaktadırlar.

İnsan kaynakları yönetimini benimseyen işletmeler, amaçlarına ulaşmak için son zamanlarda insana gereken önemi vermeye, onları eğitmeye ve geliştirmeye, yetkilendirmeye ve sorumluluk vermeye, bireysel karar almayı öğretmeye, kararlara katılmalarını sağlamanın yanında insiyatif almaya ilişkin uygulamaları artırmakta ve çalışanların işyerlerinde kendilerini değerli hissetmelerini, kendilerini işyerlerinin sahibi gibi görmelerini ve benimsemelerini, bu şekilde devam ederek de güçlenmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Giderler, 2015: 62). Bu amaçlar doğrultusunda sürekli olarak güçlendirmeye ve etkinliği artırmaya yönelik birtakım politikalar geliştirirler.

Günümüzde rekabetin sürekli artmasıyla işletmeler varlıklarını korumak ve devam ettirmek, başarı sağlamak, değişime, zamanın şartlarına ve teknolojiye uyum sağlayabilmek amacıyla, güçlü, kendi kendini kontrol edebilen ve bir takım liderlik özelliklerine sahip olmuş işgörene ihtiyaç duymuşlar ve beşeri (insan) sermayeye daha fazla yatırım yapmışlardır (Doğan ve Şahin, 2008: 80). Çünkü modern yönetim anlayışıyla hareket eden işletmelerin uyguladıkları bir takım yönetim stratejileri, özellikle insan kaynakları yönetiminin geliştirilmesine olanak sağlayan yöntemler, küreselleşmenin hızla arttığı rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalmasına ve büyümesine, değişimi yakalayabilmesine imkân sunmaktadır. İnsan Kaynaklarının geliştirilmesini sağlayan en önemli unsurlardan biriside şüphesiz personel güçlendirmedir (Çavuş, 2008: 1289).

Personel güçlendirme, işi yapan bireyle karar vereni yakınlaştırmakla kalmayıp, işlerin yapılış süresini de kısaltmaktadır. İşgörenlerin öz-yeterlilik duygularını geliştirecek olan her türlü yönetim şekli personelin güçlenmesini sağlayacaktır. Bunun yanında işgörenlerin işlerine olan kontrol ve sahiplenme hisleri arttıkça personel güçlendirmesi de gerçekleşmiş olacaktır. Çünkü güçlendirilmiş işgörenler, yaptıkları işlerin kendilerine ait olduğu hissine sahip oldukları zaman bu işlerin sonuçlarında kendilerine ait olduğunu bildikleri için daha fazla sorumluluk ve insiyatif alırlar, işlerinden memnuniyet duyarlar ve böylece işyerlerindeki etkinlikleri,

---

katılımları, performansları ve verimlilikleri artar (Yatkın, 2009: 131). Bu noktadan hareketle ve ayrıca alanda sadece performans ve verimlilik arasındaki ilişkilerin incelenmesi, bu değişkenler üzerinde ciddi etkisi olduğu düşünülen personel güçlendirme hakkında yeterince bir çalışma yapılmamış olması sebebiyle araştırma problemi, **“performans ve verimlilik üzerinde personel güçlendirmenin rolünü belirlemek”** biçiminde belirlenmiştir.

PERSONEL GÜÇLENDİRME

Güçlendirme, Spreitzer’e (1995: 1144) göre kavramsal olarak anlam, yetkinlik, özerklik ve etki şeklinde dört algısal boyuttan oluşmak üzere motivasyonu artırmayı esas alan bir yapıyı ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle güçlendirme, güçsüzlüğü artıran durumların belirlenmesini sağlayarak, resmi organizasyon uygulamaları ve resmi olmayan teknikler yardımıyla işgörenlerde öz-yeterlilik hissinin artırılmasını sağlayan bir süreç olarak tanımlanabilir (Conger ve Kanungo, 1988: 474). Buradan hareketle personel güçlendirme, işletmelerde tepe yönetiminin (üstlerin), alt kademe yönetimine (astlara) yetki, güç, inisiyatif kullanma ve sorumluluk vererek işyerinin sahibiymiş gibi hareket etmelerini, cesaretli bir şekilde bir işi yapabilmelerini ve sürekli olarak kendilerini geliştirmelerini, gerektiğinde bireysel karar almalarını sağlayan ve özgüvenlerini artıran bir süreç olarak tanımlanabilir (Gürbüz ve ark., 2013: 791). Değişik boyutlar ve farklı tanımlarla ifade edilen personel güçlendirme, işgörenlerin üstlerinin herhangi bir konuda onay vermelerine ihtiyaç duymadan karar aldıkları ve alınan kararları uygulamak amacıyla ihtiyaçları olan eğitim, bilgi, kaynak, yetki, ödül ve yeteneklerini ortaya koyma fırsatlarının kendilerine sunulduğu koşullarda aldıkları kararların sorumluluğunun kendilerine ait olduğu uygulamalar bütünü şeklinde de ifade edilebilir (Tetik, 2015: 209).

Personelin güçlendirilmesi, işgörenin işine karşı daha olumlu bir eğilim göstermeleri ve işletmenin amaçlarıyla kendi amaçlarını uyumlaştırmaları bakımından önem taşımaktadır. Bu yüzden işgörenin güçlendirme konusunda bir takım özellikleri taşıması gerekmektedir (Seçgin ve Özyer, 2016: 257)

Bu açıdan bakıldığında örgütleri personel güçlendirmeye yönelten sebepler şu şekilde sıralanabilir (Koçel, 2015: 476-477):

- a. Bilgi işleme ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler,
- b. Rekabetin sürekli artması ve dolayısıyla müşteri istek ve beklentilerine hızlı yanıt verme zorunluluğunun artması,
- c. Personelin eğitim düzeyinin ve beklentilerinin artması,
- d. Genellikle toplumda, özellikle de örgütlerde demokratikleşme yönündeki tutumun artması,

e. Bilgi ve insan faktörünün rekabet etmede en önemli kaynak olarak ortaya çıkması,
f. Hiyerarşiyi temel alan komuta-kontrol anlayışının örgütlerde giderek zayıflaması,
g. Globalleşen, sürekli olarak değişme ve gelişme gösteren bir dış çevrenin oluşması.
Güçlendirilmeyi oluşturmuş işgörenler ve takımlar, örgütlerini etkileyebilme özgürlüğüne, yetenek ve becerisine sahip oldukları zaman iyi yönde performans gösterme eğilimde olurlar (Chen ve diğ., 2002: 332). Performansı düşük bireylerin örgüte etkililiği ve verimliliği düşük olacağından güçlendirme çalışmalarının düzenli olarak örgüt tarafından sağlanması önem taşımaktadır.

PERFORMANS

Güçlendirilmesi sağlanmış işgörene ait performans değerlendirmede, işgörenin performansı hakkında kendisine zaman zaman geri bildirim (dönüt) yapılması, onun motivasyonunu ve tatminini artırmayı amaçlayan ödüllendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir (Karakaş, 2014: 88). Bu açıdan bakılacak olursa performans kavramı, işgören veya onun içinde bulunduğu grubun belli bir sürede işini yaparken sergilediği eylem ve gayretlerin nicel ve nitel sonuçları olarak tanımlanabilir (Uysal, 2015: 33).

Performans değerlendirme ise, işgörenlerin önceden belirlenmiş standartlarla şu anki görevlerindeki başarılarını, etkinlik ve verimliliklerini, yeniliklere ve gelişmelere uyum sağlamalarını, tutum ve davranışlarını değerlendirmelerini, işletmeye katkılarını ölçen ve karşılaştıma imkânı sağlayan bir süreçtir (Kıngır ve Taşkiran, 2006: 198).

Performans yönetimi sayesinde, örgütün hedefleriyle işgörenlerin hedefleri bütünleştirildiği gibi ve işgörenlerin örgüte yaptıkları katkının yani verimliliğin ölçülmesi ve değerlendirilmeside sağlanabilir (Helvacı, 2002: 157). Ayrıca yapılan bu değerlendirmeyle, kimlerin terfi ettirileceği, işten çıkarılacağı, hedeflere ve amaçlara ulaşp ulaşmadığı, yüksek başarı gösterip göstermediği, kendini geliştirme konusunda neler yaptığı, verimlilik düzeyi gibi durumlar ortaya çıkmış olur. Bütün bunlar, sağlıklı bir performans değerlendirme sistemiyle mümkündür (Pehlivan, 2008: 172). Bu sistemin kurulması nitelikli personelin hangi işte daha başarılı olduğunu gösterecek, işe en uygun personelin seçilmesini ve çalıştırılmasını sağlayacaktır. Böylece işgörenin örgüte olan katkısı artacak ve dolayısıyla verimlilik de yükselecektir.

VERİMLİLİK

İşgörenlerin verimliliği işletme verimliliğini doğrudan etkilemesinin ve önemli ölçüde katkı sağlamasının temelinde, örgütsel hedeflerine ulaşmış ve örgüt içi verimliliği sağlamış motivasyonu yüksek işletme çalışanlarının oldukları görülmektedir (İştar, 2012: 11).

Buradan yola çıkarak verimlilik, çeşitli mal veya hizmetlerin üretimini sağlayan kaynakların emek, sermaye, doğal kaynak, hammadde ve malzeme, enerji, yetenek ve bilginin etkin olarak kullanılması şeklinde tanımlanabilir. Yüksek verimliliğin anlamı, eşit miktar kaynakla daha çok ürün ve hizmet üretmek ya da aynı girdiyle daha fazla çıktı elde etmektir (Özdemir, 1995: 377; Gerşil, 2007: 528).

Verimliliği artırmanın çeşitli yolları vardır. Bunlardan biriside ödüllendirmedir. İşgörenlerin ihtiyaç ve beklentilerini en etkili şekilde karşılayacak olan ödüller, işgörenlerin motivasyonunu en fazla artıracak ödüllerdir. Bu ödüller, işgörenlerin iş tatminlerini artırdığı gibi örgütsel düzeyde işgören ve işletmenin performansını ve verimliliğinin de artmasını sağlayacaktır (Bilgin, 2002: 11). Bu noktada personel güçlendirme konusunda işletmelerin yeterince bilinçlenmeleri, güçlendirme yollarının neler olduğunu en iyi şekilde öğrenmeleri ve bu yönde çalışmalar yapmaları performansın ve verimliliğin artmasını dolayısıyla başarının sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İş hayatında yöneticilerin en önemli beklentilerinden biride yüksek performanslı ve verimliliği yüksek bireylerle çalışmaktır. Bu kişinin işe alınması sırasında fark edilmesi zor bir durumdur. Bu açıdan bakılırsa çalışana verilen işin yapılması sırasında ve çalışma sonunda tespit edilebilir. Tespit sonrası çalışanın olumlu yönde iyileştirilmesi için yani performans ve verimliliğinin artırılması için performans güçlendirme yoluna gidilebilir. Bu çalışmada amaç performans güçlendirmenin, performans ve verimlilik üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma kapsamında performans ve verimlilik arasındaki ilişkide ayrıca incelenecektir. Diğer taraftan demografik (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma yılı vb.) özelliklere göre performans ve verimliliğin farklılık arz edip etmediği de araştırılacaktır.

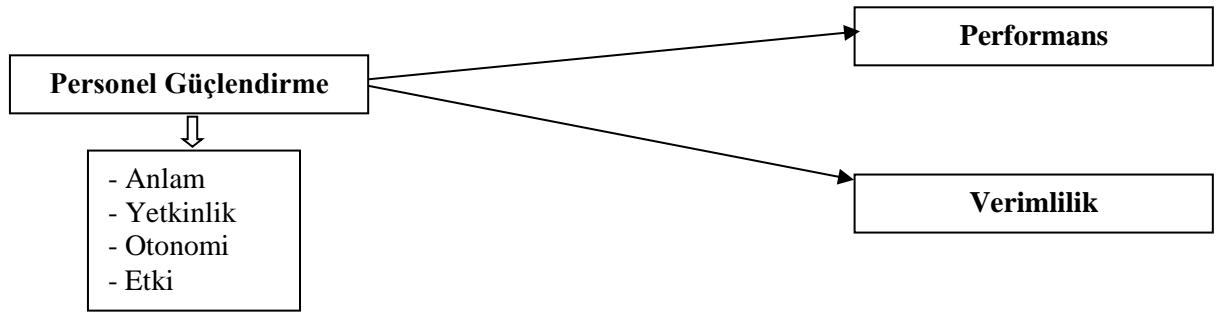
Bankacılık sektörü çalışma süresi ve müşteri ilişkileri bakımından yoğun bir sektördür. Çalışanların bu yoğunluktan dolayı zaman zaman performansları ve verimlilikleri düşmektedir. Ancak banka yönetiminin de beklentisi daima yüksek performanslı ve verimli çalışanlarla, müşterinin istek ve beklentilerine yani tatminine en iyi şekilde cevap vermektir. O yüzden çalışanların performans ve verimliliğini sürekli yüksek seviyede tutmak son derece önemlidir.

Personel güçlendirme, performans ve verimlilik konularında çalışmalar yapılmakla birlikte bu üç değişken arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırmanın elde edilecek bulgular personel güçlendirme, performans ve verimlilik kavramlarıyla ilgili çalışmalar yapan araştırmacılara da katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmaya yol göstermesi için ve hipotezlerin oluşturulması bakımından aşağıdaki model kurulmuştur. Bu model personel güçlendirme, performans ve verimlilik arasındaki ilişkileri açıklamayı amaçlayan bir modeldir ve Şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu modele göre oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1: Personel Güçlendirme ile performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H1a: Anlam ile performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H1b: Yetkinlik ile performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H1c: Otonomi ile performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H1d: Etki ile performans arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2: Personel Güçlendirme ile verimlilik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2a: Anlam ile verimlilik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2b: Yetkinlik ile verimlilik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2c: Otonomi ile verimlilik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2d: Etki ile verimlilik arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Kırıkkale il merkezindeki banka çalışanlarıdır. Rastsal olarak seçilen 250 banka çalışanına anket uygulanmıştır. Fakat iş yoğunluğu, ilgisizlik, önemsememe vb. sebepler dolayısıyla 208 banka çalışanından yanıt alınabilmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerin toplanmasını sağlamak için anket yöntemi uygulanmıştır. Araştırma anketi üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm demografik değişkenleri içermektedir ve 7 soruya yer verilmiştir. Anketin bu bölümünde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir düzeyi, işyerinde çalışma süresi ve hedeflerine ulaşma düzeyi şeklinde sorulara yer verilmiştir. Anketin ikinci bölümünde Spreitzer tarafından (1995) tarafından geliştirilen, Kitapçı ve arkadaşlarının (2013) Türkçeye çevirdiği personel güçlendirme ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte personel güçlendirmeye ilişkin 12 soru ve dört boyut bulunmaktadır. Anketin üçüncü bölümünde ise Kirkman ve Rosen'in (1999), Fuentes, Saez ve Montes'in (2004), Rahman ve Bullock'un (2004) katkılarıyla geliştirilmiş ölçeklerden faydalanılarak Erdoğan (2011) tarafından oluşturulmuş olan çalışan performansı ölçeğine yer verilmiştir. Bu ölçek 7 sorudan oluşmaktadır. Anketin dördüncü bölümünde ise Staples ve Ratnasingham'ın (1998) çalışmasında yer alan 8 soruluk verimlilik ölçeğine yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında uygulanan ankette elde edilen verileri analiz etmek için "SPSS 21.0" programı kullanılmıştır. Personel güçlendirmenin performans ve verimliliğe olan etkisini incelemek için regresyon analizi; personel güçlendirme ile performans ve verimlilik arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik korelasyon analizi; personel güçlendirme, performans ve verimliliğin demografik özelliklere ilişkin farklılıklarını belirlemek için ise T-testi ve Anova testi analizi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Araştırma Bulguları

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	F (Sıklık)	(%) Yüzde
Bayan	86	41,3
Erkek	122	58,7
Toplam	208	100,0
Medeni Durum	F (Sıklık)	(%) Yüzde
Bekâr	94	45,2
Evli	111	53,4
Diğer	3	1,4
Toplam	208	100,0
Yaş	F (Sıklık)	(%) Yüzde
18-25	23	11,1
26-30	86	41,3
31-35	52	25,0
36-40	25	12,0
41-45	20	9,6

46 ve üstü	2	1,0
Toplam	208	100,0
Aylık Gelir	F (Sıklık)	(%) Yüzde
1001-1500	16	7,7
1501-2500	81	38,9
2501-3000	108	51,9
3000'den fazla	3	1,4
Toplam	208	100,0

Eğitim Durumu	F (Sıklık)	(%) Yüzde
Lise-Dengi	12	5,8
Önlisans	53	25,5
Lisans	132	63,5
Yüksek Lisans	11	5,3
Toplam	208	100,0
Çalışma Süresi	F (Sıklık)	(%) Yüzde
1 yıldan az	8	3,8
1-3	82	39,4
4-7	80	38,5
8-10	29	13,9
10 dan fazla	9	4,3
Toplam	208	100,0
Hedeflere Ulaşma Düzeyi	F (Sıklık)	(%) Yüzde
Çok Düşük	2	1,0
Düşük	11	5,3
Orta	48	23,1
Yüksek	56	26,9
Çok Yüksek	91	43,8
Toplam	208	100,0

Tablo 1'de katılımcılarla ilgili demografik bulgular incelendiğinde katılımcıların cinsiyet dağılımlarının % 41.3'ünü bayanlar (86 kişi), % 58.7'sini erkekler (122 kişi) oluşturmaktadır. Ankete katılanların medeni durumları incelendiğinde %45.2'sinin bekâr (94 kişi), % 53.4'ünü (111 kişi) bekâr ve % 1.4'ünü (3 kişi) ise diğer grubunda yer almaktadır. Yaş durumlarına bakıldığında katılımcıların % 11.1'i (23 kişi) 18-25 yaş aralığında, %41.3'i (86 kişi) 26-30 yaş aralığında, % 25.0'i (52 kişi) 31-35 yaş aralığında %12.0'si (25 kişi) 36-40 yaş aralığında, % 9.6'sı (20 kişi) 41-45 yaş aralığında ve % 1.0'i (2 kişi) 46 ve üstü yaşındadır. Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde % 5.8'i (12 kişi) lise-dengi, % 25.5'i (53 kişi) önlisans, % 63.5'i (132 kişi) lisans, % 5.3'ü (11 kişi) lisansüstü eğitim almıştır. Aylık gelir durumları incelendiğinde % 7.7'si (16 kişi) 1001-1500 TL arası, %38.9'u (81 kişi) 1501-2500 arası, % 51.9'u (108 kişi) 2501-3000 arası, %1.4'ü (3 kişi) 3000 TL den fazla aylık gelire sahiptir. Katılımcıların buldukları işte çalışma sürelerine bakılacak olursa % 3.8'i (8 kişi) 1 yıldan az,

% 39.4'ü (82 kişi) 1-3 yıl arası, % 38.5'i (80 kişi) 4-7 yıl arası, %13.9'u (29 kişi) 8-10 yıl arası ve %4.3'ü (9 kişi) 10 yıldan fazla bulunduğu iş kolunda çalışmıştır. Hedeflerine ulaşma düzeyi incelendiğinde katılımcıların % 1.0 (2 kişi) çok düşük, % 5.3'ü (11 kişi) düşük, % 23.1'i (48 kişi) orta, %26,9'u (56 kişi) yüksek ve % 43.8'i (91 kişi) çok yüksek şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Tablo 2. Değişkenlerin Güvenilirliği

	Cronbach Alpha Değeri (α)
Personel Güçlendirme	,903
Performans	,768
Verimlilik	,843

* $0,80 < \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Anket soruları öncelikle bağımsız değişken (personel güçlendirme) ve bağımlı değişken (performans ve verimlilik) güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak tablo 2'de görüldüğü gibi alfa (cronbach alpha) katsayısı personel güçlendirme ve verimlilik değişkeni için yüksek derecede iken performans değişkeni için orta derecede güvenilir olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3: KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,859
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1525,570
	df	66
	Sig.	,000

Tablo 3'de görüldüğü gibi Verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett testi ile analiz edilmiştir. Bu ölçme aracına göre KMO değerinin 0,85 ve Bartlett's test sonucunun anlamlı (ki-kare için $p < 00.1$) olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç faktör analizi için örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir ve bu değer "çok iyi" sınıflandırmasına karşılık gelmektedir.

Tablo 4: Personel Güçlendirme Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri			
ETKİ				
PG10	,889			
PG12	,862			
PG11	,843			
OTONOMİ				
PG8		,643		
PG7		,639		
PG9		,561		
ANLAM				
PG3			,875	
PG1			,770	

PG2				,678
YETKİNLİK				
PG4				,814
PG6				,757
PG5				,828

Tablo 4 incelendiğinde personel güçlendirmenin 4 boyutta (anlam, yetkinlik, otonomi, etki) toplandığı görülmektedir. Bu sonuç asıl ölçekteki sonuçları destekler niteliktedir. Performans ve verimlilik ölçekleri araştırma kapsamında tek boyut olarak ele alınmıştır.

Tablo 5: Cinsiyete Göre Personel Güçlendirme, Performans ve Verimlilik t-Testi Analiz Sonuçları

	Cinsiyet	N(Kişi Sayısı)	Ortalama
Personel Güçlendirme	Kadın	86	4,2713
	Erkek	120	4,2944
Sig ,948			
	Cinsiyet	N(Kişi Sayısı)	Ortalama
Performans	Kadın	86	4,2608
	Erkek	120	4,2202
Sig ,152			
	Cinsiyet	N(Kişi Sayısı)	Ortalama
Verimlilik	Kadın	86	4,2500
	Erkek	120	4,1625
Sig ,054			

* Ortalama farklılığı 0.95 güven aralığında anlamlıdır.

Cinsiyete göre personel güçlendirme, performans ve verimliliğin farklılık arz edip etmediğini gösteren tablo 5'e bakıldığında cinsiyete göre üç değişkeninde farklılık arz ettiği görülmemektedir.

Tablo 6: Eğitim Düzeyine Göre Personel Güçlendirme, Performans ve Verimlilik Anova Testi Analiz Sonuçları

	Eğitim Düzeyi	Ortalama
Personel Güçlendirme	İlköğretim	-
	Lise-Dengi	3,3333
	Önlisans	4,4340
	Lisans	4,2885
	Yüksek Lisans	4,3864
	Toplam	4,2848
Sig ,000		
Performans	İlköğretim	3,2857
	Lise-Dengi	3,8214
	Önlisans	4,2588
	Lisans	4,2684
	Yüksek Lisans	4,2338

	Toplam	4,2372
Sig ,014		
Verimlilik	İlköğretim	3,7500
	Lise-Dengi	3,2500
	Önlisans	4,2736
	Lisans	4,2235
	Yüksek Lisans	4,3182
	Toplam	4,1990
Sig ,000		

* Ortalama farklılığı 0.95 güven aralığında anlamlıdır.

Eğitim durumuna göre personel güçlendirme, performans ve verimliliğin farklılık arz edip etmediğini gösteren tablo 6 incelendiğinde eğitim durumuna göre performans güçlendirmenin, performansın ve verimliliğin farklılık arz ettiği görülmektedir. Eğitim durumu ortalamalarına bakıldığında personel güçlendirmede önlisans eğitimi alanların, performansda lisans eğitimi alanların ve verimlilikte yine önlisans eğitimi alanların ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 7: Personel Güçlendirme İle Performans ve Verimlilik Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

		Performans	Verimlilik
Anlam	Pearson Correlation	,406**	,575**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
Yetkinlik	Pearson Correlation	,370**	,592**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
Otonomi	Pearson Correlation	,306**	,459**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
Etki	Pearson Correlation	,284**	,463**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo 7’de personel güçlendirme (anlam, yetkinlik, otonomi, etki) ile performans ve verimlilik arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna tabloya göre anlam, yetkinlik, otonomi ve etki ile performans ve verimlilik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Personel Güçlendirme İle Performans Arasındaki İlişkiye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Sig.	Beta	t
Sabit	2,124	,000		7,296
Anlam	,191	,001	,263	3,509
Yetkinlik	,197	,013	,199	2,495

Otonomi	,079	,247	,115	1,160
Etki	,018	,752	,030	,316
R	,481			
R ²	,231			
Düzeltilmiş R ²	,216			
Standart Hata	,45768			
F Değeri	14,958			
Durbin-Watson	1,975			

Bu çalışmada personel güçlendirme boyutları olan anlam, etkinlik, otonomi ve etki kullanımının performans üzerine etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Anlam, etkinlik, otonomi, etki boyutlarının performans üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle H1a, H1b, H1c ve H1d hipotezleri reddedilmektedir.

Tablo 9: Personel Güçlendirme İle Verimlilik Arasındaki İlişkiye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Sig.	Beta	t
Sabit	1,320	,000		5,766
Anlam	,216	,000		4,236
Yetkinlik	,319	,000	,289	4,649
Otonomi	,037	,560	,342	,584
Etki	,089	,100	,051	1,651
R	,678			
R ²	,460			
Düzeltilmiş R ²	,449			
Standart Hata	,43062			
F Değeri	42,301			
Durbin-Watson	2,124			

Bu çalışmada ayrıca personel güçlendirme boyutları olan anlam, etkinlik, otonomi ve etki kullanımının verimlilik üzerine etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Otonomi, etki boyutlarının verimlilik üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle H2c ve H2d hipotezleri reddedilmektedir. Anlam ve etkinlik boyutunun verimlilik üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve % 46 oranında açıklayıcı olduğu (R²=0.460) görülmektedir. Buradan hareketle anlam ve etkinlik arttıkça verimliliğinde artacağı söylenebilir. Bu bağlamda H2a ve H2b hipotezleri kabul edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışma Kırıkkale ilindeki bankalarda çalışan bireylere yapılmakla birlikte personel güçlendirmenin performans ve verimlilik üzerindeki etkisini incelemeyi amaç edinmiştir. Bu araştırma kapsamında demografik bilgilere bakıldığında araştırmanın örnekleminde erkeklerin çoğunlukta olduğu ve katılımcıların büyük bir kısmının evli oldukları görülmektedir. Yaş durumlarına bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunu 26-30 yaş aralığının oluşturduğu, lisans eğitimi alanların ağırlıkta olduğu, aylık gelir durumuna bakıldığında 2501-3000 TL arası ücret alanların ağırlıkta olduğu, çalışma süresi incelendiğinde de 1-3 yıl arası çalışanların ve hedeflere ulaşma düzeyi incelendiğinde ulaşan sayısının çok yüksek yanıtının çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre personel güçlendirme, performans ve verimliliğin farklılık arz edip etmediği incelendiğinde, cinsiyete göre farklılık arzetmedikleri görülmektedir.

Eğitim durumuna göre performans güçlendirmenin, performansın ve verimliliğin farklılık arz edip etmediği incelendiğinde, bütün değişkenlerin farklılık arzettiği görülmektedir. Bu noktada ortalamalara bakıldığında personel güçlendirmede önlisans eğitimi alanların, performansda lisans eğitimi alanların ve verimlilikte yine önlisans eğitimi alanların ortalamalarının yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Personel güçlendirme (anlam, yetkinlik, otonomi, etki) ile performans ve verimlilik arasındaki ilişkilere bakıldığında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Ancak regresyon analizinde iste beklenen bu anlamlı ilişkilere ulaşılamamıştır. Bu noktada personel güçlendirmenin mantıksal çerçevede performansı etkilemesi beklenirken herhangi bir etki görülmemiştir. Diğer yandan personel güçlendirmenin verimlilik üzerindeki etkisi incelendiğinde anlam ve yetkinlik boyutunun verimlilik üzerinde etkisi vardır. Ancak otonomi ve etki boyutlarının etkisi gözlemlenememiştir.

Personel güçlendirme sadece işgören açısından değil işletme açısından da son derece önemlidir. Çünkü işgörenin performansının artması demek işletmenin performansının artması demektir. Onun için işletmelerin hangi konularda personelin eksik olduğunu performans değerlendirme yöntemleriyle tespit edip bu konuda gerekli güçlendirmeleri yapmaları gerekmektedir. Verimlilik artışı ve yüksek performans ancak bu şekilde sağlanabilir. Hatta işletmelerin personelin durumlarını çeşitli şekillerde belirleyip düzenli periyotlarda güçlendirmeler yapmaları performansın daha da artmasını sağlayacaktır.

Personelin geliştirilmesinin performans ve verimliliğin düzeyini etkileme durumunu ortaya koyan bu çalışma yöneticilerin dikkat etmesi gereken noktaları ortaya koymasından

önemlidir. Elde edilen bulgular personel güçlendirme, performans ve verimlilik konularında güncel ve güvenilir sonuçlar ortaya koyması sebebiyle işletmeler açısından önemlidir. Sonuç olarak performansın ve verimliliğin artırılmasını sağlamak için personel güçlendirme konusunda işletmelerin ve yöneticilerin bazı hususlara daha fazla dikkat edecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bilgin, M. H. (2002), “Bireysel Performansa Dayalı Ücret ve Verimlilik”, Çimento İşveren Dergisi, 16, 3- 12.
- Chen, G., Kirkman, B. L., Kanfer, R., Allen, D. and Rosen, B. (2007), “A Multilevel Study of Leadership, Empowerment, and Performance in Team”, Journal of Applied Psychology, 92 (2), 331–346.
- Conger, J. A. and Kanungo, R. N., (1988), “The Empowerment Process: Integrating Theory And Practice”, Academy of Management Review, 13 (3), 471-482.
- Çavuş, M. F. (2008), “Personel Güçlendirme: İmalat Sanayii İşletmelerinde Bir Araştırma”, Journal of Yasar University, 3(10), 1287-1300.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2008), “Bireysel Performansı ve Verimliliği Artırmada Kendi Kendine Liderlik Yaklaşımının Önemi”, “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10 (1), 77-95.
- Erdoğan, E. (2011), “Etkili Liderlik Örgütsel Sessizlik ve Performans İlişkisi”, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze.
- Fuentes, M. Mar Fuentes, Carlos A. Albacete-Saez and F. Javier Llorens-Montes (2004), “The Impact Of Environmental Characteristics On TQM Principles And Organizational Performance”, The International Journal Of Management Science, 32, 425-442.
- Gerşil, M. (2007), “APC (Amerikan Verimlilik Merkezi) Çok Faktörlü Verimlilik Ölçme Modeli ve Bir Uygulama”, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review, 7(2), 527-542.
- Giderler, C. (2015), “Sosyal Hizmet İşletmelerinde Personel Güçlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı, 58-88
- Gürbüz, G., Kumkale, İ. ve Oğuzhan, A. (2013), "Bankacılık Sektöründe Personel Güçlendirme Uygulamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Trakya Bölgesi Bankalarında Araştırma", Uluslararası Avrasya Ekonomileri Kongresi, St.Petersburg, Rusya, 17-18 Eylül 2013.
- Helvacı, M. A. (2002), “Performans Yönetim Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35 (1-2), 155-169.
- İştar, E. (2012), “Stres ve Verimlilik İlişkisi”, Akademik Bakış Dergisi, 33, 1-21.
- Karakaş, A. (2014), “İşletmelerde Personeli Güçlü Kılma Yollarından Personel Güçlendirme”, DUSBED (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi), 6, 11, 79-105.
- Kıngır, S. ve Taşkıran, E. (2006), “Performans Değerlendirme Çalışmalarına İlişkin İşgören Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, VIII (I), 195-216.
- Kirkman, B. L. and Rosen, B. (1999), “Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment”, Academy of Management Journal, 42 (1), 58-74.
- Kitapçı, H., Kaynak, R. ve Ökten, S. S. (2013), “Güçlendirmenin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Kamu ve Özel Sektörde Mukayeseli Bir Araştırma”, International Review of Economics and Management, 1 (1), 49-73.
- Koçel, T. (2015), İşletme Yöneticiliği, 16. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Özdemir, S. (1995), “Eğitimde Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi”, Eğitim Yönetimi, 1, 3 (3), 377-388.
- Pehlivan, B. (2008), “İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirmesi ve Maliye Bakanlığı Çalışanlarına Yönelik Bir Uygulama”, Maliye Dergisi, 154, 171-187.

- Rahman, S. and Bullock, P. (2005), "Soft TQM, Hard TQM, And Organizational Performance Relationships: An Empirical Investigation", *Omega*, 33 (1), 73-83.
- Seçgin, Y. ve Özyer, K. (2016), "Kontrol Odağının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü: Ankara İl Merkezindeki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 7 (22), 249-277.
- Spreitzer, G. M. (1995), "Psychological Empowerment In The Workplace: Dimensions, Measurement, And Validation", *Academy Of Management Journal*, 38 (5), 1442-1445.
- Staples, S. and Ratnasingham, P. (1998), "Trust: The Panacea of Virtual Management?", *Proceedings of the International Conference on Information Systems*, 19, 128-144.
- Tetik, N. (2015), "Turist Rehberlerinin Davranışsal Personel Güçlendirme Algıları", *İşletme Araştırmaları Dergisi (Journal of Business Research-Türk)*, 7(3), 407-431.
- Uysal, Ş. (2015), "Performans Yönetimi Sisteminin Tanımı, Tarihçesi, Amaç ve Temel Unsurlarına Genel Bir Bakış", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 32-39.
- Yatkın, A. (2009), "Kamu Yönetiminde Bireysel Performans ve Örgütsel Verimlilik Aracı Olarak Personel Güçlendirme", *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 4, (2), 128-141.

ENERJİ DENGESİNİN BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: OECD ÖRNEĞİ

Hakan HOTUNLUOĞLU¹
orcid.org/0000-0002-2011-5978

Nazlı KEYİFLİ²
orcid.org/0000-0002-0589-8089

ÖZ

Günümüzde bütçe dengesi bilim adamları ve politikacılar tarafından oldukça fazla önemsenen konulardan birisi haline gelmiştir. Bu nedenle bütçe dengesinde sapma sonucunu ortaya çıkaran nedenler konusunda literatürde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bütçe dengesinde meydana gelen sapsmaların nedenleri de pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada enerji dengesinin bütçe dengesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 34 OECD üyesi ülkenin 2003-2013 dönemi arasındaki yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi ile araştırılmıştır. Çalışmanın ampirik bulguları enerji ithalinin bütçe dengesi üzerinde bozucu bir etki yarattığı sonucunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji İthalatı, Bütçe Açığı, Panel Veri Analizi

THE EFFECT OF ENERGY BALANCE ON BUDGET DEFICITS: THE CASE OF OECD

ABSTRACT

Today, budget balance has become one of the most highly regarded issues by scientists and politicians. For this reason a number of studies have been carried out in the literature on the causes of the deviation of the budget balance. The causes of deviations in the budget balance have also been the subject of many studies. In this study, the effect of the energy balance on the budget balance was investigated. It was investigated by panel data analysis method by using the annual data of 34 OECD member countries between 2003 and 2013. The empirical findings of the study show that the energy imports has had a detrimental effect on the budget balance.

Keywords: Energy Import, Budget Deficit, Panel Data Analysis

Jel Codes: Q40, H62, C23

¹ Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, hakanhotunlu@gmail.com

² Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, n.keyifli@hotmail.com

Giriş

Bütçe dengesi makroekonomik istikrarın en önemli göstergelerinden biridir. Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede bütçe açıklarının önemli boyutlara ulaşması bu konuyu bilim adamları ve politikacıların ilgi odağı haline getirmiştir. Bütçe açıklarının yüksek olması çeşitli nedenlerle refahı olumsuz etkileyebilir. Örneğin; söz konusu açıklar kaynakların verimsiz tahsisine ve özel sektör açısından “dışlama” etkisine neden olabileceği gibi borç/GSYİH oranını yükselterek bir ülkenin uzun dönemde mali sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyerek gelecek nesillerin yaşam standartlarının düşmesine yol açabilir. Ayrıca, enflasyonun düzeyini de arttırabilir (Agnello ve Sousa, 2009:5, Alesina ve Perotti, 1996:14, Fatas ve Mihov, 2010:6).

Bütçe açığı en temel şekliyle kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması olarak tanımlanmaktadır. Birçok sanayileşmiş ülke 1973 yılında ilk petrol krizini takiben uygulanan teşvik edici politikalar önemli bütçe açıklarına neden olmuştur. Özellikle Keynesyen teori bu açıkların uygun bir zamanda azalacağını öngörmüş olmasına rağmen bu açıklar takip eden yıllarda sürekli artmıştır. Diğer bir ifade ile mevcut ekonomik teori ülkelerin bütçe açıklarını açıklamakta yetersiz kalmıştır (Javid vd. 2011: 649).

Bu bağlamda, başlangıçta yalnızca makroekonomik bir olgu olarak kabul edilen bütçe açıkları 1980’lerde politik ekonominin ortaya çıkmasıyla birlikte ekonomik, politik ve kurumsal boyutlarda kazanmıştır (Javid vd. 2011: 649). Bu nedenle, politik istikrar, kanun ve düzen, siyasi partilerin tercihi, hükümetin gücü, kurumlar, politik istek ve beceri gibi politik değişkenler, demokrasi, bürokratik etkinlik ve bütçe usul ve esasları gibi kurumsal faktörler bütçe açıklarının belirleyicileri arasında yer aldığı görülmektedir (Woo, 2003:389, Şen ve Sağbaşı, 2004:39). Söz konusu açıkların ekonomik belirleyicileri arasında da enflasyon, tasarruf ve yatırımlar, cari işlemler dengesi, faiz oranları ve ekonomik büyüme gibi bir çok makroekonomik değişkenin yer aldığı yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Koç, 2009:42). Kısacası, bütçe dengesinde ortaya çıkan sapmalar sadece politik değişkenlerle değil ekonomik ve kurumsal değişkenlerle de açıklanmaktadır.

1970’li yıllarda yaşanan iki petrol krizinden sonra ülkeler ciddi bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmalarının sonucunda enerjinin önemi de artmıştır. Enerji üretim faktörü olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Dedeoğlu ve Kaya, 2013: 470). Enerjinin, tüm mal ve hizmetlerin üretiminde önemli bir faktör ve ekonomik büyümenin önemli araçlarından biri olduğu ve uzun vadede yaşam kalitesini yükselttiği genel kabul görmüştür. Böylelikle, enerji tüm

modern ekonomiler açısından can damarı haline gelmiştir (Keho, 2016: 233, Rezitis ve Ahammad, 2015: 704).

Dünyadaki bölgesel farklılıklara rağmen, ekonomik büyüme, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler nedeniyle enerji tüketimi sürekli bir artış göstermektedir (Bahar, 2005; 38, Yüksel ve Kaygusuz, 2011:4133). Amerikan Enerji Bilgi İdaresi (Energy Information Administration-EIA) tahminleri de enerji talebinin nüfus artışı ve ekonomik gelişme sonucunda her geçen gün önemli ölçüde artmasının beklendiğini göstermektedir (EIA, 2007).

Son yıllarda enerji talebinin artması ve enerji kaynaklarının yetersiz olması ülkelerin enerji ihtiyacını ithal girdilerle karşılamak durumunda bırakmıştır (Bayrak ve Esen, 2014: 140). Dolayısıyla yeterli enerji kaynaklarına sahip olmayan birçok ülke artan enerji talebi karşısında dışa bağımlı hale gelmiştir. Öte yandan, enerji ithal eden ülkeler enerji fiyatlarının da artmasıyla ciddi cari açıklarla yüzleşmek zorunda kalmıştır (Uysal vd., 2015: 64).

Cari işlemler dengesi ve bütçe dengesi bir ülkenin makroekonomik istikrarına ilişkin temel göstergeler arasında yer almaktadır. Cari işlemler dengesi, bir ülkenin cari işlemlerinden elde ettiği gelirleri ve yaptığı giderleri arasındaki dengeyi göstermektedir. Gelirler fazla ise, cari işlemler fazlası, giderler gelirlerden fazla ise cari işlemler açığı şeklinde adlandırılmaktadır. Bütçe açıkları ile cari açık bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında iç ve dış dengeyi ifade eden önemli iki yapı taşıdır (Papandogonas vd., 2006: 595). Dolayısıyla, bir ekonomide bu açıkların uzun süre var olması istikrarsızlıklara neden olmaktadır (Bayrak ve Esen, 2012: 24).

Bütçe açıklarının ve cari işlemler dengesinde ortaya çıkan açıkların 1980’li yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede önemli boyutlara ulaşması söz konusu iki açık arasındaki ilişki üzerine çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Literatürde, yapılan araştırmalar neticesinde iki açık arasında olumlu bir ilişki tespit edilmiş olup söz konusu ilişki “İkiz Açık” kavramı olarak adlandırılmıştır. Öte yandan, enerji tüketiminin de sanayileşme, nüfus ve gelir artışı gibi nedenlerle tüm ülkelerde gün geçtikçe artış göstermesi, kamu maliyesi yazınında bilim adamları ve politikacılar tarafından ilgi gören bir konu haline getirmiştir.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda araştırma konusu ile ilgili doğrudan bir çalışma bulunmamakla beraber dolaylı çalışmaların olduğu görülmektedir. Özellikle konuyla ilgili literatürdeki boşluğu da giderebilmek için bu çalışmada bütçe açıklarının ekonomik belirleyicilerinden olan cari işlemler dengesi içerisinde yer alan enerji dengesinin bütçe dengesi üzerindeki etkileri ampirik olarak incelenmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, cari

açık ile bütçe açıkları ilişkisini ve enerji ithalatı ile cari açık ilişkisini ele alan çalışmalar mevcuttur.

Literatüre bakıldığında, bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ilişki Keynesyen yaklaşım ve Ricardian denklik yaklaşımı altında ele alındığı söylenebilir. Keynesyen yaklaşım bütçe açığı ile cari açık arasında pozitif bir ilişkinin varlığını savunurken Ricardian denklik yaklaşımı bütçe açığı ile cari açık arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını savunmaktadır. Ampirik çalışmalarda ele alınan ülke gruplarının, ülkelerin ekonomik yapılarının ve kullanılan ekonometrik yöntemlerinin farklılığından dolayı farklı sonuçlar elde edilmiş olduğu görülmektedir.

Keynesyen yaklaşımı destekleyen çalışmalar kısmen şu şekilde özetlenebilmektedir. Bundt ve Solocha (1988), Darat (1988), Latif-Zaman ve Dacosta (1990), Ziets ve Pemberton (1990), Abell (1990), Bahmani-Oskooee (1991), Banchman (1992), Feldstein (1992), Diboğlu (1997), Bartolini ve Lahiri (2006), Kim ve Roubini (2008) ve Holmas (2010), ABD için cari işlem açıkları ve bütçe açıkları arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir. Bütçe açıklarının cari işlem açıklarına neden olduğu ve ikiz açık teorisinin geçerli olduğuna ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Kasa (1994), ABD, Japonya ve Almanya için, İslam (1998), Brezilya için bütçe açıkları ve cari açık arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Easterly vd. (1993), gelişmekte olan ülkelerde, Khalid ve Guan (1999), bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, Vamvakias (1999), Yunanistan için, Piersanti (2000), OECD ülkelerinde, Kouassi vd. (2004), 20 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapmış oldukları çalışmalarda, bütçe açığı ile cari açık arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış olup ikiz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baharumshah ve Lau (2006), dış ticaret açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi dokuz Güneydoğu Asya ülkesi için test etmiş olup iki açık arasında iki yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan, Dewal ve Ulan (1990), Enders ve Lee (1990), Rahman ve Mishra (1992), Rosenweig ve Tallman (1993), ABD ekonomisi için, Kim (1995), Pakistan için, Cardia (1997), G-7 ülkeleri için, Kaufman vd. (1999), Avusturya için, Daly ve Siddiki (2009) 23 OECD ülkesi için yapmış oldukları çalışmalarda Ricardian denklik hipotezini destekleyen şekilde bütçe açıkları ile cari açık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye'yi ele alan çalışmalara bakıldığında ulusal yazında konuyla ilgili birçok çalışmanın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Zengin (2000), Ata ve Yücel (2003), Ay vd. (2004), Barışık ve Kesikoğlu (2006), Sever ve Demir (2007), Erdinç (2008), Bayrak ve Esen (2012), Mangır (2012)'in çalışmaları yer almaktadır. Bu çalışmalar Keynesyen yaklaşımı

benimseyerek iki açık arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Türkay (2013), Türkiye'nin 1980-2012 dönemine için cari açığın, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf ile ilişkisini Engle-Granger iki aşamalı yöntemi ve DOLS yöntemini kullanarak analiz etmiş olup Türkiye'de uzun dönemde cari açığın bütçe açığı, cari ve yatırım-tasarruf açığı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Bilgili ve Bilgili (1998), Kuştepelı (2001), Aksu ve Başar (2005 ve 2009), Tunçsiper ve Sürekçi (2011), yapılan çalışmalarda cari açık ile bütçe açığı arasında bir ilişki bulunmamış olup Ricardian denklik teorisini benimseyen sonuçlara ulaşılmıştır. Bolat vd. (2011), Türkiye'nin 1998-2010 yılları için ikiz açık hipotezinin geçerliliğini sınır testi yaklaşımını ile analiz etmiştir. Türkiye'de kısa dönemde Keynesyen yaklaşımı benimseyen uzun dönemde ise Ricardocu denklik hipotezini benimseyen bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan literatür incelemesi sonucunda Keynesyen yaklaşımı benimseyen çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir.

Enerji ithalatı ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu konuda yapılan çalışmalar ulusal yazında genel itibariyle enerji ithalatının cari açık üzerindeki etkisi ve uluslar arası yazında ise petrol fiyatlarındaki değişimin cari açık üzerinde etkisi üzerine odaklanmaktadır. Örneğin, Bruno ve Sachs (1982), Ostry ve Reinhart (1992), Gavin (1990) ve Killian vd. (2007), petrol fiyat şoklarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Petrol fiyat şoklarının cari işlemler dengesini büyük ölçüde olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Zaouali (2007), petrol fiyatlarındaki yükselişin Çin ekonomisi üzerindeki etkisini analiz etmiş olup petrol fiyatlarındaki artışın cari işlemler üzerinde ufak etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Narayan (2013), Fiji'nin 1979-2007 dönemi için yapmış olduğu çalışmasında, kısa dönemde cari işlemler hesabındaki bozulmanın kısmen yakıt ithalatının artmasından kaynaklandığını tespit etmiştir. Huntingon (2015), 1984-2009 dönemi için 91 ülkenin ham petrol ticareti ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Zengin ülkelerde petrol fiyatları yükseldiğinde cari hesap açığının oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ile ilgili çalışmalara baktığımızda, Demirtaş vd. (2009) ve Özlale ve Pekkurnaz (2010), Türkiye ekonomisi için petrol fiyatlarının cari açık üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Petrol fiyatlarındaki artışın cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir. Üzümcü ve Başar (2011), cari açıklar ile iktisadi büyüme ve enerji ithalatı arasında negatif ilişki olup enerji ithalatının artmasının nedenini petrol fiyatlarındaki artışa bağlanmıştır. Yanar ve Kerimoğlu (2011), cari açık, büyüme ve enerji tüketimi arasında pozitif yönlü bir ilişki, Demir (2013), üretim artışının enerji talebini artırarak cari açığa neden olduğu, Özata (2014), petrol ithalatının cari işlemler açığı üzerinde pozitif etkisi olduğu,

Uysal vd. (2015), Türkiye’de uzun dönemde enerji tüketimi, büyüme ve cari açığın birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Model ve Veri Seti

Çalışmanın temel amacı enerji ithalatının bütçe dengesi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışmada 34 OECD üyesi ülkenin 2003-2013 yılları arasındaki 11 yıllık verisi kullanılmıştır. Bu bağlamda bütçe açıkları (bd), bütçe açıklarının bir önceki yıl değeri (bd_{t-1}), devlet borçlarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (dept), enflasyon (inf), nüfus (pop), işsizlik (unemp) ve enerji dengesi (ene) bir fonksiyonu olarak modellenmiştir (Yıldırım ve Atılğan Yaşa, 2014; Sadorsky, 2010; Keho, 2016). Değişkenlerin logaritmik formları ile analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) veri tabanından temin edilmiştir. Model denklem (1) şekilde aşağıda gösterilmiştir.

$$bd_t = \beta_0 + \beta_1 bd_{t-1} + \beta_2 ldept_t + \beta_3 linf_t + \beta_4 lpop_t + \beta_5 lunemp_t + \beta_6 ene_t + u_t \quad (1)$$

Enerji ithalatı olarak ifade edilen değişken ülkenin enerji ticaret dengesini göstermektedir. Eğer ülke enerji ihraç ediyor ise pozitif, ithal ediyor ise negatif değer almaktadır. Dolayısıyla eğer tahmin sonucunda enerji değişkeni negatif ve anlamlı ise ülkenin enerji ihracatı azaldıkça veya ithalatı arttıkça bütçe açığını arttırıcı etki yarattığı şeklinde yorumlanabilir.

Yöntem ve Uygulama Sonuçları

34 OECD ülkesinin 11 yıllık verileri ile çalışıldığı için uygun yöntem panel veri analizidir. Veri setinin zaman boyutu bir zaman serisi analizi için yetersiz olduğu için birim kök testine gerek görülmemiştir. Panel veri analizi için en önemli nokta verilerin sabit veya rastsal etkiler içerip içermediğidir. Ancak çalışmanın temel değişkeni olan enerji dengesinin içsellik problemine sahip olması durumunda analiz yanlış sonuçlar verecektir. Bunun test edilmesi için Hausman içsellik testi kullanılmıştır. Modeldeki hausman içsellik testinin olasılık sonuçları 0.0862’dir. Bu sonuçlara göre %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde H_0 hipotezi kabul edilmiştir ve bu test sonuçları da sınıadığımız değişkenlerimizin dışsal olduğunu göstermektedir (Greene, 2007; 321).

Çalışmada kullanılan veriler 34 OECD ülkesine ait olduğu için verilerin sabit etkiler içerdiği varsayılabilir. Ancak bu durumun tespiti için sabit etkiler testi sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Etki Testleri

Etki Testi	34 OECD Ülkesi	
	İstatistik	Olasılık
Grup F	13.165	0.000
Grup Ki-Kare	336.210	0.00
Zaman F	11.392	0.000
Ki-Kare Zaman	142.886	0.000
Grup/Zaman F	13.327	0.000
Grup/Ki-Kare Zaman	426.180	0.000

Test sonuçlarına göre değişkenlerin hem yatay kesit hem de zaman boyutunda sabit etkiler olduğu görülmektedir. Buna göre model iki yönlü sabit etkiler modelidir. Tahmin sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Bütçe Açıkları (bd)		
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği
bd (t-1)	0.725	20.921***
Ldept	-0.459	-2.773***
Linf	-0.317	-0.589
lunemp	-0.184	-0.725
lpop	-0.071	-0.960
Ene	0.004	4.851***
sabit	3.122	1.202
R ²	0.81	
F-İstatistiği	102.658***	

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 2’deki ampirik sonuçlara göre, modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F-testi). Tahmin sonuçlarına göre bağımlı değişkenin (bd) gecikmeli katsayısının bire yakın olması bir önceki dönem bütçe açığının izleyen yıllar bütçe açığını neredeyse kendisi kadar arttırdığı anlamına gelmektedir. Bütçe açıkları ile devlet borçları arasında %1 düzeyinde istatistiksel olarak negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Enerji dengesinin bütçe açıklarını pozitif yönde etkilediği ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre OECD ülkelerinde devlet borcunun bütçe açıkları üzerinde azaltıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum açık finansmanın beklenildiği gibi borçlanma ile sağlandığını göstermektedir. Ayrıca enerji dengesinin ülke aleyhine olduğu durumda ise bütçe açıklarını artırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra enflasyon, işsizlik ve nüfus değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada 34 OECD ülkesinin 2003-2013 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak enerji ithalatı ile bütçe dengesi arasındaki ilişki panel veri analiz ile araştırılmıştır. Bulgulara göre, enerji ithalatındaki artış bütçe açıklarını anlamlı bir şekilde arttırmaktadır. Açıkçası bu bulgu enerji ithalatının yüksek seviyelere ulaştığı ülkelerde bütçe açıklarının da yüksek olacağı iddiasını desteklemektedir. Diğer bir ifade ile ülkenin ekonomik büyümesindeki artış enerjiye olan talebi artırır ve ülke enerji bakımından dışa bağımlı durumdaysa söz konusu enerji talebindeki artışla beraber fiyatlara yansiyarak ülkenin daha yüksek enerji maliyetine katlanmasına neden olur. Bu açığı kapatmak için de ülkeden daha fazla kaynak ayrılacağından dolayı devlet bunu aşabilmek için harcamalarını artırır ve bütçe açık verir. Öte yandan, kamu borcunun ise bütçe açıklarını ciddi anlamda olumsuz etkilediği görülmektedir. Bütçe açıklarının gecikmeli değerinin bire yakın olması da ilgili dönemde OECD ülkelerinde bütçe açıklarının sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Yine aynı çalışmada enflasyon, işsizlik ve nüfus ile bütçe açıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Elde edilen veriler ışığında bir takım önerilere ulaşmak mümkündür. Petrol, kömür ve doğal gaz gibi başlıca enerji kaynakları sınırlı olan ve enerji ihtiyacını büyük ölçüde ithal enerji ile karşılayan ülkelerin enerji ihtiyaçlarını doğru tespit ederek yerli kaynaklarını planlı bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Değerlendirilemeyen her bir enerji kaynağı ülkeleri enerji darboğazına sürükleyerek daha fazla enerji ithalatı anlamına gelmektedir. Bu nedenle; enerji darboğazına düşen ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yerli kaynaklara alternatif olarak rüzgar, güneş ve jeotermal gibi yenilenebilir kaynaklarından faydalanmanın yolları aranmalıdır.

Kaynakça

- Abel, J. D. (1990), "Twin Deficits During the 1980s: An Empirical Investigation", *Journal of Macroeconomics*, 12 (1), s.81-96.
- Agnello, L. and Sousa R. M. (2009), *The Determinants of Public Deficit Volatility*, European Central Bank, Working Paper Series, No:1042.
- Aksu, H. ve Başar, S. (2005), "İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Araştırılması", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20 (234), s.109-114.
- Aksu, H. ve Başar, S. (2009), "Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi'nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (4), s.1-14.
- Alesina, A. and Roberto, P. (1999), *Budget Deficits and Budget Institutions*, NBER WP 5556.
- Ata, A. Y. ve Yücel, F. (2003), "Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması", *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi*, 12 (12), s.97-110.
- Ay, A. Z. K. , Mucuk, M. ve Erdoğan, S. (2004), "Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)", *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 12, s.75-82.
- Baharumshah, A. Z. and Lau, E. (2006), "Twin Deficits Hypothesis in SEACEN Countries: A Panel Data Analysis of Relationships Between Public Budget and Current Account Deficits", *Applied Econometrics and International Development*, 6 (2), s.213-226.
- Bahmani-Oskooee, M. (1991), "On the Effects of US Federal Deficits on its Trade Flows", *Journal of Post Keynesian Economics*, 14 (1), s.72-82.
- Banchman, D. D. (1992), "Why Is The US Current Account Deficit so Large? Evidence from Vector Autoregressions", *Southern Economic Journal*, 59 (2), s.232-240.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006), "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1981-2003 VAR Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (4), s.59-82.
- Bartolini, L. and Lahiri, A. (2006), "Twins Deficits, Twenty Year Later", *Current Issues in Economics and Finance*, 12 (7), s.1-7.
- Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2012), "Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Ekonomik Yaklaşım*, 23 (82), s.23-49.
- Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2014), "Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28 (3), s.139-158.
- Bilgili, F. ve Bilgili, E. (1998), "Bütçe Açığının Cari İşlemler Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", *İşletme ve Finans Dergisi*, 13 (146), s.4-16.
- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011), "Türkiye'de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı", *Maliye Dergisi*, 161, s.347-364.
- Bruno, M. ve Sachs, J. (1982), "Energy and Resource Allocation: A Dynamic Model of the Dutch Disease", *Review of Economic Studies*, 49 (5), s.845-859.
- Bundt, T. ve Solocha, A. (1988), "Debt, Deficits and Dollar", *Journal of Policy Modelling*, 10 (4), s.581-600.
- Cardia, E. (1997), "Replicating Ricardian Equivalence Tests with Simulated Series", *American Economic Review*, 87 (1), s.65-79.

-
- Daly, V. ve Siddiki, J. U. (2009), "The Twin Deficits in OECD Countries: Cointegration Analysis with Regime Shifts", *Applied Economic Letters*, 16 (11), s.1155-1164.
- Darrat, A. F. (1988), "Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?", *Southern Economic Journal*, 54 (4), s.879-887.
- Dedeoğlu, D. and Kaya, H. (2013), "Energy use, exports, import and GDP: New evidence from the OECD countries", *Energy Policy*, 57, s.469-476.
- Demir, M. (2013), "Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, VAR Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme" *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), s.2-27.
- Demirtaş, M., Türkay, H. ve Türkoğlu, M. (2009), "Petrol Fiyatlarındaki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığı Üzerine Etkisinin Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (3), s.289-299.
- Dewald, W. G. ve Ulan, M. (1990), "The Twin-Deficit Illusion", *Cato Journal*, 9 (3), s.689-707.
- Diboğlu, S. (1997), "Accounting for US Current Account Deficits: An Empirical Investigation", *Applied Economics*, 29 (6), s.787-793.
- Easterly, W. and Hebbel, K. S. (1993), Fiscal Deficits and Macroeconomic Performance in Developing Countries, *The World Bank Research Observer*, 8 (2), s.211-237.
- EIA, (2007), *Annual Energy Outlook*, *Energy Information Administration*, DOE/EIA-0383, Washington, DC, February, [www.eia.doe.gov/oiaf/aeo/\(23.02.2016\)](http://www.eia.doe.gov/oiaf/aeo/(23.02.2016)).
- Enders, W. and Lee, B. S. (1990), "Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?", *The Review of Economics and Statistics*, 72 (3), s.373-381.
- Erdinç, Z. (2008), "İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye'de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünlüşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelemesi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), s.209-222.
- Fatas, A. and Mihov, I. (2010), *The Euro and Fiscal Policy*, NBER Working Paper Series, National Bureau of Economic Research.
- Feldstein, M. (1992), *The Budget and Trade Deficits Aren't Really Twins*, NBER Working Papers 3966.
- Gavin, M. (1990), "Structural Adjustment to a Terms of Trade Disturbance: The Role of Relative Prices", *Journal of International Economics*, 28 (3-4), s.217-243.
- Greene, W. H. (2007), *Econometric Analysis*, Sixth Edition, New York University.
- Holmes, M. J. (2010), "Threshold Cointegration and The Short-run Dynamics of Twin Deficit Behaviour", *Research in Economics*, 65 (3), s.271-277.
- Huntington, H. G. (2015), "Crude oil trade and current account deficits", *Energy Economics*, 50, s.70-79.
- Javid, A. Y., Arif, U. and Arif, A. (2011), "Economic, Political and Institutional Determinants of Budget Deficits Volatility in Selected Asian Countries", *The Pakistan Development Review*, 50 (4), s.649-662.
- Kasa, K. (1994), *Finite Horizons and Twin Deficits*, Economic Review Federal Reserve Bank of San Francisco,3.
- Kaufmann, S., Scharler, J. and Winckler, G. (2002), "The Austrian Current Account Deficit: Driven by Twin Deficits or by Intertemporal Expenditure Allocation?", *Empirical Economics*, 27 (3), s.529-542.
- Keho, Y. (2016), "What drives energy consumption in developing countries? The experience of selected African countries", *Energy Policy*, 91, s.233-246.

-
- Khalid, M., A. and Guan, T. W. (1999), "Causality Test of Budget and Current Account Deficits: Cross-Country Comparisons", *Empirical Economics*, 24 (3), s.389-402.
- Kilian, L., Rebucci, A. and Spatafora, N. (2007), *Oil Shocks and External Balances*, IMF Working Paper.
- Kim, K. H. (1995), "On the Long-Run Determinants of the US Trade Balance: A Comment", *Journal of Post Keynesian Economics*, 17 (3), s.447-455.
- Kim, S. and Roubini, N. (2008), "Twin deficit ot twin divergence? Fiscal policy, current account, and real Exchange rate in the U.S.", *Journal of International Economics*, 74 (2), s.362-383.
- Koç, A. (2009), *Kamu Açıklarının Ekonomik, Politik ve sosyal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Kouassi, E., Mougoue, M. and Kymn, K. O. (2004), "Causality Tests of the Relationship Between the Twin Deficits", *Empirical Economics*, 29 (3), s.503-525.
- Kuştepe, Y. R. (2001), "An Empirical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (1), s.99-108.
- Latif-Zaman, N. and Dacosta, M. N. (1990), "The Budget Deficitand The Trade Deficit: Insights into This Relationship", *Eastern Economic Journal*, 16(4), s.349-354.
- Mangır, F. (2012), "Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011)", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), s.136-149.
- Narayan, S. (2013), "A Structural VAR mozel of the Fiji Islands", *Economic Modelling*, 31, s.238-244.
- Ostry, J. D. ve Reinhart, C. M. (1992), *Private Saving and Terms of Trade Shocks: Evidence from Developing Countries*, IMF Staff Papers, International Monetary Fund, 39 (3).
- Özata, E. (2014), "Sustainability of current account deficit with high oil prices: Evidence from Turkey", *International Journal of Economic Sciences*, 3 (2), s.71-88.
- Özlale, Ü. and Pekkurnaz, D. (2010), "Oil Prices and Current Account: A Structural anaysis fort he Turkish Economy", *Energy Policy*, 38, s.4489-4496.
- Papadogonas, T. and Stourmaras, Y. (2006), "Twin Deficits and Financial Integration in EU Member-States", *Journal of Policy Modeling*, 28 (5), s.595-602.
- Piersanti, G. (2000), "Current Account Dynamics and Expected Future Budget Deficits: Some International Evidence", *Journal of International Money and Finance*, 19 (2), s.255-271.
- Rahman, M. and Mishra, B. (1992), "Cointegration of US Budget and Current Account Deficits: Twins or Strangers?", *Journal of Economics and Finance*, 16 (2), s.119-127.
- Rezitis, A. N. and Ahammad, S. M. (2015), "The Relationship between Energy Consumption and Economic Growth in South and Southeast Asian Countries: A Panel Vector Autoregression Approach and Causality Analysis", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5 (3), s.704-715.
- Sever, E. ve Demir, M. (2007), "Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (1), s.47-63.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2004), *Bütçe açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Ankara Seçkin Yayınevi.
- Tunçsiper, B. ve Sürekçi, D. (2011), "Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), s.103-120.
-

-
- Türkay, H. (2013), “Türkiye’de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım Tasarruf Açığı İlişkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (2), s.253-269.
- Uysal D., Yılmaz, K. Ç. ve Taş, T. (2015), “Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s.63-78.
- Üzümcü, A. ve Başar, S. (2011), “Türkiye’nin Cari İşlemler Bilançosu Açığı Üzerinde Enerji İthalatı ve İktisadi Büyümenin Etkisi: 2003-2010 Dönemi Üzerine Bir Analiz”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48 (558), s.5-22.
- Vamvouka, G. A. (1999), “The Twin Deficits Phenomenon: Evidence from Greece”, *Applied Economics*, 31 (9), s.1093-1100.
- Woo, J. (2003), “Economic Political and Institutional Determinants of Pubic Deficits” *Journal of Public Economics*, 87 (3-4), s.387-426.
- Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011), “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), s.191-201.
- Yıldırım, Z. ve Atılğan Yaşa, A. (2014), “The Relation between the Budget and Energy Demand in the Selected European Countries and Turkey: Panel Cointegration Analysis”, *International Journal of Trade Economics and Finance*, 5 (6), s.482-489.
- Yüksel, İ. and Kaygusuz, K. (2011), “Renewable energy sources for clean and sustainable energy policies in Turkey”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15 (8), s.4132-4144.
- Zaouali, S. (2007), “Impact of higher oil prices on the Chinese economy” *OPEC Review*, 31(3), s.191-214.
- Zengin, A. (2000), “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, *Ekonomik Yaklaşım*, 11(39), s.37-67.
- Zietz, J. and Pemberton, D. K. (1990), “The US Budget and Trade Deficits: A Simultaneous Equation Model”, *Southern Economic Journal*, 57 (1), s.23-34.

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN DEPRESYON DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Mehmet Enes SAĞAR¹
orcid.org/0000-0003-0941-5301

ÖZ

Bu çalışma, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin depresyon düzeylerini cinsiyet, sınıf düzeyi ve anne babasının ilişki durumu değişkenlerine göre incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nden 18-25 yaş aralığındaki 381 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak 'Kişisel Bilgi Formu' ve 'Beck Depresyon Ölçeği' kullanılmıştır. Verilerin analizinde t testi, tek faktörlü varyans analizi, Post Hoc Tukey testi, Kruskal Wallis H testi; demografik özelliklerinin analizinde yüzde ve frekans dağılımı kullanılmıştır. Yaşları 18-25 arasında değişen (M=20,96), %52,0 erkek, %39,8 kadın öğrenci çalışmada yer almıştır. Bulgular, katılımcıların %29,7'sinin orta derecede duygu durum bozukluğu, %11,8'inin klinik depresyon, %13,1'inin orta düzeyde depresyon, %1,3'ünün ciddi düzeyde depresyon, %3'ünün ağır depresyonda olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca üniversite öğrencilerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve anne babasının ilişki durumu değişkenleri ile depresyon düzeyleri arasındaki farklılıkların anlamlı olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Fakültesi Öğrencileri, Öğretmen Adayları, Depresyon Düzeyi

EXPLORING THE DEPRESSION LEVELS OF EDUCATION FACULTY STUDENTS IN TERMS OF SOME VARIABLES

ABSTRACT

This study aims to investigate the depression levels of the university students in the Faculty of Education at Afyon Kocatepe University according to their gender, grade level and the dyadic relations of their parents. The study group consisted of 381 university students aged 18-25 years old in the Faculty of Education at Afyon Kocatepe University. The Personal Information Form and the Beck Depression Scale were employed as data collection tools. In the analysis of the data, t test, single factor variance analysis, Post Hoc Tukey test, Kruskal Wallis H test were used, and the demographic variables were subjected to percentage and frequency distribution analysis. 52% males and 39.8% females with an age range of 18-25 (M=20.96) participated in the study. The findings revealed that 29.7% of the participants have moderate mood disorder, 13.1% have moderate depression, 11.8% have clinical depression, 1.3 % have high level of depression, and 3% have major depression, respectively. In addition, significant differences were found between gender, grade level and the dyadic relations of their parents and their depression levels.

Keywords: Education Faculty Students, Teacher Candidates, Depression Level

¹Öğr. Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çay Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, mehmetenes15@gmail.com

Giriş

Üniversite gençliği, bir toplumun sosyokültürel anlamda önemli bir unsurdur ve geleceğin karar verici adayları olarak toplumun güvencesi konumundadırlar. Toplumun yüklemiş olduğu bu vasıflar gençlerin gözünde oldukça zor ve karmaşıktır. Üniversite gençliği, ergenlikten yetişkinliğe geçiş aşamasında ergenliğin son evresi olarak nitelendirilmektedir. Pek çok sorumluluğun olduğu bu dönem genç bireyler için ruhsal açıdan oldukça çalkantılı bir dönem olarak değerlendirilmektedir (Hofling ve Leininger, 2008; Yörükoğlu, 2000; Özbay vd., 1994; Yüksel, 2006'dan akt. Beşer ve İnci, 2010:277). Bu ruhsal problemlerden bir tanesi de depresyondur. Depresyon, üniversite öğrencileri arasında en sık görülen, psikolojik, sosyal ve akademik bağlamlarda ciddi olarak bozulmalara sebep olan ve gençlik döneminin sorunlarının aşılmasına karşı olan ruhsal bozukluklardan bir tanesidir (Kaya vd., 2007:2).

Depresyon, bireylerin ağır üzüntülü bir duygu durumu içerisinde iken; konuşma, düşünce ve hareketlerde yavaşlama ve durgunluk görülmesi, güçsüzlük, değersizlik, isteksizlik, karamsarlık duygu ve düşüncelerinin olması ile fiziksel aktivitelerde yavaşlama gibi belirtileri de içine alan bir sendrom olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 1997:224). Ayrıca depresyon, bireylerin hislerini, davranışlarını ve düşünce biçimlerini etkileyen önemli bir zihinsel sağlık bozukluğu olarak nitelendirilmektedir (NIMH, 2012).

Aşağı doğru bastırmak, gamlı, bitkin, cesaretini kırmak, kederli, donuklaştırıp durgunlaştırmak gibi anlamları taşıyan depresyonun kökü Latince'den 'depressus' sözcüğünden gelmektedir. Biyolojik, psikolojik ve sosyal sebeplerle ilişkili olan duygu durum bozukluğu olarak ele alınmaktadır. Ayrıca depresyonun tanımlanmasında sözlük anlamı olan çökkünlük de kullanılmaktadır (Korkmaz, 2006:32). Depresyon mutsuzluk, neşesizlik hastalığı olarak tanımlanmaktadır. Depresyonlu bireyler hüznü, karamsar ve isteksiz olma hislerini yaşamaktadırlar. Ayrıca eskiden kolayca yaptıkları işler gözlerinde büyüterek zor gelmeye başlamaktadır. Depresyonu olan bireylerin kendilerine güvenleri azdır ve dikkatlerini toparlamaları güçtür. Unutkanlık, dalgınlık, basit kararları vermekte zorlanma görülmektedir. Daha önceki zamanlara göre bu bireyler güç ve kuvvetlerinde azalma, kendilerini cansız ve enerjisiz hissetmeye başlamaktadırlar (Mete, 2008:4)

Ayrıca depresyonlu bireylerde acı duyma ve üzüntüde artma, sık sık ağlama nöbetlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Buna ek olarak bazı bireylerde üzüntünün yanı sıra ağır bunaltı da görülebilmektedir. Depresif bireyler derin bir acı içerisinde iken sevdiği insanlara karşı var olan tüm duygularını kaybetmiş olarak hissetmektedirler, dolayısıyla bu bireyler

duygulanımlarında azalma gösterdikleri için yakın çevresindeki kişilere eski ilgisini yitirebilmektedirler, kendinden memnun olmamakta veya kendilerine yeterince güvenmemektedirler; bu sebeple çevresinde bulunan insanlara daha bağımlı hale gelebilmektedirler, onlardan yardım alamadıkları zamanlar kendi kendilerine doğru kararlar veremeyeceklerini düşünmektedirler (Öztürk ve Uluşahin, 2011:369). Bütün depresyonlu bireylerde tipik olarak ilgisizlik ve zevk alamama durumu ortaya çıkmaktadır, yani bu bireylerin daha önceleri ilgi duyarak, keyif alarak sürdürdükleri uğraşlarına karşı isteksiz ve ilgisiz oldukları gözlemlenmektedir (Korkmaz, 2006:34).

Depresyonlu bireylerde yukarıda belirtilen psikolojik problemlerin yanı sıra uyku problemi, iştahsızlık gibi bazı fizyolojik olarak da belirli bozukluklar görülmektedir (Köse, 2009:39). Depresyonlu bireylerin çoğunda yemek yeme isteğinde azalma ve buna ek olarak kısa zamanda kilo kayıplarının olması, yemek ve yemek kokularından tikslenme olduğu, çok nadir olarak aşırı yeme sonucu kilo aldıkları görülebilmektedir. Ayrıca çoğunlukla bu bireyler enerji azalması, güçsüzlük, halsizlik, çabuk yorulma yaşamaktadırlar (Öztürk ve Uluşahin, 2011:524). Yine depresyonlu bireylerde sık görülen uyku bozuklukları üç şekilde değerlendirilmektedir. Birincisi; uykuya dalmada yaşanan güçlüklerdir, ikincisi; uykuya daldıktan sonra sıklıkla uyanma olup, korkulu rüyalar görerek, kabuslarla uyanmanın olması sebebi ile uyku kalitesinde ve süresinde bozulmalar görülmesidir, üçüncüsü ise erken uyanma şeklindedir (Ünal vd., 2002:12). IFRED (2005) depresyonu, majör depresyon, distimya ve Bipolar bozukluk şeklinde üç kategoride ele almaktadır. Depresyonun kaygı, dikkat eksikliği, hafıza sorunları, hiperventilasyon, terleme, titreme ve huzursuzluk gibi bazı bilişsel, davranışsal ve fizyolojik belirtilerle kendini gösterdiğini; iç rahatsızlık, korku, önseziye ait öznel bir durum olduğunu belirtmektedir (Prabhu ve Mohan, 2014:21). Depresyon duygudurum bozuklukları arasında en yaygın olanlarından bir tanesidir. Dikkat çekici özellikleri hafif umutsuzluktan hayal kırıklığına uğrama duygusuna uzanan duygu durumunun değişmesi halidir. Bu değişimlerin sonucunda bireylerde sosyal anlamda davranış, düşünce, tutum, verimlilik ve motivasyon konusunda etkiler göstermektedir (Sadock ve Sadock, 2007; Lotfi vd., 2010:51).

Depresyonun hangi nedenlerden kaynaklandığı hala kesin olarak açıklanmamıştır. Depresyonun belirgin bir hastalık değil de bir sendrom olması, bunun yanında birbirinden farklı alt gruplara sahip olması ve depresyonun oluşmasında çok fazla etkenin yer alması nedenler arasında değerlendirilmektedir (Yemez ve Alptekin, 1998 :24). Depresyonun oluşması ile ilgili çok fazla sayıda açıklamaların olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak

kabul edilen görüş depresyonun nedenlerinin çok faktörlü olduğu yönündedir. Ayrıca genetik, psikososyal ve biyolojik etkenlerin birbirini etkilemesinin olası olduğu da vurgulanmaktadır (Ünal vd., 2002:13). Yine bu etkenlerin yanı sıra kızlarda depresif duygu durum artışının gözlemlenmesinin sebepleri arasında, erken pubertal hormon artışının olmasının da depresyonun oluşumunu tetikleyen önemli bir etken olabileceği vurgulanmaktadır (Brooks-Gunn ve Warren'den akt. Tamar ve Özbaran, 2004:85). Ayrıca depresyon yaygınlığının artması, kronik bir hal alması ve intihar sıklığını artıran bir faktör olması onun önemli bir ruh sağlığı sorunu olduğunu gözler önüne sermektedir (Ulaş vd., 2015:71).

Yaşam dönemleri incelendiğinde üniversite döneminde yer alan öğrenciler ergenlikten yetişkinliğe geçiş aşamasında oldukları için bu periyot yaşam dönemleri içerisinde en stresli ve kritik dönemlerden bir tanesidir. Evden uzaklaşmalarının yanı sıra iyi notlar almak, geleceğe yönelik bir takım düşünceler gençlerin kaygılanmasına yol açmaktadır (Buchanan, 2012; Sarokhani vd., 2013:1). Bu tür kaygıların yaygınlaşmasının da üniversite öğrencilerinin depresyon olma riskini tetikleyeceği düşünülmektedir. Ülkemizde çeşitli araştırmalarda depresyon yaygınlıkları araştırılmaktadır; bu araştırmalar sonucunda depresyon hafif düzeyde bile olsa; bu bireylerde hareketsizlik, mutsuzluk, verimin azalması gibi davranışlar gözlemlenmektedir. Bu faktörlerden dolayı depresyon belirtisi gösteren öğrencilerin taramalar yapılarak belirlenmesi büyük öneme sahiptir (Ulaş vd., 2015:72). Bu taramalar sayesinde öğrencilerin depresyon düzeyleri hakkında bilgi sağlanacaktır. Yine bu verilerin depresyon konusunda yapılacak olan önleyici çalışmalara ışık tutacağı da düşünülmektedir.

Bu sebeplerden dolayı bu araştırmanın genel amacı; üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerini farklı değişkenler açısından incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri nedir?
2. Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri;
  - a) cinsiyetlere
  - b) sınıf düzeylerine
  - c) anne baba ilişki durumlarına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, mevcut durumu sorgulayan betimsel bir araştırmadır. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin depresyon düzeylerini bazı değişkenlere göre incelemek amacıyla, betimsel tarama modeline dayanarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Katılımcıların tamamı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları toplam 381 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılımcı olmanın ölçütü olarak Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencisi olmak ölçütü belirlenmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 1'de çalışma grubundan toplanan kişisel bilgi formuna ait bilgiler verilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Örnekleminin Kişisel Bilgiler Formundan Elde Edilen Veriler

Kişisel Bilgilerin Dağılımı	Özellikler	N	%
Cinsiyet	Kadın	165	39,8
	Erkek	216	52,0
Sınıf	1. Sınıf	107	25,8
	2. Sınıf	118	28,4
	3. Sınıf	107	25,8
	4. Sınıf	49	11,8
Yaş	18	18	4,3
	19	58	14,0
	20	86	20,7
	21	88	21,2
	22	62	14,9
	23	37	8,9
	24	23	5,5
	25	9	2,2
Anne-Baba İlişki	Birlikte	302	72,8
	Ayrı	31	7,5
	Boşanmış	48	11,6

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan 381 üniversite öğrencisinin %52,0'ı (216) erkek, %39,8'i (165) kadın öğrencidir. Çalışma grubunun %25,8'i (107) üniversite 1. sınıf, %28,4'ü (118) üniversite 2. sınıf, %25,8'i (107) üniversite 3. sınıf, %11,8'i (49) üniversite 4. sınıf öğrencisidir. Üniversite öğrencilerinin yaşlara göre dağılımı 18 yaş grubu %4,3 (18), 19 yaş grubu %14,0 (58), 20 yaş grubu %20,7 (86), 21 yaş grubu %21,2 (88), 22 yaş grubu %14,9 (62), 23 yaş grubu %8,9 (37), 24 yaş grubu %5,5 (23) ve 25 yaş grubu %2,2 (9) şeklindedir. Üniversite öğrencilerinin anne babalarının ilişki durumlarına göre %72,8'inin (302) anne babası birlikte, %7,5'inin (31) anne babası ayrı ve %11,6'sının (48) anne babası boşanmış şeklindedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bu formda üniversite öğrencilerinin cinsiyeti, yaşı, sınıf düzeyi ve anne babasının ilişki durumu bilgileri alınmıştır.

Beck Depresyon Ölçeği: Ölçeğin değerlendirilmesinde Taycan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmadaki sınırlar göz önünde bulundurulmuştur. Ölçek her yanıtta elde edilen 0-3 arasındaki puanların toplanması ile değerlendirilmektedir. Toplam 21 sorudan oluşmaktadır. Denk düşen puan aralıkları doğrultusunda ölçek, 1-10 arası normal, 11-16 arası orta derecede duygu durumu bozukluğu, 17-20 arası klinik depresyon; 21-30 arası orta düzeyde depresyon; 31-40 arası ciddi düzeyde depresyon; 41-63 arası ağır depresyon şeklinde değerlendirilmektedir (Taycan vd., 2006). Bu ölçek Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiş olup; ölçeğin Türkiye'de geçerlik çalışmaları Hisli (1988, 1989) tarafından yapılmıştır. Hisli (1988) tarafından yapılan çalışmada iki yarım test korelasyon katsayısı .74; iç tutarlık katsayısı .80 olarak bulunmuştur. Hisli'nin (1989) 14-20 yaş arasındaki öğrenciler ile yaptığı çalışmada ise, test-tekrar test güvenilirliği .73 olarak belirtilmektedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayıları, yurt dışındaki çalışmalarda .60 ve .87 arasında iken; ülkemizde yapılan çalışmalarda .74 ve .78 arasında bulunmuştur (Hisli, 1989; Tegin, 1980). Yine ölçeğin geçerlik katsayıları yurt dışındaki çalışmalarda .65 ve .68 arasında iken; ülkemizde yapılan çalışmalarda .47 ve .63 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir (Hisli, 1988). Bu araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik çalışmasında Beck Depresyon Ölçeği'nin tamamının iç tutarlık katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Çalışmada Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin depresyon düzeyleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve anne babasının ilişki durumlarına göre incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada t testi, tek yönlü varyans analizi, Post Hoc Tukey testi ve Kruskal Wallis H testi; demografik özelliklerinin analizinde yüzde ve frekans dağılımı kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri SPSS 22.00 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeyleri İle İlgili Bulgular

Üniversite öğrencilerinin depresyon puanları toplamları alınmış ve depresyon düzeyleri açısından sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi

Depresyon Düzeyi	N	%
Normal	167	43,8
Orta derecede duygu durum bozukluğu	113	29,7
Klinik depresyon	45	11,8
Orta düzeyde depresyon	50	13,1
Ciddi düzeyde depresyon	5	1,3
Ağır depresyon	1	,3
Toplam	381	100,0

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan 381 üniversite öğrencisinin %43,8'i (167) normal, %29,7'si (113) orta derecede duygu durum bozukluğu, %11,8'i (45) klinik depresyon, %13,1'i (50) orta düzeyde depresyon, %1,3'ü (5) ciddi düzeyde depresyon ve %0,3'ünün (1) ağır depresyon olduğu bulunmuştur.

Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Depresyon Düzeyleri İle İlgili Bulgular

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre depresyon düzeyleri açısından aralarında anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem için t testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre İncelenmesi

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Kadın	165	1,67	,93	379	4,93	,000
Erkek	216	2,23	1,18			

Tablo 3 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin cinsiyetlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem için t testi uygulanmış ve farkın anlamlı olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin depresyon düzeyleri puanına ait ortalamalarının kadın öğrencilerin depresyon düzeyleri puanına ait ortalamaya göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir diğer ifadeyle erkek öğrencilerin depresyon düzeyleri kadın öğrencilerin depresyon düzeylerine göre daha yüksek bulunmuştur. Bu bağlamda elde edilen bulgular doğrultusunda cinsiyetin depresyon düzeyi üzerinde etkili olabileceği söylenebilir.

Üniversite Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Depresyon Düzeyleri İle İlgili Bulgular

Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre depresyon düzeyleri açısından aralarında anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü ANOVA uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Sınıf Düzeylerine Göre İncelenmesi

Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	S.s	F	p	Anlamlı Fark
1. Sınıf	107	1,13	,33	170,62	,000	A-B, A-C, A-D
2. Sınıf	118	1,54	,60			
3. Sınıf	107	2,60	,99			
4. Sınıf	49	3,61	,90			

Tablo 4 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Ortalamalar arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizi yapılmış ve depresyon düzeyleri ile farkın anlamlı olduğu bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre depresyon düzeylerinde; 1. sınıfların aritmetik ortalamalarının ($X=1,13$), 2. sınıfların aritmetik ortalamalarının ($X=1,54$), 3. sınıfların aritmetik ortalamalarının ($X=2,60$), 4. sınıfların aritmetik ortalamalarının ($X=3,61$) olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden Post Hoc Tukey testi uygulanmış ve 1. sınıfların depresyon düzeylerinin, 2., 3. ve 4. sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Üniversite Öğrencilerinin Anne Babalarının İlişki Durumlarına Göre Depresyon Düzeyleri İle İlgili Bulgular

Üniversite öğrencilerinin anne baba ilişki durumlarına göre depresyon düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis H testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Anne-Baba İlişki Durumlarına Göre İncelenmesi

Anne-Baba İlişki	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Birlikte	302	166,39	94,949	,000
Ayrı	31	233,10		
Boşanmış	48	318,66		

Tablo 5 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin anne babalarının ilişki durumlarına göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis H testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($\chi^2= 94,949$, $p< .05$). Bu bulgu üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin anne babalarının ilişki durumlarına göre etkilendiğini göstermektedir. Tablo incelendiğinde, anne babası boşanmış olan üniversite öğrencilerinin sıra ortalamalarının sırasıyla; anne babası ayrı ve anne babası birlikte olan üniversite öğrencilerinin sıra ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin depresyon düzeyleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve anne babasının ilişki durumlarına göre incelenmiştir.

Araştırmaya katılan 381 üniversite öğrencisinin %52,0'ı (216) erkek, %39,8'i (165) kadın öğrencidir. Çalışma grubunun %25,8'i (107) üniversite 1. sınıf, %28,4'ü (118) üniversite 2. sınıf, %25,8'i (107) üniversite 3. sınıf, %11,8'i (49) üniversite 4. sınıf öğrencisidir. Üniversite öğrencilerinin yaşlara göre dağılımı 18 yaş grubu %4,3 (18), 19 yaş grubu %14,0 (58), 20 yaş grubu %20,7 (86), 21 yaş grubu %21,2 (88), 22 yaş grubu %14,9 (62), 23 yaş grubu %8,9 (37), 24 yaş grubu %5,5 (23) ve 25 yaş grubu %2,2 (9) şeklindedir. Üniversite öğrencilerinin anne babalarının ilişki durumlarına göre %72,8'inin (302) anne babası birlikte, %7,5'inin (31) anne babası ayrı ve %11,6'sının (48) anne babası boşanmış şeklinde bulunmuştur.

Araştırmaya katılan 381 üniversite öğrencisinde %43,8'i (167) normal, %29,7'si (113) orta derecede duygu durum bozukluğu, %11,8'i (45) klinik depresyon, %13,1'i (50) orta düzeyde depresyon, %1,3'ü (5) ciddi düzeyde depresyon ve %0,3'ünün (1) ağır depresyon olduğu bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin depresyon düzeyleri puanına ait ortalamalarının kadın öğrencilerin depresyon düzeyleri puanına ait ortalamaya göre daha yüksek olduğu; başka bir ifadeyle erkek öğrencilerin depresyon düzeyleri kadın öğrencilerin depresyon düzeylerine göre daha yüksek bulunmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda cinsiyetin depresyon düzeyi üzerinde etkili olabileceği söylenebilir. Aydın (1990:27-36) ve yine Tuzcuoğlu ve Korkmaz (2001:135-152) tarafından yapılan bir çalışmada bu çalışma ile uyumlu olarak üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre depresyon düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermektedir; ayrıca bu farklılık erkeklerin depresyon puanı ortalamalarının kadınların ortalamalarından anlamlı düzeyde daha yüksek olarak

saptanmıştır. Bu çalışma ile uyumlu olarak Erözkan (2009:76-88) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Al-Qaisy (2011:96-100) ve yine Ceyhan ve Ceyhan (2011: 81-92) bu çalışma ile uyumlu bir biçimde üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında erkek öğrencilerin depresyon düzeylerinin kadın öğrencilerin depresyon düzeylerine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ayrıca Das ve Sahoo (2012:1-5) araştırmalarında erkek öğrencilerin depresyon düzeylerinin kadın öğrencilerin depresyon düzeylerine göre daha yüksek olduğunu saptamışlardır.

Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri sınıf düzeyi değişkenine göre incelendiğinde farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre depresyon düzeyleri ortalamalar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için ortalamalar karşılaştırılmış ve 1. sınıfların depresyon düzeyleri, 2., 3. ve 4. sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışmaya paralel olarak Tuzcuoğlu ve Korkmaz (2001:135-152) ve yine Ceyhan ve Ceyhan (2011: 81-92) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer şekilde üniversite 1. sınıf öğrencilerinin depresyon düzeylerinin üniversite 2., 3. ve 4. sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Yine Balapala ve Indla (2017:99-102) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada bu çalışma ile uyumlu bir sonuç olarak üniversite 1. sınıf öğrencilerinin depresyon düzeyleri üst sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri anne babalarının ilişki durumları değişkenine göre incelendiğinde farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Yani üniversite öğrencilerinin depresyon düzeylerinin anne babalarının ilişki durumlarına göre etkilendiği görülmektedir. Ayrıca anne babası boşanmış olan üniversite öğrencilerinin sıra ortalamalarının sırasıyla; anne babası ayrı ve birlikte olan üniversite öğrencilerinin sıra ortalamalarından yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışma ile uyumlu olarak Chen ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri ile anne baba ilişki durumu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, araştırmacılara ve ilgili alandaki çalışanlara aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

1. Üniversitelerde bu tür taramalar artırılarak depresyona yatkın öğrenciler belirlenebilir ve bu öğrencilere yönelik önleyici çalışmalar yapılabilir.
2. Bu araştırmada diğer yapılan çalışmalara uyumlu olarak erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Erkek

öğrencilerde depresyon düzeylerinin yüksek olmasının sebepleri ve risk faktörleri araştırılabilir, bunun yanında erkek öğrencilere bu konuda danışmanlık hizmetleri sunulabilir.

3. Bu araştırmada üniversite birinci sınıf öğrencilerinin depresyon düzeylerinin üniversite ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur, buna bağlı olarak üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin hem aileden ayrılması hem de üniversitede yeni bir yaşam tarzı ile karşılaşmalarından dolayı depresyon düzeyleri yüksek olabilir; dolayısı ile birinci sınıf öğrencilerine yönelik olarak uyum çalışmaları artırılabilir.

4. Araştırmada ebeveynleri boşanmış ve ayrı yaşayan üniversite öğrencilerinin ebeveynleri birlikte yaşayanlara göre depresyon düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur, bu bağlamda üniversitelerde ebeveynleri ayrı olan öğrencilere bireysel ve grup olarak danışmanlık hizmetleri verilebilir.

5. Bu araştırma sadece Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören lisans öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. İleride yapılacak olan araştırmalarda farklı fakülte ya da bilim dalları da araştırma kapsamına dahil edilebilir. Buna ek olarak araştırmada elde edilen veriler belirtilen ölçme araçları ile sınırlıdır; bu sebeple farklı ölçekler kullanılarak depresyon düzeyleri ve sebep olan faktörler daha geniş bir kapsamda araştırılabilir.

Kaynakça

- Al-Qaisy and Lama M. (2011), "The relation of depression and anxiety in academic achievement among group of university students", *International Journal of Psychology and Counselling*, 3(5), s.96-100.
- Aydın, B. (1990), "Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Bilişsel Çarpıtmalar ve Akademik Başarı", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, s.27-36.
- Balapala, K. R. and Indla, D. (2017), "Depression, Anxiety, and Stress among Health Science Students belonging to Non-affluent Families: A University-based Study", *International Journal of Scientific Study*, s.99-102.
- Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M. and Erbaugh, J. (1961), "An inventory for measuring depression", *Archives of General Psychiatry*, 4, s.561-571.
- Beşer Gördeles, N. ve İnci, F. (2010), "Sağlık yüksekokulu 1. sınıf öğrencilerinde psikiyatrik semptomlar", *Yeni Symposium Journal*, 48, s.277-281.
- Buchanan, J. L. (2012), "Prevention of depression in the college student population: a review of the literature", *Archives of Psychiatric Nursing*, 26(1), s. 21-42.
- Ceyhan, E. and Ceyhan, A. Aykut. (2011), Loneliness and Depression Levels of Students Using a University Counseling Center. *Education and Science*, 36, No 160, s.81-92.
- Chen, L., Wang, L., Hui Qiu, X., Yang, X. X., Qiao, Z. X., Yang, Y.J. and Liang, Y. (2013), "Depression among Chinese University Students: Prevalence and Socio- Demographic Correlates", *PLoS ONE*, 8(3).
- Das, P. P.P. and Sahoo, R. (2012), "Stress and Depression Among Post Graduate Students", *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(7), s.1-5.
- Erözkan, A. (2009), "Üniversite Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik Eğilimleri ve Depresyon Düzeyleri", *Cypriot Journal of Educational Sciences*, s.76-88.
- Hisli, N. (1988), "Beck Depresyon Envanteri'nin Geçerliliği Üzerine Bir Çalışma", *Psikoloji Dergisi*, 6(22), s.118-126.
- Hisli, N. (1989), "Beck Depresyon Envanteri'nin Üniversite Öğrencileri İçin Geçerliliği ve Güvenirliği", *Psikoloji Dergisi*, 7(23), s.3-13.
- Ifred (2005), "*International Foundation for Research and Education on Depression*", Retrieved October 15, 2005 from www.ifred.org.
- Kaya, M., Genç, M., Kaya, B. and Pehlivan, E. (2007), "Prevalence of depressive symptoms, ways of coping, and related factors among medical school and health services higher education students", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18, s.137-46.
- Korkmaz, S. (2006), *Üniversite Öğrencilerinde Depresyonun Yordanması: Sosyo- Demografik Değişkenler, Olumsuz Yaşam Olayları, Algılanan Beklentiler, Algılanan ilişkiler*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Köse, H. (2009), *Dağcılar ve Sedanterlerde Öz Bilinç İle Depresyon, Anksiyete ve Stres İlişkisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

-
- Lotfi, M. H., Aaminian, A. H., Ghomizadea, A. and Zarea, S. (2010), "Prevalence of Depression amongst Students of Shaheed Sadoughi University of Medical Sciences, Yazd, Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences (IJPBS)*, 4(2), s. 51-55.
- Mete, H.E. (2008), "Kronik Hastalık ve Depresyon", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(3), s.3-18.
- National Institute Of Mental Health. (2012), *Depression and College Students*. US Department of Health and Human Services.
- Öztürk, M.O. (1997), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Ankara, Hekimler Yayın Birliği.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2011), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Ankara, 11. Baskı.
- Prabhu, M. and Mohan, M. (2014), "A Study On Stress Among University Students In India", *International Journal of Business and Administration Research Review*, 1(5), s. 21-33.
- Sadock, B. J. and Sadock, V.A.. (2007), *Synopsis of Psychiatry*, Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.
- Sarokhani, D., Delpisheh, A., Veisani, Y., Sarokhani, M. T., Manesh, R. Esmaeli, Sayehmiri, K. (2013). Prevalence of Depression among University Students: A Systematic Review and Meta-Analysis Study. *Depression Research and Treatment* Volume. 1-7.
- Tamar, M. ve Özbaran, B. (2004), "Çocuk ve Ergenlerde Depresyon", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7(2), s.84-92.
- Taycan, O., Kutlu, L., Çimen, S. and Aydın, N. (2006), "Bir Üniversite Hastanelerinde Çalışan Hemşirelerin Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi", *Psikiyatri Dergisi*, (7), s.100-108.
- Tegin, B. (1980), *Depresyonda Bilişsel Bozukluklar: Beck Modeline Göre Bir İnceleme*, H.Ü. Psikoloji Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Tuzcuoğlu, S. ve Korkmaz, B. (2001), "Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Öğrencilerinin Boyuneğici Davranış ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14, s.135-152
- Ulaş, B., Tatlıbadem, B., Nazik, F., Sönmez, M. ve Uncu, F. (2015), "Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Sıklığı Ve İlişkili Etmenler", *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), s.71-75
- Ünal, S., Küey, L., Güleç, C., Bekaroğlu, M. ve Evlice, Y. E. (2002), "Depresif Bozukluklarda Risk Etkenleri", *Klinik Psikiyatri*, 5, s.8-15.
- Yemez, B. ve Alptekin, K. (1998), "Depresyon Etiyolojisi", *Psikiyatri Dünyası Dergisi*, 1, s.21 -25.

KAMU BORCU VE ENFLASYONUN BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ YENİDEN GÖZDEN GEÇİRMEK: AB 15 ÖRNEĞİ¹

Devran ŞANLI²

<https://orcid.org/0000-0003-4106-3799>

Mehmet SONGUR³

<https://orcid.org/0000-0003-4763-9314>

Yusuf MURATOĞLU⁴

<https://orcid.org/0000-0003-1495-924X>

ÖZ

Küresel ekonomik ve finansal kriz, finansal istikrara yönelik tehditlerin hem para politikası hem de maliye politikası üzerinde büyük etkisi olabileceğini vurgulamıştır. Finansal istikrarsızlık ve zayıf kamu maliyesi birbirleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Yaşanan kriz Avrupa Birliği ülkelerinin kamu maliyesinde büyük negatif etkiler yaratmış ve bu ülkelerde yeni bir Avrupa borç krizi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum AB ülkeleri için büyüme, borç ve enflasyon ilişkisinin araştırılmasının önemini beraberinde getirmiştir. Çalışmada, AB 15 ülkelerinden oluşan 1960-2010 dönemini içeren 50 yıllık bir panel oluşturulmuş, kamu borcu/GSYH büyümesi ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı problemlerini dikkate AMG ve CCEMG yöntemlerine ek olarak MG tahmincisi ile heterojenlik ve otokorelasyonu dikkate alan PCSE yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizden elde edilen sonuçlara göre enflasyon ve kamu borcu artışının büyüme üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kamu Borcu, Enflasyon, Panel Veri

JEL Sınıflandırması: O40, F34, E31, C23

RETHINKING OF THE EFFECTS OF PUBLIC DEBT AND INFLATION ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF EU 15

ABSTRACT

The global economic and financial crisis emphasized that threats to financial stability may have a major impact on both monetary policy and fiscal policy. Financial instability and weak public finance can have an adverse effect on each other. The crisis has had a great negative impact on the public finances of the EU countries and has led to a new debt crisis in these countries. This condition has brought about the importance of research on growth, debt and inflation relations for EU countries. In this study, we used a sample of the 1960-2010 period for EU 15 countries. We analyzed the effects of government debt and inflation on economic growth with the AMG and CCEMG which consider heterogeneity and cross sectional dependence problem. In addition, we analyzed MG and PCSE which consider heterogeneity and autocorrelation problem. According to the results, the effect of inflation and public debt increase on growth was observed negative and statistically significant.

Keywords: Economic Growth, Public Debt, Inflation, Panel Data Analysis

JEL Codes: O40, F34, E31, C23

¹ Bu çalışma 6-8 Eylül 2017 tarihlerinde Selanik'te gerçekleştirilen uluslararası "Scientific Cooperation for the Future in Economics and Administrative Sciences" kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Bartın-Türkiye, devransanli@gmail.com

³ Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Tunceli-Türkiye, mmtsng@gmail.com

⁴ Dr. Öğr. Üye., Hitit Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Çorum-Türkiye, yusufmuratoglu@gazi.edu.tr

Giriş

Avrupa Para Birliği'nde üye ülkeler tek bir para birimini kullanmaktadır ve para politikasının sorumluluğu bağımsız tek bir kuruma Avrupa Merkez Bankası'na verilmiştir. Avrupa Para Birliği'nde para politikası sorumluluğu Avrupa Merkez Bankası'na devredilirken, maliye politikası her bir AB Üye Devletinin görevi olarak kalmaya devam etmiştir. Ekonomik ve parasal birliğin düzgün bir şekilde çalışabilmesi için sürdürülebilir kamu maliyesi ön şarttır. Böyle bir durumda üye ülkelerin ulusal düzeyde sağlam mali ve iktisadi politikalar uygulaması önemlidir. Çünkü ulusal politikalar ortak bir mesele haline gelmektedir ve yanlış politikalar diğer birlik üyelerine orantısız maliyet yüklememelidir.

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, para ve maliye politikası etkileşimleri, tek para biriminin değerini koruma ve ulusal mali politikalar ilgili ek hükümleri belirlemeyi amaçlamaktadır (ECB, 2012:51).

Finansal krizin ve finansal istikrara yönelik tehditlerin hem para politikası hem de maliye politikası üzerinde büyük etkisi olabileceği ifade edilebilir. Özellikle, finansal istikrarsızlık ve zayıf kamu maliyesi birbirleri üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Nitekim literatür incelendiğinde istikrarlı bir para birimi için ön koşulun sadece merkez bankasının bağımsızlığı ve merkez bankasının fiyat istikrarına olan bağlılığı değil aynı zamanda mali otoritelerin sağlıklı bir kamu maliyesi garantisi verme taahhüdü olduğu konusunda geniş bir görüş birliği vardır. Sürdürülemez bütçeler ve aşırı borç, uzun vadeli faiz oranlarındaki etkisinden dolayı, uzun dönem büyümeyi olumsuz etkilemektedir ve sonuç olarak kamu borcunun parasallaştırılması için merkez bankalarına aşırı baskı uygulayabilmektedir.

1980 öncesinde geleneksel makro iktisat teorisinde enflasyon ile büyüme arasında bir çelişki olmadığı bu iki değişkenin birbirini beslediği yönünde bir görüş kabul edilmekteydi. Ancak 1980 sonrasında, bazı ülkelerde yüksek enflasyon ve düşük ya da istikrarsız büyümenin bir arada görülmesi bu görüşün sorgulanmasına neden oldu. Özellikle Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'nin yaşadığı süreç bu doğrultuydu. Bununla birlikte bu ülkelerde görülen en önemli sorunlardan birisi de, yüksek ve sürdürülemez kamu borcunun söz konusu olmasıydı. Maliye politikasındaki istikrarsızlıklar, para politikası üzerinde olumsuz sonuçlar yarattığı gibi, bir de maliye politikalarının para politikaları ile finansmanının sağlanması enflasyonu ciddi ölçüde arttırırken diğer taraftan büyüme oranlarında istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Dolayısı ile hem parasal hem de mali politikaların istikrarlı olması büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır. Bu bağlamda, fiyat istikrarsızlığı ve kamu borcunda meydana gelen artışlar ekonomik büyümenin azalmasına neden olacaktır.

Euro'nun piyasaya sürülmesinin ardından, birkaç Euro bölgesi ülkesi, -kendileri için yeni bir durum olan- daha gevşek mali kısıtlamalarla birlikte düşük faiz oranı ve düşük enflasyon ortamına girmiştir. Böylece iç talep artışına neden olan geniş bir kredi patlaması yaşanmıştır. Nitekim İspanya ve İrlanda'da inşaat sektörünün finansmanı amacıyla alınan kredilerdeki artış ile Yunanistan ve Portekiz'de meydana gelen tüketim artışı bu duruma örnek verilebilir. Bankacılık sistemi aracılığıyla, Euro bölgesi ülkelerinden diğer bölge ülkelerindeki hane halklarına, mali veya mali olmayan şirketlere ve hükümetlere büyük miktarda sermaye akımı gerçekleşmiştir (Mongelli, 2013).

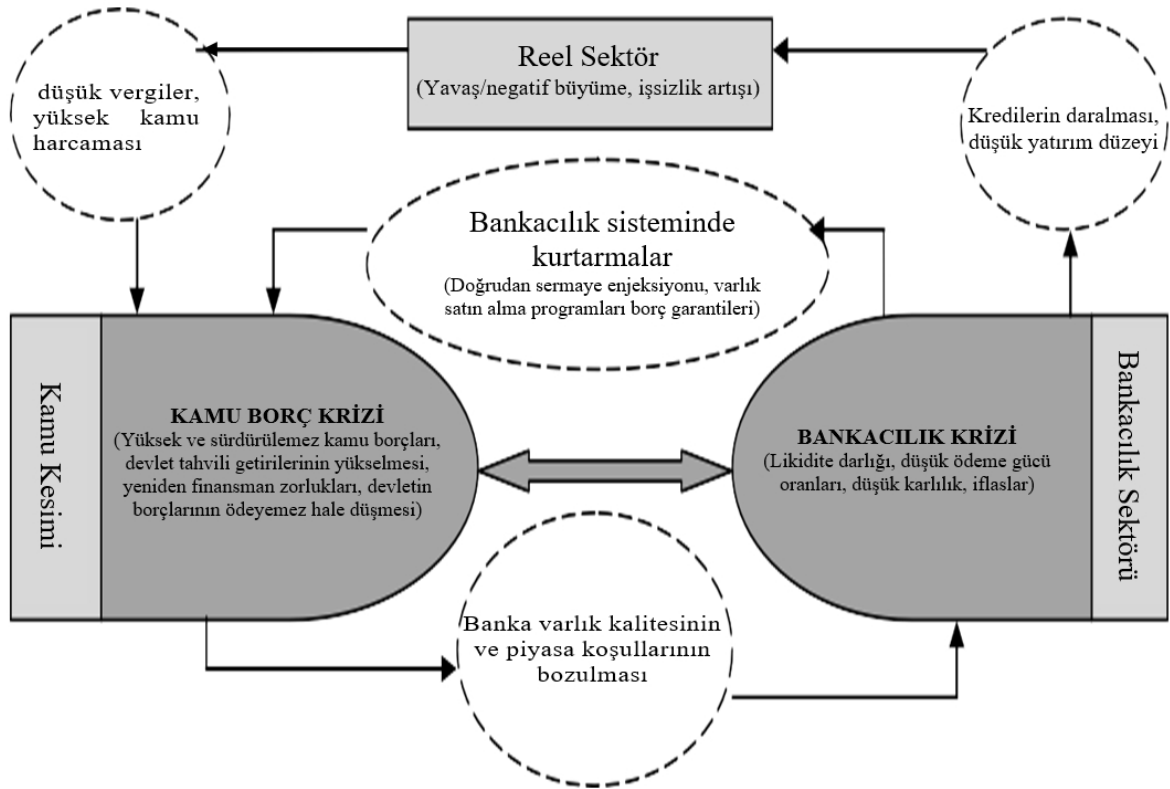
2008 yılında ABD'de patlak veren ve ardından küreselleşen ekonomik ve finansal kriz sonucunda birçok ülkede mali dengesizlikler yaşanmıştır. Avrupa'da ise, mali dengesizlikler Yunanistan'da başlayıp ardından tüm Avrupa bölgesi ülkelerini etkileyen bir kamu borç krizine neden olacak şekilde büyümüştür. Avrupa bölgesinde meydana gelen kamu borç krizi, kamu borç krizinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusundaki tartışmaları tekrar canlandırmıştır.

Kriz öncesinde sağlıklı mali pozisyonlar elde edilememesi iki temel kurumsal zayıflığa bağlanabilir. Birincisi düzeltilmiş istikrar ve büyüme anlaşması tamamen uygulanmamıştır. Sadece birkaç ülke orta vadeli bütçe hedeflerine ulaşmış ya da sözü edilen hedefe ulaşmak için asgari uyum şartlarına uymuştur. İkincisi GSYH'nın %3'ü kadar açık kriterini aşan ülkelere aşırı açık prosedürü titizlikle uygulanmamıştır. Diğer bir deyişle yaptırımlar ülkelere hiçbir zaman uygulanmamıştır. Dahası, finansal piyasalar, mali disiplinin sağlanması için gerekli teşvikleri sağlamamıştır. 2008 başlarında, hükümetler, mali pozisyonlarındaki farklılığa rağmen, benzer faiz oranlarında borç üretmişlerdir (ECB, 2012:56).

2009 yılının başında Yunanistan'ın bütçe açıklarını ilan etmesinin ardından mali açığın keskin bir biçimde artışıyla ilgili piyasa endişeleri ve Avrupa genelinde kamu borcu sorunu su yüzeyine çıkmaya başlamıştır. Sadece bazı çevre/ komşu Avrupa ülkelerinde kamu borçları güçlü bir şekilde artmış olsa da, yüksek kamu borçlarının ekonomik büyümeye zarar verdiğine ilişkin inanışlardan dolayı bu durum tüm Euro alanı için genel bir sorun haline gelmiştir.

Bu süreçte kamu borçları ile ekonomik büyüme arasındaki bu negatif ilişkinin sektörlere yansımaları ayrıntılı bir biçimde Şekil 1'de gösterilmektedir. Birçok Avrupa ülkesinde kamu otoritelerinin ekonomik yavaşlamaya, vergilerin düşürülmesi ve kamu harcamalarının yükseltilmesi biçiminde tepki vermesi ve sıkıntısındaki bankalara finansal destek vermesi nedeniyle kamu borçları yükselmiştir. Finansal kesimden kamu kesimine risk aktarımı

yapılmıştır. Daha sonra ekonomideki aşağı yönlü gidiş devam etmiş ve kredi kuruluşlarının faaliyetlerinin önemli ölçüde aksaması riski yükselmiştir. Böylelikle kamu borç krizi, bankacılık krizine dönüşme eğilimi göstermiştir ve kredi darlıklarına bağlı olarak finansman krizi yaşanmıştır (Roman ve Bilan, 2012). Bu durumdan yalnızca bankacılık sektörü değil, kredi olanaklarının azalması ve kredi maliyetlerinin yükselmesi nedeniyle daha ziyade reel sektör zarara uğramıştır. Bu senaryo, ekonomik resesyonu genişletme ve daha yüksek bütçe açıkları ile daha yüksek kamu borçlarına yol açma biçimindeki bir kısır döngüyü tetikleme potansiyeline de sahiptir.

Şekil 1: Bankacılık Krizi - Kamu Borç Krizi İlişkisi

Kaynak: Roman ve Bilan, 2012: 765.

Bu çalışmanın temel amacı, 1960-2010 dönemine ait veriler yardımıyla AB-15 ülkelerinde kamu borcu/GSYH büyümesi ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma literatürde yer alan diğer çalışmalardan ele alınan ülkeler ve dönem itibari ile farklılaşmasının yanı sıra, son yıllarda geliştirilen ekonometrik tahmin yöntemlerini kullanıyor olmasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde ilgili literatür incelenmiştir. İkinci bölümde ise, çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtıldıktan sonra, analizden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, çalışmadan elde edilen bulgular irdelenmiştir.

Literatür

Teoride kamu borçları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hakkındaki geleneksel görüş, kamu borcunun kısa vadede toplam talebi ve hasılayı canlandıracağı, ancak uzun vadede sermayeyi dışlayacağı ve hasılayı azaltacağı yönündedir.

Bu görüşlere paralel olarak Kumar ve Woo (2010), büyümenin diğer belirleyicileri kontrol altına alındığında, yüksek borcun bir sonraki dönem büyümeye negatif etki yaptığını öne sürmüşlerdir. Yazarlara göre, borç düzeyi yükseldikçe, borcun büyüme üzerindeki negatif etkisi de kuvvetlenmektedir. Caner, Grennes ve Koehler-Geib (2010) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yazarlar, ılımlı düzeylerdeki kamu borçları/GSYH durumunda, yatırımların artması nedeniyle GSYH büyümesinin hızlandığını, ancak borçlanma arttıkça GSYH büyümesi üzerindeki etkinin negatife döndüğünü belirtmişlerdir. Abbas ve Christensen (2010) ise, düşük gelir grubundaki ülkelerde ve yükselen ekonomilerde kamu borcu ile büyüme ilişkisini ele almışlar ve borç stoku yükselmeye devam ettikçe (banka mevduatlarının % 35'ini aştığı zaman) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, enflasyonist baskılar ve özel sektör yatırımlarının dışlanması sonucunda negatife döneceğini ifade etmişlerdir.

Reinhart ve Rogoff (2010) uzun bir zaman dilimi ve 44 ülke için yaptıkları çalışmalarında, kamu borcunun yüzde 90'ın altında olduğu durumda, kamu borcu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Eğer kamu borcu yüzde 90'ın üzerinde ise medyan büyüme oranı bir puan düşmekte ve ortalama büyüme oranı ise negatif yani yüzde -0.1 olmaktadır. Bu makaleye eleştiri olarak Herndon, Ash ve Pollin (2013) çalışmalarında Reinhart ve Rogoff (2010)'un hata yaptığını belirtmiş ve kamu borcunun yüzde 90'ın üzerinde olduğu ülkelerde ortalama büyüme oranının yüzde -0.1 değil yüzde 2.2 olduğunu belirtmişlerdir.

Cecchetti vd. (2011) ise 18 OECD ülkesi için yaptıkları analizlerinde, kamu borçlarında meydana gelen yüzde 10 oranındaki bir artışın, reel kişi başına gelirden yıllık yüzde 0.17 oranında bir azalmaya yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Presbitero (2012) çalışmasında, ele aldığı ülke grubu bağlamında kamu borçlarının hasıla büyümesi üzerinde negatif etkileri olduğunu göstermiştir. Pescatori vd. (2014) çalışmasında ise, yüksek düzeydeki kamu borçlarının hasılanın oynak olmasına yol açan maliye ve para politikası tepkilerinden sorumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Afonso ve Alves (2015)'in çalışmasında ulaşılan bulgular da, kamu borçlarının büyümeyi negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Kamu borçlarındaki yüzde 1'lik bir artış, yıllık büyüme oranı ve beş yıllık ortalama büyüme oranları üzerinde sırasıyla yüzde 0.03 ve yüzde 0.04 oranında azalmalara yol açmaktadır.

Diğer taraftan, Matei (2016) Euro alanı ülkelerinde, kamu borç krizinin hasıla üzerinde uzun süren ve büyük kayıplara yol açtığını göstermektedir.

Checherita ve Rother (2012) ise diğer çalışmalardan farklı olarak kamu borcu/GSYH düzeyinin hangi aşamalarda büyümeyi negatif etkileyeceğini araştırmışlardır. Buna göre, borcun büyüme üstündeki negatif etkisi, yüzde 70-80 düzeylerinde başlamaktadır. Ayrıca yüzde 90-100'ün üzerindeki kamu borcu/GSYH düzeylerinin uzun dönemde büyümeyi azalttığını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan yazarlara göre, kamu borcu/GSYH ve bütçe açığı/GSYH oranlarındaki yıllık değişimler de büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, ister borç düzeyi bakımından olsun, ister yıllık değişim olsun, kamu borçları büyümeyi özel tasarruflar, kamu yatırımları, toplam faktör verimliliği ve uzun dönemli nominal ve reel faiz oranları kanallarıyla etkilemektedir. Baum vd. (2013)' de Checherita ve Rother gibi kamu borcu/GSYH düzeyinin hangi aşamalarda büyümeyi negatif etkileyeceğini araştırmışlardır. Her ne kadar kısa dönemde kamu borcundaki artışlar GSYH'yı pozitif yönde etkilese de, yüzde 67'nin üstündeki kamu borcu/GSYH oranına ulaşıldığında kamu borcunun büyüme üzerindeki olumlu etkisi ortadan kalkmakta, yüzde 95'in üzerindeki yüksek kamu borcu/GSYH durumunda ise kamu borcunun büyüme üzerindeki etkisi negatif yönlü olmaktadır.

Teoride enflasyonun büyüme üzerindeki etkisinin pozitif veya negatif olabileceğini kanıtlayan çalışmalar da yer almaktadır. Geleneksel görüşe göre, düşük düzeylerdeki enflasyon genel ekonomik aktiviteyi hareketlendirmekte, öte yandan yüksek enflasyon ekonomide dağıtımsal etkinliği ve ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Bir başka deyişle, kısa dönemli Phillips Eğrisi'nde enflasyon toleransının daha yüksek düzeyde büyüme ile ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Yüksek enflasyon ise uzun dönemde ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır (Mohaddes ve Raissi, 2014).

Roubini ve Sala-i Martin (1992) çalışmalarında enflasyon artışının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Judson ve Orphanides (1999)'e göre enflasyonun büyümeyi hem doğrudan yavaşlattığını hem de enflasyondaki oynaklığın yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemesiyle dolaylı olarak büyümeyi yavaşlattığını ifade etmiştir. Khan ve Senhadji (2001)'ye göre, gelişmiş ülkelerde yüzde 1-3; gelişmekte olan ülkelerde ise yüzde 11-12'nin üzerindeki enflasyon oranları, ekonomik büyümeyi güçlü bir şekilde negatif yönde etkilemektedir. Benzer şekilde, Rousseau ve Wachtel (2001)'e göre de enflasyonun büyüme üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi bulunmaktadır. Barro (2001) enflasyon ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve güçlü bir negatif ilişki bulunduğunu belirtmiş ve bunun temel

nedeni de enflasyonun yatırımları ve verimliliği azaltması olarak göstermiştir. Bick (2010) ise ulaştığı sonuçlar da, düşük düzeylerdeki enflasyonun ekonomiyi bir miktar canlandırabileceğine, öte yandan belli bir oranın üzerindeki enflasyonun ekonomik büyümeyi yavaşlattığına işaret etmekte, bir başka deyişle enflasyon ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığından söz etmektedir. Barro (2013) ise çalışmasında yıllık ortalama enflasyonda gerçekleşen yüzde 10'luk bir artışın, reel kişi başına düşen gelir büyümesini yılda yüzde 0.2-0.3 azalttığını, yatırım/GSYH oranını ise yıllık yüzde 0.4-0.6 azalttığını göstermiştir. Yazara göre enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisi görece küçük görünse bile, uzun dönemde yaşama standartları üzerindeki etkisi oldukça önemli düzeylerde olmaktadır. Örneğin para politikasında, uzun dönemli enflasyonu yıllık yüzde 10 artıracak yönde bir kayma gerçekleşmesi, reel GSYH'yi 30 yılda yüzde 4 ile yüzde 7 arasında azaltacaktır. Bu bulgu, enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisinin ve fiyat istikrarının önemini altını çizmektedir. Mohaddes ve Raissi (2014)'ye göre enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki yüzde 5.5'in üzerindeki enflasyonun varlığında daha belirgin hale gelmektedir.

Yöntem, Veri Seti Ve Uygulama

Yöntem

Çalışmada kullanılan temel iki yöntem, genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (AMG) ve Ortak Bağıntılı Etkiler Ortalama Grup (CCEMG) tahmincisi yöntemleridir. Bu yöntemlerden elde edilen sonuçlar Ortalama Grup (MG) tahmincisi ve Panel-Düzeltilmiş Standart Hata (PCSE) yöntemleriyle de desteklenmiştir. AMG ve CCEMG tahmincilerinin tercih edilmesinin nedeni, panel veri regresyon analizlerinde sıklıkla karşılaşılan yatay kesit bağımlılığı, heterojenlik ve serilerin durağan olmaması durumlarında dahi kullanılabilmesidir. Bu avantajlarına ek olarak değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olması koşulunu da gerektirmemektedir.

Pesaran (2006), panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının mutlaka araştırılması gerektiğini ve eğer yatay kesit bağımlılığı varsa buna uygun yöntemlerin kullanılması gerektiğini Monte Carlo simülasyonu ile göstermiştir. Bu noktadan yola çıkarak yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Ortak İlişkili Etkiler (CCE) tahmincilerini geliştirmiştir. Bu yöntem heterojen panel veri regresyon modeline dayanmaktadır (Pesaran, 2006: 971).

Pesaran, CCEMG tahmincilerinin bağımsız değişkenler ve gözlenemeyen ortak etkilerin durağan ve dışsal olduğunu varsaymakla birlikte serilerin durağan, fark durağan ve/veya eş

bütünleşik olduğu durumlarda da tutarlı sonuçlar verdiğini ifade etmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2006: 969).

Genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (AMG) ise Marcus Eberhardt ve Francis Teal (2010) tarafından, Pesaran (2006) CCEMG yöntemine alternatif olarak geliştirilmiş ve yazarlar tarafından özünde toplam faktör verimliliğini hesaplayabilmek için kullanılmıştır. Pesaran (2006) CCEMG tahmincisine benzer şekilde AMG tahmincisi de serilerde birim kök olsun veya olmasın, seriler eş bütünleşik olsun veya olmasın ve ek olarak yatay kesit bağımlılığının varlığında dahi etkin sonuçlar vermektedir (Eberhardt ve Teal 2010).

Ortak İlişkili Etkiler-Ortalama Grup Tahmini yöntemi (CCEMG), AMG yöntemiyle benzer nitelikler taşımakla birlikte CCEMG yönteminden ayrıldığı nokta yatay kesit bağımlılığını "Ortak Dinamik Süreç (Common Dynamic Process)" yöntemiyle içsel bir şekilde analize dâhil etmektedir (Eberhardt, 2012: 64).

Bu yöntemleri uygulamak için kurulan model aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

$$g_{i,t} = \alpha + \beta_1 dgd_{i,t} + \beta_2 dp_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$
$$i = 1,2,3, \dots, 15$$
$$t = 1960,1961, \dots, 2010$$
(1)

Modelde " $g_{i,t}$ " değişkeni GSYH büyüme oranı, " $dgd_{i,t}$ " değişkeni Kamu Borcu/GSYH büyüme oranı ve " $dp_{i,t}$ " değişkeni enflasyon artış oranı olarak ifade edilmiştir. Sabit parametre " α ", eğim parametreleri " β " ve hata terimi ise " ε " ile sembolize edilmiştir. Denklemden " i " alt indisi birimleri (ülke), " t " alt indisi de zamanı (yıl) göstermektedir.

Veri Seti ve Uygulama

Bu çalışmada, kamu borcu/GSYH(dgd) büyüme oranının ve enflasyon(dp) oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için AB 15 ülkelerinin yer aldığı 1960-2010 dönemini içeren 50 yıllık bir panel oluşturulmuştur⁵. Enflasyon serisi OECD tüketici fiyat endeksi verilerinden, büyüme serisi Penn World Table 9.0 (PWT) GSYH serilerinden hareketle 2005 baz yılı alınarak hesaplanmıştır. Kamu Borcu/GSYH oranı, Reinhart ve Rogoff (2010) "Growth in a Time of Debt" veri setinden elde edilmiştir.

Çalışmada heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı problemlerini dikkate alan genişletilmiş ortalama grup tahmincisi (AMG) ve Ortak Bağıntılı Etkiler Ortalama Grup (CCEMG) tahmincisi yöntemlerine ek olarak Ortalama Grup (MG) tahmincisi ile heterojenlik ve

⁵ AB-15 Ülkelerine ait veri kısıtları nedeniyle, AB-15'i temsilen 13 ülke (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İtalya, Portekiz, Yunanistan) analize dahil edilmiş, verilerine ulaşılamayan 2 ülke (Lüksemburg ve İrlanda) analiz dışında tutulmuştur.

otokorelasyonu dikkate alan Panel-Düzeltilmiş Standart Hata (PCSE) yöntemleri trendli opsiyonlarıyla uygulanmıştır.

Tablo 1: Ekonometrik Bulgular

Değişkenler	(1) AMG	(2) AMG Trend	(3) CCEMG	(4) CCEMG trend	(5) PCSE ar1	(6) PCSE psar1	(7) MG	(8) MG trend
dp	-0.161*** (0.0317)	-0.140*** (0.0299)	-0.199*** (0.0601)	-0.183*** (0.0584)	-0.126*** (0.0392)	-0.120*** (0.0397)	-0.139*** (0.0261)	-0.305*** (0.0420)
dgd	-0.0558*** (0.0176)	-0.0574*** (0.0176)	-0.0768*** (0.0268)	-0.0801*** (0.0272)	-0.0775*** (0.0116)	-0.0739*** (0.0111)	-0.126*** (0.0283)	-0.112*** (0.0277)
_dy			0.989*** (0.0531)	0.987*** (0.0423)				
_dp			0.192* (0.104)	0.177* (0.104)				
_dgd			0.0690** (0.0295)	0.0711** (0.0296)				
c	0.964*** (0.0497)	0.972*** (0.0393)						
trend		3.82e-05 (6.83e-05)		-7.26e-06 (8.83e-05)				-0.0009*** (9.74e-05)
Sabit terim	0.0694*** (0.00364)	0.0679*** (0.00474)	-0.000171 (0.00271)	-5.15e-05 (0.00519)	0.0418*** (0.00254)	0.0410*** (0.00255)	0.0429*** (0.00291)	0.0723*** (0.00511)
RMSE	0.0194	0.0192	0.0186	0.0183	0.0293	0.0289	0.0286	0.0263
Artık Durağanlığı CADF Testi	I(0) -9.503*** [0.000]	I(0) -8.841*** [0.000]	I(0) -9.845*** [0.000]	I(0) -9.697*** [0.000]	I(0) -7.033*** [0.000]	I(0) -7.032*** [0.000]	I(0) -8.802*** [0.000]	I(0) -8.107*** [0.000]
Gözlem Sayısı	642	642	642	642	642	642	642	642
Ülke Sayısı	13	13	13	13	13	13	13	13

Not: Standart hatalar parantez içerisinde verilmektedir *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1. Köşeli parantez içindeki değerler ise CADF test istatistiğinin olasılık (prob) değerleridir.

c: ortak dinamik süreç katsayısı

trend: Grup spesifik trend değişkeni

(1) AMG Genişletilmiş Ortalama Grup (Augmented Mean Group) tahmincisi, CCEMG Ortak Bağıntılı Etkiler Ortalama Grup (Common Correlated Effects Mean Group) tahmincisi, MG Ortalama Grup (Mean Group) tahmincisi, PCSE Panel-Düzeltilmiş Standart Hata (Panel-corrected standard error) tahmincisidir.

(2) CCEMG sütunlarında verilen _dy, _dp, _dgd değişkenleri CCEMG tahmincisinin stata programı ile otomatik olarak yarattığı algoritmik değişkenlerdir. Bu nedenle söz konusu değişkenlerin yorumlanmasına gerek yoktur.

Uygulamalardan elde edilen sonuçlara göre enflasyon ve kamu borcu/GSYH büyümesinin büyüme üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak gözlemlenmiştir.

Karşılaştırmalı sonuçlar incelendiğinde, farklı yöntemlerden elde edilen enflasyon ve kamu borcu/GSYH büyümesi değişkenlerinin birbiriyle oldukça tutarlı katsayılar ve katsayı

işaretlerine sahip olduğu görülmektedir. Bütün yöntemlerde bağımsız değişkenler % 1 düzeyinde dahi istatistiksel olarak anlamlı ve aynı zamanda iktisat teorisiyle uyumlu katsayı işaretlerine sahiptir. Farklı yöntemlerde enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisinin -0.12 ile -0.30 aralığında değişen değerler almaktadır. Kamu borcu/GSYH büyümesinin ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisi ise yaklaşık olarak -0.06 ile -0.13 bandında değişmektedir.

AMG ve CCEMG tahmincileri PCSE ve MG yöntemlerine göre daha günceldir ve yatay kesit bağımlılığı ile durağan olmama durumlarını hesaba katan heterojen panel veri tahmincileridir. Bu duruma ek olarak AMG ve CCEMG yöntemlerinden elde edilen RMSE (Root Mean Squared Error) değerleri PCSE ve MG yöntemlerinden elde edilen değerlerden daha düşüktür. Bu nedenle katsayıların yorumlanması sadece AMG ve CCEMG yöntemleri için yapılacaktır. Birinci sütunda verilen sonuçlar yorumlanacak olursa, enflasyon oranında ortaya çıkan %1 lik bir artış, ekonomik büyüme oranını yaklaşık olarak % 0.16 kadar azaltmaktadır. Kamu borcu/GSYH büyümesinde ortaya çıkan %1 lik bir artış ise ekonomik büyüme oranını yaklaşık olarak % 0.06 kadar düşürmektedir. Üçüncü sütunda verilen CCEMG sonuçlarına göre ise enflasyon oranında ortaya çıkan %1 lik bir artış, ekonomik büyüme oranını yaklaşık olarak % 0.20 kadar azaltırken Kamu Borcu/GSYH büyümesinde ortaya çıkan %1 lik bir artma ise ekonomik büyüme oranını yaklaşık olarak % 0.08 seviyesinde düşürmektedir.

AMG yönteminde, diğer yöntemlerden farklı olarak modele ortak dinamik süreç katsayısı (c: common dynamic process) eklenebilmektedir. Katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Eberhardt ve Teal (2012)'den hareketle, Ortak dinamik süreç katsayısı; bir ülkede büyümeyi arttıran farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkabilecek gözlemlenemeyen etkilerin, diğer ülkelerdeki ekonomik büyüme düzeyini artırabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Grup spesifik trend değişkeni AMG ve CCEMG yöntemlerinde % 5 önem düzeyinde 13 ülke için istatistiksel olarak anlamsızdır. MG yönteminde ise trend değişkeni %1 önem düzeyinde anlamlı fakat katsayı olarak çok düşük bir değere sahiptir.

Nokta tahminiyle birlikte katsayıların güven aralığı tahmini incelendiğinde her yöntemden elde edilen güven aralıklarının nokta tahminiyle tutarlı olduğu görülmüştür. Enflasyon (dp) değişkeninin katsayısına ilişkin aralık tahmini (güven aralığı) negatiftir ve pozitif kısma kaymamaktadır. Benzer şekilde Kamu Borcu/GSYH büyümesi (dgd) değişkenine ait katsayıların güven aralıkları da negatifte kalmakta pozitif kısma kaymamaktadır. Bu bulgular tahmin sonuçlarının güvenilirliğini artıran olumlu bir durumdur. AMG yönteminden elde edilen enflasyon değişkeni katsayısının nokta tahmini -0.16 iken güven aralığı -0.23 ve -0.10

arasındadır. Aynı değişken için CCEMG yönteminde elde edilen nokta tahmini yaklaşık olarak -0.20 iken aralık tahmini -0.32 ve -0.08 değerlerini almaktadır. AMG yönteminden elde edilen Kamu Borcu/GSYH büyümesi değişkeni katsayısının nokta tahmini yaklaşık olarak -0.06 iken güven aralığı -0.09 ve -0.02 arasındadır. Aynı değişken için CCEMG yönteminde elde edilen nokta tahmini yaklaşık olarak -0.07 iken aralık tahmini ise -0.13 ve -0.03 arasındadır.

Son olarak, her bir tahminci yöntemi için regresyon artıklarına yapılan birim kök testi yapılmıştır. Veri seti dengesiz panel olduğu için heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) CIPS birim kök testine olanak vermemektedir. Bu yüzden regresyon artıklarına yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2003) CADF birim kök testi yapılmıştır. Test sonuçları bütün regresyon yöntemlerinden elde edilen artıkların durağan olduğunu birim kök içermediğini göstermektedir. Bu sonuç yöntemlerden elde edilen ve yorumlanan katsayıların sahte (spurious) olmadığını önemli bir işarettir. Sahte regresyon sorununun yaşanmaması panel veri regresyon yöntemleriyle yapılan analizlerin anlamlı sonuçlar gösterdiğini işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma iktisat literatüründeki diğer çalışmalarla ulaştığı sonuçlar açısından benzerlik göstermekle birlikte, ülke grubu, zaman periyodu ve uygulanan ampirik yöntem bakımından farklılıklar göstermektedir.

Söz konusu dönem ve ülke grubu için enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisi -0.12 ile -0.30 aralığında değişirken, kamu borcu/GSYH büyümesinin büyüme üzerindeki negatif etkisi ise yaklaşık olarak -0.06 ile -0.13 bandında değişmektedir.

Elde edilen başka bir bulgu, bütün tahmin yöntemlerinde uzun dönemde enflasyon artışının kamu borcu/GSYH büyümesine oranla büyüme üzerinde daha olumsuz etkisi bulunduğu yönündedir. Bu bulgu, enflasyonun uzun dönemde ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı görüşüyle örtüşmektedir. Enflasyonun büyüme üzerindeki negatif etkisi, uzun dönemde yaşama standartları üzerinde önemli düzeylerde olmaktadır. Kamu borcu/GSYH büyümesindeki artış uzun dönemde büyüme hızını düşürmektedir. Bu durumun dışlama etkisi nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dolayısıyla sonuçlar AB-15 ülkelerinde hem mali hem de parasal disiplinin ekonomik büyüme için önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Maastricht Kriterleri'nin uygun gördüğü bütçe açığı, kamu borcu ve enflasyon oranı seviyelerinin hedeflenmesi ve bu hedeflerin sürdürülmesi büyük önem arz etmektedir.

Yapılan analizde kullanılan yöntemler heterojenlik, yatay kesit bağımlılığı, birim kök ve otokorelasyon durumlarında kullanılabilen tekniklerdir. Nokta tahmini ile aralık tahmininden elde edilen katsayı işaretlerinin birbiri ile uyumlu olması ve regresyon artıklarının birim kök içermemesi elde edilen katsayıların güvenilir olduğunun, sahte regresyon probleminin olmadığına önemli işaretlerdir.

Dinamik süreç katsayısının pozitif ve anlamlı olması bir ülkede büyümeyi arttıran farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkabilecek gözlemlenemeyen etkilerin, diğer ülkelerde büyüme düzeyini artırabileceği anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği'nde yer alan ülkelerin coğrafi yakınlığı, gümrük birliği ilişkileri, parasal birlik, ekonomi politikalarının benzerlik göstermesi gibi faktörleri göz önüne aldığımızda bu durumun ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur.

Kaynakça

- Abbas, S. A. and Christensen, J. E. (2010), "The Role of Domestic Debt Markets in Economic Growth: An Empirical Investigation for Low-Income Countries and Emerging Markets", *IMF Staff Papers*, 57(1), s.209-255.
- Afonso, A. and Alves, J. R. (2015), "The Role of Government Debt in Economic Growth" *Review of Public Economics*, 215-(4/2015), s.9-26.
- Barro, R. J. (2001), "Human Capital and Growth", *The American Economic Review*, 91(2), s.12-17.
- Barro, R. J. (2013), "Inflation and Economic Growth", *Annals of Economics and Finance*, 14(1), s.121-144.
- Baum, A., Checherita-Westphal, C. and Rother, P. (2013), "Debt and Growth: New Evidence for the Euro Area", *Journal of International Money and Finance*, 32, s.809-821.
- Bick, A. (2010), "Threshold Effects of Inflation on Economic Growth in Developing Countries", *Economics Letters*, 108(2), s.126-129.
- Caner, M., Grennes, T. and Koehler-Geib, F. (2010), "Finding the Tipping Point –When Sovereign Debt Turns Bad", *Policy Research Working Paper Series*, No: 5391, The World Bank.
- Cecchetti, S. G., Mohanty, M. S. and Zampolli, F. (2011), "The Real Effects of Debt". *BIS Working Paper*, No. 352. <https://ssrn.com/abstract=1946170> (31.10.2017).
- Checherita-Westphal, C. and Rother, P. (2012), "The Impact of High Government Debt on Economic Growth and its Channels: An Empirical Investigation for the Euro Area", *European Economic Review*, 56(7), s.1392-1405.
- Eberhardt, M. (2012), "Estimating Panel Time Series Models with Heterogenous Slopes", *The Stata Journal*, 12(1), s.61-71.
- European, B. C. (2012). Monetary and fiscal policy interactions in a monetary union. *Monthly Bulletin*, July. s.51-64.
- Herndon, T., Ash, M. and Pollin, R. (2014), "Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff", *Cambridge Journal of Economics*, 38(2), s.257-279.
- Judson, R. and Orphanides, A. (1999), "Inflation, Volatility and Growth", *International Finance*, 2(1),117-138.
- Khan, M. S. and Ssnhadji, A. S. (2001), "Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth", *IMF Staff Papers*, 48(1), s.1-21.
- Kumar, M. and Woo, J. (2010), "Public Debt and Growth", *IMF Working Papers*, WP/10/174.
- Matei, I. (2016), "Sovereign Debt Crisis and Economic Growth: New Evidence for the Euro Area. *Euroframe Conference*, http://www.euroframe.org/files/user_upload/euroframe/docs/2016/conference/Session%205/EUROF16_Matei.pdf (31.10.2017).
- Mohaddes, K. and Raissi, M. (2014), "Does Inflation Slow Long-Run Growth in India?", *IMF Working Papers*, WP/14/222.
- Mongelli, F. P. (2013), "The Mutating Euro Area Crisis: Is the Balance between 'Sceptics' and 'Advocates' Shifting?", *ECB, Occasional Paper Series* No. 144.
- Pescatori, A., Sandri, D. and Simon, J. (2014), "Debt and Growth: Is There a Magic Threshold?", *IMF Working Papers*, WP/14/34.

- Pesaran, M. H. (2006), "Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure", *Econometrica*, 74(4), s.967-1012.
- Presbitero, A. F. (2012), "Total Public Debt and Growth in Developing Countries", *The European Journal of Development Research*, 24(4), s.606-626.
- Reinhart, C. M. and Rogoff, K. S. (2010), "Growth in a Time of Debt", *National Bureau of Economic Research*, No. w15639.
- Roman, A. and Bilan, I. (2012), "The Euro Area Sovereign Debt Crisis and the Role of ECB's Monetary Policy", *Procedia Economics and Finance*, 3, s.763-768.
- Roubini, N. ve Sala-i-Martin, X. (1992), "Financial Repression and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, 39(1), s.5-30.
- Rousseau, P. L., and Wachtel, P. (2001). "Inflation, financial development and growth." In *Economic theory, dynamics and markets* . Springer, Boston, MA.", Springer, s.309-324
- Teal, F. and Eberhardt, M. (2010), "Productivity Analysis in Global Manufacturing Production" (No. 515), <https://www.economics.ox.ac.uk/materials/papers/4729/paper515.pdf> (31.10.2017).

TEHLİKELİ MADDE ÇALIŞMALARINDA KİŞİSEL KORUYUCU DONANIM KULLANIMLARININ İNCELENMESİ

Mustafa YAĞIMLI¹

orcid.org/0000-0003-4113-8308

Ümit KAÇAR²

orcid.org/0000-0001-8115-0438

ÖZ

Günümüzde, bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi ile ilerleyen sanayinin her alanında radyoaktif maddeler, kimyasal ham maddelerin kullanımında bir artış yaşanmaktadır. Bu durum, tehlikeli madde çalışmalarında, tehlikeli atık oluşturarak çalışma hayatında yeni risklerin ve meslek hastalıklarının doğmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, çalışma alanlarında sürekli olarak iş sağlığı ve güvenliği konusunda yeni önlemler alınması zorunludur. Ülkemizde, KKD'lerin imalatı, ithalatı, satışı ve kullanımı ile ilgili usul ve esasları düzenleyen "Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği" 09.02.2004 tarihinde yürürlüğe girmiş olup TS EN standardına sahip olmayan ve CE uygunluk işareti taşımayan kişisel koruyucu donanımların üretimi, ithalatı, satışı ve kullanımı yasaklanmıştır. Bu çalışmada, tehlikeli maddelerin olumsuz etkileri ve korunma önlemleri, kişisel koruyucu donanımların (KKD) iş sağlığı açısından uygunluğu ve kullanımı üzerine bilgileri ve çalışanların kullandıkları ekipmanlar hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğu araştırılmıştır. Tehlikeli madde ile çalışanların iş deneyimi, KKD kullanımı ve bilinci, KKD bakımı hakkında inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş kazaları, meslek hastalıkları, kişisel koruyucu donanımlar, tehlikeli maddeler, kimyasallar, solventler.

INVESTIGATION OF THE USE OF PERSONAL PROTECTIVE EQUIPMENT IN HAZARDOUS SUBSTANCE WORKS

ABSTRACT

Today, there is a rapid increase in the number of the radioactive materials, equipments and chemical raw materials that are used in every field of industry due to increasing technology. Consequently the exposed hazardous component in working area is likely increase everyday and causes new risks. Because of the increasing risks new precautions are put into practice continuously about work health and safety by the employers. Our country, to avoid workers from work accidents and occupational diseases in order to ensure the effective protection of Turkish standards developed and manufacture of personal protective equipment, import, sale and regulate the procedures and principles regarding the use of "Personal Protective Equipment Regulations" published in the 09.02.2004 dated Official Gazette and entered into force. According to this regulation, the Turkish Standards Institute standard do not carry the CE conformity mark and did not have personal protective equipment production, sale and use are prohibited. In this study, the use of hazardous chemical substances in the workplace and its effects on the health of dangerous chemicals and protective measures were examined. Information on the suitability of personal protective equipment used is compiled. Work experience of workers with hazardous substances, use of PPE and awareness, care of PPE was examined.

Keywords: Occupational accidents, occupational diseases, personnel protective equipments, hazardous substances, chemicals, solvents.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Elektrik/Elektronik Mühendisliği Bölümü, mustafayagimli@beykent.edu.tr

² Okan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Güvenliği Ana Bilim Dalı, umitkcr5@gmail.com

Giriş

Günümüzde sanayi alanında kullanılan kimyasal maddelerin sayısında her gün bir önceki güne göre bir artış göstermektedir. Bunun sonucunda maruz kalınan tehlikeli maddelerin sayısı da gün geçtikçe çoğalmaktadır. Çalışan personelin çalıştığı alanda kimyasal maddelerle maruz kalması sonucunda birçok meslek hastalıklarına yakalanma riskiyle yüzleşmektedir. Bu meslek hastalıkları, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2007 yılı kayıtlarına göre; A grubu A-IA kodu "Arsenik ve bileşikleri" 15 erkek, A-3C "Hidrosiyanik asit, siyanitler ve siyan bileşikleri" 1 erkek, A-4 "Kadmiyum ve bileşikleri" 1 erkek, A-5 "Krom ve bileşikleri" 4 erkek, A-6 "Cıva ve bileşikleri" 2 erkek, A-8B "Nitroz gazları" 5 erkek, 1 kadın olmak üzere toplam 6, A-9 "Nikel ve bileşikleri" 3 erkek, A-11A "Kurşun ve tozları" 99 erkek, A-11B "Organik kurşun bileşikleri" 1 erkek, A-12A "Karbon sülfür" 3 erkek, A-12B "Kükürtlü hidrojen" 6 erkek, A-12C "Sülfürik asit" 1 erkek, A-17 "Alifatik veya alisiklik halojenli hidrokarbonlar (Trikloretilen gibi) 2 erkek, A-18E "Organik esterler" 1 erkek, A-21A "Benzen ve homologları, trambositopeni" 11 erkek, A-22 "Aromatik hidrokarbonların halojen türevleri" 1 kadın, A-23A "Fenol, Tiofenol, bunların homologları ve halojenli türevleri" 3 erkek, B grubu B-1 kodlu "Deri kanserleri ve prekanseröz deri hastalıkları" 2 erkek, C grubu C-1A "Slikoz ve sliktuberkükoz" 196 erkek, C-1C "Slikatoz" 1 erkek, C-1D "Sideroz" 1 erkek, C-2 "Alüminyum ve bileşikleri 3 erkek, C-3 "Sert metal tozları" 7 erkek, 1 kadın olmak üzere 8 kişidir. 2007 yılı istatistiklerine göre toplam 375, 2008 yılında 507, 2009 yılında 229, 2010 yılında 428, 2011 yılında 568, 2012 yılında 338, 2013 yılında 359, 2014 yılında 470, 2015 yılında 470 kişiye, kimyasal maddelerden dolayı meslek hastalığı tanısı konulmuştur. Bunlar arasında kanser önemli bir yer tutar (www.isggm.gov.tr, 2017).

Endüstride hemen her sektörde kullanılan ham maddeler çeşitli kimyasallar içeren solventlerdir. Solventlerden oluşan ham maddeler, içerdikleri kimyasal yapının karakteristiklerine göre kimyasal madde ve kullanım neticesinde de tehlikeli atık özelliği gösterme ihtimali vardır. Kimyasal madde etkilemesi bakımından boya, ilaç, vernik, cila imalatı, uygulanması, uzaklaştırılması, metal parlatma, mürekkep, kozmetik maddeler, toner kullanılan baskı işleri, astarlama, kaplama çalışmaları, kuru temizleme yoğun kimyasal kullanılan ve bu nedenle de ilk sıralarda gelen çalışma alanlarıdır. Tehlikeli kimyasallar; metal yapı üretiminde boyama öncesi, kaynak çalışması öncesi yağ gidermede, makine bakımında parça yıkamada, polimer eşya yapımında, yapıştırıcı üretiminde, böcek öldürücü imalatında, kozmetik ve ilaç üretiminde kullanılır (Karadağ, 2005: 21).

Her kimyasal madde doza bağlı olarak toksite gösterebilir. Çalışma alanında sağlıksız koşullarda, kimyasal partiküllerle belli bir süre maruziyet neticesinde, istenmeyen sağlık problemleri ortaya çıkar (www.resmigazete.gov.tr, 2016). Dolayısıyla iş güvenliğinde çok önemli bir yere sahip KKD kullanımıyla iş kazaları ve meslek hastalıkları azalacak ve çalışanlara güvenli bir çalışma ortamı sağlanacaktır.

KKD; çalışma ortamındaki tehlikelerin ortadan kaldırılamadığı veya tam olarak sınırlandırılmadığı durumlarda, çalışanların sağlık ve güvenliğinin korunması amacıyla, çalışan tarafından giyilen, takılan, bu maksada uygun olarak üretilen tüm cihaz, alet veya malzemelerdir. Kullanımı, sağlık ve güvenlik koruma uygulamalarının son evresini oluşturur (Düzgün vd., 2015: 3).

Çalışmanın Amacı

Tehlikeli madde çalışanlarının; KKD kullanımının önemi ve gerekliliği hakkında bilgilendirmektir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, bir şirkette çalışan kişilerin görüşleri alınarak, kişisel koruyucu donanım (KKD) değerlendirme soruları üzerinde yoğunlaşarak çalışanların KKD'ler hakkında bilgileri ölçülmeye çalışılmıştır. Nitel bir araştırma yapıp, 140 çalışana sadece anket uygulanmıştır. Çalışanların anket formuna yaptıkları cevaplar değerlendirilmiştir. Kullanılan anket dördümlük likert ölçeği ile derecelendirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Yapılan çalışmanın evreni, İstanbul'da tehlikeli kimyasalların kullanıldığı 161 çalışanın olduğu bir şirkettir. Örneklemi ise 2017 yılında, aynı şirkette çalışan 140 kişidir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Sonuç olarak, örneklemde 140 adet anket formu geçerli kabul edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde bilimsel istatistik için çalışan sayısı (frekans) ve yüzde değerlere bakılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan değerlendirme anketine örneklem grubu tarafından verilen yanıtlar sistematik olarak bir veri dosyasına girildikten sonra, SPSS 22.0 istatistiksel paket programı ile değerlendirilmeye alınmıştır. İstatistiksel bilgiler yardımıyla uygun şekiller oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Anketin Kişisel Koruyucu Donanım değerlendirme sorularıyla ilgili güvenilirlik analizi katsayısı (α) 0,918 olarak saptanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri ile personel algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu amaçla kişisel koruyucu donanım değerlendirme soruları ilgili demografik özelliklerden etkilenip etkilenmediği için istatistiksel olarak analiz edilir. Yapılan T-testinde sigma değerleri 0,05 değerinden büyük olduğundan katılımcıların KKD'ler değerlendirme soruları için algıları medeni durum, cinsiyet ve yapılan Oneway testinde yaş göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Betimleyici İstatistikler

Demografik Özellikler		Sayı(Frekans)	Yüzde %
Medeni	Evli	95	67,9
	Bekâr	45	32,1
Cinsiyet	Erkek	112	80
	Kadın	28	20
Yaş	18-26 Aralığı	36	25,7
	27-34 Aralığı	51	36,4
	35-43 Aralığı	31	22,1
	44 ve üstü	22	15,7
İş Yeri Kıdemi	1 yıldan Az	45	32,1
	1 ile 3 yıl Aralığı	23	16,4
	3 ile 6 yıl Aralığı	40	28,6
	6 ile 10 yıl Aralığı	13	9,3
	10 ile üstü Aralığı	19	13,6
İş Deneyimi	1 yıldan Az	18	12,9
	1 ile 3 yıl Aralığı	19	13,6
	3 ile 6 yıl Aralığı	37	26,4
	6 ile 10 yıl Aralığı	30	21,4
	10 ile üstü Aralığı	36	25,7
Eğitim	İlköğretim	51	36,4
	Lise	44	31,4
	Ön lisans	8	5,7
	Lisans	30	21,4
	Lisansüstü	7	5

Kişisel koruyucu donanım kullanımı ve diğer değişkenler arasındaki anlamlı ilişki araştırılırken, KKD'yi etkileyen değişkenlerin eğitim, iş yeri kıdemi ve iş deneyim olduğu saptanması Oneway Testiyle anlaşılmıştır. Yapılan Oneway Testinde sigma değeri 0,050 den küçük olduğundan bir kriter olarak 140 çalışanın eğitim, iş deneyim ve iş kıdemi arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir. Farklılığının kaynağını tespit etmek amacıyla Post Hoc testlerinden Turkey testi ve diğerleri kullanılmıştır. Eğitim alanları ile KKD kullanımı arasında ilişki incelenirken, üniversiteli çalışanların diğer çalışanlara göre KKD değerlendirmesi daha iyi algıladığı, yani eğitim seviyesinin artmasıyla çalışanların daha iyi KKD kullandığı ve

tanımladıkları anlaşılmiştir. İş deneyim ve iş kıdemini artmasıyla da KKD kullanım arasında pozitif bir algılama olduğu görülmüştür.

Tablo 2. İş Yerinde veya Çalıştığı Departmanda KKD Kullanmasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
İş yerinizde veya çalıştığınız departmanda Kişisel Koruyucu Ekipmanları kullanıyor musunuz?	Asla	1	0,7
	Bazen	25	17,9
	Çoğu zaman	33	23,6
	Daima	81	57,9

Yapılan araştırmada çalışanların iş yerinde veya çalıştığı departmanda %81,5 ile büyük çoğunluğun KKD'leri kullandığını anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Uygun KKD Kolaylıkla Ulaşabileceği Biçimde İş Ortamında Bulunmasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Yaptığınız işe uygun Kişisel Koruyucu Donanımlarına kolaylıkla ulaşabileceğiniz biçimde iş ortamında bulunuyor mu?	Asla	0	0
	Bazen	19	13,6
	Çoğu zaman	39	27,9
	Daima	82	58,6

Araştırmada yaptığı işe uygun Kişisel Koruyucu Donanımlarına kolaylıkla ulaşabileceği biçimde iş ortamında bulunmasına ilişkin çalışanların %86,5 kolaylıkla ulaşabildiği bildirmiştir. İşveren tarafından KKD'ler kullanıcılara yaptıkları işe uygun olarak işveren tarafından tedarik edildiği anlaşılıyor.

Tablo 4. KKD ile İlgili Eğitime Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kişisel Koruyucu Donanımlarla ilgili eğitim aldınız mı?	Asla	1	0,7
	Bazen	17	12,1
	Çoğu zaman	33	23,6
	Daima	89	63,6

Kişisel Koruyucu Donanımlar ile ilgili çalışanlar eğitim almasına dair araştırmada %87,2 ile büyük çoğunluğun eğitim aldıkları görüldü. Aldıkları eğitim sayesinde çalışanlar daha nitelikli bir şekilde donanımları kullanıp, bakımını nasıl yaptığını bildiği anlaşıldı. Bu eğitimi kapsadığı anlaşıldı.

Tablo 5. KKD İşe Uygun Olmasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kişisel Koruyucu Donanımlar yaptığınız işe uygun mu?	Asla	1	0,7
	Bazen	6	4,3
	Çoğu zaman	48	34,3
	Daima	85	60,7

Araştırmada çalışanlar Kişisel Koruyucu Donanımlar yapılan işe %95 uygun olduğunu görüşe hâkimdir. KKD'leri, KKD Yönetmeliğinde belirlenen Temel Sağlık ve Güvenlik Gereklere uygun olarak tasarlamak ve yapmakla yükümlü olması gerekir. Çalışan kişi, kendi ölçülerine uygun olmayan, fiziksel rahatsızlık veren, kalitesiz malzemeleri kullanmak istemeyecektir. Bununla ilgili zaten çalışanların bir kısmı rahatsızlığını başka bir soruda dile getirmiştir. Nitekim Kişisel Koruyucu Donanıma İlişkin Yönetmeliği'nin 8. maddesine göre, işveren çalışanları kişisel koruyucu donanımları uygun şekilde kullanmaları için her türlü önlem alındığı anlaşıldı. İşveren tarafından yapılan anket ve ortam ölçümleri sonucunda yapılan risk değerlendirmesi sonunda KKD'ler, kullanıcılara yaptıkları işe uygun olarak işveren tarafından sağlandığı anlaşıldığı görülmektedir.

Tablo 6. KKD Kullanmadığından Dolayı İş Kazasına Uğramasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Bir iş yerinde Kişisel Koruyucu Donanımlar kullanmadığınızdan dolayı iş kazasına uğradınız mı?	Asla	91	65
	Bazen	43	30,7
	Çoğu zaman	6	4,3
	Daima	0	0

Yapılan araştırmada çalışanların bir iş yerinde Kişisel Koruyucu Donanımlar kullanmadığından dolayı iş kazasına %65,0 uğramadığını fakat %35,0'lik bölümün iş kazasına uğradığı anlaşılmıştır. Çalışanların KKD'si giymemesi bir iş kazası geçirmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bu durum denetim eksikliğinin olması ve iş kazalarının artmasına neden olabilir. Tehlikenin gerçekten mevcut olduğunu uyarıcılar çalışanlara ikaz ettiğinde, KKD'yi giymeye yönlendirildiği anlaşıldı.

Tablo 7. KKD İş Kazalarından Koruduğuna Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kişisel Koruyucu Donanımlar sizi iş kazalarından hiç korudu mu?	Asla	2	1,4
	Bazen	26	18,6
	Çoğu zaman	47	33,6
	Daima	65	46,4

Araştırmada çalışanların %80 Kişisel Koruyucu Donanımlar kendilerini iş kazalarından koruduğunu söylemişlerdir. KKD, tehlike ve çalışan arasında koruyucu bir bariyer sağlar. Bu anlamda çalışanların KKD giymeleri ve iş kazalarından kendilerini koruduğunu düşünmüşlerdir. Uygun KKD, kaza meydana geldiğinde çalışanları vücut bütünlüğünü korumalarına yardımcı olmakta ve çalışanların bunu bildiği anlaşılmıştır.

Tablo 8. Çalışma Ortamında KKD Giydiğinde Kendisini Güvende Hissetmesine Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Çalışma ortamında Kişisel Koruyucu Donanımlar giydiğinizde kendinizi güvende hissediyor musunuz?	Asla	3	2,1
	Bazen	20	14,3
	Çoğu zaman	57	40,7
	Daima	60	42,9

Araştırmada çalışanların %83,6 çalışma ortamında Kişisel Koruyucu Donanımlar giydiğinde kendilerini güvende hissettiklerini söylemişlerdir. KKD'ler yapılan işe %95,4 uygun olmasında dolayı çalışanlar kendilerini güvende hissettikleri anlaşılmıştır. Ayrıca %80 çalışanın KKD kendileri iş kazalarından koruduğu görüşü bulunmaktadır. Kişisel koruyucular hem kazaların önlenmesi hem de çalışanın kazalardan zarar görmemesi veya en az zararla kazaların atlatılması açısından koruyucu ve önleyici fayda sağladığını, çalışanların bunun farkında olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple kazaların önlenmesi açısından ilk tedbir, kişisel koruyucusuz çalışmanın önlenmesi gerekliliğidir. Çalışanların %16,4'ünün düşünmemesinin nedeni cevaplardan anlaşıldığı gibi çalışanlara verilen donanımların kendi vücut yapısına uygun olmadığı, kişisel koruyucular küçük, orta ve büyük beden olarak üretilmeyip standart üretilmesi olabilir.

Tablo 9. KKD Bakımını Nasıl Uygun Biçimde Yapıldığına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Çalışan olarak Kişisel Koruyucu Donanımların bakımını nasıl uygun biçimde yapıldığını biliyor musunuz?	Asla	3	2,1
	Bazen	25	17,9
	Çoğu zaman	63	45
	Daima	49	35

Çalışanlar KKD'lerin bakımını uygun biçimde yaptığını bilip bilmediğine bakıldığında %80'nin bildiğini ve %20 çalışanın KKD'lerin bakımını bilmediği anlaşılmıştır. KKD'lerin temiz tutulmalı ve düzenli bakımı önemlidir. Özellikle göz ve yüz koruyucu ekipmanların temizliği önemlidir; çünkü ekipman camlarının kirli olması çalışanların görüş alanlarını azaltır. KKD'lerin yeterli korumayı sağlayabilmesi için düzenli aralıklarla denetlenmesi ve bakımı yapılmalıdır. Çalışanlar KKD'lerin eğitimi sayesinde kullandıkları ekipmanların bakımını nasıl uygun şekilde yapacağını ve giyeceğini, hangi zaman aralığında gerekli olduğunu bildiği anlaşıldı.

Tablo 10. KKD Herhangi Bir Arıza ya da Eksiklik Olup Olmadığını Kontrol Etmesine Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kullandığınız Kişisel Koruyucu Donanımlar herhangi bir arıza ya da eksiklik olup olmadığını kontrol ediyor musunuz?	Asla	2	1,4
	Bazen	21	15
	Çoğu zaman	54	38,6
	Daima	63	45

Araştırmada çalışanların %83,6 Kişisel Koruyucu Donanımlar herhangi bir arıza ya da eksiklik olup olmadığını kontrol ettikleri anlaşılmıştır. Kendilerine verilen kişisel koruyucu donanımların her zaman etkili şekilde çalışır durumda olmasını sağladığını, tamir ettiği, bakımını yaptığı ve gerektiğinde yenileri ile değiştirdiği anlaşılmıştır.

Tablo 11. KKD Kolaylık, Konfor ve Kullanım Rahatlığına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kullandığınız Kişisel Koruyucu Donanımlar sizce kolaylık, konfor ve kullanım rahatlığına uygun mu?	Asla	2	1,4
	Bazen	24	17,1
	Çoğu zaman	73	52,1
	Daima	41	29,3

%81,4 çalışanlar KKD'lerin kolaylık, konfor ve kullanım rahatlığına uygun olduğu görüşüne hâkimdir. %95 çalışanın KKD'lerin yapılan işe uygun olduğu görüşü benimsenmektedir. Kullanan kişinin sağlık durumuna, yaptığı işe bedenine ve ergonomik gereksinimlerine uygun olmalı, çalışına sıkıntı vermemeli, gerekli ayarlamalar yapıldığında kullanana tam uymalıdır. %18,6 çalışan konfor ve kullanım rahatlığına uygun olmadığı görüşü benimsemektedir.

Tablo 12. KKD İş Kazalardan ve Meslek Hastalıklardan Korumasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
11. Kişisel Koruyucu Donanımlar sizi iş kazalardan ve meslek hastalıklardan koruduğunu düşünüyor musunuz?	Asla	6	4,3
	Bazen	22	15,7
	Çoğu zaman	63	45
	Daima	49	35

Araştırmada çalışanlar KKD'ler iş kazalardan ve meslek hastalıklardan koruduğuna %35 daima ve %45 de çoğu zaman olduğuna görüşler hâkimdir. Çalışanlar zehirli kimyasallar ile çalışmasında giyilen koruyucu donanımlarıyla kendilerini koruduğu düşünmektedirler.

Tablo 13. KKD Çalışmayı Zorlaştırmasına veya Çalışma Kabiliyeti Azaltmasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kullandığınız Kişisel Koruyucu Donanımlar çalışmayı zorlaştırıyor mu veya çalışma kabiliyetini azaltıyor mu?	Asla	28	20
	Bazen	73	52,1
	Çoğu zaman	31	22,1
	Daima	8	5,7

Araştırmada çalışanlar KKD'ler çalışmayı zorlaştırması veya çalışma kabiliyetini azaltmasına dair %20 asla, %52,1 bazen ,%22,1 çoğu zaman ve %5,7 de daima görüşüne hâkimdir. Araştırma çalışanların kişisel koruyucu ekipmanların bir kısmı onların çalışma kabiliyetini azalttığı dair görüşlere sahiptir. Aynı çalışanlar KKD'ler yapılan işte konfor, kullanım rahatlığına uygun olduğuna görüşüne de hâkimdir. Fakat bazı çalışanlar, çalışırken çalışma kabiliyetini azalttığını düşünmektedirler. Çalışanların KKD kullanmanın çalışma temposunu etkilediğini ve yavaşlattığını ifade etmiş ve KKD'lerin seçiminde bedenine ve ergonomi koşullarının dikkate alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan, rastgele alınan veya standart ekipmanların çalışanları KKD kullanma konusunda sıkıntı göstermesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; kişisel koruyucuların çoğu kadın bedenine ve ölçülerine uygun olarak üretilmemekte ve bu bir sıkıntı doğurmaktadır. Sorunun bir kısmının ergonomiden kaynaklı ve bir kısmı da çalışanın KKD giymesini bilmemesinden dolayı çalışma kabiliyetini azaltıldığı görülmektedir.

Tablo 14. KKD Giyilmesi Gereken Yer ve Zamanda Kullanmasına Dair Bulgular

	Sayı	Yüzde %
Kişisel Koruyucu Donanımların giyilmesi gereken yer ve zamanda kullanıyor musunuz?	Asla	0
	Bazen	17
	Çoğu zaman	47
	Daima	76

Çalışanlar kişisel koruyucu donanımların giyilmesi gereken yer ve zamanda giyilmesine %87,9 giydiği yaklaşımları benimsenmektedir. Çalışanların büyük çoğunluğu çalıştığı departmanında KKD'leri kullandığı görülmektedir. Aynı zamanda %87,2 çalışanların KKD ile ilgili eğitim alması, çalışanların nerde ve hangi zamanda giyilmesi gerektiği yapılan araştırma öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 15. KKD Zorunlu Olmasına Dair Bulgular

	Sayı	Yüzde %
14. Kişisel Koruyucu Donanımları sizce zorunlu olması gerekiyor mu?	Asla	0
	Bazen	17
	Çoğu zaman	36
	Daima	87

Araştırmada çalışanların %87,8 KKD'ler zorunlu olması gerektiği görüşüne hâkimdir. İncelendiğinde çalışanların kişisel koruyucu ekipmanları giydiğinde kendilerini güvende hissetmeleri, KKD'lerin bir zorunluk haline gelmesine neden olmaktadır. Kuruluşta KKD kullanma alanları belirlenmiştir. Bu alanlara girişlerde iş ayakkabısı giyilmesi zorunlu olup; kulak tıkacı, toz maskesi, emniyet kemeri, koruyucu gözlük, eldiven, baret gibi diğer kişisel

koruyucu malzemelerin ise yapılan işe ve bulunulan bölgeye göre gerekli olması halinde kullanılması zorunlu olduğu dair yazılı politikaların bulunmaktadır.

Tablo 16. KKD Üzerindeki CE veya TS EN İşaretini Kontrol Etmesine Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
Kullandığımız Kişisel Koruyucu Donanımlar üzerindeki CE veya TS EN işaretini kontrol ettiniz mi?	Asla	8	5,7
	Bazen	30	21,4
	Çoğu zaman	48	34,3
	Daima	54	38,6

Araştırmada çalışanlar kullandığı KKD'ler üzerindeki CE veya TS EN işaretini %72,9 kontrol ettikleri yaklaşımı benimsenmektedir. Ancak çalışanların %21,4 bazen ve %5,7 asla kontrol etmedikleri anlaşılmıştır.

Tablo 17. KKD Sahip Olmadan Bir Çalışma Sahasında Bulunmasına Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
16.Kişisel Koruyucu Donanımlar sahip olmadan herhangi bir çalışma sahasında bulundunuz mu?	Asla	48	34,3
	Bazen	75	53,6
	Çoğu zaman	17	12,1
	Daima	0	0

Araştırmaya katılan %34,3 çalışanlar KKD'ler sahip olmadan herhangi bir çalışma sahasında olmadıklarını ve %53,6 kısım da bir çalışma sahasında bazen olduklarını görüş bildirmişlerdir. Çalışanlar KKD kullanmadığından dolayı %35 iş kazasına uğradığı ve çalışanların %80 KKD'ler iş kazalarından koruduğu görüşü hâkimdir. KKD kullanmama nedenlerini belirten çalışanlara bakıldığında şu nedenler bulunmaktadır. Hareket kabiliyetini azaltması, fiziksel rahatsızlık vermesi, malzemelerin kalitesiz olması ve iş kazalarını önlemede yeterli olmaması düşüncesine sahip olanların en fazla kazaya uğradıkları görülmektedir. Ergonomik olmayan bir malzeme, verdiği rahatsızlık sonucu çalışanın çalışırken dikkatini dağıtabilir ve ciddi sonuçlar doğurabilecek iş kazasına neden olabilir. Malzemelerin kalitesiz olmasından dolayı çalışanlar, karşılaştıkları kazalardan korunamayacaklarını düşünerek kişisel koruyucu malzemeleri kullanmak istememektedirler. Bu durum araştırma kapsamındaki işyerlerinin bundan sonra üzerinde daha çok durmaları gereken bir konu olmalıdır.

Tablo 18. KKD ile İlgili Sorunları Bir Üst Yetkiliye Bildirilmesine Dair Bulgular

		Sayı	Yüzde %
17.Kullandığımız Kişisel Koruyucu Donanımlar ile ilgili sorunlarımızı bir üst amirimize bildiriyor musunuz?	Asla	4	2,9
	Bazen	18	12,9
	Çoğu zaman	58	41,4
	Daima	60	42,9

Araştırmada ki çalışanlar %84,3 büyük çoğunluğu kullandıkları KKD'ler ilgili sorunlarını bir üst kişiye aktardığı görüşü hâkimdir. Bu da giyilen KKD'lerin yapılan işe uygunluğunu

artırması, iş kazalarından ve meslek hastalıklarından korunmasına, çalışma kabiliyetinin zorlaştırmaması ve kendileri güvende hissetmelerine neden olmaktadır. Araştırma grubundaki katılımcıların büyük çoğunluğunun KKD'lerin yapılan işe uygun olduğunu ve memnun oldukları görüşüne sahiptir. Çalışanların KKD'de gördükleri herhangi bir arıza veya eksikliği derhal işverene bildirmesiyle iş kazaların önüne geçilmiş olur.

Tablo 19. KKD Satın Almadan Önce Çalışanın Da Fikri Sorulmasına Dair Bulgular

	Sayı	Yüzde %	
Kişisel Koruyucu Donanımlar satın almadan önce çalışanın da fikri sorulmalı mıdır?	Asla	1	0,7
	Bazen	8	5,7
	Çoğu zaman	41	29,3
	Daima	90	64,3

Yapılan araştırmada ki çalışanların %93,6 KKD'ler satın almadan önce kendilerinin fikrinin de sorulması gerektiği görüşüne sahiptir. Çalışanlar zaten %84,3 KKD'ler ilgili görüşlerini bir üst yetkiliye bildirdiğini anlaşılmıştır. Çalışanların kendi sağlık ve güvenliklerini ilgilendiren konularda ilk amirleri ile iletişimin güçlü olduğu işyerlerinde, özellikle işin zararlı yönleri ile iş kazası riskine yönelik algılamaların ilk amire aktarılabilmesi doğru bir yaklaşımdır. KKD'lerin seçiminde; tüm kullanıcıların görüş ve önerileri dikkate alınmakta olup “KKD yönetmeği” ile KKD'lerin işyerlerinde kullanılması hakkında yönetmenlik kapsamında belirlenmiştir.

Tablo 20. İşe Bağlı Olarak Ne Tür KKD Gereksin Duyulduğuna Dair Bulgular

	Sayı	Yüzde %	
İşinize bağlı olarak ne tür Kişisel Koruyucu Donanıma gereksinim duyulduğunu biliyor musunuz?	Asla	1	0,7
	Bazen	14	10
	Çoğu zaman	51	36,4
	Daima	74	52,9

Araştırmada ki çalışanlar %89,3 işine bağlı olarak ne tür KKD gereksinim duyulduğunu bildiği görüşü hâkimdir. Çalışanları yapılan KKD eğitime katılmaları, onların işine bağlı olarak hangi kişisel koruyucu donanım gerektiğini kavramış ve öğrenmişlerdir. Uygun KKD kullanımına yönelik çalışan tutumu, büyük ölçüde işletme yönetiminin tutulumdan etkilenmektedir. Aynı zamanda çalışanlara çeşitli tipteki KKD'yi seçme-örneği farklı ayakkabı ve gözlükler gibi-izin verilirse, değişime yönelik çalışanın algılaması artacaktır. KKD kullanımı destekleyen yazılı politikalar olunması ve uyarı işaretleri ile çalışanlara ne tür ekipman gerekli olduğu hatırlatılır. Yapılan analizde firmada iş güvenliği ve KKD programına sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 21. En Çok Söylenen Kişisel Koruyucu Donanımlar

	KKD	Sayı	Yüzde %
1	Baret	88	15,7
2	Fosforlu Yelek	38	6,8
3	Çizme	22	3,9
4	Koruyucu Kulaklık	50	8,9
5	Eldiven	67	12,0
6	Çelik Burunlu Ayakkabı	93	16,6
7	Toz Maskesi	70	12,5
8	Tam Yüz Maskesi	3	0,5
9	Koruyucu Gözlük	63	11,3
10	Oksijen solunum cihazı	2	0,4
11	İş Montu	6	1,1
12	Koruyucu İş Elbisesi	30	5,4
13	Emniyet Kemer	12	2,1
14	Bot	4	0,7
15	Lab. Önlük	4	0,7
16	Bone	8	1,4

Araştırmadaki çalışanlar KKD'ler den %16,6 çelik burunlu ayakkabı, %15,7 baret, %12,5 toz maskesi, %11,3 eldiven, %11,3 koruyucu gözlük, %8,9 koruyucu kulaklık, %6,8 reflektif yelek ve %5,4 koruyucu iş elbisesi olarak en çok söylenenlerdir. İş kazalarında yaralanmaların insan vücudunda dağılımı gösterimi;

*Ayak %34   *Baş %15   *El %15   *Bacak %15
 *Göğüs %10   *Yüz %8   *Kol %3 dür.

Yapılan analiz de Şekil 30'da gösterildiği gibi çalışanlar ilk olarak ayak ve baş koruyucuları akla geldiği, ikinci olarak yüz ve el koruyucuları tercih ettikleri anlaşılmıştır. Çalışanların iş kıdemine ve iş deneyimine göre kullandıkları KKD ile vücudun önemli noktalarını koruduğu görülmüştür.

Sonuç ve Değerlendirme

Teknolojik değişimler ve gelişimler KKD'lerin kullanımını zorunlu hale getirmekte ve kullanım oranını da her geçen gün arttırmaktadır. Günümüzde meydana gelen kazaların çoğunun sıklık ve şiddeti, yapılan işlere uygun KKD'lerin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ile azalacaktır. Bu nedenle çoğu işlerde, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesine yönelik tek alternatif, güvenilirliği ve kullanıcı dostu özelliklere sahip KKD'ler olmaktadır. Ayrıca KKD kullanımı, meydana gelen iş kazalarının maliyetlerini de ciddi oranda azaltacaktır (Karamık ve Şeker, 2015: 581). Yapılan işin çalışan açısından iyileştirilmesi ve işletme açısından da geliştirilebilmesi, uygun KKD'ler ile yapılır. Türkiye'de KKD kullanımının yeterli düzeyde olmaması hatta hemen hemen hiç kullanılmaması, kazalar ve meslek hastalıkları ile

ilgili yüksek risk oluşturmakta ve bu eksiklik ile ilgili çalışmalara ivedilikle başlanmasını zorunlu kılmaktadır.

İşyerinde, tehlikeler ortadan kaldırılamıyorsa KKD ile etkisi azaltılmalıdır. Şirket içerisinde çalışanlara yönelik bir eylem planı ve iş sağlığı ve güvenlik politikasını olması, hem KKD'nin mevcudiyeti ve kullanılabilirliğindeki iyileşmeyi, hem de KKD kullanımına ilişkin gözlem ve geri bildirimdeki artmasına neden olur.

KKD, çalışanları yaralanmalardan koruyan çeşitli araçlar ve giysileri içerir. Bunlar; gözleri, yüzü, başı, kulakları, bacakları, eller ile kolları ve tüm vücudu korumak için üretilmiştir. Kişisel Koruyucu Donanımlar çalışanı yürütülen işten kaynaklanan, sağlık ve güvenliği etkileyen bir veya birden fazla riske karşı koruyan, çalışan tarafından giyilen, takılan veya tutulan, bu amaca uygun olarak üretilmiş tüm alet, araç, gereç ve cihazlar koruyucu donanımlar kolaylıkla iş ortamında ulaşabilmeleri gerekir. Bu yüzden koruyucu malzeme temin etmek tek başına bir çözüm olmamaktadır. Bu malzemelerin amaca yönelik olması ve ihtiyacı karşılaması gereklidir. İşletme de kişisel koruyucu malzeme seçiminde malzemelerin tasarım, rahatlık, dayanıklılık faktörlerini göz önünde bulundurmalıdırlar (Açıkalın, 2005: 136).

KKD kullanımının önemli olduğu, kullanılmadığında ne tür sonuçlar doğuracağı çalışanlara gerekli uyarılar yapılarak sık sık hatırlatılmalı ve bu uyarılara uyulup uyulmadığı denetlenmelidir (Colvin, 1992: 135). Bir iş yerinde çalışanlar KKD kullanmaya alışkın olduğunda donanımın kabulü otomatik şekilde gerçekleşebilir. KKD ile ilgili bir diğer husus, açık tehlike ve uyarıcıların çalışma alanında bulunmasıdır. KKD, kişi ve zararlı nesnelere, maddelere ve radyasyon arasında etkin bir bariyer ortaya koymak için tasarlanır. Ancak, donanım çıkarsa ya da uygun şekilde kullanılmaz ise, çalışan tehlikeye doğrudan maruz kalabilecek ve maruziyet esnasında güvenliğe bir azalma söz konusu olabilecektir (Wentz, 1998: 401).

KKD'nin kullanımı, işyerlerinde bir standart haline gelmiştir. Koruyucu gözlükler, ayakkabılar, baretler çalışanları fiziksel zararlardan korumak için kullanılması gerektiği görüşe hâkimdir. Sektörde yaşanan iş kazalarının kaza tiplerine göre dağılımına bakıldığında çoğu iş kazasının kişisel koruyucu donanım (KKD) kullanımı ile önlenebilecek türde iş kazaları olduğu görülmektedir (Atasoy ve Başağa, 2015: 245).

KKD'ler insanın anatomik yapısına uygun bir biçimde ve ölçüde yapılmış olmalı ve riskin cinsine göre vücudun çeşitli bölümleri için ayrı ayrı özelliklere sahip olmalıdır. Çalışan kişilerin ekipmanları yanlış giymesi neticesinde de rahatsızlık verebilir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının endişe verici boyutlara ulaşmasını engellemek için koruyucu (önleyici) ve

onarıcı (tedavi ve zararları giderici) önlemler arasında bir bağ kurmak gerekir; dahası, önleyici tedbirlere öncelik verilmelidir (Güzel vd., 2012: 198). Bu yüzden kişisel koruyucu malzeme kullanımı esastır. Standartlara uygun malzemelerinin çalışanlara verilmesi ve bu malzemelerinin çalışanlar tarafından doğru olarak kullanılması durumunda iş kazaları riski büyük oranda önlenmiş olmaktadır (Çelik, 1999: 32). Kişisel koruyucu malzemeler, çalışan kişiyi çalışma ortamındaki birtakım olumsuzluklardan, iş kazalarından ve meslek hastalıklardan korumaya yönelik hazırlanmış malzemeler olduğunu ve bu anlamda çalışanlar bunun farkındadırlar.

KKD'nin kullanım açısından çalışan eğitiminin gerekliliği açıktır ve KKD'ye ihtiyaç olduğu saptanırsa, donanımı uygun şekilde kullanmaya ilişkin eğitim yapılması bu çalışanın KKD'nin ne zaman ve nerde gerekli olduğunu öğrenecektir (Asfahl ve Rieske, 2010:249). CE işareti taşıyan tüm ürünlerde olduğu gibi KKD'nin de insan sağlığı, can ve mal güvenliği, çevre ve tüketicinin korunması açısından sahip olması gereken asgari güvenlik koşullarıdır. CE seçilerek KKD'nin CE işareti taşımasına dikkat edilmeli, CE işaretlemesi olmayan ürünler kullanılmamalıdır. KKD'ler EN veya TS EN standartlarına uygun üretildiğini gösterir. CE uygunluk işareti; imalatçının KKD yönetmeliğinden kaynaklanan bütün yükümlülüklerini yerine getirdiğini ve KKD'nin tüm ilgili uygunluk değerlendirme işlemlerine tabi tutulduğunu ve ulusal piyasa gözetim makamlarına da durum böyle olduğuna yönelik yapılan bir beyandır. Başka bir deyişle CE işareti KKD'nin tüm kontrollerden geçtiğinin ve ilgili teknik gerekler ile EN standartlarına uygunluğunun kanıtıdır.

KKD dağıtılmadan önce, çalışan donanım kullanımı eğitimine tabi tutulmalı ve iletişim kurulmalı, ayrıca işverenin çalışanların KKD'leri kullanıp kullanmadığını düzenli olarak denetlemesi de iş kazalarının önlenmesinde etkili olacaktır. Bu eğitim sadece bilgi ve beceri alanlarını değil, aynı zamanda hangi tür ekipman nasıl seçilir, nasıl giyilir, nerde gerekli ve giyilmesi eğitimi de içermelidir. Böylelikle işveren, çalışanların kişisel koruyucu malzemeleri kullanıp kullanmadığı, özenle çalışıp çalışmadıklarını sürekli ve düzenli denetleyerek yaşanabilecek iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemeye çalışılır (Reese, 2003:452).

Çalışanlar üzerinde kullanım bilinci oluşturarak, kişisel koruyucu donanımların çalışanlar tarafından yaptıkları iş ve çalıştıkları ortamlarda maruz kalabilecekleri iş kazası ve meslek hastalıkları risklerine karşı uygun ve sürekli bir şekilde kullanımlarının sağlanması gerekmektedir. Böylece, ülkemizde meydana gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının büyük ölçüde önlenebileceği ve azalacağı, çekilen acıların ve uğranılan maddi, manevi zararların

azalacağı ve ülkemizin iş kazaları ve meslek hastalıkları sınıflamasında gerilere doğru düşeceği açıkça ortadadır.

Bu sebeple kişisel koruyucu donanım kullanımında çalışanları, iş kazaları ve meslek hastalıklarından üst seviyede koruyabilmek için bu malzemelerin, Türk Standardı (TS) ve Avrupa Standardı (EN) normlarına uygun olarak üretilmiş olmaları kesin bir zorunluluktur. Ayrıca, çalışanın yaptığı iş esnasında veya çalışmış olduğu işyeri ortamında maruz kalabileceği iş kazası veya meslek hastalıklarına neden olabilecek olumsuzluklara karşı uygun koruyucu özelliklere sahip bulunmaları ve çalışanlar tarafından kullanma usullerine uygun şekilde ve devamlı olarak kullanılmalarının sağlanması gerekmektedir.

Çalışanlar kişisel koruyucu donanım giyme gereksinimini algılayorsa, nasıl kullanacağını bilirse, donanımın fayda ve sınırlıkları hakkında bilgi sahibiyse ekipman koruyucu niteliğinde olur.

Çalışanlar kişisel koruyucu donanımlar kullanım durumu, kişisel koruyucu ekipman kullanma nedenleri, kişisel koruyucular ilgili sorunların üst yetkiliye aktarılması, düzenli olarak kullanılması gerekliliği, ekipmanların CE veya TS EN işaretinin kontrol edilmesi ve ekipmanları kolaylıkla ulaşabilmeleri şirket içinde iş sağlık ve güvenlik politikası ve eğitim vasıtasıyla kurulmasından ötürü olumlu olur. Demografik özellikler iş deneyimi, iş yeri kıdemi ve eğitim çalışanların KKD nasıl kullanacağı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yani iş deneyiminin ve iş yeri kıdeminin artması ile bireyin bilinçli bir şekilde ekipmanları kullandığı anlaşılır. İşveren kişisel koruyucu donanımlarını temin ettiği, yani kendisine düşen yükümlülüğü yerine getirdiği, çalışanların bu koruyucu malzemeleri giydikleri tespit edilmelidir. Ancak çalışanlar koruyucu malzemeleri giymemeleri bir sorun doğmasına neden olur ve bu sorunu sorgulanmalı, çözüme gidilmelidir. Hareket kabiliyetini azaltması, fiziksel rahatsızlık vermesi ve donanımların uygun olmaması gibi düşünceler ekipmanlar kullanmama nedeni olabilir. Bunun için KKD'ler yenileriyle değiştirilmeli ve eğitim verilmelidir. Çalışanların ekipmanları daha düzenli kullanabilmeleri için, koruyucuların vücut ölçülerine göre üretilmesi ve işveren de bu nitelikteki malzemeleri çalışanlara temin etmesi gereklidir.

Kaynakça

- Açıkalin, Cemile (2005), “Eskişehir-Bozüyük Bölgesindeki Seramik Sektöründe İş Kazaları ve Kişisel Koruyucu Malzeme Kullanımının Kazaları Üzerindeki Etkisi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), s. 133-152.
- Asfah, C. R. ve Rieske, D. W. (2010), *Industrial Safety and Health Management*, Sixth Edition, USA: Pearson.
- Atasoy, M. ve Başağa, H. B (2015), “İnşaat Sektöründe Çalışan İşçilerin KKD Kullanım Sıklığının Belirlenmesi; Trabzon Ölçeğinde”, *TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 5. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu*, 5-6 Kasım, İzmir, s. 244-283.
- Colvin, R. J. (1992), *The Guide Book to Successful Safety Programming*, Lewis Publishers, Boca Raton.
- Çakar, Y. (2015), “Kişisel Koruyucu Donanım”, *Mühendis ve Makine*, Cilt:50. Sayı: 592.
- Çelik, H. (1999), “İş Kazası ve Meslek Hastalığı Olaylarında İşveren ve Üçüncü Kişilerin SSK Karşısındaki Sorumluluğu”, *Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi*, 2 (3).
- Düzgün, Z., Ertan, İ. ve Çelebi, F. (2015), Kişisel Koruyucu Donanımların Önemi ve Mobilya Sektöründeki Kullanım Uygulamaları, *Kimya Mühendisleri Odası*, s. 1-63.
- Güzel, A., Okur, A. R. ve Caniklioğlu, N. (2012), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, Yenilenmiş 14. Bası, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karadağ, Ö. K. (2005), “Solvent Nedenli Sağlık Risklerinin Yönetimi”, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, s. 21.
- Karamık, S. ve Şeker, U. (2015), “İşletmelerde İş Güvenliğinin Verimlilik Üzerine Etkilerinin İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Part: C, Tasarım ve Teknoloji*, 3(4), s. 575-584.
- Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130702-2.htm>, (Haziran 2016)
- Reese, C. D. (2003), *Occupational Health and Safety Management-A Pratical Approach*, Third Edition, New York: CRC Press.
- T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, KKD Hakkında Yönlendirici İlkeler, <http://kkd.isggm.gov.tr/dosyalar/k7.pdf>, (Haziran 2016).
- Wentz, C. A. (1998), *Safety, Health and Environmental Protection*, Boston: McGraw-Hill Book Company.

DECAY IN *AS I LAY DYING* FROM THE PERSPECTIVE OF THEORY OF ABJECTION

Onur IŞIK¹

orcid.org/0000-0003-1294-5282

ABSTRACT

In As I Lay Dying, William Faulkner tells a story of a family who undergoes a series of tragic events. In the course of the events, the physical decay of bodies and nature, reflects the decay in moral values of Bundren family and society. In this novel, everything starts and ends with a corpse: the dead body of family's mother. According to Kristeva, the border is designated by a corpse which reminds everyone the bitter smell of death. In this article William Faulkner's masterpiece As I Lay Dying has been analyzed from the point of decay in terms of Theory of Abjection.

Keywords: Faulkner, Kristeva, Abjection, Decay

İĞRENÇLİK TEORİSİ AÇISINDAN *DÖŞEĞİMDE ÖLÜRKEN*'DE ÇÜRÜME

ÖZ

William Faulkner, Döşegimde Öürken'de başlarından bir dizi trajik olaylar geçen bir aileyi anlatır. Olaylar sırasında bedenlerin ve doğanın fiziksel olarak bozulması, Bundren ailesinin ve toplumun ahlak değerlerindeki çürümeyi de yansıtmaktadır. Bu romanda her şey bir cesetle başlar ve biter: evin annesinin cesedi. Kristeva'ya göre, sınır herkese acı ölüm kokusunu hatırlatan bir ceset tarafından belirlenir. Bu makalede, William Faulkner'ın başyapıtı Döşegimde Öürken, İğrençlik Teorisi açısından çürüme noktasından analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faulkner, Kristeva, İğrençlik, Çürüme

¹ Öğr. Gör. , Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sosyal Bilimler MYO, Yabancı Diller ve Kùltürler Bölümü, onur.isik@gop.edu.tr

Introduction

William Faulkner tells a story of corrupt family who have no affection for anybody other than themselves in *As I Lay Dying*. The decay of the Bundren family shows itself not only in terms of morality, but also physically. From the beginning till the end of the novel, almost each character of Bundrens experiences decay in different stages with unexampled ways. To discuss the reasons and results of the decay, Julia Kristeva's *Theory of Abjection* will be a guiding light:

Abjection is, for Kristeva, an experience of unmatched primordial horror, putting the subject in the most devastating kind of crisis imaginable; but ultimately, certain modes of discourse have found a way of speaking that horror instead of repressing it. Literature, she proposes, offers this possibility in an exemplary way, and may serve as abjection's "privileged signifier" (Becker-Leckrone, 2005:28).

Throughout *As I Lay Dying*, the reader witnesses a long-term decay in morality and family relations. The loss, deprivation and deterioration constitute the main focuses of Faulkner. Yet, the decay does not end with ethical elements. The physical decay in *As I Lay Dying* indicates social-moral decay. So, it can be assumed that both deteriorating processes have parallelism with each other. Clifton P. Fadiman makes it clear as follows:

Mr. Faulkner has a set of romantic obsessions which he treats in a highly intellectual manner. He is fascinated by characters who border on idiocy; by brother-and-sister incest; by lurid religious mania; by physical and mental decay; by peasants with weird streaks of poetry; by bodily suffering; by the more horrifying aspects of sex (qtd. in Fagnoli, 2008: 48).

Hence, Faulkner does not hesitate to use disgusting, disturbing elements in his works. While doing this, he reflects the rotten social relationships and corrupt personalities to his characters' physical and visible wounds, injuries and decay.

Abjection in *As I Lay Dying*

Julia Kristeva says that the abject is the one who is unwanted and accepted as outsider of the self. Abject shows itself as pain in front of the subject. In that sense, it tries to make itself acceptable for the subject. On the other hand, according to Kristeva, abject stays as a border: "If dung signifies the other side of the border, the place where I am not and which permits me to be, the corpse, the most sickening of wastes, is a border that has encroached upon everything" (1982:3). Inevitably, being on the verge of the border (the side is not important),

---

somehow makes the self as a part of the abject, and the abject a part of the self. In his book, *Disgust* Winfried Menninghaus says: "The decaying corpse is therefore not only one among many other foul smelling and disfigured objects of disgust. Rather, it is the emblem of the menace that, in the case of disgust, meets with such a decisive defense, as measured by its extremely potent register on the scale of unpleasurable affects" (2003:1).

In a similar manner, it is seen that the Bundrens experience some kind of a merging on the way. Wherever they go, whatever they do, they always carry the corpse of Addie with them. Even when they rest, they do not want to get far away from the corpse. This situation justifies the idea of Kristeva. The abject (corpse), which is also a border, becomes a part of the self (Bundren family). Although they want to get away from the burden of it, they accept it as a part of the body, as if it is another living member of the family. After that moment, it becomes harder to differentiate the subject and abject from each other.

Before becoming an abject for her family, Addie Bundren was a mother of five children. Throughout the novel she is dead, but the reader can face her realities by the help of her chapters. Addie does not live a happy life because of her husband. Until the end of her life, she endures him. Yet, there is an exception which changes her life drastically. She commits adultery with a local minister, Whitfield. This adultery strengthens her being of an abject. She gives birth to a natural child, Jewel. The abjection of Addie starts with her adultery and ends with her burial. Yet, at this point it is important to focus on the mental decay of her. As she does not respect Anse, she becomes numb to the family members. Moreover, she is thought to be not an ideal mother and wife:

"Don't tell me," I said. "A woman's place is with her husband and children, alive or dead. Would you expect me to want to go back to Alabama and leave you and the girls when my time comes, that I left of my own will to cast my lot with yours for better and worse, until death and after?" [...] When I lay me down in the consciousness of my duty and reward I will be surrounded by loving faces, carrying the farewell kiss of each of my loved ones into my reward (Faulkner, 1990:14).

Not being able to become a suitable wife to Anse drags her to committing adultery. That turning point of her not only brings a joy to her life, but also the true meaning of love. The bitter taste of adultery and the juicy taste of love form an ambiguous cocktail for Addie. Kristeva gives some clues on the nature of transgressing the borders as follows:

Any crime, because it draws attention to the fragility of the law, is abject, but premeditated crime, cunning murder, hypocritical revenge are even more so because they heighten the display of such fragility. He who denies morality is not abject; there can be grandeur in amorality and even in crime that flaunts its disrespect for the law-rebellious, liberating, and suicidal crime. Abjection, on the other hand, is immoral, sinister, scheming, and shady: a terror that disassembles, a hatred that smiles, a passion that uses the body for barter instead of inflaming it, a debtor who sells you up, a friend who stabs you'... (1982:4).

Anse Bundren draws a low profile all along the novel. He is not respected by his children. Selfishness governs his lifestyle. Apart from that, it is barely said that he loves his wife. The couple's coming together is a kind of an involuntary marriage. None of them shows a sign of love against each other. Their relationship is based on a mutual agreement which is consisted of silence mostly. Despite the hatred of them, they do not speak of it explicitly. On the other hand, the last wish of Addie is an important signal. She chooses to be buried in Jefferson. She plans it just to be in peace without having to be near to her husband anymore. At that point, Addie sees Anse as an abject. She wants to get away from him. As Kristeva asserts:

It is thus not lack of cleanliness or health that causes abjection but what disturbs identity, system, order. What does not respect borders, positions, rules. The in-between, the ambiguous, the composite. The traitor, the liar, the criminal with a good conscience, the shameless rapist, the killer who claims he is a savior...(1982:4).

Anse's being an abject for Addie makes her disgusted; yet at the same time she enjoys her hidden love affair with Whitfield. That also makes her another abject in the novel. She does not respect the borders and cheats on her husband. Addie's transgression changes her position from a domestic, silent and unhappy woman to sneaky but a happy woman who can cross the borders when it is necessary for her.

On the other hand, the common sin of Addie and Whitfield brings them a big surprise: Jewel. Although Whitfield's feelings about Jewel are not mentioned in the novel, it is known that Addie keeps him as her only precious entity. It is hinted that the relationship between the mother and the child is totally different from the others.

I gave Anse Dewey Dell to negative Jewel. Then I gave him Vardaman to replace the child I had robbed him of. And now he has three children that are his and not mine. And then I could get ready to die (Faulkner, 1990:127).

Addie accepts her lack of love towards her children except Jewel. Addie shows affection to him, though he can also be seen as an object for her; because the reason of Jewel's being is a sin. However, Addie chooses to direct her disgust to her other children instead of Jewel. He shows some signs of selfishness. Jewel does not respect any member of the family. For example, he does not work for the family, but himself. He saves money to buy a horse. It seems that, he is aware of being an outsider of the family. Jewel does not feel the communal spirit. However, in the course of the travel he risks his life for the sake of his mother's dead body.

Tull family might be described as the contrast of Bundrens, especially Cora Tull. She always criticizes the position of Addie at home. She crosses the line when she starts giving some household advices to Addie. The ethics and inherited culture manifest themselves in the form of Cora Tull. Nevertheless, it is almost impossible to name her as a well-behaved person. She competes in a hidden rivalry with Addie who has gone further than her in feeding the personal needs and desires.

It is obvious that the decay in the family is represented in the physical world of the novel, too. The physical part of the decay corresponds to the mental and behavioral part. One of the most striking scenes of *As I Lay Dying* without a doubt is Vardaman's drilling the face of his mother:

And the next morning they found him in his shirt-tail laying asleep on the floor like a felled steer, and the top of the box bored clean full of holes and Cash's new auger broke off in the last one. When they taken the lid off her they found that two of them had bored on into her face (Faulkner, 1990:56).

As a silly, traumatized, young boy he thinks that his mother is lack of air. So, to provide air he tries to make some holes on the coffin. Yet, he ends up with rending Addie's dead face. The disgusting situation of not burying Addie Bundren's body and letting it stink is already beyond the perception of normal person. Moreover, the miserable face of the mother is riddled:

[...] it is the corpse-like, more abstractly, money or the golden calf-that takes on the abjection of waste in the biblical text. A decaying body, lifeless, completely turned into dejection, blurred between the inanimate and the inorganic, a transitional swarming, inseparable lining of a human nature whose life is undistinguishable from the symbolic-the corpse represents fundamental pollution. (Kristeva, 1982:109).

Another important action in the novel is the breaking of Cash's leg. He is kicked by the horse and his leg is broken. After that situation, Anse does not care the emergency of broken leg. Instead, he proposes to use cement to keep the bones together. Moreover, Cash is put on his mother's coffin till the end of the way. Ironically, he lies on the coffin he built. When examined from the lenses of a third person it is seen that the situation of Bundren family is purely miserable. They are the ones who are not suitable for the standards of ordinary people. Because of that they are more inclined to be the abject object. Cash's broken leg and its cement-supported poor treatment stand for this. He is no more useful and he becomes a burden who is now wanted by the object (the rest of the family). In that sense there is a similarity between the condition of his mother's abject corpse and his useless body. "Pollution of the beautiful, self-mutilation, and aesthetic practices of the informe all terminate in an affirmative relation to death in its material existence: corpse and decay" (Menninghaus, 2003:347). Both of them are seen as the things to get rid of immediately. That is why Anse does not want to spend money and time for a suitable treatment of his leg. Rather than doing this, Anse chooses to mutilate his son forever.

Although Dewey Dell and Addie have not a strong relationship, their similarity is undeniable. Both of them are unhappy with the circumstances they have. Moreover, they commit adultery and become impregnated. Dewey Dell's difference from her mother is her rejection of the baby. She condemns her situation contrary to Addie. On the other hand, Addie gives birth to Jewel and tries to make him the only happiness of her life. Dewey Dell searches for the ways of getting rid of the baby, because her baby becomes an abject for her. Abject and the object share the same body; yet the former is not wanted and tried to be excluded from the shared space. Kristeva explains the problem of being a victim of an abject: "Hence a jouissance in which the subject is swallowed up but in which the Other, in return, keeps the subject from foundering by making it repugnant. One thus understands why so many victims of the abject are its fascinated victims-if not its submissive and willing ones" (1982:9). Presumably, the most disgusting and attention-grabbing part is where the people around the coffin are disturbed by the smell spreading from the corpse of Addie. On the abjection of woman and decomposing corpse Menninghaus asserts:

As the disgusting old woman of classical aesthetics can be read as an emblem of the abject mother, Kristeva reformulates the primary figures of the abject in the construction of the aesthetic—the disgusting woman and the decomposing

corpse—as elements of every subject-formation in the field of the paternal symbolic order (2003:374).

The obsession of Bundrens of reaching the target makes their senses ineffective: “...and the marshal telling him he would have to move on; folks couldn't stand it. It had been dead eight days...” (Faulkner, 144). At that point, Bundrens do not seem affected by the smell of death like other townspeople. In contrast, they try to supply their needs and continue their way. That scene shows that the members of the family are not aware of the reality: “the Bundren children's obsession with their mother continues even as her increasingly repulsive corpse rots more each day. Despite this repulsiveness, they appear unable to separate themselves from her either physically or psychologically” (Blaine, 1994: 419). They lose their connections with the real-world. Being focused on the aim of burying their mother, Bundrens cannot notice the unbearable odor coming from the coffin. The rotting corpse which has been also drilled by Vardaman starts to become like another living member of the family. Kristeva defines the corpse according to theory of abjection:

The corpse, seen without God and outside of science, is the utmost of abjection. It is death infecting life. Abject. It is something rejected from which one does not part, from which one does not protect oneself as from an object. Imaginary uncanniness and real threat, it beckons to us and ends up engulfing us (1982:4).

The scene of the disturbance of townspeople from the smell of the corpse is the climax from the point of Abjection Theory. Kristeva says: “... corpses show me what I permanently thrust aside in order to live” (Kristeva, 1982:3). So, it can be said that the dead body calls the people around it to the unbearable face of death:

Abjection—and more specifically *self-abjection*—relates most strongly to the physical presence and proximity of death (the actual, unmediated encounter with human remains or with one about to die), as this is more likely to convey death viscerally, rather than intellectually (Chrostowska, 2007:61).

As the body is in *homeostasis*, in other words lifelessness, the instincts of Thanatos and Eros of Freud can be helpful to understand the situation:

If we assume that living things came later than animate ones and arose from them, then the death instinct fits in with the formula we have proposed to the effect that instincts tend towards a return to an earlier state. In the case of Eros (or the love instinct) we cannot apply this formula. To do so would presuppose

that living substance was once a unity which had later been torn apart and was now striving towards re-union” (1949:8).

Actually, Addie’s whole life is circulated with Thanatos. Yet, the only exception is her affair with Whitfield. At that time and with the born of Jewel, her death instinct leaves its space to life instinct. When she returns to her routines, she understands that the only way out of the boredom and misery is to die. That is why she sees the death as an emergency exit and chooses her eternal place as far as possible to rest in peace. Apart from wishing to rest in peace, she does not allow other people to be in peace with her abject corpse: “the ultimate representation of abjection is the corpse, and Addie spends the majority of the narrative physically rotting, being followed by buzzards and offending the community” (Blaine, 1994:434). That situation is generated from Addie’s powerful woman figure. Her independent characteristic continues to dominate the process even after her death: “the disposition of her dead body that generates the narrative, the novel uses Addie's abject corpse to mediate between language and soma just as it uses her abject corpse to mediate between life and death” (Blaine, 1994:436).

The reason of Addie’s desire to be buried in Jefferson is undeniably related to her relationship with her children and husband. Especially, Anse’s selfishness and their relationship’s shallowness drag her to the idea of surviving with the help death.

Conclusion

Anse’s selfishness shows itself in several parts of the novel. He does not care about the needs or wishes of anyone with just one exception: Addie’s last wish. While making the wish of Addie true, he makes his family suffer as much as possible by his own drives. On the other hand, probably the most striking action of Anse is getting new teeth and a wife just after the burial of Addie: “It's Cash and Jewel and Vardaman and Dewey Dell,’ pa says kind of hangdog and proud too, with his teeth and all, even if he wouldn't look at us. ‘Meet Mrs. Bundren, he says” (Faulkner, 1990:105). Anse makes the situation harder to bear for his children. As it was stated before, coming of an abject requires noncompliance with hidden rules and touching the untouchable areas. Both physically (with new teeth) and morally (having a new wife), Anse accomplishes to become another abject himself.

The inequality between the masculine and feminine roles in the novel, the characters have difficulty in finding their new positions after the death of Addie. As the mother’s role is much more than just being a mother because of Anse’s inadequate role in fatherhood, the new era turns the characters adrift. That is why Anse is no more interested in continuing to be father to

---

his children, but a husband to another woman. Faulkner describes the decay of the family not only with their moral issues, but also he uses the scenes which can be accepted as disgusting and disturbing (abject in general) to create equal pairs. In *As I Lay Dying*, rotten values are followed by a drilled smelling corpse, a broken leg, an unwanted child and false teeth. These are the reflections of moral decay in real world. Faulkner uses the bodies of his characters to show the downfall of morality.

References

- Becker-Leckrone, M. (2005), *Julia Kristeva and Literary Theory*, Palgrave Macmillan.
- Blaine, D. Y. (1994), “The Abjection of Addie and Other Myths of the Maternal in *As I Lay Dying*” *Mississippi Quarterly*, 47(3), s.419.
- Chrostowska, S. D. (2007),“A Passing Glance: Encounters with Deadness and Dying”, L. Boldt- Irons, C. Federici, and E. Virgulti (Ed.), *Beauty and the Abject: Interdisciplinary Perspectives*, Peter Lang, New York, p. 59-81.
- Fargnoli, A. N., Golay, M. and Hamblin, R. W. (2008), *Critical Companion to William Faulkner: A Literary Reference to His Life and Work*, Facts On File, New York.
- Faulkner, W. (1990), *As I Lay Dying*, Vintage, New York.
- Freud, S. and Strachey, J. (1949), *An Outline of Psychoanalysis*, W. W. Norton, New York.
- Kristeva, J. (1982), *Powers of Horror: An Essay on Abjection*, Columbia UP, New York.
- Menninghaus, W. (2003), *Disgust: Theory and History of a Strong Sensation*, Suny Press.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA KÜÇÜK ÖLÇEKLİ KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARI

Şule ARDIÇ YETİŞ¹
orcid.org/0000-0002-8792-9079

ÖZ

Son günlerde işletmeler doğal çevreye duyarlı olmadan varlıklarını sürdüremeyeceklerinin farkındadırlar. Turizm sektöründe en önemli kaynaklardan biri doğal çevrenin, gelecek nesillere bırakılması sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik turizm işletmeleri açısından birçok kavramı gündeme getirmektedir. Turistlerin isteklerinde daha bilinçli davranmaları, işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlama amacı ve yasal zorunluluklar konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarını benimsemelerini sağlamaktadır. Konaklama işletmelerinde; su ve enerji tasarrufu, atık yönetimi, personel ve yerel halkın bilinçlendirilmesi, işletme alanının sürdürülebilirlik kapsamında kullanımı çevre dostu uygulamaları olarak yürütülmektedir. Çalışmada Nevşehir ilinde bulunan çevreye duyarlı konaklama işletme belgesine sahip iki küçük ölçekli konaklama işletmelerinden biri olan Fresco Konakları'nın yeşil pazarlama faaliyetlerinin örnek olay kapsamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda konaklama işletmelerinin çevre dostu uygulamaları benimsemelerinin zannedildiği kadar zor olmadığı, turizmin sürdürülebilirliğinin yeşil pazarlama ile mümkün olduğu ve işletme maliyetleri açısından da mantıklı olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Yeşil Pazarlama, Örnek Olay Çalışması, Küçük Ölçekli Konaklama İşletmeleri, Nevşehir.

CONTEXT OF SUSTAINABLE TOURISM GREEN MARKETING PRACTICES IN SMALL SCALE ACCOMMODATION ENTERPRISES

ABSTRACT

Nowadays companies realize that they cannot sustain their life without having environment sensitivity. One of the most important resources in the tourism sector is the natural environment and it is important from the point of sustainability to leave these resources to future generations. Sustainability has revived many concepts in terms of tourism establishments. Accommodation companies have provided that companies adopt the practices of green marketing to behave in more informed tourists' demands the aim of the companies to provide the competitive advantage and legal obligations. Water and energy conservation, waste management, awareness of staff and local people and using of companies fields in sustainability are carried out as environment friendly practices in the accommodation companies. In this study, it is aimed to examine as a case study green marketing practices of small-scale accommodation companies Fresco Mansions which one of two hotels, have a certificate of environment friendly in Nevşehir. According to the findings of the research, the environment friendly practices are not difficult to adopt, destination of tourism sustainability provide with green marketing practices and have been found to be reasonable in terms of operating costs for accommodation companies.

Keywords: Sustainable Tourism, Green Marketing, Case Study, Small Scale Accommodation Enterprises, Nevşehir.

Jel Code: M300, M310, Z320.

¹ Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, ardicsule@nevsehir.edu.tr

Giriş

Yaşamın koşturmacası içerisinde turistik tüketicilerin stresli iş ortamında ve buldukları ortamda hava ve çevre kirliliğinin her geçen gün artması, gelir düzeyinin ve boş zamanın fazlalığı turizmin bir ihtiyaç olarak kabul edilmesini gündeme getirmiştir. Bu noktada turizm faaliyetleri çeşitlilik kazanmış ve günümüzde turizm dünyada en çok gelişme gösteren sektörlerden biri olmuştur. Turizm yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler ile ülkeler açısından önemli bir ekonomik etkinlik olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla turizmden en fazla payı alabilmek adına birçok ülke kıyasıya bir rekabet içine girmiştir. Ancak ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlama yolunda uyguladıkları plansız faaliyetler her ne kadar turist sayısının arttırılmasında bir çözüm olsa da, bu faaliyetler turizmin hammaddesi olan çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açarak kontrolsüz bir gelişmeye neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde turizmin istihdam artışı, döviz kazandırıcı etkisi, ek gelir sağlama gibi ekonomik etkilerden faydalanmak için kısa vadeli politikalar izlenmiş ve ülkenin doğal ve çevresel güzellikleri göz ardı edilmiştir. Kısa vadeli ekonomik getiriler için görmezden gelinen doğal ve çevresel güzelliklerin tahrip edilmesi ise ülke turizminin yok edilmesi sürecini başlatmıştır.

Turizm faaliyetlerini oluşturan doğal çevre, tarihi doku, kültürel kaynakların korunarak kullanılması ve gelecek nesillere güvenli bir şekilde bırakılması konusunda sürdürülebilir turizm kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir turizm, turizm kaynaklarının tüketilmeden, kirletilmeden ve tahrip edilmeden gelecek nesillerin de kullanabilmesini sağlayacak şekilde kullanılmasının düzenlenmesi olarak ifade edilebilir (Birkan, 2001: 17). Turizmin temel amacı ile örtüşen sürdürülebilir turizm, kaynakların doğru kullanımını, gelişmenin sürdürülebilirliğini ve sürekli olarak yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Turizmde sürdürülebilirlik anlayışı turizm işletmeleri açısından birçok kavramı da beraberinde gündeme getirmektedir. Bu kavramlardan biri olan yeşil pazarlama da özellikle konaklama işletmelerinin rekabet edebilirliğinde önemli bir amaç durumuna gelmiştir. Diğer bir ifadeyle günümüzde turistik tüketicilerin istek ve tercihlerinde daha bilinçli davranmaları konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarını benimsemelerinde itici bir güç olmuştur.

Kapadokya bölgesi doğal güzellikleri ve kültür dokusu ile Türkiye'nin eşsiz turizm destinasyonları arasında yer almaktadır. Bölgenin en önemli ekonomik kazancı turizm faaliyetleridir ve bu noktada sürdürülebilirlik dikkat edilmesi gereken bir konu olarak gündeme gelmektedir. Kapadokya Bölgesi Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Aksaray ve Niğde illerini içerisine alan bir bölgeyi temsil etmektedir ancak Nevşehir bu iller arasında bölge

olarak daha hakim konumdadır. Bu çalışmada, Nevşehir ilinde bulunan çevreye duyarlı işletme belgesine sahip küçük ölçekli konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama faaliyetlerinin incelenmesi ve diğer işletmelere örnek olarak sunulması amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilir Turizm Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik gelişmenin çevresel kaynak ve değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması prensibine dayanmaktadır (Can, 2013: 26). Coccossis (1996) ise sürdürülebilirliği “insan faaliyetlerinin çevresel kaynaklar üzerindeki etkilerinden doğan ve uzun dönemde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve çevresel olumsuzlukların önüne geçmeyi amaçlayan yaklaşımlar bütünü” olarak ifade etmektedir (Aktaran: Eser vd., 2010: 29). Tanımlardan da anlaşılacağı gibi sürdürülebilirlik sadece çevre ile ilgili değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri de ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı turizmde talepte ve arzda yaşanan değişimler olarak iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak, turistlerde çevresel duyarlılık ve çevre bilinci oluşturmakta; bu niteliklere sahip turist kimliği oluşturmaktadır. İkinci olarak, arzda yaşanan değişimler ile turizmin doğal çevre, tarihi doku ve sosyal yapıya zarar vermeden devamlılığı vurgulanmaktadır (Kınacı vd., 2011: 86). Çevresel sürdürülebilirlik gerekli olan hizmetleri yeniden oluşturmaya devam etmek için kendi destek ekosistemlerinin kapasitesini aşmadan ve biyolojik çeşitliliği azaltan faaliyetler olmaksızın insanların ihtiyaçlarına cevap vermeyi sağlayan denge, esneklik ve karşılıklı bağlılık durumu olarak tanımlanabilmektedir (Morelli, 2011).

Özellikle kitlesel hareketlerin doğal çevre ve yerel halk üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına varılması sürdürülebilir nitelik taşıyan turizm faaliyetlerini teşvik etmektedir (Eser vd., 2010: 29; Erdoğan ve Tosun, 2009: 407). Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde kaynakların korunması ve yenilenmesi yatmaktadır (Küçük ve Güneş, 2013: 38). Bölgesel kalkınmada önemli bir dinamik olan turizm sektörü, doğal güzellikler ve kaynaklarla ilişkilidir ve bu ilişki kalkınma ile çevre arasında bir uyum gerekliliğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, doğal güzelliklerin gelecek nesillere aktarılmasını, kalitenin devamlılığı konularını içeren sürdürülebilir turizm ortaya çıkmaktadır. Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizmi “ziyaretçilerin, sektörün, çevrenin ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik bugünkü ve gelecekteki sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri hesaba katan bir yaklaşım” olarak tanımlamaktadır (UNWTO, 2016). Başka bir tanımda ise sürdürülebilir turizm sektörü besleyen doğal çevre ve insan kaynaklarını olumsuz etkilemeden turizm kapasitesini ve turizm ürünlerinin kapasitesini artırma faaliyetleri olarak ifade edilmektedir (Kahraman ve Türkay, 2012: 111).

Sürdürülebilir turizm yaklaşımında çevreyi koruma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır ve destinasyona özgü turizm kaynaklarının çekiciliklerinin korunmasında talep yönetimine önem verilmektedir. Bu anlamda geleneksel anlayışlardan ayrılan sürdürülebilir turizmin gelişmesi yalnızca turistik arz koşulları ve üretim kapasitesini değil aynı zamanda talebi de dikkate almaktadır (Ayaş, 2007: 63). Sürdürülebilir turizmde önemli olan destinasyonun sahip olduğu doğal çevrenin, tarihin, kültürün ve toplumsal değerlerin uzun dönemde de pazarlanabilir olmasıdır ve ayrıca turizm arz ve talebinin iyi bir şekilde dengelenmesidir. Sürdürülebilir turizm anlayışında amaç, en kısa sürede en fazla turistin ağırlanması demek değil, yerel halkın kimliğini kaybetmeksizin hayat standardının yükseltilmesi ve mutluluk düzeyinin artırılmasıdır (Soykan, 2003: 8). Sürdürülebilir turizm, turizmin gelecekte de bölge için değer yaratan bir sektör olması hedefiyle, gelişmenin hem ekonomik hem de sosyal ve ekolojik dengeleri dikkate alması gerektiğinin kabul edilmesidir (Türkay, 2014: 228).

Sürdürülebilir turizm çevresel ve ekolojik anlamda sürdürülebilir, ekonomik anlamda uygulanabilir ve sosyal anlamda da kabul edilebilir özelliklere sahip çevreci yönetim ve planlar ile gerçekleştirilebilecek bir turizm anlayışıdır (Dolmacı ve Bulgan, 2013: 4857). Türkiye’de bulunan konaklama işletmelerinin konumuna bakıldığında, bu işletmelerin %80’i kıyı kesimde bulunmaktadır ve bu bölgeler yoğun betonlaşma tehdidi altındadır. Ayrıca, bu bölgelerde konaklama işletmelerinin plansız yapılmasından kaynaklı kanalizasyon, atık ve arıtma sorunları yaşanmaktadır. Bu sorunlar sürdürülebilir turizm için engel teşkil etmektedirler (Emeksiz, 2007: 143). Bu bağlamda, turizm endüstrisi çevre değerlerinden en çok yararlanan dünyanın en büyük endüstrilerinden biridir. Bu nedenle çevrenin, yerel halkın ve turizm endüstrisinin birbiriyle kaynaşmadığı bir turizm gelişmesi düşünülemez (Demir, 2002: 92). Ayrıca, rekabetin yoğun yaşandığı turizm sektöründe kazançlı çıkmak için çevreye duyarlı, devamlılık gösteren çeşitli çalışmaların uygulanması sürdürülebilir turizmin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, turistik destinasyonlara ait çekicilikler sonsuz değildir. Bu nedenle sahip olunan çekicilikler sınırlı ve muhtemelen yenilenmesi olanaksız kaynaklar olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir. Çevreyi korumayı ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan sürdürülebilir turizm ile destinasyonların turistik kaynaklarının korunmasına ve çekiciliklerinin devamlılığına önem verilmelidir.

Yeşil Pazarlama Kavramı

Postmodern dünyada çevre konusunda daha duyarlı hale gelmiş tüketicilerin varlığı, işletmeleri rakiplerinden farklı kılacak bir anlayış arayışına sürüklemiştir. Bu noktada yeşil dostu, çevreci işletmecilik ortaya çıkmıştır. Çevreye duyarlı veya yeşil pazarlama kavramları işletmeleri, çevreyi üretim faaliyetlerinde dikkate alan, çevreye en az zarar vermeyi amaçlayan, çevre dostu kurum kültürünü oluşturan ve sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerinin bilincinde olan kurumlar haline getirmiştir (Korkmaz ve Atay, 2017: 153; Şahin vd., 2016: 61).

Yeşil pazarlama kavramı literatürde ekolojik pazarlama, çevresel pazarlama, sürdürülebilir pazarlama ve yeşilci pazarlama gibi değişik isimlerle kullanılmaktadır (Karaca, 2013: 100). Daha az paket kullanma ve ambalajların yeniden kullanılması, ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde üretimi, ürünlerde doğal maddelerin kullanımı gibi gelişmeler yeşil pazarlama kapsamındadır (Uygur, 2007: 28). Yeşil pazarlama ilk kez 1975 yılında Amerikan Pazarlama Birliğinin düzenlemiş olduğu “ekolojik pazarlama” konulu seminerde tartışılmış ve ekolojik pazarlama; pazarlama faaliyetlerinin çevre kirliliği, enerji tüketimi ve diğer kaynakların tüketimi üzerine olumlu veya olumsuz etkileri ile ilgili çalışmalar olarak ifade edilmiştir (Atay ve Dilek, 2013: 206). Başka bir tanımda ise yeşil pazarlama kavramı, insanların ihtiyaç ve isteklerini tatmin etmek için geliştirilen birtakım değiş tokuş faaliyetlerinin bu ihtiyaçları giderirken çevreye en az zarar verecek şekilde yapılmasını sağlayan pazarlama faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Polonsky, 1995: 30). Yeşil pazarlama; insanların, doğal çevre üzerinde en az zararlı etkiye sahip istek ya da ihtiyaçlarını tatmin etmek için tasarlanan herhangi bir değişikliği kolaylaştırmak ve düzenlemek için icra edilen faaliyetler bütünüdür. Sonuç olarak yeşil pazarlama, çevresel zararı kesinlikle ortadan kaldırmaktan ziyade o zararı en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Ayyıldız ve Genç, 2008: 506). Yeşil pazarlama anlayışı ile işletmeler geleneksel pazarlama anlayışından vazgeçmişlerdir. Yeşil pazarlama ile geleneksel pazarlama anlayışı arasında birtakım farklılıklar mevcuttur. Bunlar Tablo 1’de verilmektedir:

Tablo 1. Geleneksel Pazarlama ile Yeşil Pazarlama Arasındaki Farklar

Geleneksel Pazarlama	Farklılıklar	Yeşil Pazarlama
Tüketici ve işletme	Anlayış	İşletme, tüketici ve çevre
İşletme ve tüketici memnuniyeti	Amaç	İşletme ve tüketici memnuniyeti ve verilen ekolojik etkiyi azaltma
Ekonomik sorumluluk	Sorumluluk	Sosyal sorumluluk
Yasal gereklilik	Ekolojik talepler	Yasal gerekliliklerin yanı sıra çevresel talepler

Üreticiden ürün kullanımına doğru	Alınan pazarlama kararları	Hammaddelerin elde edilmesinden tüketim sonrasına kadar zincirleme ürün değeri
-----------------------------------	----------------------------	--

Kaynak:(Yıldız ve Barut, 2016: 160).

Geleneksel pazarlama anlayışında öncelikli amaç işletmenin ve tüketicinin memnuniyeti iken; yeşil pazarlama da bunun yanı sıra çevreye en az etkide bulunmak da amaçlanmaktadır. Ayrıca geleneksel pazarlama anlayışında işletme ve tüketici yer alırken yeşil pazarlama anlayışında gelenekselden farklı olarak çevre de dahil edilmektedir. Geleneksel pazarlama kararlarında üreticiden tüketime doğru bir zincir varken; yeşil pazarlamada sadece üretimde değil hammadde elde edilmesi aşamasında bile doğa dostu bir zincir hakimdir. İşletmeler, çevresini görebilen, yaşadığı ve bağımlı olduğu doğal ve kültürel çevresiyle bütünleşebilen, dünyayı ve insanları daha iyi anlayabilen ve gözlemleyebilen, daha yapıcı ilişkiye açık olan ve sorumlu bir şekilde hareket eden bir anlayışla faaliyette bulunmalıdırlar. Tam tersine bir davranış, uzun vadede işletmelerin en önemli amacı olan sürekliliği engelleyebilmektedir (Özgener, 2004).

Konaklama İşletmeleri ve Yeşil Pazarlama Uygulamaları

Turizm her geçen gün büyüyen sektörler arasında yer almaktadır. Her ne kadar turizm endüstrisinin hammaddesi deniz, güneş, kum, içmeler, kaplıcalar, dağlar, mağaralar gibi doğal güzellikler olsa bile, buralardaki çeşitli turizm etkinlikleri çevre kirliliği yaratmaktadır. Turizmin gelişmesiyle birlikte; destinasyonlarda yaşanan çarpık turistik yapılaşma, antik yapıların kirlenmesi, ulusal park, orman gibi yerlerde tahribat, görüntü, gürültü kirliliği, artan çöpler gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Güney, 2004: 265-268). Turizmin geliştiği destinasyonlarda kurulan işletmelerin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Turizm işletmelerinden biri olan konaklama işletmeleri çeşitli şekillerde çevre ile ilişki içindedir (Emeksiz, 2007: 144). Isınma, soğutma, aydınlatma, yemek pişirme, temizlik, banyo, yüzme, yeşil alanların sulanması gibi gereksinimler düşünüldüğünde konaklama işletmelerini kullanan misafirlerin günlük kaynak tüketimleri oldukça fazladır (Güneş, 2011:47). Bazı destinasyonlarda konaklama işletmeleri çevresel etkilerin daha hassas yaşandığı ekosistemler ve tarihi alanlarda yapılanmaktadır. Araştırmalar, bir turistin enerji tüketiminin % 90'ının destinasyon kaynaklarından sağlandığını göstermektedir. Yine aynı araştırmalarda, bir otelde iki hafta tatil yapan bir turist, 100 kg'dan fazla fosil yakıt tüketmektedir (Mastny, 2001: 28-30). Bilinçli tüketiciler artık aldıkları tüm hizmetlerde doğaya en az zarar verecek uygulamaları tercih etmek istemektedirler. Konaklama işletmelerinde de misafirlerin çevreye karşı duyarlılığı işletmeleri bu anlayışa yönelik

pazarlama araştırmalarına yönelmektedir. Yeşil pazarlama uygulamaları ile konaklama işletmeleri; maliyet azaltmayı, rekabet avantajı sağlamayı, yasal zorunlulukları gerçekleştirmeyi ve misafir beklentilerini karşılayabilmeyi amaçlamaktadır (Seyhan ve Yılmaz, 2010: 57).

Her konaklama işletmesi kendisine göre yeşil pazarlama uygulamaları yürütse de bu uygulamaların içeriği değişiklik göstermektedir. İşletmeler çevreye yönelik uygulamaları basit ve ileriye yönelik olarak iki kısımda ele alabilmektedir. Basit çevre uygulamalarında enerji ve su tasarrufu sağlama, katı atık yönetimi ve turistik tüketicilerle ortak çalışmalar gibi uygulamalar yer alırken ileriye yönelik olarak çalışanlara çevre eğitimi, yeşil faaliyetlerin organizasyonu ve sponsorluğu gibi kurumsal faaliyetlerden yararlanmaktadırlar (Molina-Azorin vd., 2009). Sürdürülebilirliği ve çevreyi korumayı amaçlayan çevreye duyarlı oteller sektörde önem kazanmaktadır. Çevre dostu otellerde, su ve enerji tasarrufu sağlanması, atıkların azaltılması ve korunması, yeşil politikaların oluşturulması amaçlanmaktadır (Green Hotels, 2016). Çevre dostu otellerde temizlik kimyasallarının, sunum, yeme-içme ve konaklama hizmetleri için kullanılan ürünlerin çevre dostu olmasına dikkat edilmektedir. Bu anlamda, yeşil pazarlama uygulamalarının konaklama işletmelerinin yönetimden diğer departmanlara kadar her noktasında önem verilmesi gereken bir konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Turizm ekonomiye sağladığı katkı, sosyolojik ve kültürel gelişim imkânı gibi pek çok olumlu yönüyle bilinen aynı zamanda doğa ve çevre üzerinde geri dönüşü mümkün olmayan tahribatlar bırakmasından korkulan bir sektördür (Altunöz vd., 2014: 160). Yeşil pazarlama uygulamaları konaklama işletmelerinde çeşitli şekillerde yer almaktadır. Bu noktada Kapadokya Bölgesi'nde yer alan butik otellerde yeşil pazarlama uygulamalarına yönelik bir örnek olay çalışması yapılmıştır. Böylece, diğer küçük ölçekli otellere yeşil pazarlama uygulamalarını kullanabilmelerinde yol gösterilmesi planlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, butik konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarının ayrıntılı incelenmesi olarak düşünölmüştür. Kapadokya Bölgesi'nde birçok küçük ölçekli konaklama işletmesi yer almaktadır. Ancak bunların çok azı çevre dostu işletme kimliğine sahiptir. Bu nedenle çalışmada, Kapadokya Bölgesi'nde yer alan küçük ölçekli bir konaklama işletmesinin yeşil pazarlama uygulamaları incelenerek bir örnek ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Kapadokya Bölgesi'nde Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü'nden alınan istatistikler sonucunda iki konaklama işletmesinin çevre dostu işletme belgesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bunlardan biri Gamirasu Otel; diğeri ise Fresco Konakları'dır. Daha önceki verilerde zincir işletmelerden biri olan Dedeman Oteli' de yer almaktadır ancak otelin kapanması ile çalışma kapsamına alınmamıştır. Zincir konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama uygulamalarının bilinçli bir şekilde yürütüldüğü daha önceki yapılan çalışmalarda görülmüştür (Atay ve Dilek, 2013; Aykan ve Sevim, 2013: 98; Seyhan ve Yılmaz, 2010). Küçük ölçekli konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarında bulunduğu öğrenilmesi Kapadokya Bölgesi'nde yer alan diğer konaklama işletmeleri için sürdürülebilirlik açısından hayati öneme sahiptir. Çalışmaya Gamirasu Oteli'nin Ürgüp'ün bir köyünde yer alması ulaşım ve zaman anlamında kısıt yaratmıştır. Bu sebeple Ürgüp merkezde yer alan Fresco Konakları çalışma konusu olmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma, insan ve grup davranışlarının nedenini ve nasılını anlamaya yönelik araştırmalardır. Nitel araştırma yöntemini, araştırmanın doğal olarak oluşan olguları tüm karmaşıklığı içinde incelenmesi ve öznel olması, araştırmacıya esneklik sağlaması gibi nedenlerle tercih edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 374). Nitel araştırma desenlerinden biri de bütüncül tek durum (örnek olay) desendir. Durum çalışması, güncel bir konuyu içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 277). Veri toplam yönteminde ise yarı yapılandırılmış görüşme, gözlem, fotoğraflama ve doküman incelemeleri kullanılarak bir çeşitleme (triangulation) kullanılmıştır. Çeşitleme, nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanmasında kullanılan önemli bir yoldur (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 277). Çalışmada yönetim kademesinde bulunanların yeşil pazarlama konusundaki görüşleri ve işletmede yapılan uygulamalar derinlemesine öğrenilmiştir. Görüşme sırasında sorulan sorular literatürde bulunan ana konulardan tasarlanmıştır. Bunlar; su kullanımı ve alınan önlemler, enerji kullanımı ve enerji tasarrufu için alınan önlemler, atıkların azaltılması ve geri dönüştürülmesinde yönetim, işletme alanının kullanımı, yerel halk ve turizm ilişkisinin yönetimi, yerel yönetim ve sektör ilişkisinin yönetimi, sürdürülebilirliğe işletme olarak bakış açısı ve çalışanlara çevre dostu eğitimler şeklindedir.

Küçük Ölçekli Konaklama İşletmesi Olarak Fresco Konakları'nın Yeşil Pazarlama Uygulamaları

Ürgüp ilçesinde yer alan Fresco Konakları, 2897 m² alan üzerinde inşa edilmiş üç farklı tarihi konakta toplam 17 odası (11 mağara, 6 konak oda) ile hizmet veren küçük ölçekli bir konaklama işletmesidir. 18. yy Osmanlı mimarisi özelliklerini taşıyan ve kısa bir restorasyon

döneminden sonra açılan işletme, Kapadokya Bölgesi'ndeki eşsiz mekânlardan biridir. 2011 yılında hizmet vermeye başlayan Fresco Konakları ismini konak duvarlarını süsleyen fresklerden almaktadır (Fresco Konaklar Tarihçesi, 2017). Fresco Konakları, herhangi bir hibe almadan kurulmuş aile işletmesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Fresco Konakları Kültür ve Turizm Bakanlığı konaklama işletmesine sahip Kapadokya'da bulunan seçkin işletmelerden biridir. Bakanlıktan işletme belgesini aldıktan sonra danışman yardımı almadan gerekli düzenlemeleri yaparak çevreye duyarlı konaklama işletmesi belgesini ikinci denetimde almıştır. Konaklama işletmesinin tasarımına uygun olmadığı için uygun olan geri dönüşüm kutuları yapılanaya kadar alınan belge misafirlerle paylaşılmamıştır. Gerekli son düzenlemelerin ardından çevreye duyarlı konaklama işletmesi Bakanlıktan alınan işletme belgesi ile birlikte otelin girişinde ve önbüro deskinin bulunduğu yerde görünür bir şekilde sergilenmektedir. İşletme, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan verilere göre Nevşehir ilinde çevreye duyarlı konaklama işletme belgesine sahip 2017 yılı itibariyle iki butik otel işletmeden biridir. Bu nedenle de çalışma kapsamında araştırma konusu olarak uygun görülmüştür. Otel işletme müdürü ve aynı zamanda otelin sahibi ile yapılan görüşme sonucunda elde edilen bilgiler su kullanımı, enerji kullanımı, atık yönetimi, alan kullanımı, yerel halk, yerel yönetim, misafir ve çalışan ilişkileri şeklinde gruplandırılmıştır.

Fresco Konaklarının Su Kullanımı Uygulamaları

Konaklama işletmeleri için susuz hizmet verebilmek mümkün değildir. Konaklama işletmeleri hem sınırlı su kaynakları üzerinde baskı ortaya koymakta hem de su kaynaklarının çeşitli amaçlarla tüketimini arttırmaktadırlar (Güneş, 2011: 47). Konaklama işletmeleri, sürdürülebilirlik için su kullanımında dikkatli davranmaları ve buna ilişkin birtakım önlemler alınması gerektiğini bilmelidirler.

Fresco Konakları'nın çevre dostu su kullanımı kapsamında 2016 yılında kişi başı ortalama aylık su tüketimi 92 lt/kişi iken; 2015 yılında 162 lt/kişi olarak hesaplanmıştır. Aylık olarak tutulan tüketim çizelgesi sayesinde ne kadar su kullanıldığı takip edilmektedir ve yoğunluk/kullanım farklılığı olması durumunda gerekli incelemelerle kaçak, sızıntı takibi yapılmaktadır. Sıcak ve soğuk su kullanımı ayrı olarak takip edilmektedir. Sıcak suyun sürekli olarak 65°C olmasına dikkat edilmektedir. Bunun içinde üç farklı su sistemi kurulmuştur. İlki soğuk su sistemi, diğeri sıcak su sistemi ve sonuncusu da kışın odaların ısınmasında kullanılan kalorifer sistemidir. Farklı sistemlerin kurulmasındaki temel neden; sıcak su temininin kalorifer sistemi ile sağlandığında oda sıcaklığının fazla olmasına yol açarak sıcaklığa bağlı misafirlere şikâyetlerin olmasıdır. Ayrıca kalorifer ve sıcak su aynı

sistemken kömür tüketiminin artması ve buna bağlı olarak karbondioksit salınımının çevre kirliliğine neden olması işletmenin sistemleri ayırmasında etkili bir konu olmuştur. İşletmenin diğer su sayaçlarından farklı su sayacı kullanması ve su kaçağı detektörü kullanması su tasarrufu sağlayan uygulamalar arasındadır. Ayrıca odalarda su kullanımına ve kirli çamaşırlara ilişkin not bulunmaktadır. Misafirlerin kirli çamaşırları değiştirilmesi için küvete bırakmasına ve odada görülen su kaçaklarına bildirmesine ilişkin yönergeler yer almaktadır. Atık suların arıtılmasında Ürgüp Belediyesi'nin kurmuş olduğu arıtma tesisi kullanılmaktadır. Mutfak bölümünde yağ-su arıtma sistemi kurulmuştur ancak yapılan çalışmalarda hijyen sorunu nedeniyle vazgeçilmiştir. Otelin çatı kısmında 1,5 ton kapasiteli 130 m² yağmur su deposu bulunmaktadır. Burada yağmur suyu biriktirilerek bahçe sulaması yapılmaktadır ancak hijyen sorunu nedeniyle üzerinde çalışılan bir uygulamadır.

Fresco Konakları Enerji Tasarrufu Uygulamaları

Enerji yenilenemeyen kaynaklar arasında yer almaktadır. Sürdürülebilirlik açısından enerji kaynaklarının kullanımı konaklama işletmelerinde güncel bir konudur. İşletmelerin enerji tasarrufu yapmaları maliyetlerin düşmesine ve çevrenin korunmasına fırsat tanımaktadır. Enerji tasarrufu sağlamak için teknolojik birçok gelişme bulunmaktadır.

Fresco Konaklarının yıllık tüketim çizelgelerine göre 2016 yılında aylık ortalama elektrik tüketimi 3218 Kw iken 2015 yılında aylık ortalama 5805 Kw olarak belirlenmiştir. 2013 yılından itibaren sıcak su sisteminde değişiklik nedeniyle kişi başı elektrik tüketimi %7 oranında düşmüştür. Enerji tasarrufu sağlamak için yapılan bir başka uygulama ise enerji tasarrufu sağlayan aydınlatmalardır. Otelin tüm mekânlarında özel olarak yaptırılmış olan uzun ömürlü ekonomik ledler kullanılmaktadır. Buna göre standart bir odada 8 wattlık olan ancak 80 wattlık ışık sağlayan power ledler kullanılırken, restoran ve lobide 12 wattlık 120 watt ışık sağlayan ledler tercih edilmiştir. Fresco Konaklarında sensörler sayesinde kullanılmayan genel alanlarda enerji tasarrufu sistemi sağlanmaktadır.

Odalarda enerji tasarrufu sağlama amacıyla ısınma konusunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Odaların dışında bulunan sensörler sayesinde oda sıcaklığı belirli derecenin altına düştüğünde ısınma sistemi devreye girmektedir. Odaları ısıtmak için kömür kaloriferi kullanılmaktadır ve enerji tasarrufu sağlanması için yakıt kazanının günlük temizlik ve bakımına dikkat edilmektedir. Bu sayede karbondioksit salımı azaltılması amaçlanmaktadır. Hem misafirin konforunun arttırması için hem de güneş enerjisinden daha fazla yararlanmak amacıyla oda camlarına film çekilmiştir. Birçok çevre dostu konaklama işletmesinde uygulanan yeşil çatı uygulaması Kapadokya Bölgesi'nin iklimine uygun olmadığı için Fresco Konakları tarafından

tercih edilmemiştir. Elektrik kesintilerine karşı otelde 72 Kw gücünde dizel yakıtlı jeneratör kullanılmaktadır. Jeneratör otelde konaklayan misafir olmadığı ve otelde elektrik ihtiyacının olmadığı durumlarda kapatılmaktadır. Genel olarak sürdürülebilirlik kapsamında yakıt tasarrufu yapılabilmesi için çalışan personel otelin konumuna yakın çevreden tercih edilmektedir. Araç gerekli olduğunda ise toplu taşıma yapılmaktadır. Ayrıca gelen misafirlere ulaşım için motorlu araçlara alternatif olarak bisiklet imkânı sunulmaktadır.

Fresco Konakları Atık Yönetimi Uygulamaları

Konaklama işletmelerinde geçici süre kalan misafirler ihtiyaçlarını karşılayacak çözüm sunucu ürünleri tüketmektedirler ve bunların çoğu plastik, kâğıt, cam gibi geri dönüştürülmeye uygun ürünlerde sunulmaktadır. Bu anlamda, konaklama işletmelerinin plastik, metal, cam, kâğıt ve yiyecek katı atıklarını geri dönüşüm amacıyla ayıklaması ve sınıflandırması doğal çevrenin korunması açısından büyük önem taşımaktadır (Emeksiz, 2007: 14).

Şekil 2. Atık Ayırıştırma Hazneleri

Fresco Konakları eskiyen çarşaf ve havluları kat hizmetleri departmanında ve mutfak bölümünde temizlik işlerinde kullanılmak üzere ayırmaktadır. Otel içerisindeki yazışmalarda çıktı ve faks yerine e-posta kullanılmaktadır. Gelen misafirlerin kimlik veya pasaport kopyaları ise müsvedde kâğıtlara alınarak muhafaza edilmektedir. Otelde kişisel kullanım amacı taşıyan buklet ürünler dışında hiçbir malzeme tek kullanımlık değildir. Mutfaktaki tüm malzemeler tekrar kullanıma uygun malzemelerden (cam, porselen, çelik vb.) tercih edilmektedir.

Fresco Konakları'nın atıklarını haftalık olarak anlaşmalı oldukları geri dönüşüm işletmesi almaktadır. Bu konuda otelin tüm katlarında, mutfakta ve genel alanlarında atıkların ayrıştırılmasını kolaylaştıran hazneler bulunmaktadır ve bu hazneler işletme tasarımına uygun olarak ahşap malzemeden özel olarak yaptırılmıştır (Şekil 2).

Ayrıca işletme içerisinde kullanılan pillerin toplanabilmesi için Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden alınan atık pil kutuları kullanılmaktadır. Otel içerisinde öğretici kullanılmaktadır. Ayrıca, mutfakta kullanılmış yağlar geri dönüştürülmek üzere biriktirilmektedir. Otelde atık miktarı çeşitlerine göre aylık olarak tablo haline getirilmektedir. Buna göre 2015 ve 2016 yılına ait atık miktarları Tablo 2'de gösterilmektedir. 2016 yılında atık miktarında 2015 yılına göre büyük bir artış yaşanmıştır. Bu artış, otel yönetimi tarafından

kaya bir otel olmaları nedeniyle daha önce otelde açılmayan odalarda bu yıl yapılan tadilat/temizlik işlemleri ve daha önce ayrıştırılmayan atıkların işlenmesi olarak belirtilmiştir.

Tablo 2. Fresco Konakları Atık Miktarı

Atık (kg)	2015	2016
Kâğıt	18,5	175
Yağ	12	10
Plastik	11	52
Metal	23	31

Kaynak: Fresco Konakları 2015 ve 2016 Yılı Genel Enerji, Su Tüketimi ve Atık Raporu

Odalarda bulunan sabun, şampuan vb. malzemeler doldurulabilir olarak kullanılmaktadır. Odalarda misafirleri bilgilendirmek için notlar bulunmaktadır ve bu notlar şeffaf kaplı kaplarda saklanarak uzun süre kullanılabilir. Otelde tüm alanların temizliğinde suda çözünürlüğü olan kolay temizlenebilen çevre dostu bir markanın ürünleri tercih edilmektedir.

Fresco Konakları Alan Kullanımı Uygulamaları

Konaklama işletmelerinde alan kullanımı otel içi kullanımı kadar önemli ve dikkat edilmesi gereken bir konudur. Otel içerisinde sürdürülebilirlik anlayışı benimsenirken alan kullanımının göz ardı edilmesi işletmeyi hedeften uzaklaştırmaktadır.

Fresco Konakları sahip oldukları yeşil alana rağmen otel dışı çevre düzenlemelerine de dikkat etmektedir. Bunun için otelin yan tarafında bulunan 14. yy'e ait Karamanoğlu Cami bahçesinde peyzaj çalışmaları yapılmıştır ve bölge iklimine uygun bodur ağaçlandırma çalışmaları yapılmaktadır. Her sene buraya bölgeye has asmalar dikilmektedir. Zaman zaman cami bahçesinde bölge tanıtımı ile ilgili sergiler yapılmaktadır. Otelin konumu eski Ürgüp çarşı meydanıdır ve bu meydana otopark ve park düzenlemesi yapılmıştır. Otelin tümünde görüntü kirliliğini azaltmak için oda dışında duran klima dış üniteleri ahşap kutularla kaplanmıştır. Önbüro kullanımı için alınan plastik bilgilendirme panoları görüntü kirliliği yüzünden otel dokusuna uygun olan kara tahtaya çevrilmiştir. Otelin üst kısmında büyük bir alan bulunmaktadır ve burada bölge iklimi kurak olması nedeniyle gerçek çimle birebir örtüşen suni çim kullanılarak görsellik sağlanmıştır. Ayrıca aynı alana bölge iklimine uygun çiçekler ve ağaçlar seçilerek Japon bahçesi kurulmuştur. Yaz aylarında şemsiyelerin yaptığı görüntü kirliliğini azaltmak için ahşap güneşlikler kullanılmıştır. Ayrıca misafirlerin doğa ile iç içe daha fazla zaman geçirmeleri için çatı kısmında bölge taşlarından yapılan doğal gölgelendirme projeleri gündemdedir.

Fresco Konakları Yerel Halk, Misafir ve Çalışan İlişkileri ve Eğitim Uygulamaları

Turizm sektörünün günümüzde toplum için taşıdığı önemin tartışılmasına gerek yoktur. Bu sektör uluslararası pazardaki niteliksel değişimlerden yani demografik, sosyo-kültürel,

ekonomik, siyasi gelişmelerden ve teknolojik değişikliklerden etkilenmektedir (Yavuz ve Zığındere, 2000: 330). Bu noktada turizm işletmelerinin çalışanlar, yerel halk ve misafirler arasında bir köprü görevi üstlendiği söylenebilir.

Fresco Konakları yeşil dostu uygulamalara ilişkin en önemli görevin çalışanlara düştüğüne inanmaktadır. Bu doğrultuda işletme tarafından çalışanlara işe uyum sürecinde çevre duyarlı verilmektedir. Verilen eğitimler sayesinde kat görevlilerinin dikkati ile oda havlularının 2 yılda değiştirilmesi gerekirken 3 yıl kullanılabilirliği sağlanmıştır. Odalardaki çevre dostu notlar ile misafirlerin yeşil dostu bireyler olarak bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte otelde yerel halkın çevre duyarlılığının artırılmasına yönelik proje çalışmaları ve sürdürülebilir turizm çalıştay planı gündemdedir. Ayrıca örnek olması amacıyla bulunan bölgeye katkı amaçlı 500 petunya, 500 sardunya ve 25 asma dikilmiştir. Daha sonraki dönemlerde “Fresco Fidanlığı” yapılması planlanmaktadır. İşletmede kahvaltıda kullanılan ürünlerin birçoğu yerel halktan satın alınmaktadır ve otel içerisinde kurulan el sanatları dükkânı ile halkın ürettiği ürünleri misafirlere satabileceği alan sağlanmaktadır. Otelin web sayfasında yeşil otel simgesi ve tanıtıcı resimler, yazılar ziyaretçilere sunulmaktadır. Otel içerisinde tüm çalışanların katıldığı aylık bütçe toplantıları yapılmaktadır ve bu toplantıda aylık tüketimlerden, aylık atık miktarlarından bahsedilmektedir. Otelin misafirlere ilişkin memnuniyet anketi bulunurken yeşil bilince ilişkin anket analiz edilmesindeki zorluk nedeniyle tercih edilmemektedir.

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde turizm işletmelerinin devamlılığında doğal çevrenin önemi büyüktür. Ancak doğaya çeşitli şekillerde zarar yine turizm işletmelerinden gelmektedir. Devlet baskısı, bilinçli turistlerin artışı, rekabet, karlılık gibi unsurlardan dolayı yeşil pazarlama anlayışı konaklama işletmelerinde de gündemdedir. Birçok zincir konaklama işletmesinde yeşil pazarlamaya ilişkin faaliyetler görülmektedir. Ancak küçük ölçekli konaklama işletmelerinin de yeşil dostu faaliyetlerde bulunması sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır. Bu faaliyetlerin yaygınlaşabilmesi için konaklama işletmelerinde köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Konaklama işletmelerinin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği konusunda sadece üretim boyutlu geleneksel pazarlama anlayışından uzaklaşıp modern ve yeşil dostu yaklaşımları benimsemeleri yerinde olacaktır. Yerel halk ve turist ihtiyaçları karşılanırken var olan kaynakların gelecekte de korunması dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Kapadokya Bölgesi doğal güzellikleri ile her yıl milyonlarca turistini ziyaret ettiği bir destinasyondur. Burada turizmin sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesi çevreye katkı

sağlamaktadır. Bu amaçla çalışmada çevre dostu konaklama işletmelerinin yeşil pazarlama uygulamalarının ayrıntılı incelenmesi hedeflenmiştir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan istatistiklerde Nevşehir ilinde çevreye duyarlı konaklama işletmesi belgesine sahip otellerden biri Fresco Konaklarıdır. Bu otelin çalışma kapsamına alınmasında Kapadokya Bölgesi'nde küçük ölçekli konaklama işletme sayısının fazla olması ve bu otellerin bölge turizmi için hayati önem taşımasıdır.

Görüşme sonucunda otelin misafirler tarafından tercih edilmesinde yeşil dostu uygulamalar ilk neden değildir. Otel rakiplerden farklı olarak yeşil pazarlamayı kullanarak konumlandırılmayı tercih etmektedir. Otelin sahip olduğu sertifikalar ve belgeler web sayfasında tanıtım için etkin şekilde kullanılmaktadır. Tüketici memnuniyetini ölçen anket genişletilerek misafirlerin çevreye duyarlılığının da ölçülmesi faydalı olacaktır. Otelin Kapadokya Bölgesi'nde çevreye duyarlı konaklama işletme belgesine sahip olan tek butik işletme olması diğer otellere örnek olabileceğini göstermektedir. Bu noktada diğer küçük ölçekli konaklama işletmelerine yeşil pazarlama uygulamaları hakkında bazı önerilerde bulunmak yararlı olacaktır. Öncelikle bölge turizm işletmeleri sürdürülebilir bir anlayışı benimsemeleri gerektiği konusunda bilinçlendirilmelidir. Otellerin genel su tesisatına ve elektrik sistemine detektör takılarak kaçak ve kullanım sürekli olarak kontrol edilmelidir. Su kullanımında çevre dostu uygulamalardan biri olan atık suları arıtma sistemi taktırmaları ve bu arıtılmış suyu işletmelerinin yeşil alanlarını sulamada kullanmaları faydalı olacaktır. Ayrıca otellerin genel alanlarına ve odalara ısı yalıtımı yapılması ve ısı detektörleri takılması dışarının ısısına uygun olarak enerji tasarrufu sağlanmasına yardımcı olacaktır. Geri dönüşüm kutularının işletmelerde belirli noktalarda da bulunması yine çevre dostu bir uygulama olarak bilinmektedir. Bu noktada küçük ölçekli konaklama işletmelerinin otel tasarımlarına uygun geri dönüşüm kutuları kullanmaları önemlidir. İşletme alanlarının çevre dostu uygulamalara yönelik düzenlenmesi misafirlerin memnun ayrılmalarında kullanılabilecek bir uygulamadır. Personellerin çevre dostu uygulamalara ilişkin eğitilmesi ve her departmanda uygulanabilir çalışmalar yapılması bölgede turizmin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Otelerde yeşil pazarlama uygulamalarının takibinde ve kıyaslanmasında işletme yöneticilerine büyük iş düşmektedir. Her ay düzenli olarak tüketim kalemleri kontrol edilmesi ve beklenilenden yüksek çıkan noktaların incelenmesi işletmenin sağlıklı bir yeşil politika takip etmesinde önemli bir konudur.

Literatürde birçok çalışmada belirtildiği gibi, yeşil otelcilik anlayışı sadece kıyı veya turistik destinasyonlarda değil, aynı zamanda şehir otellerinde de uygulanması ve yaygınlaştırılması

gereken bir sürdürülebilirlik politikasıdır (Kahraman ve Türkay, 2012; Atay ve Dilek, 2013; Korkmaz ve Atay, 2017). Çalışma sonuçlarından en önemlisi, yeşil dostu uygulamaların yürütülebilmesi için yerel yönetimlerin ve diğer paydaşların bilinçlenmesi, uzun vadeli uygulanabilir politikalar belirlenmesi ve paydaşların her biri bu politikaları benimsemeye istekli olması yönündedir. Bu sonuç literatürde yapılan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Altunöz vd., 2014; Sert, 2017). Erdoğan ve Barış'ın (2007) dikkat çektiği konu, genel çevre sorumluluğunun benimsenmesi, çevresel plan ve politikaların kağıt üzerinde kalmaması ve işlerlik kazanarak yasal boşluklardan oluşturulmamasıdır. Enerji ve su tüketimine dikkat edilmesi, katı atıkların en az hale getirilmesi, işletme personellerinin ve yerel halkın bu konuda bilinçlendirilmesi gibi konuların turizm işletmelerinde ve onların nezdinde otel işletmelerinde benimsenmesi gerekmektedir. Görüşme esnasında da bunların altı çizilerek çalışmada bu konular kapsamında yeşil pazarlama uygulamalarının üzerinde durulmuştur.

Sonuç olarak, çevre dostu uygulamaları kullanarak konaklama işletmelerinin şu anda kullanılan cazibe unsurlarını koruyacağı ve bu uygulamaları kullanan işletmelerin de ekonomik kazanç sağlayacağı kesindir. Ayrıca söz konusu cazibe unsurlarının gelecek nesillere en az zararlı aktarılması mümkün olabilecektir. Burada konaklama işletmelerinin hangi turizm faaliyetinde bulunursa bulunsun sürdürülebilir bir turizm anlayışını ve yeşil dostu işletme kavramını benimsemesi gerektiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Altunöz, Ö., Arslan, Ömer E. ve Hassan, A. (2014),“Turistlerin Yeşil Pazarlamaya Yönelik Görüşlerinin Demografik Değişkenler Kapsamında İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(1), s. 157-172.
- Atay, L. ve Dilek, E. (2013), “Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: İbis Otel Örneği”, *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), s.203-219.
- Ayaş, N. (2007), “Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi”, *Gazi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), s. 59-69.
- Aykan, E. ve Sevim, B. (2013), “Konaklama İşletmelerinde Çevre Yönetimi Uygulamaları ve Algılanan Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisi: Kayseri ve Nevşehir Otelleri Üzerine Bir Araştırma”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), s. 93-113.
- Ayyıldız, Hasan-Kurtuluş ve Genç, Y. (2008), “Çevreye Duyarlı Pazarlama: Üniversite Öğrencilerinin Çevreye Duyarlı Pazarlama Uygulamaları ile İlgili Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / Journal of Graduate School of Social Science*, 12(2), s. 505-527.
- Birkan, İ. (2001), “Sürdürülebilirlik Kavramı, Turizm Sektörü Açısından Sürdürülebilir Gelişmenin Önemi ve Koşulları”, *I. Ulusal Turizm İşletmeciliği Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17- 18 Kasım 2001, Kızılcahamam, Ankara, s. 212-226.
- Can, E. (2013), “Turizm Destinasyonlarında Sürdürülebilir Turizmin Sürdürülebilir Rekabet Açısından Değerlendirilmesi”, *Istanbul Journal of Social Sciences*, 4, s. 23-40.
- Demir, C. (2002), “Milli Parklarda Sürdürülebilirlik Kavramının Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri Açısından Analizi: Türkiye’de ki Milli Parklara Yönelik Bir Uygulama”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8),s. 87-105.
- Dolmacı, N. ve Bulgan, G. (2013), “Turizm Etiği Kapsamında Çevresel Duyarlılık”, *Journal of Yasar University*, 29(9),s. 4853-4871.
- Emeksiz, M. (2007), “Küçük Otel İşletmeleri ve Çevre Yönetimi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), s. 141-156.
- Erdoğan, N. and Tosun, C. (2009), “Environmental Performance of Tourism Accommodations in the Protected Areas: Case of Goreme Historical National Park”, *International Journal of Hospitality Management*, 28, s. 406-414.
- Eser, S., Dalgın, T. ve Çeken, H. (2010),“Sürdürülebilir Kültür Turizmi: Efes Örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(2),s. 27-34.
- Fresco Konakları (2017), *Fresco Konakları Tarihçesi*, <http://www.frescomansions.com/history.aspx?ID=3&LID=2> (16.02.2017).
- Green Hotels (2016), *Environment Friendly Hotels*, <http://greenhotels.com/index.php#a> (11.11.2016).
- Güneş, G. (2011),“Konaklama İşletmelerinde Çevre Dostu Yönetiminin Önemi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20),s. 45-51.
- Güney, E. (2004), *Çevre Sorunları*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.

- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2012), *Turizm ve Çevre*, Detay Yayınları, Ankara.
- Karaca, Ş. (2013), “Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Ege Akademik Bakış*, 13(1),s. 99-111.
- Kınacı, B., Albuz Pehlivan, N. ve Seyhan, G. (2011), *Turizm ve Çevre (Çevre Koruma)*, Pegem Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, H. ve Atay L. (2017), “Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Rekabet Avantajına ve İşletme Performansına Etkisi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), s.151-175.
- Küçük, M. ve Güneş, G. (2013), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Sürdürülebilirlik”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2),s. 298-311.
- Mastny, L. (2001), *Traveling Light: New Paths for International Tourism*, Worldwatchpaper 159, <http://www.worldwatch.org/system/files/WP159.pdf> (11.11.2017).
- Molina-Azorin, J. F., Claver-Cortes E., Pereira-Moliner, J. and Tari, J. J. (2009), “Environmental Practices and Firm Performance: An Empirical Anaysis in The Spanish Hotel Industry”,*Journal of Cleaner Production*, 17, p. 516-524.
- Morelli, J. (2011), “Environmental Sustainability: A Defination for Environmental Professionals”, *Journal of Environmental Sustainability*, 1, p. 19-27.
- Özgener, Ş. (2004), *İş Ahlakının Temelleri: Yönelimsel Bir Yaklaşım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Polonsky, M. J. (1995), “A Stakeholder Theory Approach to Designing Environmental Marketing Strategy”, *Journal of Business & Industrial Marketing*, 10(3), p. 29-50.
- Sert, A. N. (2017), “Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Doğa Residence Otel Örneği”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 1-20.
- Seyhan, G. ve Yılmaz, B. S. (2010), “Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama: Calista Luxury Resort Hotel”, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(1), s. 51-74.
- Soykan, F. (2003), “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi için Önemi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, s. 1-11.
- Şahin, A., Meral, H. ve Aytıp, Y. (2016), “Yeşil Pazarlamada Tüketici Algısı: Kahramanmaraş Kent Merkezi Örneği”, *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 31, s. 60-71.
- Türkay, O. (2014), *Destinasyon Yönetimi: Yönetim Bilim Bakış Açısıyla İşlevler, Yaklaşımlar Ve Araçlar*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- UNWTO (World Tourism Organization), (2016), *Sustainable Development of Tourism*, <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5> (28.11.2016).
- Uygur, S. M. (2007), *Turizm Pazarlaması*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yavuz, E. ve Zığındere, Y. Ö. (2000), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Turizme Etkisi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), s. 322-336.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, E. ve Barut, A. (2016), “Yeşil Pazarlama Karması, Çevresel Kaygı ve Çevresel Bilginin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(16), s. 158-170.

ENGELLİ TURİZMİ: YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR

Uğur AKDU¹

orcid.org/0000-0003-0484-8976

Serap AKDU²

orcid.org/0000-0003-2144-1377

ÖZ

Dünya genelinde 1 milyardan fazla insan fiziksel yahut psikolojik bir engelle yaşamaktadır ve engelli sayının giderek artacağı tahmin edilmektedir. Engelli olmak bir tercih değildir. Turistik faaliyetlere katılmak sağlıklı bireyler kadar engellilerin de hakkıdır. Bu kapsamda dünya genelinde birçok ülke, engelli bireylerin haklarını ve yaşam standartlarını korumak amacıyla yasal düzenlemelere gitmektedir. Ülkelere göre farklılık gösteren bu düzenlemeler bazen turizm sektörünü kapsamakta ama genellikle şehir planlaması ve mimari alanlar ile sınırlı kalmaktadır. Betimsel nitelikte olan bu çalışma engelli turizmi kapsamında dünyada ve Türkiye’de engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılma haklarının yasal olarak nasıl korunduğuna odaklanmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin konuyla ilgili yasal düzenlemeleri, çeşitli örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının araştırma ve uygulamaları incelenmiş, Türkiye’deki yasa ve uygulamalarla kıyaslanmıştır. Bu çalışmada Türkiye’deki yasal düzenlemelerin engelli turizm bağlamında gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmış olup, engelli bireylerin turistik faaliyetlere katılma hakkının korunması ve engelli turizminin geliştirilmesi ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli Turizmi, Erişilebilir Turizm, Engelli Yasası.

DISABLED TOURISM: LEGAL REGULATIONS AND PRACTISES

ABSTRACT

More than 1 billion people live in a physical or mental disability around the world and it is estimated that this number will increase gradually. Being disabled is not a choice. Participation in tourist activities is as much a right for individuals with disabilities as well as healthy individuals. In this context, many countries around the world are making legal arrangements to protect the rights and living standards of disabled people. These regulations, which differ according to the countries, sometimes cover the tourism sector but mostly limited to the city planning and architectural area. This descriptive study focuses on the legal protection of the rights of disabled people to participate in tourism activities both in the world and in Turkey. Accordingly, the legal arrangements of the countries relating to the subject, researches and practises of various organizations and non-governmental organizations have been examined and compared with the laws and practices in Turkey. In this paper, it has been reached that the revision required about official regulations in the context of disabled tourism in Turkey and offers some solutions related to the development of disabled tourism and the protection to the right of participate in tourist activities of disable persons.

Keywords: Disabled Toursim, Accesible Tourism, Disabled Law.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, akduugur@hotmail.com

²Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, serapakdu@gmail.com

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization- WHO) ve Dünya Bankası (World Bank) işbirliğinde 2011 yılında hazırlanan Dünya Engellilik Raporu'na (World Report On Disability) göre dünyada bir milyardan fazla kişinin çeşitli engellilik durumlarıyla yaşadığı tahmin edilmektedir. Bir milyardan fazla kişi dünya nüfusunun yaklaşık % 15'ini oluşturmaktadır (World Health Organization, 2011:7). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler tarafından, engelli bireylerin dünyanın en büyük azınlığı olarak ifade edilmesi, büyük bir engelli kitlesi ve potansiyeli olduğunun önemli göstergelerinden biridir. Bu kapsamda engelli bireylerin yaşamını kolaylaştırmak ve tüm alanlarda engellilere yönelik düzenlemeler yapmak çağdaş toplum olmanın bir gereği olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin engelli vatandaşlara verdiği önemi anlamak için sokaklara çıkıp etrafa bakmak yeterli olabilir. Eğer çok sayıda engelli ile karşılaşmıyorsanız, bu; o ülkede engelli sayısının az olduğu anlamına gelmeyip aksine bu durum engelli vatandaşlara yönelik düzenlemelerin olmadığı yani ülke tarafından engellilere gereken önemin verilmediği şeklinde yorumlanabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 94). Dünyanın birçok yerinde sokaklarda engelli bireylerle karşılaşmak olağan bir durum iken Türkiye'de sıradan bir durum değildir. Türkiye'de engelli sayısı oldukça fazladır fakat onlara yönelik yaşamsal düzenlemeler yeterli değildir (Mülayim ve Özşahin, 2010: 1663).

Acuner ve Tayfun (2016) turizm hizmetlerinin engelli bireylerin erişilebilirliği dikkate alınmadan gerçekleştirilmesini dolaylı ayrımcılık olarak nitelendirmektedir. Engelliler için diğer insanlar gibi yaşayabilmek ve toplum tarafından kabullenilmek oldukça önemlidir. Engelli insanlar toplumda hizmetlere ulaşma noktasında birçok problemle karşılaşabilmektedir. Bu çalışmada özellikle turizm sektörü açısından engelli bireylerin engelleri ve buna yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Tatil yapabilmek, engellilerin karşılaştığı birçok problemden sadece birisidir. Fakat sağlıklı insanlar gibi engelli bireylerin de turistik faaliyetlere katılımı temel bir gereksinim ve insani bir haktır.

Turistik faaliyetler, engellilerin sosyal yaşama dâhil olabilmeleri için oldukça önemli ve etkilidir. Birçok ülkede engellilerin turizm faaliyetlerine katılımını desteklemek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmaktadır (Çizel, Sönmez ve Akıncı, 2012: 21).

Engellilerin turizme katılımını artırmak için öncelikle yasal açıdan desteklenmesi gerekliliğinin öneminden hareketle bu çalışmada, dünyada ve Türkiye'de engelli turizmine yönelik yürürlükte olan yasal düzenlemeler incelenmiştir. Bununla birlikte çalışma kapsamında; Türkiye'nin uluslararası alanda kabul gören uygulamalardan hangilerini

desteklediği ya da ulusal açıdan engelli turizmde ne durumda olduğu değerlendirilmiş ve dünyadaki iyi örnekler doğrultusunda, Türkiye’de daha etkili yasal düzenlemelere katkı ve engelli bireylerin turizm faaliyetlerine daha fazla katılımını sağlayabilmek amacıyla öneriler sunulmuştur.

ENGELLİ KAVRAMI VE ENGELLİLİK TÜRLERİ

Engelli kavramıyla ilgili birçok tanıma rastlamak mümkündür. Bazen tanımlarda geçen kavramların birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum engellik, engellilik durumu veya engellilik türleri vb. konularla ilgili kesin sınırların belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Yılmazdoğan ve Temizkan, 2014: 160). Bununla birlikte Türk Dil Kurumu’na göre; engelli ve özürlü aynı kavramlar olup engelli, vücudunda eksik ya da kusuru olan kişidir (Türk Dil Kurumu, 2017). 1998 yılında Darcy, engelli ve özürlü kavramlarının aynı olmadığını engelli kavramında önceliğin kişilik olduğunu, özürlü kavramında önceliğin kişinin özrü olduğunu bu nedenle de engelli kavramının tercih edilmesinin daha uygun olduğunu savunmaktadır (Tütüncü ve Aydın, 2015: 149).

Engelli kavramıyla ilgili Türkiye’de 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’un (EHK) 1’inci bölüm 3’üncü maddesinde de benzer bir tanımlama yapılmış olup engelli; “...fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen...” birey şeklinde tanımlanmıştır (Engelliler Hakkında Kanun, 2005: madde 3/1-c). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme’de (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - UNCRPD) engelli, diğer bireylerle aynı şartlarda topluma etkin bir şekilde dâhil olmalarını imkânsız kılan uzun süreli zihinsel, fiziksel, ruhsal ya da algısal problemleri olan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Bulgan ve Kaygısız, 2015: 365).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO); vücutlarında engel olanların yanı sıra faaliyet sınırlılıkları ya da kalıtsal sorunlar yaşayanları da engelli kavramı içinde değerlendirilmekte olup, engelli türlerini, hareket zorluğu olanlar, duyuşlar ile ilgili problemi olanlar, iletişim problemi yaşayanlar, zihinsel veya ruhsal sorunları olanlar ve kalp, nefes zorluğu vb. gizil rahatsızlığı olanlar şeklinde beşe ayırmaktadır (Bildir vd., 2014: 147)

ENGELLİ TURİZMİ

Literatürde engelli kavramıyla ilgili farklı tanımlar olduğu gibi engelli turizmi (disable tourism) ile ilgili de farklı tanımlara rastlanmaktadır. Son yıllarda “engelsiz turizm” ya da

“erişilebilir turizm” olarak ta yaygın olarak kullanılan engelli turizmi kısaca, engelli kişiler tarafından gerçekleştirilen turizm faaliyeti olarak tanımlanabilir (Buhalis ve Darcy, 2011: 2).

Erişilebilir turizm; engelliler, yaşlılar ve geçici olarak engellilik durumuna sahip bireyler olmak üzere engelli ve engelsiz tüm kişilerin erişilebilirliğini sağlayan seyahat ve turizm faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (Akıncı ve Sönmez, 2015: 101). Darcy ve Dickson (2009)’a göre erişilebilir turizm, görme, işitme, fiziksel veya ruhsal yetilerde problemleri olan bununla birlikte çocuklu, hamile veya yaşlı bireylerin eşit ve etkin bir şekilde erişimini sağlayacak çevre düzenlemesi, hizmet ve turistik ürün sunumu olarak tanımlanmaktadır (Darcy, Cameron ve Pegg, 2010: 519). Erişilebilir turizm ve engelli turizm kavramları bazen birbiri yerine kullanılsa da, erişilebilir turizmin engelli bireyler dışında yaşlıları, hamile ve çocuklu bireyleri yani daha geniş kitleyi hedeflediği görülmektedir. Buradan hareketle erişilebilir turizminin kapsam olarak engelli turizmini de içine aldığı söylenebilir.

Bununla birlikte, literatür incelendiğinde engelli turizm yerine “engelsiz turizm” kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Engelsiz turizm, engelli bireylerin turistik ürünlerden bağımsız olarak diğer bireylerle eşit şekilde yararlanmasını ifade etmektedir (Darcy ve Dickson, 2009: 34). Engelsiz turizm, kısıtlılıklara sahip olsa da seyahat özgürlüğüne haiz engelli bireyler için çevresel problemlerin ekstra engel oluşturmak yerine diğer bireyler gibi turizm faaliyetlerine katılımını kolaylaştırıcı uygulamalar ile diğer bireylerle eşit haklara sahip olmalarının desteklenmesi durumudur (Yau vd., 2004: 946-947).

Günümüzde halen dünyanın her yerinde engelli bireylerin eşit standartlarda yaşam haklarına sahip olduklarını söylemek oldukça zordur. Sağlıklı yaşama hakkı, eğitim hakkı, istihdam, ayrımcılığın olmaması gibi haklar engellilerin en temel hakları ve ihtiyaçlarıdır. Fakat engellilerin normal insanlar gibi kabul edilme isteğinden doğan ayrımcılığın engellenmesi ve engellilerin sosyalleşmesine destek olunması belki de en önemli ihtiyaçlarıdır (Kaya, 2010: 5-6). Seyahat etme ve turizm faaliyetlerine katılma, engelli bireylerin sosyalleşmesi noktasında en önemli gereksinimlerindedir (Atak, 2008: 1).

Dünya Turizm Örgütü, turizmin insan sağlığı için bir ihtiyaç olduğunu ve mutlu olmak için seyahat etmenin bir temel hak olduğunu vurgulamaktadır. Yine Turizmde Global Etik İlkeleri’nde turizmin tüm insanların katılımının sağlanmasının insan haklarını destekleyeceği yani bir çağdaş ülke olmanın gereği olduğu bu kapsamda turizm faaliyetlerine rahat katılım koşullarının sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Bildir vd., 2014: 148).

Turizm engelli bireyler için bir hak olarak nitelendirilse de engelliler; tatil rezervasyonu, konaklama ve seyahat gibi konularda birçok sorunla karşılaşabilmektedirler (Toker ve

Kaçmaz, 2015: 237). McKercher (2003) tarafından engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılımında karşılaştıkları problemler sınıflandırılmış olup, bu sınıflandırma aşağıda Tablo1’de verilmiştir.

Tablo 1: Engelli Bireylerin Turizm Faaliyetlerine Katılımda Karşılaştıkları Engeller

İÇSEL FAKTÖRLER		DIŞSAL FAKTÖRLER	
Kişilik Kaynaklı Engeller	Ekonomik Engeller	Çevresel Engeller	Birbiriyle İlişkili Engeller
Bilgi eksikliği	Ekonomik kısıtlılıklar	Konaklanılacak yerin ulaşılabilirliği/mimarisi	Beceri zorlukları ve uyumsuzluklar
Sosyal yetenek eksikliği	Gelir eşitsizliği	Patikalar, tepeler gibi doğal çevre engelleri	İletişim zorlukları
Sağlık kaynaklı etkenler	Seyahat süresince birine duyulan ihtiyaç	Ulaşım engelleri	Etkinliklere katılımdaki isteksizlik/ çaresizlik
Fiziksel ya da psikolojik kaynaklı etkenler		Kurallar ve yasal düzenlemeler	Konaklama işletmelerinde çalışanların davranışları
Seyahatin bir hak olarak görülmesi		Güvenlik problemleri	Bilginin tutarlılığı ve kullanılabilirliği

Kaynak: Yılmazdoğan ve Demirkan, 2014: 162-163; McKercher, vd., 2003: 468.

McKercher (2003) tarafından yapılan sınıflandırmaya göre engellilerin turistik faaliyetlerden yararlanmasını olumsuz etkileyen unsurlar içsel ve dışsal unsurlar olarak ikiye ayrılmaktadır. İçsel unsurlar, bilgisizlik, sosyal yetenek eksikliği, sağlık sorunu, turizmin bir hak olarak algılanmaması gibi kişinin kişiliği ile ilgili engeller ve ekonomik problemler, gelir eşitsizliği gibi ekonomik engeller şeklinde iki başlık altında gruplandırılmaktadır. Dışsal unsurlar ise, çevresel ve birbiriyle ilişkili engeller şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Çevresel engeller arasında konaklama işletmesinin fiziksel yapısı ile ilgili sorunlar, destinasyonun ulaşılabilirliği ile ilgili sorunlar, ulaşım sorunları, yasal düzenlemeler ile ilgili sorunlar ve güvenlik sorunları yer almaktadır. Birbiriyle ilişkili engeller arasında iletişim sorunları, olumsuz çalışan davranışları gibi sorunlar yer almaktadır (Yılmazdoğan ve Demirkan, 2014: 162-163; McKercher vd., 2003: 467- 468).

Engelli bireylerin % 80 gibi büyük çoğunluğu düşük gelirli ülkelerde yaşamakta olup ekonomik problemler engellilerin turizm faaliyetlerine katılımını olumsuz etkilemektedir (Uygun, 2010: 23). Darcy’e (1997) göre engellilerin turizme katılmalarının önündeki en büyük problem ekonomik sorunlardır. Bunun yanı sıra fiziksel sorunların getirdiği hareket kısıtlılığı, engellilere uygun konaklama tesisi bulma sıkıntısı, ulaşım araçlarının engellilere uygun olmayışı diğer problemler arasında sıralanabilir.

Dünyadaki Engelli Oranları ve Engelli Turizm Potansiyeli

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2011 yılında hazırlanan “Dünya Engellilik Raporu” 2010 yılı verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık % 15’i yani bir milyardan fazla kişi engellidir.

(Göktaş ve Bulgan, 2016: 39; World Health Organization, 2011:1;). Engelliler Birleşmiş Milletler tarafından “dünyanın en büyük azınlığı” olarak ifade edilmektedir. Yine aynı örgüt tarafından, yaşlı nüfusun her geçen gün hızla artması ve yaşlıların engelli olma riskinin daha çok görülmesinden dolayı engelli sayısının hızla artmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. (Akıncı ve Sönmez, 2015: 98).

İngiliz Üniversitesi Surrey tarafından yürütülen OSSATE (One-Stop-Shop Accessible Tourism in Europe) “Avrupa’da Erişilebilir Turizm” adlı çalışmanın sonuçlarına göre; Avrupa’da 46 milyona yakın engelli olup, sayının yaşlı ve hamile bayanlarla beraber 130 milyon kişi olabileceği, bu kişilerin % 70’inin seyahat ettiği ve refakatçileri de dikkate alındığında yaklaşık 130 milyon engelli potansiyeli olduğu belirtilmektedir (Zengin ve Eryılmaz 2013: 54). Yine bu çalışma sonuçlarına göre seyahat eden Avrupalı engellilerin gerçekleştirdikleri turizm harcamaları ortalama 80 milyar Avrodan fazladır (Pehlivanoğlu, 2012: 28).

Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı’na (European Network For Accessible Tourism - ENAT) göre Avrupa’da ve dünyanın çoğu yerinde erişilebilirliğin sağlanması noktasında birçok eksiklik vardır. Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı tarafından “engelli turizmi” yerine “erişilebilir turizm” kavramı kullanılmakta ayrıca yaşlı, hamile, çocuklu aileler, geçici olarak engel durumu olanlar ve kronik (süreğen) hastalığı olanlar da “engelli turist” kapsamında ele alınmaktadır. ENAT’a göre Avrupa’daki potansiyel erişilebilir turizm pazarı 130 milyon kişidir ve yıllık harcamaları 68 milyon Avro dolaylarındadır (Şen vd., 2014: 4). 2003 yılında Guerra tarafından yapılan çalışmada engelli turist potansiyeli yüksek olan ülkeler arasında İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin olduğu ve en çok İspanya’nın engelli turistler tarafından tercih edildiği belirtilmektedir (Guerra, 2003: 49).

Tablo 2: Avrupa Birliği’ne Üye Ülkelerin Toplam Nüfusları, Engellilerin Nüfusa Oranları ve Engelli Sayıları

Ülke	Nüfus	Engelli Oranı %	Engelli Sayısı
İngiltere	62.008.048	27.2	16.866.189
Fransa	64.716.310	24.6	15.920.212
Almanya	81.802.257	11.2	9.161.852
Polonya	38.167.329	11.7	4.465.577
Hollanda	16.574.989	25.4	4.210.047
İspanya	45.989.016	8.7	4.001.044

İtalya	60.340.328	6.6	3.982.461
Çek Cumhuriyeti	10.506.813	20.2	2.090.855
Portekiz	10.637.713	19.9	2.116.904
Belçika	10.839.905	18.4	1.994.542
İsveç	9.340.682	19.9	1.858.795
Finlandiya	5.351.427	32.2	1.723.159
Romanya	21.462.186	5.8	1.244.806
Yunanistan	11.305.118	10.3	1.164.427
Macaristan	10.014.324	11.4	1.141.632
Danimarka	5.534.738	19.9	1.101.412
Avusturya	8.375.290	12.8	1.072.037
İrlanda	4.467.854	11	491.463
Slovakya	5.524.825	8.2	453.035
Slovenya	2.046.976	19.5	399.160
Estonya	1.340.127	23.7	317.610
Litvanya	3.329.039	8.4	279.639
Bulgaristan	7.563.710	3.3	249.602
Letonya	2.248.374	5	112.418
Kıbrıs Rum Kesimi	803.147	12.2	97.983
Lüksemburg	502.066	11.7	58.741
Malta	412.970	8.5	35.102

Kaynak: Zengin ve Eryılmaz, 2013: 54

Avrupa Birliği İstatistik Kurumu'nun (European Union Statistics Office- EUROSTAT) 2011 yılı istatistikleri dikkate alınarak hazırlanan Tablo 2'de, Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan engellilerin toplam nüfus içindeki oranları gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde en fazla engelli nüfusunun İngiltere'de yaşadığı, engellilerin toplum nüfusa oranının en yüksek olduğu ülkenin ise Finlandiya olduğu görülmektedir (Zengin ve Eryılmaz, 2013: 54).

Amerika'da ise nüfusun yaklaşık % 19,3'ünü engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu oran 50 milyon civarında engelli anlamına gelmekte olup maalesef engelli bireylerde artış öngörülmekte ve 2030 yılında yaklaşık 100 milyon civarında engellinin olması beklenmektedir (Atak, 2008: 1; Yaylı ve Öztürk, 2006: 87).

Dünyada engelliler ve beraberlerinde refakatçileriyle birlikte seyahat ettikleri ve turizm faaliyetlerine katıldıkları düşünüldüğünde, engelli turizminin turizm açısından önemli bir

pazar olduğu söylenebilir (Birdir vd., 2014: 148). Dolayısıyla engelli turizm pazarından yüksek derecede fayda sağlanabilmesi, konunun daha fazla önemsenerek eksikliklerin giderilmesi, gerekli fiziksel ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu durum hem engelli bireylerin hem de diğer paydaşların karşılıklı memnuniyetini ve faydasını arttıracaktır.

Engelli Turizmine Yönelik Dünyadaki Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar

Engelli turizmüne yönelik çalışmalar dünya genelinde artmaya devam etmektedir. Engelli turizminin gelişmesine katkı sağlayan çalışmalar değerlendirildiğinde, 2009 yılında Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organization - UNWTO) tarafından hazırlanan ve turizmin kolaylaştırılmasını temel alan “Turist Seyahatlerinin Kolaylaştırılması Bildirgesi” (Declaration on The Facilitation of Tourist Travel) önemlidir. Öncelikle 2005 yılında hazırlanan ve daha sonra 2013 yılında güncellenen “Herkes İçin Erişilebilir Turizm” (Accessible Tourism for All) çalışması engelli bireylerin hizmetlerden diğer bireylerle eşit şekilde yararlanmasına yönelik tedbirleri içermesi açısından bu konuya önemli katkılar sağlayan çalışmalar arasında değerlendirilebilir (World Tourism Organization, 2009: 3-4). Bununla birlikte Dünya Turizm Örgütü tarafından park, merdiven, asansör, ulaşım araçları, terminal, gar, konaklama işletmeleri, sinema, yeme-içme işletmeleri, tiyatro, sinema vb. kültürel etkinliklere yönelik alanlar, yeşil alanlar, plajlar vb. yerlerin engellilere uygun tasarlanmasını içeren raporlar yayınlanmaktadır. Bu raporlar özellikle engelli turizminin gelişimi ve farkındalık yaratması açısından oldukça önemlidir (Şen vd., 2014: 4).

Dünya Turizm Örgütü dışında birçok ülke konunun öneminden hareketle çeşitli çalışmalar yapmıştır ve konuyla ilgili yasal düzenlemelere gitmiştir. Birçok ülkenin engelli turizmüne ilişkin yasal düzenlemeleri incelendiğinde; engelli bireylerin seyahat etme ve turizm faaliyetlerine diğer bireyler gibi katılması bir hak olarak değerlendirilmekte ve bu hakkın yasal düzenlemeler ile desteklendiği görülmektedir. Fakat yasal açıdan engelli bireylerin desteklenmesi, uygulamada sorunlarla karşılaşmalarını engellememektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ve öngördükleri yasal düzenlemelerle, engellilerin diğer bireylerle eşit haklara sahip olmasını sağlamaya yönelik uygulamalar hız kazanmış olsa da engelli bireylerin toplumsallaşması konusunda yeterli mesafe kat edilememiştir (Uygun, 2010: 5).

Engelli turizmüne yönelik turizm alanlarının ve işletmelerinin yasal anlamda düzenlenmesi ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Daha çok Amerika ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere dünyada engelli turizminin desteklenmesine yönelik birçok uygulama

yapılmaktadır (Toker ve Kaçmaz, 2015: 240). AB'ye üye ülkelerde, engellilerin turizm faaliyetine katılımı desteklenmektedir. Bu amaçla engellilere hizmet sunan seyahat acenteleri, onlara uygun tasarlanmış ulaşım araçları ve engellilere uygun tatil programları AB ülkelerinde engelli bireylerin hizmetine sunulmaktadır (Dağcı, 2009: 6). Bununla birlikte, AB ülkelerinde engelli bireylerin seyahat ve turistik faaliyetlere katılma haklarını kullanabilmesine yönelik çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Bu kapsamda AB Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Ofisi tarafından engellilerin turizm faaliyetlerine katılımını desteklemek amacıyla turizm işletmelerine yol gösterici nitelikte teknik ve çalışanlarla ilgili düzenleri içeren bir rehber yayımlanmıştır (Bulgan ve Kaygısız, 2015: 370). 1996 yılında Avrupa Komisyonu tarafından engelli turistlerin memnuniyetinin artırılması ve engelli turist güvenliğinin sağlanması ayrıca konaklama işletmeleri ve tüm turizm paydaşları tarafından dikkate alınması amacıyla "Engelli Turistler İçin Erişilebilir Avrupa" isimli bir rehber yayımlanmıştır. Avrupa İletişim Komisyonu tarafından 2001 yılında "e-Avrupa Erişilebilir Kamu Web Siteleri" adlı bir yayın sunulmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından 2002'de bu konuyla ilgili uluslararası standartlar oluşturulmuş ve uluslararası ağ birliğini sağlamayı hedefleyen (W3C) yönergesi hazırlanmıştır. Avrupa Konseyi tarafından 2003 yılında deniz yolu ulaşımında engelli bireyler için bir düzenleme yapılmış ve bu kapsamda yolcu gemilerinin A, B, C, D sınıflarında ve hızlı gemilerde engelli bireylerin seyahat etmelerinin sağlanması adına adı geçen düzenlemenin AB üye ülkelerce desteklenmesi üzerine mutabakata varılmıştır. Bunun yanı sıra deniz yolculuğunda engellilerin güvenli seyahatini mümkün kılan ve gemilerde uyulması gereken kuralları içeren "Annex III" isimli bir kılavuz yayınlanmıştır (Kanca ve Ertaş, 2014: 1365).

Bununla birlikte, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Konseyi (AESK) tarafından 2003'te Avrupa'yı engelsiz hale getirebilmek amacıyla tüm dünyadaki (engelliler için) engellilere yönelik "Herkes İçin Erişilebilir ve Sosyal Olarak Sürdürülebilir Turizm" adlı kurallar sunulmuştur. Bu kapsamda, engelli bireylerin turizmde memnuniyetlerini sağlamak amacıyla yönetsel anlamda gerekli olan değişikliklere ve engelli farkındalığını sağlamaya yönelik unsurlara özellikle dikkat çekilmiştir (Bulgan ve Kaygısız, 2015: 370).

Ayrıca, 2004'te Avrupa Birliği Komisyonu tarafından "Engelli Bireyler İçin Erişilebilir Turizm Hakkında Bilgi Geliştirme Raporu" hazırlanmıştır. Bu raporda erişilebilirliğin sadece engellileri kapsamadığı, turizmde erişilebilirliğin sağlanmasının müşteri memnuniyetini arttıracığı ve işletmenin rekabet avantajını artırması açısından erişilebilirliğe önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Turizmde erişilebilirliğin sağlanabilmesi için fiziksel değişikliklerin gerektiği bunun ekonomik zorluklar nedeniyle işletmeler için sorun olabileceği bu nedenle

devlet tarafından teşvik edilmesi gerektiği böylece ekonomik sıkıntı çeken işletmelerde erişilebilirliğin sağlanabileceği belirtilmiştir (Aslan ve Güneş, 2014: 6). Bu kapsamda turizm sektöründe yer alan tüm işletmelerin erişilebilirlikleriyle ilgili bilgiye ulaşmanın engelli bireyler için tatil kararı vermede önemli olduğu ayrıca raporda Avrupa’da erişilebilirliği sağlamak adına AB ülkelerini kapsayan bir bilgi sistemi oluşturmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda işletmeler tarafından engel türlerine göre yerine getirilmesi gereken düzenlemeleri içeren formlar tasarlanmış buna bağlı olarak yapıların erişilebilirliğini artırmayı hedefleyen, yerine getirilmesi beklenen, zorunlu şartlar düzenlemiş ve 2006 yılında bir Avrupa projesi kapsamında erişilebilir bina tasarımı konusunda yeni ölçütler belirlenmiştir (Kanca ve Ertaş, 2014: 1366).

AB Komisyonu tarafından 2013 yılında “Erişilebilir Turizm” temalı bir yarışma düzenlenmiştir ve Avrupa Birliği üyesi ülkelere on dokuz destinasyon Avrupalı Üstün Destinasyon (European Destinations of Excellence - EDEN) olarak tespit edilmiştir. Yarışmada destinasyonların EDEN olarak belirlenmesinde, destinasyonun alt yapı ve tesisler bakımından engelsiz olması, turistik faaliyetlere herkesin katılımının sağlanması, kaliteli ve eğitilmiş çalışanlar tarafından hizmet sunumunun yapılması, erişilebilir ulaşımın sağlanması, rezervasyon sistemlerinin, web sitelerinin ve hizmetlerin erişilebilir olması gibi kriterler dikkate alınmıştır (The European Destinations of Excellence, 2013).

Avrupa Birliği tarafından Avrupa’da turizmi erişilebilir hale getirmeyi ve dünyada erişilebilir turizmi teşvik etmeyi amaçlayan “Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı” (European Network for Accessible Tourism - ENAT) isimli uluslararası bir dernek kurulmuştur. ENAT 2006 yılında İsveç, Belçika, İspanya, Avusturya, Yunanistan, İrlanda’dan oluşan altı Avrupa Birliği ülkesi ve dokuz sponsor ile birlikte oluşturulan proje amaçlı kurulmuş kâr amacı gütmeyen bir oluşumdur. Avrupa Komisyonu bu oluşumda gözlemci rolünde faaliyet göstermektedir (Olçay vd., 2014: 131). Dernek tarafından belirlenen standartlar “ENAT Standartları” olarak bilinmektedir ve tüm Avrupa Birliği ülkeleri tarafından kabul edilmiştir (ENAT, 2013). ENAT dernek üyelerine erişilebilir turizm ile ilgili bilgilendirme, üyeleri toplayarak deneyimleri paylaşma şeklinde destek sunmaktadır. Buna ek olarak bu yolda çalışan ulusal kurum ve kuruluşlara erişilebilir turizm kapsamında uygun politika ve uygulamaların oluşturulması vb. faaliyetlerinde destek sunmaktadır (Tellioglu ve Şimşek 2016: 556). ENAT’ın engelli turizmi açısından 2007 yılında otel işletmelerinin erişilebilir turizm kapsamında sağlamaları gereken düzenlemelere yönelik hazırladığı rapor önemlidir. Bu raporda; işletmelerde dış alan, işletme içi ulaşım, yeme-içme birimleri, tuvalet ve banyo,

yatak odaları, genel alan düzenlemeleri, tasarım özellikleri gibi şartlar “fiziksel erişilebilirlik kontrol listesi” içerisinde sunulmuştur (Olca vd., 2014: 133).

Ayrıca, İngiltere’de 1995 yılında yürürlüğe giren “Engelli Ayrımcılıkla Mücadele Yasası” (Disability Discrimination Act of 1995- DDA) engelli turistlere yönelik düzenlemelere örnek teşkil etmektedir. DDA, engelli turizmi kapsamında hizmet sunucuları ve turizm sektörü tarafından engellilere politik ve ekonomik anlamda verilen değerin artması açısından önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Bu yasa ile turistik çekim merkezlerinde ve konaklama işletmelerinde uygun şartların sağlanması amaçlanmıştır (Shaw ve Coles, 2004: 397). Yasa, sekiz bölümden ibaret olup, yasayla engelliler ile ilgili eğitim, ulaştırma, istihdam, vb. düzenlemelere gidilmiştir (Öztürk, Yaylı ve Yeşiltaş, 2008: 383; Çizel vd., 2012: 24). “Otel ve Tatil Konsorsiyumu” (The Hotel and Holiday Consortium) İngiltere’de tekerlekli sandalye kullanan engelliler için konaklama işletmelerinin sınıflandırılmasına ilişkin kriterler belirlemiştir. Bunun yanı sıra, İngiltere’de bazı seyahat acenteleri engellilere yönelik tur programları hazırlayıp gerçekleştirmektedir. Ülkede engellilere uygun tasarlanmış ulaştırma araçları ve konaklama işletmeleri bulunmaktadır. Konaklama işletmelerinde engellilere uygun tasarlanmış gezilebilecek yerleri içeren, farklı üç dilde, uygun sembol ve işaretlerle hazırlanmış rehber kitaplar sunulmaktadır (Tellioglu ve Şimşek 2016: 556).

Almanya’da engellilerin sosyal yaşama dâhil edilmelerine büyük önem verilmektedir. Bu amaçla yapılan uygulamalar incelendiğinde; farklı eyaletlerde görme engellilerin yanlarında refakatçileriyle birlikte konaklayabilecekleri ve bölgesel kuruluşlar tarafından işletilen konaklama işletmeleri olduğu ve bu kuruluşların yıl içerisinde engellilerle ilgili seminer programları yürüttükleri görülmektedir. Yine ulusal seyahat acenteleri tarafından engellilere yönelik turlar gerçekleştirilmektedir (Köseler, 2009: 3).

İspanya’da ise 2003 yılında İspanya Ceza Yasası’nda (Spain Penal Code) yapılan değişiklikle birlikte engellilere eşit fırsatlar sunulması, ayrımcılığın engellenmesi ve erişilebilirlikle ilgili haklar sağlanmasını hedefleyen çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle engelli turizmine yönelik olmayan 1978 yasasında engelli bireylerin topluma dâhil edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte 1997 yılında engellilerin rehber köpekleriyle tüm kamusal yerlere girebilmesini sağlayan yasa ve 2007 yılında engelliler için ulusal bir işaret dili oluşturmaları önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Buna benzer yasal düzenlemeler İspanya’da ulusal düzeydedir. Bunun dışında bölgesel turizm planı, fiziksel düzenlemeler vb. uygulamalar da yürütülmektedir (Kanca ve Ertaş, 2014: 1364).

İtalya da engelli turizmüne duyarlı ve bu konuda ileri yasal düzenlemelere sahip bir ülkedir. 1992 yılında engelliler için çıkarılan yasa; engelliler için özel park yerleri, ulaşım kolaylıkları, kamu ve özel binaların erişilebilir şekilde tasarlanmasını hüküm altına almıştır. İtalya’da tam anlamıyla engellilere uygun tasarlanmış konaklama işletmeleri bulunmaktadır. Yine turistik aktiviteler ve uygun konaklama işletmeleri hakkında engellileri bilgilendiren bölgesel kuruluşlar faaliyet göstermektedir. İtalya’da “Erişilebilir İtalya” isimli tur operatörü tarafından engellilere uygun tur programları tasarlanmakta ve hazırlanan tur programları internet aracılığıyla tanıtılmaktadır (Artar ve Karabacakoğlu, 2003: 7).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünyanın engellilere yönelik en gelişmiş, en detaylı yasalara ve kurumsal hizmetlere sahip ülkesi olarak kabul edilmektedir (Zengin ve Eryılmaz, 2013: 5). ABD’de engellilere yönelik bölgesel veya ulusal bir takım yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 1990 “Engelli Amerikalılar Yasası (Americans With Disabilities Act of 1990 - ADA) bu yasalardan engelli turizmiyle ilişkili olan yasadır (Çakmak, 2008: 52). ABD Adalet Bakanlığı, kamusal ve toplu kullanım alanlarının engellilere yönelik düzenlenmesini içeren standartları 1990 yılında hazırlayıp 2010 yılında yenilemiştir. Literatürde “Ulaşılabilir Dizayn ADA Standartları” olarak geçen “Engelli Amerikalılar Yasası” dünya genelinde en çok benimsenen yasal düzenlemelerden biri olup, ABD’deki konaklama işletmeleri bu yasaya uymak zorundadır (Malloy, 2001: 603). Bu yasa engelli bireyler için bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Yasa; engellilerin ulaşım, barınma, istihdam konusundaki haklarını garanti etmekte olup, engelli bireylerin, diğer bireylerle aynı haklara sahip olduğunu vurgulamakta ve toplumsal farkındalık yaratılmasına katkı sağlamaktadır (Çakmak, 2008: 53-54). Bu yasanın üçüncü bölümünde otel, restoran vb. yerlerin engellilere uygun düzenlenmesini sağlayacak standartlar düzenlenmiştir (Americans With Disabilities Act of 1990, 2005: 1). ADA Standartlarına göre, en az 25 odası olan konaklama işletmeleri mezkûr yasadan sorumlu tutulmaktadır. Bu kapsamda 25-50 odalı konaklama işletmelerinin en az 1 tane, 151-200 odalı konaklama işletmelerinin en az 6 tane, 401-500 odalı konaklama işletmelerinin en az 9 tane, 501 ve üzeri odalı konaklama işletmelerinin ise toplam yatak sayısının %2’si kadar engellilerin kullanabileceği oda bulundurması gerekmektedir (Şahin, 2012: 30). Bununla birlikte ilgili yasada tesis girişleri, otoparklar, odalarda yapılması gereken düzenlemeler de belirlenmiş olup, bu unsurlar günümüzde de sıkı denetime tabi tutulmaya devam etmektedir.

Engelli Turizmine Yönelik Türkiye’deki Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar

Türkiye’de gerçekleştirilen 2011 Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı % 6,9’dur (4.876.000 kişi) (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017). Türkiye’de engelli nüfus oranları dikkate alındığında turizm sektörü açısından engelliler önemli bir pazar potansiyeli oluşturmaktadır (Yaylı ve Öztürk, 2006: 87). Fakat Türkiye’de bu anlamda yapılan yasal düzenlemelerin, yatırımların ve oluşturulan örgütlerin yeterli olduğu söylenemez. Türkiye’de engelli kişilerin sahip olduğu hakları korumak ve ulaşılabilirliği sağlamak amacıyla engellilere, imara ve yerel yönetimlere yönelik yasal düzenlemeler olsa da, yapısal düzenlemeler noktasında eksikler bulunmaktadır (Tütüncü ve Aydın, 2015: 149).

1982 Anayasası’nda herkesin “... dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit...” olduğu düzenlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde10/1). Aynı şekilde mezkûr maddenin üçüncü fıkrasında “çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” denilmekle önemli bir ilkeye yer verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: madde 10/3). Bu ifade engelli bireylerin diğer bireylerle eşit haklara sahip olduğunu ve aynı hizmetlerden faydalanabilmelerini sağlayacak önlemler alınmasına zemin hazırlamıştır (Şen vd., 2014: 2). Bu doğrultuda engelli bireylerin haklarını korumaya yönelik çalışmalar yapılmış, yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede 3194 sayılı İmar Kanunu’na (İK) 1997 yılında 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 1’inci maddesiyle eklenen Ek 1’inci maddeye göre; imar planlarında, kentsel, sosyal ve teknik altyapı alanlarında ve yapılarda engellilerin ulaşılabilirliğinin sağlanması için Türk Standartları Enstitüsü’nün (TSE’nin) belirlediği standartlara uyum zorunlu kılınmıştır (İmar Kanunu, 1985: Ek madde 1).TSE, engellilere yönelik binalarda (TS 9111), şehir içi yol ve kaldırımlarda (TS 12576), şehir içi yollar ve raylı taşıma sistemlerde (TS 12460), engellilerin ulaşılabilirliğini sağlamaya yönelik standartlar oluşturmuştur.

2002 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 1’inci maddesine 2013 yılında eklenen ek fıkrayla; belirtilen şartları sağlayan engelli ve yakınları için belirli kara, deniz ve demir yolu ulaşımında toplu taşıma araçlarından ücretsiz yararlanmalarını sağlayan bir hüküm yasalaşmıştır (Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında

Kanunu, 2002: madde 1). Bununla birlikte, 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Mezkûr kanunun birinci bölümü, 4'üncü maddesinde engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri, topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanmasının esas olduğu ve gerekli önemlerin alınmasının önemi vurgulanmaktadır (Engelli Hakkında Kanun, 2005: madde 4). Bunun yanı sıra ilgili kanunda “*yapılı çevrede engelli erişilebilirliğini sağlayacak şekilde erişilebilirlik standartlarına uygun planlama, inşaat, ruhsatlandırma, denetleme vb. süreçlerin yürütülmesi*” gerektiği belirtilmektedir (Olca vd., 2014: 135). 2006 yılında Türk işaret dili sistemini oluşturmak, işaret dili tercüman ve öğreticilerini yetiştirmek için gerekli olan usul ve esasları belirleyen Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır (Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, 2006: madde 1). 2008 yılında kabul edilen 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu'nda; engelli bireylerin ihtiyaçlarının dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir (Elektronik Haberleşme Kanunu, 2008: madde 4). 2011 yılında kabul edilen ve aynı yıl yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da engelli bireylerin yayın ve yeni teknolojilere erişim hakkının desteklenmesine yönelik hükümler yer almaktadır (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 2011: madde 37). 03.12.2011 tarih ve 28131 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmeliğe göre; hava yolu işletmesi engelli bireylerle ilgilenme ve ihtiyaçlarının giderilmesinden sorumludur (Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmeliği, 2011: madde 12).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği yayımlanmıştır (Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, 2013: madde 1). 2016 yılı Eylül ayında faaliyetlerin denetlemesine yönelik oluşturulan izleme formlarında değişiklik yapılmış ve Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları Genelgesi yayımlanmıştır (Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Formları Genelgesi, 2016).

2017 yılı Mart ayında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunu'nun Geçici 3'üncü maddesi kapsamında verilecek idari para cezalarının uygulanmasına ilişkin bir genelge yayımlanmıştır. Bu kapsamda illerde erişilebilirlikle ilgili gereklerin yerine getirilip getirilmediği valiliklerde kurulan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları tarafından

kontrol edilmesi emredilmektedir. Gerekli kontrollerin akabinde; gerçek kişi, özel hukuk tüzel kişisi, belediye, büyükşehir belediyesi veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarda (okul, hastane, gar, banka, adliye, yurt, terminal, belediye vb. kuruluşlarda), bina, park ve benzeri açık alan, toplu taşıma araçları, yol, kaldırım, otopark, vb. düzenlemelerle ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmediğinin tespiti halinde erişilebilirlik tespit raporu hazırlanır ve tespit edilen eksiklikler nedeniyle ilgililerine bin liradan beş bin liraya kadar idari para cezası tatbik edilir (İdari Para Cezalarının Uygulanması ve Diğer Hususlar Genelgesi, 2017).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan “Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme” Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 13 Aralık 2006 tarihinde ve 2008 yılında da Türkiye tarafından resmi olarak kabul edilmiştir (Karacaoğlu, 2012: 1). 21’inci yüzyılın ilk uluslararası insan hakları belgesi olma özelliğine sahip olan sözleşme, dünyada “engelsiz turizm” anlayışının yaygınlaşmasını sağlamakta ve engeli bireylerin turizm faaliyetlerine diğer bireyler gibi etkin katılımını desteklenmektedir. Bu sözleşme Türkiye’deki engelli bireylerin haklarının korunması açısından önem taşımaktadır. Bu sözleşmeye dayalı olarak engelliler, haklarını uluslararası platformda arayabilme fırsatı bulmuşlardır (Çizel, Sönmez ve Akıncı, 2012: 32).

Türkiye’nin onayladığı yasal düzenlemelerden biri de 2013 yılında erişilebilir turizm kapsamında AB Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından üye ülkelere yönelik oluşturulan engellilerin turizm ve kültürel sosyal etkinliklere etkin katılımını sağlamayı amaçlayan tavsiye kararıdır. Avrupa Birliği’ne aday ülke konumunda olan Türkiye, AB’nin bu konudaki yasal düzenlemelerini desteklemekte olup, ENAT Türkiye temsilciliği tarafından ENAT kararlarının uygulanması adına çalışmalar yürütülmektedir (Olçay vd., 2014: 139).

Engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılımı hususunda Türkiye’de kabul edilen Engelliler Kanunu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın engelli turizmi konusunda çalışmalar ve yatırımlar yapmasında destekleyici rol üstlenmiştir (Akıncı ve Sönmez, 2015: 102). Engelli turizmine yönelik yasal düzenlemeler kapsamında “Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik” önemlidir. Bu yönetmelik 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca 2005 yılında çıkarılmıştır. Yönetmeliğin dördüncü kısım birinci bölümünün 18’inci maddesinin birinci fıkrasında “Asli Konaklama Tesislerinin Genel Nitelikleri” belirlenmiş olup, fıkranın ‘c’ bendinde bedensel engellilere yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu yönetmeliğe göre; oda sayısı 80 ve üstü olan oteller ve tatil köylerinin en az bir oda veya oda sayısının % 1’i oranında engelli odası bulundurması gerekmektedir (Bildir vd., 2014: 146). Bununla birlikte oda, tesis girişleri, genel tuvalet ve en az bir yeme içme

bölümünde bedensel engellilere uygun düzenlemeler yapılmasını ve özel işaretlerle belirtilmesini gerektirmektedir (Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, 2005).

2009 yılında Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin 55'inci maddesinin (d) fıkrasına dayanılarak, turizm tesislerinin değerlendirilmesine yönelik formların oluşturulması ve sınıflandırma çalışmalarının yürütülmesi amacıyla “Sınıflandırma Çalışmalarına İlişkin Değerlendirme Formlarının Hazırlanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” yayımlanmıştır (Sınıflandırma Çalışmalarına İlişkin Değerlendirme Formlarının Hazırlanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2009: madde 1). 2005 yılında Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Tebliğ'in beşinci bölümü 20'nci maddesinde tesis bahçe ve girişi, resepsiyon, genel tuvaletler, yatak odaları, asansör ve yeme-içme ünitelerinin bedensel engellilere uygun düzenlenmesini içeren hususlar yer almaktadır (Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ, 2005).

Bu gelişmelere ilaveten Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin (TÜRSAB) Türkiye'de engelli turizmi konusunda önemli bir misyon üstlendiği kabul edilmektedir. Türkiye'de 2006 yılında TÜRSAB bünyesinde “Herkes İçin Engelsiz Turizm Komitesi” kurulmuştur. Komite “engelsiz seyahat” anlayışını benimsemekte olup engelli turistlerin turizm faaliyetlerine katılımını sağlamak için çalışmalar yürütmektedir. TÜRSAB ve bünyesindeki komite ayrıca Avrupa Engelsiz Turizm Ağı'na (ENAT) kayıtlı 50 ülkenin 400 üyesinden biridir. TÜRSAB, yaşanan problemlerin tespiti ve bu konuda yapıcı öneriler içeren raporlar hazırlama şeklindeki bilimsel çalışmalar ile engelli turizmini destekleyici faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kapsamda komite, 2007 yılında engelli turizmiyle ilgili eksiklikleri kapsayan bir rapor sunmuştur (TÜRSAB, 2006). Komite tarafından belirlenen problemler arasında toplu ulaşım araçlarının sayı olarak yeterli olmaması ve engellilere uygun tasarlanmamış olmaları, müzelerin ve turistik destinasyonların engellilere uygun olmaması, sınır kapılarında yalnız olan engelli bireyler için uygun düzenlemelerin olmaması, hastane vb. kamusal yerlerin engellilere uygun olmaması, engellilere uygun park yerlerinin olmaması, konaklama işletmelerinde engelliler için yeterli oda olmaması ve odaların engellilere uygun tasarlanmaması, havuz ve plaj gibi yerlerin engellilere uygun olmaması yer almaktadır (Avcıkurt, 2009: 139).

Bu doğrultuda engellilerin ulaşılabilirliği konusunda yasal düzenlemeler ve standartlar ile genel bir çerçeve çizilse de turizmle ilgili yeterli uygulamalar içermediği görülmektedir. Örneğin, Türkiye'deki turizm işletmelerinde bulunan engelli oda sayısı değerlendirildiğinde 2008 verilerine göre 1176 engelli odası bulunduğu tespit edilmiştir. Antalya'daki konaklama işletmelerinde 605 oda yer almaktadır (TÜRSAB, 2008).

Tartışma

Türkiye'de engelli turizmine yönelik yasal düzenlemelerin ve uygulamaların sınırlı olduğu, mevcut düzenlemelerin büyük ölçüde bedensel engellileri kapsadığı ve diğer engel türlerinin ihmal edildiği düşünülmektedir. Nitekim literatür de bu görüşü desteklemektedir. Örneğin Zengin ve Eryılmaz (2013) çalışmasında dünyadaki engellilerle ilgili yasal düzenlemeler temel alınarak Türkiye'deki yasal düzenlemelerin tekrar değerlendirilmesi ve eksikliklerin giderilmesi gerektiğini vurgulayarak Türkiye'deki turizm işletmelerinin uluslararası standartlara uygun daha donanımlı hale gelmesini sağlayacak yasal düzenlemelerle engellilere uygun hale getirilmesini önermişlerdir. Olcay vd., (2014); Bulgan ve Kaygısız (2015); Kanca ve Ertaş (2015) tarafından yapılan çalışmalarda da Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik'in tüm engel gruplarını kapsayan uygulamaları içermediği belirtilmiştir. Yenişehirlioğlu ve Türkay (2013) tarafından yapılan ve engelli turistlerin konaklama işletmeleriyle ilgili değerlendirmelerinin incelendiği çalışmada mimari açıdan Antalya ve İstanbul örneğinde otel düzenlemelerinin engelliler için kısmen uygun olduğu bunun yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Ayyıldız ve Yazıcı (2014); Tüfekçi ve Öndül (2016); Bulgan ve Çarıkçı (2015); Pehlivanoğlu (2012) tarafından yapılan araştırmalarda da konaklama işletmelerinin engelli ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Sadece konaklama işletmelerinin değil diğer turistik tesislerde de benzer durumların olduğu düşünülmektedir. Örneğin Göktaş ve Bulgan (2016); Yenipınar ve Eser (2015) tarafından yapılan araştırmalar kapsamında incelenen müze ve ören yerlerinin engellilere uygun alt ve üst yapı düzenlemelerine sahip olmadığı tespit edilmiştir. Yani tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda engellilerin hizmetlere ulaşmalarını sağlayacak yasal düzenleme ve uygulamalar yapılması gerekliliği öne çıkmaktadır.

Akademik çalışmalarda (Darcy, 2007; Christofle ve Massiera, 2009; Bisschoff ve Breedt, 2012; Zengin ve Eryılmaz, 2014 vb.) konaklama işletmelerinin engelli odası bulundurma kriterlerini içeren yasal düzenlemeler sıklıkla incelenmiştir. Telloğlu ve Şimşek (2016) tarafından yapılan ve dünyadaki ve Türkiye'deki engelli turizmi ile bu konudaki yasal düzenlemelerin incelendiği çalışma sonuçlarına göre İspanya'da konaklama işletmelerinde

engelli oda bulundurma konusundaki kriter 400 odalı bir otel için sekiz engelli odasıyken bu sayı Türkiye’de dört odadır. Olcay vd., (2014) tarafından ENAT’a ait engellilere yönelik otel düzenlemeleri ile Türkiye’de bu konudaki yasal düzenlemeler kıyaslanmıştır. Erişilebilir turizm kapsamında ENAT tarafından otelleri içeren ‘fiziksel erişilebilirlik kontrol listesi’ oluşturulurken; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından benzer bir form hazırlandığı fakat ENAT tarafından hazırlanan listenin daha detaylı olduğu tespit edilmiştir. Yine ENAT tarafından yapılan düzenlemelerin tüm engel gruplarını içerdiği fakat Türkiye’de erişilebilir turizm için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan düzenlemelerin yalnızca bedensel engel grubunu kapsamaması bir eleştiri konusu oluşturmaktadır.

Engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılma konusundaki istek, beklenti ve görüşlerinin dikkate alınması engelli turizminin planlanması ve geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Tüfekçi ve Öndül (2016) tarafından engelli bireylerin turizm konusundaki beklentilerine yönelik yapılan araştırmada engelli bireylere devlet teşvikinin sağlanmasının en öncelikli konu olduğu ve bu konuda engellilerin büyük beklentileri olduğu belirlenmiştir. Çizel vd, (2012); Özoğul ve Baran (2015) tarafından engelli turizmiyle ilgili yapılan çalışmalarda engellilerin seyahat etme nedenleri arasında dinlenmek, eğlenmek ve fiziksel ve psikolojik açıdan baskıdan kurtulma isteğinin olduğu, refakatçilerle tatil imkânının sağlanmasının, tatil ücretlerinin düşmesinin engelli turizmini teşvik edebileceği tespit edilmiştir. Zengin ve Eryılmaz (2013); Kanca ve Ertaş (2014) vb. çalışmalarda; işletmelere, destinasyonlara devlet tarafından engellilere uygun hizmet verilmesi şartıyla (vergi indirimleri, düşük faizli krediler, vb.) teşviklerin sunulabileceği, işletmelere devlet tarafından teşvik verilmesinin engellilere yönelik uygulamaların artırılması noktasında etkili olabileceği bunun yanı sıra tesislerin engellilere indirimler sunarak hem ölü sezonun canlandırılabilmesi hem de engelli turist talebinin artırılmasında etkili olabileceği belirtilmektedir.

Türkiye’deki yasal düzenlemelerde engelli bireylere yönelik hizmet sunan turist rehberi konusunda bir yaptırım olmadığı görülmektedir. Engelli bireylerin de rehberlik hizmetlerinden faydalanmasına fırsat sağlayan yasal düzenlemelerin yapılması engelli turizminin geliştirilmesi açısından önemlidir. Bulgan ve Kaygısız (2015); Kanca ve Ertaş (2014) vb. çalışmalar bu fikri destekler nitelikte olup çalışmalarda AB ülkelerinde işletme engelli bireylere yönelik rehberler bulundurulurken Türkiye’de böyle bir düzenlemenin olmadığı belirtilmektedir. Yenipınar ve Eser (2015) tarafından turlarda engelli bireylerin karşılaştıkları problemler turist rehberleri gözüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada müze ve ören yerlerinin engellilere uygun alt ve üst yapı düzenlemelerine sahip olmadığı,

konaklama işletmeleri ve restoranların engellilere uygun olmadığı, ulaşım ve iletişimle ilgili sorunlar yaşandığı, seyahat acenteleri tarafından verilen hizmetlerde yaşanan sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu eksiklikler Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nun engelli turistler dikkate alınarak düzenlenmesi, engellilerin rehberlik hizmetleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar vb. konular ile ilgili akademik çalışmalar yapılarak konunun önemine ilgililerin dikkatinin çekilmesi şeklinde giderilebileceği düşünülmektedir.

Engelli turizmiyle ilgili eksikliklerin giderilmesi için kurum ve kuruluşlar arası işbirliği önemlidir. Tellioglu ve Şimşek de (2016) bu fikri desteklemekle birlikte Kanca ve Ertaş (2014) sivil toplum kuruluşlarının engellilere yönelik faaliyetlerin desteklenmesi gerektiğini; Olcay vd., (2014) ENAT'ın Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bir örgüt olduğu ve Türkiye'de de benzer sivil toplum kuruluşlarının oluşturulabileceğini belirtmektedir.

Bunlara ek olarak sektör yöneticilerinin, engelli turizm pazarına olan bakışlarını değerlendirmeye yönelik yapılan akademik çalışmalarda (Ayyıldız, Atay ve Yazıcı 2014; Kırlar 2013; Akıncı ve Sönmez 2015; Öztürk, Yaylı ve Yeşiltaş 2008 vb.) otel ve acente yöneticilerinin pazara girme konusunda istekli olduğu engellilere yönelik gereken düzenlemeler yapıldığı takdirde başarılı olunacağı fikrinde oldukları belirtilmiştir (Şen vd., 2014: 6). Yöneticiler açısından isteklilik olsa da engelli bireyler için gereken düzenlemeler olmadığı takdirde başarılı sonuç alınması maalesef mümkün olmayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya ülkeleri ve özellikle gelişmiş ülkelerin yasa ve uygulamalarıyla kıyaslandığında Türkiye'de engelli bireylere yönelik ulusal ya da bölgesel anlamda yasal düzenlemeler olmasına karşın turizm sektöründe engelli turizmüne yönelik yasal düzenlemelerin özellikle uygulama kapsamında yetersiz olduğu düşünülmektedir. Dünyadaki engelli turizmüne yönelik yapılan yasal düzenlemeler tüm engelli gruplarını kapsayan uygulamaları içermekte iken Türkiye'de ise genellikle bedensel engellileri temel alan düzenlemelerin yapıldığı dolayısıyla diğer engel gruplarının göz ardı edildiği söylenebilir.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı denetimindeki turizm tesisleri, Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik'e tabidir. İlgili yönetmelikte çoğunlukla bedensel engellilerin ihtiyaçlarının gözetildiği dolayısıyla diğer engel grubundaki bireylerin ihmal edildiği söylenebilir. Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik'te turizm tesislerinin engellilere uygun tasarlanmasına yönelik sağlanması gereken şartlar belirtilmiştir. Bu yönetmelikte belirtilen konaklama işletmelerinin bulundurulması gereken oda

sayısı kriterinin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Yönetmelik çerçevesinde Türkiye’de otellerin sahip olduğu oda sayısının % 1’i oranında engelli odası bulundurma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluk en az 80 odası bulunan tesislere getirilmekte, 80 odadan az odaya sahip olan konaklama tesislerinde böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır. Engelli oda sayısı ve oda düzenlemelerinde problemler olduğu görülmektedir. Engelli oda sayılarının yönetmelikte yapılacak düzenlemeler ile artırılması gerektiği, oda planlamalarının tüm engel türleri düşünülerek yeniden düzenlenmesi gerektiği ve bu konuda devlet teşvikinin sağlanmasının ve denetimlerin sıklaştırılmasının önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Elbette sadece oda sayılarının arttırılması genel bir çözüm olmayacaktır fakat alternatiflerin arttırılması engelli bireylere tercih şansı vermesinden dolayı önemlidir.

Bununla birlikte ilgili yönetmelik çerçevesinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından denetlenmeyen turizm tesislerinin engelli turizmi ile ilgili bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Örneğin, belediye belgeli tesislerin engellilere yönelik düzenleme yapma yükümlülüğü yoktur. Engelli bireylerin karşılaştıkları ekonomik zorluklar dikkate alındığında belediye belgeli tesis ücretlerinin daha uygun olabileceğinden hareketle belediye belgeli tesislerin de benzer yönetmelikle denetime tabi tutulması gerektiği düşünülmektedir.

Bilindiği gibi, yıldız sistemine tabi olan otel işletmeleri, yıldız sayılarını arttırabilmek için belirli nitelikleri bünyesine eklemek zorundadır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012 yılından itibaren erişilebilirlik ile ilgili yasal şartların üzerinde düzenleme yapan tüm tesislere, “Herkes İçin Erişilebilirlik Belgesi” vermeye başlamıştır. Bir otelin 5 veya 4 yıldızlı standartlarda kabul edilebilmesi için ilgili belgeye sahip olma zorunluluğu getirilmesi önerilecek önemli düzenlemelerden biridir.

Engelli bireylerin turizm faaliyetlerine katılma isteği, konuyla ilgili beklentilerinin ortaya çıkarılması, engelli bireylerin turizme katılımının yeterince teşvik edilip edilmediği gibi konuların önemsenmesi, bilimsel ve uygulamalı olarak üzerinde çalışılması oldukça önemlidir.

Çalışma kapsamında engellilere yönelik yasal düzenlemelerin farklı ülkelerdeki yansımaları incelenmiştir. İtalya, Almanya vb. ülkelerde seyahat acentesi ve tur operatörlüğü bazında engellilere yönelik faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülürken, Türkiye’de bu konuda büyük eksikliklerin olduğu görülmektedir. Türkiye’de SETUR Seyahat acentesinin görme engellilere yönelik web tasarımı uygulamaları iyi örnek oluşturmakla birlikte benzer uygulamaların artırılması ve belki de yasal düzenlemelerle zorunlu hale getirilmesi sağlanabilir. Bununla birlikte Türkiye’de AB ülkelerinde olduğu gibi seyahat acentesi ve tur operatörlerinin

engellilere yönelik programlar yürütmesi, paket turlar oluşturması vb. engelli bireyleri turistik faaliyetlere dâhil eden hizmetleri çeşitlendirmesi önemlidir.

Türkiye 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nda işaret dili bilen rehberler yanında farklı engel türüne sahip engelli turistlere yönelik hizmet sunabilecek yeterliliğe sahip rehberlerin yetiştirilmesi ve acentelerin engellilere hizmet sunabilecek rehber bulundurulmasına yönelik hükümler bulunmamaktadır. Türkiye'de yasal düzenlemeler açısından engelli turistlere yönelik rehberlik hizmetleriyle ilgili yasal düzenleme bulunmadığı dolayısıyla engelli bireylere hizmet verebilecek turist rehberlerini yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi için gerekli yasal düzenlemenin yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Engelli turistlerin konaklama ve ulaştırma ihtiyaçları dışında sağlıklı bireyler gibi turizm faaliyetleri kapsamında yeme içme eğlence, destinasyonu gezme, alışveriş yapma, yerel halkla sosyal ve kültürel etkileşimde bulunma gibi ihtiyaçları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konu tüm turizm paydaşların katılımı ve ortak hareketiyle desteklenmelidir. Engelli turizmiyle ilgili eksikliklerin giderilmesi konusunda yerel yönetimin, bölge halkının, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektör temsilcilerinin ve ilgili bakanlıkların işbirliği oldukça önemlidir. Ayrıca konuya sadece engelli turizminden alınacak payın artması yani ekonomik açıdan bakılmaması engelli bireylerin zaten sahip olduğu turistik faaliyetlere tam anlamıyla katılabilme haklarının gerçek anlamda kullanılabilmesini sağlama olarak bakılması ve buna yönelik tedbirlerin alınması önemlidir.

Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de engelli hakları ve engelli bireylerin turistik faaliyetlere katılmasına yönelik uygulamaların akademik çalışmalarla desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde Türkiye'de engelliler ile ilgili çalışmaların daha çok eğitim alanında yapıldığı, engelli turizmine yönelik hazırlanan akademik çalışma sayısının da yetersiz olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak engellilerin turizme katılımını desteklemek amacıyla yapılan uygulamaların ve yasaların yeterli düzeyde olmadığı ve Türkiye'nin, engelli turizmi konusunda da maalesef daha başlangıç aşamasında olduğu aşıkardır. Bu kapsamda ilgili çalışmalar bilimsel anlamda da desteklenmeli ve uygulanabilir çözümler arttırılmalıdır. Bu bakış açısıyla hareket edilmeli, konuyla ilgili gerek akademik gerek uygulamalı çalışmalar hızla gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Acuner, E. ve Tayfun, A. (2016), Doğa Temelli Erişilebilir Turizm: Rize Örneği (Nature-Based Accessible Tourism: Case of Rize), *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), s. 63-93.
- Akıncı, Z. ve Sönmez, N. (2015), “Engelli Bireylerin Erişilebilir Turizm Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), s. 97-113.
- American With Disabilities Act (ADA) (2005), A Guide to Disability Rights Laws, U.S. Department of Justice, Civil Rights Division, <https://www.ada.gov/cguide.htm>, (17.09.2017).
- Artaç, Y. ve Karabacakoğlu, Ç. (2003), *Türkiye’de Özürlüler Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Konaklama Tesislerindeki Altyapı Olanaklarının Araştırılması*, Milli Produktivite Merkezi, Basılmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Aslan, E. ve Güneş, G. (2014), “Avrupalı Seçkin Destinasyonlar (EDEN) Kapsamında Engelsiz Şehirler ve Turizm Ulusal Yazılı Medyada Engelsizlik Üzerine Bir Tarama”, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, 13-16 Kasım, Antalya, s. 1-15.
- Atak, V. (2008), *Marmaris’teki Otel İşletmelerinin Bedensel Engelli Turizmine Bakışı*, Muğla Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Avcıkurt, C. (2009), *Turizm Sosyolojisi (Genel ve Yapısal Yaklaşım)*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ayyıldız, T., Atay, H. ve Yazıcı, A. (2014), “Konaklama İşletmelerinin Engelliler İçin Olanakları ve Yöneticilerin Görüşleri: Kuşadası Örneği”, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, s. 84-100.
- Birdir, K., Dalgıç, A. ve Kale, A. (2014), “Antalya ve Mersin Plajlarında Yapılan Düzenlemelerin Erişilebilirlik Kapsamında İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, s. 145-158.
- Buhalis, D. and Darcy, S. (2011), “Introduction: From Disabled Tourists To Accessible Tourism”, Buhalis D. ve Darcy S. (Ed.), *Accessible Tourism Concepts And Issues*, Channel View Publications, Bristol, p. 1-42.
- Bulgan, G. ve Çarıkçı, İ. H. (2015), “Engelli Turizmi: Antalya İlindeki Dört Ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, s. 15-42.
- Bulgan, G. ve Kaygısız, Ü. (2015), “Sosyal Avrupa Modeli Çerçevesinde Avrupa Birliği’ndeki Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemelerin Türkiye’deki Yasal Düzenlemelerle Karşılaştırılması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 12, s. 360-384.
- Çakmak, M. (2008), “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 51-62.
- Çizel, B., Sönmez, N. ve Akıncı, Z. (2012), *Antalya’da Engelli Turizminin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma*, Engelsiz Antalya – Engelsiz Turizm Projesi Çerçevesinde Gerçekleştirilen Araştırma Raporu, Akdeniz Üniversitesi Proje Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Proje No: TR61/10/KAMU/01-68, Ankara
- Dağcı, E. (2009), “Engelsiz Tatil Mümkün Mü?”, *Yalova Ortopedikler Spor Kulübü Engelsiz Dünya Dergisi*, 2, s. 6.
- Darcy, S. (1997), “Tourism Patterns And Experiences of New South Wales People With A Physical Disability”, Bushell, R. (Ed.), *CAUTHE 1997: Tourism Research: Building A Better Industry; Proceedings From The Australian Tourism And Hospitality Research Conference*, Canberra, A.C.T.: Bureau of Tourism Research, p. 501.

- Darcy, S., Cameron, B. and Pegg, S. (2010), "Accessible Tourism And Sustainability: A Discussion And Case Study", *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), p. 515-537.
- Darcy, S. and Dickson, T. J. (2009), "A Whole-Of-Life Approach To Tourism: The Case For Accessible Tourism Experiences", *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 16 (1), p.32-44.
- Elektronik Haberleşme Kanunu, 5.11.2008/5809, R.G. 10.11.2017/27050.
- Engelliler Hakkında Kanun, K.T. 1.7.2005/5378, R.G. 7.7.2005/25868.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2017), *Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler*, <http://eyh.aile.gov.tr/data/551169ab369dc57100ffbf13/B%C3%BCIten-Nisan2017.pdf>, (21.10.2017).
- Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, R.G. 20.07.2013/28713.
- European Destinations of Excellence (2013), EDEN Discover Europe's Hidden Treasures, Directorate-General for Enterprise and Industry (European Commission), <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bd2b2af9-2ac3-4feb-827f-9c2f3d8b405b/language-en>, (20.09.2017).
- European Network For Accessible Tourism (ENAT) (2013), European Network For Accessible Tourism, http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.mission_statement, (10.10.2017).
- Göktaş, P. ve Bulgan, G. (2016), "Turizm Sektöründe Engelliler İle İletişimin Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma", *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(3), s. 36-56.
- Guerra, L. S. (2003), "Tourism for All: Organizing Trips for Physically Disabled Customers", *MA European Tourism Management*, Bournemouth University, Germany.
- Havayolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik, R. G. 03.12.2011/28131.
- İdari Para Cezalarının Uygulanması ve Diğer Hususlar Genelgesi, 02.03.2017, Sayı 96413503-010.06.01-E.24292.
- İmar Kanunu, 03.05.1985/3194, R.G. 09.05.1985/18749.
- Jacqueline, W. (2004), Improving Information On Accessible Tourism For Disabled People, Office for Official Publications of the European Communities, Italy, http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-h/gdb/04/improving_accessibility_en.pdf, (23.09.2017).
- Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 8.1.2002/4736, R.G.19.1.2002/24645.
- Kanca, B. ve Ertaş, Ç. (2014), "Engelli Turizm İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye İle Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması", *15. Ulusal Turizm Kongresi*, 13-16 Kasım, Antalya, s. 1359-1372.
- Karacaoğlu, S. (2012), *Bedensel Engellilerin Konaklama İşletmelerinden Beklentilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Kaya, A. (2010), *Isparta İlinde Engellilere Yönelik Hizmet Veren Kamu ve Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Meslek Gruplarında Tükenmişlik Düzeyi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kırlar, B. (2013), *İzmir İli Örneğinde Otel İşletmelerinin Ulaşılabilirlik Standartlarına Uygunluğu Üzerine Bir Durum Analizi ve Otel Yöneticilerinin Engelli Turizmine Bakış Açıkları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- Köseler, H. (2009), *Almanya’da Görme Özürlüleri*, <http://www.altinokta.org.tr/yazardetay.asp?idnourun=45>, (08.10.2017).
- Malloy, S. and Elizabeth, W. (2001), “Something Borrowed, Something Blue: Why Disability Law Claims Are Different”, *Connecticut Law Review*, 33(603), p. 603-666.
- Mckercher, B., Packer, T., Yau, M. K. and Lam, P. (2003), “Travel Agents As Facilitators Or Inhibitors of Travel: Perceptions Of People With Disabilities”, *Tourism Management*, 24(4), p. 465-474.
- Mülayim, A. ve Özşahin, B. (2010), “Bedensel Engellilerin Konaklama Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme”, *Öz-Veri Dergisi*, 7(2), s. 1663-1684.
- Olçay, A., Giritlioğlu İ. ve Parlak Ö. (2014), “ENAT (European Network For Accessible Tourism-Avrupa Erişilebilir Turizm Ağı) İle Türkiye’nin Erişilebilir Turizme Yönelik Otel İşletmelerini Kapsayan Düzenlemeleri ve Bu Düzenlemelerin Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, s. 127-144.
- Özoğul, G. ve Baran, G. G. (2014), “Bir Uzmanlaşma (İhtisaslaşma) Modeli: Ulaşılabilir Turizm Tur Planlaması Örneği”, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, 13-16 Kasım, Antalya, s. 1160-1175.
- Öztürk, Y., Yaylı, A. ve Yeşiltaş, M. (2008), “Is The Turkish Tourism Industry Ready For A Disabled Customer’s Market?: The Views Of Hotel And Travel Agency Managers”, *Tourism Management*, 29(2), p. 382-389.
- Pehlivanoglu, B. (2012), “Konaklama Yapılarının Engellilere Yönelik Oda Düzenlemelerinin İrdelenmesi”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(4), s. 27-35.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 15.2.2011/6112, R. G. 3.3.2011/27863.
- Sınıflandırma Çalışmalarına İlişkin Değerlendirme Formlarının Hazırlanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, R. G. 07.08.2009/27312.
- Şahin, H. (2012), *Engelli Bireylerin Konaklama Tesislerinden Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Şen, N., Yetim, Ç. A. ve Biliç, N. (2014), “Kültür Varlıkları Ve Müzelerin Engelli Turist Ziyaretine Uygunluğunu Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 7(1), s. 1-16.
- Tellioğlu, S. ve Şimşek, N. (2016), “Dünyada ve Türkiye’de Engelli Dostu Turizm”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), s. 552-567.
- Toker, B. ve Kaçmaz, Y. Y. (2015), “Engelli Bireylerin Turizm Deneyimlerine Yönelik Bir Araştırma: Alanya Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), s. 235-257.
- Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, R. G. 10.5.2005 /8948.
- Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ, (TEBLİĞ NO: 2005/1) R. G. 26.06.2005/27976.
- Tüfekçi, Ö. K. ve Öndül G. (2016), “Engelli Turizmi ve Engelli Turizm Pazarı için Öneriler: Antalya İli Örneği”, *Journal of Current Researches on Health Sector*, 6(1), s. 74-89.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, K.T. 18.10.1982/2709, R.G. 09.11.1982/17863.

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) (2009), *2009/5 Sayılı Denetleme Raporu*, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/ddk30.pdf>, (10.10.2017).
- Türk Dil Kurumu (2017), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a12ef4d711c40.68946882, (15.10.2017).
- Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik, R.G. 14.04.2006/26139.
- Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) (2006), *TÜRSAB Herkes İçin Engelsiz Turizm Komitesi*, http://www.tursab.org.tr/tr/engelsiz-turizm/tursab-herkes-icin-engelsiz-turizm-komitesi_486.html, (10.10.2017).
- Tütüncü, Ö. ve Aydın, İ. (2015), “Ulaşılabilir Konaklama Tesisleri”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), s. 148 - 151.
- Uygun, E. (2010), *Fiziksel Engelli Ailelere sahip Bireylerin Tatil Kararlarına Fiziksel Engelli Fertlerin Etkisi*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- World Tourism Organization (UNWTO) (2009), “Declaration On The Facilitation Of Tourist Travel”, A/18/20, June, Madrid, <http://www2.unwto.org/sites/all/files/docpdf/ares578xviiiideclarationfacilitation2009en.pdf>, (13.10.2017).
- World Health Organization (WHO) (2011), *World Report On Disability*, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/1/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf, (21.10.2017)
- Yaylı, A. ve Öztürk, Y. (2006), “Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Bedensel Engelliler Pazarına Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), s. 87-97.
- Yau, M. K., Mckercher, B. and Packer, T. L. (2004), “Traveling With A Disability: More Than An Access Issue”, *Annals of Tourism Research*, 31(4), p. 946-960.
- Yenipınar, U. ve Eser S. (2014), “Engelli Turistlerin Turlarda Karşılaştıkları Sorunlar: Turist Rehberleri Açısından Bir Değerlendirme”, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, 13-16 Kasım, Antalya, s. 1132-1143.
- Yenişehirlioğlu, E. ve Türkay, O. (2013), “Engelli Turistlerin Konaklama İşletmelerinde Kabul Görme Düzeyine Yönelik Algılama ve Sorunlar: Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma”, *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 46-56.
- Yılmazdoğan, O. C. and Temizkan, S. P. (2014), “Otel İnternet Sitelerinde Engelli Bireylerin İhtiyaçlarına Yönelik Bilgilerin Varlığı Üzerine Bir Araştırma”, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, s. 159-172.
- Zengin, B. ve Eryılmaz, B. (2013), “Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), s. 51-74.

ETİK OLMAYAN MÜZAKERE TAKTİKLERİNİN ALGILANMASI: KAMU SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA¹

Mustafa Kemal Topcu²
orcid.org/0000-0002-3298-1283

ÖZ

Çalışmada kamu çalışanlarının müzakerede etik olmayan aldatıcı müzakere taktiklerinin kullanımının uygunluğunu algılamaları incelenmiştir. Müzakerede etik davranışlar; geleneksel rekabetçi pazarlık, bilginin saptırılması, duygusal manipülasyon, uygunsuz şekilde bilgi toplama ve rakibin iletişim ağını saptırma olmak üzere beş kategoride ele alınmıştır. Araştırma etik olmayan davranışlarla ilgili Türkiye’de kamu sektöründe çalışanların algılamalarını belirlemeye ve demografik faktörlere göre farklılığı ölçmeye yöneliktir. Çalışma sonucunda milliyetin müzakere taktiklerinin etikliğini algılamada yaratabileceği farklılığın yanı sıra, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve iş tecrübesi gibi demografik özelliklerin algılamadaki farklılığı ortaya konmuştur. Sonuçta geleneksel rekabetçi pazarlık davranışının diğer davranış boyutlarına nazaran daha etik algılandığı, kurala dayalı etiğin daha ön planda tutulduğu ve gençlerde etik olmayan davranışları kabullenme eğiliminin daha fazla olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Müzakere, Müzakerede Etik, Pazarlık, Dürüstlük, Aldatma.

PERCEPTIONS ON UNETHICAL NEGOTIATION TACTICS:

A STUDY ON PUBLIC EMPLOYEES

ABSTRACT

This study investigates public employees' perception on appropriateness of use of unethical deceptive negotiation tactics. Unethical deceptive negotiation tactics are studied in five categories as traditional competitive bargaining, misrepresentation, emotional manipulation, illicit information gathering and attacking opponent's network. The study, in deed, aims at identifying and measuring the difference in perception of public employees in Turkey regarding the perception of ethicality of unethical deceptive negotiation tactics. In addition to differences created by demographic factors, such as gender, age, education level and work experience, it is purported that nationality makes difference, as well. Findings indicate that traditional competitive bargaining is perceived more ethical, rule-based ethics is dominant, and the young are more prone to accept unethical negotiation tactics.

Keywords: Negotiation, Ethics in Negotiation, Bargaining, Honesty, Deception.

¹ Bu çalışma 15-16 Kasım 2013 tarihlerinde düzenlenen 1.Örgütsel Davranış Kongresinde “Etik Olmayan Müzakere Taktiklerinin Algılanması: Kamu Sektörü Örneği” başlığı ile sunulan poster bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr., Misafir Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon A.B.D., Ankara, topcumustafakemal@gmail.com.

Giriş

İş ortamında yaşanan değişiklikler rekabet koşullarını zorlaştırırken müzakere sürecini de etkilemiştir. Bilgiye erişimin daha hızlı ve kolay olduğu küresel bir ortamda sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için sosyal ağı genişletmek ve iş geliştirmek gerekmektedir. Kurum dışı paydaşlarla paylaşımda bulunurken dahi sürekli müzakere halinde bulunan bireyler kurum içinde de kişiler arası ve birimler arası müzakere yapmak durumundadır. Buradan hareketle, müzakere becerilerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabılır.

Kurumsal yönetimin yaygınlaşması, sosyal sorumluluk anlayışının benimsenmesi ve sürdürülebilirlik çabaları etik kavramını daha ön plana taşımıştır. İş dünyasında yaşanan skandalların etik kodlara uyulmaması sonucunda ortaya çıkması etikliği sorgulanabilir hale getirmiştir. Son dönemlerde yaşanan bu etik ihlalleri müzakere süreçlerini de etkilemiştir. Bununla birlikte etik olmayan durumlar müzakere sürecini avantaja dönüştürebilmektedir. Ancak etik olmayan aldatici bu taktiklerin açığa çıkmasıyla oluşacak kayıpların telafisi zor olabileceği gibi kurumsal itibar da zedelenecektir.

Bu çerçevede, müzakerede etik ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Müzakerede etik konusundaki kavramsal ve ampirik çalışmalar 2000’li yıllardan sonra daha ivme kazanmıştır (Provis, 2000; Robinson ve ark., 2000; Volkema ve Fleury, 2002; Lewicki, 2007; Al-Khatib ve ark., 2008; Alavoine, 2014; Lewicki ve ark., 2014). Yabancı alan yazındaki ilginin ulusal yazına yeterli derecede yansımadağı görülmektedir. Müzakeredeki etik konusunda sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır (Erkuş, 2009; Erkuş ve ark., 2011; Topcu ve Sığırı, 2013).

Özellikle insan odaklı ve risk tabanlı kamu yönetimi anlayışı açısından etiğe atfedilen özel önemle birlikte müzakere etiği daha ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada kamu çalışanlarının etik olmayan aldatici müzakere taktiklerinin kullanımının uygunluğuna ilişkin algılamaları incelenmiştir. Müzakerede etik davranışlar; Robinson ve arkadaşlarının (2000) tanımladığı geleneksel rekabetçi pazarlık, bilginin saptırılması, duygusal manipülasyon, uygunsuz şekilde bilgi toplama ve rakibin iletişim ağını saptırma olmak üzere beş kategoride tasnif edilmiştir. 16 soruluk SINS ölçeği (*Self-reported Inappropriate Negotiation Strategies Scale – Uygun Olmayan Müzakere Stratejilerini Kişisel Değerlendirme Ölçeği*) kullanılarak, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve iş tecrübesi gibi demografik özelliklerin algılamada farklılık oluşturup oluşturmadığı da ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk kısmında etik açıdan müzakere ele alınmış, devamında müzakere sürecinde etiğe değinilmiştir. İşbirliği ve güven ortamının müzakerelerde etik olan veya

olmayan davranışlara zemin hazırladığından yola çıkılarak, bilgi edinme mücadelesinde etik olmayan aldatici taktiklerin kullanılmasında demografik faktörlerin etkisi ortaya konmuştur. Buna istinaden geliştirilen dört hipotez test edilmiş ve sonuçlarına yer verilmiştir. Hipotezler sırasıyla cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve iş tecrübesi ile etik olmayan müzakere davranışlarının algılanması arasında ilişki olmadığı yönünde oluşturulmuştur. Son kısımda ise tartışmaya yer verilmiş, çalışmanın kısıtları ile sonraki çalışma alanlarına değinilmiştir.

MÜZAKERE

Müzakere, kendilerinden bir takım tavizler elde etmek istenen kişilerin bu yönde düşüncelerini sağlamayı amaçlayan bir bilgi ve çaba alanı olarak tanımlanmaktadır (Koehn, 1997). Varoğlu ve Sığırı (2008:8) ise müzakereyi; iki veya daha fazla tarafın ortak çıkarlar veya çatışmalar konusunda uzlaşmaya çalıştıkları dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Müzakere tarafların sosyal bir etkileşim yaşarken aynı zamanda kıt kaynakların paylaşımı için rekabet ettiği bir ortamdır (Putnam ve Powers, 2015). Diğer taraftan, müzakere tarafların birbirini etkilediği bir karar verme sürecidir (Alavoine, 2014: 205). Çalışmada esas alınan bu tanımlar incelendiğinde; müzakere iki veya daha fazla tarafın olduğu, çıkar çatışması yaşandığı, daha uygun sonuçlara ulaşmak için karşı tarafı etkileme yöntemlerinin kullanıldığı, çatışmanın çözümü için tavizlerin alınıp verildiği, müzakere çerçevesinin sürekli değiştiği ve bilgi edinme mücadelesi yaşandığı ifade edilebilir.

Dinamik çerçevesiyle sürekli değişim içerisinde olan müzakere sürecini müzakere ortamı, çevresel faktörler ve müzakerecinin tavır ve davranışları belirlemektedir. Bununla birlikte, müzakereyi müzakerecilerin yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi, iş ve müzakere tecrübesi gibi demografik özellikleri etkilediği gibi (Volkema ve Fleury, 2002) kişilik özellikleri de etkilemektedir (Basım ve ark., 2009). Etkili müzakerecilerin temel özellikleri arasında: güven, dürüstlük ve içi dışı bir olma (Schoenfeld ve Schoenfeld, 1991; Fisher ve ark., 1991; Lewicki ve ark., 2014) ve kişisel doğruluğunu koruma (Acuff, 2008) önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bağlamda müzakere stratejileri işbirlikçi, dağıtıcı ve uyumlu olmak üzere üç kategoride ele alınabilir. Stratejilere ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. “Kazan-Kazan” olarak adlandırılan işbirlikçi ya da bütünleştirici strateji; anlaşmazlıkları çözmek ve iyi bir iş ilişkisi oluşturmak amacıyla hizmet ederken; karşılıklı güvensizlik esasına dayanan “Kazan-Kaybet” olarak adlandırılan dağıtıcı ya da rekabetçi strateji, hile yapmak ve fikir birliğine yanaşmamak özellikleriyle dikkati çekmektedir. Bütünleştirici stratejide tarafların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması amaç iken, dağıtıcı stratejide tek tarafın ihtiyaç ve beklentisine odaklanılmakta ve karşı tarafın engellenebilmektedir (Poškienė, 2005). “Kazan-Kaybet”

stratejisinde tarafların birbirine değer katması mümkün değil iken, “Kazan-Kazan” stratejisinde işbirliği yapılarak daha simbiyotik bir ilişki ile daha sinerjik sonuçlar elde edilebilmektedir. İyi niyetle ve bütünleştirici (kazan-kazan) yaklaşımlarla müzakere etmenin ideal olduğu tartışılmasına rağmen (Fisher ve ark., 1991; Strudler, 1995), tecrübeler büyük paylı müzakerelerin bazen ahlaken sorgulanabilir taktikleri barındırdığına işaret etmektedir (Cramton ve Dees, 1993; Godfrey, 1995).

Tablo 1 İşbirliği, Güven ve Müzakere Stratejileri

	Rekabetçi (Dağıtıcı) Müzakere	İşbirlikçi (Bütünleştirici) Müzakere	Uyumlu Müzakere
Güven ve Açıklık	Gizlilik Savunmacı Aşırı kendine güven Karşı tarafa güvensizlik	Güvenilir Açık Aktif dinleyici Alternatiflerin müşterek bulunması	Tek taraf açık Karşı tarafa hassasiyetlerini gösterir

Kaynak: Lewicki, Saunders ve Minton, 2003:38

Müzakere sürecinde karşılaşılabilen sorgulanabilen taktiklere tarafları iten esas kaynağın arkasında bilgiyi elde etme mücadelesinin yattığı düşünülebilir. Tarafların nihai hedefleri hakkındaki bilgiyi paylaşması ve sonrasında da bunu doğrulaması müzakerelerin temelini teşkil etmektedir. Zaten bu bilgi elde etme mücadelesi tavizlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Eğer taraflardan birisi pozisyonunda bir değişiklik gerçekleştirirse tavizden söz edilebilir. Tavizler iletişimi geliştirmek için de kullanılabilir. Provis (2000:154)’e göre, karşılıklı taviz vermenin yanı sıra, uygun taviz verme isteği de iş birliğini ve tarafların çıkar ve tercihleri hakkında bilgi edinme isteğini geliştirebilir. Ancak, taraflar arasında güven eksikliği var ise tavizlerin yorumlanması ve alınıp verilmesi hiç de kolay olmayacaktır (Lewicki ve ark., 2014). Güven eksikliğinden kaynaklanan bilgiye inanç kişilerin tutum ve davranışlarını Kelley (1966) tarafından açıklanan ikilemler kapsamında etkileyecektir. Lewicki ve arkadaşları (2014) bu iki ikilemi kısaca; bilginin ne kadar paylaşılacağını belirleyen dürüstlük ikilemi ve karşı tarafın verdiği bilginin ne kadarına inanılacağını belirleyen güven ikilemi şeklinde açıklamaktadır. Güven duygusu oluşan insanlar, bilgi paylaşmaya, ihtiyaçlarını, pozisyonlarını ve durumun gerçeklerini daha doğru bir şekilde görüşmeye yatkındırlar (Lewicki ve ark., 2014). Schweitzer (2005)’e göre durum biraz da zorunluluk barındırmakta ve bilgi bağımlılığı söz konusu olduğundan, karşı tarafa güven duyulması zorunlu bir hal almaktadır. Ancak, güvenin iş birliğine götürdüğüne dair yeterli örnek olmasa da, güvensizliğin iş birliğini engellediğine dair yeterli kanıt bulunmaktadır (Lewicki ve ark., 2014).

MÜZAKERE VE ETİK

Etik; belli başlı durumlarda neyin yanlış neyin doğru olduğuna dair toplumun geniş kesimi tarafından kabul görmüş standartlar ya da bu standartların konulma sürecidir (Lewicki ve ark.,2014). Messick ve Bazerman (1996)'a göre ise etik bir grup insanı yöneten moral prensipler, değerler ve kurallardır. Etik kısaca ahlaki değerler ile davranışların etüdüdür (Nelson ve Quick, 2000:117). Müzakerede etik, esas olarak gerçeği ifade etme ile ilgilidir. Müzakerecinin ne kadar dürüst, ne kadar samimi davrandığı ve ne derece doğru bilgi verdiği etik davranışların ölçüsünü oluşturmaktadır (Lewicki ve ark., 2014).

Müzakerecilerin etik olmayan taktikleri kullanmalarının sebepleri içerisinde karşı tarafı algılamada sorun yaşamaları da yer almaktadır. Miller ve Ross (1975) karşı tarafın davranışını onların kişilikleriyle bağdaştırırken (mutlakçılık), kişinin kendi davranışını çevresel faktörlerle açıkladığını (görecelilik) belirtmektedir (Lewicki ve ark., 2014). Halbuki etik kurallar genel ve standart kurallar bütünüdür, yani tarafları zorlayıcı bir konumu da bulunmaktadır. Burada, Leary ve arkadaşları (2013) tarafından belirtildiği gibi müzakereci kendi duygularının farkında olduğu gibi karşı tarafın duygularını da keşfetmeli, duyguların düşünce yapısını nasıl etkilediğini görmeli, daha olumlu çıktılara ulaşabilmeli ve pozitif duyguları stratejik amaçları doğrultusunda yönetebilmelidir.

Müzakereci kendi çıkarlarını düşünmek zorunda olduğundan mümkün olduğu kadar az bilgi verme eğiliminde olabilir. Kişi, bilgi manipülasyonu ile çıkar sağlayacağını düşünür ise, karşı tarafa bilgi verme gayreti içine girebilir. Bu da Kelly (1969)'nin açıkladığı dürüstlük ve güven ikilemlerine yol açmaktadır (Lewicki ve ark., 2014). Bu şekilde taraflar etik davranış olgusuna yönlenebilmektedir. Etik davranış; kişinin kendi değerleri ve örgüt ve/veya toplumun kabul görmüş değerleri ile tutarlı bir davranış sergilemesidir (Nelson ve Quick, 2000:117). Müzakerecilerin tercih yapmak durumunda kaldıkları iki durum, kendi çıkarları doğrultusunda mı hareket etmek, yoksa sosyal ve ahlaki yükümlülükleri mi gözetmek şeklinde özetlenebilir (Lewicki, 2007). Bu durumu Usta (2013, 2016) kamu çıkarı ile özel çıkar çatışması durumu olarak ifade etmektedir. Çıkar çatışmasını bireyin özel çıkarlarının işini tarafsız ve yansız bir şekilde yerine getirmesini etkilemesi olarak tanımlamak mümkündür. Çıkar çatışmasının kaynağı maddi olabileceği gibi aile ilişkilerinden veya ait olduğu sosyal, kültürel grup da olabilir (Usta, 2016:4). OECD (2005) çıkar çatışmasının fiili olmasının yanı sıra algılanan bir durum olabileceğini veyahut potansiyel teşkil edebileceğini belirtmektedir.

Al-Khatib ve arkadaşları (2008) müzakere sürecinin etik ve etik olmayan ikilem ve davranışlarla tarafların istemedikleri bir hale büründüğüne işaret etmektedir. Müzakere

ilişkinin beklenen şekilde devamı için, her iki taraf da tamamen açık oynama ile hileli taktikler kullanma uçları arasında orta bir yol izlemeye gayret etmektedir. Kişi kendi pazarlık pozisyonunu tehlikeye atmadan karşı tarafı kendi dürüstlüğüne inandırabilmelidir (Lewicki ve ark., 2014). Pazarlık ve müzakerede etik olanı ve olmayanı belirleyen net bir çizgi yoktur (Volkema, 1999). İki taraf anlaşmaya ulaşmaya çalıştıkça, her bir taraf çıktılarını maksimize etmeye çalışabilir ve bu da onları etik olmayan aldatici taktikleri kullanmaya itebilir (Al-Khatib ve ark., 2008). Mütakabiliyet de etik olmayan taktikleri kullanma açısından belirleyici bir unsurdur (Vokema ve Fleury, 2002). Aslında hileli davranışlara fırsat, asimetrik bilgi ve hatayı algılamadaki güçlük tarafından yaratılmaktadır (Schweitzer ve Croson, 1999). Sözlü veya sözsüz duygu ifadeleri bu iki faktörü azaltacak ipuçlarını içerebilir (Fulmer ve Barry, 2004). Davranışlardan hangisinin uygun olduğu, müzakerenin kapsamına ve taraflarına göre değişiklik göstermektedir (Lewicki, 2007:4). Taraflar adil bir çözümden yana tavır sergilerse, bilgi paylaşımı olursa ve güç kullanılmadan dürüst bir şekilde davranılırsa etik olmak söz edilebilir (Alavoine, 2014). O halde, karşı taraf hakkındaki düşünce, tarafların müzakeredeki tavrını belirlemektedir. Karşı taraf güvenilir ise, daha etik davranış sergilenebilmektedir (Lewicki, 2007:5). Aslında, müzakerecilerin aldatici taktikleri kullanacağı varsayılmaktadır. Öyle ki, elde etmek istedikleri hedeflerini abartmaz ve o hedeflerine yönelik tavizlerde bulunmazlarsa, haklarında adilane pazarlık yapmadıkları şeklinde bir düşünce hasıl olmaktadır (Provis, 2000:150).

Literatürde etik olmayan müzakere taktikleri 6 adet olarak ele alınmaktadır (Lewicki ve ark., 2014). Etik olmayan bu aldatici müzakere taktikleri Tablo 2’de yer almaktadır. Özellikle Lewicki (1983) ile ölçülmeye başlanan etik olmayan davranışlar, Robinson ve arkadaşlarının (2000) çalışması sonucunda beş kategoriye indirilmiştir. Takip eden diğer çalışmalar da aynı tasnifi kullanmıştır. Bu çalışmada da etik olmayan davranışlar; geleneksel rekabetçi müzakere, blöf yapma, uygun olmayan yöntemlerle bilgi toplama, saptırma ve karşı tarafın bağlantılarını etkileme şeklinde kategorize edilmiştir.

“Kazan-kaybet” müzakerelerinde taraflar geleneksel rekabetçi pazarlığa girişerek taleplerini abartabilir, öte yandan alt sınırlarını gizleyebilir, müzakere esnasında zaman açısından rahatlamış gibi davranabilirler. Yanlış vaatler verme gibi etikliği sorgulanabilir taktikler izleyebilirler. Taraflar birbirlerine yanlış bilgi verebilirler. Anlaşma noktaları ile ilgili karşı tarafa yanlış bilgi vererek, karşı tarafın daha fazla taviz vermesini bekleyebilirler. Taraflar bazen karşı tarafın ağına (arkadaş, iletişim ağı) saldırarak kendi tarafına avantaj sağlamaya çalışabilirler. Rakibin saygınlığını iş arkadaşlarının gözünde küçük düşürme, onu yıpratma ve

rakibin iş arkadaşlarını kendi tarafına menfaat sağlaması için hata yapmaya zorlama gibi davranışları örnek verilebilir.

Tablo 2 Etik Olmayan Aldatıcı Taktikler

Kategori	Örnek
Geleneksel rekabetçi müzakere	Sonraki hamleleri açıklamama Abartılı bir açılış teklifi yapma Zaman açısından sıkıntısı yokmuş gibi davranma
Duygusal manipülasyon	Sahte kızgınlık, korku, hayal kırıklığı Sahte sevinç, tatmin
Saptırma	Karşı tarafa verilen bilgi veya olayları saptırma
Karşı Tarafın bağlantılarına yanlış bilgi verme	Rakibin saygınlığını iş arkadaşlarının gözünde küçük düşürme, onu yıpratma
Uygun olmayan yollarla bilgi toplama	Rüşvet, casusluk, sızma, ...
Blöf yapma	Samimi olmayan tehditler, sözler

Kaynak: Lewicki, Saunders ve Barry, 2014.

Sonuncu olarak da rüşvet vererek karşı taraf hakkında hassas bilgi toplayarak, uygun olmayan bilgi toplama taktiklerine başvurulabilir (Lewicki ve Robinson, 1998). Bilgi toplama çabalarının kurumsal performans ve deneyim ile birlikte müzakerecilerin kişilik özellikleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Peleckis, 2013: 96).

Lewicki ve Robinson (1998) uygunluğunun algılanmasına bağlı olarak müzakere davranışlarının değişebileceğini ifade etmektedir. Taleplerin abartılması ve anlaşmaya varmak için acelesi yokmuş gibi davranmak gibi taktikler içeren temel geleneksel rekabetçi pazarlık genellikle kabul edilebilir bulunmaktadır (ör.; Lewicki ve Robinson, 1998; Robinson ve ark., 2000; Lewicki ve ark., 2014). Rakibin ağına saldırı, yanlış vaatler verme, yanlış bilgi verme ve uygun olmayan yöntemlerle bilgi toplama gibi taktiklerin etik olarak kabul edilmediğini ifade etmektedirler. İşbirlikçi müzakerelerin suistimal edilme ihtimalleri yüksek olduğundan, aldatıcı taktikler etik bulunmakta ve müzakerelerde rahatlıkla kullanılabilir (Provis, 2000).

Blöf yapmanın ahlaken izin verilebilir bir durum olduğunu düşünenler (Carr, 1968; Carson, 1993, 2005; Carson ve ark., 1982; Alhoff, 2003; Schweitzer, 2005) olduğu gibi, yalan söylemekten farkı olmadığını savunanlar da (örneğin, Varelius, 2006; Provis, 2000; Koehn, 1997; Adler ve Bigoness, 1992) vardır. Carr (1968) müzakereyi poker oynamaya benzediği için, Carson (2005) karşılıklı tavizlerin risk içermesinden, Alhoff (2005) ise rol farklılaştırılmasının bir gereği olarak blöf yapmayı, müzakerelerin doğal bir parçası olarak görmekte ve blöfün ahlaki yönüne vurgu yapmaktadır. Varelius (2006), Alhoff (2005)'un görüşlerini inanılması güç bulmaktadır. Alhoff (2005)'a göre güç kullanma, tehdit etme ve yalan söyleme ahlaken uygun değilken, blöf yapmak ilk bakışta ayıplanabilir olmasına karşın

iş hayatında oyunun bir parçası olarak kullanılabilir (Varelius, 2006). Alavoine (2014) de blöf yapmayı pazarlık yapmanın doğal bir parçası olarak görmektedir.

Bilerek yanlış ifadeler kullanma, geçerli bilgilerin saklanması ya da abartılması, kısaca blöf yapmadır (Carr, 1968). Blöf yapma, bazen abartılı beyanlarda bulunmak, bazen daha fazla taviz verecek pozisyon kalmadığında, karşı tarafı ikna için daha da fazlasında bulunmak anlamına gelmektedir. Blöfler karşılıklı tavizlerin alınıp verilmesinde yaşanan dinamiklerden kaynaklanmaktadır (Provis, 2000:146). Taraflar birbirlerinin pozisyonlarına göre kendilerini ayarlamaktadır.

Carson (2005:399) yanlış ifade kullanmanın her zaman uygun olmayacağını belirtmekle birlikte, müzakerelerde tarafların bu şekilde davranma eğiliminde olması ya da davranması halinde, doğal olarak yanlış ifade kullanmanın ahlaki açıdan da kabul edilebilir olduğunu savunmaktadır. Kendini savunma maksatlı da olsa blöf yapma gibi hileli taktiklerin ne derece ve hangi sıklıkta kullanılacağı esas problem konusudur (Provis, 2000:145). Karşılıklı tavizlerin alınıp verilmesi tarafların pozisyonlarını değiştirmede doğal olmayan yöntemlerin kullanıldığı etkisini yaratsa da, her durumun hile veya saptırma sayılmaması gerekmektedir (Provis, 2000:151). Ayrıca, karşılıklı taviz alıp verme mekanizması anlaşmaya yaklaşıldığının da bir göstergesi kabul edilebilir, yalnız blöf yapıldığı anlamına da gelmez.

ETİK OLMAYAN ALDATICI MÜZAKERE TAKTİKLERİ VE DEMOGRAFİK FAKTÖRLER

Müzakereci davranışlarında genel olarak cinsiyet, yaş ve statü gibi demografik değişkenlerin etkili olduğu bilinmektedir (Erkuş ve Tabak, 2008). Benzer şekilde, bazı çalışmalar demografik faktörlerin müzakerecinin müzakere davranışının etik olup olmadığı ile ilgili algılamasını etkileyebileceğini göstermektedir. Uluslararası müzakerelerde etik davranışların öncülü olarak önerilen faktörler kişisel/demografik, kültürel ve ekonomik olmak üzere üç kategoride toplanmaktadır (Adler, 1991; Koehn, 1992; Ford ve Richardson, 1994). Etik, cinsiyet ve yaş ile ilgili yapılan çalışmalar, kişisel/demografik faktörlerin beş kategorili müzakere davranışlarının üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. Kadınların erkeklere nazaran etik olmayan aldatıcı taktikleri daha az kabullendikleri ortaya çıkmıştır (Lewicki ve Robinson, 1998). Örneğin, Anton (1990), Kuzey Amerikalı kadın ve erkeklerin yaş grupları arasındaki benzerlikleri ve farklılıklarını Lewicki (1983)'nin çalışmasını kullanarak incelemiştir. Anton (1990), üç kategoriye odaklanarak (geleneksel rekabetçi pazarlık, bilginin saptırılması ve blöf yapma) blöf yapma ile ilgili kadınların erkeklere nazaran daha kesin yargıları olduğunu saptamıştır

(Volkema, 1999; Al-Khatib ve ark. 2008). Betz ve arkadaşları (1989) sorgulanabilir bilgi toplamayı (içeriden bilgi sızdırma-*insider trading*) incelemiş ve içeriden bilgi alarak hisse senedi alma konusunda erkeklerin kadınlara nazaran daha istekli olduklarını tespit etmiştir. Benzer şekilde çıkar çatışması biçimlerinden birisi olan gizli bilgilerin açıklanması, yönetimde etik konusunun temelini oluşturmaktadır (Usta, 2013).

Anton (1990) çalışmasında, yaşlı yöneticilerin diğer yaş gruplarına nazaran bilginin saptırılması konusunda daha az tolerans gösterdiklerini tespit etmiştir (Volkema, 1999). Terpstra ve arkadaşları (1993) gençlerin yaşlılara nazaran sorgulanır bilgi toplama konusunda daha istekli olduklarını belirtmiştir. Diğer çalışmalar da benzer şekilde cinsiyet ve yaş grupları arasında etik farklılıklar olduğunu göstermektedir (Barnett ve Karston, 1999; Kohut ve Corriher, 1994; Muncy ve Vitell, 1992; Ruegger ve King, 1992). Milliyetin müzakere taktiklerinin etik olup olmadığıyla ilgili algılamada farklılık yaratabileceği Robinson (2000) tarafından çalışılmıştır. Ready ve Tessema (2014) da müzakere tarzının belirlenmesinde kültürün belirleyici olduğunu saptamıştır. Son olarak da, durumsal faktörlerin, uygun davranış algılamasında etkili olduğu Volkema ve Fleury (2002)'nin çalışmalarıyla tespit edilmiştir. Durumsal faktörlere örnek olarak, etik olmayan müzakereci olarak bilinen biriyle müzakere veyahut zaman baskısı altında bulunma gibi durumlar verilebilir.

KAMU SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI ÖRNEKLEMİNDE ETİK OLMAYAN MÜZAKERE TAKTİKLERİNİN ALGILANMASINA YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

Kamu merkez teşkilatında görev yapan ve uluslararası müzakerelere katılan birimlerde çalışanlardan oluşan bir örnekleme anket yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada etik olmayan müzakere taktiklerine ilişkin kamu görevlilerinin algıları belirlenmiş, bu taktiklerin kullanılmasında demografik faktörlere farklılık olup olmadığı tespit edilmiş ve milliyetin etkisi bakımından diğer çalışmalarla karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmanın bu kısmında araştırma yöntemine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın amacı kamu çalışanlarının müzakerede etik olmayan aldatıcı müzakere taktiklerinin kullanımının uygunluğuna ilişkin algılamaları tespit etmektir. Bu çerçevede çalışmanın konusu kamu sektöründe çalışanların müzakeredeki etiğe ilişkin algılarını tespit etmek ve cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve iş tecrübesi gibi demografik özelliklerin algılamada farklılıklarını ortaya koymak olarak belirlenmiştir. .

Çalışmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Çalışmanın evreni uluslararası müzakerelere katılan kamu görevlileri olarak belirlenmiştir. Bu nedenle kamu merkez teşkilatında görev yapan ve uluslararası müzakerelere katılan birimlerde çalışanlardan kolayda örneklem yöntemiyle iyi seviyede İngilizce bilen 95 kişi ile yüz-yüze görüşme yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada kamu yöneticilerinin etik olmayan müzakere taktiklerinin kullanımının uygunluğunu algılamalarını ölçmek maksadıyla Robinson ve arkadaşları (2000) tarafından geliştirilen 16 soruluk SINS ölçeği kullanılmıştır.³ Katılımcılardan, herhangi bir konuda müzakerede bulduklarını varsaymaları, yedili Likert ölçeğini kullanarak ankette verilen müzakere davranışlarının uygunluğunu değerlendirmeleri istenmiştir. 16 soruluk anket geleneksel rekabetçi pazarlık, bilginin saptırılması, blöf yapma, bilgi toplama ve rakibin çevresini etkileme (saldırı) olmak üzere beş kategoride gruplandırılmıştır. Kayıp veri ve uç değerleri incelenerek 11 veri değerlendirme dışında tutulmuş, analizlere 84 kişilik örneklem bağlamında devam edilmiştir. Çalışmada SPSS 18.0 paket programından istifade edilmiştir.

Anket Çalışmasının Analiz ve Bulguları

Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Analizi

Katılımcılara ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 3'te gösterilmektedir. Betimleyici istatistikler incelendiğinde özetle; katılımcıların 10'unun kadın (%11,9), 74'ünün erkek (%88,1) olduğu, katılımcı yaşlarının 23 ile 62 arasında değiştiği ve yaş ortalamasının 36,23 olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyeleri ise lisans ve lisansüstü seviyesindedir. Ayrıca, katılımcılar kamuda 1 ila 30 yıl arasında çalışırken, ortalama görev süresi 12,96 yıldır.

Tablo 3. Betimleyici İstatistik

		Frekans	Ortalama	Standart sapma
Cinsiyet	Kadın	10		
	Erkek	74		
Yaş	20-29 yaş	9	36,23	5,27
	30-39 yaş	58		
	40 yaş ve üzeri	17		
Eğitim seviyesi	Lisans	20		
	Lisansüstü	64		
İş tecrübesi	0-9 yıl	17	12,96	5,55

³ Anketin 16 soruya indirgenmiş hali bu çalışmada kullanılmıştır. Anketin oluşturulmasına yönelik detaylı bilgi için şu iki çalışmada istifade edilebilir: Lewicki, R.J. ve Robinson, R.J. Ethical and Unethical bargaining tactics: an empirical study. Journal of Business Ethics, 1998, 17: 665-682 ve Robinson, R.J., Lewicki, R.J. ve Donahue, E.M. Extending and testing a five factor model of ethical and unethical bargaining tactics: introducing the SINS scale. Journal of Organizational Behavior, 21, 649-664 (2000)

10 yıl ve üzeri 67

Algılamaların Betimleyici İstatistikleri

Etik olmayan müzakere taktiklerine ilişkin istatistiki veriler Tablo 4’te gösterilmektedir. Genel olarak etik olmayan aldatıcı müzakere taktikleri incelendiğinde, geleneksel rekabetçi pazarlık davranışının etik olarak algılandığı (ortalaması 4,67 ve standart sapması 1,45) görülmüştür. Diğer dört davranışın (Rakibin iletişim ağını saptırma (ort.2,47 ve s.s.1,18), Duygusal manipülasyon (ort.2,33 ve s.s.1,16), Bilginin saptırılması (ort.2,77 ve s.s.1,32) ve Uygunsuz şekilde bilgi toplama (ort.3,00 ve s.s.1,30) etikliği konusunda olumsuz yönde bir algılamaya ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. İstatistiki Veriler

	Ortalama	Standart Sapma
Geleneksel rekabetçi pazarlık	4,67	1,45
Rakibin iletişim ağını saptırma	2,47	1,18
Duygusal manipülasyon	2,33	1,16
Bilginin saptırılması	2,77	1,32
Uygunsuz şekilde bilgi toplama	3,00	1,30

Algılamaların Demografik Faktöre Göre Farklaşmasına İlişkin Bulgular

Etik olmayan müzakere taktiklerine ilişkin ortalamaların demografik faktörlere göre dağılımı Tablo 5’te yer almaktadır. Genel olarak demografik faktörlerin müzakere taktiklerinin algılanmasındaki etkisi geleneksel rekabetçi pazarlık davranışının her faktörde etik olarak algılanması, diğer davranışların etikliği konusunda olumsuz yönde yaklaşım sergilenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Erkeklerin her beş davranış boyutunda kadınlara nazaran etik olmayan davranışları kullanma eğilimi daha fazladır (kadınlar için ort.: 4.10 ve erkekler için ort.: 4.74). Ancak bu ayrımı destekleyecek istatistiksel anlamda bir bulgu elde edilememiştir. Bu nedenle kadın ve erkek kamu çalışanlarının etik olmayan davranışları algılamalarında bir fark olmadığı söylenebilir.

30-39 yaş arası kamu çalışanları diğer yaş aralığındakilere nazaran geleneksel rekabetçi pazarlık (ort.: 4.81) ve duygusal manipülasyon (ort.: 2.42) davranışlarını daha etik algılamışlardır. 20-29 yaş arası kamu çalışanları uygunsuz şekilde bilgi toplama (ort.: 3.29) davranışını daha etik algılamakta, 40 yaş ve üzeri kamu çalışanları rakibin iletişim ağını saptırma (ort.: 2,59) ve bilginin saptırılması (ort.: 3,10) davranışlarını diğer yaş gruplarına kıyasla daha etik algılamışlardır.

Tablo 5. Demografik Faktörler ve Müzakere Stratejileri

Cinsiyet		Yaş			Eğitim seviyesi		İş tecrübesi	
Kadın	Erkek	20-29 yaş	30-39 yaş	40 yaş ve üzeri	Lisans	Lisansüstü	0-9 yıl	10 yıl ve üzeri

Geleneksel rekabetçi pazarlık	4,10	4,74	4,48	4,81	4,27	4,10	4,74	4,49	4,71
Rakibin iletişim ağını saptırma	2,33	2,49	2,48	2,44	2,59	2,33	2,49	2,19	2,54
Duygusal manipülasyon	1,83	2,40	2,00	2,42	2,22	1,83	2,40	2,14	2,39
Bilginin saptırılması	2,35	2,83	2,86	2,66	3,10	2,35	2,83	2,59	2,82
Uygunsuz şekilde bilgi toplama	2,60	3,06	3,29	3,04	2,74	2,60	3,06	3,09	2,99

Örnekleme içerisinde eğitim seviyesine göre kamu çalışanlarından lisansüstü eğitim seviyesine sahip olanların ağırlıklı olarak anket uygulamasına katılım sağladığı görülmüştür. Ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip kamu çalışanları, lisans seviyesine sahip olanlara nazaran tüm davranış boyutlarını daha etik algılamışlardır (davranış ortalamaları sırasıyla; 4.74, 2.49, 2.40, 2.83 ve 3.06). Ancak bu ayrımı destekleyecek istatistiksel anlamda bir bulgu elde edilememiştir. Bu nedenle kamu çalışanlarının eğitim seviyeleri göz önünde tutulursa, etik olmayan davranışları algılamalarında bir fark olmadığı belirtilebilir.

İş tecrübesi çalışanların hem alanlarında uzmanlaşma derecelerini göstermekte, hem de buna paralel olarak katıldıkları müzakere ortamlarını artırmakta ve uzmanlık alanlarında daha tecrübeli bir şekilde müzakerelere katılmalarını sağlamaktadır. Bu kapsamda, 10 yıl ve üzerinde iş tecrübesine sahip kamu çalışanları uygunsuz bilgi toplama davranışı (ort.2,99) hariç diğer davranış boyutlarını daha etik algılamışlardır (ortalamaları sırasıyla; 4.71, 2.54, 2.39 ve 2.82). Ancak bu ayrımı destekleyecek istatistiksel anlamda bir bulgu elde edilememiştir. Bu nedenle kamu çalışanlarının iş tecrübelerine istinaden etik olmayan davranışları algılamalarında bir fark olmadığı ifade edilebilir.

Algılamaların Milliyete Göre Farklaşmasına İlişkin Karşılaştırma

Çalışma sonuçları bu açıdan literatürde yer alan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Çalışmaların bir karşılaştırmasına Tablo-6'da yer verilmiştir. SINS ölçeğini geliştiren ve değişik alanlarda uygulamasını yapan Robinson ve arkadaşları (2000) ile Brezilya ve ABD'de Volkema ve Fleury (2002) tarafından yapılan çalışmalar karşılaştırılarak ulusal kültür faktörünün algılamada yarattığı farklılık elde edilmeye çalışılmıştır. Her üç çalışmada da geleneksel rekabetçi pazarlık davranışı diğerlerine kıyasla daha etik algılanmıştır. Rakibin iletişim ağını saptırılması davranışının en fazla etik algılandığı çalışma ikinci çalışma olmuştur. Türkiye örneğinde diğer çalışmalara nazaran etik bir davranış olarak algılanmadığı ifade edilebilir. Duygusal manipülasyon davranışı Türkiye örneğinde diğer çalışmalara nazaran daha etik algılanmıştır. Aynı durum diğer iki davranış boyutu için de geçerli olmuştur. Üçüncü çalışma bilginin saptırılması boyutunda Türkiye örneğini takip ederken, duygusal

manipülasyon ve uygunsuz şekilde bilgi toplama davranış boyutunda diğer çalışmalara kıyasla en az seviyede etik bulmuştur.

Tablo 6. Çalışma Sonuçlarının Karşılaştırılması

	Bu Çalışma	Robinson, Lewicki ve Donahue	Volkema ve Fleury
Geleneksel rekabetçi pazarlık	4,67	5,50	4,33
Rakibin iletişim ağını saptırma	2,47	3,03	2,90
Duygusal manipülasyon	2,33	2,06	1,79
Bilginin saptırılması	2,77	1,91	2,01
Uygunsuz şekilde bilgi toplama	3,00	2,36	2,34

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada etik olmayan müzakere taktiklerine ilişkin kamu çalışanlarının algıları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların ağırlıklı olarak aynı yaş grubu ve eğitim seviyesi içinde bulunmaları, şahsi çıkarlarından ziyade kamu çıkarını gözetmeleri ve hukuki davranma zorunluluğu gibi durumları da algıya doğrudan etki yapabilmektedir. Ayrıca bu çalışmada benzer iki çalışma ile sonuçlar kıyaslanarak etik olmayan müzakere taktikleri konusunda ulusal kültürün müzakerelere ilişkin etik algısını farklılaştırıp farklılaştrmadığı da incelenmiştir.

Çalışma sonucunda geleneksel rekabetçi pazarlık anlayışının daha etik algılandığı, diğer dört taktiğin etik olmadığı ortaya konmuştur. Anton (1990)'un çalışması da benzer bulguları içermektedir. Zira ruhbanlar ve MBA öğrencileri olmak üzere iki ayrı grubun yer aldığı çalışmada, ruhbanlar daha tutucu davranmış ve hemen hemen tüm taktiklerin etik olmadığı yönünde cevap vermiştir. Benzer şekilde, kamu çalışanlarının da daha tutucu bir eğilimde algıya sahip oldukları görülmektedir. Robinson ve arkadaşları (2000) ile Volkema ve Fleury (2002) tarafından yapılan araştırmalar da geleneksel rekabetçi pazarlık anlayışının daha kabul edilebilir bir taktik olduğunu ortaya koymaktadır.

Etik olmayan müzakere taktiklerinin algılanmasında demografik faktörlerin kısmen de olsa algıyı farklılaştırdığı belirlenmiştir. Diğer çalışmalarda da olduğu gibi (ör. Anton, 1990; Lewicki ve Robinson, 1998) cinsiyet açısından belirgin bir ayrım göze çarpmamakla birlikte kadınlar erkeklere nazaran daha etik davranma eğilimindedirler. Nitekim Betz ve arkadaşları (1989), Muncy ve Vitell (1992), Ruegger ve King (1992), Kohut ve Corriher (1994), Barnett ve Karston (1999) ve Erkuş (2009) da kadınların erkeklere kıyasla daha etik davrandıklarını tespit etmiştir.

İş tecrübesi arttıkça, etik olmayan davranışları kabullenme de artmaktadır. Sadece uygunsuz şekilde bilgi toplama davranış boyutunda aksi bir durum söz konusudur. İş tecrübesi ile kamu çalışanları profesyonelleşme sağlamakta ve kariyer ilerlemesini iş tecrübesi ile doğru orantılı

olarak yapmaktadır. Kazandıkları tecrübe ve unvan ile müzakerelere katılan kamu çalışanlarının algılarında kamu yararına yönelik bir değişiklik olması kaçınılmazdır.

Etik olmayan müzakere davranışları yaşa göre belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçları gençlerin yaşlılara nazaran etik olmayan davranışlara daha eğilimli olduğunu ortaya koymaktadır. Anton (1990), Muncy ve Vitell (1992), Ruegger ve King (1992), Terpstra ve arkadaşları (1993), Kohut ve Corriher (1994), Barnett ve Karston (1999) ve Erkuş (2009) da benzer şekilde yaşlıların daha etik davrandıklarını tespit etmiştir. Diğer taraftan, Sıgrı ve arkadaşları (2010) yaş ile müzakerecilik yeteneği arasında bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Genç yaştaki çalışanların kariyer gelişimine odaklı yaklaşımları müzakerelerdeki etik olmayan davranışlarını açıklayıcı olabilir.

Demografik faktörlerle birlikte değer yargılarına göre benimsenecek etik anlayışı da algıyı şekillendirmektedir. Forstyh (1980)'ın önermesine göre de sonuç odaklı etik anlayışına sahip çalışanlar beklenen getiriye göre karar verirken, kurala dayalı etik anlayışına sahip çalışanlar hukuka göre, sosyal sözleşme etiği anlayışına sahip çalışanlar örgütsel strateji ve değerlere göre ve kişisel etik anlayışına sahip çalışanlar şahsi tecrübelerine göre karar vermektedir. Bu çalışmada kamu çalışanlarının tabi olduğu personel rejiminin etkisiyle kurala dayalı etiğin daha ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Kural temelli yaklaşımda temel kamu hizmetleri ilkeleri çerçevesinde kamu görevlilerinin uymaları zorunlu bulunan düzenlemeler söz konusudur (Usta, 2013: 97). Nitekim yöneticiler örneğinde yapılan bir çalışmada da Özarallı (2015) yöneticilerin güven ortamının bozulmasına sebebiyet vermemek için etik olmayan aldatıcı taktiklere pek başvurmadıklarını belirlemiştir.

Benzer konuda farklı kültürlerde yapılan çalışmalarla kıyaslama yapıldığında, Türkiye'de duygusal manipülasyonun, bilginin saptırılmasının ve uygun olmayan şekilde bilgi toplanmasının ABD ve Brezilya'ya kıyasla daha etik algılandığı belirtilebilir. Robinson (2000), Volkema (2004), Peleckis (2013) ve Ready ve Tessema (2014) ulusal kültürün müzakere davranışlarını şekillendirdiğini belirtmektedir. Ulusal kültür olarak Türkiye'nin daha dışıl bir yapıda olması duygusal olarak manipülasyon yapılmasını kolaylaştırıyor olabilir. Özarallı (2015) tarafından yapılan araştırma sonuçları da benzer şekilde Türk kültüründe sosyal ilişkilere daha fazla değer verildiği, kişisel ilişkiler ve sosyal ağ kurulmasının müzakerelere yansıdığı tespit edilmiştir. Daha toplulukçu bir kültüre sahip Türkiye'de çalışanlar, kurumları yararına müzakereyi kazanılabilir kılmak için farklı yollardan bilgiye ulaşmanın sakıncalı olmayacağı algısına sahip olabilir. Erkuş (2009) da toplulukçu kültürlerde etik olmayan müzakere taktikleri kullanımının daha fazla olabileceğini belirtmektedir. O halde bir

müzakereci genel olarak bilinen özelliklerinin yanı sıra duyguların yok sayılması veyahut duygusallığın azaltılması becerilerini edinmeye yönelmelidir (Katz ve Sosa, 2015).

Çalışmaya katılanların anket sorularına, davrandıklarından ziyade davranma niyetinde oldukları şeklinde cevap verme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, çalışmanın davranışlardan ziyade kişilerin konu ile ilgili algılamalarını ölçtüğü düşünülebilir. Ancak Volkema ve Fleury (2002) tarafından davranış boyutu ile algı boyutunu ölçmek üzere yapılan çalışma sonucuna göre davranış boyutu ile algı boyutu arasında belirgin bir fark oluşmamıştır. Bu nedenle çalışmanın aynı zamanda katılımcıların davranışlarını da yansıtabileceği düşünülebilir. Yine de sosyal beğenirlik etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Çalışmanın diğer bir kısıtı örneğine ilişkindir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular kamuda çalışanlara yöneliktir. Bu nedenle çalışmanın bulgularının özel sektörü kapsayacak şekilde genelleştirilmesi uygun olmayabilir. Bu kısıtı ortadan kaldırabilmek için kamu ve özel sektörü kapsayan çalışmalar yapılabilir.

Müzakere ve etik konusu, sonraki çalışmalar açısından araştırmacıların ilgisini çekecek bir konudur. Müzakerede etik özellikle kültürler arası araştırmalar için uygun bir konudur. Küreselleşme ve artan ikili, çok uluslu ve uluslararası görüşmeler ile ivme kazanan işbirlikleri açısından müzakere çalışmaya muhtaç bir alandır. Müzakere konusunda çalışabilecek alanlar; kişilik özelliklerinin ve liderlik tarzlarının grup müzakerelerine etkisi, etik olmayan davranışların algılanmasında hangi etik teoremin benimsendiği ve psikolojik sözleşmenin algıda yaratacağı farklılık olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Acuff, F. L. (2008), *How to Negotiate Anything with Anyone Anywhere Around the World*, 3. Baskı, AMACOM, New York.
- Adler, N. J. (1991), *International Dimensions of Organizational Behavior*, Kent Publishing Company, Boston.
- Adler, R. S. and Bigoness, W. J. (1992), "Contemporary Ethical Issues in Labor Management Relations", *Journal of Business Ethics*, 11, s.351-360.
- Alavoine, C. (2014), *Ethics in Negotiations: The Confrontation between Representation and Practices*, Working Paper Series, 2014-272, IPAG Business School, Paris.
- Al-Khatib, J. A., Malshe, A. and Abdulkader, M. (2008), "Perception of Unethical Negotiation Tactics: A Comparative Study of US and Saudi Managers", *International Business Review*, 17, s.78-102.
- Allhoff, F. (2003), "Business Bluffing Reconsidered", *Journal of Business Ethics*, 45, s.283-289.
- Anton, R. J. (1990), "Drawing the Line: An Exploratory Test of Ethical Behavior in Negotiation", *The International Journal of Conflict Management*, 1 (3), s.265-280.
- Barnett, J. H. and Karson, M. J. (1987), "Personal Values and Business Decisions: An Exploratory Investigation", *Journal of Business Ethics*, 6, s.371-382.
- Basım, N., Çetin, F. ve Tabak, A. (2009), "Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 24, 63, s.20-34.
- Betz, M., O'Connell, L. and Shepard, J. M. (1989), "Gender Differences in Proclivity for Unethical Behavior", *Journal of Business Ethics*, 8(5), s.321-324.
- Carr, A. Z. (1968), "Is business bluffing ethical?", *Harvard Business Review*, January-February, s.143-159.
- Carson, T. (1993), "Second Thoughts About Bluffing", *Business Ethics Quarterly*, Volume 3, Issue 4, s.317-341.
- Carson, T. (2005), "The Morality of Bluffing: A Reply to Allhoff", *Journal of Business Ethics*, 56, s.399-403.
- Carson, T., Wokutch, R. E. and Murrmann, K. F. (1982), "Bluffing in Labor Negotiations: Legal and Ethical Issues", *Journal of Business Ethics*, 1, s.13-22.
- Cramton, P. C. and Dees, J. G. (1993), "Promoting honesty in negotiation: An exercise in practical ethics", *Business Ethics Quarterly*, 3(4), s.359-394.
- Erkuş, A. (2009), "Çalışanların Müzakere Etiği Algılamaları ve Müzakere Sürecindeki Davranışlarına Etkileri", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), s.1-22.
- Erkuş, A., Sığırı, Ü. ve Eroğlu, A. (2011), "Çalışanların Müzakerelerdeki Etik Algılama Düzeyleri ve İzlenim Yönetimi Taktikleri Üzerine Etkileri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), s.367-386.
- Erkuş, A. ve Tabak, A. (2008), "İş Yaşamında Müzakereler: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarıyla İlgili Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, s.397-418.
- Fisher, R., Ury, W. and Patton, B. (1991), *Getting to yes: Negotiating agreement without giving in*, Penguin, New York.
- Ford, R. C. and Richardson, W. D. (1994), "Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature", *Journal of Business Ethics*, 13, s.205-221.
- Forstyh, D. (1980), "A Taxonomy of Ethical Ideologies", *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, s.175-184.

-
- Fulmer, I. S. and Barry, B. (2004), "The Smart Negotiator: Cognitive Ability and Emotional Intelligence in Negotiation", *International Journal of Conflict Management*, 15, s.245-72.
- Godfrey, R. M. (1995), "Negotiating ethically to reduce conflict costs in transnational firms", *International Journal of Management*, 12, s.173-181.
- Katz, N. H. and Sosa, A. (2015), "The Emotional Advantage: The Added Value of the Emotionally Intelligent Negotiator", *Conflict Resolution Quarterly*, 33(1), s.57-74.
- Kelley, H. H. (1966), "A classroom study of the dilemmas in interpersonal negotiations", K. Archibald (ed.), *Strategic interaction and conflict*, Institute of International Studies, Berkeley, CA, s.49- 73.
- Koehn, D. (1997), "Business and Game-Playing: The False Analogy", *Journal of Business Ethics*, 16, s.1447-1452.
- Kohut, G. F. and Corriher, S. E. (1994), "The relationship of age, gender, experience and awareness of written ethics policies to business decision making", *SAM Advanced Management Journal*, 59(1), s.32-39.
- Leary, K., Pillemer, J. and Wheeler, M. (2013), "Negotiation with Emotion", *Harvard Business Review*, 91(1), s. 96-103.
- Lewicki, R. J. (2007), "Walk the Lime: Ethical Dilemmas in Negotiation", *Negotiation*, May, s.4-6.
- Lewicki, R. J., Saunders, D. M. and Barry, B. (2014), *Negotiation*, 7'nci Baskı, McGrawHill-Education, Columbus, OH.
- Lewicki, R. J. and Robinson, R. J. (1998), "Ethical and Unethical bargaining tactics: an empirical study", *Journal of Business Ethics*, 17, s.665-682.
- Messick, D. M. and Bazerman, M. H. (1996), "Ethics for the 21st century: A decision making approach", *MIT Sloan Management Review*, 37 (2), s.9-22.
- Muncy, J. A. and Vitell, S. J. (1992), "Consumer ethics: An investigation of the ethical beliefs of the final consumer", *Journal of Business Research*, 24(4), s.297-311.
- Nelson, D. L. and Quick, J. C. (2000), *Organizational Behavior Foundations, Realities and Challenges*, West Publishing Company, St. Paul,
- OECD (2005), *Managing Conflict of Interest in the Public Sector-A Toolkit*, OECD Publications, Paris, Fransa.
- Özarallı, N. (2015), "Müzakere Sürecine Bakış: Türk Yöneticileriyle Nitel Bir Çalışma", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), s.135-154.
- Peleckis, K. (2013), "International Business Negotiations: Culture, Dimensions, Context", *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3 (7), s.91-99.
- Poškienė, A. (2015), "International Business Negotiations in Small and Medium Organizations", *Engineering Economics*, 42(2), s.53-61.
- Provis, C. (2000), "Ethics, deception and labor negotiation", *Journal of Business Ethics*, 28, s.145-158.
- Putnam, L. L. ve Powers, S. R. (2015), "Developing negotiation competencies", *Communication competence*, Chapter 15, s.367-396.
- Kathryn, J. R. and Tessema, M. T. (2011), "Perceptions and strategies in the negotiation process: a cross-cultural examination of USA, Vietnam and Malaysia", *International Journal of Business and Globalisation*, 6(2), s.198-216.

-
- Robinson, R. J., Lewicki, R. J. and Donahue, E. M. (2000), "Extending and testing a five factor model of ethical and unethical bargaining tactics: introducing the SINS scale", *Journal of Organizational Behavior*, 21, s.649-664.
- Ruegger, D. and King, E. W. (1992), "A study of the effect of age and gender upon student business ethics," *Journal of Business Ethics*, 11(3), s.179-186.
- Schoenfield, M. K. and Schoenfield, R. M. (1991), *The McGraw-Hill 36-hour negotiating course*, McGraw-Hill Companies, Columbus, OH.
- Schweitzer, M. E. (2005), "Negotiators Lie", *Negotiation*, December, s.3-5.
- Schweitzer, M. E. and Croson, R. (1999), "Curtailed Deception: the impact of direct questions on lies and omissions", *The International Journal of Conflict Management*, 10 (3), s.225-248.
- Strudler, A.(1995), "On the ethics of deception in negotiation", *Business Ethics Quarterly*, 5(4), s.805-822.
- Sıgır, Ü., Şişman, F. A. ve Gemlik, H. N. (2010). "Çalışanların Kişilik Özellikleri ile Müzakerecilik Yetenekleri Arasındaki İlişkinin Analizi: Sigortacılık ve Lojistik Sektörlerinde Bir Araştırma", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl:3 No:5, s.101-122.
- Terpstra, D. E., Rozell, E. J. and Robinson, R. K. (1993), "The influence of personality and demographic variables on ethical decisions related to insider trading", *The Journal of Psychology*, 127(4), s.375-389.
- Topcu, M. K. ve Sıgır, Ü. (2013), "Etik Olmayan Müzakere Taktiklerinin Algılanması: Kamu Sektörü Örneği, Poster Bildiri", *1.Örgütsel Davranış Kongresi*, 15-16 Kasım, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Bildiriler Kitapçığı, s. 513-517.
- Usta, S. (2013), *Kamu Yönetiminde Çıkar Çatışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı.
- Usta, S. (2016), "Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorunsal Olarak Çıkar Çatışması ve Kamu Görevi Sonrası İstihdam", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(2), s.1-17.
- Varelius, J. (2006), "Allhoff on Business Bluffing", *Journal of Business Ethics*, 65, s.163-171.
- Varoğlu, A. ve Sıgır, Ü. (2008), *İş, Yönetim ve Diplomasi Dünyasında Müzakere*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Volkema, R. J. (2004), "Demographic, cultural, and economic predictors of perceived ethicality of negotiation behavior: A nine-country analysis", *Journal of Business Research*, 57(1), s.69-78.
- Volkema, R. J. (1999), "Ethicality in Negotiations: An Analysis of Perceptual Similarities and Differences Between Brazil and the United States", *Journal of Business Research*, 45, s.59-67.
- Volkema, R. J. and Fleury, M. T. L. (2002), "Alternative negotiating conditions and the choice of negotiation tactics: A cross-cultural comparison", *Journal of Business Ethics*, 36, s.381-398.

ALTI SİGMA KARA KUŞAK EĞİTİMİ ALACAK PERSONELİN BÜTÜNLEŞİK SWARA VE GİA YÖNTEMLERİ İLE BELİRLENMESİ*

Engin ÇAKIR¹

orcid.org/0000-0002-5906-4178

Ümit KACIR²

orcid.org/0000-0003-3302-7309

ÖZ

Altı Sigma, günümüz kalite yönetim standartlarının üstünde faaliyet gösterilmesine olanak sağlayan ve işletmelere yüksek seviyede katma değer yaratan bir örgüt sistemidir. Bu sistemin işletmelerde iyi işleyebilmesi ve yönetilebilmesi, her şeyden önce üst yönetimin tam desteği ve personelin bu sisteme inanması ile mümkün olabilmektedir. Sistemin yürütücü ve yönlendirici pozisyonunda olan personele kara kuşak adı verilmektedir. Personel içinden yetiştirilmek üzere seçilecek kara kuşakların belirli kriterleri sağlaması da gerekmektedir. Bu çalışmada amaç, kara kuşak eğitimine gönderilecek personelin bütünsel SWARA – Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemi ile belirlenmesi ve işletmenin bu eğitim için katlanacağı masraflarının en aza indirgenmesini sağlayan bir model önerisi sunmaktır. Uygulama, İzmir’de faaliyet gösteren ve Altı Sigma’yı tüm süreçlerinde uygulayan bir üretim işletmesinde yapılmıştır. Öncelikle, işletme üst yönetimi tarafından kara kuşak seçim kriterleri belirlenmiş ve bu kriterlere ait önem düzeyleri SWARA yöntemi ile hesaplanmıştır. Son olarak, yeşilkuşak unvanına sahip personel arasından kara kuşak eğitimine gönderilecek personelin seçimi GİA ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kara Kuşak Seçimi, Altı Sigma, Gri İlişkisel Analiz, SWARA Yöntemi

Jel Kodları: C44, D70, M10, L64

DETERMINING THE EMPLOYEE TO RECEIVE SIX SIGMA BLACK BELT TRAINING WITH INTEGRATED SWARA AND GRA METHODS

ABSTRACT

Six Sigma is a kind of organization system that provides companies to operate over today’s quality management standards and create high level added value. Perfect application and management of this system is possible at the companies, if there is total support of top management and there are wholeheartedly believing employees in this system. It is named black-belt employee who work for executing and leading position in the system. It is also necessary for the employees to perform certain criteria who would be selected for the black belts training.

In this study, it is aimed to determine the employees to receive six sigma black belt training using SWARA-Grey relational analysis (GRA) and to provide a model for minimizing expenses of the company for that training. That application is implemented at a manufacturing company operating in Izmir and applying Six Sigma to all their process. Primarily, black belt selection criteria were determined by the top management at the company and importance level belongs to that criteria were calculated by SWARA method. Lastly, the selection of employees to receive black belt training from the employees who have green belt certificate was determined with GRA.

Keywords: Blackbelt Selection, Six Sigma, Grey Relational Analysis, SWARA Method

Jel Codes: C44, D70, M10, L64

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, engincakir@adu.edu.tr

² Arş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, umit.kacir@adu.edu.tr

Giriş

Altı Sigma yönteminde etkin rol üstlenen kara kuşaklar, karate gibi dövüş sanatlarından türetilmiştir. Siyah bir kemer (bu seviyede olan bir karateci), hem başkalarını eğiten hem de sanatın ustalığını gösteren bir uzmandır. Altı Sigma açısından kara kuşaklar, maksimum maliyeti düşürme veya kârı iyileştirmek için Altı Sigma'nın teknikleri, yöntemleri ve prensiplerinin uygulanmasında beceri gösterir ve çalışırlar. Onlar tipik ekip liderleri ya da Altı Sigma yöntemleri, proje yönetimi ve istatistiksel araçların benzeri olan niceliksel yöntemlerin tipik ustası olan iç danışmanlardır (Justiniono ve Gopaldaswamy, 2005).

Kara kuşaklar, projelerin uygulanması sırasında Altı Sigma ile ilgili iyi derecede mevcut olan bilgileriyle iyileştirme ekibini yönetirler. Kara kuşaklar, Altı Sigma Projesinin işleyişinden ve sonuçlarından birinci derecede sorumlu olan kişidir. Genellikle, süreç analizi ve toplantı yönetim yetenekleri konusunda birkaç haftalık eğitim alırlar (Gürsakal, 2005: 134). İyi derecede istatistik bilgisine sahip kişiler tarafından seçilerek bu göreve atanmaları daha faydalı olur. Müşteri tatmini veya verimlilik artışını etkileyen problemleri ölçme, iyileştirme, çözümlenme ve sonuçları denetlemekle sorumludurlar (Ateş, 2008: 42). Görevlerini proje bitimine kadar başkasına devreden kara kuşaklar, proje sonuçlarını şampiyona bildirirler. Müşteri memnuniyetini artırmak amacıyla uygulanan Altı Sigma iyileştirme süreçlerinin liderliğini yapan kara kuşaklar, uygulanacak olan projenin seçimi, yürütülmesi ve ortaya çıkacak sonuçlarından sorumludurlar. Bu sorumluluğu başarılı bir şekilde yerine getirebilecek gerekli donanıma ve yeteneğe sahip elemanlar projenin başarısı için oldukça önemlidir.

Altı Sigma'nın başarılı olabilmesi için ciddi bir öneme sahip olan kara kuşaklar, içerik açısından sıkı bir eğitim sürecinden geçerek böyle bir göreve hazır hale getirilirler. Proje yöneticisi olarak görevlendirilmiş olan kara kuşak adayları, aldıkları eğitimlerin yanında proje hedeflerine ulaşmak amacıyla Altı Sigma araçlarını kullanırlar ve başarılı olabilmeleri için ise proje hedeflerine ulaşmaları gerekmektedir. Altı Sigma'da başarı için donanımlı kara kuşaklar ile çalışılması gerekmektedir. Donanımlı kara kuşak yetiştirmek ise, işletmeler için masraflı ve personelin zamanını harcayan bir durumdur. Bu sebeple, kara kuşak eğitimi alacak personelin seçimi işletmeler için bir problem teşkil etmektedir. Çok fazla sayıda nitel ve nicel kriter dikkate alınarak, yeşil kuşaklar arasından kara kuşak adayının seçimi bir çok kriterli karar verme problemidir. Literatürde çok sayıda çok kriterli karar verme yöntemi bulunmasına karşın hızlı ve kolay uygulanabilirliğinden ötürü kriter ağırlıklandırmada SWARA yöntemi; yine kolay uygulanabilirliğinden ötürü alternatif kara kuşak adaylarını değerlendirmede Gri İlişkisel Analiz tercih edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve, araştırmanın yöntemi ve literatür taramasına; ikinci bölümünde ise İzmir’de faaliyet gösteren ve Altı Sigma yöntemi uygulayan üretim işletmesinde kara kuşak eğitime gönderilecek personelin seçimi üzerine uygulamasına yer verilmiştir.

Ayrıca, Altı Sigma kuşaklarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi ve seçimi üzerine yapılmış olan bu çalışma, literatürde ilk olması bakımından literatüre ve Altı Sigma uygulayan işletmelere katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada amaç, kara kuşak eğitime gönderilecek personelin bütünlük SWARA – Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile belirlenmesi ve işletmenin bu eğitim için katlanacağı masraflarının en aza indirgenmesidir. Araştırmada işletme bünyesinde bulunan yeşil kuşak seviyesindeki beş çalışan karar vericilerin puanladığı kriterlere uygunluğu ölçüsünde belirlenip, en uygun adayın seçimi amaçlanmıştır.

Bu amaçla öncelikle Altı Sigma ve kara kuşak kavramı ile ilgili bilgi verilecek, daha sonra kara kuşak adayların belirlenmesinde kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden SWARA yöntemi ile Gri İlişkisel Analiz yöntemi konusunda literatür aktarılacaktır.

Altı Sigma Kavramı

Sigma” yunan alfabesinde kullanılan bir harf olarak bilinmektedir. Büyük harf sigma (Σ) matematik bilminde toplam simgesi olarak kullanılırken, küçük harf sigma (σ) ise standart sapmanın simgesi olarak kullanılır ve istatistik - istatistiksel süreç kontrolünde önemli bir ölçü birimidir.

Standart sapma bir dağılma, yayılma, sapma, farklılaşma ölçütüdür. Belirli şartlar altında oluşan değerler arasında farklılaşma büyüdükçe standart sapma büyür ve farklılaşma azaldıkça da küçülür. Ayrıca sigma değeri hataların hangi sıklıkta oluştuğunu gösterdiği gibi daha yüksek sigma değeri daha az hata olasılığını açıklar. Dolayısıyla sigma seviyesi artarken maliyet ve çevrim zamanı azalmakta, aynı zamanda müşteri memnuniyeti de artmaktadır (Öztürk, 2009).

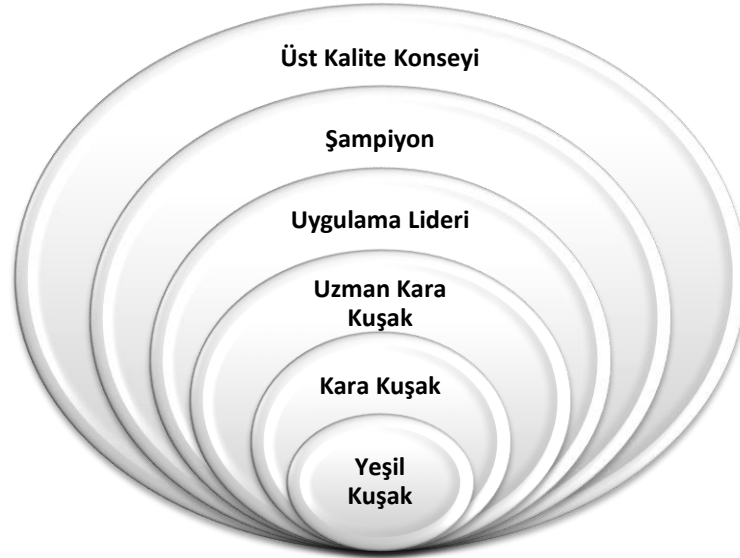
Altı Sigma’da kullanılan sigma, süreçte meydana gelen değişimlerin müşteri gereksinimlerini ne kadar karşıladığını göstermede kullanılmaktadır (Keller, 2005). Burada kullanılan sigma, süreçle ilgili ölçülebilir gözlem değişkenliğini ortalama bazda ölçen bir istatistik araçtır.

Altı Sigma, basit olarak birçok organizasyonda mükemmelliği yakalamada kullanılan bir kalite ölçüm tekniğini ifade eder (Çakır ve Özdemir, 2016). Altı Sigma veri bazlı bir disiplin olmasının yanında; üretimden lojistiğe, üründen servise, her türlü proseste kusurları azaltmayı

amaç edinmiş bir yöntemdir (Turan, Şenkayas ve Başaloğlu, 2008; “What Is Six Sigma?”, 2013).

Altı Sigma Organizasyonu ve Kara Kuşaklar

Altı Sigma yaklaşımı, süreç gücünü ve insan gücünü çok iyi bir şekilde bir araya getirerek bir sinerji sağlamaktadır. Altı Sigma yönteminin başarısı, herkesin oynayacağı rolün çok iyi belirlenmesine bağlıdır. Altı Sigma uygulayan işletmelerde tüm personele aldıkları eğitimin türüne göre farklı unvan, yetki ve sorumluluklar verilir (Baş, 2003). Şekil 1’de de gösterildiği şekliyle, projelerde yer alan görevlilerin görev ve sorumlulukları uzakdoğu sporlarında kullanılan kuşak renkleri ile belirlenmiş ve ast-üst ilişkisi ile belirli bir düzene konulmuştur. Işığışok (2011a), işletmelerde ortaya çıkan verimsizlik, uygunsuzluk, maliyet, hatalar gibi problemler ile mücadele eden ekip üyelerine “problem savaşçıları” demektedir. Altı Sigma yöntemini benimsemiş her bir problem savaşçısına belirli kuşak adları verilmiştir.

Şekil 1. Altı Sigma Organizasyonundaki Roller

Çakır, 2011; Özveri ve Çakır, 2012

Alt başlıklarda bu çalışmanın amacına uygun olarak öncelikle yeşil kuşaklar, daha sonra da kara kuşaklar konusuna yer verilmiştir.

Yeşil Kuşaklar

Yeşil kuşaklar, Altı Sigma ekipleri kurma, ekip üyelerine yardım etme ve Altı Sigma projelerinin fikir aşamasından tamamlanma aşamasına kadar yönetme yeteneğine sahip proje liderleridir (Pyzdek ve Keller, 2010). Altı Sigma araçlarından çok, ölçüm araçlarını iyi bilen ve diğer araçlar konusunda da temel bilgileri olan yeşil kuşaklar, projelerde ekip elemanı olarak çalışırlar. Yeşil kuşağın rolü, ekibe yerel süreç bilgisi sağlamak ve ekibin veri elde

etme faaliyetlerini ve beyin fırtınasını kolaylaştırmaktır. Yeşil kuşaklar günlük işlerini yaparken, Altı Sigma projelerinde de çalışırlar ve işlemsel görevlerini geride bırakan kara kuşaklara benzemezler (Öztürk, 2009).

Yeşil kuşak, karmaşık projelerde proje üyesi olarak veya daha basit projelerde proje lideri olarak yarı zamanlı çalışan kişidir. Yeşil kuşaklar, bir anlamda Altı Sigma projelerinin “yük beygirleri”dir. Olgunlaşmış Altı Sigma organizasyonlarındaki çoğu yönetici yeşil kuşaktır. Yeşil kuşak sertifikasyonu, Altı Sigma organizasyonunda daha üst yönetime gelebilmek için kritik ön koşuldur. Yeşil kuşaklar, daha basit projelere önderlik ederken aşağıdaki sorumlulukları bulunur (Levine ve Gitlow, 2005):

- Proje amacının tanımlanması,
- Proje amacının projenin şampiyonu ile birlikte gözden geçirilmesi,
- Proje için ekip üyelerinin seçilmesi,
- Projenin bütün aşamalarında, şampiyon, uzman kara kuşak, kara kuşak ve süreç sahibiyle iletişim kurma,
- Ekip üyelerine, projenin her aşamasında kolaylık sağlama,
- Toplantılar düzenleme ve lojistiği koordine etme,
- Projenin bütün aşamalarında verileri analiz etme,
- Projenin her aşamasında Altı Sigma araçlarının ve metotlarının kullanılmasında ekip üyelerini yetiştirme.

Yeşil kuşak eğitimleri genel olarak ifade edilirse günde 7-8 saat olmak üzere 9 günlük bir süreyi kapsar. Yeşil kuşak adayına 4 tam gün Tanımlama ve Ölçme eğitimi, 3 gün Analiz ve İyileştirme eğitimi ve 2 gün Kontrol eğitimi verilir (Işığışık, 2011b).

Kara Kuşaklar

Müşteri memnuniyetini artırmak amacıyla uygulanan Altı Sigma iyileştirme süreçlerinin liderliğini yapan kara kuşaklar, uygulanacak olan projenin seçimi, yürütülmesi ve ortaya çıkacak sonuçlarından sorumludurlar. Bu sorumluluğu başarılı bir şekilde yerine getirebilecek gerekli donanım ve yeteneğe sahip elemanlar projenin başarısı için oldukça önemlidir.

Kara kuşaklar, kuruluşun performansını olumsuz etkileyen öncelikli problemleri bir daha meydana gelmemek üzere çözmeye odaklı çalışmalar yürütürler (Yağcızeybek, 2007).

Kara kuşakların genel olarak görevleri şunlardır (Baş, 2003:27);

- İyileştirme projesini oluşturup kalite şampiyonuna teklif etmek,

-
- İyileştirme projelerinin kapsamı ve konusu ile ilgili değişiklikleri kalite şampiyonuna teklif etmek,
  - Takım üyelerini oluşturmak veya oluşturulmasında kalite şampiyonuna yardımcı olmak,
  - Takım üyelerinin iş/görev dağılımını yapmak,
  - İyileştirme projesini yönetmek ve projenin vaktinde tamamlanmasını sağlamak,
  - Bilgi ve kaynak ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu ihtiyaçları kalite şampiyonuna bildirmek,
  - Takım üyelerine Altı Sigma araçlarının kullanımı ve proje görevlerinin yerine getirilmesi esnasında teknik destek sağlamak.

Proje ekip liderleri olarak bu kişiler hem teknik (analitik, istatistiksel) hem de beşerî (liderlik, sosyal) bir takım becerilere sahip olmalıdır. Bu beceriler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Byrne, 2003: 47),

- Şirketin iş stratejilerini ve hedeflerini net bir şekilde benimsemiş olmalıdır.
- Güçlü bir süreç yaklaşımına sahip olmalıdır.
- İstatistiksel/analitik araç ve tekniklerinin uygulanması için gereken beceri ve bilgiye sahip olmalıdır.
- Güçlü öğretme ve ekip kurma becerisine sahip olmalıdır.
- Değişim yönetimi beceri ve deneyimine sahip olmalıdır.
- Çapraz fonksiyonlu takımlar ile iş yapma becerisine sahip olmalıdır.

Genellikle kara kuşaklar 100 işçiden mesul olurlar. 100 işçi sorumluluğunda projeleri yöneten kara kuşaklara destek amacıyla 20 tane yeşil kuşak olmalıdır. 20 kişilik bir kara kuşak grubuna ise 1 uzman kara kuşak düşmelidir. Bu durum neticesinde 2000 işçiye 1 uzman, 5 işçiye de 1 yeşil kuşak düşmelidir (Başaloğlu, 2007). Özetle kara kuşaklar, aday seviyesindeyken 4 haftalık periyotlar halinde 4 aylık bir eğitim alıp bu uzmanlık seviyesine yükselirler. İyileştirme projelerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için ekipler kurup yönetirler. Proje esnasında alınan sonuçların iyi bir şekilde analiz edebilmesi için iyi bir program ve istatistik bilgisine sahip olmaları gerekir. Son aşamada sonuçları şampiyona iletme görevini gerçekleştirirler.

Kara kuşak eğitimine tabi tutulacak personelin seçimi ise, çok kriterli karar verme problemidir. Literatürde kara kuşak seçimine ilişkin akademik çalışma bulunmamasına karşın, bazı web kaynaklı bilgilere rastlanmıştır:

Waxer (2010), Altı Sigma kara kuşak adaylarını belirlemede, “Müşteri savunuculuğu”, “tutku, hırs”, “değişim liderliği”, “iletişim”, “iş zekâsı”, “proje yönetimi”, “teknik yetenek”, “akım oyuncusu ve lideri”, “sonuç odaklılık” ve “eğlence” kriterlerinden söz etmiştir.

Six Sigma Online (t.y.), kara kuşak adaylarının “müşteriyi tanıma”, “kişisel özellikler”, “liderlik özellikleri”, “iyi iletişim” ve “teknik yetenek” özelliklerine sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Graves (2016), iyi bir kara kuşakta olması gereken özelliklerden bahsetmiştir. Bu özellikler; “değişim temsilcisi”, “lider”, “iletişim” “iş stratejisti” ve “Altı Sigma tutkusu” olarak sıralanmıştır.

Uygulamanın yapıldığı üretim işletmesinde kara kuşaklar ve yöneticiler ile yapılan görüşmeler sonucunda, kara kuşak adaylarını değerlendirme kriterlerinin Tablo 3’teki gibi olmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Yöneticilerin en temel problemi zamanında ve en doğru kararı vermektir. Alt, orta ve üst kademe yöneticileri kısa, orta ve uzun dönemde stratejik ve operasyonel kararlar vermek durumundadır. Doğru ve zamanında karar verebilmek ise, karar vericilere önemli avantajlar sağlamaktadır (Tecim, 2011).

Karar verme, karar vericilerin farklı alternatiflerle karşı karşıya bulunduğu durumlarda bu alternatifler arasından amaca en uygun olanını seçmedir (Tekin, 2008). Bir kararın iyi veya kötü olması, muhtemel alternatiflere, erişilebilen verilere ve karar vermek için kullanılan kriterlere bağlıdır (Timor, 2010). Şekil 2, karar verme sürecini özetlemektedir (Hillier ve Lieberman, 2001; Erdem, 2013).

Şekil 2. Karar Verme Süreci

Günümüzde gerek bireysel gerekse daha büyük ölçekli kararlar almak durumunda olan insanoğlu, aldıkları kararlarda birden fazla kriteri dikkate alarak hareket etmek durumundadır (Yıldırım ve Önder, 2014).

Yapılan literatür araştırması sonucunda Altı Sigma yöntemini uygulayan işletmelerin kara kuşak eğitimi için görevlendirdiği adayların seçiminde birçok kriter olduğu belirlenmiştir. Bu kriterlerin personel seçiminde hangilerinin kullanılacağı yine işletme bünyesinde bulunan uzman karar vericiler tarafından belirlenmiştir. Kara kuşak adayına istenen personelin seçimi için gereken on kriter araştırmaya tabi tutulmuştur. Belirlenen bu kriterlerin karar vericilerin gözüyle önem sırası ve ağırlıkları SWARA yöntemiyle analiz edilmiştir. SWARA yöntemiyle sıralanan kriterler Gri İlişkisel Analiz ile birleştirilerek adayların özellikleri doğrultusunda en uygun olan tespit edilmeye çalışılmıştır.

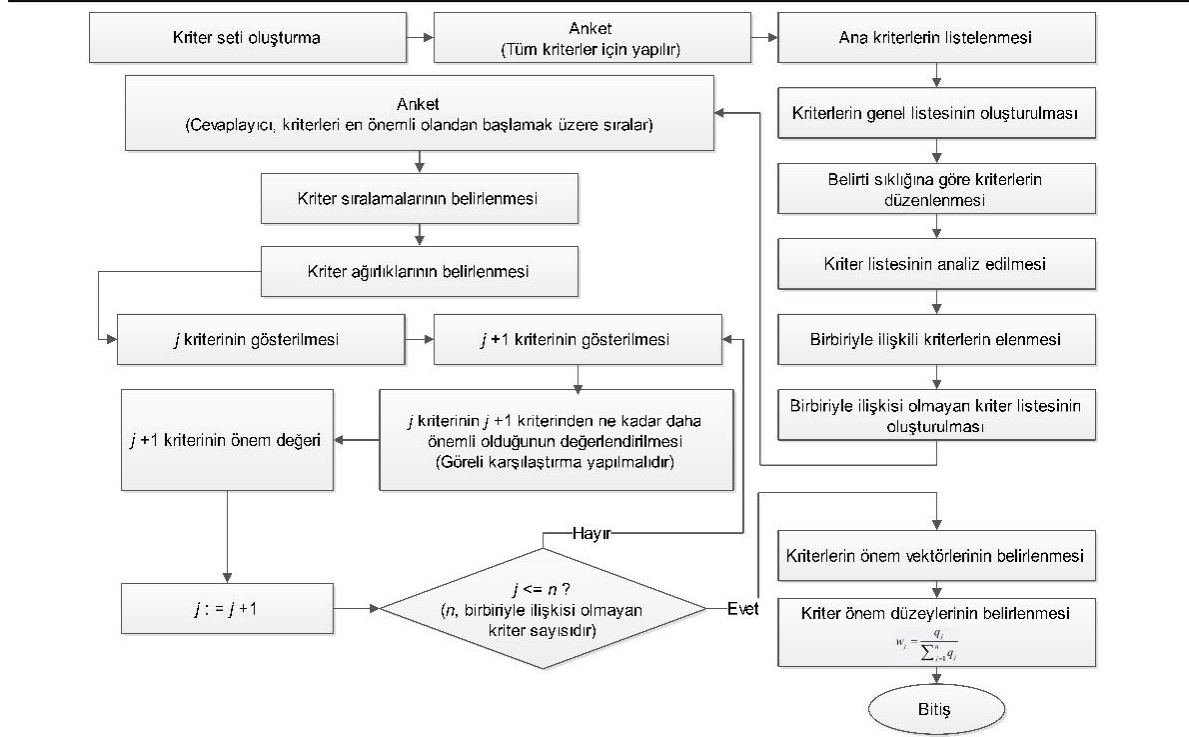
SWARA Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer alan ve son zamanlarda sıklıkla kullanılmaya başlanan SWARA yöntemi, ilk olarak Keršulienė, Zavadskas ve Turskis (2010) tarafından ortaya konulmuştur. SWARA yöntemi, mevcut çevresel ve ekonomik durumları dikkate alan karar vericilere kendi önceliklerini seçme konusunda fırsat tanımaktadır. Ayrıca karar verici olarak belirlenen uzmanların rolü bu yöntemde daha da önemlidir.

SWARA yöntemi ile ilgili literatür incelendiğinde birçok problemin çözümünde kullanılmıştır. Tablo 1’de SWARA yöntemi ile yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. SWARA Yöntemi Literatür İncelemesi

Kaynak	Çözüm
Keršulienė vd., 2010	Uyumsuzluk özümü
Keršulienė ve Turskis, 2011	Mimar seçimi
Hashemkhani Zolfani vd., 2013	Optimal mekanik havalandırma alternatifinin seçimi
Alimardani vd., 2013	Tedarikçi seçimi
Hashemkhani Zolfani, Zavadskas ve Turskis, 2013	Ürün dizaynı
Aghdaie, Hashemkhani Zolfani ve Zavadskas, 2013	Makine parçası seçimi
Hashemkhani Zolfani ve Saparuskas, 2013	Enerjide sürdürülebilirliği değerlendirme göstergeleri
Hashemkhani Zolfani ve Banihashemi, 2014	Personel seçimi
Hashemkhani Zolfani ve Saparuskas, 2013	Yatırım önceliklendirme
Vafaeipour vd., 2014	Güneş enerji santrallerinin kurulacağı bölgenin seçimi
Aghdaie, Hashemkhani Zolfani ve Zavadskas, 2014a	Tedarikçi kümeleme ve sıralama
Aghdaie, Hashemkhani Zolfani ve Zavadskas, 2014b	Satış şubesi seçimi
Dehnavi vd., 2015	Bölgesel heyelan tehlikesinin değerlendirilmesi
Nezhad vd., 2015	Ar-ge projesi seçimi
Karabasevic vd., 2015	İşe alınacak maden mühendisi adaylarının seçimi
Stanujkic, Karabasevic ve Zavadskas, 2015	Paket tasarımı seçimi
Karabasevic vd., 2016	Personel seçimi
Karabasevic, Paunkovic ve Stanujkic, 2016	Sosyal sorumluluk alma düzeylerine göre işletme seçimi
Tuş Işık ve Aytaç Adalı, 2016	Otel seçimi
Shukla, Mishra, Jain ve Yadav, 2016	ERP sistemi seçimi
Çakır, 2016	Müteahhit seçimi
Yazdani, Zavadskas, Ignatius ve Abad, 2016	Malzeme seçimi
Çakır, 2017	Makine seçimi
Juodagalvienė vd., 2017	Ev planı şeklinin değerlendirilmesi

Şekil 3. SWARA Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Şekil 3'te, SWARA yöntemi ile yapılan kriter ağırlıklandırma işleminin geniş çaplı iş akışı görülebilir. Yöntemde değerlendirmeye alınacak kriterlerin (Şekil 3'teki "Birbiriyle ilişkisi olmayan kriter listesinin oluşturulması" adımı) belirlenmesi durumunda ise, aşağıda yer alan 5 adımda kriter ağırlıkları belirlenebilmektedir (Kerşulienė vd., 2010).

1. Adım: Kriterler en önemliden başlamak üzere sıralanır.

2. Adım: İkinci kriterden başlayarak, her bir kriter için görelî önem düzeyleri belirlenir. Bunun için, j kriteri ile bir önceki kriter ($j-1$) karşılaştırılır. Kerşulienė vd. (2010) bu orana "ortalama değerin karşılaştırmalı önemi" olarak adlandırmış ve s_j simgesi ile göstermişlerdir .

3. Adım: Katsayı (k_j) aşağıdaki eşitlikle belirlenir:

$$k_j = \begin{cases} 1 & j=1 \\ s_j + 1 & j>1 \end{cases} \quad (1)$$

4. Adım: Önem vektörü q_j , aşağıda yer alan eşitlikle hesaplanır:

$$q_j = \begin{cases} 1 & j=1 \\ \frac{x_{j-1}}{k_j} & j>1 \end{cases} \quad (2)$$

x_{j-1} notasyonu q_{j-1} 'e işaret etmektedir.

5. Adım: Kriterlere ait ağırlıkların (w_j) hesaplama işlemi ise, aşağıdaki eşitlikle sağlanır:

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^n q_k} \quad (3)$$

w_j, j kriterinin görece önemini göstermektedir.

Gri İlişkisel Analiz Yöntemi

Gri İlişkisel Analiz dinamik süreç gelişiminde faktörler arasındaki benzerlik ve farklılıkları araştıran bir sayısal analiz yöntemidir (Chang, Tsai ve Chen, 2003). Literatürde alternatiflerin değerlendirildiği birçok çalışmada Gri İlişkisel Analiz yönteminin tercih edildiğini görmek mümkündür. Tablo 2’de Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile ilgili literatür incelemesine yer verilmiştir.

Tablo 2. Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Literatür İncelemesi

Kaynak	Çözüm
Wu, 2002	Alternatif olarak ele alınan teknik ölçümlerinin yapılması
Lin ve Ho, 2003	Kimyasal-Mekanik cilalama süreci parametrelerinin değerlendirilmesi
Fung, 2003	Enjeksiyon kalıplama işlemi parametrelerinin optimizasyonu
Tsai, Chang ve Chen, 2003	Satıcı değerlendirme
Chang, Tsai ve Chen, 2003	Dekatlon yarışmasında atletlerin elde ettiği puanların değerlendirilmesi
Tosun, 2006	Optimum parça işleme parametrelerinin belirlenmesi
Üstünişik, 2007	Türkiye’deki sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması
Kung ve Wen, 2007	Finansal performansın değerlendirilmesi
Chan ve Tong, 2007	Malzeme seçimi
Lu, Lin ve Lewis, 2008	Motorlu araçlarda enerji tüketiminin analizi
Çaydaş ve Haşçalık, 2008	Optimum lazer kesme parametrelerinin belirlenmesi
Kuo, Yang ve Huang, 2008	Tesis yerleşimi
Tzeng, Lin, Yang ve Jeng, 2009	CNC torna işlemi parametrelerinin optimizasyonu
Chen ve Ou, 2009	Bozulabilir gıda için satış tahmin modeli
Zhai, Khoo ve Zhong, 2009	Ürün geliştirmede tasarım kavramının değerlendirilmesi
Lin, Lee ve Chang, 2009	Uzman tanı modeli
Yılmaz ve Güngör, 2010	Tornalama parametrelerinin optimizasyonu
Lee ve Lin, 2011	Ofis binalarının enerji performansının değerlendirilmesi ve sıralanması
Uçkun ve Girginer, 2011	Türkiye’deki bankaların performanslarının değerlendirilmesi
Peker ve Baki, 2011	Türk sigortacılık sektöründe performans ölçümü
Sarucan vd., 2011	Yenilenebilir elektrik üretim teknolojilerinin seçimi
Sumrit, Anuntavoranich ve Vadhanasindhu, 2012	Dış teknoloji inovasyon elde etme biçiminin seçimi
Çakmak, Baş ve Yıldırım, 2012	Üretim hatalarının incelenmesi
Goyal ve Grover, 2012	İleri üretim sistemlerinin sıralanması
Sofyalıoğlu ve Öztürk, 2012	Öncelikli hata türlerinin belirlenmesi
Hasani, Tabatabaei ve Amiri, 2012	Eğirme ipliklerinin optimum proses parametreleri
Saha ve Mandal, 2013	Torna işleme parametrelerinin optimizasyonu
Wang, Hsieh ve Sie, 2014	Tayvan misafirlik şirketlerinin performanslarının değerlendirilmesi
Rajesh ve Ravi, 2015	Esnek tedarik zincirlerinde tedarikçi seçimi
Hepsen ve Yıldırım, 2015	Latin Amerika ve Karayipler ekonomilerin sıralaması
Senger ve Albayrak, 2016	Personel Değerlendirme
Das, Mishra, Chaubey ve Singh, 2016	İmalat süreci parametrelerinin optimize edilmesi
Hua vd., 2016	Bitkisel ilaç bileşenlerinin belirlenmesi
Yan vd, 2016	Su kalite indeksinin iyileştirilmesi
Yan, Li, Zhao, Zhang ve Zhao, 2016	Enerji tasarrufu için makine ve kesme parametrelerinin optimizasyonu
Vijaya, Sharavanan ve Jeykrishnan, 2017	CNC makinesinin delme işlem parametrelerinin optimizasyonu
Anh, Nguyen, Lee ve Shin, 2017	Yüksek çözünürlüklü iletken hatlarının basılması
Hussain, Arain ve Malik, 2017	Çoklu iplik özelliklerinin optimizasyonu

Gri İlişkisel Analiz yöntemi altı adımdan oluşur. Bu adımlar şu şekildedir (Lu, Lin ve Lewis, 2008; Yılmaz ve Güngör, 2010):

1. Adım: Başlangıç karar matrisi oluşturulur. Karar matrisinde m sayıda alternatif, n sayıda kriter olduğu varsayılır.

$$X = \begin{bmatrix} x_1(1) & x_1(2) & \dots & x_1(n) \\ x_2(1) & x_2(2) & \dots & x_2(n) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_m(1) & x_m(2) & \dots & x_m(n) \end{bmatrix} \quad (4)$$

Burada $x_i(j)$, i 'inci alternatif dizisinde j 'inci kritere karşılık gelen değeri ifade eder.

2. Adım: Burada referans serisi ve karşılaştırma matrisi oluşturulur. Referans seri ideal bir alternatifin kriterlerde alacağı değerler ortaya konularak oluşturulabilir ya da mevcut alternatifler arasında, her bir kriter için en iyi skorların kullanılması ile belirlenebilir. Bir önceki adımda oluşturulan karar matrisindeki ilk satıra referans serisi eklenerek karşılaştırma matrisine ulaşılır.

$$x_0^*(j) = \max_{i=1}^n \{x_i^*(j)\} \quad (5)$$

$$x_0^*(j) = \{x_0^*(1), x_0^*(2), \dots, x_0^*(n)\} \quad (6)$$

3. Adım: Bu adımda verilerin tekdüze hale getirilebilmesi için normalizasyona tabi tutulması gerekmektedir. Normalizasyon işlemi kriterlerin özelliğine göre üç farklı biçimde yapılmaktadır.

“En büyük değer katkı daha iyi” için normalizasyon işleminde,

$$x_i^*(j) = \frac{x_i(j) - \min_j [x_i(j)]}{\max_j [x_i(j)] - \min_j [x_i(j)]} \quad (7)$$

eşitliğinden yararlanılır.

“En küçük değer katkı daha iyi” için normalizasyon işleminde,

$$x_i^*(j) = \frac{\max_{i=1}^n [x_i(j)] - x_i(j)}{\max_{i=1}^n [x_i(j)] - \min_{i=1}^n [x_i(j)]} \quad (8)$$

eşitliğinden yararlanılır.

“İdeal değer katkı en iyisi” için $\min_{i=1}^n [x_i(j)] \leq x_{idl}(j) \leq \max_{i=1}^n [x_i(j)]$ şartını sağlamak

koşulu ile normalizasyon işleminde,

$$x_i^*(j) = 1 - \frac{|x_i(j) - x_{idl}(j)|}{\max \{ \max_{i=1}^n [x_i(j)] - x_{idl}(j); x_{idl}(j) - \min_{i=1}^n [x_i(j)] \}} \quad (9)$$

eşitliğinden yararlanılır. $x_{idl}(j)$, j 'inci kriter için hedef değerdir.

4. Adım: x_0^* ve x_i^* arasındaki mutlak farklar bulunarak, mutlak değer tablosu oluşturulur.

$$\Delta_{0i} = |x_{0}^*(j) - x_i^*(j)| \quad (10)$$

$$\Delta_{0i} = \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(n) \\ \Delta_{02}(1) & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(n) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \Delta_{0m}(1) & \Delta_{0m}(2) & \dots & \Delta_{0m}(n) \end{bmatrix} \quad (11)$$

5. Adım: Bu adımda gri ilişkisel katsayı matrisi oluşturulur. Bunun için matristeki her bir eleman eşitlik 12 kullanılarak hesaplanır.

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{min} + \zeta \Delta_{maks}}{\Delta_{0i}(j) + \zeta \Delta_{maks}} \quad (12)$$

$$\Delta_{maks} = \max_i \max_j \Delta_{0i}(j) \quad (13)$$

$$\Delta_{min} = \min_i \min_j \Delta_{0i}(j)$$

ζ parametresi, ayırıcı katsayısı olarak bilinmekte ve 0 ile 1 ($0 \leq \zeta \leq 1$) arasında değerler almaktadır. ζ ayırıcı katsayısı Δ_{0i} ile Δ_{maks} arasında farkı ayarlamaktadır. $\zeta = 1$ olduğunda ayırıcılık en üst seviyede; $\zeta = 0$ olduğunda ise, ayırıcılık en alt seviyede olmaktadır. Literatürde genel itibariyle ayırıcı katsayısı $\zeta = 0,5$ olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada ayırıcı katsayısı 0,5 olarak alınacaktır.

6. Adım: Gri ilişkisel dereceler bu adımda hesaplanır. Hesaplanan gri ilişkisel derece ile karşılaştırılan x_i^* serisinin x_0^* referans serisine ne derece benzer olduğu görülebilecektir. Kriterlerin eşit önemde olduğu durumlarda serinin gri ilişkisel derecesi eşitlik 14 ile hesaplanmaktadır.

$$\Gamma_{0i} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma_{0i}(j) \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (14)$$

Kriterler farklı ağırlıklara sahip ise, serinin gri ilişkisel derecesi eşitlik 15 ile hesaplanmaktadır.

$$\Gamma_{0i} = \sum_{j=1}^n [q_j \otimes \gamma_{0i}(j)] \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \quad (15)$$

Bu çalışmada SWARA yönteminden elde edilen her bir kriter ağırlığı (q_j), eşitlik 15'te yer bulmuştur.

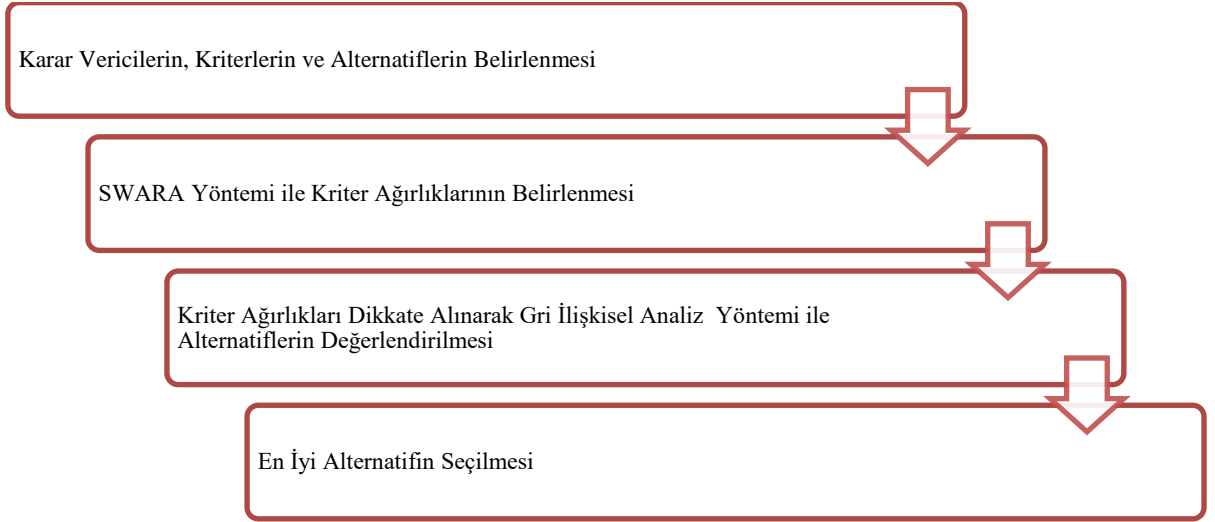
Hesaplanan gri ilişkisel dereceler büyükten küçüğe sıralanarak; en yüksek gri ilişkisel dereceye sahip alternatif, en iyi alternatif olmaktadır.

SWARA - Gri İlişkisel Analiz Yöntemlerinin Bütünleştirilmesi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinin bütünleşik hale getirildiği çok sayıda çalışmaya literatürde karşılaşmak mümkündür. Çalışmalardaki ortak yapı genel anlamda şu şekildedir:

çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP, Entropi, SWARA vb. yöntemler ile değerlendirme kriterlerinin önem düzeyleri (ağırlıkları) ortaya konulmakta; TOPSIS, VIKOR, COPRAS, Gri İlişkisel Analiz gibi farklı birçok kriterli karar verme yöntemi ile de alternatiflerin değerlendirilmesi yoluna gidilmektedir.

Bu çalışmada da çok kriterli karar verme yöntemlerinden SWARA yöntemi ile kriter ağırlıkları tespit edilecek; Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile alternatifler değerlendirilecektir. SWARA - Gri İlişkisel Analiz yöntemlerinin özet haldeki bütünleştirme işlemi, Şekil 4'teki adımlar izlenerek yürütülmüştür.

Şekil 4. SWARA - Gri İlişkisel Analiz Bütünleştirme Aşamaları

Uygulama Çalışması ve Bulgular

Bu çalışmada, İzmir'de faaliyet gösteren ve Altı Sigma yöntemi uygulayan bir üretim işletmesinde yeşil kuşaklar arasından seçilecek kara kuşak adaylarının SWARA temelli Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya veri hazırlamak amacıyla İzmir'de faaliyet gösteren ve Altı Sigma yöntemi uygulayan üretim işletmesi uzmanlarıyla görüşülmüştür. Araştırmanın bulguları aşamasında kara kuşak eğitimine tabi tutulacak çalışanların seçiminde kullanılan kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlere ait önem düzeyleri (ağırlıkları), beş kişilik bir ekipten oluşan karar vericilerin görüşleri neticesinde SWARA yöntemi ile belirlenmiştir. Daha sonraki aşamada ağırlıkları belirlenen kriterler de dikkate alınarak, her bir adayın Gri İlişkisel Analiz Yöntemi yardımıyla analizi gerçekleştirilmiş ve eğitime gönderilecek kara kuşak adayı belirlenmiştir.

Kriterlerin SWARA Yöntemi ile Ağırlıklandırılması Aşaması

Kara kuşak eğitime alınacak adayın belirlenmesinde kullanılacak olan değerlendirme kriterlerinin uzmanlar ve literatür dikkate alınarak Tablo 3'teki gibi olmasına karar verilmiştir.

Tablo 3: Kara Kuşak Adaylarını Değerlendirme Kriterleri

Kriterler	Açıklama
C ₁ Altı Sigma ile ISO Kalite Yönetim Sistemlerini İyi Derecede Bilme	Kara kuşak adaylarının Altı Sigma hakkında özel ve detaylı bilgilere sahip olması şart değildir. Bunları kara kuşak eğitimini alırken öğrenecektir. Ancak kara kuşak adayı olabilmek için Altı Sigma ve ISO kalite yönetim sistemlerini iyi derecede bilmesi gerekir.
C ₂ Değişimde Öncülük Etme Yeteneğinin Olması	Kara kuşaklar görevi ne olursa olsun değişim ajanı olarak performanslarını ispat etmişlerdir. Kara kuşak adayı seçimi için yapılan mülakat esnasında, statükoya karşı nasıl mücadele ettikleri ve değişimi nasıl sağladıkları sorulmalıdır. Birey eğer bunu yapmamışsa kara kuşak pozisyonu için doğru kişi olmayabilir. Örgütün değiştirilmesi ve işin nasıl başarılı olduğu mevcut durum yanlısı çalışanları üzebilir. Bu durum karşısında değişim gerçekleştirilirken değişim ajanları ve değişim liderleri olumlu değişim ortamını sağlamalıdır.
C ₃ Çeşitli İş Deneyimlerine Sahip Olması	Çeşitli iş deneyimlerine sahip olması kara kuşak eğitime gönderilecek adayların bir yönünün daha takdir edilmesini sağlar. Eğer aday üniversitelerin istatistik programından mezun olmuş ise, orada öğrendikleri beceri ve araçlardan yararlanmaya çalışacaklardır. Ayrıca adaylar projeleri ve olayları daha bütünsel olarak değerlendirebilirler.
C ₄ Güvenilir ve Dürüst Olması	Adayların güvenilir ve dürüst olması bir kara kuşak adayı için değiştirilemez ve pazarlık edilemez özelliklerdir.
C ₅ İletişim Kabiliyetinin Olması	Kara kuşaklar etkili iletişimcilerdir ve görev aldıkları görevlerin hepsi için iletişim önemlidir. İletişim esnasında anlaşılır bir şekilde konuşabilmelidirler. Kara kuşaklar hangi kademe çalışırsa çalışsın muhatabının çeşitli ihtiyaçlarını anlamak ve endişelerini gidermek için etkili bir iletişim kurmalıdır.
C ₆ Liderlik Vasfına Sahip Olması	Kara kuşakların yapılan işin liderleridir. İşin gelişimiyle Altı Sigma projelerini birleştirmek için yeteneklerini sergilemeleri gerekmektedir. Ayrıca kara kuşaklar kaynakları ve gereksinimleri ilk aşamada yönetebilmelidir. Bunları yönetebilmek için deneyimden gelen proje yönetimiyle ilgili temel bilgiler gereklidir. Kara kuşaklar çeşitli alanlarda tecrübe sahibi olurlarsa, projenin özelliklerinin çoğunu anlayabileceklerdir.
C ₇ Müşteri Odaklı Olması	Müşteriler ürün ve hizmet süreçlerinin en son alıcılarıdır. Kara kuşakların projelerdeki tüm çabalarının asıl muhatabıdır. Bu sebeple müşteri ihtiyaçlarını iyi bir şekilde anlama iyileştirmenin anahtarıdır.
C ₈ Proje Yönetimi Konusunda Yetenekli Olması	Altı Sigma tek seferde bir projeyi başarabilir. Kara kuşakların gereksinimleri, kaynakları ve zaman çizelgesini yönetmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Proje yönetimi temel bilgileri ve proje yönetimi deneyimi kara kuşak adaylığı için önemlidir.
C ₉ Sonuç Odaklı Olması	Kara kuşakların iş için maddi mali sonuçlar üretmesi ve uygulaması beklenir. Başarıyı kanıtlamak için hızlı ve sıkı çalışmalıdırlar.
C ₁₀ Teknik Yeteneğe Sahip Olması	Kara kuşak adayının mühendislik veya istatistik mezunu olması şart değildir. Ancak projelerin yürütülmesi için her durumda iyileştirme stratejilerini belirlemek için verileri toplamak ve analiz etmek için kara kuşaklar gereklidir. Bazı teknik yetenekleri olmadan bir kara kuşak boşuna çabalayacaktır.

Tablo 3'teki değerlendirme kriterlerinin önem düzeylerinin belirlenebilmesi için, beş karar verici belirlenmiştir. Öncelikle, SWARA yönteminin ilk adımı olan kriterlerin en önemliden en az önemliye sıralanması işlemi her bir karar verici tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Sıralama sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Tabloya göre, karar verici 1 (KV₁) için en önemli kriterin "C₄ - Güvenilir ve Dürüst Olması" kriteri olduğu görülebilmektedir.

Tablo 4: Karar Vericilere Göre Kriter Sıralamaları

	KV ₁	KV ₂	KV ₃	KV ₄	KV ₅
C ₁	2	1	6	2	3
C ₂	10	7	4	8	9
C ₃	9	8	9	3	10
C ₄	1	4	3	4	2
C ₅	4	2	2	10	5
C ₆	3	3	8	9	1
C ₇	5	5	7	1	8
C ₈	6	9	1	5	4
C ₉	8	10	5	7	7
C ₁₀	7	6	10	6	6

Tablo 4'te yer alan kriterler en önemli olanı ilk sırada olmak üzere, Tablo 5'teki gibi sıralanmış ve ikinci kriterden itibaren her bir kriter için göreceli önem düzeyleri (s_j) karar vericiler tarafından ayrı ayrı belirlenmiştir. Örneğin, karar verici 1 için C₄ kriteri ile C₁ kriteri arasında karşılaştırmalı önem düzeyi 0,25'tir.

Tablo 5. Kriterlerin Karar Vericiler Düzeyinde Karşılaştırmalı Önemi

Önem Sırası	KV ₁		KV ₂		KV ₃		KV ₄		KV ₅	
	Sıra	s_j	Sıra	s_j	Sıra	s_j	Sıra	s_j	Sıra	s_j
1	C ₄	/	C ₁	/	C ₈	/	C ₇	/	C ₆	/
2	C ₁	0,25	C ₅	0,10	C ₅	0,10	C ₁	0,10	C ₄	0,10
3	C ₆	0,10	C ₆	0,15	C ₄	0,25	C ₃	0,20	C ₁	0,25
4	C ₅	0,05	C ₄	0,25	C ₂	0,10	C ₄	0,25	C ₈	0,45
5	C ₇	0,20	C ₇	0,40	C ₉	0,05	C ₈	0,50	C ₅	0,30
6	C ₈	0,15	C ₁₀	0,35	C ₁	0,10	C ₁₀	0,40	C ₁₀	0,20
7	C ₁₀	0,10	C ₂	0,40	C ₇	0,30	C ₉	0,30	C ₉	0,30
8	C ₉	0,20	C ₃	0,05	C ₆	0,15	C ₂	0,25	C ₇	0,10
9	C ₃	0,25	C ₈	0,20	C ₃	0,15	C ₆	0,10	C ₂	0,05
10	C ₂	0,15	C ₉	0,35	C ₁₀	0,25	C ₅	0,20	C ₃	0,05

SWARA yöntemiyle yapılan kriter ağırlıklandırma adımları ise, şu şekilde devam etmektedir; Öncelikle, Eşitlik 1 ile s_j 'ler yardımıyla, katsayı (k_j) değerlerine ulaşılmıştır. Ardından Eşitlik 2 kullanılarak, her bir kriter için önem vektör (q_j) değerleri hesaplanmıştır. Son olarak, kriterlere ait ağırlıklar (w_j) Eşitlik 3 ile hesaplanmıştır. Karar verici 1'e ait her bir kriter için hesaplanan k_j , q_j ve w_j değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. SWARA Yöntemi ile Karar Verici 1'e Ait Kriter Ağırlıklarının Hesaplama

Sıralama	Kriterler	s_j	k_j	q_j	w_j
1	C ₄	/	1,00	1,00	0,175
2	C ₁	0,25	1,25	0,800	0,140
3	C ₆	0,10	1,10	0,727	0,127
4	C ₅	0,05	1,05	0,693	0,121
5	C ₇	0,20	1,20	0,577	0,101
6	C ₈	0,15	1,15	0,502	0,088
7	C ₁₀	0,10	1,10	0,456	0,080
8	C ₉	0,20	1,20	0,380	0,067
9	C ₃	0,25	1,25	0,304	0,053
10	C ₂	0,15	1,15	0,265	0,046

Tablo 6'da, Karar Verici 1 için yapılan hesaplamaların diğer karar vericiler için de yapılması sonucu elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 7'ye çıkarılmıştır.

Tablo 7. Kriterlerin KV'lar Bazında Hesaplanan Ağırlıkları

Kriterler	KV ₁	KV ₂	KV ₃	KV ₄	KV ₅
C ₁	0,140	0,203	0,097	0,195	0,154
C ₂	0,046	0,049	0,112	0,038	0,045
C ₃	0,053	0,046	0,056	0,163	0,043
C ₄	0,175	0,129	0,123	0,130	0,192
C ₅	0,121	0,185	0,154	0,029	0,081
C ₆	0,127	0,161	0,065	0,035	0,211
C ₇	0,101	0,092	0,074	0,215	0,047
C ₈	0,088	0,039	0,169	0,087	0,106
C ₉	0,067	0,029	0,106	0,048	0,052
C ₁₀	0,080	0,068	0,045	0,062	0,068

Her bir karar vericiye ait kriter ağırlıklarının geometrik ortalamasının normalize edilmesi sonucu elde edilen kriter ağırlıkları ise, Tablo 8'de gösterilmiştir. Karar vericilerin değerlendirmeleri sonucunda, en önemli kriterin 0,167 değeriyle “C₁ – Altı Sigma ile ISO Kalite Yönetim Sistemlerini İyi Derecede Bilme” kriteri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Nihai Kriter Ağırlıkları

Kriterler	Nihai Kriter Ağırlığı	Önem Sırası
C ₁ Altı Sigma ile ISO Kalite Yönetim Sistemlerini İyi Derecede Bilme	0,167	1
C ₂ Değişimde Öncülük Etme Yeteneğinin Olması	0,059	10
C ₃ Çeşitli İş Deneyimlerine Sahip Olması	0,069	8
C ₄ Güvenilir ve Dürüst Olması	0,162	2
C ₅ İletişim Kabiliyetinin Olması	0,105	4
C ₆ Liderlik Vasfına Sahip Olması	0,109	3
C ₇ Müşteri Odaklı Olması	0,102	5
C ₈ Proje Yönetimi Konusunda Yetenekli Olması	0,097	6
C ₉ Sonuç Odaklı Olması	0,060	9
C ₁₀ Teknik Yeteneğe Sahip Olması	0,070	7

Tablo 8 ile nihai kriter ağırlıklarına ulaşılmıştır. Bu aşamadan sonra yapılacak olan işlem; elde edilen kriter ağırlıkları da dikkate alınarak, Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile personelin değerlendirilme işleminin yapılmasıdır.

Kara Kuşak Eğitimine Alınacak Personelin Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Belirlenmesi

Uygulamanın bu aşamasında, karar verici pozisyonunda bulunan uzmanlardan tarafından belirlenen kriterlere göre yeşil kuşakları değerlendirmeleri istenmiştir. Daha önce 5 karar verici tarafından SWARA yöntemi kullanılarak belirlenen kriterler ve ağırlıkları Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle ilişkilendirilip en uygun aday belirlenmiştir. Kara kuşak eğitimi adaylarının belirlenen kriterleri ne ölçüde bildiği üç karar vericinin yapmış oldukları değerlendirmelerin geometrik ortalamasının alınması ile Tablo 9'daki karar matrisine ulaşılmıştır.

Tablo 9: Karar Vericilerin Alternatif Değerlendirme Sonrası Karar Matrisi

Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Altı Sigma ile ISO Kalite Yönetim Sistemlerini İyi Derecede Bilme	Değişimde Öncülük Etme Yeteneğinin Olması	Çeşitli İş Deneyimlerine Sahip Olması	Güvenilir ve Dürüst Olması	İletişim Kabiliyetinin Olması	Liderlik Vasfına Sahip Olması	Müşteri Odaklı Olması	Proje Yönetimi Konusunda Yetenekli Olması	Sonuç Odaklı Olması	Teknik Yeteneğe Sahip Olması	

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
Referans	83,095	73,295	76,418	84,902	72,858	73,295	71,138	81,634	66,494	78,080
A₁	83,095	42,727	44,438	84,902	71,872	36,374	59,440	50,017	66,494	78,080
A₂	76,518	44,815	39,149	84,902	67,825	49,833	71,138	62,786	59,861	63,414
A₃	76,631	52,687	76,418	84,902	51,300	57,989	50,658	71,507	50,658	64,029
A₄	77,888	54,388	55,935	81,433	49,325	44,480	51,300	81,634	54,570	76,117
A₅	60,823	73,295	70,940	84,902	72,858	73,295	54,849	43,796	57,741	44,438

Kriterlerin tamamı, maksimum olması istenen durumlara sahiptir. Tablo 10'a bakıldığında, maksimum olmasını istediğimiz her bir kriter için alternatif skorlarından en büyüğü referans değeri olarak alınmıştır.

Tablo 10 dikkate alınarak, "En büyük değer katkısı daha iyi" ilkesi ile normalizasyon işlemi Eşitlik 7'ye göre yapılmış ve Tablo 11 elde edilmiştir.

Tablo 10: Normalize Karar Matrisi

	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
Referans	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
A₁	1,000	0,000	0,142	1,000	0,958	0,000	0,429	0,164	1,000	1,000
A₂	0,705	0,068	0,000	1,000	0,786	0,365	1,000	0,502	0,581	0,564
A₃	0,710	0,326	1,000	1,000	0,084	0,585	0,000	0,732	0,000	0,582
A₄	0,766	0,381	0,450	0,000	0,000	0,220	0,031	1,000	0,247	0,942
A₅	0,000	1,000	0,853	1,000	1,000	1,000	0,205	0,000	0,447	0,000
A₆	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
A₇	1,000	0,000	0,142	1,000	0,958	0,000	0,429	0,164	1,000	1,000

Kriter düzeyindeki normalize edilmiş sonuçlar, referans değerinden çıkarılarak (eşitlik 10) mutlak değer tablosu elde edilmiştir (Tablo12).

Tablo 11: Mutlak Değer Tablosu

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
A₁	0,000	1,000	0,858	0,000	0,042	1,000	0,571	0,836	0,000	0,000
A₂	0,295	0,932	1,000	0,000	0,214	0,635	0,000	0,498	0,419	0,436
A₃	0,290	0,674	0,000	0,000	0,916	0,415	1,000	0,268	1,000	0,418
A₄	0,234	0,619	0,550	1,000	1,000	0,780	0,969	0,000	0,753	0,058
A₅	1,000	0,000	0,147	0,000	0,000	0,000	0,795	1,000	0,553	1,000
A₆	0,000	1,000	0,858	0,000	0,042	1,000	0,571	0,836	0,000	0,000
A₇	0,295	0,932	1,000	0,000	0,214	0,635	0,000	0,498	0,419	0,436

Mutlak değer tablosundaki değerlerden yararlanarak, $\Delta_{maks} = 1,000$ ve $\Delta_{min} = 0,000$ değerleri belirlenmiştir. Bu çalışmada gri ilişki katsayı matrisi için, ayırıcı katsayısı $\zeta = 0,5$ olarak alınmıştır. Eşitlik 12 yardımıyla Tablo 12'deki gri ilişki katsayılar matrisine ulaşılmıştır. Bu çalışmada, kriterlerin önem düzeylerinin birbirinden farklı olması nedeniyle karar vericiler ile yapılan görüşme sonrası elde edilen verilerin SWARA yöntemi ile değerlendirilmesi sonucunda elde edilen kriter ağırlıkları da Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Gri İlişki Katsayılar Matrisi ve Kriter Ağırlıklarının Tabloya Eklenmesi

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
Kriter Ağırlıkları	0,167	0,059	0,069	0,162	0,105	0,109	0,102	0,097	0,060	0,070
Alternatifler										
A₁	1,000	0,333	0,368	1,000	0,923	0,333	0,467	0,374	1,000	1,000
A₂	0,629	0,349	0,333	1,000	0,700	0,440	1,000	0,501	0,544	0,534

A ₃	0,633	0,426	1,000	1,000	0,353	0,547	0,333	0,651	0,333	0,545
A ₄	0,681	0,447	0,476	0,333	0,333	0,390	0,340	1,000	0,399	0,895
A ₅	0,333	1,000	0,773	1,000	1,000	1,000	0,386	0,333	0,475	0,333

Eşitlik 15 yardımıyla gri ilişkisel derecelere ulaşılmıştır (Tablo 13). Elde edilen bu dereceler sıralamaya alınarak, en iyi alternatifin “A₁” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13: Gri İlişkisel Dereceler ve Alternatif Sıralamaları

Alternatifler	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅
Γ_{0i}	0,722	0,653	0,613	0,523	0,667
Sıralama	1	3	4	5	2

Sonuç ve Öneriler

Müşteri memnuniyetinin sağlanması amacıyla kendilerini yeniden dizayn eden işletmeler, üretim aşamasındaki aksaklıkları gidererek beklenen kalite ve maliyette ürünler piyasaya sürmeye çalışırlar. Bu amaç doğrultusunda uygulanan Altı Sigma yöntemi bilgi ve birikim yüküne sahip çalışanlara ihtiyaç duyar. Altı Sigma uygulamasının başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için büyük bir öneme sahip olan kara kuşak seviyesindeki çalışanların eğitilmesi için adaylar arasından yanlış tercih yapılması zaman ve maliyet kaybını en aza indirmek amacıyla adayların iyice incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Altı Sigma kara kuşak eğitimine gönderilecek yeşil kuşak unvanlı personelin SWARA temelli Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile değerlendirilmesi ve seçilmesidir. Bunun için, İzmir’de faaliyet gösteren ve Altı Sigma yöntemini uygulayan bir üretim işletmesinde uygulama yapılmıştır.

Uygulamanın ilk aşaması kara kuşak adaylarının tespitinde kullanılacak kriterlere ait ağırlıkların SWARA yöntemi belirlenmesidir. Beş karar verici tarafından kara kuşak adaylarının seçimi için on kriter tespit edilmiştir. Beş karar vericiden elde edilen veriler SWARA yöntemi ile değerlendirilmiş ve her bir karar vericinin kriter ağırlıkları bütünleştirilerek nihai kriter ağırlıklarına ulaşılmıştır. Bu ağırlıklara göre en önemli kriterin 0,167 ağırlık değeri ile “C₁ - Altı Sigma ile ISO Kalite Yönetim Sistemlerini İyi Derecede Bilme” olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum kara kuşak eğitimine gönderilecek yeşil kuşak unvanlı personelin Altı Sigma ve ISO kalite yönetim sistemleri ile ilgili bilgisinin iyi derecede bilmesi gerektiğini göstermektedir. Önem ağırlığına göre diğer kriterler ise, “C₄ - Güvenilir ve Dürüst Olması”, “C₆ - Liderlik Vasfına Sahip Olması”, “C₅ - İletişim Kabiliyetinin Olması”, “C₇ - Müşteri Odaklı Olması”, “C₈ - Proje Yönetimi Konusunda Yetenekli Olması”, “C₁₀ - Teknik Yeteneğe Sahip Olması”, “C₃ - Çeşitli İş Deneyimlerine Sahip Olması”, “C₉ - Sonuç Odaklı Olması” ve “C₂ - Değişimde Öncülük Etme Yeteneğinin Olması” olarak sıralanmaktadır.

Uygulamanın ikinci aşamasında ise kara kuşak eğitime gönderilecek yeşil kuşak unvanlı personelin değerlendirme işlemi Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile yapılmıştır. Bunun için, öncelikle üç karar verici beş kara kuşak adayına 5 ile 100 arasında puan vermiş ve daha sonra üç karar vericinin puanlarının geometrik ortalaması alınarak, bütünleşik karar matrisi elde edilmiştir. Bütünleşik karar matrisinin Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile analizi sonucunda kara kuşak eğitime gönderilecek adayın “A₁” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değerlendirmelerde karar vericilerin öznel görüşleri dikkate alınmıştır. Farklı karar vericilerle ya da farklı zamanlarda yapılan değerlendirmelerde kriter ağırlıkları ve alternatifler değişebileceğinden; bu durum bu çalışmanın kısıtı olarak gösterilebilir. Uygulamanın yapıldığı işletmede Altı Sigma konusunda uzmanlar seçilerek, kara kuşak adayını belirlemede hatanın en az olması sağlanmıştır.

Bu çalışma, Altı Sigma personelinin seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulandığı ilk çalışma olması bakımından literatüre ve Altı Sigma uygulayan işletmelere katkı sağlayabilecektir. Gelecekte yapılacak çalışmalar ile hem farklı kriterler üzerinde araştırma yaparak, hem de farklı çok kriterli karar verme yöntemleri ile personelin değerlendirmesi yapılarak çalışma geliştirilebilir.

Kaynakça

- Aghdaie, M. H., Hashemkhani Zolfani, S. and Zavadskas, E. K. (2013), “Decision Making in Machine Tool Selection: An Integrated Approach with SWARA and COPRAS-G Methods”, *Engineering Economics*, 24, s. 5–17.
- Aghdaie, M. H., Hashemkhani Zolfani, S. and Zavadskas, E. K. (2014a), “Synergies of Data Mining and Multiple Attribute Decision Making”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 110, s. 767–776.
- Aghdaie, M. H., Hashemkhani Zolfani, S. and Zavadskas, E. K. (2014b), “Sales Branches Performance Evaluation: A Multiple Attribute Decision Making Approach”, *8th International Scientific Conference*, 23–24 November, Kaunas, s. 1–7.
- Alimardani, M., Hashemkhani Zolfani, S., Aghdaie, M. H. and Tamošaitienė, J. (2013), “A Novel Hybrid SWARA And VIKOR Methodology for Supplier Selection in An Agile Environment”, *Technological and Economic Development of Economy*, 19, s. 533–548.
- Ateş, G. S. (2008), *Altı Sigma Yaklaşımı ve Bir Bankada Müşteri Memnuniyetini Artırmaya Yönelik Altı Sigma Uygulamaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Baş, T. (2003), *Altı Sigma*, İzmir: Kaliteofisi Yayınları.
- Başaloğlu, C. (2007), *Altı Sigma ve Toplam Kalite Yönetimi Uygulayan İşletmelerde Altı Sigmanın Uygulanabilirliği*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Byrne, G. (2003), “Ensuring Optimal Success with Six Sigma Implementations”, *Journal of Organizational Excellence*, 22(2), s. 43-50.
- Çakır, E. (2016), “Kentsel Dönüşüm Kapsamında Müteahhit (Yüklenici) Firmanın Bütünleşik SWARA - VIKOR Yöntemiyle Seçilmesi. 17th. International Symposium on Econometrics, Operations Research and Statistics, 2-4 Mayıs, Sivas, s. 881–896.
- Çakır, E. (2017), “Kriter Ağırlıklarının SWARA – Copeland Yöntemi ile Belirlenmesi: Bir Üretim İşletmesinde Uygulama”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), s. 195-224.
- Çakır, E. ve Özdemir, M. (2016), “Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Altı Sigma Projeleri Seçiminde Uygulanması”, *Business and Economics Research Journal*, 7(2), s.167–201.
- Çakmak, Z., Baş, M. ve Yıldırım, E. (2012), “Gri İlişkisel Analiz ve Uyum Analizi ile Bir İşletmede Karşılaşılan Üretim Hatalarının İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17, s. 123–142.
- Çaydaş, U. and Haşçalık, A. (2008), “Use of The Grey Relational Analysis to Determine Optimum Laser Cutting Parameters With Multi-Performance Characteristics”, *Optics and Laser Technology*, 40, s. 987–994.
- Chan, J. W. K. and Tong, T. K. L. (2007), “Multi-Criteria Material Selections and End-Of-Life Product Strategy: Grey Relational Analysis Approach”, *Materials and Design*, 28, s. 1539–1546.
- Chang, C. L., Tsai, C. H. and Chen, L. (2003), “Applying Grey Relational Analysis to The Decathlon Evaluation Model”, *International Journal of The Computer, The Internet and Management*, 11, s. 54–62.

-
- Chen, F. L. and Ou, T. Y. (2009), "Gray Relation Analysis and Multilayer Functional Link Network Sales Forecasting Model For Perishable Food In Convenience Store", *Expert Systems with Applications*, 36, s. 7054–7063.
- Das, D., Mishra, P. C., Chaubey, A. K. and Singh, S. (2016), "Fabrication Process Optimization for Improved Mechanical Properties of Al 7075/Sicp Metal Matrix Composites", *Management Science Letters*, 6, s. 297–308.
- Dehnavi, A., Aghdam, I. N., Pradhan, B. and Varzandeh, M. H. M. (2015), "A New Hybrid Model Using Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) Technique and Adaptive Neuro-Fuzzy Inference System (ANFIS) For Regional Landslide Hazard Assessment in Iran", *Catena*, 13, s. 122–148.
- Deng, J. (1989), "Introduction to Grey System Theory", *The Journal of Grey System*, 1(1), s. 1–24.
- Erdem, İ. (2013), *Yöneylem Araştırması ve WINQSB Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Fung, C. P. (2003), "Manufacturing Process Optimization for Wear Property of Fiber-Reinforced Polybutylene Terephthalate Composites with Grey Relational Analysis", *Wear*, 254(3), s. 298–306.
- Goyal, S. and Grover, S. (2012), "Applying Fuzzy Grey Relational Analysis for Ranking the Advanced Manufacturing Systems", *Grey Systems: Theory and Application*, 2(2), s. 284–298.
- Graves, A. (2016), *What Makes a Good Black Belt?*, <http://www.sixsigmadaily.com/who-makes-a-good-black-belt-candidate/>, (25.05.2017).
- Gürsakar, N. (2005), *Altı Sigma Müşteri Odaklı Yönetim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hasani, H., Tabatabaei, S. A. and Amiri, G. (2012), "Grey Relational Analysis to Determine the Optimum Process Parameters for Open-End Spinning Yarns", *Journal of Engineered Fibers and Fabrics*, 7, p p. 81–86.
- Hashemkhani Zolfani, S. and Banihashemi, S. S. A. (2014), "Personnel Selection Based on A Novel Model of Game Theory and MCDM Approaches", *In Proc. of 8th International Scientific Conference Business and Management*, 15-15 May, Lithuanian, s. 15-16.
- Hashemkhani Zolfani, S. and Saparuskas J. (2013), "New Application of SWARA Method in Prioritizing Sustainability Assessment Indicators of Energy System", *Engineering Economics*, 24(5), s. 408–414.
- Hashemkhani Zolfani, S., Esfahani, M. H., Bitarafan, M., Zavadskas, E. K. ve Arefi, S. L. (2013), "Developing A New Hybrid MCDM Method for Selection of The Optimal Alternative of Mechanical Longitudinal Ventilation of Tunnel Pollutants During Automobile Accidents", *Transport*, 28, s. 89–96.
- Hashemkhani Zolfani, S., Zavadskas, E. K. and Turskis, Z. (2013), "Design of Products with Both International and Local Perspectives Based on Yin-Yang Balance Theory and SWARA Method", *Economic Research*, 26, s. 153–166.
- Hepşen, A. and Yıldırım, B. F. (2015), "Grey Relational Analysis Based Ranking of Latin American And Caribbean Economies", *Pressacademia*, 2(3), s. 301–312.
- Hillier, F. S. and Lieberman, G. J. (2001), *Introduction to Operational Research*, Mcgraw-Hill: New York.
- Hua, Y., Wang, S., Chai, C., Liu, Z., Liu, X., Zou, L., Wu, Q., Zhao, H. and Ying, Y. (2016), "Quality Evaluation of Pseudostellariae Radix Based on Simultaneous Determination of Multiple Bioactive Components Combined with Grey Relational Analysis", *Molecules (Basel, Switzerland)*, 22, s. 1 – 15.
-

-
- Hussain, T., Arain, F. A. and Malik, Z. A. (2017), "Use of Taguchi Method and Grey Relational Analysis to Optimize Multiple Yarn Characteristics in Open-End Rotor Spinning", *Autex Research Journal*, 17, s. 67–72.
- Işığçok, E. (2011a), *Ekonomiye - İş Dünyasına - Siyasete İstatistiksel Bakış*, Marmara Kitabevi: Bursa.
- Işığçok, E. (2011b), *100 Soruda Altı Sigma*, Marmara Kitabevi: Bursa.
- Juodagalvienė, B., Turskis, Z., Šaparauskas, J. and Endriukaitytė, A. (2017), "Integrated Multi-Criteria Evaluation of House's Plan Shape Based on The EDAS and SWARA Methods", *Engineering Structures and Technologies*, 9(3), s. 117–125.
- Justiniono, J. and Gopaldaswamy, V. (2005), *Six Sigma for Medical Device Design*, Seventh Edition, New York: CRC Press.
- Karabasevic, D., Paunkovic, J. and Stanujkic, D. (2016), "Ranking of Companies According to The Indicators of Corporate Social Responsibility Based on SWARA and ARAS Methods", *Serbian Journal of Management*, 11, s. 43–53.
- Karabasevic, D., Stanujkic, D., Urosevic, S. and Maksimovic, M. (2015), "Selection of Candidates in the Mining Industry Based on the Application of the SWARA and the MULTIMOORA Methods", *Acta Montanistica Slovaca*, 20, s. 116–124.
- Karabasevic, D., Stanujkic, D., Urosevic, S. and Maksimovic, M. (2016), "An Approach to Personnel Selection Based on SWARA and WASPAS Methods", *Journal of Economics, Management and Informatics*, 7, s. 1–11.
- Keller, P. (2005), *Six Sigma Demystified*, McGraw-Hill: ABD.
- Keršulienė, V. and Turskis, Z. (2011), "Integrated Fuzzy Multiple Criteria Decision-Making Model for Architect Selection", *Technological and Economic Development of Economy*, 17(4), s. 645–666.
- Keršulienė, V., Zavadskas, E. K. and Turskis, Z. (2010), "Selection of Rational Dispute Resolution Method by Applying New Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA)", *Journal of Business Economics and Management*, 11, s. 243–258.
- Kung, C. Y. and Wen, K. L. (2007), "Applying Grey Relational Analysis and Grey Decision-Making to Evaluate the Relationship Between Company Attributes and Its Financial Performance - A Case Study of Venture Capital Enterprises in Taiwan", *Decision Support Systems*, 43(3), s. 842–852.
- Kuo, Y., Yang, T. and Huang, G.W. (2008), "The Use of Grey Relational Analysis in Solving Multiple Attribute Decision-Making Problems", *CompComputers & Industrial Engineering*, 55, s. 80–93.
- Lee, W. S. and Lin, Y. C. (2011), "Evaluating and Ranking Energy Performance of Office Buildings Using Grey Relational Analysis", *Energy*, 36(5), s. 2551–2556.
- Levine, D. M. and Gitlow, H. S. (2005), *Six Sigma for Green Belts and Champions*, Prentice Hall: ABD.
- Lin, Y. H., Lee, P. C. and Chang, T. P. (2009), "Practical Expert Diagnosis Model Based on The Grey Relational Analysis Technique", *Expert Systems with Applications*, 36, s. 1523–1528.
- Lin, Z. and Ho, C. (2003), "Analysis and Application of Grey Relation and ANOVA in Chemical-Mechanical Polishing Process Parameters", *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 21(1), s. 10–14.

-
- Lu, I. J., Lin, S. J. and Lewis, C. (2008), “Grey Relation Analysis of Motor Vehicular Energy Consumption in Taiwan”, *Energy Policy*, 36(7), s. 2556–2561.
- Nezhad, M. R. G., Hashemkhani Zolfani, S., Moztarzadeh, F., Zavadskas, E. K. and Bahrami, M. (2015), “Planning the Priority of High Tech Industries Based on SWARA-WASPAS Methodology: The Case of The Nanotechnology Industry in Iran”, *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, 28, s. 1111–1137.
- Nguyen, H. A. D., Lee, C. and Shin, K. (2017), “An Approach to Optimizing Printed Conductive Lines in High-Resolution Roll-to-Roll Gravure Printing”, *Robotics and Computer Integrated Manufacturing*, 46, s. 122–129.
- Öztürk, A. (2009), *Kalite Yönetimi ve Planlaması*, Ekin Kitabevi: Bursa.
- Özveri, O. ve Çakır, E. (2012), “Yalın Altı Sigma ve Bir Uygulama”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2), s. 17–36.
- Peker, İ. and Baki, B. (2011), “Performance Evaluation in Turkish Insurance Sector with Grey Relationship Analysis”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(7), s. 1–18.
- Pyzdek, T. and Keller, P. A. (2010), *The Six Sigma Handbook A Complete Guide for Green Belts, Black Belts, and Managers at All Levels*, McGraw-Hill: New York.
- Rajesh, R. and Ravi, V. (2015), “Supplier Selection in Resilient Supply Chains: A Grey Relational Analysis Approach”, *Journal of Cleaner Production*, 86, s. 343–359.
- Saha, A. and Mandal, N. K. (2013), “Optimization of Machining Parameters of Turning Operations Based on Multi Performance Criteria”, *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 4(1), s. 51–60.
- Sarucan, A., Baysal, E. M., Kahraman, C. and Engin, O. (2011), “A Hierarchy Grey Relational Analysis for Selecting the Renewable Electricity Generation Technologies”, *World Congress on Engineering*, 2, s. 4–9.
- Senger, Ö. ve Karadağ Albayrak, Ö. (2016), “Gri İlişki Analizi Yöntemi ile Personel Değerlendirme Üzerine Bir Çalışma”, *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 7(17), s. 235–258.
- Shukla, S., Mishra, P. K., Jain, R. and Yadav, H. C. (2016), “An Integrated Decision-Making Approach for ERP System Selection Using SWARA and PROMETHEE Method”, *Int. J. of Intelligent Enterprise*, 3, s. 120–147.
- Six Sigma Online, (25 Mayıs 2017), *Six Sigma Black Belt Candidate Qualities*, <http://www.sixsigmaonline.org/six-sigma-training-certification-information/six-sigma-black-belt-candidate-qualities/>
- Sofyalıoğlu, Ç. and Öztürk, Ş. (2012), Application of Grey Relational Analysis with Fuzzy AHP to FMEA Method. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), s. 114–130.
- Stanujkic, D., Karabasevic, D. and Zavadskas, E. K. (2015), “A Framework for the Selection of A Packaging Design Based on the SWARA Method”, *Engineering Economics*, 26(2), s. 181–187.
- Sumrit, D., Anuntavoranich, P. and Vadhanasindhu, P. (2012), “Strategic Decision for the External Technological Innovation Acquisition Mode Selection by Using an Integration of AHP and GRA Methods: A Case Study on A Thai New Technology-Based Firm”, *IOSR Journal of Business and Management*, 6, s. 29–38.
-

-
- Tecim, V. (2011), *Yöneylem Araştırması*, Lisans Yayıncılık: İstanbul.
- Tekin, M. (2008), *Sayısal Yöntemler*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Timor, M. (2010), *Yöneylem Araştırması*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Tosun, N. (2006), “Determination of Optimum Parameters for Multi-Performance Characteristics in Drilling by Using Grey Relational Analysis”, *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 28(5), s. 450–455.
- Tsai, C. H., Chang, C. L. and Chen, L. (2003), “Applying Grey Relational Analysis to the Vendor Evaluation Model”, *International Journal of The Computer, The Internet and Management*, 11, s. 45–53.
- Turan, A. H., Şenkayas, Ş. ve Başaloğlu, C. (2008), “Altı Sigma’nın KOBİ’lerde Farkındalılığı, Ayırt Edici Faktörler ve Uygulama Karakteristikleri: Aydın İlinde Ampirik Bir Değerlendirme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), s. 57-78
- Tuş Işık, A. and Aytaç Adalı, E. (2016), “A New Integrated Decision-Making Approach Based on SWARA and OCRA Methods for the Hotel Selection Problem”, *International Journal of Advanced Operations Management*, 8(2), s. 140–151.
- Tzeng, C. J., Lin, Y. H., Yang, Y. K. and Jeng, M. C. (2009), “Optimization of Turning Operations with Multiple Performance Characteristics Using the Taguchi Method and Grey Relational Analysis”, *Journal of Materials Processing Technology*, 209, s. 2753–2759.
- Uçkun, N. ve Girginer, N. (2011), “Türkiye’deki Kamu ve Özel Bankaların Performanslarının Gri İlişki Analizi ile İncelenmesi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), s. 67–88.
- Üstünişik, N. Z. (2007), *Türkiye’deki İller ve Bölgeler Bazında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması: Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ve Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Vafaeipour, M., Hashemkhani Zolfani, S., Varzandeh, M. H. M., Derakhti, A. and Eshkalag, M. K. (2014), “Assessment of Regions Priority for Implementation of Solar Projects in Iran: New Application of A Hybrid Multi-Criteria Decision Making Approach”, *Energy Conversion and Management*, 86, s. 653–663.
- Vijaya, B. R., Sharavanan, S. and Jeykrishnan, J. (2017), “Optimization of Process Parameters in Drilling of Fibre Hybrid Composite Using Taguchi and Grey Relational Analysis”, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 183, s. 12003.
- Wang, S. M., Hsieh, C. H. and Sie, P. R. (2014), “A Grey Relation Analysis of the Performance of Listed Hospitality Companies in Taiwan”, *International Journal of Organizational Innovation*, 7, s. 115–125.
- Waxer, C. (2010), *Top Ten Six Sigma Black Belt Candidate Qualities*, <https://www.isixsigma.com/new-to-six-sigma/roles-responsibilities/top-ten-six-sigma-black-belt-candidate-qualities>, (25.05.2017).
- What is Six Sigma? (2013), <http://www.isixsigma.com/new-to-six-sigma/getting-started/what-six-sigma>, (18.06.2017).
- Wu, H. H. (2002), “A Comparative Study of Using Grey Relational Analysis in Multiple Attribute Decision Making Problems”, *Quality Engineering*, 15(2), s. 209–217.
- Yağcızeybek, S. (2007), *Altı Sigma Nedir?*, <http://www.biymed.com/makaleler/makaleler.asp?haberID=276>, (30.03.2017).
-

- Yan, F., Qiao, D., Qian, B., Ma, L., Xing, X., Zhang, Y. and Wang, X. (2016), "Improvement of CCME WQI Using Grey Relational Method", *Journal of Hydrology*, 543, s. 316–323.
- Yan, J., Lin, L., Zhao, F., Zhang, F. and Zhao, Q. (2016), "A Multi-Level Optimization Approach for Energy-Efficient Flexible Flow Shop Scheduling", *Journal of Cleaner Production*, 137, s. 1543–1552.
- Yazdani, M., Zavadskas, E. K., Ignatius, J. and Abad, M. D. (2016), "Sensitivity analysis in MADM Methods: Application of Material Selection", *Engineering Economics*, 27, s. 382–391.
- Yıldırım, B. F. ve Önder, E. (2014), *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler için Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Bursa: Dora Yayınları.
- Yılmaz, E. ve Güngör, F. (2010), "Gri İlişkisel Analiz Yöntemine Göre Farklı Sertliklerde Optimum Takım Tutucusunun Belirlenmesi", *2. Ulusal Tasarım İmalat ve Analiz Kongresi*, 11-12 Kasım 2012, Balıkesir, s. 1–9.
- Zhai, L. Y., Khoo, L. P., and Zhong, Z. W. (2009), "Design Concept Evaluation in Product Development Using Rough Sets and Grey Relation Analysis", *Expert Systems with Applications*, 36, s. 7072–7079.

YEREL YÖNETİMLERDE PAZARLAMA: NEDEN VE NASIL?

Tuğba KILIÇER¹

orcid.org/0000-0003-4717-1678

Elif BOYRAZ²

orcid.org/0000-0003-4583-7915

Özlem ERGÜL³

orcid.org/0000-0001-6240-4551

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Turhal Belediyesi'nin belediyeçilik hizmetlerine ilişkin vatandaş algularına pazarlama perspektifinden bir bakış sunmaktır. Bunun yanı sıra vatandaşların belediyenin sunduğu hizmetlerde sorunlu gördükleri ve başarılı buldukları hizmetler ile ilgili eğilimlerini tespit etmek de amaçlanmıştır. Veriler, Tokat ilinin Turhal ilçesinde ikamet eden, 18 yaş üstü 400 katılımcıdan kolayla örnekleme tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde önce katılımcıların belediyeçilik hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeyleri ile sorunlu ve başarılı buldukları hizmetlere ilişkin ortalamalar hesaplanmıştır. Ardından katılımcıların, belediye hizmetleriyle ilgili algularının pazarlama perspektifi bakımından alt boyutlarını belirlemek için açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, katılımcıların belediye hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Belediyenin en başarılı olduğu hizmet alanı temizlik hizmetleri iken, en başarısız olduğu hizmet alanı sosyal imkanlardır. Katılımcıların belediye hizmetlerine ilişkin alguları ise, beş faktör altında toplanmıştır. Bu faktörler; pazar odaklı belediyeçilik, müşteri odaklı personel, durum analizi becerisi, süreksiz tutundurma ve sosyal belediyeçilik hizmetleri olarak adlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belediye hizmetleri, Pazarlama alguları, Yerel yönetimler, Belediyelerde pazarlama

JEL Kodları: M30, M31, M39

MARKETING IN LOCAL GOVERNMENTS: WHY AND HOW?

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the marketing perceptions of citizens about municipal services in Turhal. Besides, it is aimed to determine the citizens' tendencies about unsuccessful and successful municipal services. The data was collected from 400 participants above 18 aged by conveniency sampling. Firstly, the arithmetic means are determined about the participants' satisfaction level and tendencies about successful and unsuccessful municipal services. Then, it is utilised explanatory factor analysis to test the framework of marketing perceptions about municipal services. The findings show that the satisfaction level of participants about municipal services are high. The most successfull municipal service is cleaning services. On the other hand, the less successful municipal service is inadequate social facilities. Participant perceptions about municipal services are grouped five factors. The factors are named as market oriented municipalism, customer oriented staff, situation analysis ability, discontinuous promotion and social municipal services.

Keywords: Municipal services, Marketing perceptions, Local Governments, Local Government Marketing

JEL Codes: M30, M31, M39

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, tugba.kilicer@gop.edu.tr

² Dr. Öğretim Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, elif.boyras@gop.edu.tr

³ ergul.ozlem00@gmail.com

Giriş

Kamu hizmetlerini özel sektörün sunduğu hizmetlerden ayıran en önemli özellik, kamu hizmetlerinin başarısında tüketici konumundaki vatandaşların desteğinin, katılımının ve uyumunun vazgeçilmez olmasıdır. Kamuoyundan destek almayan bir kamu hizmetinin başarı sağlaması, vatandaş memnuniyetiyle sonuçlanması ve sürdürülebilir olması mümkün değildir. Bu gereklilik kamu hizmetlerine geleneksel bir bakış açısının bugün artık yeterli olmadığının ispatıdır. Vatandaş odaklı bir yönetim anlayışının hakim kültür haline gelebilmesi için kamu hizmet sunumunda, pazarlama perspektifinden bir bakış geliştirilmelidir. Bu bakış açısı vatandaş kavramının yerine müşteri kavramının, vatandaş odaklılık yerine pazar odaklılık kavramının tartışmaya açılmasını gerektirmektedir.

Yerel yönetim konulu yerli yazın incelendiğinde konunun pazarlama bakış açısıyla yeterince incelenmemiş olduğu göze çarpmaktadır. Genelde kamu hizmetlerinin özelde yerel yönetim hizmetlerinin pazarlanmasına ilişkin önyargıların en önemli gerekçesi hizmet arz ve talebinin özel sektördekinden farklı yapısal özelliklere sahip olmasıdır. Kamu hizmetlerinin pazarlanması noktasında en önemli eleştiri pazarlama karmasının fiyat bileşeni üzerinedir. Kamu hizmetleri çoğu zaman görünen bir bedel ödmeden tüm vatandaşların yararlandığı hizmetler olduğu için bu alanı pazarlamanın söz konusu olamayacağı düşüncesi geliştirilebilmektedir. Oysa pazarlama bilimi için fiyat, tüketicinin üreticinin sunduğu kıymetli varlığa sahip olabilmek için katlandığı bedeldir ve her durumda maddi bir karşılığının olması gerekmez. Ayrıca pazarlama karmasının diğer unsurları incelendiğinde kamu hizmetlerinin de tüketici beklentileri doğrultusunda üretilen kıymetler olduğu, hizmeti sunduğumuz tarafa tutundurulmalarının gerektiği ve kamu hizmetlerinin de ticari hizmetler gibi dağıtılmasının gerektiği söylenebilir.

Kamu hizmetlerinin pazarlanmasında özellikle ilişkisel pazarlama anlayışının vatandaş memnuniyetini artırmanın yanı sıra tüm paydaşların değerini maksimize etme noktasında önemli bir araç olduğu görülmektedir. Yerel yönetimler hizmetin yaratılması ve sunulması sürecinde çok sayıda paydaşla (vatandaş, merkezi yönetim, STK'lar, medya, işletmeler vb.) mübadeleler gerçekleştirmektedir. Bu ilişkilere pazarlama perspektifinden yaklaşmak hem paydaşlarla uzun süreli ilişkiler geliştirilmesini sağlayacak hem de paydaş değerini maksimize etmeyi kolaylaştıracaktır. Hizmetlerin geliştirilmesi sırasında paydaşların desteğini alabilen bir yerel yönetimin, hizmet sunumu sonrasındaki performans değerlendirmelerinin de olumlu olacağı söylenebilir. Temel amacı halka hizmet olan yerel yönetimlerin halktan kopuk,

bağımsız, kendiliğinden işleyen bir sistemle başarılı olma ve tekrarlayan satın almalar yaratabilme şansı yoktur.

Kamu hizmetlerinin pazarlanması noktasında önemli bir fırsat alanı da stratejik planlama zorunluluğudur. Stratejik planlama basamakları yerel yönetimlerde pazar odaklı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Durum analizi ile yerini belirleyen, SWOT analizi ile rakipler karşısındaki durumunu netleştiren ve bu sayede misyon, vizyon, amaç ve hedef belirleyen, uygulayan ve kontrol eden bir yerel yönetim esasında birden çok pazarlama probleminin cevabını aramaktadır. Stratejik planlama faaliyetlerine pazarın ihtiyaç ve isteklerinin analiz edileceği bir müşteri çevresi analizi basamağı eklemek, kamu hizmetleri pazarlarının da bölümlendirilebilir olduğunu ve farklı hedefleme stratejilerinin gerekebileceğini kabul etmek, kamu hizmetlerinin pazarlanması noktasında önemli yol kat ettirebilecektir.

Kamu hizmetlerinin pazarlanmasında hedef kitlenin farkındalığı ve hazır bulunuşluğu da oldukça önemlidir. Yerel yönetimler kendi bünyelerinde pazarlama bakış açısıyla bazı faaliyetler yürütüyor olsalar da bu faaliyetler vatandaşlar tarafından bilinmiyorsa başarıya ulaşmaları güçtür. Etkin bir pazarlama ancak vatandaş katılımı, desteği ve uyumuyla mümkündür. Bu bağlamda bu araştırmada bir yerel yönetim biriminin pazarlama faaliyetlerinin vatandaşlar tarafından nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma neticesinde hem ilgili yerel yönetim biriminin hizmetlerini pazarlamadaki etkinliğinin ortaya koyulması hem de yerel yönetimler için stratejiler önerilmesi umulmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

İlgili alanda yerli literatür incelendiğinde, belediyeçilik hizmetlerine ilişkin vatandaş algılarını pazarlama bağlamında değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin sundukları hizmetleri genel olarak pazarlama bağlamında ele alanı sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Örneğin, Torlak (1999) kavramsal çalışmasında kamu hizmeti sunan bir kurum olarak belediyelerin de pazarlama yaklaşımı ile yönetilmesinin, bu anlayış doğrultusunda yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerde kamuya pazar ve tüketici odaklı bir anlayış ile yaklaşmasının daha uygun olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, bu doğrultuda stratejik pazarlama planlamasının aşamalarının yerel yönetimlere nasıl uyarlanacağına dair ipuçları sunmaktadır (Torlak, 1999: 98). Sağır (2016) bu doğrultuda, nitel araştırma yönteminden yararlanarak yaptığı çalışmada Seferihisar Belediyesi'nin yavaş şehir olma süreci ve sonrasında pazarlama stratejilerini etkin olarak kullandığı ve bu kapsamda Belediye'nin kent sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak doğru fikirler ürettiği sonucuna ulaşmıştır. Araştırma sonuçları Seferihisar Belediyesi'nin yavaş şehir olma sürecine dahil

olurken, hizmet sunduğu pazarın özelliklerini ve hedef pazarını belirlemeye yönelik faaliyetlerde bulunduğunu ve 4P (ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım) özelinde farklı stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Güler ve Gürer (2014) ise araştırmalarında, Kırıkkale Belediyesi'nin pazarlama süreçlerinde halkın katılımını etkin şekilde kullanıp kullanmadığını ele almıştır. Araştırma sonuçlarına göre belediye hizmetlerin fiyatlandırılması ve fiziksel ortam, süreç yönetimi, stratejik yaklaşımlar, tanıtım, kurum dışı ve kurum içi çalışanlar (katılımcılar) gibi hizmet pazarlamasını ilgilendiren konularda yerel katılımı sağlayacak pazarlama stratejilerine yer vermektedir.

Bu çalışmaların dışında belediyelerin sundukları hizmetlerin vatandaş memnuniyeti ya da hizmet kalitesi bağlamında incelendiği çok sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Vatandaş memnuniyeti üzerine yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlar, vatandaşların yerel yönetimlerin sundukları hizmetlere ilişkin memnuniyet düzeyinin farklı örneklerde farklılaştığını göstermektedir. Örneğin, Karaman, Yozgat ve Çanakkale Belediyeleri'nden hizmet alan vatandaşların büyük bölümü belediye hizmetlerini yetersiz ya da düşük bulmakta iken (Zeren ve Özmen, 2010; Kara ve Gürcü, 2010; Aslan ve Uluocak, 2012) Karşıyaka ve Silifke Belediyeleri'nden hizmet alan vatandaşların çalışanlara ve belediye başkanına yönelik memnuniyet düzeyinin yüksek düzeyde olduğu (Kurgun vd., 2008; Göküş ve Alptürker, 2011) görülmektedir. Uşak ve Tunceli Belediyesi'nden hizmet alan vatandaşların ise, memnuniyet bakımından daha kararsız bir profil sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır (Akyıldız, 2012; Mentеше, 2013). Araştırmalarda ulaşılan sonuçlar memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu hizmet alanlarının; sosyal alanların yetersizliği (Zeren ve Özmen, 2010), geri dönüşüm projesi hizmetleri ve yol, asfalt, kaldırım hizmetleri (Akyıldız, 2012), turizm ve tanıtım hizmetleri (Menteşe, 2013), kentsel alt yapı ve toplu taşıma hizmetleri (Aslan ve Uluocak, 2012), denetim hizmetleri (Yücel vd., 2012), haşereler ile mücadele, otopark hizmetleri, yol yapım ve bakımı, kentin ekonomik kalkınması için yapılan yatırımlar ve belediye çalışanlarının problemleri çözme alanları (Göküş ve Alptürker, 2011) olduğunu göstermektedir. Vatandaşlar nezdinde memnuniyetin en yüksek olduğu hizmet alanları ise, sosyal hizmetler (Akyıldız, 2012; Göküş ve Alptürker, 2011), cenaze/defin/mezarlık hizmetleri (Menteşe, 2013), imar hizmetleri (Özel vd., 2009), sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilen faaliyetler, engellilere yönelik faaliyetler ve toplum merkezlerine dönük faaliyetler (Aslan ve Uluocak, 2012), otogar hizmetleri, kapalı pazaryeri, mahalle pazarları, defin ve mezarlık hizmetleri (Göküş ve Alptürker, 2011), vergi kazanımı ve artırımı ile doğal

çevreyi korumaya yönelik hizmetler (Ardıç vd., 2004), temizlik, aydınlatma, çevre düzenleme hizmetleri (Kurgun vd., 2008) alanlarından oluşmaktadır.

Tablo 1. Belediyelerde Vatandaş Memnuniyeti İle İlgili Çalışmalar

Yazar	Çalışma Alanı	Bulgular
Zeren ve Özmen (2010)	Karaman Belediye'sinde vatandaş memnuniyeti	Katılımcıların büyük çoğunluğu belediye hizmetlerinden memnuniyetsizdir. Memnuniyetin en düşük olduğu alan ise sosyal alanların yeterliliğidir.
Kara ve Gürcü (2010)	Yozgat Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Katılımcıların büyük çoğunluğu belediye hizmetlerinden memnuniyetsizdir.
Aslan ve Uluocak (2012)	Çanakkale Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Sosyal ve kültürel alanda gerçekleştirilen faaliyetler, engellilere yönelik faaliyetler, toplum merkezlerine dönük faaliyetlerde memnuniyet yüksek; diğer tüm alanlarda düşüktür. En düşük memnuniyet kentsel alt yapı ve toplu taşıma hizmetlerindedir.
Kurgun vd. (2008)	Karşıyaka Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Çalışanlara ve belediye başkanına yönelik memnuniyet yüksektir. Ayrıca temizlik, aydınlatma ve çevre düzenlemesi konusunda da vatandaş memnuniyeti yüksektir.
Göküş ve Alptürker (2011)	Silifke Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Memnuniyetin en yüksek olduğu alan otogar hizmetleri, kapalı pazar yeri, defin ve mezarlık hizmetleri ve sosyal hizmetler iken; haşerelerle mücadele, otopark hizmetleri, yol yapım ve bakımı, kentin ekonomik kalkınması için yapılan yatırımlar ve belediye çalışanlarının problemleri çözme alanları memnuniyetin düşük olduğu alanlardır.
Akyıldız (2012)	Uşak Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Tüm alanlarda memnuniyet açısından kararsızlık hakimdir. Bununla birlikte sosyal hizmetler en memnun olunan alandır. En düşük memnuniyet alanları geri dönüşüm hizmetleri ile yol, asfalt, kaldırım hizmetleridir.
Menteşe (2013)	Tunceli Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Tüm alanlarda memnuniyet açısından kararsızlık hakimdir. Bununla birlikte cenaze defin işlemleri en memnun olunan alandır. Turizm ve tanıtım hizmetleri ise memnuniyetsizliğin en yüksek olduğu alandır.
Ardıç vd. (2004)	Tokat Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	En yüksek memnuniyet vergi kazanımı ve artırımı ile doğal çevreyi korumaya yönelik hizmetlerde; en düşük memnuniyet ise ekonomik faaliyetler alanında görülmektedir.
Yücel vd. (2012)	Elazığ Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Memnuniyetin en düşük olduğu alanlar taşıma araçları, seyyar satıcıların denetimi ve tuvalet hizmetleridir.
Özel vd. (2009)	Niğde Belediyesi'nde vatandaş memnuniyeti	Memnuniyetin en yüksek olduğu alan imar hizmetleridir.

Belediyelerde sunulan hizmetlerin kalitesini belirlemeye yönelik araştırmalarda genel olarak ‘Servqual Tekniği’nden yararlanıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların bulguları en kaliteli bulunan hizmet alanlarının, temizlik, haberleşme, ulaşım, imar hizmetleri (Gümüsoğlu vd., 2003); halkın ihtiyacını karşılayacak suyu sağlama, sosyal etkinlikler, belediye araç-gerecinin yeterli olması, çalışanların temiz ve düzgün görünümlü olması ve park alanlarının yeterli olması (Usta ve Memiş, 2010); sosyal ve kültürel alandaki hizmetler ve temizlik hizmetleri (Filiz vd., 2010); fiziksel özellikler, empati kurma ve güven (Orhan, 2016) konularında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Araştırmalarda başarısız bulunan hizmet alanları ise, engelli ve yaşlılara yönelik hizmetler, denetim hizmetleri, vatandaşların sorunlarını zamanında çözme (Usta ve Memiş, 2010); belediyenin finansal yetersizlikleri (Gümüsoğlu vd., 2003); karşılık verme ve güvenilirlik (Orhan, 2016) konularında yoğunlaşmaktadır. Demirel vd.’nin (2013) TRB-1 Bölgesi’ndeki illerde (Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli) Servqual Tekniği’nden yararlanılarak gerçekleştirdikleri ölçek geliştirme çalışmasında ise, belediyelerde hizmet kalitesini oluşturan boyutların fiziksel unsurlar, güvenilirlik, vatandaş anlama, nezaket, ulaşılabilirlik, yeterlilik, güvenlik ve iletişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Filiz vd. (2010) ise, yaptıkları araştırmada vatandaşların kalite algılarının Büyükşehir Belediyesi ile Merkez İlçe Belediyeleri karşılaştırıldığında farklılaşabileceğini tespit etmişlerdir. Buna göre katılımcıların Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin sunduğu hizmetlerle ilgili kalite algılarının genel olarak Tepebaşı ve Odunpazarı Belediyeleri’nden daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra Büyükşehir Belediyesi’nin ‘kültür’, Tepebaşı ve Odunpazarı Belediyeleri’nin ise ‘temizlik’ hizmetleriyle ilgili kalite algıları yüksek düzeydedir. Usta ve Memiş (2009) ise, hizmet kalitesi seçmen bağlılığı ilişkisini inceledikleri araştırmalarında algılanan hizmet kalitesi boyutlarının hem tutumsal hem de davranışsal seçmen bağlılığını anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini öne sürmektedir.

Tablo 2. SERVQUAL Modeli İle Belediyelerde Hizmet Kalitesini İnceleyen Çalışmalar

Yazar	Çalışma Alanı	Bulgular
Gümüsoğlu vd. (2003)	Muğla Belediyesi'nde hizmet kalitesi ölçümünde SERVQUAL modeli	Temizlik, haberleşme, ulaşım ve imar alanlarında başarılı, finansal yeterlilik konusunda başarısızdır.
Usta ve Memiş (2010)	Giresun Belediyesi'nde hizmet kalitesi ölçümünde SERVQUAL modeli	Halkın ihtiyacını karşılayacak suyu sağlama, sosyal etkinlikler, belediye araç gereçlerinin yeterliliği, çalışanların temizliği ve park alanlarının yeterliliği en kaliteli algılanan alanlar iken; engellilere ve yaşlılara yönelik hizmetler, denetim hizmetleri ve vatandaşların sorunlarını zamanında çözme kalitenin en düşük algılandığı alanlardır.
Orhan (2016)	Keçiören Belediyesi'nde hizmet kalitesi ölçümünde SERVQUAL modeli	Fiziksel özellikler, empati ve güven kalitenin yüksek olduğu alanlar iken; karşılık verme ve güvenilirlik kalitenin düşük olduğu alanlardır.
Demirel vd. (2013)	TRB-1 bölgesinde hizmet kalitesi ölçümünde ölçek geliştirme	Hizmet kalitesi boyutları fiziksel unsurlar, güvenilirlik, vatandaş anlama, nezaket, ulaşılabilirlik, yeterlilik, güvenlik ve iletişimidir.
Filiz vd. (2010)	Eskişehir Büyükşehir, Odunpazarı ve Tepebaşı Belediyeleri'nde hizmet kalitesi ölçümünde SERVQUAL modeli	En kaliteli alanlar sosyal ve kültürel alanlar ile temizlik hizmetleridir. İlçe Belediyeleri'nde en kaliteli alan temizlik iken; Büyükşehir Belediyesi'nde kültüredir.

Yerel yönetimlerde pazarlama ile ilgili araştırmalarda öne çıkan bir başka eğilimin 'halkla ilişkiler' konusunda olduğu görülmektedir. Farklı kavramsal çalışmalarda kamu hizmeti gören belediyelerde kurumsal iletişimlerini güçlendirmek açısından stratejik halkla ilişkiler yönetiminin önemli olduğu (Eraslan Yayınoglu, 2005) ve yerel yönetimlerde halkla ilişkiler açısından öne çıkan sorunlar (Sezgin, 2011) üzerinde durulduğu görülmektedir. Uygulamalı araştırmalarda ise, farklı belediyelerin gerçekleştirdikleri halkla ilişkiler uygulamalarının incelendiği (Dursun, 2011), İstanbul'un (Galata, 2012) ve İzmir'in ilçe belediyelerinde (Yurdakul vd., 2011) halkla ilişkiler faaliyetlerine ilişkin bir durum tespiti yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra vatandaşların istek ve şikayetlerini belediyeye ulaştırdığı 'beyaz masa' (Uyar ve Meccek, 2016), 'mavi masa' (Kurban ve Yalım, 2013) gibi halkla ilişkiler birimlerinin çalışmalarıyla ilgili durum tespiti yapıldığı da göze çarpmaktadır. Özdemir (2011) ise, konuyu hizmet alan vatandaşlar nezdinde ele alarak Erzurum'da ikamet eden vatandaşların belediyenin halkla ilişkiler yönetimine ilişkin algılarını tespit etmiştir. Konuyla ilgili yabancı yazın incelendiğinde belediyelerde pazarlama konusunun yerli yazında olduğu gibi çok çalışılmadığı; ancak ar-ge/inovasyon, internet ve sosyal medya kullanımı, halkla ilişkiler vb. (Gonzalez vd., 2013; Adam ve Featherstone, 2007; Hoffman vd. 2013; Wirtz ve Kurtz, 2016; Van de Wijngaert vd., 2011) ilgili konularda araştırmalara rastlanıldığı

görülmektedir. Aşağıda yabancı yazında doğrudan yerel yönetimlerde pazarlamayı konu edinen araştırmaların bulgularına değinilecektir.

Butler ve Collins (1995) kamu sektöründe pazarlama üzerine yaptıkları çalışmada pazarlama akademisyası ve uygulayıcılarının bu yaklaşımı bir pazarlama başlığı olarak kabul etmelerinin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Yazarlara göre kamu hizmetleri ile özel sektör hizmetleri arasında yapısal ve uygulamaya dönük benzerlikler ve farklılıklar kamu hizmetlerinin de pazarlanması gerektiğinin ispatıdır. İki alan arasındaki yapısal ilgi ürünün, örgütün ve pazarın karakteristikleridir. Uygulamaya yönelik olarak ise kamu faaliyetlerinin prosedürü ve sistemi üzerinde duran çıkarımlara ihtiyaç vardır.

Rees (2003) yerel yönetimlerde pazarlama üzerine yaptığı doktora tez çalışmasında pazarlamanın yerel yönetimlerde uygulanabilir olup olmadığını tartışmaktadır. Yazar ilişkisel pazarlama yaklaşımının üzerinde durduğu “en iyi değer” amacının, yerel yönetimlerin pazarlanmasıyla yakından ilişkili olduğu ve paydaş değerinin maksimize edilmesi için pazarlamaya ihtiyaç olduğu üzerinde durmaktadır. Araştırma sonuçları yerel yöneticilerin pazarlamanın bu alanda kullanımına sıcak baktıklarını, pazarlama yaklaşımının uygun ve uygulanabilir olduğunu ve bu alanda verilen eğitimlerin de pazarlamanın reklam ve tutundurmadan ibaret olduğu algısının yıkılmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Rees ve Gardner (2003) çalışmalarında ilişkisel pazarlamanın yerel yönetimlerde paydaş çevresini geliştirici etkisinin olacağını ileri sürmektedirler. Öncelikle ortaklıklar ve işbirliği vurgusu yaparak en iyi değer yaratılması üzerinde durmaktadırlar. Yerel yönetimlerle ilgili iki ilişkisel pazarlama taksonomisi geliştirilmiş ve temel kavram olarak güven üzerinde durulmuştur. Sonuçta işbirliği ve ilişkisel pazarlamanın sentezi yapılmış ve ilişkisel pazarlamanın kolaylaştırıcı rolüne ilişkin yeni bir model önerilmiştir.

Rodrigues ve Pinho (2012) yerel yönetimlerde pazar odaklılığı konu edindikleri çalışmalarında iç ve dış pazar odaklılık boyutlarının performans üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları finansal ve finansal olmayan performans üzerinde dış pazar odaklılığın daha etkili olduğunu göstermektedir. Performans üzerinde küçük bir etkisi olan tek iç pazar odaklılık boyutu içsel bilgi yaratılması boyutudur. Araştırmacılar yerel yönetimlerin finansal ve finansal olmayan performanslarının artırılması için iç pazar odaklılığın geliştirilmesinin zorunlu olduğuna işaret etmektedir.

Cervera vd. (2001) işletme yönetiminde önemli bir başlık haline gelen ve kamu sektöründe yönetsel ve siyasal anlamda gerçekleştirilen reformlar ve modernizasyon ile ilişkilendirilebilecek pazar odaklılık kavramı üzerinde durmaktadırlar. Yazarlar işletmelerin

pazar odaklılığından yola çıkarak yerel yönetimlerde kullanılabilir bir pazar odaklılık modeli geliştirmeye çalışmışlardır. Sonuçta ulaşılan modelde bilgi yaratma, bilgiyi yayma ve bilgiye karşılık verme boyutlarının yerel yönetimlerin performansını artıracakları ileri sürülmektedir.

Dugan ve Wang (2015) yerel yönetimlerin pazarlama faaliyetlerine ilişkin farkındalığı ortaya koymaya çalıştıkları araştırmalarında destek teorisinden faydalanmış ve üç araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma bulguları vatandaşların yerel yönetimlerin yürüttükleri pek çok faaliyetten habersiz olduklarını, ancak onların içindeki buldukları duruma uygun faaliyetlerin bilişsel olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Araştırmacılar, yerel yönetimlerin e-devlet, şehir ve mekan markalama gibi yeni tutundurma çabalarıyla vatandaşların farkındalığını artırabileceklerini ifade etmektedir.

Gillett (2015) yerel yönetimlerde ilişkisel pazarlama ve pazar odaklılık üzerine yaptığı çalışmada REMARKOR adını verdiği bir model geliştirmiş ve test etmiştir. Yazar ilişkisel pazar odaklılığın yerel yönetimlerin performansını artırabilecek bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmada ilişkisel pazarlama değişkenlerinin örgüt performansı ile korelasyonu incelenmiş ve yerel yönetimlerin prosedürleri dikkate alınarak değişkenler modele dahil edilmiştir. Çalışmada performans ile ilişkilendirilen değişkenler; pazarlama yönetimi ve planlamasının rolü, sorumluluk, yönetim odaklılık ve portfolyo planlama, paydaşlar, uzun dönem planlama, güven, bağlılık ve vaatler ile etkileşimdir.

May ve Newman (1999) bir yerel yönetimci ve pazarlama akademisyeni olarak yürüttükleri çalışmada, yerel yönetimlerde yeni bir organizasyon disiplini olarak pazarlamaya olan ihtiyacı konu edinmişlerdir. Bu alanda pazarlamaya ilişkin en sık rastlanan itirazları incelemiş ve bu itirazların çok az ya da hiç baskıcı güce sahip olduklarını tespit etmişlerdir. İlişkisel pazarlamanın yükselen paradigmaları ve Webster'ın pazarlama kavramının gelişimine ilişkin yaklaşımı bu konudaki görüşlerini doğrular niteliktedir. Yazarlar, pazarlama biliminin yerel yönetimlere, hizmet sunumuna ilişkin yeni yöntemler önerdiği ve yerel yönetim pazarlamasının sahip olması gereken karakteristikleri tanımladığı üzerinde durmaktadırlar.

Kowalik (2011) Polonya yerel yönetimlerinin pazar odaklılığı üzerine yürüttüğü çalışmada ülkedeki yerel yönetimlerin genel olarak pazar odaklılık skorlarını belirlemeye çalışmıştır. Araştırma bulguları belirlenen birimlerin %21'inin pazar odaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar bunun yanı sıra yerel yönetimlerde pazar odaklılığın örgüt büyüklüğüyle, yöneticilerin eğitim düzeyleriyle ve yerel yönetimin gelirleriyle doğru orantılı olduğunu tespit etmiştir.

Chew ve Vinestock (2012) yerel yönetimlerde kamu hizmetleri arzı ile pazarlama önceliklerini ilişkilendirdikleri çalışmada örnek olay yöntemini kullanmış ve iradi ve gayriiradi kamu hizmetlerinde pazarlama faaliyetlerini karşılaştırmıştır. İradi kamu hizmetlerinin pazarlama başarısında gelir hedeflerine ulaşmak ve kullanıcı memnuniyet standartlarını tutturmak temel gösterge iken, gayriiradi kamu hizmetlerinde bu değişkenlerin etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu temel farklılık iki tür hizmette pazarlama uygulamalarının yoğunluğu ve sıklığının farklılaşmasına sebep olmaktadır.

Jung (2010) kamu hizmetlerinde tüketicilik kavramını konu edindiği araştırmasında tüketicilik kavramının kamu hizmetlerinde kaliteyi artırıcı etkisinin ihmal edildiği üzerinde durmaktadır. Yazar kavramın kamu hizmetlerinde geçerliliğini sorgulamış ve dört temel endişeden bahsetmiştir. Bu dört başlık kavramsal problemler, yaklaşımın ticari işletmelerden kamu sektörüne transfer edilebilirliği, tercihin problematik doğası ve tüketici düşüncelerinin kamu hizmetleri alanında uygulanma güçlükleridir.

Collins ve Kim (2009) kamu sektöründe müşteri kavramının geçerliliğini sorgulayan çalışmalarında ticari pazarlamanın müşterisi ile kamu sektörünün tüketicisinin farklı olduğunu vurgulamaktadır. Yazara göre vatandaşlar adil sosyal değişim yaklaşımı içerisinde bireysel tercihler ve değerlendirmelerle ödemeye isteklilik arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Araştırma vatandaşların kamu imkanlarının niteliği ve niceliğinden memnuniyeti ile ödeme istekliliği arasındaki bağlantıyı incelemektedir. Teksas'ta bir belediyenin memnuniyet araştırmasından alınan veriler kamu imkanlarının niceliğiyle ilgili memnuniyet azaldıkça ödeme istekliliğinin arttığını, niteliğinden memnuniyet ile ödeme istekliliğinin ilişkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Araştırmacılar bu ilişkinin ticari pazarlamada tersi yönde öngörüldüğünü belirterek özel sektör ve kamuda müşteri kavramının farklı olduğuna dikkat çekmektedir.

Yöntem

Araştırmanın amacı, Turhal Belediyesi'nin belediyecilik hizmetlerine ilişkin vatandaş algılarına pazarlama perspektifinden bir bakış sunmaktır. Bunun yanı sıra vatandaşların belediyenin sunduğu hizmetlerde sorunlu gördükleri ve başarılı buldukları hizmetler ile ilgili eğilimlerini tespit etmek de amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma, betimleyici araştırma modelinden faydalanılarak tasarlanmıştır.

Araştırmanın evreni Tokat ilinin Turhal ilçesinde ikamet eden 18 yaş üzeri vatandaşlardan oluşmaktadır. Araştırmada evrenin çerçevesini belirlemenin zorluğu ile zaman ve maliyet kısıtları göz önünde bulundurularak kolayda örnekleme tekniğiyle örneklem seçme yoluna

gidilmiştir. Veriler yüz yüze anket tekniğiyle toplanmıştır. Ulaşılan 410 katılımcıdan, 10 tanesinin veri toplama aracını eksik ya da hatalı doldurdıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle 10 formun analiz sürecinden çıkartılmasına ve analizin 400 katılımcının verdikleri cevaplara göre yapılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada veriler, üç bölümden oluşan bir veri toplama aracı geliştirilerek toplanmıştır. Veri toplama aracının birinci bölümünde, katılımcıların son yerel seçimlerde oy verme eğilimlerini ve genel olarak belediyeçilik hizmetlerine ilişkin algılarını tespit etmek amacıyla 7 tane kapalı uçlu soruya yer verilmiştir. Formun ikinci bölümünde araştırmacılar tarafından, belediyenin sunduğu hizmetlerin pazarlama perspektifi açısından değerlendirilmesine yönelik 40 ifade geliştirilmiştir. Beşli Likert tipinde geliştirilen ifadeler, ‘kesinlikle katılmıyorum’ ile ‘kesinlikle katılıyorum’ arasındaki düzeylere göre derecelendirilmiştir. Veri toplama aracının son bölümünde ise, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet kapalı uçlu soru yer almaktadır.

Araştırmada katılımcıların belediyenin sunduğu hizmetleri pazarlama perspektifinden değerlendirmeye yönelik algılarının yapı geçerliliği açıklayıcı faktör analizi yoluyla test edilmiştir. İfadelerin güvenilirliklerini belirlemek için ise, Cronbach’ın α katsayısı hesaplanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Betimsel Özellikleri

Tablo 3’te katılımcıları tanımlayan demografik özellikler incelendiğinde, cinsiyet ve medeni durum bakımından dengeli bir dağılımın olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası 26 ila 45 yaş arasındadır.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellik		n	%	Demografik Özellik		n	%	
Cinsiyet	Kadın	201	50,2	Eğitim	Okuryazar	27	6,8	
	Erkek	199	49,8		İlkokul	64	16	
	Toplam	400	100		Ortaokul	51	12,8	
Yaş	18-25	74	18,5		Lise	144	36	
	26-35	110	27,5		Önlisans	54	13,5	
	36-45	100	25		Lisans	49	12,3	
	46-55	81	20,3		Lisansüstü	11	2,8	
	56-65	30	7,5		Toplam	400	100	
	66 ve üzeri	5	1,3		Meslek	İşsiz	34	8,5
	Toplam	400	100			Ev hanımı	69	17,3
Yaş	18-25	74	18,5	İşçi		49	12,3	
	26-35	110	27,5	Memur		60	15	
	36-45	100	25	Serbest meslek	14	3,5		
	46-55	81	20,3	Esnaf	29	7,2		

					Öğrenci	37	9,3
					Çiftçi	26	6,5
					Emekli	33	8,3
					Sanayici/ Tüccar	11	2,8
					Özel sektör	32	8
					Diğer	6	1,5
					Toplam	400	100
Medeni durum	Evli	187	46,8	Gelir	1000 TL altı	125	31,3
	Evli değil	213	53,2		1000-2000	181	45,3
	Toplam	400	100		2001-3000	59	14,8
					3001-4000	27	6,8
					4001-5000	4	1
					5001 ve üstü	4	1
					Toplam	400	100

Eğitim düzeyi açısından lise mezunlarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Lise mezunu katılımcıları, ilkokul, önlisans ve lisans mezunu katılımcılar izlemektedir. Katılımcıların farklı meslek grupları içerisindeki dağılımları incelendiğinde, ilk sırada ev hanımları yer almakta, ikinci sırada çok az bir farkla memur katılımcılar, üçüncü sırada ise işçi katılımcılar bulunmaktadır. Diğer meslek grupları açısından ise oransal olarak birbirine yakın dağılımlar bulunduğu söylenebilir. Katılımcılar sahip oldukları aylık ortalama gelir bakımından incelendiğinde, yarısına yakınının 1000 ila 2000 TL arası gelire sahip olduğu görülmektedir. 1000 TL'nin altında gelire sahip katılımcılar ise oransal olarak ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Oy Verme Dağılımları

Oy verme durumu	n	%
Evet	332	83
Hayır	68	17
Toplam	400	100

Bu demografik özelliklerin yanı sıra araştırmada katılımcılara oy verme eğilimlerini ortaya koymayı amaçlayan sorular da yöneltilmiştir. Tablo 4'teki dağılımlar incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir oranının son yerel seçimlerde oy kullandığı görülmektedir. Katılımcıların küçük bir bölümü ise son yerel seçimlerde oy kullanmamıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Oy Verdikleri Başkan Adayının Kazanma Durumu

Adayın kazanma durumu	n	%
Oy kullanmadım	68	17
Evet	218	54,5
Hayır	118	29,5
Toplam	400	100

Katılımcıların yarısından fazlasının, son yerel seçimlerde oy verdikleri başkan adayı seçimi kazanmıştır (bkn. Tablo 5). Her 10 katılımcıdan 3'ünün ise, oy verdiği başkan adayı seçimi kazanmamıştır.

Katılımcıların Belediyecilik Hizmetleri İle İlgili Genel Değerlendirmeleri

Tablo 6'daki dağılımlar incelendiğinde, katılımcıların yarısından fazlasının Turhal Belediyesi'nin sunmuş olduğu hizmetlerden memnun olduğu görülmektedir. Katılımcıların dörtte biri memnuniyet bakımından kararsız bir görünüme sahiptirler. Her 10 katılımcıdan yaklaşık ikisi ise, belediyenin sunmuş olduğu hizmetlerden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Katılımcıların Belediyenin Sunduğu Hizmetlere İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

Memnuniyet Durumu	n	%
Memnun	229	57,3
Memnun değil	75	18,8
Kararsız	96	24
Toplam	400	100

Tablo 7'de katılımcıların Turhal Belediyesi'nin imajı ile ilgili düşüncelerine ilişkin dağılımlar incelendiğinde, memnuniyet eğilimlerine benzer bir dağılımın burada da söz konusu olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasına göre Turhal Belediyesi olumlu bir imaja sahiptir. Katılımcıların dörtte biri Turhal Belediyesi'nin imajı konusunda kararsız bir eğilim sergilemekte, beşte biri ise belediyenin olumsuz bir imaja sahip olduğunu düşünmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Belediyenin İmajı İle İlgili Eğilimleri

İmaj Hakkındaki Eğilimler	n	%
Olumlu	220	55
Olumsuz	81	20,3
Kararsız	99	24,8
Toplam	400	100

Katılımcılara göre Turhal Belediyesi'nin sorumluluk alanındaki en büyük sorun, sosyal hayatın yeterince canlı olmamasıdır (bkn. Tablo 8).

Tablo 8. Katılımcıların Belediyenin Sorunları İle İlgili Görüşleri

Belediyenin Sorunları	n	%
Sosyal hayattaki durgunluk	148	37
Ulaşım	49	12,3
Altyapı	42	10,5
Çarpık kentleşme	37	9,3
Çevre kirliliği	35	8,8
Çevre düzeni	31	7,8
Hava kirliliği	17	4,3
Diğer	17	4,3
Sosyal hizmetlerin yetersizliği	15	3,8
Akıt arıtma	9	2,3
Toplam	400	100

Katılımcılar ulaşım ve altyapı sorunlarının, belediyenin sorumluluk alanındaki ikinci ve üçüncü önemli sorunlar olduğunu düşünmektedirler. Bu sorunları çarpık kentleşme, çevre kirliliği ve çevre düzenlemesi ile ilgili sorunlar izlemektedir. Katılımcılara göre hava kirliliği ve sosyal hizmetlerin yetersizliği belediyenin çok önemli olmayan sorunları arasındadır.

Katılımcılar bakımından en önemsiz sorun ise, belediyenin atık arıtma sistemlerine sahip olmamasıdır.

Katılımcılar Turhal Belediyesi'nin en başarılı olduğu hizmet alanının ilçenin genel temizliği olduğu görüşündedirler (bkn. Tablo 9). Her 10 katılımcıdan 3'ü belediyeyi temizlik hizmetlerinde başarılı bulmaktadır. Bunun yanı sıra belediyenin çevre düzenlemesine dönük gerçekleştirdiği hizmetler ile vatandaşlara sunulan sosyal hizmetler katılımcıların başarılı bulduğu diğer hizmetlerdir. Ancak bu iki hizmet konusundaki algı düzeyi, birinci sıradaki temizlik hizmetlerinin epey gerisinde kalmaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların Belediyenin En Başarılı Olduğu Hizmetler İle İlgili Görüşleri

Belediyenin Başarılı Olduğu Hizmetler	N	%
Temizlik hizmetleri	122	30,5
Çevre düzeni	61	15,3
Sosyal hizmetler	55	13,8
Ulaşım	29	7,2
Hiçbiri	28	7
Sosyal imkanlar	25	6,3
Atık arıtma	25	6,3
Hepsi	23	5,8
Kentleşme ve imar planı	17	4,3
Altyapı	14	3,5
Diğer	1	0,3
Toplam	400	100

Katılımcıların Turhal Belediyesi'nin en başarısız olduğu hizmetler konusundaki görüşleri Tablo 10'da yer almaktadır. Tablo incelendiğinde katılımcıların en çok ilçedeki sosyal imkanların yetersizliğinden şikayetçi oldukları görülmektedir. Katılımcıların dörtte biri ilçenin sosyal aktiviteler, tesisler açısından yetersiz oluşunu belediyenin en başarısız hizmeti olarak görmektedir. Ulaşım, sosyal hizmetler ve kentleşme konuları da sıralamada sosyal aktiviteleri izleyen hizmetler olarak göze çarpmaktadır. Burada dikkat çeken bir bulgu, sosyal hizmetlerin hem başarılı hem de başarısız görülen hizmetler arasında üçüncü sırada yer almasıdır. Vatandaşların maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarını ve ihtiyaçlarını giderme konusunda belediyeyi başarılı bulan katılımcılar kadar, başarısız bulan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcıların küçük bir bölümü ise, belediyeyi sunduğu tüm hizmetler açısından başarısız bulmaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Belediyenin En Başarısız Olduğu Hizmetler İle İlgili Görüşleri

Belediyenin Başarısız Olduğu Hizmetler	n	%
Sosyal imkanlar	97	24,3
Ulaşım	62	15,5
Sosyal hizmetlerin yetersizliği	50	12,5
Kentleşme ve imar planı	45	11,3
Altyapı	31	7,8

Temizlik hizmetleri	31	7,8
Çevre düzeni	30	7,5
Hiçbiri	18	4,5
Akıt arıtma	16	4
Hepsi	14	3,5
Diğer	6	1,5
Toplam	400	100

Katılımcıların Belediye Hizmetlerine Yönelik Pazarlama Algıları

Katılımcıların Turhal Belediyesi'nin sunduğu hizmetleri pazarlama perspektifinden değerlendirmelerine yönelik 40 ifadenin, yapı geçerliliğini test etmek için açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,947 olarak hesaplanmış, Bartlett küresellik testi ve Ki-Kare değeri anlamlı çıkmıştır ($p < .05$). Dört ifade binişik olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 11'de görüldüğü üzere kalan 36 ifade, özdeğeri 1'den büyük beş faktör altında toplanmıştır. En çok ifadenin yer aldığı birinci faktör, belediyenin hizmet sunduğu pazarı tanımaya, anlamaya ve müşteri odaklı olmasına dönük çabaları kapsadığı için bu faktör 'pazar odaklı belediyeçilik' olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör çalışanların hizmet sundukları vatandaşların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamaya dönük çabalarını kapsadığından 'müşteri odaklı personel' olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Üçüncü faktör belediyenin üstün ve zayıf yönleri ile paydaşlarını analiz etme becerisini ifade eden maddeleri içerdiği için 'durum analizi becerisi' olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 11. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	1	2	3	4	5
Pazar odaklı belediyeçilik					
Beklentileri öğrenmek için çaba sarf etme	0,806				
Vatandaş memnuniyetini önemseme	0,799				
Vatandaş odaklılık	0,796				
Vatandaş nezdindeki imaj	0,782				
Kaliteli hizmet sunma	0,762				
Rakip şehirlerde üstün olmaya dönük çabalar	0,748				
Yenilikçi hizmetler sunma	0,746				
Şikayetlere çözüm üretme	0,743				
Sorumluluk alanlarındaki faaliyetleri yerine getirme	0,742				
Beklentilerden haberdar olma	0,733				
Faaliyetler konusunda bilgilendirme	0,726				
Uzun dönemli planlama yapma	0,724				
Hizmetlerin halka ulaştırılması	0,719				
Rekabette üstün yanlarını bilme	0,706				
Paydaşlar nezdindeki imaj	0,706				
Çevresel değişikliklere adapte olma	0,698				
Vaat ettiklerini yerine getirme	0,692				
Şikayetleri dinleme	0,675				
Araştırma yapma	0,656				
Etkin halka ilişkiler faaliyeti yürütme	0,638				
Vatandaş memnuniyetini ölçme	0,627				

Yapılan ödemelerin karşılığında hizmet alma	0,607				
Müşteri odaklı personel					
Çalışanların nazik ve güler yüzlü olması	0,854				
Çalışanların vatandaşın sorunlarını hızlı çözmesi	0,830				
Çalışanlarla rahat iletişim	0,807				
Hizmet alımını kolaylaştıracak teknolojiler sunulması	0,771				
İşlemlerin hızla tamamlanması	0,660				
Durum analizi becerisi					
Başarısız olduğu yönlerin farkında olma		0,782			
Paydaşların kimler olduğunun farkında olma		0,718			
Başarılı olduğu yönlerin farkında olma		0,704			
Seçim dönemleri dışında da tanıtım faaliyetinde bulunma		0,533			
Süresiz tutundurma					
Seçim döneminde daha çok tanıtım faaliyetinde bulunma			0,845		
Kendi seçmenlerine daha çok hizmet götürme			0,778		
Seçim dönemlerinde daha çok hizmet üretme			0,755		
Sosyal belediyecilik hizmetleri					
Kültür sanat hizmetleri				0,748	
Sosyal tesislerde sunulan hizmetler				0,729	
Özdeğer	15,938	3,301	1,837	1,464	1,172
Açıklanan Varyans (%)	34,836	11,858	7,992	6,056	5,126
Cronbach α	0,967	0,901	0,838	0,741	0,677

Dördüncü faktör, belediyenin seçim dönemlerindeki tutundurma çabalarına ilişkin maddeleri içerdiği için ‘süresiz tutundurma’ olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Son faktör ise, belediyenin vatandaşlara sunduğu sosyal imkanlara yönelik ifadeleri kapsadığı için ‘sosyal belediyecilik hizmetleri’ olarak isimlendirilmiştir. Bu beş faktör, toplam varyansın 65,868’ini açıklamaktadır. Beş faktöre ilişkin güvenilirlik katsayılarının kabul edilen sınırların üstünde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların faktörlere ilişkin algı düzeyleri Tablo 12’de gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde faktörler içerisinde katılımcıların belediyeyi en başarılı buldukları boyutun ‘durum analizi becerisi’ olduğu görülmektedir. Katılımcılar, Turhal Belediyesi’nin sunduğu hizmetlerle ilgili çevresel durumu ve kendi yeteneklerini analiz etme becerisini yüksek düzeyde başarılı bulmaktadırlar. İkinci sırada ise, ‘pazar odaklı belediyecilik’ boyutu yer almaktadır. Katılımcılar, belediyenin mevcut ve gelecekteki vatandaş ihtiyaçlarını belirleme konusundaki çabaları ile vatandaşlar için sunduğu hizmetlerle daha üstün değer yaratmaya, daha üst düzey performans sunmaya yönelik çabalarını başarılı bulmaktadırlar. ‘Müşteri odaklı personel’ boyutu ise, katılımcıların üçüncü sırada başarılı buldukları boyuttur.

Katılımcılar, belediye personelinin vatandaşların talep ve ihtiyaçlarını anlama ve onlar için değer yaratma bakımından ise orta düzeyde başarılı olduğunu düşünmektedir.

Tablo 12. Katılımcıların Belediyenin Sunduğu Hizmetlere İlişkin Algıları

Katılımcıların Pazarlama Algıları	$\bar{X}$	S
Pazar odaklı belediyeçilik	3,32	0,80
Müşteri odaklı personel	3,26	0,91
Durum analizi becerisi	3,40	0,86
Süreksiz tutundurma	3,04	0,96
Sosyal belediyeçilik hizmetleri	2,45	1,10

Katılımcılar, belediyenin yalnızca seçim dönemlerinde tutundurma çalışmaları yapmasına ya da hizmet üretmesine yönelik algıları bakımından daha kararsız bir görünüm sergilemektedir. Katılımcılar belediyenin sunduğu sosyal, kültürel hizmetleri ise, diğer boyutlara göre daha başarısız görmektedirler. Turhal Belediyesi, vatandaşlara sunduğu sosyal, rekreasyonel ve kültürel hizmetler açısından düşük düzeyde başarılı bulunmaktadır.

İfadeler bazında inceleme yapıldığında katılımcılar, Turhal Belediyesi'ni etkin tanıtım çalışmaları yapma, hizmetleri halka ulaştırma ve farklı dağıtım kanallarını kullanma, vaat ettiği sözleri yerine getirme, yenilikçi hizmetler sunma, şikayetleri yönetme, hizmet sunduğu pazarın beklentilerini tespit etme konularında yüksek düzeyde başarılı bulmaktadırlar. Katılımcılar belediyenin kendi seçmenlerine daha çok hizmet götürmesi, vatandaş memnuniyetini düzenli olarak ölçmesi ile sosyal ve kültürel alanlarda yaptığı etkinlikler açısından ortalamanın altında bir başarı kaydettiği görüşündedirler.

Sonuç ve Tartışma

Tüketici ihtiyaç ve isteklerinden yola çıkan, pazarı koklayarak hizmet üretmek üzere plan ve stratejiler geliştiren işletmelerin rekabetçi üstünlüğe sahip olmaları daha kolaydır. Pazar ve müşteri odaklı bir işletmecilik anlayışı, kar amaçlı örgütlerde bugün vazgeçilmez bir yetkinliğe dönüşmüştür. Ticari pazarlamanın pek çok ilkesi, rekabetçi üstünlük kazanma noktasında kar amaçsız örgütlere de fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda kamu hizmetlerinin vatandaşlara dağıtılmasında önemli bir rol üstlenen yerel yönetimlerin de planlama ve uygulama faaliyetlerinde pazarlama perspektifinden bir bakış geliştirmesi, vatandaş memnuniyetini artıracak bir araç olabilmektedir. Yerel yönetimler, yönetilenlerin yönetime katılmasının ilk aşamasıdır. Ayrıca bir yörede ikamet eden halkın, yöresinin sorunlarıyla ilgilenmesini, bu konuda kendini geliştirmesini sağlayan ve demokrasi terbiye ve tecrübesini yerleştiren bir demokrasi okulu işlevi de görmektedir (Toprak, 2006: 12). Bu nedenle yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlere halk desteğinin, katılımının ve uyumunun sağlanması

oldukça önemlidir. Bu bağlamda bu araştırmada bir ilçe belediyesinin yürüttüğü hizmetlere ilişkin vatandaş algılarına pazarlama perspektifinden bir bakış sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında Tokat ili Turhal ilçesi belediye sınırları içerisinde ikamet eden 400 kişiden yüzyüze anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Anket formunda, katılımcıların yerel seçimlerde oy verme eğilimleri, mevcut yerel yönetimden memnuniyet düzeyleri, belediyeyi başarılı ve başarısız buldukları sorumluluk alanları ve belediye hizmetlerine ilişkin algıları ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçları katılımcıların yerel seçimlerde siyasal katılımlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Son yerel seçimde oy kullanan seçmenlerin yarısından fazlası oy verdiği adayın seçildiğini beyan etmiştir. Mevcut yerel yönetimden memnuniyet düzeyi incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlasının mevcut yönetimden memnun olduğu görülmektedir. Katılımcıların belediyenin sorumluluk alanında yer alan başlıklardan belediyeyi en başarılı buldukları konular temizlik ve çevre düzenlemesi hizmetleridir. Buna karşılık katılımcılar sosyal imkanların ve sosyal hizmetlerin yaratılması ve sunulması ile ulaşım konularında mevcut yerel yönetimi başarısız bulmaktadırlar. Bu noktada dikkat çeken bulgulardan biri, katılımcıların sosyal hayatın canlılığı noktasında belediyeyi baş sorumlu olarak görmeleridir. Oysa sosyal faaliyetler belediyelerin doğrudan sorumlu oldukları bir alan değildir.

Katılımcıların belediye hizmetlerine ilişkin algılarını pazarlama perspektifinden incelemek amacıyla geliştirilen 40 ifadeli ölçeğe uygulanan faktör analizi neticesinde beş faktör elde edilmiştir. Bu faktörler pazar odaklı belediyecilik, müşteri odaklı personel, durum analizi becerisi, süreksiz tutundurma ve sosyal belediyecilik olarak isimlendirilmiştir. İlgili faktörlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde katılımcıların sosyal belediyecilik faktörü dışındaki tüm faktörler açısından kararsızlık noktasında olduğu, sosyal belediyecilik açısından ise mevcut yerel yönetimi başarısız buldukları görülmektedir. En yüksek ortalamaya sahip faktör ise durum analizi becerisi faktörüdür. Katılımcılar mevcut yerel yönetimin başarılı ve başarısız olduğu noktaların bilincinde olduğunu ve paydaşlarının kimler olduğunun farkında olduğunu düşünmektedirler. Buna karşılık kültürel faaliyetler ve sosyal imkanlar yaratma ve sunma noktasında başarısız olduğuna inanılmaktadır. Katılımcılar pazar odaklılık noktasında ise belediyeyi büyük ölçüde başarılı bulmaktadır. Şehirde sosyal hayatın canlılığını sürdürülebilir hale getiren sosyal faaliyetler, belediyelerin ana sorumluluk alanlarından değildir. Ancak araştırma bulguları sosyal faaliyetlerin, belediyecilik hizmetlerinin görünen ve aranan yüzü olduğunu göstermektedir. Bu sebeple yerel yönetimlerin merkezi yönetim ve

diğer paydaşlarla işbirliği yaparak şehirde sosyal faaliyet sayısını artırması vatandaş memnuniyetini artıracaktır.

Araştırma bulguları doğrultusunda belediye hizmetlerine vatandaş desteğinin sağlanmasında pazarlama bakış açısının gerekli olduğu söylenebilir. Katılımcılar belediyenin faaliyetlerinden haberdar olduklarını, tutundurma faaliyetlerinin seçim dönemleriyle sınırlı kalmadığını, belediyenin vatandaşların bir paydaş olduğu bilinciyle hareket ettiğini ve bulunduğu noktanın farkında olduğunu düşünmektedir. Bu bulgular ışığında Turhal Belediyesi'nin büyük ölçüde pazarlama bakış açısıyla faaliyetlerini yürüttüğü söylenebilir. Memnuniyet düzeyinin yüksekliği de bunu desteklemektedir. Araştırma bulguları ayrıca belediyecilik hizmetlerinde vatandaşların bakış açılarının değiştiğini ortaya koymaktadır. Temizlik hizmetleri, alt yapı çalışmaları, çevre düzenlemesi gibi temel başlıklarda başarılı olmak artık vatandaşlar tarafından yeterli görülmemektedir. Söz konusu bulgu belediyelerde pazarlamada değer yaratımı sürecine işaret etmektedir. Temel hizmetlerde vatandaş memnuniyetine ulaşmak artık bir değer yaratımı olarak değerlendirilmemektedir. Belediyelerde değer odaklı bir pazarlama anlayışının hakim olabilmesi için sosyal belediyecilik hizmetlerine de ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Yerel yönetimlerde vatandaş katılımı ve desteğinin sağlanması için vatandaşların en önemli paydaşlar olarak görülmesi, belediye hizmetleri hakkında düzenli bilgilendirilmeleri, belediye hizmetlerinin tasarım aşamasında ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alınması oldukça önemlidir. Belediyeler ar-ge çalışmalarına ağırlık vererek vatandaş memnuniyetini artıracak çözümler aramalıdır. Tutundurma faaliyetleri sadece seçim dönemleriyle sınırlı kalmamalı, sürekli faaliyetlere dönüşmelidir. Belediyeler sosyal belediyecilik kapsamındaki faaliyetlerini artırmalı, tüm vatandaşların kullanımını kolaylaştırmalı ve bu faaliyetler hakkında vatandaşları bilgilendirmelidir.

Yerel yönetimlerde pazarlama perspektifinden bir bakış rekabet kavramına bakışı da değiştirmelidir. Yerel yönetimler de işletmeler gibi benzerleriyle rekabet ettiklerinin ve vatandaşların, belediye hizmetlerini değerlendirirken rakiplerin faaliyetlerini referans aldıklarının bilincinde hareket etmelidir. Etkin rekabet, ancak doğru yapılmış bir durum analizi neticesinde gerçekleşecek bir SWOT analizi ile mümkün olacaktır. Bu analizler neticesinde belediyeler hedef pazarlarını ve bu pazarlara hangi stratejilerle hitap edeceklerini belirleyebilecek ve faaliyetlerde harcanan çabanın heba olmasının önüne geçebileceklerdir.

Araştırma bir ilçe belediyesinin hedef kitlesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yazın, belediye örgütlerinin hacmi büyüdükçe pazarlama faaliyetlerinin de yoğunlaştığını göstermektedir. Bu sebeple daha büyük belediyelerde yapılacak çalışmaların farklı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu araştırma vatandaşların belediyenin faaliyetlerine ilişkin algılarını konu edinmektedir. Yerel yöneticilerin ve belediye çalışanlarının belediyelerde pazarlama konusuna ilişkin algılarını belirlemeye yönelik çalışmaların da yazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adam, S. and Featherstone, M. (2007), "A Comparison of Web Use in Marketing by Local Government in the United States and Australia", *Journal of Database Marketing & Customer Strategy Management*, 41, s. 297-310.
- Akyıldız, F. (2012), "Belediye Hizmetleri ve Vatandaş Memnuniyeti: Uşak Belediyesi Örneği", *Journal of Yasar University*, 26 (7), s. 4415 – 4436.
- Ardıç, K., Yüksel, F. ve Çevik, O. (2004), "Belediyelerde Hizmet Kalitesinin (Vatandaş Tatmininin) Ölçülmesi (Tokat Belediyesi'nde Bir Uygulama)", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13 (3), s. 63 - 81.
- Aslan, C. ve Uluocak, Ş. (2012), "Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: Çanakkale Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1), s. 174 – 201.
- Butler, P. and Collins, N. (1995), "Marketing Public Sector Services: Concepts and Characteristics", *Journal of Marketing Management*, 11, s. 83-96.
- Cervera, A., Mollá, A. and Sánchez, M. (2001), "Antecedents and Consequences of Market Orientation in Public Organisations", *European Journal of Marketing*, 35 (11-12), s. 1259-1286.
- Chew, C. and Vinestock, Cr. (2012), "The Public Service Offering and Its Influence of Marketing Priorities in Local Government Organizations", *Public Management Review*, 14 (4), s. 473-497.
- Collins, B. K. and Kim, H. J. (2009), "Are Satisfied Citizens Willing to Pay More? Public Sector Consumerism as Equitable Social Exchange", *Public Money & Management*, 29 (2), s. 109-116.
- Demirel, E. T., Yatkın, A., Düşükcan, M., Derin, N., Çakınberk, A. ve Güven, M. (2013), "Seçmen Görüşlerine Göre Belediye Hizmet Kalitesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 22 (3), s. 31-52.
- Dugan, R. G. and Wang, X. (2015), "All Marketing is Local: Using Support Theory to Examine Perceptions of Local Government", *AMA Winter Educators' Proceedings*, L-17.
- Dursun, Y. (2011), *Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler ve Yeni Arayışlar*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Eraslan Yayınoglu, P. (2005), "Yerel Yönetim Kuruluşlarında Halkla İlişkiler İşlevi Ve Yeni Yaklaşımlar", *Selçuk İletişim*, 3 (4), s. 41 – 52.
- Filiz, Z., Yılmaz, V. ve Yağız, Ceren (2010), "Belediyelerde Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi İle Ölçümü: Eskişehir Belediyelerinde Bir Uygulama", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), s. 59 – 76.
- Galata, Y. C. (2012), *Yerel Yönetimler Ve Halkla İletişim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gillett, A. G. (2015), "Remarkor: Relationship Marketing Orientation on Local Government Performance", *Journal of Services Research*, 15 (1), s. 97-130.
- Gonzalez, R., Llopis, J. and Gasco, J. (2013), "Innovation in Public Services: The Case of Spanish Local Government", *Journal of Business Research*, 66, s. 2024-2033.
- Göküş, M. ve Alptürker, H. (2011), "Belediyelerin Sunduğu Hizmetlerde Vatandaş Memnuniyeti: Silifke Belediyesi Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2011), s. 121 – 133.

- Güler, Y. B. ve Gürer, A. (2014), “Yerel Katılımın Belediyelerde Hizmet Pazarlamasına Etkisi: Kırıkkale İli Örneği”, *AKÜ İİBF Dergisi*, XVI (1), s. 125-142.
- Gümüšoğlu, Ş., Erdem, S., Kavrukkoca, G. ve Özağoğlu, A. (2003), “Belediyelerde Beklenen-Algılanan Hizmet Kalitesinin Servqual Modeli İle Ölçülmesi ve Muğla İlinde Bir Uygulama”, *3. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, 19-20 Nisan 2003, İstanbul.
- Hoffman, S., Räckers, M., Beverungen, D. and Becker, J. (2013), “Old Blunders in New Media? How Local Governments Communicate with Citizens in Online Social Networks”, *46th Hawaii International Conference on System Sciences*, s. 2023-2032.
- Jung, T. (2010), “Citizens, Co-producers, Customers, Clients, Captives? A Critical Review of Consumerism and Public Services”, *Public Management Review*, 12 (3), s. 439-446.
- Kara, M. ve Gürcü, M. (2011), “Belediye Hizmetlerinde Halkın Memnuniyetinin Ölçülmesine Yönelik Bir Çalışma: Yozgat Belediyesi Örneği”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), s. 79 – 86.
- Kowalik, I. (2011), “Market Orientation and Its Antecedents in The Polish Local Governments”, *International Journal of Public Sector Management*, 24 (1), s. 57-79.
- Kurban, S. ve Yalım, F. (2013), “Belediyelerde Halkla İlişkiler Uygulamalarında Bir Tanıma Yöntemi Olarak “Mavi Masa”nın Kullanımı: Şişli Belediyesi Örneği”, *Erciyes İletişim Dergisi*, 3 (2), s. 57 – 72.
- Kurgun, A., Özdemir, A., Kurgun, H. ve Bakıcı, Z. (2008), “Belediyelerde Hizmet Yeterliliğinin ve Hizmet Kalitesinin Artırılmasını Etkileyen Faktörlerin Analizi: İzmir Karşıyaka Belediyesinde Uygulama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), s. 29 - 54.
- May, J. and Newman, K. (1999), “Marketing: A New Organising Principle for Local Government?”, *Local Government Studies*, 25 (3), s. 16-33.
- Menteşe, S. (2013), “Halkın Belediye Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyinin Tunceli Belediyesi Yönünden Değerlendirmesi”, *International Journal of Social Science*, 6 (6), s. 831 – 862.
- Orhan, M. (2016), “Belediye Hizmet Kalitesi Ölçümü: Keçiören Belediyesi’nde Bir Uygulama”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3), s. 945-963.
- Özdemir, C. (2011), *Belediyelerde Halkla ilişkiler Uygulamaları: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Özel, M., Eren, V. ve İnal, M. E. (2009), “Yerel Siyaset Ve Yerel Halkın Belediye Hizmetlerine Bakışı: Yerel Hizmetlerden Memnuniyet Düzeyi Üzerine Bir Araştırma”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1 (1), s. 33-50.
- Rees, P. (2003), *Marketing in Local Government: A Local Government Officers’ Perspective*, Manchester Metropolitan University Dissertation of PhD.
- Rees, P. and Gardner, H. (2003), “Best Value, Partnerships and Relationship Marketing in Local Government”, *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 8 (2), s. 143-152.
- Rodrigues, A. P. and Pinho, J. C. (2012), “The Impact of Internal and External Market Orientation on Performance in Local Public Organisations”, *Marketing Intelligence & Planning*, 30 (3), s. 284-306.
- Sağır, G. (2016), “Yavaş Şehir Belediye Hizmetlerinde Pazarlama Stratejileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (46), s. 770 – 778.

-
- Sezgin, M. (2011), “Belediyelerde Halkla İlişkiler ve Halka Dönük Yönetim”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, s. 93 – 120.
- Toprak, Z. (2006), *Yerel Yönetimler*, Nobel Yayın Dağıtım, 6. Baskı, Ankara.
- Torlak, Ö. (1999), “Belediye Hizmetlerinde Pazarlama”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8 (1), s. 96 -114.
- Usta, R. ve Memiş, L. (2009), “Belediyelerde Hizmet Kalitesinin Seçmen Bağlılığı Üzerindeki Etkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, XI (1), s. 213 – 235.
- Usta, R. ve Memiş, L. (2010), “Belediye Hizmetlerinde Kalite: Giresun Belediyesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), s. 333 – 355.
- Uyar, A. ve Mecek, M.(2016), “Kent Bilincinin Oluşturulması İle Hizmet Pazarlaması Aracı Olarak Beyaz Masa Uygulaması Ve Hukuki Yapısı: Afyonkarahisar Belediyesi Örneği”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12 (Özel Sayı), s. 146 – 157.
- Van de Wijngaert, L., Pieterse, W. and Teerling, M. L. (2011), “Influencing Citizen Behavior: Experiences from Multichannel Marketing Pilot Projects”, *International Journal of Information Management*, 31, s. 415-419.
- Wirtz, B. W. and Kurtz, O. T. (2016), “Local E-government and User Satisfaction with City Portals- The Citizens’ Service Preference Perspective”, *International Review Public Nonprofit Marketing*, 13, s. 265-287.
- Yurdakul Başok, N., Dinçer Ker, M. ve Coşkun, G. (2011), “Belediyelerde Halkla İlişkiler Yönetimi: İzmir İli Belediyelerine Yönelik Bir Araştırma”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2 (2), s. 198 – 229.
- Yücel, N., Yücel, A., Gülter, E. ve Ak, M. (2012), “Belediyelerde Hizmet Pazarlaması: Elazığ Belediyesi Örneği”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), s. 150 - 164.
- Zeren, H. E. ve Özmen, A. (2010), “Halkın Belediye Faaliyetlerine Katılma Duyarlılığı ve Hizmet Memnuniyeti: Karaman Belediyesi Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (19), s. 165 – 173.

TURİZM SEKTÖRÜNDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ KULLANIMININ FİNANSAL PERFORMANSA ETKİSİ¹

Alper Veli ÇAM²

orcid.org/0000-0001-6078-5186

Handan ÇAM³

orcid.org/0000-0003-0982-2919

Hasan AYAYDIN⁴

orcid.org/0000-0002-5395-1411

ÖZ

Hizmet sektörü içinde büyük bir paya sahip olan turizm işletmeleri günümüz piyasa koşullarında ayakta kalabilmek için bütün bilişim teknolojileri alanındaki gelişimleri yakından takip etmek zorunda ve gelecek planlarını bu gelişimler doğrultusunda yapmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Turizm işletmelerinin kullandıkları bilişim teknolojilerinin finansal performansı nasıl ve ne yönde etkilediğini tespit etmektir. Bu amaçla Akdeniz Bölgesinde yer alan Antalya ilindeki turizm işletmeleri araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Toplamda anakütleden 420 veriden oluşan bir örneklem oluşturulmuştur. Elde edilen verilere; tanımsal istatistiksel analizlerin yanında güvenilirlik ve geçerlik analizleri kapsamında açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, turizm işletmelerinin bilişim teknolojilerini etkin kullanım düzeyi ve turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri kullanmalarından dolayı elde edilen bilgi paylaşımı faktörlerinin turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri ile elde ettikleri pazarlama performansı ve finansal performansı üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişim Teknolojileri, Turizm Sektörü, Finansal Performans, Müşteri Memnuniyeti

Jel Kodları: M15, M21, L25

THE EFFECT OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN TOURISM SECTOR ON FINANCIAL PERFORMANCE

ABSTRACT

Tourism businesses which have a large share in the service sector, must keep up with the developments in information technologies in order to survive and should make their future plans in line with these developments in today's market conditions. In this context, the aim of this study is to determine how information technologies used by tourism businesses affect financial performance. For this purpose, tourism enterprises in Antalya located in the Mediterranean Region is the population of the study. In total, a sample consisting of 420 data was created. In addition to descriptive statistical analyzes, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were carried out in the context of reliability and validity analyzes. As a result of the study, it has been determined that the information sharing factors obtained by the tourism enterprises due to the effective utilization level of the information technologies and the tourism companies using the information technologies have an impact on the marketing performance and financial performance of the tourism enterprises with the information technologies.

Keywords: Information Technologies, Tourism Sector, Financial Performance, Factor Analysis

Jel Classification Codes: M15, M21, L25

¹ Bu çalışma 27-29 Nisan 2017 tarihinde Roma'da düzenlenen "3rd International Conference on Tourism: Theory, Current Issues and Research" başlıklı kongrede özet olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, alpercaml@gumushane.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F. YBS Bölümü, hcaml@gumushane.edu.tr

⁴ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, hayaydin61@gumushane.edu.tr

Giriş

Bilgi çağı olarak adlandırılan 21. Yüzyıl işletmeler için de oldukça büyük değişikliklerin meydana geldiği bir dönemi temsil etmektedir. Hem bilgiye ulaşmak hem bilgiyi doğru kullanmak bütün işletmeler için hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda turizm işletmeleri de dünyada oluşan bu değişikliklere ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Geçmiş dönemlerdeki tatil anlayışı ile günümüzdeki tatil anlayışı karşılaştırıldığında bu tablo çok daha açık görülebilmektedir. Artık yerli ve yabancı turistler bilişim teknolojileri sayesinde oturdukları yerden tüm tatil planlarını tek tuşla yapabilmektedirler. Bilginin ulaşımının kolay olması turizm işletmelerini de diğer işletmeler gibi hem finansal açıdan hem de pazarlama açısından oldukça olumlu etkilemektedir. Bu çalışmada, turizm işletmelerinin son dönemlerde bilişim teknolojileri sayesinde elde ettikleri gelişimin finansal ve pazarlama performanslarına nasıl yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 156 işletmenin pazarlama, finans ve bilgi işlem departmanların da çalışan 420 yönetici ile görüşülerek veri toplanmıştır. Derlenen veri setine tanımlayıcı ve yapısal analizler uygulanarak sonuçlar yorumlanmıştır.

Literatür

Kauffman ve Weill 1989 yılında, on üç ampirik çalışmayı gözden geçirerek iş ve işlemlerde bilişim teknolojilerinin değerini çalışmalarında ele almışlardır. Ayrıca gelecek çalışmalara yön gösterecek birçok tavsiyelere de değinmişlerdir.

Kivijärvi ve Saarinen, T. (1995), çalışmalarında, bilgi sistemlerine yapılan yatırımın, kısa vadede firmanın üstün finansal performansı ile ilgisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte, bilişim sistemlerine yapılan yatırımların, tam olarak yararlanmak için gereken uzun öğrenme ve geliştirme süresinden ötürü ancak uzun vadede fayda getireceğini ve yapılan yatırımların firmanın büyüklüğü ve türüne ve finansal stratejilerine bağlı olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Black ve Lynch (2001), ulusal temsilci olan bir işletme örneğinden elde edilen verileri kullanarak işyeri uygulamalarının, bilgi teknolojisinin ve beşeri sermaye yatırımlarının üretkenlik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, bir işverenin belirli bir işyeri uygulamasını kabul edip etmediğini değil, daha çok kuruluşta işyeri uygulamasının nasıl yürütüldüğünü ele almışlardır. Ortak karar vermeyi teşvik eden insan kaynakları uygulamalarını benimseyen işletmelerin teşvik temelli promosyon yöntemi ile birleşince diğer tesislere göre daha yüksek üretkenlik gösterdiğini, daha geleneksel emek yönetimi ilişkileri sürdüren sendikalaşmış işletmelerin ise daha düşük üretkenliğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Ham vd. 2005, yılındaki çalışmalarıyla bilişim teknolojileri uygulamalarının konaklama işletmelerinin işlemlerindeki performansına etkisini incelemektedir. Lüks otellerde yapılan anket uygulamasıyla yapılan çalışmada; ön büro uygulamaları, restoran ve ziyafet yönetimi sistemleri ve konuklarla ilgili arayüz uygulamaları konaklama işlemlerinin performansını önemli ölçüde ve olumlu etkilediği, ancak konuklarla ilgili arabirim uygulamalarının önemli olmadığı sonucunu elde etmişlerdir.

Tekin vd. (2005), Konya ilinde lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde bilişim teknolojileri kullanım düzeyi inceleyerek, bilişim teknolojilerinin genel işletme performansına etkilerini belirlemeye çalışmışlardır.

Akdede ve Turan (2008), çalışmalarıyla, Denizli ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin bilişim teknolojileri uygulama ve genel işletme performansları kaynak temelli yaklaşım teorik altyapısı kullanılarak ölçmüştür. Çalışma sonucunda, Denizli ilinde faaliyet gösteren KOBİ'ler hakkında yapısal karakteristikleri, faaliyet özellikleri hakkında ve diğer önemli performanslar ilgili veriler yorumlanarak ve raporlanmıştır.

Kaya (2009), otel işletmelerinde kullanılan bilgi iletişim teknolojilerinin geçmişten günümüze değişimini incelemek ve otel işletmelerinde kullanılan bilgi iletişim sistemlerinin yönetim, pazarlama, insan kaynakları ve üretim modelleri açısından yarattığı etkilerin tanımlamak amacıyla yaptığı çalışmasında, hem yerli hem de yabancı zincir otel işletmesinin bilgi iletişim sistemlerinden faydalandıkları fakat yabancı zincir otellerin yerli otellere göre daha gelişmiş bilgi iletişim sistemleri kullandıkları sonucu elde edilmiştir.

Özen ve Bingöl (2010) çalışmasında, Erzurum-Erzincan-Bayburt NUTS II bölgesindeki Ticaret ve Sanayi Odalarına kayıtlı 112 küçük ve orta ölçekli imalat sanayi işletmesinde gerçekleştirilen bir uygulamayla bilişim teknolojileri ve yenilikçilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, işletmelerde bilgisayarın bulunması, üretim ve satış sürecinde bilgi teknolojiler kullanımı ve eğitim programı düzenleme oranı ile yenilikçilik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bizirgiannia ve Dionysopouloub'nin 2013 yılında yapmış oldukları çalışmada, bilişim teknolojilerinin son dönemlerde turistlerin davranışlarını büyük oranda etkilediğini tespit etmiştir. Özellikle genç turistlerin bilişim sistemlerini etkin bir şekilde kullanması ve bu teknolojiler yardımıyla inceledikleri otel bilgileri ve servislerin kararlarına direkt yansıdığını göstermiştir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı ve Önemi

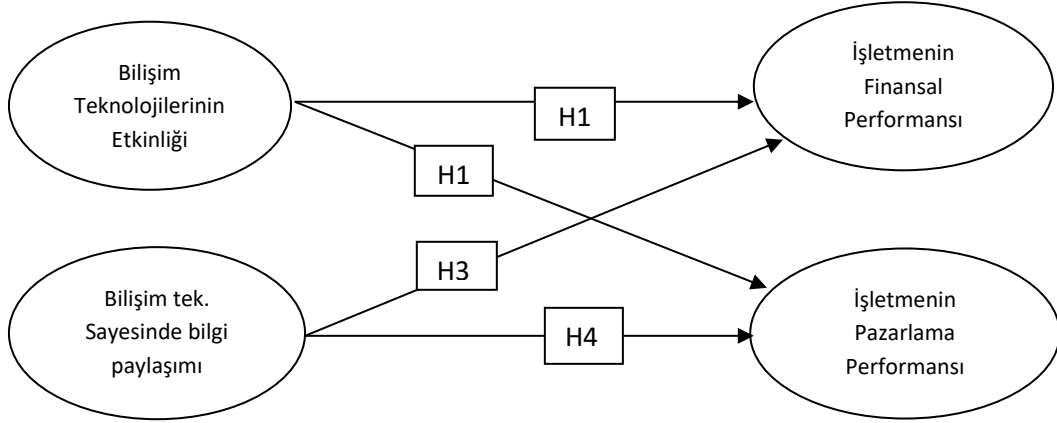
Bilişim teknolojilerinin tüm Dünyayı etkisi altına aldığı ve yönlendirdiği artık tartışılmaz bir gerçektir. Doğru ve zamanında ulaşılan bilgi tüm sektörlerin ihtiyacı olan en büyük bileşendir. Turizm sektörü adına bilişim teknolojileri geçmişte yapılan satın alma kararlarını tamamen değiştirmiştir. Çünkü tüketiciler seyahat edecekleri ve konaklayacakları işletmeleri sanal ortamda görerek ve beğenerek tercihlerini yapmaktadırlar. Bu nedenle turizm işletmelerinin bilişim sistemlerine adapte olmaları son derece önemlidir. Son dönemlerde kaliteli bir bilişim altyapısına sahip olmayan işletmelere, tüketiciler tarafından amatör işletme gözüyle bakılmakta ve bu durum tercihlerini direkt etkilemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı; Akdeniz bölgesinde yer alan turizm işletmelerinin kullanmış oldukları bilişim sistemlerinin finansal ve pazarlama performanslarını nasıl etkilediğini tespit etmektir.

Araştırmanın Varsayımı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını Akdeniz bölgesinde yer alan Turizm işletmelerini kapsadığı için çalışma tüm Türkiye’de yer alan işletmelere genellenemez. Çalışmada yer alan örneklem örneklem hacmi genişletilerek geçerliliği daha yüksek araştırmalar yapılabilir. Ayrıca çalışmada Turizm işletmeleri baz alınmıştır. Diğer işletme türleri dikkate alınarak çalışma farklılaştırılabilir.

Araştırmanın Yöntemi, Modeli ve Hipotezleri

Turizm sektöründeki bilişim teknolojilerinin finansal performansa etkisinin ortaya koyulabilmesi için betimsel ve yapısal analizler kullanılmıştır. Sektördeki bilişim sistemlerinin finansal performansa etkisini ölçmek amacıyla yapısal bir model kurulmuştur. Model yapısal eşitlik modeli kapsamında Amos 20.0 ve SPSS 20.0 paket programları aracılığı ile test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli, gözlenen değişkenler ve gizil değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerin ve korelasyon ilişkilerinin bir arada bulunduğu yapısal modellerin analiz edilmesi için kullanılan istatistik tabanlı bir tekniktir. Değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla, faktör analizi, varyans, kovaryans analizleri ve çoklu regresyon gibi analizleri bir araya getiren çok değişkenli bir analiz yöntemidir (Tüfekçi ve Tüfekçi, 2006). Çalışmada kullanılan ölçek Zhao vd. (2001), Kim vd. (2006), Closs, (2003), GreenJr vd. (2008), çalışmalarında yer alan değişkenlerden derlenerek oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılarak modele dahil edilmiştir.

Şekil 1: Çalışmanın Modeli

H1: Bilişim teknolojilerinin etkinliğinin turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri ile elde ettikleri finansal performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H2: Bilişim teknolojilerinin etkinliğinin turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri ile elde ettikleri pazarlama performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H3: Bilişim teknoloji sayesinde bilgi paylaşımının turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri ile elde ettikleri finansal performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

H4: Bilişim teknoloji sayesinde bilgi paylaşımının turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri ile elde ettikleri pazarlama performansı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Örneklem Süreci ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada kullanılan veriler Akdeniz Bölgesinde yer alan Antalya ilindeki turizm işletmelerinden oluşmaktadır. Anakütleden veriler anket veri toplama tekniği ile online ve yüzyüze görüşerek elde edilmiştir. Toplamda anakütleden toplamda 156 işletmede çalışan 420 katılımcının verisinden oluşan bir örneklem oluşturulmuştur. Katılımcılar bilişim, pazarlama ve finans departmanlarında çalışan yönetici kademesindeki kişilerden oluşmaktadır. Örneklem hacmi 0,05 anlamlılık düzeyine tekabül eden $z=1.96$, $d(\text{duyarlılık})=0,05$ ve p ile $q=0,5$ alındığında uygun örneklem kütlesi 384 olarak hesaplanmıştır. Anket makaleyi hazırlayan araştırmacılar tarafından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 440 katılımcıya uygulanmıştır. Eksik ve hatalı olanlar elenerek 420 tanesi dikkate alınmıştır. Anket uygulaması 1-31 Mayıs 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Soruların birinci bölümü katılımcıların demografik özelliklerini kapsayan 4 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise işletmelerin turizmde kullanılan bilişim teknolojileri uygulamalarının etkinliğini, paylaşımını, pazarlama, finans ve yatırım alanında kullanım düzeyini ölçmek amacıyla 5'li likert ölçeğine sahip 24 değişkenden

oluşmaktadır. Değişkenlerin ölçümlemesi 1.Hiç katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Tamamen katılıyorum şeklindedir. Elde edilen veriler; tanımsal istatistiksel analizlerin yanında güvenilirlik ve geçerlik analizleri kapsamında açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu sayede, yapısal modele en uygun ölçek yapısına ulaşılmıştır.

Bulgular

Demografik Bulgular

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan turizm işletmelerinin %59,6’sı 10 yıl ve daha fazla süredir bu sektörde faaliyet gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında %61,5’inin temel turizm faaliyetinin konaklama olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Faaliyet Yılı	Frekans	Yüzde (%)	Faaliyetler	Frekans	Yüzde (%)
0-3 yıl	12	7,7	Seyehat	57	36,5
4-7 yıl	27	17,3	Konaklama	96	61,5
8-10 yıl	24	15,4	Yiyecek-İçecek	3	1,9
10 yıl ve üzeri	93	59,6			
Ortaklık Yapısı	Frekans	Yüzde (%)	Bilişim Bölümü	Frekans	Yüzde (%)
Tamamen yerli	129	82,7	Evet	54	34,6
%50’si yerli	12	7,7	Hayır	102	65,4
Tamamen yabancı	15	6,6			
Departman	Frekans	Yüzde (%)	Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Bilgi İşlem	198		Kadın	115	
Pazarlama	52		Erkek	305	
Finans	170				

Tanımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Geçerlilik, bir ölçeğin ölçmek istediğini ölçümleme derecesini göstermektedir (Altunışık vd., 2007: 11). Ölçeğin yapı geçerliliğini ölçümlemeye en çok kullanılan yöntem faktör analizi yöntemidir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ölçeğin geçerliliğini ölçümlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, anket yöntemiyle elde edilen yapının gizil görüntüsünü incelemek için ölçek geliştirme aşamasında kullanılmaktadır (Brown, 2006: 25). Araştırmada kullanılan ölçek farklı çalışmalardan derlendiği için doğrulayıcı faktör analizi ile yapı geçerliliği sınanmış ve daha sonra modelde kullanılmıştır. Bu bağlamda; doğrulayıcı faktör analizinde ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde farklı çalışmalardan derlenen ölçek yapısının uygunluğu ve verilerin birbiri ile ilişkili olduğu

Bartlett sınaması ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığını ortaya koyan Kaiser Mayer Olkin (KMO) (Büyüköztürk, 2007) değerine bakılmıştır. Bilişim teknolojilerinin etkinliği faktörü altında toplanan değişkenlerin Bartlett Değeri; 850,318 P: 0,000 ve KMO:0,912 olduğu görülmektedir. Bilişim teknolojileri sayesinde bilgi paylaşımı faktörü altında toplanan değişkenlerin Bartlett Değeri: 850,318; P: 0,000 ve KMO: 0,858 olduğu görülmektedir. İşletmenin pazarlama performansı başlığı altında toplanan değişkenlerin Bartlett Değeri:676,701; P:0,000 ve KMO: 0,872 olduğu görülmektedir. İşletmenin finansal performansı başlığı altında toplanan değişkenlerin ise Bartlett Değeri: 859,848; P: 0,000 ve KMO: 0,894 olduğu görülmektedir. Bu değerlerin yapı geçerliliği açısından modele girebilecek yeterli standartlarda olduğu görülmüştür.

Bunun yanında ölçekte yer alan değişkenlerin yük dağılımında faktör yüklerinin en az 0,40 olması gerekmektedir (Hink, 1998). Değişkenlerin Cronbach Alpha değeri 0,974 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler için tutarlılık açısından yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere **F1**:Bilişim Teknolojilerinin Etkinliği faktöründe yer alan 7 değişkenin ortalamaları incelendiğinde, 3,94 değeri ile S11 olduğu görülmektedir. Katılımcıların turizm işletmelerinin tüm bölümlerinde elektronik ortamda yaptıkları işlemler gerçek zamanlı veri olarak muhafaza edilebilmektedir. Fikrine katılma düzeyinde cevaplar verilmiştir. **F2**: Bilişim Teknolojileri Sayesinde Bilgi Paylaşımı faktöründe yer alan 5 değişkenin ortalaması incelendiğinde en çok katılım derecesine ulaşan değişkenin 3,94 ile S11 olduğu görülmektedir. Katılımcılar bu ortalama ile müşterilerinden aldıkları anlık verileri anında depolayabildiklerini ifade etmektedirler. Anında depolanan veriler sayesinde müşterilerin tercihleri ve geleceğe yönelik talepleri tam bir şekilde tahmin edilebilmektedir. **F3**: İşletmenin Pazarlama Performansı faktörünün değişkenleri incelendiğinde 4.00 ortalama ile S21 ve S22 değişkenleri dikkat çekmektedir. Katılımcılar bilişim sistemlerinin turizm sektöründe kullanılmasından dolayı işletmelerinde müşteri memnuniyetinin arttığını ve hizmet kalitesinin yükseldiğini kabul etmektedirler. **F4**: İşletmenin Finansal Performansı değişkenleri incelendiğinde ise 3,67 ortalama ile S28 değişkeninin en yüksek kalıtım oranına sahip olduğu görülmüştür. Yani işletmeler bilişim sistemleri sayesinde maliyetlerini azalttıklarını kabul etmektedirler.

Tablo 2: Tanımlayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analiz Sonuçları

Değişken	Ortalama	Faktör yükü	Cronbach Değeri
F1: Bilişim Teknolojilerinin Etkinliği			0,943
S5- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde bilişim teknolojileri etkin olarak kullanılmaktadır.	3,78	0,820	
S6- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde en gelişmiş bilişim teknolojileri kullanılmaktadır	3,58	0,858	
S7- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde yeni bilişim teknolojilerinde hızlı şekilde uyum sağlanabilmektedir.	3,75	0,872	
S8- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde operasyonel bilgiler etkin olarak paylaşılabilir.	3,73	0,887	
S9- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde bilgi paylaşımı ortak/entegre bir sistemle sağlanmaktadır	3,84	0,855	
S10- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde bilgi paylaşımı standart ve/veya özelleştirilmiş olarak yapılabilmektedir.	3,75	0,874	
S11- Turizm işletmemizin tüm bölümlerinde elektronik ortamda yapılan işlemler gerçek zamanlı veri olarak muhafaza edilebilmektedir.	3,94	0,810	
F2: Bilişim Teknolojileri Sayesinde Bilgi Paylaşımı			0,921
S12- Turizm işletmemiz müşteriler ile bilgi paylaşımının önemini farkındadır.	3,94	0,881	
S13- Turizm işletmemiz müşteriler ile etkin şekilde bilgi paylaşabilmektedir.	3,86	0,921	
S14- Turizm işletmemiz müşteriler ile standart ve/veya özelleştirilmiş bilgi paylaşımında bulunabilmektedir.	3,84	0,890	
S15- Turizm işletmemiz müşteriler ile bilgi paylaşımını ortak/entegre bir sistemle sağlamaktadır	3,86	0,839	
S16- Turizm işletmemiz müşteriler ile elektronik ortamda yaptığı tüm işlemleri gerçek zamanlı veri olarak muhafaza edebilmektedir.	3,96	0,904	
F3: İşletmenin Pazarlama Performansı			0,912
S20- Turizm İşletmemizde müşterilerin özel istek ve ihtiyaçları daha kolay karşılanmaktadır.	3,99	0,908	
S21- Turizm işletmemizde hizmet kalitesi artmıştır	4,00	0,922	
S22- Turizm işletmemizde müşteri memnuniyetinde artış yaşanmıştır	4,00	0,917	
S23- İşletmemizde müşteri şikayet oranı azalmıştır	3,86	0,870	
S24- Turizm işletmemizde müşteriler ile daha uzun soluklu iş ortaklıkları geliştirilmiştir	3,74	0,846	
S25- Turizm işletmemizde müşteri portföyünde artış yaşanmıştır.	3,74	0,865	
F4: İşletmenin Finansal Performansı			0,856
S26- Turizm işletmemizde son bir yıldaki karlılık artmıştır.	3,56	0,938	
S27- Turizm işletmemizde son bir yıldaki yatırım getirileri artmıştır	3,55	0,953	
S28- Turizm işletmemizin toplam maliyetleri azalmıştır	3,67	0,851	

1= Hiç Katılmıyorum... 5=Tamamen Katılıyorum

Yapısal Eşitlik Analizi Sonuçları

Ölçekte yer alan değişkenleri modele uygun yapıya getirebilmek için yapılan güvenilirlik ve geçerlilik testlerinden sonra yapısal modelin analizi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada ilk

olarak yapısal modelin uyum ölçüleri incelenmiştir. Uyum ölçüleri, kurulan yapısal modelin analizinde ortaya çıkan ve modelin kabul edilmesi veya reddedilmesi aşamadır. Paket programın analiz çıktısında ve literatürde çok sayıda uyum iyiliği ölçüsü bulunmakta fakat bunların 5 veya 6 tanesi uygulamada değerlendirilmektedir (Garson, 2009: 25). Çalışmada literatürde en sık kullanılan uyum ölçüleri kullanılmıştır. Tablo 3’de modelin uyum iyiliği ölçüleri incelendiğinde ideal uyum değerleri ölçütlerine uyum sağladığı görülmektedir. χ^2 değeri anlamlıdır ama tek başına yorumlanmaması gereken bir değerdir. RMSEA değeri kabul edilebilir bir uyum değeri taşımaktadır. Diğer uyum değerleri kabul edilebilir uyum ölçülerine uygun değerlerde tespit edilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Modelinin Uyum İyiliği Ölçüleri

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Faktörün Uyum Değeri
χ^2	(P>0,05) arzulanmaktadır.		372,045
χ^2 /df	$\chi^2 /df \leq 2$	$\chi^2 /df \leq 5$	2,126
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0,086
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0,901
AGFI	0.90<AGFI<1.00	0.80<AGFI<0.90	0,864
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	0,941
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0,895
TLI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0,929
RFI	0.90<RFI<1.00	0.85<RFI<0.90	0,874

Tablo 4’de modelin hipotezlerinin değerlendirmeleri yer almaktadır. Analizler $\alpha = 0,05$ hata payı ve 0,95 güven aralığında çalışıldığı için H1 hipotezi P=0,548 anlamlılık düzeyi ile reddedilmiştir. H2, H3, H4 hipotezleri aynı anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir.

Tablo 4: Araştırma Modelinin Hipotezlerinin Değerlendirilmesi

Modeldeki Yapısal İlişkiler	Standart Olan Yükler	Standart Hata	Critical Ratio t değerleri	P Değerleri	Hipotez Sonucu
Finansal Performans Faktörünü Etkileyen Değişkenler (R ² =0,720)					
H1:Finansal performans---Bilişim teknolojilerinin etkinliği	-0,227	1,197	-1,897	0,548	Red
H3:Finansal performans---Bilişim teknoloji sayesinde bilgi paylaşımının	0,377	0,057	2,618	0,009	Kabul
Pazarlama Performansı Faktörünü Etkileyen Değişkenler (R ² =0,590)					
H2: Pazarlama Performansı... Bilişim teknolojilerinin etkinliği	-0,347	0,294	-2,469	0,014	Kabul
H4:PazarlamaPerformansı... Bilişim teknoloji sayesinde bilgi paylaşımının	0,499	0,049	2,962	0,003	Kabul

Sonuç ve Değerlendirme

Turizm işletmelerinin çalışma kapsamına dahil edildiği çalışmada, Akdeniz bölgesi baz alınmıştır. Turizm sektöründe konaklama ve seyahat işletmeleri daha çok çalışmanın örnekleme dahil edilmiştir. 156 işletmeden veriler yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Örneklemin veri setinde 420 katılımcı yer almaktadır. Katılımcıların çoğunluğu bilgi işlem, finans ve pazarlama departmanlarında çalışan yöneticilerden oluşmaktadır. Yöneticilerden veri toplanmasının nedeni istenilen bilgilerin sadece bu kademedeki çalışan kişiler tarafından değerlendirilebileceği algısıdır. Elde edilen verilerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılarak modele dahil edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiksel analizlerin sonucunda elde edilen bilişim sistemlerinin etkinliğinin ölçüldüğü faktörlerin ilkinde turizm işletmelerinin tüm bölümlerinde elektronik ortamda yapılan işlemlerin gerçek zamanlı olarak depolandığı belirtilmiştir. İkinci faktör olan bilişim teknolojileri sayesinde bilgi paylaşımının düzeyinin ölçüldüğü faktörde ise en çok katılım sağlanan değişkenin işletmede müşteriler ile elektronik ortamda yapılan tüm işlemlerin gerçek zamanlı veri olarak depolandığının tespit edilmesidir. Diğer taraftan, bilişim sistemlerinin uygulanmasından sonra pazarlama performansında oluşan değişim düzeyinin ölçümlendiği üçüncü faktörde en yüksek katılım oranı bilişim teknolojilerinin uygulanmaya başlandığından bu yana müşteri memnuniyetinin ve hizmet kalitesinin arttığına dair algı olmuştur. Yöneticiler bu algıya 4.00 derecesinde güçlü bir katılım sağlamıştır. Bilişim teknolojilerinin uygulanması ile finansal performansta oluşan değişimin ölçümlendiği dördüncü faktörde ise yöneticiler bilişim sistemlerinin hizmet maliyetlerini düşürdüğü algısına 3,67 şiddetiyle güçlü olmasa da katılım sağlamışlardır. Çalışmada oluşturulan modelin yapısal analizleri sonucunda bilişim teknolojilerinin etkinliği ile finansal performans arasında kurulan H1 hipotezi reddedilmiştir. Örneklemin özellikleri de dikkate alınarak değerlendirildiğinde yöneticiler turizm işletmelerinin bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullandığı konusunda hemfikir olmadıklarını buna paralel olarak da finansal performansı istenilen düzeyde etkilemediğini düşünmektedirler. Bilişim sektöründeki hızlı değişimden dolayı uzman eleman istihdam etmekte zorlanan işletmeler istedikleri düzeyde bilişim teknolojilerini kullanamadıklarını ayrıca belirtmişlerdir. Bu bağlamda sektörlerin bilişim teknoloji kullanım açığını kapatmak adına daha çok uzman eleman yetiştirilmesi yönünde önlemler alınması gerektiği görülmektedir. Yani piyasa bilişim alanında uzman eleman sıkıntısı çekmekte olduğunu vurgulamaktadır. Bilişim teknolojileri sayesinde bilgi paylaşımının finansal performansı pozitif yönde etkilediği önerisinde bulunan H3 hipotezinin kabul edildiği görülmüştür. Örneklem dahilindeki turizm işletmelerinin bilişim teknolojileri

sayesinde bilgi paylaşımının artmış olmasının finansal performans üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak düşünüldüğünde bilişim teknolojileri sayesinde artan bilgi paylaşımının işletmelerin müşteri potansiyellerini artırdığı bu hipotezle desteklenmiştir. Bilişim teknolojilerinin etkin kullanımının pazarlama performansını olumlu etkileyeceği yönündeki H2 hipotezi kabul edilmiş fakat etkinin pozitif ve olumlu değil olumsuz negatif yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Çalışmada çıkan bu sonuç literatür kapsamında dikkate alındığında şaşırtıcı bir sonuç olarak dikkati çekmektedir. Fakat örneklemin yapısı dikkate alındığında turizm sektöründe bilişim teknolojilerinin olması gerektiği kadar etkin kullanılamaması sonucun negatif çıkmasını desteklemektedir. H1 hipotezinin reddedilmiş olması da bu sonucu ayrıca desteklemektedir. Sektörün bilişim sistemlerinin etkin kullanımı konusunda yönlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bilişim sistemleri sayesinde bilgi paylaşımının kullanım düzeyinin pazarlama performansını olumlu etkileyeceğini savunan H4 hipotezi oldukça güçlü bir beta katsayısı ile kabul edilmiştir. Yani bilişim sistemleri sayesinde bilgi paylaşımında oluşacak bir birimlik artış pazarlama performansında %49,9 oranında bir artışa sebep olmaktadır. Yine örneklem dahilinde yeni teknolojik oluşumlar ile bilgi paylaşımının artışı turizm işletmelerinin pazarlama performansını olumlu etkilemektedir.

Tüm hipotezler ve doğrultusunda yapılan analiz sonuçları dikkate alındığında bilişim teknolojileri kullanımının artışı sektörün işletme performansını doğrudan etkileyerek bir artışa sebep olmaktadır. Bu sonuç dikkate alınarak turizm işletmelerinden geleneksel metotla yönetilen ve değişime direnç gösteren kısmının bilişim teknolojileri konusunda bilgilendirilerek desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca özellikle H2 hipotezinin farklı yönde çıkmış olması sektörün bu konuda yeterli oranda bilişim sistemlerinden faydalanmadığını ortaya koymaktadır. H3 hipotezinin desteklenerek kabul edilmiş olması da sektörün bu konuda desteklendiği takdirde işletmelerin performansının bu nedenden dolayı oldukça olumlu etkileneceğini göstermektedir. Özellikle sektörün uzman eleman sıkıntısı yüzünden bilişim teknolojilerinin kullanımı noktasında değişime direnç gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda piyasanın ihtiyacı olan uzman eleman sıkıntısının da ayrıca giderilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyacın giderilmesi noktasında Üniversitelerin ilgili alanlarına bilişim sistemlerinin kullanımı konusunda yardımcı olabilecek dersler eklenebileceği gibi bu alanda özel kurslar düzenlenerek kalifiye elemanların bu yönden geliştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca işletme yöneticileri bu alandaki yoksunluğu Üniversitelerin ilgili bölümleriyle bağlantı

kurarak gündeme getirmelidirler. Üniversite ve diğer eğitim kurumları bu alandaki eksiklikler yönünde ilgili çalışmaları hükümetin desteği ile başlatmalıdırlar.

Kaynakça

- Akdede, S. H. ve Turan, A. H. (2008), “Bilişim Sistemlerinin KOBİ’lerin Performansına Etkileri: Kaynak Temelli Yaklaşım ile Denizli İlinde Ampirik Bir Uygulama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(04), s.1-28.
- Altunışık, R. Coşkun, R. Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Bizirgianni, I. and Dionysopoulou, P. (2013), “The Influence of Tourist Trends of Youth Tourism Through Social Media (SM) & Information and Communication Technologies (ICTs)”. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 73, s.652-660.
- Black, S. E. and Lynch, L. M. (2001), “How to Compete: The Impact of Workplace Practices and Information Technology on Productivity”, *The Review of Economics and Statistics*, 83(3), s.434-445.
- Brown, T. A. (2006), *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*, The Guilford Press, New York.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Handbook For Social Science Data Analysis*, Pegem, Ankara.
- Closs, D. J. and Savitskie, K. (2003), “Internal and External Logistics Information Technology Integration. *The International Journal of Logistics Management*, 14(1), s.63-76.
- Demirel, Ö. (2010), *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, H. (1997), *Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Erden, M. (1998), *Eğitimde Program Değerlendirme*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Garson, G. D. (2009), *Structural Equation Modeling*, Statistical Associates Publishers, Asheboro, NC.
- Green Jr, S. E. Babb, M. and Alpaslan, C. M. (2008), “Institutional Field Dynamics and The Competition Between Institutional Logics: The Role of Rhetoric in The Evolving Control of The Modern Corporation”, *Management Communication Quarterly*, 22(1), s.40-73.
- Ham, S. Kim, W. G. and Jeong, S. (2005). “Effect of Information Technology on Performance in Upscale Hotels”, *International Journal of Hospitality Management*, 24(2), s.281-294.
- Kauffman, R. J. and Weill, P. (1989), An Evaluative Framework for Research on The Performance Effects of Information Technology Investment. <https://pdfs.semanticscholar.org/cbf0/14e23514f1e26eb99dac30e677873e5db493.pdf> (02.09.2017)
- Kaya, İ. (2009), “Otel İşletmelerinde Kullanılan Bilgi-İletişim Teknolojilerinin İşletmenin Farklı Boyutlarında Yarattığı Değişimler”, *Cag University Journal of Social Sciences*, 6(2), s.25-46.
- Kim, D. Çavuşgil, S. T. and Calantone, R. J. (2006), Information System Innovations and Supply Chain Management: Channel Relationships and Firm Performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34(1), s.40-54.
- Kivijärvi, H. and Saarinen, T. (1995), Investment in Information Systems and The Financial Performance of The Firm. *Information & Management*, 28(2), s.143-163.
- Oliva, P. F. (1988), *Developing The Curriculum*, Scott, Foresman and Company, Boston..
- Özen, Ü. ve Bingöl, M. (2007), “İşletmelerde Bilişim Teknolojileri ve Yenilikçilik: Erzurum, Erzincan ve Bayburt’taki Kobi’lerde Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), s.399-417.

- Tekin, M., Zerenler, M. ve Bilge, A. (2005), “Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(8), s.115-129.
- Tüfekçi, N. ve Tüfekçi Ö. K. (2006), “Bankacılık Sektöründe Farklı Olma Üstünlüğünün ve Müsteri Sadakatinin Yarattığı Değer:Isparta İlinde bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), s.170-183.
- Zhao, M. Dröge, C. and Stank, T. P. (2001), “The Effects of Logistics Capabilities on Firm Performance: Customer-Focused Versus Information-Focused Capabilities”, *Journal of Business Logistics*, 22(2), s.91-107.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM GİRİŞİMLERİNDE ÖNEM VE PERFORMANS DEĞERLENDİRMELERİ: GÖYNÜK TARİHİ KONAKLARIÖRNEĞİ*

İsa BAYHAN¹

orcid.org/0000-0002-7109-9584

Serkan ŞENGÜL²

orcid.org/0000-0003-4615-1982

Rahmi YÜCEL³

orcid.org/0000-0001-8601-921X

ÖZ

Turizm, ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerle değişip kapsamını genişletmektedir. Sürdürülebilir turizm politika ve uygulamaları, destinasyonlarda turizm süreçlerinin mevcut durumunu etkilemekle kalmaz, aynı zamanda sonraki yıllara yönelik gelişimi konusunda da öngörüler ortaya koymaya imkân verir. Bu çalışmanın amacı Bolu'nun Göynük ilçesinde tarihi konak işletmeleri yöneticilerinin sürdürülebilir turizm girişimlerine yönelik genel değerlendirmelerinin ve bölgedeki mevcut duruma ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Çalışma nitel araştırma modeli altında gerçekleştirilmiş, verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların sürdürülebilir turizm girişimlerine ilişkin önem ve performans değerlendirmeleri sunulmuştur. Araştırma sonucunda yerel turizm işletmelerinin desteklenmesinde "ekonomik destek gereksinimleri"; bölgede turizmin dört mevsime yayılmasında "doğal kaynaklar", "kültür ve inanç turizmi" ile "termal turizm tesislerine yakınlık" temaları etkili unsurlar olarak gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Turizm, Göynük, Tarihi Konak İşletmeleri.

IMPORTANCE AND PERFORMANCE EVALUATIONS ABOUT SUSTAINABLE TOURISM INITIATIVES: SAMPLE OF GÖYNÜK HISTORIC MANSIONS

ABSTRACT

Tourism is expanding its scope by changing economic, social and technological developments. Sustainable tourism policies and practices not only influence the current situation of the tourism processes in destinations but also allow to assert predictions about development for the following years. The purpose of this study is to examine the general evaluations of the managers of the historic mansion enterprises for sustainable tourism initiatives and views about the current situation in the region in Göynük, Bolu. The study was carried out pursuant to qualitative research method, a semi-structured interviewing form was used for obtaining the data. As a result of the research, "economic support requirements" about supporting of the local tourism enterprises; "natural resources", "culture and belief tourism" and "proximity to thermal tourism facilities" were observed as effective elements in spreading tourism to four seasons in the region.

Keywords: Sustainability, Sustainable Tourism, Göynük, Historic Mansion Enterprises.

*Bu çalışma 23-25 Kasım 2017 tarihinde düzenlenen I. Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi kongre kitabında bildiri olarak basılmış ve geliştirilerek makale haline getirilmiştir.

¹ Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y. O., isabayhan@ibu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y. O., info@serkansengul.net

³ Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yucel_r@ibu.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu sürekli çevre ile etkileşim halinde yaşar. İlk çağlardan bugüne kadar sürekli öğrenen, yaşayan, deneyimleyen insanın gelişirken temel kaynağı daima çevre olmuştur. Bu gelişim zaman içerisinde doğal kaynakların tükenmesi ve tahrip edilmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Yer altı ve yerüstü zenginlikler, madenler, enerji kaynakları ve biyolojik çeşitlilik ile birlikte, tarihi değerler ve toplumsal kültürler ile insanoğluna ait medeniyet mirası da ekonomik tüketim ve toplumsal gelişim süreçlerinde yok olabilen veya zarar görebilen unsurlardır.

Sanayi devriminden itibaren sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte üretim ve tüketim dengesi değişmiştir. Endüstriyel gelişmelerin de etkisiyle zaman içerisinde ortaya çıkan yeni üretim sistemleri çevresel sorunları beraberinde getirmiştir. Ekonomik büyüme ve değişimin neden olduğu çevresel sorunların yaygın olarak gözlenmesi 1970’li yıllardan itibaren sürdürülebilir kalkınma konusunu gündeme getirmiştir. Önceleri ekonomi-çevre ilişkisi bağlamında ele alınan sürdürülebilir gelişim (Tutulmaz, 2012: 602), toplumsal alanda da kamusal tedbirler ve özel sektör uygulamaları ile desteklenmiştir. Bununla birlikte konu sosyal bilimlerde araştırılmaya ve kavramsal olarak çeşitli yönleriyle incelemeye başlamıştır. Zaman ve konuya yöneltilen dikkat ile birlikte sürdürülebilirlik girişimleri turizm sektöründe ve bilimsel boyutuyla sürdürülebilir turizm gelişimi olarak turizm alanyazınında yerini almıştır.

Sürdürülebilir turizmin gelişmesi için bölgedeki turizm işletmelerin ve diğer aktörlerin işbirliğinin sağlanması gereklidir. Aksi durumda amaç farklılıkları sebebiyle sinerji ve işbirliği kazanımlarının sağlanamaması söz konusu olmakla kalmaz, hem de aktörler arasında mücadeleler ortaya çıkar. Turistik ürün arzı sektördeki işletmeler tarafından sağlandığı için sürdürülebilir turizm gelişimi noktasında turizm işletmelerinin görüşleri, beklentileri ve değerlendirmeleri önemlidir (Hardy ve Pearson, 2017: 2). Konaklama işletmeleri, turistlerin seyahatleri süresince barınma ihtiyaçlarını karşıladıkları yer olarak turizm sektörünün temel unsurlarından biridir. Tarihi konak işletmeleri ise, tarihi konakların mevcut turizm ihtiyaçlarına yönelik kullanıldığı, butik otel konseptleriyle bireysel hizmet sunan işletmelerdir. Tarihi konak işletmeleri turizm gelişimini tarihi ve kültürel dokuyla uyumlu hale getirebilmesi, büyük ölçekli otel işletmelerinin çok yönlü hizmetindeki yoğun ve kapsamlı niteliği tercih etmeyen turistlere farklı bir seçenek olması yüzünden turizm sektöründe özgün bir konuma sahiptir. Bu çalışmada Bolu iline bağlı, tarihi değerleriyle ve kültürel dokusuyla eşsiz bir destinasyon olan Göynük’teki tarihi konak işletmeleri

temsilcilerinin sürdürülebilir turizm girişimlerine yönelik değerlendirmeleri ve bölgedeki mevcut duruma ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, kelime olarak olay, olgu ve durumların sürekli niteliklerini taşımasını anlatır. Genel olarak kaynakların ihtiyatlı kullanımını temel alan bir bakış açısı ve yaklaşım tarzı olarak ifade edilen sürdürülebilirlik, toplum, ekosistem ve diğer sistem veya yapıların işlevini yitirmeden, kaynaklara kapasitelerini aşacak düzeyde yüklenmeden yararlanılması şeklinde ifade edilmektedir. Sürdürülebilirlik birçok farklı disiplinde kullanılır hale gelmiştir (Sarıkaya ve Kara, 2007: 222). Sürekli devam etme yetkinlik ve eğilimi sürdürülebilirlik kavramının ana çatısını oluşturur. Sürdürülebilir olma niteliği yapılarda kaynakların, faaliyetlerin, süreçlerin ve etkilerin sürekli kullanılmasını, geliştirilmesini, değerlendirilmesini ve korunmasını gerektirir.

Sürdürülebilirlik, bir yer ve konuma ilişkin gelişim süreci olarak ele alındığı ekolojik, toplumsal ve ekonomik yönleri olduğu ve bu kategorileriyle ele alınması gerektiği görülür. Ekolojik gelişme boyutunda; taşıma kapasitesini aşmamak, değerleri korumak, kaynakların geri dönüşümünü sağlamak, atık seviyesini azaltmak gerekir. Toplumsal boyutunda; kendi gereksinimlerini karşılamayı yerel seviyede yükseltmek, insani ihtiyaçları karşılamak, eşit paylaşımı ve işbirliğini sağlamak, teknolojiden yararlanmak gerekirken ekonomik boyutunda ise; büyümeyi devam ettirmek, kar oranını çoğaltmak ve pazarı genişletmek gerekliliklerinin ifade edilmesi mümkündür (Kahraman ve Türkay, 2006: 81; Duran, 2011: 301). Sürdürülebilirliğin ekolojiden toplum bilimine ve ekonomiye kadar uzayan farklı alanlardaki kapsamı ve kaynaklara/değerlere ilişkin önemi, bir uygulama, karar veya davranış türü olarak ele alınmasının ötesine geçip bütüncül bir yaklaşım olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme ve Turizm

Turizm aktivitelerinin gerçekleştirilmesi ve devamlılığının sağlanmasında doğal ve çevresel etkenler başlıca kaynaklardan biridir. Fakat turizm faaliyetleri doğru, bilinçli ve çevreye duyarlı planlanıp gerçekleştirilmediğinde çevresel unsurlar üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bu noktada konaklama işletmelerinin bilinçli enerji kullanımı sağlaması, hava kirliliği oluşturan etkileri kontrolde tutması, doğal dokunun korunmasına önem vermesi gibi sürdürülebilirlik uygulamalarıyla turizmin gelecekte de etkin bir şekilde gerçekleşmesine imkân oluşturması gerekir (Dolmacı ve Bulgan, 2013: 4866).

Doğal kaynaklar turizm faaliyetlerinin gelişiminde temel unsurlardan biridir. Destinasyonlarda turistik hizmetler sağlanırken çevresel değerler, sahiller, vahşi yaşam unsurları, mercan kayalıkları ve diğer turistik çekicilikler korunmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte turizm gelişimi ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Lee ve Hsieh, 2016: 780). Bu olumsuz etkiler doğal çevrede tahrip, kirlilik gibi noktalarda yoğunlaşırken, sosyo-kültürel olarak suçlar, manevi ve kültürel dokuda değişim, ekonomik olarak bölgesel enflasyon gibi durumlardır (Duran, 2011: 305). Sürdürülebilir gelişme çalışmaları ve uygulamaları turizmin olumsuz etkilerinin önüne geçilerek süreçlerin devamlılığının sağlar.

Sürdürülebilir gelişme genel ifadesiyle “içinde bulunan zaman diliminde yaşayan insanların ihtiyaçlarının gelecek nesillerinin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehlikeye atmadan karşılanmasıdır”(Lee ve Hsieh, 2016: 780). Bu tanım Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Brundtland Raporu) tarafından yapılmış (WCED, 1987: 43) olup, sonraki süreçte çeşitli sektörlerde sürdürülebilirlik aktiviteleri için referans noktası oluşturmuştur.

Turizm, hizmet üreten bir sektör olmanın yanında, büyük ölçüde farklı ürün ve hizmetlerden yararlanan bir sektördür. Turizm aktiviteleri boyunca tarihi alanlar, doğal kaynaklar, sosyo-kültürel miras ve bunlar gibi çeşitli değerler turizm süreçleri için gereksinim niteliğindedir. Bunların büyük kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak çevre ile ilişkili olduğu için turizm sürdürülebilirliğinin sağlanmasında bu kaynakların tahrip edilmeden kullanılması zorunludur. Bu noktada sürdürülebilir turizm yaklaşımları gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir turizm, turizm faaliyetleri sürecinde kişilerin ve kurumların aktivitelerinin tarih, çevre, sosyo-kültürel değerler gibi etkenlerle uyum içerisinde gerçekleştirilmesi şeklinde ifade edilebilir (Ekinci, 2014: 178).

Sürdürülebilir Turizm

20.yüzyılın ortalarından itibaren artan çevre sorunları, insanın çevreyle ilişkisi noktasındaki tüketim davranışları ve meydana getirdiği çevresel zararlar kaynakların kullanımında korumacı yaklaşımların oluşmasına neden olmuştur. Sürdürülebilirliğe verilen önem çeşitli iş alanlarında artarak yaygınlaşırken turizm alanında da yerini bulmuştur. Sürdürülebilirlik, turizm bağlamında ele alındığında, çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerin iyi organize edilerek değerlerin korunup geliştirilerek kullanılmasını belirtmektedir (Mansuroğlu, 2006, s.36). Dünya Turizm Örgütü sürdürülebilir turizm gelişimini; ‘*bugünkü turistlerin ve ev sahibi bölgelerin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek için fırsatların geliştirilmesi ve korunması*’ şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım ve kapsamdan hareketle turizmde sürdürülebilirlik için;

doğal ve kültürel çevrenin korunması, toplumsal refahın sağlanması, ürün kalitesi ve turist memnuniyeti oluşturulması ile denetim ve izleme çalışmaları gerçekleştirilmesi gerekir (Somuncu ve Yiğit, 2008: 393).

Sürdürülebilir turizm sıkça doğal yaşamın korunması, insan yaşam kalitesi ve refahında iyileşmeler, ekonomik ve sosyal eşitlik, insanların karar alma süreçlerine katılımları gibi etkenlerle ilişkilendirilir (Bramwell, 2015: 204).Doğal ve kültürel mirasın bozularak tüketilmesi ve tahribi bireyler, kurumlar ve toplumlar boyutunda tedbirler alınmasını gerektirmiştir. Bu noktada çeşitli organizasyonlar tarafından başlatılan girişimlerin hiçbiri sürdürülebilir turizm gelişimden bağımsız değildir. Sürdürülebilir turizm bu girişimleri etkileyen ve bu girişimlerden etkilenen bir noktadadır (Ekinci, 2014: 185).

Sürdürülebilir turizm kavram ve içerik olarak birçok çalışmanın konusu olmuştur. Turizm gelişmesinde yerel halkın yaklaşımları (Mansuroğlu, 2006), çevresel boyutlarıyla sürdürülebilir turizm gelişimi (Ayaş, 2007), milli parkların ve dünya mirası alanı olan doğal ve kültürel değerlerinin sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirilmesi (Sarıkaya ve Kara, 2007; Korkmaz ve Başkalkan, 2011 vd.), turizm destinasyonunda sürdürülebilir turizm yönetimi ve pazarlaması (Sezgin ve Karaman, 2008), ekolojik turizmin sürdürülebilirliği (Kaypak, 2010), sürdürülebilir kültür turizmi (Seçkin vd., 2010), yöre halkı ve yerli turistlerin beklentileri (Altanlar ve Kesim, 2011), turizmde toplumsal ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliği (Duran, 2011), kentsel gelişimin sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmesi (Mansuroğlu vd., 2012), sürdürülebilir turizmde yerel yönetimlerin önemi (Mercan ve Özkök, 2013) ve benzeri çalışmalar turizmde sürdürülebilirlik konusunda yapılan farklı araştırma problemlerine ve çeşitli destinasyonlara ilişkin araştırmalardan bazılarıdır. Yurtseven ve Dilek (2016) ise Gökçeada ve Bozcaada'ya yönelik yaptıkları araştırmada kültürlerarası geçmişin oluşturduğu kültürel ve toplumsal kompozisyon ile kentler, köyler, evler ve eşyalar, meslekler gibi unsurların değer niteliğini sosyal, ekonomik, turistik ve kültürel miras boyutlarını vurgulayarak anlatmıştır.

Önem performans analizleri, belirli konulara yönelik değer algılamaları ile bulunulan durumda gözlenen performansı belirlemeye yarayan bir inceleme yöntemidir. Yönetimsel girişim ve uygulamaların incelenmesi için uzun yıllardır kullanılmakta olup, turizm literatüründe zaman içerisinde yerini almıştır. Farklı alanlarda 1970'li yıllarda kullanılmaya başlayan yöntem (Albayrak ve Caber, 2011: 628), müşteri memnuniyeti, tüketici algıları, sosyal politikalara ilişkin öngörüler, stratejik yönetim uygulamaları, turizm politikalarının incelenmesi ve benzeri amaçlarla kullanılmıştır.Turizm alanında ise müşteri tatmini

(Matzlervd., 2003), rehberlerin performansı (Zhang ve Chow, 2004), turizm gelişimi (Frauman ve Banks, 2011), destinasyon yönetimi (Griffin ve Edwards, 2012) gibi yabancı ve rehber ekoturizm yeterlilikleri (Tetik, 2012), restoran hizmet kalitesi ölçümü (Albayrak, 2014), konaklama tesisi hizmet kalitesi incelemesi (Tekin vd.,2014) gibi yerli araştırmalarda kullanılmıştır. İpar ve Doğan (2013) çalışmasında Edremit'te yerli turistlerin destinasyona dair önem ve memnuniyet algıları incelenmiş, turistlerin personelin ziyaretçilere tutumu, sahil ve denizin temizliği, yemeklerin kalitesi gibi faktörlerden yüksek en düzeyde memnun olduğu, yerel taşıma araçlarının fiyatı, sıklığı ve çeşitliliği gibi unsurların en düşük düzeyde öneme sahip olduğu gözlenmiştir. En düşük memnuniyetin gece ve eğlence mekanlarının varlığı, yolların bozukluğu gibi unsurlarda gözlendiği ifade edilmiştir. Araştırmacılar turizm potansiyeli bulunan ve turizm hareketlilikleri artış gösteren destinasyonlarda turistlerin algı ve beklentilerinin sürekli incelenmesinin performansların artması için gerekli olduğunu belirtmiştir.

Önem performans analizlerinde, araştırma konularına göre ilgili boyutlarda likert ölçeği aracılığıyla alınan puanlar önem ve performans olarak iki grupta kategorileştirilmektedir. Bu sayede genel yaklaşımların mevcut durumdaki göstergeler ile birlikte değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca sonraki aşamada önem ve performans puanlarının koordinat değerleri ile önem-performans matrisi oluşturularak *korunması gereken ve yoğunlaşılması gereken yerler* ile *düşük öncelikler ve aşırı olasılıklar* sunulabilmektedir. Bu çalışmada araştırma evreninin küçüklüğü nitel araştırma yönteminin tercih edilmesine neden olmuştur ve matris oluşturulmamıştır. Önem ve performans değerlendirmeleri iki ayrı kategori olarak ele alınmıştır. Sürdürülebilir turizm girişimlerinin incelenmesi amacıyla oluşturulmuş önem-performans analizi ölçeği (Boley, McGehee ve Hammett, 2017: 72), Göynük destinasyonundaki sürdürülebilir turizm girişimlerinin incelenmesine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formunun sorularını oluşturmuştur.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı Göynük'teki sürdürülebilir turizm girişimlerinin bölgedeki tarihi konak işletmeleri yöneticilerinin algılamaları ortaya konularak incelenmesidir. Araştırma amacı doğrultusunda işletme temsilcilerinin sürdürülebilirlik konusuna verdikleri önemin ve bölgede mevcut duruma yönelik değerlendirmelerinin belirlenmesi, görüşlerini etkileyen unsurların tespit edilmeye çalışılması araştırmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. *"Araştırmacılar tarafından, insanların doğal ortamlarındaki konular ve olaylara yükledikleri anlamların değerlendirmeye"*

çalışması ve yorumlaması” (Denzin ve Lincoln, 2011: 3) olarak tanımlanan nitel araştırmalar sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Çalışmada verilerin elde edilmesinde görüşme tekniği kullanılmıştır. Patton (2002)’a göre doğrudan gözlem yapılamayan durumlar için kullanılan görüşme tekniğinin amacı görüşme yapılan katılımcının bakış açısının ölçülmeye çalışılmasıdır. Görüşme tekniğinin birçok araştırmada tercih edilmesinin nedeni gözlemlenemeyen davranışlar, duygular ve insanların çevrelerindeki dünyayı nasıl gördükleri (Merriam, 2015: 86)’nin öğrenilmesi gerekliliğidir.

Örnekleme

Araştırma örnekleminin belirlenmesi, nitel araştırmalar için önemli bir husustur. Nitel araştırmada kullanılan örnekleme yöntemleri içerisinde en çok tercih edilenlerden biri amaçlı örnekleme yöntemidir. “*Bireylerin ve mekanların spesifik özelliklerine bağlı olarak çeşitli doküman varyasyonları*” içeren maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ve “*kişiden kişiye, kişiden olaylara ulaşılarak durumların tanımlanmasıyla bilgilerin zenginleştirilmesi*” anlamına gelen kartopu veya zincir örnekleme olarak tanımlanan örnekleme stratejileri amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde yer almaktadır (Creswell, 2016: 158).Amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ve kartopu örnekleme yönteminin birlikte kullanıldığı çalışmanın evrenini Bolu İlinde yer alan Göynük İlçe merkezi oluşturmaktadır. 2017 yılında Cittaslow ağına katılarak sakin şehir yapısını tescil ettirmiş olan Göynük, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan ve mimari özellikleri ile de Osmanlı kültürünü yansıtan bir yerleşim merkezidir. Araştırmada Göynük’ün çalışma evreni olarak seçilmesinde ilçenin bu özellikleri önemli rol oynamıştır.

Araştırma örneklemini oluşturan Göynük’te öncelikle yerel idare kurumlarından ilçedeki konak işletmelerine ilişkin bilgi istenilmiştir. Buna ek olarak, bölgede yapılmış geçmiş turizm araştırmaları gibi akademik yayınlardan ve internet gibi tanıtım araçlarından bölgedeki konak işletmelerinin bilgileri araştırılıp kaydedilmiştir. Ardından, yerel idarecilerden alınan bilgiler ve yapılan araştırma sonucunda ulaşılan konak işletmeleri listesi karşılaştırılıp birleştirilerek isim, telefon ve adres bilgileri ile kategorize edilmiştir.

Araştırma sonucunda 9 farklı konak işletmesinin bilgisine ulaşılmıştır. Sonraki aşamada ilçedeki konak işletmecileri ile görüşme yapılabilmesi amacıyla randevu talep edilmiştir. Sağlanan iletişim sonucu bilgisine ulaşılan konak işletmelerinden ikisinin faal olmadığı öğrenilmiş, kalan 7 konak işletmesinden 6’sının katılımı sağlanarak konak sahipleri/yetkilileri ile bireysel, yüz yüze ve katılımcı görüşmeler sağlanmıştır. Bu noktada araştırma evreninin tamamına yakın bir oranda örnekleme ulaşıldığı söylenebilir. Bununla birlikte gerçekleştirilen

görüşmelerde görüşler tekrar edilmeye başladığında veriler açısından bir doygunluğa ulaşıldığı gözlenerek (Miles ve Huberman, 1994) araştırmanın veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya ilişkin verilerin soyut ve çok boyutlu niteliğini etkili biçimde ifade edebilmek amacıyla nitel araştırma modellerinden betimsel analiz kullanılarak tasarlanan çalışmada, verilere ulaşabilmek için görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada ölçeğin hazırlanması amacıyla yapılan literatür taraması sonucunda Boley, McGehee ve Hammett (2017)'ın sürdürülebilir turizm girişimleri için kullandığı önem performans analizi ölçeği, araştırmacılar tarafından geliştirilerek 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış mülakat formu oluşturulmuştur. Ölçekte kullanılan sorular çeviri metodolojisine uygun olarak Türkçeye çevrilmiş ve oluşan hatalar giderilerek ölçeğin dil geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Oluşturulan sorular anlam bütünlüğü ve anlaşılabilirliği sağlamak amacıyla bu alanda çalışmaları bulunan üç akademisyen tarafından tekrar değerlendirilmiş yapılan düzeltmeler sonucunda ölçeğin yapı geçerliliği sağlanarak yarı yapılandırılmış mülakat formuna son hali verilmiştir. 25 Mayıs 2017-20 Haziran 2017 tarihleri arasında 35 dakika ile 65 dakika arasında değişen sürelerde yapılan mülakatlar ses kayıt cihazı ile kayıt edilmiştir.

Veri Analizi

Araştırma sonuçlarının anlamlandırılması ve geçerliliğinin sağlanması için veri analizinde izlenen yol oldukça belirleyicidir. Miles ve Huberman (1994)'a göre nitel araştırmalarda veri analizi gerçekleştirilirken izlenmesi gereken üç aşama vardır. Bunlar “verinin işlenmesi”, “verinin görsel hale getirilmesi” ve “sonuç çıkarma-teyit etme” şeklinde isimlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 238-241). Bu çalışmada verilerin analizi için Miles ve Huberman (1994)'ın belirttiği yol izlenmiştir. Bu kapsamda verilerin işlenmesi aşamasında veriler araştırmacılar tarafından incelenmiş ve kodlanarak kategorize edilmiştir. Oluşturulan tema ve kodlar tablolaştırılarak görsel hale getirilmiştir. Görsel hale getirilen veriler aracılığıyla ortaya çıkan ilişkiler, kavramlar ve bulgular araştırma modeline uygun olarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Araştırma kapsamında konak işletmeleri sahipleri ve temsilcileri ile yapılan görüşmelerde verilerin elde edildiği katılımcılara ilişkin demografik ve tanımlayıcı veriler ile işletmelerine ilişkin bilgiler Tablo 1.'de gösterildiği şekildedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

	Yaş Grupları /Cinsiyet	Eğitim Durumu	Doğum Yeri	İşletmedeki Konum	İşletmenin Mülkiyet Durumu	Konak Oda sayısı
K1	36-45/ Erkek	Lise	Göynük	Konak Sahibi	Kişiyeye ait	20 odalı
K2	36-45/ Erkek	Üniversite	Göynük	İşletmeci Yard.	Kişiyeye ait	11 odalı
K3	56-65/ Erkek	Lise	Göynük	Konak Sahibi	Kişiyeye ait	8 odalı
K4	56-65/ Erkek	Üniversite	Göynük	Konak Sahibi	Kişiyeye ait	8 odalı
K5	26-35/ Erkek	Lise	Göynük	İşletmeci	Belediye	7 odalı
K6	18-25/ Kadın	Üniversite	Göynük	Çalışan	Kişiyeye ait	8 odalı
K7	36-45/ Erkek	İlköğretim	Göynük	İşletmeci	Kişiyeye ait	7 odalı

Katılımcıların demografik bilgileri ve konak işletmelerinin bilgileri incelendiğinde ulaşılan işletmelerde sahiplerin ve temsilcilerinin büyük çoğunluğunun erkek olduğu görülmüştür. Bu noktada konak işletmelerinde her iki cinsiyette de çalışanlar bulunduğu gözlenmiş olmakla birlikte, konakların yönetim ve işletmecilik konularında erkeklerin yoğun olduğu söylenebilir. İşletmelerin biri dışında tamamının 2 yıldan az bir çalışma süresi olduğu öğrenilmiştir, bu durum bölgede turizmin yeni gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcıların tamamının doğum yerinin Göynük olması, işletmelerin mülkiyet durumu incelendiğinde genelinin şahsa ait olduğunun gözlenmesi araştırmada elde edilen önemli veriler arasındadır. Konakların oda sayılarının ise 7-20 arasında değiştiği görülmüştür.

Katılımcıların Sürdürülebilir Turizm Girişimlerine İlişkin Değerlendirmeleri

Araştırmada katılımcıların sürdürülebilir turizm girişimlerine ilişkin görüş ve değerlendirmelerinin sorgulanması sonucu elde edilen veriler Tablo 2.'de kategorileştirilerek sunulmuştur. Bununla birlikte tablonun devamında katılımcıların yanıtlarına ilişkin detaylı bilgiler sunulmuş ve görüşlerinin önemli noktaları irdelenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sürdürülebilir Turizm Girişimlerine İlişkin Önem ve Performans Değerlendirmeleri*

Değerlendirme	Öneme ilişkin değerlendirmeler (n=7)					Mod	Mevcut duruma ilişkin değerlendirmeler (n=7)					Mod
	Çok önemsiz	Önemsiz	Orta (Nötr)	Önemli	Çok Önemli		Çok başarılı	Başarısız	Orta (Nötr)	Başarılı	Çok başarılı	
1.Yerel turizm işletmelerinin desteklemesi				√√	√√√ √√	5				√√√ √√	√√	4
2.Turizmin dört mevsime yayılması çabaları				√	√√√ √√√	5				√√ √√	√√ √	4

3. Turizm iş ve mesleklerinin çeşitlendirilmesi				√√	√√√ √√	5			√√	√√√ √√		4
4. Kaliteli hizmet ve ziyaretçi memnuniyeti sağlanması					√√√ √√√ √	5				√	√√ √√ √	5
5. Turizm ilgili alınacak kararlarda herkese katılım fırsatı verilmesi				√	√√√ √√√	5				√√√	√√ √ √	5
6. Turizmin yerel halkın yaşam kalitesinde artış sağlaması				√√	√√√ √√	5				√√√ √	√√ √	4
7. Kültür ve mirasın korunması				√√ √	√√√ √	5			√	√√√ √	√√	4
8. Turizmde tescilli yapılar ve imar politikaları gibi kamu düzenlemelerinin uygulanması				√√ √ √√	√√	4				√√√ √√√	√	4
9. Turizmle ilgili toplumsal bilincin artırılması ve birlikteliğin sağlanması				√	√√√ √√√	5			√	√√√√	√√	4
10. Hava ve su kalitesinin korunması				√√	√√√ √√	5				√√√ √	√√ √	4
11. Doğal çevrenin korunması				√	√√√ √√√	5				√√√ √√√	√	4
12. Yeşil sertifikalı turizm işletmelerinin geliştirilmesi				√√ √ √√	√√	4			√√	√√√ √√		4
13. Turizm gelişiminin uygun ölçekte sınırlandırılarak planlanması				√√ √ √√ √	√	4				√√√ √√√	√	4
14. Taşıma kapasitesinin aşılması				√√ √√	√√√	4				√√√ √√	√√	5

*Görüşmelerde en çok tekrar eden değerlendirme Mod olarak gösterilmiştir.

Sürdürülebilir turizm girişimleri konusunda yerel turizm işletmelerinin desteklemesi çok önemlidir ve bölgede yerel turizm işletmeleri desteklenmektedir:

Araştırma kapsamında katılımcılara yerel turizm işletmelerine verilen desteğe ilişkin cevaplarda katılımcıların, yerel işletmelerin desteklenmesinin çok önemli olduğunu

düşündükleri ve bölgede desteklerin sağlandığı görülmüştür. İşletmelerin desteklenmesi konusunda “ekonomik destekler” ön plana çıkmıştır. Bu noktada K2 kodlu katılımcının ifadesi desteğin önemini ve K4 kodlu katılımcıların cevabı destek türünü ifade etmesi yönüyle önemli olup şu şekilde olmuştur;

K2: Desteklenmesi çok önemli. Çünkü işletmeler turizmi canlandırıyor. İşletme olmazsa ürün sunumu olmaz. İşletmeler ne kadar gelişirse buraya o kadar gelen olur. Destek var ama artabilir.

K4: Kesinlikle, en önemli şey. Şimdi yerel bir turizm işletmesi yapılmışsa yapıma aşamasından başlayın, sürdürülebilirliği için de desteklenmesi lazım. Bir işletme yapmak kolay değil. Bir proje başlayacaksın başlamadan proje aşamasında, ardından haritada, sonra belediye harcınca maliyet olacak. Küçük işletmeler için bunlar kolay değil. Hadi bu işin içinden çıkıldı, yapıldı. İşletme sürecinde önünün açılması için teşvikler lazım. Böyle bir işletme için 5 tane 6 tane çalışan lazım. Bunun aylık maliyetleri olacak. Yerel işletmeler desteklenmeden bu maliyetlerin altından kalkamayabilir. İleriye dönük talep arttıkça işler daha da zorlaşacaktır. Destekler olmadan yenilik yapamazsın; insanların ihtiyaçlarına göre hizmet geliştiremezsin. Kolaylıklar sağlanması lazım.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde turizmin dört mevsime yayılması çok önemlidir ve bölgede dört mevsim turizm faaliyetleri vardır:

Araştırmada katılımcılara turizm faaliyetlerinin dört mevsime yayılması hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğu ve bölgede dört mevsim turizm faaliyetleri bulunduğu cevabını vermiştir. Bu noktada bölgenin “doğal kaynakları”, “kültür ve inanç turizmi kaynakları” ile “termal turizm tesislerine yakınlığı” turizmin dört mevsim sürmesinde etkili unsurlar olarak görülmüştür. Aşağıdaki ifadeler öne çıkan cevaplar olmaları nedeniyle önemlidir;

K6: Çok önemli. Burada 4 mevsim turizm vardır. Özellikle inanç turizminden de besleniyor burası. Bu dört mevsime yayılmasını sağlıyor.

K4: Kesinlikle önemli. Burada şu anda 4 mevsime yayılmış durumda ve bu önemli. Burada yaz kış diye bir şey yok. Bunun en büyük sebebi de Göynük çevresindeki termal tesislerin faal olması. Termal yaz kış devam ettiği için gelen insanlar muhakkak bu tarafa da geliyorlar. Tarihimiz ve kültürümüz de çok etkili bunda. Kullanılacak tanıtılacak çok değerimiz var. Göynük halk oyunları geleneksel halk oyunları kültür bakanlığının düzenlediği etkinlikte birinci seçildi. Kültürümüz çok zengin. Bunların

tanıtılması önemli. Ben Göynük'e tarihin kalbinin attığı yer diyorum. Bakın şurada koskoca bir Akşemseddin yatıyor. Koskoca bir çağ açıp kapayan adamın hocası Akşemseddin. Bakın şu Zafer Kulesi var mesela, bu, Türk milletinin ilk özgürlük anıtıdır. 300 yıl Osmanlı Devleti hücum edememiş. İlk defa, Sakarya Meydan Muharebesi'nde akına geçiyor. Geçmişle günümüz yan yana. İki de ayrı muhteşem. Göynük'ün kelime manası mesela, "ateşin yandığı yer" demektir. Ve Mevlana bile kullanmıştır bu kelimeyi. Burası ateşin yandığı yerdir. Tesadüfen gelmedi bu zatlar buraya. Burada tarihin kalbi atıyor. Debba Dede var burada. Peygamberimiz zamanında yaşamış bir insandır. Eyüp Sultan'a kadar yol boyunca 6 tane sahabe vardır. Bu zatları çekenlerden biri o. Buraya tesadüfen gelmediler. İstanbul'un fetih hazırlıklarının yapıldığı yer burası. Kültürümüz, tarihimiz çok köklü ve zengin.

K1: Önemli tabi. Dört mevsim de faaliyet göstermek daha iyi olacaktır. Dört mevsime yayılması konusunda belediyemizin çalışmaları var. İşletmeler olarak fazla deneyimli değiliz. Ama doğa yürüyüşü, kayak vb. şeyler yapılabilir.

K2: Evet çok önemli. Bu kadar güzelliğimiz var, her mevsim bunlardan istifade edilmesi gerek. Burada o çabalar var. Genel olarak her mevsim ziyaretçi kabul edebilecek durumdayız. Yeni çabalarımız da var. Mesela karda off-road yapılması için bile çabamız oldu.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde turizm ile ilgili iş ve mesleklerinin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması çok önemlidir, bölgede turizmle ilgili iş ve mesleklerin çeşitlendirilmesi çabaları arttırılabilir:

Araştırmada katılımcılara turizmle ilgili iş ve mesleklerin çeşitlendirilmesi hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğu ve bölgede bu çalışmaların arttırılabileceği cevabını vermiştir. Bu noktada "eğitim" konusu ön plana çıkmıştır. Bu noktada alınan cevapların birkaçı şu şekildedir;

K4: Kesinlikle çok önemli. Turizm rehberi yetiştirecek bir kurs, bir yüksekokul olabilir mesela. Belediyenin bu konuda bir girişimi olmuştur. Eğitim verilerek bu konuda profesyoneller yetiştirilmesi gerekiyor.

K2: Çok önemli. Yetişmiş eleman böyle sağlanıyor. Bu bölgede yetişmiş eleman sağlayacak kurumlara ihtiyaç var. Bu, burada olsa iş çeşitlenecek.

K7: Evet, önemli. Biz kendimiz bunu yapıyoruz. Ama buna beraber çalışmak lazım, eğiteceksiniz bizleri.

K1: Önemli tabi. Mesela bir kaşık ustamız vardı, vefat etti. Onun yetiştirdiği oğlanları var. Mesela çok güzel ayakkabı ustaları vardı. Zamanla el sanatları azalabiliyor.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde kaliteli hizmetle sağlanan müşteri memnuniyeti çok önemlidir, bölgede kaliteli hizmetle müşteri memnuniyeti çok iyi sağlanmaktadır:

Araştırmada katılımcılara kaliteli hizmetle müşteri memnuniyeti sağlanması hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğunu söylemiş ve bölgede kaliteli hizmetle müşteri memnuniyetinin çok iyi sağlandığı cevabını vermiştir. Katılımcılar hizmet sundukları müşterilerle sürekli iletişim kurup fikir, beklenti ve memnuniyetlerini gözlemlediklerini belirterek bu durumu aynı müşterilerin tekrar işletmelerine ziyaretleri ile de görebildiklerini vurgulamıştır. Memnuniyet konusunda ‘‘birebir iletişim’’ ve ‘‘yerel ürünlere ilgi’’ ön plana çıkmıştır. Bu noktada aşağıdaki ifadeler önemlidir;

K1: Çok önemli. Ve insanlar memnun müşterinin önemini farkındalar. Biz burayı kurban bayramında açtık geçen sene. Münferit kalan konuklar o kadar memnun kaldı ki, onlar diğer insanları bize yönlendirdi. İnternet sitemiz kurulana kadar yine doluyduk bu sayede.

K3: İnsanlar memnun ve bunun sebebi var. Bizim reçellerimiz ev yapımı. Tereyağımızı kendimiz yapıyoruz. Kuru tereyağı. Bakın 1 gram yem yemez şimdi hayvanlar. Gece gündüz otlar ve biz bu dönemdeki yağını alırız hayvanların. Ekim ayında hayvanlar başak yediği yağlı olduğu için keçi peynirini yaparız. Haziran-Temmuz aylarında tereyağını yaparız. Bu başka bir lezzettir. O tereyağı ağaç kabın içinde bir sene bekler. Mesela, insanımızın kendi yaptığı incir reçeli var. Glikoz kullanılmadığını görüyor insanlar. Biz kemik suyunu, et suyunu hazır ürünlerle yapmıyoruz. Dışarıdan alınan ürünler gibi değil bunlar. İnsanlar bunu anlıyor, görüyor.

K6: Turizmin ve ticaretin en önemli unsuru müşteriyi memnun edip devamlılığını sağlamaktır. Biz her müşterimizi memnun ediyoruz. İnsanlar yeni düzenleme ve yatırımların da etkisiyle daha da memnun oldu. Kendimizi geliştirmeye de açtık. Daima sorarız; bir eksikimiz var mı? Bir yapılmasını istediğiniz şey varsa söyleyin, diyoruz.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde alınacak kararlara herkese katılım fırsatı verilmesi çok önemlidir, bölgede kararlarda herkese katılım fırsatı sağlanmaktadır:

Araştırmada katılımcılara kararlara herkese katılım fırsatı verilmesi hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğunu söylemiş ve bölgede kararlarda herkese

katılım imkanı sağlandığını belirtmiştir. K1 ve K6 kodlu katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

K1: Önemli tabi. Turizm toplulukla olur. Toplum uyumlu olursa insanlar daha mutlu olur. Herkes aynı şekilde davranırsa iyi şeyler başarılabilir. Burada o katılım sağlanıyor. Mesela belediye başkanımız toplantı yaptı. Katıldık. Turizmle ilgili insanları da topladı. Ne yapılabilir diye konuştuk. Elektrikli bisiklet aldık. Yönlendirdi bizi.

K6: Evet önemli ve herkes söz sahibidir burada. İmece kültürü hala devam eder burada. Herkes söz sahibidir. Burada herkes birbirini tanır. İç içedir insanlar.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde yerel halkın yaşam kalitesinde artış sağlanması çok önemlidir, bölgede turizm halkın yaşam kalitesini artırmaktadır:

Araştırmada katılımcılara yerel halkın yaşam kalitesinde artış sağlanması hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğunu söylemiş ve bölgede turizm faaliyetlerinin yerel halkın yaşam kalitesini artırdığını belirtmiştir. K2 ve K4 kodlu katılımcıların ifadeleri aşağıdaki gibidir;

K2: Önemli. Yerel halkın davranışı zamanla turizme yönelir. Burada da bu sağlandı. Bundan 10-15 sene önce insanlar bu kadar fazla gezmeye gitmezdi. Artık öyle değil. İnsanlar, onlar bize geliyor, biz de onlara gidelim diye düşünüyor.

K4: Evet önemlidir. Şuan da sağlanıyor ama bu zamanla artacak. İnsanların el emeği paraya dönecek. Sosyal ortamlar artacak. Üretim artacak. Bu imkanlar insanlara yansıtılacak. Birlikte bir şeyleri becermenin verdiği haz var. Sinerji oluşuyor. Bu girişimler insanları bir araya getiriyor. Bakın şu gördüğümüz teyze 90 yaşında. Eline bıçağı almış makarna yapıyor. Bunu yapmak ona fayda sağlıyor ki yapıyor. Sosyal hayata katıyor onları.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde kültür ve mirasın korunması çok önemlidir, bölgede kültür ve miras korunmaktadır:

Araştırmada katılımcılara kültür ve mirasın korunması hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun çok önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar bölgede kültür ve mirasın korunduğu belirtilmiştir. K4 kodlu katılımcıların şu ifadeleri kültürün korunması ile turizm ürünü olarak değerlendirilmesi arasındaki ilişkiyi vurgulaması bakımından önemlidir;

K4: Kesinlikle çok önemli. Ama bunun nasıl yapılacağı da çok önemli. İnsanlar kültürünü yaşıyor ama kendi için yaşıyor. Bunu turizm amaçlı yansıtmak için bu tür yerlerin geliştirilmesi lazım. İnsanlara sunulması lazım. Turizm işletmeleri bu işi yapıyor. Göynük bunu yapıyor. Kültürünü yaşıyor. Kendi için yapıyor. Kültürünü yaşam

---

mirasını koruyor. Bunun önemini de daha iyi anlıyor artık. Göynük'ün yerli halkı hala alışkanlıklarını devam ettirir.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde tescilli yapılar ve imar politikaları gibi kamu düzenlemelerinin uygulanması önemlidir, bölgede bu düzenlemeler uygulanmaktadır:

Araştırmada katılımcılara tescilli yapılar ve imar politikaları gibi kamu düzenlemelerinin uygulanması hususunda yöneltilen soruda katılımcılar bunun önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar bölgede bu tür düzenlemelerin uygulandığını belirtmiştir. Bununla birlikte K3 kodlu katılımcının şu ifadeleri, ilçede yerel halk ve yerel idarecilerin işbirliği sağlayabilmesine rağmen, Anıtlar Kurulu, Su İşleri gibi kurumların yerel halka ve yerel idarecilere daha fazla ‘kolaylık ve inisiyatif’ tanıyabileceğini vurgulaması bakımından önemlidir.

K3: Evet önemli. Ama bu süreçlerin hızlı işlemesi önemlidir. Bu heyetler, kurullar yapıcı ve kolaylaştırıcı olmayı unutmamalı. Bölgemizde bu sağlanıyor. Ama üzerinde çalışılabilir. Yapılabilecek çok fazla şeye imkân var. Mesela deremiz var. Biz bunun biraz yığılmasını sağlayıp birikimli olarak akması için çalışma istedik. Deremizin havzası yayılarak aksın istedik. Belediyemiz destekledi. Ama su işleri bu süreci onaylamadı sanırım. Koruma politikalarının iyiye, güzel fikirlere destek olması gerekir. Biz bu konuda gereken her şey için çaba sarf ediyoruz. Yaptığımız ürettiğimiz her şey bir değerdir. Memleketin kazancıdır.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde toplumsal bilincin artırılması ve birlikteliğin sağlanması önemlidir, bölgede toplumsal bilinç ve birliktelik sağlanmaktadır:

Araştırmada katılımcılara toplumsal bilincin artırılması ve birlikteliğin sağlanması konusunda yöneltilen soruda katılımcılar toplumsal bilincin ve birlikteliğin önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar bölgede toplumsal bilincin ve birlikteliğin sağlandığını söylemiştir.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde hava ve su kalitesinin korunması çok önemlidir, bölgede hava ve su kalitesi korunmaktadır:

Araştırmada katılımcılara hava ve su kalitesinin korunması konusunda yöneltilen soruda katılımcılar hava ve su kalitesinin korunmasının çok önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar bölgede hava ve su kalitesinin korunduğunu söylemiştir. Araştırmada Göynük'e bağlı Himmetoğlu Köyü'nde termik santral olduğu öğrenilmiştir. Bölgenin hava ve su kalitesini tehdit etmemesi için çalışmalar yapılabileceği değerlendirilmeleri gözlenmiştir.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde doğal çevrenin korunması çok önemlidir, bölgede doğal çevre korunmaktadır:

Araştırmada katılımcılara doğal çevrenin korunması konusunda yöneltilen soruda katılımcılar doğal çevrenin korunmasının çok önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar yapılan mülakatlarda bölgede doğal çevrenin iyi korunduğunu, bununla birlikte çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılabilceğini ifade etmiştir.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde yeşil sertifikalı turizm işletmelerinin geliştirilmesi önemlidir, bölgede bu tür işletmeler geliştirilebilir:

Araştırmada katılımcılara yeşil sertifikalı turizm işletmelerinin artırılması konusunda yöneltilen soruda katılımcılar bu tür işletmelerin önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar yapılan mülakatlarda bölgede bu tür işletmelerin geliştirilebileceğini ifade etmiştir. K2 kodlu katılımcının ifadeleri şu şekildedir;

K2: Önemli. Bu bölgede sağlanması için örnek teşkil edecek işletmeler yapılabilir. Yenilenebilir enerji kullanan, kendi kaynaklarıyla elektriğini üretebilen, çöpünü imha edebilen işletmeler kurularak olur bu. Biz yeşili ile öne çıkan bir ilçeyiz. Şu anda sadece su ısıtmasında güneş enerjisi kullanımı var.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde turizm gelişiminin uygun ölçekte sınırlandırılarak planlanması önemlidir, bölgede turizm gelişimi uygun ölçekte sınırlandırılarak planlanmaktadır:

Katılımcılara turizm gelişiminin uygun ölçekte sınırlandırılarak planlanmasına ilişkin yöneltilen soruda katılımcılar bu tür planlamaların önemli olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar yapılan görüşmede bölgede turizm gelişiminin uygun ölçekte sınırlandırılıp planlanarak sağlandığını, bu noktada arz-talep dengesi ve bölgenin geleceğe ilişkin planları arasında denge sağlanmasının önemli olduğunu söylemiştir. Katılımcılar bölgede turizmin gelişme konusunda henüz kesin plan ve sınırlamalara ihtiyaç duyma aşamasında olmadığını belirtmiştir.

Sürdürülebilir turizm girişimlerinde taşıma kapasitesinin aşılmaması önemlidir, bölgede turizm gelişimi taşıma kapasitesinin aşılmadan gerçekleştirilmektedir:

Katılımcılara sürdürülebilir turizmde taşıma kapasitesinin aşılmamasına ilişkin yöneltilen soruda katılımcılar bunun önemli olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar yapılan görüşmede bölgede turizm gelişiminin taşıma kapasitesi aşılmayacak şekilde gerçekleştirildiğini, henüz taşıma kapasitesi sınırlarına yaklaşmaktan çok uzak olduklarını söylemiştir. K2 kodlu katılımcının ifadesi genel yaklaşımı özetler niteliktedir;

K2: Bu önemli. Antalya bölgesinde bu taşıma kapasitesi sınırlanabilir. Ama bizde turizm bu durumda değil. Konaklama 250-250 yatak. Ama bir günde maksimum gelen

---

insan sayısı 2 bin. Akşemseddin gününde. Onlar da bir gün için geliyorlar. 500-550 restoran sandalye kapasitemiz vardır muhtemelen. Genel konaklama kapasitesi fazla değil. Bu durum büyük seyahat işletmelerinin Göynük'te konaklamamasına sebep olabilir. Batı Karadeniz turlarının başlangıç noktasıydık bir dönem. Daha sınırlara yaklaşılmadı. Burada yatırım ve gelişim ihtiyacı hala devam ediyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Turizm yıldan yıla gelişip ülke ekonomilerindeki etkisini artırırken turizmin toplum, çevre, doğal kaynaklar, kültür gibi unsurlarla etkileşimi yeni ve çok yönlü değişimler ortaya çıkarmaktadır. Turizm faaliyetleri turistler ile ziyaretçi kabul eden bölge ve destinasyonlar arasında kazanımlar sağlamaktadır. Bununla birlikte ulusal ve uluslararası turizm hareketleri kaynak kullanımları, bölge ziyaretleri süresinde doğal ve kültürel çevrede gerçekleştirilebilen tahribat, sosyal ve tarihi dokuda bozulma, tüketim davranışlarında ve alışkanlıklarda değişme gibi olumsuz etkilere sebep olabilmektedir. Sürdürülebilir turizm, turistlerin ihtiyaçlarını karşılarken gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetkinliğini koruması dolayısıyla turizm süreçleri içinde önemli bir konuma sahiptir. Ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerin turizm gelişimine desteği etkilediği, turizm etkilerinin daha başarılı ve daha yerel halk odaklı yöntemlerle ölçülmesi gerektiğini ve turizm gelişimine ilişkin çalışmalarda yerleşik halkın yer imajı etkeni sıkça göz ardı edildiği bilinmektedir (Stylidis vd., 2014). Yerel turizm işletmelerinden olan tarihi konaklarda gerçekleştirilen bu çalışmada sürdürülebilir turizm uygulamaları konusunda Bolu iline bağlı Göynük'te incelemelerde bulunulmuştur. Göynük, Bolu iline bağlı, tarihi ve kültürel dokusuyla, doğal kaynaklarıyla, sunulan turistik ürünlerin niteliğiyle turistlere keyifli deneyimler edinme fırsatı tanıyan özgün bir destinasyondur.

Araştırmada katılımcıların demografik bilgileri ve işletmelere ilişkin tanımlayıcı bilgilere bakıldığında katılımcıların tamamının doğum yerinin Göynük olduğu ve işletmelerin şahsa ait olduğu görülmüştür. Bu durum Göynük'teki konak işletmelerinin yerel halk tarafından kurulup faaliyetlerini yürüten işletmeler olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaklaşık tamamının erkek olması konakların yönetim ve işletmecilik konumlarında erkeklerin yoğun olduğu ortaya koymuştur. Bunun sebebinin sosyo-kültürel değerler (Duran, 2011) ve toplumdaki cinsiyet rolleri (Aslan ve Atabey, 2009; Günay ve Bener, 2011) olduğu söylenebilir. Ayrıca işletmelerin biri dışında tamamının 2 yıldan az bir çalışma süresi olduğu öğrenilmiştir, bu durum bölgede turizmin yeni gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmada bu noktada bölgede yerel halk ve yöneticiler arasında ortak amaçlar ve

işbirliği sağlandığı, yerel idarecilerin de yönlendirmeleri ve destekleriyle gelir kaynaklarının işçilik ile tarım ve hayvancılıktan turizme yönelmesi sürecinin yaşandığına ilişkin bir algılama bulunduğu görülmüştür. Topluma bağlılığın ve topluma katılımın sürdürülebilir turizm girişimlerine destek için etkili bir faktör olduğunu için (Lee, 2013), bölgede sürdürülebilir turizm girişimlerine desteğin yerel işletmeler tarafından algılanan faydalardan etkilendiği düşünülmüştür. Bununla birlikte işletmelerin yakın tarihte kurulması turizmde uzmanlaşma ve profesyonelleşme için bölgeye araştırma, eğitim, bilgi ve kaynak aktarımı gibi desteklerin sağlanmasının gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir girişimlerine ilişkin önem ve performans değerlendirmelerinde “Kaliteli hizmet ve ziyaretçi memnuniyeti sağlanması” konusu en önemli konulardan biri olarak gözlenmiştir. Bu etkenin en yüksek düzeyde önemli olduğu hususunda katılımcıların fikir birliğine sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple bölgedeki konak işletmelerinin müşteri odaklı bir hizmet anlayışı benimsediği (Oktay vd., 2010; Kadampully vd., 2013, Aykol ve Zengel, 2014) söylenebilir. “Turizm gelişiminin uygun ölçekte sınırlandırılarak planlanması” hususuna verilen cevaplar ise bölgede turizmin gelişme konusunda henüz kesin plan ve sınırlamalara ihtiyaç duyma aşamasında olmadığını göstermiştir.

Katılımcıların mevcut duruma ilişkin değerlendirmelerinde ise yine “Kaliteli hizmet ve ziyaretçi memnuniyeti sağlanması” unsurunda fikir birliği görülmüştür. Katılımcılar hizmet sundukları müşterilerle sürekli iletişim kurup fikir, beklenti ve memnuniyetlerini gözlemlediklerini belirtmiş, bu durumu müşterilerin tekrar işletmelerine ziyaretleri ile de görebildiklerini vurgulamıştır. Kaliteli hizmet ve ziyaretçi memnuniyeti konusunda “birebir iletişim” hem gözlem aracı hem de memnuniyet kaynağı olarak, “yerel ürünlere ilgi” ise memnuniyet kaynağı olarak iki tema şeklinde öne çıkmıştır. Mevcut duruma ilişkin değerlendirmelerde “Turizm iş ve mesleklerinin çeşitlendirilmesi” ve “yeşil sertifikalı turizm işletmelerinin geliştirilmesi” girişimleri konuları mevcut durumda odaklanılabilecek konular olarak değerlendirilmiştir. Sosyal ve ekonomik hususlara odaklanan beklentiler sürdürülebilirliğin turizm, mimari, tarım, işletmecilik ve ekonomi gibi alanlarda yaygın şekilde ele alınıp incelenerek çeşitli uygulamalara, politik öngörülere ve stratejik kararlara dahil edilebilecek kapsamlı içeriğiyle (Sarıkaya ve Kara, 2007: 222) açıklanabilir. Bununla birlikte görüşmelerde gerek yeşil sertifikalı işletmelere yönelik değerlendirmelerde verilen önemin nispeten az olması, gerekse katılımcıların değerlendirmelerinde beklentinin yoğunluğu incelendiğinde öncelikli odaklanılabilecek noktanın turizm iş ve beklentilerinin çeşitlendirilmesi olduğu görülmüştür.

Katılımcıların iş ve mesleklerin çeşitlendirilmesi konusundaki değerlendirmelerinde “eğitim” teması ön plana çıkmıştır. Katılımcılar turizm eğitimine sahip eleman temini, insanların turizm konusundaki deneyimsizliğinin etkilerinin giderilmesi ve kültürel değeri olan özel mesleklerin geleceğe ulaştırılması gereksinimlerini eğitim ihtiyacıyla bağdaştırmıştır. Bu durum bölgede sürdürülebilir turizm girişimleri noktasında öncelikle odaklanılabilecek konunun iş ve mesleklerin çeşitlendirilmesi bağlamında eğitim çalışmalarının geliştirilmesi olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmelerle birlikte, yerel turizm işletmelerinin desteklenmesinde “ekonomik destek gereksinimleri”, bölgede turizmin dört mevsime yayılmasında “doğal kaynaklar”, “kültür ve inanç turizmi” ile “termal turizm tesislerine yakınlık” temaları etkili unsurlar olarak gözlenmiştir. Kamu düzenlemelerinde merkezi kurumların yerel halka ve yerel idarecilere “kolaylıklar ve inisiyatif” sağlaması araştırma kapsamında oluşan diğer değerlendirme temaları olarak ortaya çıkmıştır. Bu bulgular turizm politikaları (Bahar, 2007; Sezgin ve Karaman, 2008; Küçük ve Güreş, 2013) ve sürdürülebilir turizm girişimleri (Kara, 2011; Altanlar ve Kesim, 201; Mercan ve Özkök, 2013 vd.) konulu benzer araştırmaların destinasyonlarda uygulanan turizm politikalarının yerel ve bölgesel etkilerine ve önemine ilişkin bulgularını destekler nitelikte olmuştur.

Turizmde sürdürülebilirlik için yerel turizm işletmelerinin desteklenmesi, kamusal düzenlemelerin yapıcı ve teşvik edici nitelikte oluşu, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir turizm politikalarındaki belirleyici konumunun dikkate alınması turizm gelişimi süreçlerinde önemli gereksinimlerdir. Bölgede yerel halkın turizm süreçlerini desteklemesi ve sürdürülebilir turizm süreçleri konusunda işbirliğine hazır olması Woo, Kim ve Uysal (2015) çalışmalarında gözlemlediği turizm gelişiminin genel yaşam kalitesini ve maddi/manevi yaşam alanlarından duyulan memnuniyeti artırmasıyla aynı yönde bir bulgu olmuştur. Turizm planları ve süreçlerin denetimi konusunda yetkili kamu kuruluşları ile özel sektördeki turizm işletmelerinin işbirliği yaparak bu gereksinimlerin karşılanmasına odaklanması sürdürülebilir turizm uygulamalarını geliştirebilecektir. Bununla birlikte Lin, Chen ve Filieri (2017) çalışması destinasyon sakinlerinin turizm gelişiminin ekonomik ve sosyal-kültürel yararlarının değer yaratma ve yaşam doyumu üzerinde olumlu etkilerken, algılanan maliyetler hususunda olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Uzun vadede yerel halkın ve yerel turizm işletmelerinin çevresel tahrip etkileri, maliyetler gibi noktalarda oluşabilen algıları turizm gelişimini olumsuz etkileyebilecektir. Doğal ve sosyo-kültürel değerlere sahip Göynük’te turizm süreçlerinin gelişiminin yerel halkın algıları göz önünde bulundurularak yönetilmesi önemlidir. Turizm girişimlerinin yerel turizm işletmeleri değerlendirmeleri

yoluyla incelendiği bu çalışma, konuya ilişkin yerel halkın tutumları, politika ve uygulamaların bölgelerde ortaya çıkan turizmin istenmeyen sonuçlarını etkileme düzeyleri, girişimlerin başarısının artırılması için alınabilecek diğer işlevsel tedbir ve uygulamalar gibi hususları sonraki akademik araştırmalara bırakmaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, A. (2014), “Havalimanı Restoranlarında Hizmet Kalitesinin Önem-Performans Analizi İle Değerlendirilmesi”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), s. 157-178.
- Albayrak, T. ve Caber, M. (2011), “Önem-Performans Analizi: Destinasyon Yönetimine Dair Bir Örnek/ Importance-Performance Analysis: A Sample About Destination Management”, *Ege Akademik Bakış*, 11 (4), s. 627-638.
- Altanlar, A. ve Kesim, G. A. (2011), “Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin Davranış ve Beklentilerini Anlamaya Yönelik Bir Araştırma: Akçakoca Örneği”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3 (2), s. 1-20.
- Aslan, Ş. ve Atabey, A. (2009), “Küresel Rekabette Kadın Girişimcilerin Rolü ve Türk Kadın Girişimci Tipolojisi”, *Journal of Azerbaijani Studies*, 12 (4), s. 1-17.
- Ayaş, N. (2007), “Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), s. 1-11.
- Aykol, E. ve Zengel, R. (2014), “21. Yüzyılda Yeni Nesil Konaklama Yapıları: Butik Otel Yaklaşımı”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25 (2), s. 211-225.
- Bahar, O. (2007), “Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri ve Önemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (19).
- Boley, B. B., McGehee, N. G. and Hammett, A. T. (2017) “Importance-Performance Analysis (Ipa) of Sustainable Tourism Initiatives: The Resident Perspective”, *Tourism Management*, 58, s. 66-77.
- Bramwell, B. (2015), “Theoretical Activity in Sustainable Tourism Research”, *Annals of Tourism Research*, 54, s. 204-218.
- Creswell, J. W. (2016), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni.* (Çev. T. Özsevgenç), 3. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Dolmacı, N. ve Bulgan, G. (2013), “Turizm Etiği Kapsamında Çevresel Duyarlılık”, *Journal of Yasar University*, 29 (9), s. 4853-4871.
- Denzin, N. K. and Lincoln, Y. S. (2011), “Introduction: The Discipline and Practice of Quantative Research”, *The Sage Handbook of Qualitative Research* (4. Ed., p. 1-19), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Duran, E. (2011), “Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi: Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), s. 291-313.
- Ekinci, M. B. (2014), “The Cittaslow Philosophy in The Context of Sustainable Tourism Development: The Case of Turkey”, *Tourism Management*, 41, s. 178-189.
- Frauman, E. and Banks, S. (2011), “Gateway Community Resident Perceptions of Tourism Development: Incorporating Importance-Performance Analysis Into A Limits of Acceptable Change Framework”, *Tourism Management*, 32 (1), s. 128-140.
- Griffin, T. and Edwards, D. (2012), “Importance-Performance Analysis As A Diagnostic Tool For Urban Destination Managers”, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23 (1), s. 32-48.
- Günay, G. ve Bener, Ö. (2011), “Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (3), s. 157-171.

- Hardy, A. and Pearson, L. J. (2017), “Examining Stakeholder Group Specificity: An Innovative Sustainable Tourism Approach”, *Journal of Destination Marketing and Management* (Online Available Article: 18 May 2017, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.05.001>).
- İpar, M. S. ve Doğan, M. (2013), “Destinasyonun Turist Açısından Önem Memnuniyet Modeli İle Değerlendirilmesi: Edremit Üzerine Bir Uygulama”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (6), s. 129-154.
- Kadampully, J., Sparks, B. and Mok, C., (2013). *Service Quality Management in Hospitality, Tourism, And Leisure*. Routledge.
- Kara, Ç. (2011), “Turistik Ticari Halkbilimsel Ürünler ve Bepazarı”, *Milli Folklor*, 23 (89), s. 54-65.
- Kaypak, Ş. (2010), “Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (2), s. 93-114.
- Korkmaz, M. ve Başkalkan, S. N. (2011), “Eğirdir Gölü ve Çevresinde Turizm Gelişiminin Sürdürülebilirliği Üzerine Değerlendirmeler”, *S. D. Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, 12, s. 62-69.
- Küçük, M. ve Güneş, G. (2013), “Yerel Kalkınmada Bir Etken Olarak Turizm: Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 22 (4), s. 23-50.
- Lee, T. H. (2013), “Influence Analysis of Community Resident Support For Sustainable Tourism development”, *Tourism Management*, 34, p. 37-46.
- Lee, T. H. and Hsieh, H. P. (2016), “Indicators of Sustainable Tourism: A Case Study From A Taiwan's Wetland”, *Ecological Indicators*, 67, p. 779-787.
- Lin, Z., Chen, Y. and Filieri, R. (2017), “Resident-Tourist Value Co-Creation: The Role of Residents' Perceived Tourism Impacts And Life Satisfaction”, *Tourism Management*, 61, p. 436-442.
- Sezgin, M. ve Karaman, A. (2008), “Turistik Destinasyon Çerçevesinde Sürdürülebilir Turizm Yönetimi ve Pazarlaması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), s. 429-438.
- Stylidis, D., Biran, A., Sit, J. and Szivas, E. M. (2014), “Residents' Support For Tourism Development: The Role of Residents' Place Image And Perceived Tourism Impacts”, *Tourism Management*, 45, p. 260-274.
- Mansuroğlu, S. (2006), “Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), s. 35-46.
- Mansuroğlu, S., Kınıklı, P. ve Saatçı, B. (2012), “Antalya'da Kentsel Gelişimin Ekolojik Açından Değerlendirilmesi Ve Sürdürülebilirlik Kapsamında Önerilerin Geliştirilmesi”, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 49 (3). 255-264.
- Matzler, K., Sauerwein, E. and Heischmidt, K. A. (2003), “Importance-Performance Analysis Revisited: The Role of The Factor Structure of Customer Satisfaction”, *The Service Industries Journal*, 23 (2), s. 112-129.
- Mercan, Ş. O. ve Özkök, F. (2013), “Sürdürülebilir Turizmde Yerel Yönetimlerin Önemi: Bozcaada Örneği”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), s. 409-417.
- Merriam, S. B. (2015), *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçeren Bir Rehber*, (Çev. S. Turan), 3. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Miles, B. M. and Huberman, A. M. (1994), “Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book, CA: Sage.

-
- Oktaç, E., Kılıç, G. ve Pelit, E. (2010), “Üç Yıldızlı Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma”, *S. D. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (3), s. 291-310.
- Patton, M. Q. (2002), *Chialitative Research and Evaluation Methods* (3. Ed.), Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sarıkaya, M. ve Kara, F. Z. (2007), “Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), s. 221-233.
- Seçkin, E. S., Dalgın, T. ve Çeken, H. (2010), “Sürdürülebilir Kültür Turizmi: Efes Örneği”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (2), s. 27-34.
- Somuncu, M. ve Yiğit, T. (2008) “Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı’ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Ankara, Bildiri Kitabı*, s. 387-402.
- Tekin, Ö. A., Kalkan, G. ve Duman, H. (2014), “Hizmet Kalitesinin Önem-Performans Analizi İle Ölçülmesi: Üniversite Sosyal Tesislerinin Konaklama Üniteleri Üzerinde Bir Uygulama”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (31), s. 751-770.
- Tetik, N. (2012), “Turist Rehberlerinin Ekoturizm Alanındaki Yeterliliklerinin Önem-Performans Analizi”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 9 (3), s. 6-24.
- Tutulmaz, O. (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik İçin Bir Çözüm Vizyonu”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), s. 601-626.
- World Commission On Environment And Development (1987), *Our Common Future* (Australian Ed.), Melbourne: Oxford University Press.
- Woo, E., Kim, H. and Uysal, M. (2015), “Life Satisfaction And Support For Tourism Development”, *Annals of Tourism Research*, 50, p. 84-97.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtseven, H. R. and Dilek, S. E. (2016). “Traditional Occupations of Gokceada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos) as a Cultural Value and Symbolic Importance”, *International Journal of Business and Social Science*, 7 (6), p. 175-183.
- Zhang, H. Q. and Chow, I. (2004), “Application of Importance–Performance Model in Tour Guides’ Performance: Evidence From Mainland Chinese Outbound Visitors in Hong Kong”, *Tourism Management*, 25 (1), p. 81-91.

SATIRALTI BİR SÖZLÜK OLAN OSMAN'IN LÜGÂTİNDE SÖZ VARLIĞI ÇALIŞMASI

Nimet KARA KÜTÜKÇÜ¹
orcid.org/0000-0001-7069-0877

ÖZ

Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügati't-Türk adlı sözlüğünden itibaren çok farklı sahalarda ve farklı türlerde farklı yöntemlerle yazılmış çok sayıda Türkçe sözlüğe rağmen bu alan yeterince üzerinde durulmamış bir alandır. Hem Türk sözlükçülük tarihi açısından hem de Türkçenin söz varlığı bakımından bu sözlüklerin incelenmesi ve değerlendirilmesi bir hayli önem taşımaktadır. Bu çalışma da bu alana bir katkı niteliğinde olacaktır. Arapça-Türkçe satır altı sözlükler genellikle Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Fakat bu özelliğine ek olarak hem içerdikleri söz varlığı bakımından Türkçenin anlatım gücü ve anlam zenginliğini ortaya çıkarması ve Türk dilinin tarihi gelişim sürecini göstermesi bakımından hem de sözlük hazırlama yöntemlerini ve gelişmelerini göstermesi bakımından da bir önem arz etmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada da Hicri 1183, Milâdi 1769 tarihinde Arapça sözlüklerin karşılıklarını satır altına Türkçe yazmak yoluyla hazırlanmış 15 varaklık bir sözlük olan ve Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan "Osman'ın Lügâti" adlı sözlük yazı çevirimi alfabesi ile okunup Türkçe sözcüklerin karşılıkları verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Osmanlı Türkçesi, Satır Altı Sözlük, Sübyan Lügâti.

A THESAURUS STUDY IN OSMAN'S DICTIONARY (OSMAN LÜGÂTİ) - A BELOW-THE-LINE DICTIONARY

ABSTRACT

Since the dictionary of Kaşgarlı Mahmut named as Divan-ı Lügati't-Türk, although there are many dictionaries written on different issues and in different types with different methods in Turkish, this field has not been studied thoroughly yet. It is very important to analyse and evaluate these dictionaries in terms of both the history of Turkish dictionary and the thesaurus of Turkish. This study will make contribution to this field.

The Arabic-Turkish below-the-line dictionaries were generally written in order to teach Turkish to Arabs. However, in addition to this characteristic, they are very important in terms of revealing thesaurus, eloquence and meaning richness of Turkish and in terms of showing the development process of the history of Turkish language and the development of dictionary preparation methods. In this regard, the dictionary named as "Osman's Dictionary with 15 foils prepared by writing the meanings of Arabic words below the line in Turkish in Hegira year of 1183 and Gregorian year of 1769, which is also preserved in the Manuscripts Library of the Ministry of Culture in Turkey, will be read with transcription alphabet and the meanings of Turkish vocabularies will be given in this study.

Keywords: Classical Ottoman Turkish, Below-the-line Dictionary, Children's Dictionary (sübyan lügâti).

Giriş

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nimetkara@karabuk.edu.tr

Söz, Büyük Türkçe Sözlük'te "bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelimeler, laf, kavi"; sözlük ise "bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat" olarak tanımlanmıştır. Söz varlığının yani bir diğer anlamda bir milletin kültürünün geçmişten günümüze aktarılmasında sözlüklerin büyük payı göz ardı edilemez.

Türkçe sözlükler, Türkçenin konuşulduğu her dönemde farklı dil sahalarında düzenlenmiştir. Türk sözlük geleneği ise Kaşgarlı Mahmut ile başlamış fakat daha sonra Arap, Fars ve Türk dilcileri tarafından çeşitli sözlük hazırlama yöntemleri ile gelişimini sürdürmüştür. Karahanlı, Kıpçak, Harezmi, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi-Osmanlı Türkçesi ve Modern Türkçe sahalarında birçok yönetime göre çeşitli konularda sözlükler düzenlenmiş ve bu sözlükler çeşitli araştırmacılar tarafından sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Emin Eminoğlu "Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası" adlı kitabında konu ve yöntemlerine göre birçok bilim adamının sözlük sınıflandırmasını vermiş ve kitabında Doğan Aksan'ın "Her Yönüyle Dil" adlı eserindeki sınıflandırmayı kullanmıştır. Doğan Aksan'ın hazırlanış amaçları ve taşıdıkları nitelikler açısından yapılan sözlük sınıflandırmaları içinde genel olarak kaynak alınanlardan biri olan sınıflandırması (Eminoğlu, 2010:22) şöyledir; Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından; tek dilli ya da çok dilli sözlükler, Abece sırasının temel alınıp alınmamasına göre; Abecesel sözlükler ya da kavram alanı sözlükleri, ele alınan söz varlığının niteliğine göre; genel sözlükler, lehçebilim sözlükleri, eşanlı, eşadlı, tersanlı öğeler sözlükleri, yabancı öğeler sözlükleri, tarihsel sözlükler, kökenbilgisi sözlükleri, uzmanlık alanı sözlükleri, argo sözlükleri, deyim ve atasözü sözlükleri, anlatımbilim sözlükleri, sanatçı ve metin sözlükleri, yanlış yerleşmiş öge sözlükleri, tersine sözlükler ve başka sözlükler (Eminoğlu, 2010:23). Bu sınıflandırmaya göre bu çalışmanın konusunu oluşturan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlı olan "Osman'ın Luğatı" adlı sözlük 15 varaklık satır altı Arapça-Türkçe "çok dilli" bir sözlüktür.

Sözlüklerin düzenlenmesinde anlamı esas alıp anlamdan sözcüğe ulaşma yolunu tercih edenler sözcükleri konularına göre çeşitli başlıklar altında toplayarak açıklamışlardır. Bu yolla düzenlenen sözlükler, Me'âcîmü'l-mevzu'ât 'konu sözlükleri' ve Me'âcîmü'l-me'ânî 'anlam sözlükleri' olarak anılmaktadır (Eminoğlu, 2011:102). 1b varagından 9a varagınının 10. satırına kadar madde başları konularına göre çeşitli başlıklar altında toplanarak sıralanmıştır. Madde başlarının düzenlenmesinde sözcüğü esas alanlar ise, alfabetik bir dizi sistem kullanmışlardır ve bu sözlükler genel olarak Me'âcîmü'l-hurûf 'alfabetik sözlükler' olarak anılırlar (Eminoğlu,

2011:103). 9a varağından 14a varasına kadar ise Arap alfabesindeki sıralamaya göre yani Abece sistemine göre dizilmiştir.

Eserde Arapça sözcüklerin karşılıkları satır altına Türkçe olarak yazılmıştır. Son varakta yazarın adı sadece "ÖOsman" olarak verilmiştir. Yazara ait başka bilgi yoktur. Yazarından dolayı esere "Osman'ın Lügati" adı verilmiştir. Yazım tarihi ise Hicri 1183 olarak kaydedilmiştir. Milâdi 1769 tarihine tekabül eden bu tarih Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi olarak kabul edilir. Eser Eski Anadolu Türkçesi ses ve şekil özelliklerini barındırmakla beraber Klasik Osmanlı Türkçesi ses ve şekil özelliklerini taşımaktadır. Bu çalışmada metin çeviri yazı ile okunup söz varlığı değerlendirilecektir.

Metin

1b

hażā kitāb-ı lügāt ve ism-ü allah

bismillāhi'r-rahmānirrahim

1. Allah / en-nebiyyü / er-resülü / el-meljkü / el-melāiketü / el-ķaviyyü
2. Teŗri / peygamber / elçi / ferişte / cem / güçlü
3. el-Öālümü / el- ķādirü / el-Öazizü / el-ġaniyyü / el-melikü / el-mülükü
4. bilici / kuvvetlü / ulu / bay / beg / cem
5. el-emirü / el- ümerāóü / el-ķātibü / el-faķihü / el-hāķimü / it-tācirü
6. beg / begler / yazıcı / dāniřmend / ķāżi / bāzirġān
7. el-miżānü / el-bābü / el-ebvābü / es-semāóü / eř-řemsü / el-ķamerü
8. terāzü / ķapu / ķapucu / gök / güneş / ay
9. en-necmü / es-sehābü / ed-dübābü / el-mataru / eş-şelcü / el-cemedü
10. yıldız / bulut / duman / yaġmur / ķar / buz
11. er-rihü / el-berdü / el-harrü / el-arzu / eş-řahrāóü / el-hacerü
12. yel / sovuķ / ısı / yir / ova / taş
13. eż-zehebü / altün / el-fizzetü / gümüş / ed-dirhemü / aķçe

2a

1. ed-derāhimü / el-fulsü / el-fulüsü / el-hādidü / er-riřāsü
2. cem / pul / cem / demir / ķalay
3. it-turāb / et-tiñü / er-rumlü / el-ġubār / el-hatabu / el-hāřebu
4. topraķ / balçıķ / ķum / toz / odun / aġaç
5. el-ķaşabu / el-fehmü / en-nārü / el-havāóü / en-nesimü / el-bahr
6. ķamiř / kömür / od / yel / tan yeli / deŗiz

7. en-nehrü / el-merkebü / el-çalû / el-miğdâfî / es-semeke / ez-zifdaû
8. ırmağ / gemi ve biçecek / yelken / kürek / balık / kurbağa
9. es-seretân / el-Öifrit / el-cinnü / el-leylü / en-nehârü
10. yencek / diğ / perî / gice / gündüz
11. lâhâ en-nehârü / talaû en-nehârü / nişfü'n-nehârü / ğaba's-şemsü
12. erte oldı / gün doğdı / gün buçuğı / güneş dolandı
13. er-ribaû / es-sâyfü / el-hâriğü / eş-şitâû / faşlün el-hîntatü
14. iki yaz / yaz / güz / kış / bu faşıl buğday

2b

1. ez-zerretü / eş-şeÖirü / el-eruzzü / el-hîşü / el-fülü / el-Öadese
2. darı / arpa / pirinç / nohud / bakla / mercimek
3. el-mâşü / es-suşamü / faşlün fi'l-merkebât / el-cemel / el-cemmâlü
4. mim / süsam / bu faşıl merkebâtı zıkr ider / deve / deveci
5. en-nâketü / el-bakarü / el-bakğaru / en-nevrü / el-Öiclü / el-keşü
6. dişi deve / şığır / şığırıcı / öküz / buzağı / çoç
7. el-ğanamü / el-eğnâmü / el-hârefü / en-neÖcetü / el-maÖzü / it-teysü
8. koyun / koyunlar / ufağ koyun / dişi koyun / keçi / teke
9. el-cedyü / el-ğarnu / es-süfu / el-cildü / eş-şaÖrü / el-bulgâriyü
10. oğlağ / boynuz / yün / deri / kıl / şığır
11. el-cermü / el-matbûhu / el-hâmü / faşlün fi müsâkülât / el-ekele / el-hubzü
12. gün / pişmiş / çig / bu faşıl yeyecekleri beyân ider / yemek / etmek
13. el-lâhmü / el-elyete / eş-şivâ / el-ğadîdü / ed-dühnü / et-tabîhü
14. et / kuyruğ / büryân / ğarhât / yağ / aş

3a

1. el-bağânetü / eş-şahmü / eş-şekerü / el-Öaselü / ed-dipsü / ez-zeciğbü
2. şucuğ / iç yağ / şeker / bal / pekmez / ğurı üzüm
3. it-tîñü / el-cevzü / el-fındağü / el-levzü / el-helvâ / el-lebenü
4. encır / ğoz / fındığ / bâdem / helvâ / şüd
5. el-cübenü / it-temrü / en-nâhlü / el-beyzatü / el-hâmizü / el-murru
6. peynir / hurmâ / mim / yumurda / ekşi / acı
7. el-bîğhu / el-esferü / es-sümü / es-sabele / el-ğarû / ec-cüû
8. ğarpuz / ğavun / şarımşak / soğan / ğabağ / açlığ
9. es-sibeû / el-Öatşu / ciÖtü / Öataştü / ekeltü / şebeÖtü

10. tokluk / şusuz / açıldım / şusadım / yidüm / toydum

11. şeribtü / şekertü / işreb / teşrebü / er-rağasü

12. içdüm / süt aldım / iç / içelüm / dönmek

13. er-rağğāsü / el-la'abü / nel'abü / ifrah / tefrehü / ğanni

14. dönüci / oyun / oynayalım / sön / sönelüm / ayrıl

3b

1. lā tağanni / mā tağanni / el-ğınā'ü / faşlün fi'l-meşribāt / eş-şurbu / el-mā'ü

2. ayrılma / ayrılmadı / ayrılmak / bu faşıl içmekleri beyān ider / içmek / şu

3. el-miyāhü / el-hamru / el-halibü / el-merçu / el-eğsema / el-mahizu

4. şular / şucı / şüd / sirke / şorba / şerbet / ayran

5. el-hāmizü / el-enfaḥatü / el-rāyibü / lebenü'l-hayli / lebenü'l-hāmizi

6. ekşi / māya / yoğurt / kıımız şüdi / ekşi şüdi

7. el-kıdrü / faşlün fi'l-fevākıhi / el-fākihietü / it-tuffāhu / el-kümmeşrā

8. gülmek / bu faşıl yemişleri beyān ider / yemiş / elma / armut

9. es-sefercülü / el-mişmişü / ed-derāğınü / er-rumānü / el-berğutu

10. ayva / zerdālü / şeftālü / anār / erik

11. el-kırazıyyü / el-keremü / ez-zehrü / el-varağı / el-verdü / el-fülfülü

12. kiraz / bağ / çiçek / yaprak / gül / piber

13. el-bustānu / el-ğābetü / faşlün fi'l-imta'ü / el-ğumāsü / el-libasü

14. bağçe / mişe / bu faşıl libāşileri beyān ider / ğumaş / giyecek

4a

1. el-Ŗamāmetü / el-ğamişü / eş-şüddü / es-serāvılu / el-mindılu

2. dülbend / gömlek / ğuşağ / iç don / desmāl

3. eş-şevvābü / el-harırü / el-ğutnü / ez-zürrü / el-Ŗurvellü / el-haytü

4. geysi / ibrişim / panbuğ / düğme / ilik / iplik

5. es-sikınü / el-mağasü / el-huffü / es-sermüçetü / eş-şübātatü

6. pıcağ / mağas / edik / paşmağ / papuç

7. faşlün fi'l-hā'ünātü / el-mişätü / el-miḥdetü / el-visādetü / el-fırāşü

8. bu faşıl ev içinde olanı (beyān ider) / tarağ / yasdığ / mim / döşek

9. el-lihāfu / el-milḥafetü / es-serirü / el-hābiyetü / el-cüzü / el-kitābetü

10. yorgan / çirşāf / taht / küp / bardağ / biti

11. el-cerretü / el-miğrefetü / ez-zebedıyyü / ez-zavvū / ez-zulumātü / es-sirācü

12. desti / desti / çanağ / aydınlık / karanlık / çirağ

13. el-minşārü / el-fāósü / el-şudümü / el-misilletü / el-mishatü

14. destere / balta / keser / çuvaldız / çapa

4b

1. ed-dirfeşü / faşlün fi'l-merkebāt / el-feresü / el-feclü / el-haceretü / el-mührü

2. biz / bu faşıl davarları beyān (ider) / at / aygır / kısrak / tay

3. el-beğalü / el-beğgālü / el-hımarü / el-cehaşü / feresü'l-ebyaz / feresü

4. katır / katırcı / eşek / kodaş / ak at / at

5. feresü'l-edhemü / el-eşrebü / el-kümmütü / el-ekdişü / faşlün fi'l-harb

6. kara at / boz at / kızıl at / burnı acık at / bu faşıl harbi beyān ider

7. es-seyfü / el-kırkılı / el-cedvetü / er-rumhu / ed-dirÖü / el-şavsü

8. kılıç / çapa / ışık yağni tulga / süñü / zırh / yay

9. el-vetrü / el-nişābü / el-terkāsü / el-Öaskerü / el-būku / el-mizmāru

10. kiriş / ok / yelek / çeri / borı / düdük

11. el-tavku / el-kümmü / ez-zemuru / el-Öalemü / faşlün fi'l-insān / el-ādem

12. kalşan / dizlik / düdük / şancaş / bu faşıl insanı beyān (ider) / ādem

13. er-rucülü / el-merÖatü / eş-şeyhü / el-şābü / el-acüzetü / el-basıyyü

14. er / şarı / şoca / yigit / şoca şarı / oğlan

5a

1. el-bintü / es-şaiğrü / el-kebirü / el-vāsiÖü / ez-zişu / el-emredu

2. kız / küçük / büyük / bol / dar / şakalsız

3. el-mültehi / ez-şekanü / en-nāÖimü / el-haşenü / el-laşifü

4. şakallı / eşek / yumuşak / iri ve kalın / nazik

5. es-semjünü / el-hezilü / en- nasifü / er-rehbü / el-harrü

6. semiz / arık / şurı / yaş / ıssı

7. el-yābisü / el-cedidü / el-Öatıku / el-faşirü / el-kerimü / el-evvelü

8. şurı / yeñi / eski / derviş / cömerd / öñ

9. el-āhirü / el-żāhirü / el-bātinu / el-hāricü / el-hafıyyü / el-mübünü

10. şoñ / aşikāre / işerü / taşra / gizlü / beyān idici

11. el-müşaddimü / el-muvaşhirü / es-şāÖüdu / el-hebütu / el-vādi

12. öñce / şoñca / yoşuş / iniş / dere

13. el-eşu'l-şaiğrü / el-eşu'l-kebirü / el-şaribü / el-bāÖidü

14. küçük şardaş / büyük şardaş / yaşın / ıraş

5b

1. eś-sîhrü / eś-sîhratü / faślün fi'l- aŖzā / el-bedenü / el-reösü / el-hāmetü
2. kıaymata / kıaynana / bu faśıl aŖzaları beyān (ider) ten / baş / baş deposi
3. el-kāzaŖü / el-cehtü / el-hācibü / el-hāķinü / el-enefü / el-hāddü
4. eñse / Ŗayn / kıaş / kirpik / buruñ / yañak
5. el-vechü / el-üzünü / el-femü / es-sinnü / eş-şeffetü / el-hulķumu
6. yüz / kıulaķ / ağız / diş / dudak / boğaz
7. ez-zerdemetü / el-Ŗunūķu / eş-şāribü / el-kitfü / el-mirfaķu
8. boğazlık / boyun / boyuñ / omuz / dirsek
9. ez-zirāŖu / el-yeddü / el-keffü / el-ıśbaŖu / el-enāmilü
10. kıol / el / el ayası / parmaķ / cem / parmaķlar ucu
11. el-ibtu / el-żufurru / el-ğudetü / eś-śadru / el-kālbü / el-hātiru
12. kıulaķ / dırnak / et içinde olanı / göğüs / yürek / göñül
13. el-batnu / es-süretü / el-Ŗānetü / el-maķlütü / eż-żahirü
14. kıarın / göbek / kıasıķ / ķiger-bend / arķa

6a

1. eż-żılŖü / el-Ŗāzmü / el-fahzü / er-rükübbetü / es-sāķu / el-kubŖu
2. eyegü / kemük / uyluķ / diz / incik / topuķ
3. er-riclü / el-kādemü / tahte'l-kādemı / el-Ŗaķibü / eś-şedyü
4. ayak / mim / ayak altı / ökçe / mime
5. et-tıhālü / el-külyetü / el-meşāriñü / el-Ŗırķu / el-Ŗaśabü
6. talaķ / bögrek / bağırsaķ / tamar / siñir
7. el-hāfirü / el-demmü / faślün fi'l-vuhuş / eş-şebuŖu / el-ıbsāŖu
8. tırnak / kıan / bu (faśıl) yırtucu cānavarları beyān ider / arslan / cim
9. eż-żebuŖu / eż-żıŖbü / en-nemrü / ed-dübbü / el-kırdu / el-vaşşü
10. sırtlan / kıurd / kıaplan / ayu / maymun / sığın geyigi
11. hūmuru'l-vaşşi / er-ernebü / eś-şāŖlebü / el-keľbü / el-kıttü
12. geyik kıolnı / tavşan / dilkü / it / kedi
13. el-faŖretü / el-hurretü / eś-śaķru / el-Ŗuķābu / el-ğurābu
14. sıçan / kedi / ķaķır / tavşancıl / ğarķa

6b

1. en-nesrü / en-nuŖāmetü / ed-düccü / ed-dıķü / el-hūmāmetü
2. gerges / deve kıuşu / taŖuķ / hıroz / güvercin
3. el-vaťvatu / el-üvezü / el-battu / el-Ŗaśfuratü / eş-şekketü

4. yarasa / ördek / kaz / serçe / uçkur
5. eş-şāhinü'l-ünşā / el-heyetü / el-Ōaķrebü / el-Ōankebütu
6. dişi řāhin / yılan / Ōaķreb / örümcek
7. ed-dudutu / el-ĥunķaŗa / el-ĥuldu / es-sulĥafātü / el-ķunfuŗu
8. ķurd / dügüzlen ķurdı / köstebek / ķaplubaġa / kirpi
9. en-nemletü / el-berŌũŗu / el-ķumletü / ec-cerādü / en-nāmusu
10. ķarınca / pire / bit / ķekirge / sivri sinek
11. ez-zubābü / ez-zenbüru / faŗlün fi'l-esfedü / ed-demŌu / el-buzāķu
12. ķara sinek / aru / bu faŗıl abdesti bozanı beyān (ider) / göz yaŗı / tükürük
13. el-muĥātu / el-Ōaraķu / el-ķayĥu / el-ķayyu / el-bevlü / el-ĥibruķu
14. sümük / der / irin / ķuŗmuķ / sidik / necis

7a

1. faŗlün fi'l- elvānü / el-ebyazü / el-esvedü / el-ĥamrü / el-aŗferü
2. bu faŗıl elvanları beyān ider / aķ / ķara / ķızıl / şaru
3. el-aĥzaru / el-erzaķu / el-benefŗecü / el-abluķu / faŗlün fi'l- emrāŗ
4. yeŗil / gök / mĩnevĩŗ / alaca / bu faŗıl ĥastalıkları beyān ider
5. el-marāŗu / el-merĩzü / el-vecŌü / el-vecŌü'l-reŌsi / vecŌü'l-Ōayni
6. ĥasta / ĥastalık / aġrı / baŗ aġrısı / göz aġrısı
7. vecŌü'l- uzũni / el-ķuluncu / ec-cerĥu / ez-zeĥĩrü / el-mevtü
8. ķulaķ aġrısı / şancu / yara / ķarın aġrısı / ölüm
9. el-miyyetü / ek-ķabrü / ed-defnü / faŗlün fi'l-ecdādü / ec-ceddü / ec-ceddetü
10. leŗ / şın / gömmek / bu faŗıl dedeleri beyān ider / dede / ebe
11. el-ebbü / el-ümmü / el-ibnü / el-bintü / el-eĥu / el-uĥtu
12. baba / ana / oġul / / ķız / ķardaŗ / ķız ķardaŗ
13. el-Ōümmü / el-ĥālü / el-ĥāletü / el-sitüyyü / el-cāriyetü / el-memlũkü
14. Ōamuca / dayıca / teŌze / ulu ĥātun / cāriye / ķul ķaravāŗ

7b

1. el-tavāŗiy / el-ĥamāŌü / el-ĥamāŌetü / el-Ōırŗü / el-ġulāmü / el-Ōarũsü
2. ĥādim / ķayın ata / ķayın ana / ġuyegü / oġlan / gelin ve ġüveyġü
3. er-refĩķu / ec-carrü / eş-ŗerĩķü / es-ŗāĥibü / es-ŗāriķu
4. yoldaŗ / ķoņŗu / ortaķ / yarān / uġrı
5. el-ĥarāmiyyü / faŗlün fi'l- aŌdādı / vāĥid / iŗnā / řelaŗe / erbaŌa
6. ĥırsız / bu faŗıl Ōadedleri beyān ider / 1 / 2 / 3 / 4

7. ħāmse / sitte / sebŌa / ŧemāne / tıŧŌa / Ōaŧere / Ōıŧrüne
8. 5 / 6 / 7 / 8 / 9 / 10 / 20
9. ŧelāŧün / erbaŌün / ħamsin / sittin / sebŌın / ŧemānın
10. 30 / 40 / 50 / 60 / 700 / 80
11. tıŧŌın / māteh / mieyetin / ŧeleŧe miŧeh / erbaŌa miŧeh
12. 90 / 100 / 200 / 300 / 400
13. ħamse miŧeh / sitte miŧeh / sebŌa miŧeh / ŧemāne miŧeh / tıŧŌa miŧeh
14. 500 / 600 / 700 / 800 / 900

8a

1. elfe / elfeyni / ŧelāŧe elāfin / erbaŌä / elāfin / ħamse elāfin
2. 1000 / 2000 / 3000 / 4000 / 5000
3. sitte elāfin / sebŌa elāfin / ŧemāne elāfin / tıŧŌa elāfin
4. 6000 / 7000 / 8000 / 9000
5. Ōaŧere elāfin / ve kıyas Ōala ħazā faŧlün fi'l-zamān / el-yevmü
6. 10000/ daħı bunuħ üzerine kıyas eyledi bu faŧıl zamanı beyān ider / bugün
7. ħaden / emsin / ŧehrü / sene / el-lan / ŧalāt / ŧavm
8. yarın / dün / ay / yıl / ŧimdi / namāz / oruħ
9. ŧıyām / Ōıyd / ŧubħ / fecr / đuhā / žuhru / Ōaŧr
10. mim / bayram / tan / irte / kuŧluħ / öyle / ikindü
11. maħrib / ŌıŧāŌu / žiyaŌ / žulumāt / faŧlün fi'l-mekān
12. aħŧam / yatsu / aydınlıħ / ħaranlıħ / bu faŧıl yiri ve mekānı beyān ider
13. fevaħ / esfel / Ōālī / yemın / yesār / ŧimāl
14. yuħaru / aŧaħa / yüce / ŧaħ / ŧol / mim

8b

1. cenbe / ħudām / ħalfe / bāb / bevvāb / beyt / buyüt
2. yan / ön / ard / ħapu / ħapucı / ev / cim (evler)
3. dār / rükn / ħāyt / satıħ / saħt / sūħ
4. sarāy / bucaħ / dıvār / üsti / orta / pazar
5. tarıħ / ħarye / belde / beledī / maħbah / atün / hünā
6. yol / köy / ŧehr / cim / aŧ evi / külhān / bunda
7. hünālik/ maŌıyye / maŌnā / maŌake / maŌaküm / maŌahü / maŌahüm
8. anda / benümle / bizümle / senünle / sizünle / anuħla / anlarla
9. Ōindī / Ōindinā / Ōindehü / indeküm / Ōindeke / Ōindehüm

10. yanımda / yanımızda / anuñ yanında / sizün yanında / senün yanında / anlaruñ yanında
11. ledey / ledeynā / ledeyhi / ledeyhim / ledeyke / ledeyküm
12. elümde / elümüzde / anuñ elünde / anlaruñ elünde / senün elünde / sizün elünde
13. eş bike / faślün fi'l-işāret / hażā / źā / źālike / hāulāōi
14. ne oldu saña / bu faśıl işāretleri beyān ider / bu / uş / ol / bunlar

9a

1. ulāōike / ulāōi / keyfe / kem / keyyin / hattā / metā
2. añlar / mim / nice / niçe / mim / tā / kaçan
3. lem / lemmā / eyne mā / Őalā / Őalā eyyi şeyōin / fī
4. niçün / ve faqat ki / her qanda / üzre / qanqı nesne üzerine / içerü
5. sivā / eş mā hażā / men haża / belı / neŐam / savāb
6. ğayrı / bu nedir / kimdir bu / evet / mim / rast
7. ğalat / sıdğ / qızb / şahıh / fāsıd / kıvām
8. yanlış / gerçek / yalan / dürüst / yaramaz / boylu ādem
9. qadım / faślün fi'ż-żamir / ene / entü / nañnü / entüm / hüve
10. kökdān / bu faśıl žamirleri beyān ider / ben / sen / biz / siz / ol
11. hümā / faślün fi'l-el fi / ehaża / aŐta / ekele / etŐame
12. ol ikisi / bu faśıl (fiilleri bildürür) / aldı / virdi / yidi / yidürdi
13. aşqā / işterā / azafa / intebaha / evqadā /
14. içirdi / şatun aldı / qoqladı / uyandı / yaqdurdi

9b

1. etġā / etfā / etŐame / imtiġnā / aġnā / eġame
2. azdurdi / yutdurdi / yidürdi / bay oldu / mim / durdu
3. edhake / ebke / amāte / ahbā / ahsene / ihtekere
4. güldürdi / ağladı / öldürdi / diriltdi / iyilik etdi / hor oldu
5. ihtesama / eġfele / eşgale / harfe'l-bāōi / bāŐse / belaġa
6. sıvaşdı / gelitdi / eglendürdi / bu harf-i baŐi beyān ider / kırdı / irişdi
7. baraqa / başasa / bereke / bāle / vekā / baħara / başara
8. tükürdi / temiz kıldı / arttı / aşdı / ağladı / müteħayyir oldu / gördi
9. behaşe / baŐaşe / beriqa / batale / belele / harfü't-taōi
10. Őaqlı gitdi / gönderdi / yıldurdi / bātıl oldu / ıslandı / bu (faśıl) harf-i taōi (beyān) ider
11. tattale / teferrece / teŐalleme / tekelleme / teħayyere / teŐammele
12. baqdı / temāşā eyledi / öğrendi / söyledi / soyundurdi / bitlendi

13. tażarebe / tefekkere / teħammele / terahħece / teşevveşe

14. uruşdı / fikr etdi / götürdi / artuķ geldi / ğuśşalandı

10a

1. tekebbere / ħarfü'ş-şaoi / şeķabe / şeħabū / şeķale / ħarfü'l-cim

2. büyüklendi / ħarf-i şaoi beyān ider / deldi / cem / aĝrlandı / ħarf-i cimi beyān ider

3. cāoe / cāŌa / cenne / cereħa / cereze / cābe / cāde

4. geldi / acıķdı / delürdi / yaralandı / boĝazlandı / cevāb virdi / iyilik etdi

5. cerrebe / cebbere / cehere / cevveze / cenefe / ceriyye

6. şandı / cebr etdi / aşikāre oldı / cāoiz gördi / meyl etdi / aķdı

7. caşā / celle / ħarfü'l-ħaoi beyān ider / ħalle / ħakke / ħamile / ħadeşe

8. mim / yüce oldı / ħarf-i ħaoi beyān ider / çözdü / қаşıdı / yüklendi / abdestsiz oldı

9. ħakeme / ħalefe / ħāraba / ħasede / haśada / ħamide

10. ħükm itdi / and içdi / savaşdı / ħamd itdi / biçdi / şükr itdi

11. ħāzara / ħarese / ħāke / ħarume / ħasune / ħavvele

12. şaķındı / tamāŌ itdi / biz doķudı / ħarām oldı / güzel oldı / döndürdi

13. ħaraka / ħarfü'l-ħaoi / ħademe / ħatıfe / ħāśeme

14. yandı / ħarf-i ħaoi beyān ider / ķulluķ itdi / ķapdı / ķorķdı / ķekişdi

10b

1. halā / ħāşere / ħātebe / ħabuşe / ħazaŌa / ħareķe

2. boşaldı / yüz üstüne düşdi / söyleşdi / murdar oldı / alçaķlıķ itdi / yırtdı

3. ħāyane / ħateme / ħazene / ħurfü'd-dālı / daķķa / daħale / daraŌa

4. ħayın oldı / mührledi / şaķladı / ħarf-i dālı beyān ider / dindi / girdi / bıraķdı

5. daŌa / defene / deheşe / demeŌa / ħarfü'ż-zālı / żābe

6. alķış itdi / gömdi / ħayrān oldı / göz yaşı geldi / ħarf-i żālı beyān ider / arıdı

7. żebaħa / żerre / żerefe / żereŌa / żāķa / ħurūfu'l-rāoi / rāħe

8. arıdı / damlattı / aķdı / ķayĝulandı / dondı / ħarf-i rāoi beyān ider / gitdi

9. ramı / raķaśa / recaŌa / rabata / reveħa / ramaza / rażaŌa

10. atdı / oynadı / döndü / baĝladı / giydürdi / çayķaladı / emdi

11. recefe / redife / reşeķa / reħale / rażiye

12. ditredi / arđlaşdı / yuķaru çıķdı / göçdi / taşladı / ħoşnüd oldı

13. raŌa / revā / ħurūfu'ż-zālı / zāra / zāde / zevvece

14. gütdü / ħaber virdi / ħurūfu'ż-zali beyān ider / ziyāret itdi / ziyāde eyledi / çiftleşdi

11a

1. zaraÓa / zeheka / ĥurūfu's-sġni / semiÓa / sereka / safere
2. ekdi / helāk oldı / ĥurūfu's-sġni beyān ider / iřitdi / uęurladı / sefer itdi
3. sekire / seleha / saġā / sekete / selebe / serece
4. serĥoř oldı / yūzdi / ūvardı / epsem oldı / ġapdı / ayrıldı
5. sebbehā / sehire / saġata / saġata / ĥurūfu'ř-řin / řemme
6. tesbiĥ eyledi / aldadı / dūřdi / ġaġdı / ĥurūfu'ř-řını beyān ider / ġoġladı
7. řıbaÓa / řivā / şahide / şeribe / şarata / řaraÓa
8. dōndi / ziyān oldı / řāhid oldı / iġdi / şart oldı / başladı
9. řafaÓa / şerrefe / şeyyehe / řarā / řaÓabe / řakā
10. řefaÓāt itdi / ululadı / beņzetdi / şatun aldı / taġındı / řikāyet eyledi
11. řehire / řemmere / řemme / řeteme / řerūme / ĥarfū'ř-řād / řadaġa
12. meřĥūr oldı / ġırmandı / sōgdi / yardı / ĥurūfu'ř-řādı beyān ider / ġirġek sōyledi
13. řāllā / řamā / řarā / řaddaġa / şabara / řabaġa
14. namaz ġıldı / orucın dutdı / oldı / oynatdı / şabr etdi / boyadı

11b

1. řamate / řavvate / řayġale / řahĥa / ĥurūfu'đ-đād /
2. epsem oldı / āvāz viridi / mihrledi / dūrūst oldı / ĥurūfu'đ-đādı beyān ider
3. đaraba / đarata / đaÓa / đahike / đacaÓa / đamme
4. urdı / ısrırdı / žāyiÓ eyledi / ġuldi / bař ūzre yatdı / ġořdı
5. ĥurūfu't-tāōi / taÓa / tabaĥa / taÓana / talebe / taraba
6. taġı ĥurūfu't-tāōi beyān ider / doġdı / başardı / sōz atdı / istedi / řād oldı
7. tābe / tāra / taraĥa / tabaÓa / tamaÓa / tāfa / taġaġa
8. ĥoř oldı / uġdı / giderdi / yoġurdı / urmadı / dolandı / boşadı
9. ĥurūfu'l-žāōi / zafere / žaleme / žahere / žaÓane / ĥurūfu'l-Óayn
10. ĥurūfu'l-žāōi beyān ider / yeņen oldı / žulm itdi / āřikār oldı / ġoġdı / ĥurūfu'l- Óaynı beyān ider
11. Óadde / Óarefe / Óāřā / Óamile / Óāyene / Óateře / Óabbere
12. şaydı / bildi / dirildi / işledi / ġozledi / şuşadı / ġoġurdi
13. Óafā / Óalā / Óanā / Óaġade / Óamide / Óanete / Óahide
14. baġıřladı / yūce oldı / dildi / baġladı / řařđ itdi / sūrġdi / Óahđ itdi

12a

1. Óamere / Óacezetū min ĥāžihi / fařlūn ĥarf-i fi'l-ġayn / ġallaġa / ġanā

2. Óimāret eyledi / ben nerden Óāciz oldum / ĥarf-i-ğaynı źikr beyān (ider) / řapadı / bay oldu
3. ġāre / ġalata / ġamaza / ġabana / ġavā / ġasele / ġarqa
4. yağmaladı / yağıldı / göz yumdı / aldatdı / azdı / yudı / boğıldı
5. ġasaqa / ġažaba / ġarre / ġalebe / ġafele / faślün fı'l- ĥurūfū'l-fāóı
6. ġaraņu oldu / tağdı / mağmur oldu / yağıldı / ġāfil oldu / ĥurūfū'l-fāóı beyān (ider)
7. fetaĥa / ferece / fereqa / faśile / ferreta / feqaane / fessera
8. açdı / aralık itdi / ayırdı / azdı / tağsırlık itdi / bozdı / tefsir itdi
9. feşere / fetara / fereşe / feseqa / feleqa / fetame
10. yaramaz oldu / yarattı / düşdi / taÓatten çığdı / yordı / kesdi
11. fehime / faślün fı'l-ĥarfū'l-kāóı / qaēme / qaēle / qaÓale / ġaraóa
12. anladı / bu faśıl (ĥarfū'l) qaóı beyān (ider) / derdi / didi / oturdı / oğudı
13. ġataÓa / ġaşara / ġaşaa / ġalaÓa / ġanaÓa / ġazafe / ġarrube
14. kesdi / ġabuğlandı / sordı / ġopardı / qaēniÓ oldu / suçladı / yağın oldu

12b

1. řanate / řanata / faślün fı'l-kāf / ketebe / kezebe / kefer
2. mutiÓ oldu / nā-ümıd oldu / ĥarfū'l-kāfi beyān (ider) / yazdı / yalan söyledi / kāfir oldu
3. kebbere / keşefe / keĥale / kefele / kemele / kesebe
4. tekebbürlük etdi / açdı / sürmelendi / kefıl oldu / tamām oldu / şazandı
5. kāne / kāle / kerüme / kelleme / kefene / kerihe / kesā
6. oldu / ölçdi / ikrām kıldı / söyledi / şardı / mekrüh oldu / küsündi
7. faślün (ĥurūfū'l) fı'l-lāme / lebiş / lebişe / letaĥa / lemese / leÓabe
8. yaÓni ĥurūfū'l-lām beyān ider / giydi / eglendi / bulaşdı / yapışdı / oynadı
9. leküm / leheme / ledağa / lemeÓa / laĥıqa / laşıqa / laÓıqa
10. yaramaz oldu / ısırdı / soğdı / yalvardı / irişdi / mim / yaladı
11. laÓane / laśsa / leffe / lamme / faślün (ĥurūfū'l) fı'l-mımi / meseke
12. laÓnet etdi / uğıladı / dirdi / döşüdi / ĥurūfū'l-mımi beyān (ider) / dutdı
13. meseĥa / maĥıta / maraza / melāóe / meleĥa / māke
14. sildi / sümkürdi / ĥasta oldu / doldı / tuzladı / öldi

13a

1. mezece / mecude / mehede / menaa / malaqa / mahā
2. laťif oldu / ulu oldu / düşdi / şusdı / yatağlandı / yuydı
3. meşā / mazā / faślün (ĥurūfū'l) fı'n-nūnı / neseĥa / nezele / nezeha / nehare

4. yürüdü / geçdi / bu fa'sıl (hârf-i) nūnu beyān ider / bozdu / indi / şunçdı / boğazladı
5. benece / neẓare / nehıde / nebeze / nebate / nādā / nāba
6. tab āvāz dirdi / neẓr etdi / muhkem etdi / ardu etdi / şuçladı / çağırdı / yirini virdi
7. naķaşa / nesıye / nesabe / naşara / nażara / naķasa
8. eksildi / unuttı / degdi / şaçdı / yardım etdi / baķdı / urundı
9. na'asa / naķaşa / naķaza / naķa'aa / nażafe / neşefe
10. umuzgındı / alaca etdi / bozdu / ķandı / penbe ördi / buğday irdi
11. nażafe / na'aa / na'ale / nekele / neħale / neşere
12. arı oldu / avāz virdi / na'olın vurdı / 'azāb itdi / aldı / tağladı
13. fa'slün fı'l-vavı / vehebe / vezene / vecebe / velice
14. bu fa'sıl vāvı beyān (ider) / bağışladı / dardı / vācib oldu / girdi

13b

1. va'ade / veķadde / veledde / veķıre / vera'aa / vesa'aa / vesafe
2. va'ade etdi / yapdurdı / doğdı / ağırlandı / şaķındı / bol oldu / vaşf etdi
3. veķafe / vesale / vekele / vereme / veseme / vatane
4. durdı / ulaşdı / vekil oldu / şişdı / dağladı / yerlendi
5. vecede / velihe / vellı / vefire / fa'slün fı'l-hāoi / hece'aa / hele'aa
6. buldı / ħayrān oldu / döndi / vāfir oldu / bu (fa'sıl) ħurūfū'l-hāoi beyān (ider) / uyudu / diriltdi
7. hetefe / heteke / hereme / heceme / hedeye / hezeme / hele'aa
8. avāz virdi / yırtı / ķatı pır oldu / hucūm etdi / baķdı / dürttdi / fāoidesiz oldu
9. hedā / heniye / hevā / hemme / henne / fa'slün fı'l-beyān /
10. hidāyet etdi / gönenđürdi / arzūladı / ķayğulandı / eglendi / bu fa'sıl şuları beyān (ider)
11. el-māoi / el-'aynü / māoi'l-vādı / māoi'l-ğadı / māoi'l-matarı
12. şu / çeşme / dere şuyı / göl şuyı / yağmur şuyı
13. māoi'l-bıri / māoi'l-ħamır / māoi'l-ķıra' / māoi'l-bitihı / māoi'l-ħayni
14. ķuyı şuyı / ırmaķ şuyı / ķabaķ şuyı / ķarpuz şuyı / peynir şuyı

14a

1. māoi'l-ķışaoi / māoi'l-verdü / fa'slün fı'l-mürekkebātü / el-cebelāni /
2. ħıyar şuyı / gül şuyı / bu fa'sıl mürekkebātı beyān (ider) / iki tağ
3. lā yelteķıyāni / ādemiyāni / yelteķıyāni / itbaħ lenā şeyoen
4. buluşmazlar / iki adam / buluşurlar / beşer nesne bize
5. ne'külü / naħnü / ci'ānā / in kāne'l-şivā tabiħun / hāti lenā şeyoen

6. yeriz / biz / açız / eger aş pişdiyse / getir nesne bize
7. ekelnā / sebaŌnā / keşerā Allah taŌāla rızķuke / ve Ōumruke
8. yidük / didük / Allah taŌāla rızķunı çok eylesün / daħı Ōömrünü
9. ķum / ıġsıl vecheke / kün nażıfen / nerkebü / nervahu
10. dur / yüzünü yuy / pāk ol / binelüm / gidelüm
11. naġtesilü fı'l-ĥammāmi / kümā müsterihıne / taŌle Ōindı / hārrün
12. ĥamāmda yunalum / raĥat olduķ / yanıma gel / ķatı
13. şedıdün fı'l-ĥammāmi / lā vassah / ĥāşā minni / inni eĥāfü
14. benüm ĥammāmda ıssıdır / yoķ vāsm / ĥāşā bundan / ben korkarım

14b

1. minallahi taŌāla / lieşteķülü kezā / ente müsāfirün / es-seferü mübārekün
2. Allah taŌāladan / niçün böyle dirsın / sen müsāfirsün / sefer mübārekdür
3. yectemiŌu maŌa's-selāmati / rūĥ / maŌıye / ilā zuķaķı'n-necāri
4. selāmetle buluşalum / git / benümle / bāzırgān şoķaķları
5. en turıdu fıĥā / neşteri'l-ķumaşu / el-yevmü'l-ķumaşu ġālin
6. ne dilersın andan / ķumaş şatun alurız / bugün ķumaş bahālıdır
7. eyyü mā kāne / neŌĥuzu / ed-dirhemü / Ōindeke keşırün / fı'l-vaķtün
8. ne olursa / alurız / aķçe / senün yanında çokdur / şimdiki
9. Ōindı elfü eşrefı melıĥın / erünı źālike'l-ķumaşu / biküm ĥāzā
10. benim yanımda biņ altun vardır / ol ķumaş baņa göster / niçıye bu
11. eş teķalü leke / ķul lı / müşteren biküm / uķŌud Ōindı
12. ne dirsın saņa / eyit baņa / niçıye alınmışdır / yanımda otur
13. mā ismüke / ismi Ōoşmānun / ismaŌ mini / en kāne teşri (?)
14. adıņ nedür / benim adım Ōoşmāndır / işit benden / eger bir nesne şatun (?)

15a

1. ĥuż minni / ruĥ / ilā ez-zuķaķı / mā telneķı şeyŌen / erĥāsa
2. al benden / git / şoķaġa / bir nesne bulursam / bahāya źıkr
3. hażā / ķultü leke / ısbr / ĥattā / nebsiri / Ōaddi derāhimuke
4. bu / saņa didüm / sabrıla / tā / görelüm / say aķçeni
5. eş teķŌudu / ķum / hāti lenā şeyŌen / eş teştere bi ĥātıruke
6. ne oturursın / der / getir bize bir şeyŌ / gönlün ne isterse
7. mā neŌkulü / el-erruzuhu / in neŌkulü / ecıyü / leke
8. yeriz / pirinç / eger yirsen / görelüm / saņa

9. eyne refîkûñ / rāhe Óamî / eyne rāhe / rāhe ilā elsûkı
10. kıanı yoldaşuñ / benden gitdi / kıanda gitdi / pazara gitdi
11. mā yehîbbü / yescîbü / ġāza Óaleyhi / āti eş-eşyöü / mine'l-beyti
12. gelmez mi / şimdi gelür / aña kıa kıadı / getürür şeyöi / evden
13. kıum nervehü / ilā beytinā / ruh ente / hallenî / lieş
14. kıalk kıidelüm / bizim evimize / git sen / bunu kıo / niçün

15b

1. yā ehi / ene estehyî / beytünā / beytüke / lieş
2. ey benim kıarındāşım / ben utanırım / bizim evimiz / seniñ evindir / niçün
3. lā teshāyî / minallahi taÓāla / ve resülühü
4. utanmasım / Allah taÓāladan dañı resülden
5. ve kıul lā ilāhe illā ente ve enne
6. muhammeden Óabduhü ve resülühü

Eserde sözcükler 1b varağından 9a varağının10. satırına kadar madde başları konularına göre çeşitli başlıklar altında toplanarak sıralanmış, 9a varağının 10. satırından dan 14a varağına kadar ise Arap alfabesindeki sıralamaya göre yani Abece sistemine göre dizilmiştir.

Söz varlığı kısmında sözlüğün aslında verilen bu konu başlıklarına dâhil olmayan sözcükler anlamlarına göre tekrar sınıflandırılmıştır.

ADLAR

Dinle İlgili Adlar

abdest 1b/2, aħşam (akşam namazı) 8a/12, bayram 8a/10, derviş 5a/8, elçi 1b/2, ferişte 1b/2, ikindü (ikinci namazı) 8a/10, namāz 8b/8, oruç 8b/8, öyle (öğle namazı) 8a/10, peygamber 1b/2, teñri 1b/2, yatsu (yatsı namazı) 8a/12

Doğa ve Doğa Olayları ile İlgili Adlar

ağaç 2a/4, ay 1b/8, aydınlık, 4a/12, baçlık 2a/4, bağ 3b/10, bağçe 3b/10, bulut 1b/10, buz 1b/10, deniz 2a/6, dere 5a/12, duman 1b/10, gece 2a/10, gök 1b/8, güneş 1b/8, gündüz 2a/10, gün 2a/12, güz 2a/14, ırmağ 2a/8, ısı, ışık 4b/8, 1b/12, iki yaz 2a/14, kıamış 2a/6, kıar 1b/10, kıum 2a/4, kıaranlık 4a/12, kıış 2a/14, kömür 2a/6, sovuğ 1b/12, odun 2a/4, od 2a/6, ova, 1b/12, tan yeli 2a/6, taş 1b/12, toprağ 2a/4, toz 2a/4, tulağ 4b/8, yaz 2a/14 yel 2a/6, yılduz 1b/10, yir 1b/12, yağmur 1b/10

Hayvan Adları

ağ at 4b/4, ağreb 6b/6, arslan 6a/8, aru 6b/12, at 4b/2, ayğır 4b/2, ayu 6a/10, balık 2a/8, bit 6b/10, boz at 4b/6, burnı acık at 4b/6, buzağı 2b/6, çağır 6a/14, çekirge 6b/10, deve 2b/4, davar

4b/2, deve kuşu 6b/2, dilkü 6a/12, dişi deve 2b/6, dişi koyun 2b/8, dişi şahin 6b/6, düğüzlen
kürdi 6b/8, eşek 4b/4, gerges 6b/2, ğarğa 6a/14, güvercin 6b/2, ħoroz 6b/2, it 6a/12, kaplubaga
6b/8, kaplan 6a/10, kara at 4b/6, qarınca 6b/10, kara sinek 6b/12, qatır 4b/4, qaz 6b/4, keçi
2b/8, kedi 6a/14, kısrak 4b/2, kızıl at 4b/6, kirpi 6b/8, koç 2b/6, kodaq 4b/4, koyun 2b/8,
koyunlar 2b/8, kurbağa 2a/8, köstebek 6b/8, kurd 6a/10, maymun 6a/10, öküz 2b/6, ördek 6b/4,
pire 6b/10, serçe 6b/4, sıçan 6a/14, sıgın geyigi 6a/10, sıgır 4b/2, sırtlan 6a/10, sinek 6b/10,
sivri sinek 6b/10, tavşan 6a/12, tavşancıl 6a/14, ta'ouk 6b/2, tay 4b/2, teke 2b/8, uçkur 6b/4,
oqlak 2b/10, örümcek 6b/6, ufaq koyun 2b/8, yarasa 6b/4, yencek (yengeç) 2a/9, yılan 6b/6,
yırtucu cānavar 6a/8

Alet ve Eşya Adları

balta 4a/14, bardak 4a/10, biñecek 2a/8, biti 4a/10, biz 4b/2, borı 4b/10, çanaq 4a/12, çapa 4b/8,
çirağ 4a/12, çirşaf 4a/10, çuvāldiz 4a/14, desti 4a/12, desdere 4a/14, dizlik 4b/12, döşek 4a/8,
düdük 4b/12, gemi 2a/8, qalkān 4b/12, qapu 1b/8, keser 4a/14, kılic 4b/8, kiriş 4b/10, küp
4a/10, kürek 2a/8, maqas 4a/6, pıcaq 4a/6, sancaq 4b/12, süñü 4b/8, taht 4a/10, tarağ 4a/8, terāzü
1b/8, oq 4b/10, yasdiq 4a/8, yay 4b/8, yelek 4b/10, yelken 2a/8, yorğan 4a/10, zirh 4b/8

Maden Adları

altun 1b/13, demir 2a/2, gümüş 1b/13, qalay 2a/2

Meslek Adları

bazirgān 1b/6, cāriye 7a/14, çeri 4b/10, dānişmend 1b/6, deveci 2b/4, dönüci (raqqas) 3a/14,
hādım 7b/2, qapuci 1b/8, qaravaş 7a/14, qatırcı 4b/4, qāzi 1b/6, qul 7a/14, sıgırcı 2b/6, şuci
3b/4, yazıcı 1b/6

Akrabalık Adları

Ōamuca 7a/14, ana 7a/12, baba 7a/12, büyük qardaş 5a/14, dayıca 7a/14, dede 7a/10, ebe 7a/10,
gelin 7b/2, güveygü 7b/2, qarı 4b/14, qardaş 7a/12, qaymata 5b/2, qaymana 5b/2, kız 5a/2, kız
qardaş 7a/12, qoca 4b/14, qonşu 7b/4, küçük qardaş 5a/14, güyegü 7b/2, oqlan 4b/14, oql
7a/12, ortağ 7b/4, teóze 7a/14, yarān 7b/4, yoldāş 7b/4

Mitolojik Terimler

dıv 2a/10, perı 2a/10

Bitki-Meyve-Sebze-Yiyecek-İçecek ve İlgili Adları

açlıq 3a/8, anār 3b/10, arpa 2b/2, armut 3b/8, aş 2b/14, ayran 3b/4, ayva 3b/10, bādem 3a/4,
baqla 2b/2, bal 3a/2, buğday 2a/4, büryān 2b/14, çiçek 3b/12, darı 2b/2, dere şuyı 13b/12, elma
3b/8, ekşi südi 3b/6, etmek (ekmek) 2b/12, et 2b/14, erik 3b/10, findiğ 3a/4, göl şuyı şü13b/12,
gül 3b/12, gül şuyı 14a/2, ħelvā 3a/4, ħıyār şuyı 14a/2, ħürmā 3a/6, ırmağ şuyı 3b/14, iç yağ

3a/2, incir 3a/4, kabak 3a/8, kabak suyu 3b/14, karhat 2b/14, karpuz 3a/8, karpuz suyu 3b/14, kavun 3a/8, kuyi suyu 3b/14, kıımız südi 3b/6, kiraz 3b/12, koz 3a/4, kurı üzüm 3a/2, kuyruk 2b/14, māya 3b/6, mercimek 2b/2, mişe 3b/14, nohud 2b/2, pekmez 3a/2, peynir 3a/6, peynir suyu 3b/14, piber 3b/12, pirinç 2b/2, şusuz 3a/10, şü 3b/2, şular 3b/4, sirke 3b/4, şerbet 3b/4, şerbe 3b/4, şarımşak 3a/8, şeker 3a/2, şeftālū 3b/10, soğan 3a/8, şü13b/12, şüşam 2b/4, şucuk 3a/2, süd 3a/4 , tokluk 3a/10, yağmur suyu şü13b/12, yağ 2b/14, yaprak 3b/12, yemek 2b/12, yemiş 3b/8, yeyecek 2b/12, yogurt 3b/6, yumurda 3a/6, zerdālū 3b/10

Organ Adları

Øayn 5b/4, aØzā 5b/2, ağız 5b/6, arka 5b/14, ayak 6a/4, ayaklar 6a/4, ayak altı 6a/4, bağırsak 6a/6, baş 5b/2, baş depesi 5b/2, bıyık 5b/8, boğazlık (yutak) 5b/8, boğaz 5b/6, boyun 5b/8, boynu 5b/8, boynuz 2b/10, bögrek 6a/6, buruñ 5b/4, çiger-bend 5b/14, deri 2b/10, dırnak 5b/12, dirsek 5b/8, diş 5b/6, diz 6a/2, dudak 5b/6, el 5b/10, el ayası 5b/10, enek 5a/4, enşe 5b/4, et içinde olanı 5b/12, geyik kolını 6a/12, göbek 5b/14, gögüz 5b/12, gönül 5b/12, incik 6a/2, eyegü 6a/2, kan 6a/8, karın 5b/14, kasık 5b/14, kaş 5b/4, kemük 6a/2, kıl 2b/10, kirpik 5b/4, kol 5b/10, kulağ 5b/12, meme 6a/4, omuz 5b/8, ökçe 6a/4, parmak 5b/10, parmaklar 5b/10, parmaklar ucu 5b/10, siñir 6a/6, talağ 6a/6, tamar 6a/6, tırnak 6a/8, ten 5b/2, topuk 6a/2, uyluk 6a/2, yanağ 5b/4, yürek 5b/12, yüz 5b/6

Hastalık ve Ölümle İlgili Adlar

ağrı 7a/6, baş ağrısı 7a/6, göz ağrısı 7a/6, hāsta 7a/6, hastalık 7a/4, karın ağrısı 7a/8, kulağ ağrısı 7a/8, leş 7a/8, ölüm 7a/8, şancu 7a/8, şin 7a/8, yara 7a/8

Renk Adları

ağ, kara 7a/2, alaca 7a/4, elvān 7a/2, gök 7a/4, kıızıl 7a/2, mīnevīş 7a/4, şaru 7a/2, yeşil 7a/4

Zaman-Yer-Yön-Mekân Adları ve Zarflar

ard 8b/2, ay 8a/8, aydınlık 8a/12, aşığa 8a/14, aş evi 8b/6, bağıçe 3b/14, bugün 8a/6, bucağ 8b/4, çeşme 3b/12, dīvār 8b/4, dün 8a/8, gayrı 9a/6, içerü 5a/8, iniş 5a/12, irte 8a/10, karanlık 8a/12, köy 8b/6, kuşluk 8a/10, külhān 8b/6, orta 8b/4, ön 8b/2, önce 5a/12, pazar 8b/2, rast 9a/6, sağ 8a/14, sarāy 8b/4, şol 8a/14, şon 5a/8, şonca 5a/12, şehir 8b/6, şimdi 8a/8, tan 8a/10, taşra 5a/8, üst 8b/4, yan 8b/2, yarın 8a/8, yıl 8a/8, yoğuş 5a/12, yol 8b/6, yukarı 8a/14

Giyecek ve İlgili Adlar

desmāl 4a/2, düğme 4a/4, dülbend 4a/2, edik 4a/6, geysi 4a/4, giyecek 3b/12, gömlek 4a/2, iç don 4a/2, ibrişim 4a/4, ilik 4a/4, iplik 4a/4, kumaş 3b/12, kuşak 4a/2, panbuk 4a/4, papuç 4a/6, paşmak 4a/6

Abdesti Bozan Şeyler

der 6b/4, göz yaşı 6b/4, irin 6b/4, kuşmuk 6b/4, necis 6b/4, sidik 6b/4, sümük 6b/4

ZAMİRLER-BAĞLAÇLAR

anda 8b/8, anlar 9a/2, anlarıyla 8b/8, anuñla 8b/8, ben 9a/10, benümle 8b/8, biz 9a/10, bizümle 8b/8, bu 9a/2, bunda 8b/6, bunlar 9a/2, fakat 9a/4, her 9a/4, kaçan 9a/2, kanda 9a/4, kanķı 9a/4, ki 9a/4, nice 9a/2, niçe 9a/2, niçün 9a/4, ol 9a/10, ol ikisi 9a/12, sen 9a/10, senünle 8b/8, siz 9a/10, sizünle 8b/8, tā 9a/2, uş 9a/2, üzre 9a/4, žamir 9a/10

Sıfat

acı 3a/6, arık 5a/6, āşikāre 5a/10, bol 5a/2, boylu yarān 9a/8, büyük 5a/2, cömerd 5a/8, dar 5a/2, dürüst 9a/8, ekşi 3a/6, er 4b/14, eski 5a/8, gerçek 9a/8, gizlü 5a/10, ırak 5a/14, ıssı 5a/6, iri 5a/4, hātun 7a/14, hırsız 7b/6, kalın 5a/4, koca (ķarı) 4b/14, kökdān 9a/10, ķurı 5a/6, ķuvvetlü 1b/4, küçük 5a/2, nāzik 5a/4, şakalsız 5a/2, şakallı 5a/4, semiz 5a/6, uğrı 7b/4, ulu 1b/6, yalan 9a/8, yakın 5a/14, yanlış 9a/8, yaramaz 9a/8, yaş 5a/6, yeñi 5a/8, yumuşak 5a/4, yüce 8a/14

Füller

abdestsiz ol-10a/8, acık- 3a/10, āfir ol- 13b/6, ağla- 9b/4, ağrılan- 10a/2, Őahd it- 11b/14, aķ- 10a/6, Őaklı git- 9b/10, al- 9a/12, alaca it- 13a/10, alçaķlık it-10b/2, alda-11a/6, aldat- 12a/4, al- 13a/12, alķış it-, and iç- 10a/10, anla- 12a/12, aralık it- 12a/8, ardu it- 13a/6, ardlaş-10b/12, arı-10b/6, arı ol- 13a/12, art- 9b/8, artuķ gel- 9b/14, arzūla- 13b/10, aş- 9b/8, āşikār ol- 11b/10, at- 10b/10, avāz vir- 13b/8, ayır- 12a/8, ayrıl-11a/4, az- 12a/8, Őazāb it- 13a/12 azdur- 9b/2, bağla-10b/10, bağışla- 11b/14, baķ- 13b/8, baş üzre yat- 11b/4, başar- 11b/6, başla-11a/8, bātıl ol- 9b/10, bay ol- 9b/2, ben nerden Őāciz ol- 12a/2, beñzit- 11a/10, beyān id- 5a/10, biraķ- 10b/4, biç-10a/10, bil- 11b/12, bitlen- 9b/12, biz doķu-10a/12, boğazlan- 10a/4, boğul- 12a/4, bol ol- 13b/2, boşa- 11b/8, boşal- 10b/2, boya- 11a/14, boz- 13a/10, buğday ir- 13a/10, bul- 13b/6, bulaş- 12b/8, būri- 13a/2, büyüklen- 10a/2, cāōiz gör-10a/6, cebr it-10a/6, cevāb vir- 10a/4, çağır- 13a/6, çayķala-10b/10, çeķiş-10a/14, çırman- 11a/12, çiftleş-10b/14, çöz-10a/8, dağla- 13b/4, damlat- 10b/8, dart- 13a/14, deg- 13a/8, del- 10a/2, delür- 10a/4, der- 12a/12, di- 12a/12, dil- 11b/14, din-10b/4, dir- 12b/12, dirilt- 13b/6, ditre- 10b/12, dol- 12b/14, dođ- 13b/2, dolan- 11b/8, don-10b/8, dön- 13b/6, döndür-10a/12, döşü- 12b/12, dur- 9b/2, dut- 12b/12, dürt- 13b/8, dürüst ol- 11b/2, düş- 13a/2, eglen- 13b/10, eglendür- 9b/6, ek- 11a/2, eksil- 13a/8, em-10b/10, epsem ol- 11b/2, fāōidesiz ol- 13b/8, fikr it- 9b/14, ğāfil ol- 12a/6, geç- 13a/4, gel- 10a/4, gelit- 9b/6, gider- 11b/8, gir-10b/4, girçek söyle- 11a/12, git-10b/8, giy- 12b/8, giydür- 10b/10, göç-10b/12, göçür- 11b/12, göm-10b/6, gönder- 13b/10, gör- 9b/8, götür- 9b/14, gözle- 11b/12, göz yaşı gel-10b/6, göz yum- 12a/4, ğuśsalan- 9b/14, ğül- 3b/6, ğüldür- 9b/2, ğüt- 10b/14, ğüzel ol-10a/12, ħaber vir-10b/14, ħarām ol-10a/12, ħamd it-10a/10, ħasta ol- 12b/14,

hayrān ol-10b/6, hāyın ol- 10b/4, helāk ol-11a/2, hidāyet it- 13b/10, hōr ol- 9b/4, hōšnūd ol- 10b/12, hōş ol- 11b/8, hucūm it- 13b/8, hūkmit- 10a/10, ısır- 11b/4, ıslan- 9b/10, iç- 3a/12, içir- 9a/14, ikrām kııl- 12b/7, Őimāret eyle- 12a/2, in- 13a/4, iriş- 12b/10, epsem ol-11a/4, işit- 11a/2, işle- 11b/12, iste- 11b/6, iyilik it- 10a/4, kabuqlan- 12a/14, kāfir ol- 12b/2, kaş-11a/6, kan- 13a/10, kaniŐ ol- 12a/14, kap-11a/4, kapa- 12a/2, karaŋu ol- 12a/6, kaşd it- 11b/14, kaşı- 10a/8, katı pır ol- 13b/8, kaygulan- 13b/10, kazan- 12b/4, kefil ol- 12b/4, kes- 12a/10, kır- 9b/6, koqla- 9a/14, korq-10a/14, kopar- 12a/14, koş- 11b/4, kulluq it- 10a/14, kus- 13a/2, kūsün- 12b/7, laŐnet it- 12b/12, latif ol- 13a/2, mağmur ol- 12a/6, mekrūh ol- 12b/7, meşhūr ol- 11a/12, meyl it-10a/6, mihrle- 11b/2, muhkem it- 13a/6, murdar ol-10b/2, mutiŐ ol- 12b/2, mihrle-10b/4, mütehayyir ol- 9b/8, naŐlın vur- 13a/12, namaz kııl- 11a/14, nā-ümıd ol- 12b/2, nezir it- 13a/6 , oqu- 12a/12, ol- 12b/6, orucın dut- 11a/14, otur- 12a/12, oyna-3a/14, oynat- 11a/14, öğren- 9b/12, öl- 12b/14, ölç- 12b/6, öldür- 9b/4, penbe ur- 13a/10, şabr it- 11a/14, şaş- 13a/8, şaşın- 13b/2, şaşla-10b/4, şaşın- 10a/12, şan- 10a/6, şar- 12b/7, şavaş-10a/10, şatun al- 9a/14, şay- 11b/12, sefer it-11a/2, serhoş ol- 11a/4, şıvaş- 9b/6, sil- 12b/14, soq- 12b/10 , sor- 12a/14, soyundur- 9b/, sög- 11a/12, sön-3a/14, söyle- 9b/12, söyleş-10b/2, söz at- 11b/6, suçla- 12a/14, sunç- 13a/4, şuşa- 11b/12, şıvar- 11a/4, sümür- 12b/14, sürç- 11b/14, sürmelen- 12b/4, süt al- 3a/12, şād ol- 11b/6, şahid ol-11a/8, şart ol-11a/8, şefaŐāt it-11a/10, şikāyet eyle- 11a/10, şiş- 13b/4, şükr it-10a/10, taŐtten çık- 12a/10, tab āvāz dir- 13a/6, taqla- 13a/12, taş- 12a/6, taşın- 11a/10, taşırılık it- 12a/8, tamāŐ it-10a/12, tamām ol- 12b/4, tefsir it- 12a/8, tekebbürlük it- 12b/4, temaşā eyle- 9b/12, temiz kııl- 9b/8, tesbiħ eyle- 11a/6, toy- 3a/10, tuzla- 12b/14, tükür- 9b/8, uç- 11b/8, uğurla-11a/2, ulaş- 13b/4, ulula-11a/1, ulu ol- 13a/2, umuzgın- 13a/10, un al- 11a/10, unut- 13a/8, ur- 11b/4, urma- 11b/8, uruş- 9b/14, uyan- 9a/14, uyu- 13b/6, vācib ol- 13a/14, vaŐde it- 13b/2, vaşf it- 13b/2, vekil ol- 13b/4, vir- 9a/12, yağmala- 12a/4, yaqdır- 9a/14, yakın ol- 12a/14, yaqdur- 9a/14, yala- 12b/10, yalan söyle- 12b/2, yalvar- 12b/10, yaşıl- 12a/4, yapdur- 13b/2, yapış- 12b/8, yar- 11a/12, yaralan- 10a/4, yaramaz ol- 12b/10, yarat- 12a/10, yardım it- 13a/8, yataqlan- 13a/2, yaz- 12b/2, yeşen ol- 11b/10, yerlen- 13b/4, yıldır- 9b/10, yırt-10b/2, yi- 9a/12, yidür- 9a/12, yirini vir- 13a/6, yoğur- 11b/8, yor- 12a/10, yu- 12a/4, yukaru çık-10b/12, yutdur- 9b/2, yüce ol- 10a/8, yüklen-10a/8, yürü- 13a/4, yüz-11a/4, yüz üstüne düş-10b/2, zāyiŐ eyle- 11b/4, ziyāde eyle-10b/14, ziyān ol-11a/8, ziyāret it-10b/14, žulm it- 11b/10

Sonuç ve Değerlendirme

Metinde yaklaşık 900 madde başı sözcük tespit edilmiştir. 89 sözcükte Arapçaya karşılık Türkçeye daha önce alıntılanan Arapça karşılık verilirken 62 sözcükte Farsça karşılıkları

verilmiştir. Yine de “temel sözcükler” olarak adlandırılan insan yaşamında birinci derecede önemli olan, sık kullanılan ve tarihi süreç içinde çok fazla ses ve şekil değişikliğine uğramamış organ, hayvan, yiyecek-içecek, akrabalık ve sayı adlarında genellikle Türkçe sözcüklerin kullanılması dikkat çekicidir. Eseri söz varlığı bakımından incelediğimizde birkaç sözcük ilgi çekmektedir.

Bu sözcükler:

1. “*dayıca*” sözcüğü metinde akrabalık adlarının verildiği kısımda “*amca*” sözcüğünden örneksime (analoji) yöntemiyle benzeştirilerek “*annenin erkek kardeşi*” anlamında kullanılmıştır.

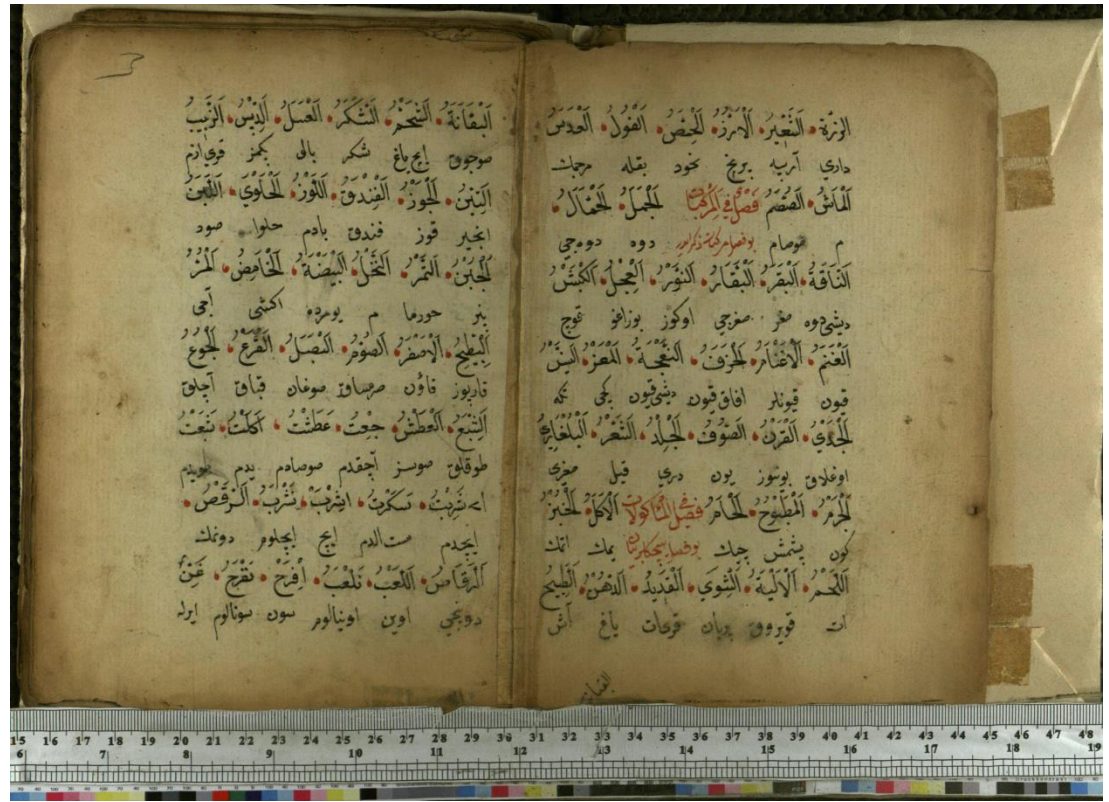
2. Aynı şekilde “*şoşca*” sözcüğü de “*önce*” sözcüğüne örneksime (analoji) yoluyla benzetilerek türetilmiştir.

3. Ayrıca “*dönüci*” sözcüğü “*dansçı, rakkas*” anlamında kullanılmıştır. Bu sözcüğe taranan diğer sözlük ve eserlerde rastlanılmamıştır.

4. Hayvan adları bahsinde verilen “*uçkur*” bir kuş adı olarak kullanılmış fakat bu sözcüğe taranan diğer sözlük ve eserlerde rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak eserin söz varlığı incelendiğinde Tarama Sözlüğü’ne katkıda bulunabilecek birkaç sözcüğün ortaya çıktığı görülmüştür.

Metnin Tıpkıbasımından Örnekler

Kaynakça

-
- Akalın, Ş. H. (2010), "Sözlüğün Tarihi", Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi, XCVIII, S.699, Ankara, 268-279.
- Akalın, Ş. H. (2009), "Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük", Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi, C, XCIII, S.698, Şubat 2010, Ankara, 162-169.
- Aksan, D. (1982), Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim), TDK Yayınları, Ankara, 71-90.
- Banguoğlu, T. (1986), Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- Bingöl, Z. (2009), "Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 9, 197-206.
- Boz, E. (2006), Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu, Türkçenin Çağdaş Sorunları, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Brendemoen, B. (1980). "Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar", Türkiyat Mecmuası, c. XIX, İstanbul, 1977-79.
- Delice, İ. (1992), Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satır-arası Bir Kur-an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Develi, H. (1995), Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar, TDK Yayınları, Ankara.
- Duman, M. (2000), Birgili Muhammed Efendi, Vasiyyit-nâme, Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım, R Yayınları, İstanbul.
- Eminoğlu, E. (2010), Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası, Asitan Yayınları, Sivas.
- Eminoğlu, E. (2011), "Sözlükçülük Geleneği İçinde Temel Türkçe Sözlük Düzenleme Yöntemleri", İstanbul: *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Yaz, 93-121.
- Eren, A. C. (2009), "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt IX, Sayı:1, 129-152.
- Ergin, M. (1993). Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım, İstanbul.
- Gülsevin, G. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G.ve BOZ, E. (2004), Eski Anadolu Türkçesi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Hüseyin. R. (1889). Lügat-i Remzî, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1973), Sadru'd-dîn Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), DTCF Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1994), Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK Yayınları, Ankara.
- Muallim N. ve Müstecabizade İ. (1891), Lügat-i Nâcî, İstanbul.
- Parlatır, İ. (2011), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınları, Ankara.
- Ölmez, M. (1994), Türk Dillerinin Sözlükleri ve Türk Sözlükçülüğü, Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü, Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- Ölmez, M. (1998), "Eski Türkçenin Sözlükleri" Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi. Sayı: 6, s. 119-125.
- Öz, Y. (2003), "Anadolu Sahasında Yazılmış Farsça-Türkçe Sözlükler", TDAY-Belleten, Yıl 1999, Sayı 1-2, Ankara, 177-187.
- Öz, Y. (2010), Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler, TDK Yayınları, Ankara.
- Öz, Y. (1999), Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya.
- Özkan, M. (1995), Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
-

- Steingass, F. A. (1998), *Comprehensive Persian-English Dictionary*, 2. edition, Library du Liban Publishers, Beirut, Lebanon.
- Sünbülzade, V. (1990), *Tuhfe-i Vehbî (Farsça- Türkçe Manzum Sözlük)*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Turan, F. (2001), *Eski Oğuzca Satırarası Tematik Sözlük Bahşayış Lügati, Dilbilim İncelemesi, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım, BAY Yayınları, İstanbul.*
- Usta, H. İ. ve Amanoğlu, E. (2002), *Orta Asyada Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, TDK Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2010) TDK Yayınları, Ankara.*
- Uzun, L. (1998), "1945'ten Bu Yana Sözlükler", *Kebikeç*, S. 8-9, s. 53-57.
- Üşenmez, E. (2017), "Türkçe İlk Kur'an Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Satır Arası Türkçe Farsça Tercümeli (No: 2229) (Orta Türkçe), ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı) Volume 12/3, 717-772.
- Yavuzarslan, P. (2001), "Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça-Türkçe Sözlük Üzerine Notlar", *Türkoloji Dergisi*, Sayı: XIV.-I, s. 71-91.
- Yavuzarslan, P. (2009), *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*, Tiydem Yayıncılık, Ankara.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983) TDK Yayınları, Ankara.*

KATILIM VE ETKİNLİK BOYUTLARI AÇISINDAN KENT KONSEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TRABZON BÜYÜKŞEHİR KENT KONSEYİ ÖRNEĞİ¹

Abdullah UZUN²

orcid.org/0000-0002-8657-4587

Suna ERSAVAŞ KAVANOZ³

orcid.org/0000-0003-1162-2537

ÖZ

Kent konseyleri yerel demokrasinin, yönetişimin ve katılımın bir aracı olan ve ortak akılı harekete geçirebilecek oluşumlardır. Fakat gerek kanuni düzenlemelerdeki bir takım eksikliklerden gerekse de uygulamalarda ortaya çıkan bir takım engel ve sorunlardan dolayı, kent konseyleri kendisinden beklenen işlevleri yerine getirmekte başarısız olabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki uygulama alanlarından biri olan Trabzon Büyükşehir Kent Konseyi (TBKK)'nin yerel katılımı sağlamadaki ve kendisine verilen işleri yerine getirmedeki etkinliği araştırılmıştır. Yin (2003)'in örnek olay yönteminin kullanıldığı çalışmada, veri toplama araçları olarak bazı konsey üyeleri ile mülakatlar yapılmış ve arşivsel verilerden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirildiğinde, TBKK'ninkendinden beklenen işlevleri etkin bir şekilde yerine getirmekten yoksun bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kent konseylerini daha etkin olarak işleyen bir araç haline getirecek bir takım somut çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent konseyleri, Trabzon Büyükşehir Kent Konseyi, Katılım, Etkinlik, Örnek olay

ANALYSIS OF CITY COUNCILS WITH RESPECT TO PARTICIPATION AND EFFECTIVENESS: CASE OF TRABZON METROPOLITAN CITY COUNCIL

ABSTRACT

City councils which are tools for local democracy, governance and participation and can also foster common sense in a city. However, because of the shortcomings in regulations and obstacles and problems in practice city councils fail to act as expected. In this study, Trabzon Metropolitan City Council's (TMCC) effectiveness in local participation and its effectiveness in fulfilling its duties are studied. Having used Yin's (2003) case study method, we interviewed with some members of the council and used archival data. Having analyzed all the data we have, we concluded that TMCC failed to fulfill its duties. We put forward a number of tangible solutions that would make the city councils more effective in fulfilling their duties.

Keywords: City councils, Trabzon Metropolitan City Councils, Participation, Effectiveness, Case studies

¹Bu makale 15-17 Ekim 2015 tarihlerinde Konya'da düzenlenen KAYFOR13'de sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

²Doktor Öğretim Üyesi, KTÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, abduhuzun@ktu.edu.tr

³Doktor Öğretim Üyesi, KTÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, suna.ersavaskavanoz@ktu.edu.tr

Giriş

1980 sonrası küreselleşme sürecine eşlik eden yerelleşme ile birlikte yönetimin meşruiyetini destekleyecek, halkın yönetime katılımını arttıracak ve daha demokratik yönetimi mümkün kılacak çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri daha büyük bir dünyanın parçası olmaya başladıkça tabanın özerk olarak kendi gündelik hayatını etkileyecek kararlara katılma ve etki etme şansının azalmasıdır. Bu kapsamda yeni bir kavram olarak yönetişim ön plana çıkarılmakta, kavramın temelinde ise birlikte yönetme ve bunun bir gereği olarak katılım kavramı yatmaktadır. Özellikle katılım için daha elverişli olarak görülen yerel yönetim alanlarında da katılım olanaklarının artırılmasına yönelik uygulamalar neticesinde yeni katılım biçimleri ve araçları oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu yöndeki uygulamalardan biri olan kent konseyleri de yerel yönetimlerde yerel demokrasinin hayata geçirilmesinde aktif katılımı sağlayacak, ortak aklı hayata geçirebilecek bir araç olarak görülmektedir.

Türkiye’de Yerel Gündem 21 Programı’nın bir sonucu olarak katılım mekanizmasını işlevsel hale getirmek için kurulan kent konseylerinden hem katılım için gerekli koşulları sağlaması (uzlaşma kültürü ve sivil toplum gibi) hem de katılım yoluyla bazı işler yapması (planlama yapma ve strateji geliştirme gibi) beklenmektedir (Demirci, 2010: 34). Fakat kent konseyleri devam eden süreçte kendisinden beklenen işlevi yerine getirme konusunda farklı kentlerde farklı deneyimlerle yol almakta ve çoğu kent uygulamasında bir takım temel sorunlar ve eksiklikler görülmektedir. Her bir şehirde farklı tezahür eden bu sorunların çözümüne yönelik canlı bir tartışma yaşanmaktadır (Türkiye Kent Konseyleri Birliği (TKKB), 2012: 3).

Bu çalışmada uygulama alanlarından biri olan Trabzon Büyükşehir Kent Konseyi (TBKK)’nin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirme konusunda sadece kâğıt üzerinde kurulmuş bir yapı olarak mı kaldığı yoksa etkin bir araç olarak mı işlediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın teorik bölümünde kent konseylerinin yerel katılım mekanizmalarını etkinleştirmedeki rolü, kent konseylerinin gelişim süreci ve Türkiye’de kent konseylerinin genel durumları ele alınmıştır. Araştırma bölümünde ise, yerel katılımı sağlamada ve kendisine verilen görevleri ve sorumlulukları yerine getirmede TBKK’nin etkinlik düzeyine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

YEREL HİZMETLERE KATILIM VE KENT KONSEYLERİ

Küreselleşme süreci ile birlikte giderek önemini arttıran yerelleşme süreci yerinden yönetim birimlerini ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası sözleşmelerde yerel yönetimlerin iyileştirilmesine yönelik birtakım araçlar geliştirilmekte ve yerel demokrasinin

gerçekleştirilmesine yönelik birtakım adımlar atılmaktadır. Yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesinin kaynağı, yaşadıkları alanlarla ilgili sorunların çözümüne ilişkin karar alma sürecinin o alanda yaşayan insanlara bırakılması olarak görülmekte ve ortaklaşa yönetim anlayışının temelinde de olan “katılım” kavramı ön plana çıkarılmaktadır.

Kamu siyasetlerinin belirlenmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde yer alma ya da iktidarı kullanan kurum ve kişilerin aldıkları kararları etkileme amacına yönelik eylem bütünüdür şeklinde tanımlanabilecek (Öner, 2000: 132) katılım olgusu, yurttaşların kendilerini etkileyen tüm kararların alınmasına etkin olarak çeşitli şekillerde katılımını içermektedir. Katılımın merkezden yerele inildikçe arttığı ve katılımcıların da etkinliğini artırdığı kabul edilmektedir (Kerman vd., 2011: 16). Bu kapsamda vatandaşların kendilerini ilgilendiren kararlara katılımı, küresel ve ulusal düzeye göre yerel düzeyde çok daha kolay ve etkin olmaktadır. Katılım ile ilgilis on yıllarda en çok vurgulanan husus, yerel karar alma yapısında geniş çaplı bir değişim ile katılımın özendirilmesi olmaktadır (Hill, 1974: 152).

Yerel topluluğun, yerel düzeydeki kendileri ile ilgili hizmet yapımı ve kararlar sürecine değişik düzeylerdeki müdahalesi veya yöre halkının bir bölümünün karar ve yürütme organlarında görev alması şeklinde gerçekleşebilecek yerel katılımın yerel yönetimler açısından birçok faydasından bahsedilebilir. Bu faydalara örnek olarak yerel ve müşterek hizmetlerin seçiminde yerindelik ve etkinliğin sağlanarak mali sorunların önüne geçilmesi, halkın yönetim sorumluluğunu paylaşarak merkezi yönetimle uzlaşma sağlanması, bireyler adına demokratik eğitimin sağlanarak ortak yararlar adına dayanışma ve işbirliği sağlanması gösterilebilir. Toplum iradesinin belirmesinin tek yolu demokratik siyasal süreç, bunun da en önemli ölçütü katılımdır (Tekeli, 1991: 70). Katılım, yerel toplulukların arasındaki iletişim kanallarını açarak yerel menfaatler için ortak bir payda oluşturabilmekte ve yurttaşlar yaşadıkları çevreyle daha fazla özdeşleşmekte ve yaşadıkları çerçeve daha fazla sahip çıkmaktadırlar (Çukurçayır, 2000: 224).

Demokratik, katılımcı ve paydaşlara daha çok söz hakkı veren bir model olarak yönetişim kavramı son yıllarda öne çıkmaktadır. Birlikte yönetim anlayışından yola çıkarak tek güç tarafından yönetilme yerine karşılıklı etkileşim ve çok aktörlü bir yönetim anlayışı olarak ifade edilebilecek yönetişim kavramı en iyi yerel yönetim alanlarında uygulanma olanağına sahip olmaktadır. Merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplumdan oluşan paydaşlar bütünü olarak ifade edilebilecek (Kerman vd., 2011: 16) yerel yönetişim süreci ile yerel yönetimlerde yatay ve demokratik örgütlenmeye dayalı ortaklaşa yönetim anlayışı işlevsellik kazanmakta ve bu anlayış ile birlikte sivil toplum örgütleri ve bir takım kuruluşlar

alınan kararlara katılma ve politika oluşturma imkânına kavuşmaktadır (Aydınlı, 2004: 75). Bu modelin gelişmesinde, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Maastricht Antlaşması, Avrupa Kentsel Şartı'nın yanısıra 1992 yılında Brezilya'nın Rio kentinde toplanan "Yeryüzü Zirvesi"nde benimsenen Gündem 21 Bildirgesi önemli katkılar sağlamıştır.

BM tarafından Haziran 1992'de, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen ve "Yeryüzü Zirvesi" olarak adlandırılan "BM Çevre ve Kalkınma Konferansı"nda kabul edilen belgelerden biri de, "Gündem 21" başlıklı küresel eylem planıdır. Gündem 21 ile birlikte yerel yönetimlerin güncel kaygıların ötesine geçerek değişen koşullara kendilerini hazırlayabilmelerine yönelik bir bakış açısı geliştirilmiştir. Gündem 21'in 28. Bölümü, "Gündem 21'in Desteklenmesinde Yerel Yönetimlerin Girişimleri" başlığını taşımaktadır. Gündem 21 içerisinde "Yerel Gündem 21" kavramının geliştirildiği bu bölümde, yerel yönetimlerin, halka en yakın yönetim kademesi olarak sürdürülebilir gelişme konusundaki yaşamsal konularının altı çizilmektedir. Bu bölümde ortaya konan hedefler çerçevesinde sorunların çözümü için yerel yönetimlerde katılım ve işbirliğinin sağlanması vurgulanmaktadır. Yerel Gündem 21 planı ile yerel yönetimlerin öncülüğünde sivil toplumun ve tüm diğer ilgililerin, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak yine birlikte çözüme kavuşturmaları hedeflenmektedir. Yerel düzeyde *sürdürülebilir kalkınmaya* yönelik katılımcı eylem planlaması süreci niteliğindeki Yerel Gündem 21, dünyada ve Türkiye'de sergilediği özellikleriyle 21. yüzyılın demokratik "yerel yönetişim" anlayışını ifade etmektedir (TKKB, 2012: 5). Kent konseyleri de, gücünü en çok 1996 Habitat Konferansı'nın ardından, Türkiye'de yerel düzeyde örgütlenen Yerel Gündem 21'lerden almaktadır (Keskin vd., 2011: 309).

Önceleri Yerel Gündem 21 Programı ortağı kentlerde ve daha sonra da yapılan kanuni düzenlemelerle diğer kentlerde kurulan kent konseyleri yerel yönetişimin ve katılımın bir aracı olarak görülmektedir. Kentle ilgili hemen her konuda, ortak aklı harekete geçirerek görüş oluşturma kabiliyeti, kent konseylerine yerelde yönetişim kavramının hayata geçirilmesinde çok önemli bir rol yüklemektedir (TKKB, 2012: 11). Kent konseyleri merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, kent sorunlarının belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği, ortak aklın ve uzlaşmanın esas alındığı demokratik yapılar olarak kabul edilmektedir (Kerman vd. 2011: 25). Konsey düşüncesinde, güçlenen yerel yönetimlerin, yetki, işlev ve kaynaklarını "örgütlü kentliyle" paylaştığında, katılım yoluyla kentsel hizmetler sunumunda verimliliğin ve saydamlığın atırılacağı beklentisi vardır. Yerel

halkın daha iyi bir yaşam sürmesini sağlamaya dönük nihai amacın gerçekleştirilebilmesi, o yöredeki toplumsal aktörlerin karar alma sürecinde yönetime etkin katılımlarına bağlanmıştır (Kaypak, 2011: 135).

Kent Konseyi'nde toplumda zaten var olan erk ve otorite kanallarına erişim imkânı olan kişi ve grupların bir araya gelip konuşabileceği bir ortam oluşturması dışında bir katılımın gerçekleşmediği yönünde görüşler de vardır. Demirci'ye (2010: 35) göre,

“Her ne kadar KKY'de “ortak akıl”, “tartışma” ve “uzlaşma” gibi müzakereci demokrasiyi çağrıştıran kavramlar yer alsa da, kent konseyleri müzakereci demokrasi için gerekli ölçütleri sağlamaktan uzaktır. Kent konseyleri bağlamında katılımın literatürde “danışma” olarak isimlendirilen katılım türüne daha yakın olduğu söylenebilir. Dolayısıyla siyasetçilerden veya bürokratlardan halka erk transferini öngören bir katılımdan söz etmek mümkün değildir. Çoğunlukla resmi kurum ve kuruluşlardan gelen temsilciler ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri belediye meclisine görüş bildirmek üzere kentle ilgili gördükleri sorunları oturup konuşacaktır. Aslında bu yönü ile ele alındığında kent konseyi “katılımcı” değil “temsili” bir yapıdır. Katılımı erk paylaşımı olarak görenler için kent konseyleri yoluyla katılım, “sembolik” bir katılım türüdür (göz boyamadır)”¹.

Şahin (2011: 175) ise, kent konseylerinin iddia edildiği gibi kentsel katılıma katkılarının varoluşsal bir gereklilik olarak ortaya çıkmayacağını, gerek kamu yönetimi süreçlerine katılımı gerekse de yerel siyasetin doğasından kaynaklanan nedenlerle kent konseylerinin tek başına varlıklarının kentsel katılımın gerçekleşmesi için yeterli olamayacağını, öncelikle her kamu kurumu gibi kent konseylerinin de katılımı gerçekleştirecek kapasite, yöntem ve birikime ulaşması gerektiğini ifade etmektedir.

Her ne kadar kent konseylerinin katılım süreçlerine yaptığı katkı konusunda aksi görüşler olsa da, kent konseylerinin Türkiye'de yerel düzeyde katılımı gerçekleştirebilecek en önemli araçlardan biri olabileceği düşünülmelidir.

TÜRKİYE'DE KENT KONSEYLERİNİN YAPISI VE GENEL DURUMU

Türkiye'de genel olarak 1990'lı yıllardan sonra farklı adlarla da olsa, katılımcılığı özendiren, bilgi akışını hızlandıran, saydamlığı amaçlayan, yer yer karar alma süreçlerini de içeren, ilgili tarafların bir araya gelip görüş alışverişinde buldukları ve belli konularda düşünce açıklamalarının yapıldığı platformların oluşturulduğu görülmektedir (Aydınlı, 2004: 193). Bu

bağlamda farklı adlar altında yerel yönetimlerde bu tarz platformlar oluşturulmuştur. Daha önceleri farklı adlarla faaliyet gösteren kent konseyi ve benzeri nitelikteki bu kuruluşlar 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. Maddesi'yle ortak bir isim altında birleştirilerek kent konseylerinin amaçları, faaliyet alanları, katılımcıları belirlenmiştir (Görmez ve Altınışık, 2011: 45). Kanun'un 76. Maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir;

“Kent konseyi kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar.”

Kent konseylerinin yapısı başlangıçta, 5393 sayılı Belediye Kanununun 76. maddesi gereğince Ekim 2006'da çıkarılmış, 26313 sayılı Kent Konseyi Yönetmeliği'ne (KKY) dayanmaktaydı. Ancak, yönetmeliğin yargıya götürülmesi sonucunda 22 Mayıs 2008 tarihli ve 2008/3744 Sayılı Danıştay Kararı ile KKY'nin bazı maddeleri iptal edilmiştirⁱⁱ. 2009 yılında yönetmelik yeniden düzenlenmiş ve daha demokratik ve etkin bir mekanizma öngörülmüştür (Çukurçayır vd., 2011: 293). 27250 sayılı yeni KKY ile kamuoyunda da eleştirilen hususlar ve belirsizlikler giderilmiş, kent konseyi organizasyonunda değişiklikler yapılmış ve kent konseyinin oluşumu, organları ve mali yapısıyla ilgili maddeler eklenmiştir (Kaypak, 2011:144)

Yönetmeliğin 5. Madde'sinde, kent konseylerinin belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalli idareler seçimlerini takip eden 3 ay içinde kurulacağı belirtilmiştir. Yönetmeliğin 9. Madde'si uyarınca Genel Kurul, Yürütme Kurulu, Kent Konseyi Başkanı, Meclisler ve Çalışma Gruplarından oluştuğu ifade edilen kent konseylerininⁱⁱⁱ görevleri 6. Madde'de ifade edilmiştir. 2009 yılında revize edilen KKY'ye rağmen Türkiye'de kent konseyleriyle ilgili farklı yapılanmalar bulunmaktadır. Bu yapılanmalar içerisindeki alt unsurlar kent konseylerinin yerel demokratik yönetim mekanizması işlevini farklı düzeylerde etkilemektedir (Keskin vd., 2011: 314). Kurulu buldukları birçok ilde kent konseylerinin yeterli düzeyde faaliyet gösterdiklerini söylemek mümkün değildir (TKKB, 2012: 11). Sürece sahip çıkılmasına

rağmen itici gücünü oluşturan gruplar dışında geniş katılımın sağlanamadığı, belediye ve kamu kuruluşlarının desteğinin alınmasında sıkıntı çekilen ve dolayısıyla sürecinin bocalanarak yürütüldüğü kentler olduğu gibi; sürecini yürütmeyi taahhüt etmekle birlikte, bu sürece yeterince ağırlık verilemeyen, kurumsal ve bireysel katılımın cılız bir görüntü sergilediği, dolayısıyla önemli bir gelişme kaydedilemeyen kentler de bulunmaktadır (Görmez ve Altınışik, 2011: 44).

Özellikle katılım açısından bakıldığında genelde birçok belediyenin, biçimsel ve yüzeysel katılıma kucak açarken, özellikle kentsel planlar ve mali konular gibi birtakım kilit alanlar söz konusu olduğunda, aynı şekilde istekli olmaması ve katılımı sınırlandırıcı bir tutum sergilemesi nedeniyle Kent Konseyi'nin "göstermelik" bir işlevle sınırlı kaldığı endişesi söz konusu olmaktadır (Emrealp, 2005: 68). Yasal düzenlemelerle demokratik kazanımlar tasarlanırsa da uygulamada, tasarımla bir uyumsuzluğun bariz olduğunun altı çizilerek belediye yönetiminin isteksiz, yerel kurumlar ve katılımcı olacağı öngörülen kesimlerince bilinç düzeylerinin düşük olduğu tespiti yapılmaktadır (Çukurçayır ve Eroğlu, 2008: 198).

Kent konseylerinin etkinliğinin değerlendirilmesinde (veya işlevselliği), belediye ile kent konseyi arasında kurulan karşılıklı ilişkilerin niteliği ele alındığında, birçok kentte belediye ve kent konseyi arasındaki ilişkinin iyi olmaması hatta bazı kentlerde belediyeye karşı muhalif yapılanma gibi durumlar nedeniyle kent konseyleri pasif bir hale gelebilmektedir. Kent konseylerinde alınan kararların belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirileceği (KKY, Madde: 14) hükmü getirilmekle birlikte, kent konseyinin görüşlerinin belediye meclisi açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Belediye meclisinin görevleri arasında kent konseylerinin görüşlerini değerlendirmeye dair bir ibare de bulunmadığından, belediye meclisleri bunu gerçekleştirmedikleri takdirde herhangi bir sonuç doğurmamaktadır (Görmez ve Altınışik, 2011: 42-43). Kent konseyi kararlarının öneriden öte geçememesi ve uygulanma zorunluluğu olmaması, etkinlik sorunlarına yol açmakta ve belirlenen amaçlara ulaşmayı güçleştirmektedir (Kerman vd., 2011: 24). Bu çerçevede gündeme alınan konsey görüşlerinin "değerlendirilmesi" yani karar niteliği kazanıp kazanmaması veya kararlarda etkili olması hususunda belirleyici olan meclis ve özellikle belediye başkanı olmaktadır. Bir takım çalışmalarda elde edilen bulgular göstermektedir ki, kent konseylerinin yürütülmesinde inisiyatifin belediye başkanlarının elinde olması önemli bir sorundur. Çünkü kent konseylerinin çalışıp çalışmaması belediye başkanlarının isteğine bağlı kalmaktadır (Çukurçayır vd., 2011: 304).

Kent konseylerinin kendi ayakları üzerinde durabilmesi bir diğer deyişle kurumsallaşması ve buna bağlı olarak da sürdürülebilirliğinin sağlanması için mali özerkliğinin de sağlanması gerekmektedir (Büyükgenç, 2011: 338). Kent konseylerinin finansmanının belediyelerin bütçelerinden ayıracağı ödeneklerle sağlanacağı ifade edilmiştir (KKY, Madde 16). Mali konularda bazı belediyelerde kent konseylerine ciddi kaynaklar ayrılırken bazı belediyelerin KKY'deki belirsiz bir "mali destek" ifadesi nedeniyle kaynak aktarmak noktasında olumsuz bir tavır takındıkları anlaşılmaktadır. Ülkemizde sınırlı bütçelerle, hem siyasi gücü kaybetmeme hem de hizmet etme kaygısındaki belediye yönetimi için kent konseyi gibi demokratik mekanizmaların işletimi yavaşlamak durumunda kalmaktadır (Şat, 2011: 125). Kaynak aktarımı durumlarında ise kent konseyleri, belediyelerin bir uzantısı veya ona bağlı bir örgüt görünümünden kurtulamamaktadır (Kerman vd., 2011: 24-25).

Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü adına Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütülen "Türkiye'de Yerel Yönetim Reformuna Destek Projesi" kapsamında hazırlanan "Yerel Katılım Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Mevcut Durum Tespiti Çalışması"nda kent konseylerinin durumuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu çalışmada elde edilen genel bulgulara göre (TKKB, 2012: 12):

- Kent konseylerinin bilinirlikleri sınırlıdır.
- Kurumsal kimliklerini oluşturmada sıkıntıları vardır; "belediye birimi" algısı yaygındır.
- Ayrı mekânı olan kent konseyleri daha iyi tanınmakta, daha rahat faaliyet göstermektedir. Bunların çoğunun YG-21 geçmişi vardır.
- Kent konseylerinin bütçesi yoktur. Tüm belediyeler, konsey etkinliklerini başka kalemlerden desteklemektedir.
- Bütçe, kent konseyinin bağımsız karar alabilme konusuyla birlikte tartışılmaktadır.
- Kent konseylerine katılım düzeyi düşüktür. STK'lar çalışma gruplarında genelde yer almamaktadırlar.
- Çalışma grupları çoğunlukla başka bir dernekle ilişkisi olmayan gönüllü bireylerce yürütülmektedir.
- Çalışma grupları belli bir toplantı takvimini izlemekte ama düzenli/düzensiz toplantı tutanakları tutmamaktadırlar.

Anılan çalışmada yönetmelikte belirtilen fonksiyonları yerine getirme konusunda kent konseylerinin kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, saydamlık, hesap

sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim gibi görev ve sorumlulukları gerçekleştirme noktasında büyük bir eksiklik içerisinde olduğu vurgulanmıştır.

KATILIM VE ETKİNLİK BOYUTLARI AÇISINDAN TBKK'YE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını TBKK oluşturmaktadır. TBKK 2000'li yıllarda yasal sürecin sonrasında kurulan konseylerden biridir. Resmi olarak 2007 yılında kurulmuştur. 30 Mart 2014 yerel seçimlerine kadar Trabzon Kent Konseyi olarak adlandırılan Konsey, bu tarihten itibaren Trabzon'un büyükşehir olmasıyla birlikte TBKK adını almıştır.

TBKK Genel Kurulu'nda 250 civarında bileşen bulunmaktadır. Yürütme Kurulu Başkan ve Genel Sekreter dahil 23 üyeden oluşmaktadır. Kadınlar Meclisi, Emekliler Meclisi, Gençlik Meclisi, Engelliler Meclisi, Çocuk Meclisi, Muhtarlar Meclisi olmak üzere altı meclis faaliyet göstermektedir. Bunun yanında AB ve İlişkiler Çalışma Grubu, Afetler ve Krizler Çalışma Grubu, Basın-Yayın Çalışma Grubu, Çevre Koruma ve Güzelleştirme Çalışma Grubu, Eğitim Çalışma Grubu, Sağlık Çalışma Grubu, İmar Plan Çalışma Grubu, Esnaf ve Sanayi Çalışma Grubu, Tüketici Hakları Çalışma Grubu, Hukuk Çalışma Grubu bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada Yin (2003)'in örnek olay yönetimi kullanılmıştır. Nasıl ve niçin sorusuna odaklanması, keşfedici bir nitelik taşıması, çoklu veri kaynaklarını gerektirmesi, bağlama vurgu yapması açısından örnek olay yöntemi araştırmanın amacı ile uyumludur. Örnek olay çalışmalarında, diğer nitel ve nicel araştırmalarda olduğu gibi araştırmanın bilimsel temeli için geçerliliğin ve güvenilirliğin sağlanması gerekir. Araştırmada geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için mülakat ve doküman incelemelerinden oluşan birden çok veri kaynaklarına başvurulması, metin içinde (doğrudan alıntılar gibi) ve dışında kanıt zincirleri oluşturulması, verilerin açık bir biçimde sunulması, veri setlerinin oluşturulma gibi yöntemlere başvurulmuştur. Araştırmada temel veri toplama araçları olarak mülakatlardan ve birincil ve ikincil kaynaklardan oluşan doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Mülakatlarda TBKK'nin sadece kâğıt üzerinde oluşturulmuş bir oluşum mu yoksa kendisinden beklenen işlevleri yerine getiren etkin bir mekanizma mı olduğunu tespit edebilmek ve bu mekanizmanın daha işlevsel hale getirilmesi için neler yapılabilir sorusuna cevap aramaya yönelik pratik bilgi ve deneyimlere başvurulmuştur. Bu kapsamda mülakat teklifine olumlu yanıt veren Konsey Başkanı, Genel Sekreter, iki Meclis Başkanı (Kadınlar ve Emekliler

Meclisi) ve 4 yürütme kurulu üyesi olmak üzere 8 üye ile yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca mülakat verilerini desteklemesi amacıyla TBKK'nin çalışmalarına ilişkin veri ve bilgiler (Yürütme Kurulu kararları, faaliyet raporları, meclise sevk edilen kararlar vs.) istenmiş fakat bunlardan sadece meclise sevk edilen son dönem kararlarının verilmesi uygun görülmüştür (2014-2015 dönemi). Bunların da sayısı 3 tanedir. Yine ek olarak Konsey hakkında çeşitli bilgilere ulaşabilmek amacıyla konseyin internet sitesi incelenmiş ve yerel haber siteleri taranmıştır. Tüm bu yöntemler kullanılarak elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak katılım boyutu ve konseyin etkinliği bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

TBKK'nin yerel düzeyde katılım ve kendisini verilen diğer işlevleri etkin bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin analizi 3 boyutta incelenebilir: TBKK ve Belediye yönetimi arasındaki karşılıklı ilişkilerin niteliği, TBKK'nin kendi içyapısı ve işleyişi ile TBKK ile yerel vatandaşlar arasındaki etkileşim.

TBKK ve Belediye Yönetimi Arasındaki Karşılıklı İlişkilerin Niteliği

Kent Konseyi'nin belediye meclisine görüş bildiren bir niteliğe haiz olması, bu görüşlerin dikkate alınmasında odağı belediye başkanına ve belediye meclisine çevirmektedir. TBKK ile ilgili başlıca sorun alanı da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Belediye başkanlarının konseye karşı tutumları konsey kararlarının etkililiğinin en belirleyici unsurlarından biridir. TBKK özelinde bakıldığında, TBKK ve belediye başkanı arasındaki sözlü iletişim çok olumlu olmasına rağmen, bunun uygulamalara çok yansımadağı görülmektedir. Belediye Başkanı ile TBKK ve yönetimi arasında muhalif bir ilişkiden ziyade olumlu ilişkiler vardır. Fakat Belediye Başkanı'nın kenti ilgilendiren önemli konularda bir-iki konu hariç Konsey'e çok fazla danışmaması, çoğu durumda Konsey'i yok sayması, Konsey ya da Meclis toplantılarına çok fazla iştirak etmemesi durumları söz konusudur. Örneğin bu hususta TBKK Tabipler Odası üyesi şu ifadeyi kullanmaktadır: *"TBKK Trabzon'da Belediye Başkanı'nın yok saydığı bir yer. Sadece var olması için var. Belediye Başkanı'na kimse karşı gelmek istemiyor. Belediye Başkanı seçimden önce sadece konuşma yapmak için geldi başka hiç gelmedi"* (Tabipler Odası üyesi ile kişisel görüşme, 8 Eylül 2015). Yine Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) üyesi de benzer hususları şu şekilde ifade etmektedir: *"Kentte belli şeyler oturduğunda bu gibi yapılanmalara saygı gösteriliyor. Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı sözde çözüm odaklı ancak faaliyet anlamında zayıf. Sorunlar Belediye Meclisine,*

Başkan'a gidiyor ama çözüm yok, basit problemleri bile çözemiyoruz." (TTSO üyesi ile kişisel görüşme, 12 Eylül 2015).

Belediye Meclisi'nin TBKK'nin aldığı kararları sahiplenmediği görülmektedir. TBKK'nin aldığı kararlardan Belediye Meclisi'nce kabul edilen karar sayısının azlığı söz konusudur. Bunun en önemli gerekçesi olarak Konsey tarafından Meclis'e havale edilen kararların onaylanması ve bu kararların olumsuz sonuçlar doğurması halinde Meclis üyelerinin siyasi sorumluluğu kendilerinde görmeleri ve bu sorumluluğu almak istememeleri ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra Belediye Meclisi, TBKK Yürütme Kurulu'nun aldığı kararların usulen Genel Kurul'dan gelmesi gerektiğini belirterek gündeme dahi almadığı olmuştur. TBKK, bunun üzerine Yürütme Kurulu'na yetki vermiştir. Bu kararların daha hızlı verilebilmesini ve Belediye Meclisi'ne daha hızlı bir şekilde iletilebilmesini sağlayacak bir adım olarak görülebilir. TBKK Başkanı Belediye Meclisi'nin tutumuna ilişkin şunları aktarmaktadır (TBKK Başkanı ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015):

"TBKK'nin muhatabı idari açıdan Belediye Başkanı, karar alma açısından Belediye Meclisi'dir. Bizim kararlarımız Belediye Meclisi'ne gidiyor orada bir şekilde oylanacak ama Belediye Meclisi'nin ihmallerini görüyoruz. Biz Belediye Meclisi'nin üstünde değiliz ama böylesine büyük bir yapılanmaya da Meclis'in saygı göstermesi gerektiğine inanıyoruz. Belediye bizim kararlarımızı sahiplensin istiyoruz ancak Meclis bunun siyaseten faturasını biz ödüyoruz düşüncesi ile hareket ettiğini görüyoruz. Farklı siyasi partilerin başkanlığında Konsey'e karşı tutum değişmedi."

Bu konu ile ilgili olarak çözüm geliştirmeye yönelik adımlara dair TBKK Genel Sekreteri şu ifadeleri kullanmaktadır (TBKK Genel Sekreteri ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015):

"Öncelikle meclislerimizden gelen kararları Belediye Meclisi'ne sunuyoruz, Meclis ne kadarını uygun görüyor, sorun burada. Meclis'e gerçek manada sunulan kent halkını ilgilendiren birkaç tane mesele var bunlar da kabul görmemiş, bu da daha sonrakilerin önünü kesmiş. Her toplantıya bir Belediye Meclisi üyesi çağırıp, kararlarımızın kabullenilmesini sağlamaya yönelik bir çalışma yapmak istiyoruz. Son bir yıl içerisinde Meclis'e sunulan öneri yok."

TBKK ve Belediye arasındaki ilişkilerin niteliğinin konseyin etkinliğine etkisinin değerlendirilmesinde mali ilişkiler de önem kazanmaktadır. Kent konseylerinin bütçesinin belediyenin ayıracağı ayni ve nakdi yardımlarla oluşturulması, kent konseylerinin belediyeye

bağlılığını ve bağımlılığını yaratan en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle kent konseyleri ağırlıklı olarak belediye ile uyumlu bir çalışma içerisine girmek durumunda bırakılmaktadır. Bu nedenle, bazı kentlerde konseylerin belediyenin bir birimi gibi, özellikle kültür ve sosyal işleri gördüreceği bir alt birimi gibi çalışmaktadır. Fakat konseye belediye bütçesinden yeterince kaynak aktarılmayan belediyelerde ise yetersiz mali kaynaklar nedeniyle etkin bir şekilde çalışamama söz konusu olmaktadır. Trabzon Büyükşehir Belediyesi bugüne kadar bütçesinde TBKK için herhangi bir kalem ayırmamış, aynı ya da nakdi herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Bu durum Konsey'in ve meclislerin bağımsız etkinlikler gerçekleştirme, kurumsal bir yapı oluşturma ve sürdürme gibi faaliyetlerine olumsuz yansımaları olmuştur. Ancak son bütçe döneminde TBKK faaliyetleri için özel kalem müdürlüğüne bağlı olarak belli bir pay ayrılmıştır. Bunun daha çok meclislerin çalışmalarına harcanacağına dair bir beklenti söz konusudur. Bu da TBKK'nin etkinliğini artıracak bir gelişme olarak görülebilir. Fakat belediyenin bütçeyi kendinin belirlemesi ve dilediğinde vermesi TBKK Yürütme Kurulu üyeleri tarafından genel olarak bağımsızlığı zedeleyecek ve kent konseylerinin işlevlerini olumsuz etkileyecek bir gelişme olarak algılanmaktadır. Örneğin TBKK Başkanı bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Kentin ortak aklını oluşturmaya yönelik her toplantı bir gider kalemi oluşturmakta. Bu belediye başkanının inisiyatifine kaldığında bağımsızlık zaten söz konusu değil. Ortak aklınızın büyük kısmı belediyenin aklı oluyor. Belediyenin aklına yatarsa ortak aklı oluşturabiliyorsunuz.*” (TBKK Başkanı ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015).

Belediye yönetimi ile ilişkiler değerlendirildiğinde, Belediye Başkanı'nın TCK'ye karşı tutumunun sözde çözüm odaklı ancak faaliyet anlamında zayıf, TBKK'nin Meclis tarafından çok fazla kararları dikkate alınmayan ve sahiplenilmeyen, mali açıdan da yeterli düzeyde kaynak aktarılmayan bir konumda olduğu söylenebilir. Bu durumda TBKK var olması için olan ancak herhangi bir faaliyete imza atmayan atıl konumda olan bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bunun tek taraflı düşünülmesi yanlış bir tutum olacaktır. TBKK'nin de kendi iç işleyişinden kaynaklanan birtakım sorunları mevcuttur ve bunlar da etkinliği olumsuz etkilemektedir.

TBKK'nin İç Yapısı ve İşleyişi

TBKK'nin yapı ve işleyişi ele alındığında özellikle katılım açısından olumlu görülebilecek bazı hususların dışında, genel olarak katılımı ve etkinliği azaltarak TBKK'yi işlevsizleştiren sorun alanları olduğu görülmektedir. Konsey'in çalışma alanı (ele aldığı konuların niteliği) ve

üye profilleri ile ilgili sorunların dışında, isteksiz çalışma, zaman ayıramama, sorumluluk almama ve kurumsallaşamama gibi sorun bu noktada ön plana çıkmaktadır.

Kent konseylerinin oluşturulma amaçlarının temelinde kent halkının yönetime katılmasını sağlamak yatmaktadır. Kent konseyleri söz konusu olduğunda iki tür katılımdan söz edilebilir: İlki, konseyin kendi kurullarının içindeki üyelerin faaliyetlere, çalışmalara katılımı; ikincisi, kent halkının konseye katılımıdır. TBKK'nin kendi içyapısındaki katılım üzerinde durulduğunda, özellikle Genel Kurul toplantılarında, Konsey bileşenlerinin katılımının üst düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda genel kurulda ilgi düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Yine TBKK'de özellikle STK ve meslek odaları gibi kesimlerin katılımı ve çalışma azmi yetersiz görünse de, meclislerin kendi içlerinde aktif bir şekilde katılım gerçekleştirdikleri ve kente yönelik projeler ürettikleri görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Konsey Başkanı şu ifadelerle yer vermiştir (TBKK Başkanı ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015):

“Meclislerimiz çok iyi çalışıyor. Yeni Muhtarlar Meclisi oluşturduk, Trabzon'da 660 muhtar var. 2007'de Kadın, Gençlik, Engelli meclislerimizi oluşturduk. Meclisleri olabildiğince Genel Kurul şeklinde toplamak gerekli. Kentin bütün sorunlarını meclislerde görüyoruz. Kent ile ilgili atılacak adımlarda meclisler rehberlik ediyor bize. Trabzon'da meclisler STK'lardan daha etkin çalışıyor.”

Fakat TBKK'nin kararlarının Belediye Meclisi tarafından uygulamaya yansıtılmaması bir süre sonra meclislerde ve çalışma gruplarında isteksizlik yaratmaya başlamıştır. Kent konseylerinde sivil tarafı temsil eden ve halkın daha kolay bir şekilde erişebildiği meclislerin ve çalışma gruplarının bir süre sonra konseyin bu yapısını kabullenerek öneri getirmek ve proje geliştirmek adına çaba sarf etmemeye başladığı görülmektedir. Konsey ilk kurulduğunda 8'er 10'ar kişilik çalışma grupları oluşturulup istekli bir şekilde çalışmalar başlatıldığı halde bir süre sonra alınan kararların belediye meclisince ilgisizlikle karşılanması ile bu çalışma grupları da işlevsizleşmiştir. Bu, sadece büyükşehir belediyesinin tutumu ile ilgili olarak açıklanamaz. Gruplardan gelen çalışmaların TBKK Yürütme Kurulu'nun ve Genel Kurul'un işleyişinden kaynaklanan sorunlara takıldığı da söylenebilir. Nitekim bu hususu Kadınlar Meclisi Başkanı şu şekilde ifade etmektedir: *“Konseyin organları faaliyetleri desteklemiyor. Çok meşguller gerekli ciddiyeti göstermiyorlar. Ayda bir toplandıklarında kendi getirdikleri kararları yok. Meclisin getirdiği kararları konuşuyorlar ama daha çok dinliyorlar. Ancak kararlar çıkmıyor.”* (Kadınlar Meclisi Başkanı ile kişisel görüşme, 11

Eylül 2015). Bu durumun çalışma grupları ve meclis üyelerinde hayal kırıklı yarattığı, çalışma azmini ve isteğini kırdığı, hatta meclis üyeleri ve bileşenlerinden birçoğunun TBKK'den ayrılıp Trabzon'un büyükşehir olmasından sonra kurulan merkez ilçe Ortahisar bünyesindeki Kent Konseyi'ne yöneldiği görülmektedir. Emekliler Meclisi Başkanı bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: *“Karar alıp da uygulanmayınca meclislerin içinde de isteklilik azalıyor. Birçok üyemiz yeni kurulan Ortahisar Kent Konseyi'ne geçti. Ortahisar Belediye Başkanı Kent Konseyi'nin aldığı kararları önemsiyor.”* (Emekliler Meclisi Başkanı ile kişisel görüşme, 11 Eylül 2015).

Konsey'de son yıllarda katılımın azaldığına dair bir anlayışın hakim olduğu söylenebilir. Bu azalıştaki en önemli neden TBKK'nin üyelerinin beklentilerini karşılayamamasıdır. Üyelerin bir kısmı Konsey'in faaliyetlerini yetersiz görmekte, Belediye'nin olumsuz tutumunu da Konsey'in yeterince çalışmamasına bağlamaktadırlar. Konsey Yürütme Kurulu'nda kente ilişkin sosyal yaşantıyı etkileyen ciddi konular yerine önemsiz sayılabilecek konuların tartışıldığı, üyelerinden gelen önemli proje ve önerilerin üzerinde yeterince durulmadığı ifade edilmektedir. Üyelerin birçoğunun belediye ile olan ilişkilerinin zedelenmesi ve muhalif duruma düşme endişesi taşıdıkları, sorumluluk almaya korktukları ve konseyin çalıştırılmamak üzere kurgulandığı yine belirtilmektedir. Örneğin Tabipler Odası üyesi bu durumu şu şekilde anlatmaktadır (Tabipler Odası üyesi ile kişisel görüşme, 08 Eylül 2015):

“Son bir buçuk yıldır Kent Konseyi'nin hiç faaliyeti yok. Sadece meclis seçimleri yapıldı. Fakat şehir hakkında hiçbir şey söylenmedi. Biz bazı konularda proje, fikirler üretiyoruz ama sadece dinliyorlar destek yok. Kimse Belediye Başkanı ile ters düşmek istemiyor. Sadece top çevriliyor Konsey'de. Karar alınmıyor ki gitsin. İşte sahile kaç tane bank konulacak falan bunları konuşuyoruz. Konsey sanki çalışılmasın diye oluşturuluyor.”

Yine Kent Konseyi Başkanı, üyelerin sorumluluk almak istememesini şu şekilde aktarmaktadır: *“Yürütme Kurulu'nda biz varız. Yarın bunun hakkında Genel Kurul'da biz hesap vereceğiz düşüncesiyle sorumluluk almak istemiyorlar”* (TBKK Başkanı ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015).

Yine özellikle meslek odalarına mensup bazı Yürütme Kurulu üyelerinin, kent konseylerinde alınan kararların niteliğinin önemli ve teknik meselelerden ziyade basit meseleler olması gerektiği, kent için önemli konuların konuşulduğu yerlerin başka oluşumlar olması gerektiği yönündeki inançları da karar alma konusundaki etkinliği azaltan bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Konsey katılımcıların teknik meselelere hakim olmaması, tüm meslek odaları ve

kuruluşların konseyde yer almaması bu inancın temelinde yatan nedenler olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Mimarlar Odası üyesi alınması gereken kararların niteliğini şu şekilde ifade etmektedir: (Mimarlar Odası üyesi ile kişisel görüşme, 10 Eylül 2015):

“Konseyde insanın ihtiyaçlarına ilişkin konuları konuşuyoruz. Çöp sorunu, dolmuş ücretleri gibi konular. Teknik konularda zaman zaman geliyor ama konseydekiler teknik konuları fazla bilmiyorlar. Sessiz kalıyorlar. Dolayısıyla da ortak akıl oluşmuyor. Bu tür teknik konuların il koordinasyon kurullarında konuşulması daha mantıklı. Çünkü orada bütün odalar, meslek kuruluşları var.”

TBKK'nin üye yapısından kaynaklanan birtakım sorunları da mevcuttur. Bu sorunların temelinde kent konseyine katılımın gönüllülük esasına dayanmasına karşın TBKK Yürütme Kurulu'nda görev alan ve özellikle odalara ve sendikalara mensup bazı üyelerin katılımının görevlendirme ile gerçekleştirilmesinin yattığı aşikârdır. Kimi durumlarda oda başkanlığı aynı zamanda TBKK Yürütme Kurulu üyeliğini de zorunlu olarak getirmektedir. Bu, TBKK'nin kendi içindeki üyeliklerin bile katılımcı değil temsili bir yapıda olduğunun göstergesi olarak alınabilecek bir bulgudur. Kendi bağlı oldukları kurumların, odaların görevlendirmesi sonucu TBKK Yürütme Kurulu'nda yer alan üyeler isteksiz ve ilgisiz davranmaktadır. Ayrıca özellikle meslek odalarına mensup üyelerin birden çok görevi olması, iş adamları olmaları dolayısıyla kendi işlerindeki yoğunluk vb. nedenler bu üyelerin konsey çalışmalarına zaman ayıramama sorununu da gündeme getirmektedir. Bu konu ile ilgili Trabzon'un en önemli ve en büyük STK'sı konumundaki TTSO üyesi şu ifadeleri kullanmaktadır (TTSO üyesi ile kişisel görüşme, 12 Eylül 2015):

“Kent Konseyi'ne girişimiz bağlı olduğum odanın görevlendirmesi ile gerçekleşti. Zaten özel iş hayatımda da yoğun bir insan olduğumdan dolayı tercih ettiğim bir görevlendirme değildi. Zamanım da yok... Kent konseylerinde benim gibi meşgul insanların bulunmaması gerekiyor. Toplantılara gönüllülük esası ile katılacak kişiler olmalı. Ben en fazla 3-4 toplantıya katılabildim.”

Mimarlar Odası üyesi de aynı hususu şu şekilde ifade etmektedir: *“Yöneticileri çalıştıran projelerdir. Projeye hazırlayacak olan biziz. Biz çok iyi proje hazırlamıyoruz. Çok yorgun ve yoğun yaşıyoruz.”* (Mimarlar Odası üyesi ile kişisel görüşme, 10 Eylül 2015).

TBKK'nin etkin olarak çalışmasını engelleyen belki de en önemli hususlardan biri olarak TBKK'nin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olması gösterilebilir. Son döneme kadar

Belediye'nin gerekli mali ve aynı desteği vermemesi nedeniyle TBKK'nin müstakil bir yeri, çalışma ofisleri, çalışma gruplarının ve meclislerinin çalışabileceği ortamlar ve toplantı yerleri mevcut olmamıştır. Sadece bir sene önce Belediye'ye ait Kültür Merkezi'nde TCK'ye ortak kullanıma mahsus bir oda tahsis edilmiştir. Yine Konsey'in sekreteryaya hizmetlerini yürütecek ve gelen giden evrakları kaydedecek, resmi yazışmaları yapacak ve konseye gelenlerle ilgilenecek, diğer idari işleri yapacak, yürütecek geçimini bu işten sağlayan idari personeller de söz konusu değildir. Bu gibi birçok iş Konsey Sekreteri tarafından tek başına idare edilmeye çalışılmaktadır. Sekreterin de belediye çalışanı olması nedeniyle bu işlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi noktasında sıkıntılar söz konusu olmaktadır. Bütçesi, çalışma yeri ve personeli olmayan, birçok yerde resmi yazışmalarını bile Kent Konseyi Sekreteri'nin yürüttüğü, Yürütme Kurulu üyelerinin de 2 ya da 3 yılda yapılan seçimlerle değiştiği bir yapıda, kurumsallaşma ve sürdürülebilirliğinin ve bu kapsamda konseyin etkin çalışmasının söz konusu olamayacağı söylenebilir. Nitekim Kent Konseyi'ne katılan üyelerin Konsey'in tam olarak ne olduğunu tam manasıyla oturmamış bir yapısı olması nedeniyle anlamadıkları görülmektedir. Örneğin Mimarlar Odası üyesi bu hususu şu şekilde dile getirmektedir: *“Ben iki buçuk senedir Konsey'deyim fakat yeni anladım Konsey'i. Bu seçimde aday olmayacağım, dolayısıyla başka bir aday gelecek. O da anlayana kadar zaman geçecek. Dolayısıyla profesyonel kadroları olmalı konseyin sorunları masaya getirecek. Biz karar alıcılarız.”* (Mimarlar Odası üyesi ile kişisel görüşme, 10 Eylül 2010).

Kent konseylerinin kurumsallaşması ve sürdürülebilirliği için çalışma yönergesi oluşturulması önemli görülmektedir. Fakat Genel Kurul, Yürütme Kurulu, Çalışma Grupları ve Meclisleri kapsayacak şekilde hazırlanan çalışma yönergesinin de yeni oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Çalışma yönergesi olmadan çalışmaların başarıya ulaşması çok zor görünmektedir.

TBKK ile Yerel Vatandaşlar Arasındaki Karşılıklı Etkileşim

TBKK'nin yerel vatandaşlarla olan etkileşimi ele alındığında olumlu hususlar olmakla birlikte bir takım sorunların da varlığı ifade edilebilir.

TBKK'nin sivil toplum ayağı genelde zayıf olmakla birlikte özellikle meclisler aracılığıyla yerel vatandaşlar nezdinde katılım olanakları artmaktadır. Kadın, Emekli, Engelli, Gençlik Meclisleri bu doğrultuda önemli işlevler görmektedir. TBKK'de yeni olarak Muhtarlar Meclisi oluşturulmuştur. Trabzon'da 660 muhtar bulunmaktadır. Katılım tartışmalarında en küçük birim olan mahallenin önemi birçok kez vurgulanmıştır. Muhtarlar Meclisi'nin etkin çalışması halinde her bir mahalledeki yaşayan insanların kent ile ilgili beklentilerinin ve

sorunlarının konseye yansması olumlu sonuçlar doğuracaktır. Meclislerin Konsey'e rehberlik ettiği söylenebilir.

TBKK Yürütme Kurulu toplantılarında görüşülen konuların yerel vatandaşların istek ve taleplerini içermesi ve çözümlerinin vatandaşlar tarafından üretilmesi konseylerin işlevleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ancak uygulamada, TBKK'nin gündemi ve görüşülecek konular söz konusu tarihlerde kentin gündemindeki sorun odaklı olarak konsey yönetimi tarafından belirlenmektedir. Yürütme Kurulu önceden belirlenen bir gündemle toplanmadığından, Yürütme Kurulu üyeleri yerel vatandaş talepleri veya STK görüşlerinden ziyade kişisel görüşleri üzerinden tartışmaları yürüttüklerini ifade etmektedirler.

TBKK'nin halk nezdinde bilinirliğinin de az olduğu görülmektedir. Nitekim TBKK'nin 2012'de yaptığı bir çalışmada bilinirlik oranı %29 olarak belirlenmiştir. Bilinirliğin az olması TBKK'nin halk tarafından sahiplenilmesini ve ona olan ilgiyi ve katılım durumunu olumsuz etkilemektedir. Bu durum TBKK'nin belediye yönetimi ile olan ilişkilerinde kamuoyu baskısını yansıtacak bir oluşum olarak daha güçlü olmasına engel teşkil etmektedir. TBKK'nin vatandaş nezdinde bilinirliğinin azlığında, henüz kurumsallaşmasını tamamlayamamış olması, kendisini iyi tanıtamamış olması, internet sitesinin etkin bir şekilde kullanılmaması, önemli proje ve kararlara imza atarak bunların reklamının veya duyulmasının sağlanamaması gibi nedenler ön plana çıkmaktadır. Türk Eğitim-Sen üyesi bilinirliğin sağlanamamasında, Belediye'nin olumsuz tutumunun da etkili olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: *"Kent Konseyi'nin bilinirliliği artar ise, insanların buna vereceği değer de artacak. Belediye bunu kendisi için handicap olarak görüyor. Belediye billboardlarını bir kez bile kullandırmadı. Tanıtım için çok şey düşünüldü ama olmadı. Hiç kimse bu atıl durumdan memnun değil."* (Türk Eğitim-Sen üyesi ile kişisel görüşme, 11 Eylül 2015).

Yine yerel vatandaşların TCK'ye olan ilgisinin azlığında "konsey" isminin de önemli bir etken olduğu dile getirilmektedir. TBKK başkanı her şeyden önce "konsey" adının değişmesi gerektiğini, bu kullanımın üst kurul gibi algılanmasına neden olduğunu söylemektedir. Yetkinin ve yapılacak işlerin belirli olduğu bir durumda "konsey" kelimesinin kullanımının algıyı değiştirdiğini, "Ortak Akıl Platformu"nu yansıtacak bir isim kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır (TBKK Başkanı ile kişisel görüşme, 07 Eylül 2015).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Türkiye'de sayısı yüzlerce olarak ifade edilebilecek kent konseylerine, yerel düzeyde ortak akıllı harekete geçirip demokrasiyi, katılım mekanizmalarını ve kendisinden beklenen diğer birçok işlevi yerine getirecek bir araç gözüyle bakılmaktadır. Fakat birçok kent

konseyi gerek kanuni düzenlemelerdeki eksikliklerden gerekse de uygulamada ortaya çıkan bir takım engel ve sorunlardan dolayı bu işlevleri yerine getirmekte başarısız olabilmektedir. Böylece bazı kent konseyleri kâğıt üzerinde kurulan bir görüntü sergilemektedir. TBKK'nin da elde edilen bulgular ışığında etkin bir şekilde kendinden beklenen işlevleri yerine getirmekten yoksun, kâğıt üzerinde olsun diye oluşturulmuş bir yapı olduğu ifade edilebilir.

Belediye yönetimi ile ilişkileri değerlendirildiğinde TBKK'nin belediye yönetimi ile ters düşmemesine rağmen, Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi tarafından çok fazla kararları dikkate alınmayan ve sahiplenilmeyen, mali açıdan da yeterli düzeyde kaynak aktarılmayan bir konumdadır. Kendi yapısı ve iç işleyişine bakıldığında özellikle katılım ve faaliyet etkinliği açısından meclislerin yaptığı katkılar dışında genel olarak katılımı ve etkinliği azaltarak kent konseyini işlevsizleştiren hususlar ön plana çıkmaktadır. Konseyde ele alınan konuların kentin sosyal yaşantısını ilgilendiren önemli sayılabilecek konular olmaması, gönüllülük esasından daha çok STK görevlendirmelerine endeksli temsili nitelikteki katılım, isteksiz çalışma, zaman ayıramama, sorumluluk almama ve kurumsallaşamama gibi sorun alanları bu nokta da ön plana çıkmaktadır. Yine yerel vatandaş ile olan etkileşim boyutunda konseyin birliğinin düşüklüğü ve bu kapsamda yeterince sahiplenilmemesi, konsey toplantılarında görüşülen konuların yerel vatandaşların istek ve taleplerinden çok konsey yönetimi veya STK temsilcilerinin kişisel görüşlerini yansıtması söz konusu olmaktadır. Bu durum konseyi halk tabanından uzaklaştırmakta, katılım mekanizmasının tüm toplum kesimlerine yayılarak etkin bir şekilde işletilmesine ve alınan kararların ortak akli yansıtmasına engel olmaktadır.

TBKK ve benzer sorunları yaşayan diğer kent konseylerinin kendi işlevlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmelerine engel olan bu hususları ortadan kaldırıp, kent konseylerini etkin olarak işleyen bir araç haline getirecek bir takım çözüm önerileri elbette mümkündür. Konsey üyeleri ile yapılan mülakatlarla karşılıklı olarak şekillenen bu çözüm önerileri şu şekilde sayılabilir:

- Belediye ile olan ilişkilerden kaynaklı sorunların çözümü noktasında belediyelere sosyal hayatı ilgilendiren önemli konularda kent konseylerine danışma zorunluluğu getirilmesi, konsey üyelerinin belediyenin bazı çalışmalarına iştirakinin sağlanması, stratejik plan hazırlama süreçlerine dahil edilmesi gibi düzenleme ve uygulamalar etkili olabilir.
- Mevcut sistemde belediyeler kent konseylerine isteğe bağlı olarak ayni ve nakdi yardım yapmaktadır. Bu da gerekli ve yeterli yardımın yapılmaması durumunda konseyin kurumsallaşmasına ve etkin bir şekilde çalışmasına engel olmaktadır.

Belediyenin kaynak aktardığı durumlarda da fazlasıyla belediyenin himayesine girme gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu sorun Kanun'da belirtilen bir oranın belediye bütçesinden konseyler için ayrılması yöntemiyle aşılabılır.

- Konseyin yerel vatandaşlar ve STK'lar nezdinde bilinirliğinin, benimsenmesinin ve katılım imkânlarının artırılması gerekir. Bu kapsamda konsey bileşenlerinin mümkün olduğunca o şehirdeki her kesimin içinden olması, doğru projeler seçilerek uygulanması ve bunlarla görünürlüğün artırılması, iletişim araçları etkin kullanılarak başarıların vatandaşlara anlatılması, artan üye sayısı ve sağlanan başarılarla kent konseyi kimliğinin yeniden oluşturulması gerekir.
- Bir üst kurul gibi algılamaya neden olan “konsey” adının değiştirilerek “ortak akıl platformu”nu yansıtacak ve insanların konseye olan algılarını değiştirecek bir adın kullanılması sağlanabilir.
- En çok çalışma azmini gösteren ve katılım mekanizmasını etkinleştiren çalışma grupları ve meclis sayılarının artırılması, bunların çalışmalarının karar mekanizmalarına daha çok yansıtılarak çalışma şevk ve azimlerinin canlı tutulması, katılım süreçlerine ve konseyin etkinliğine olumlu etki edecektir.
- Özellikle kent konseyi yürütme kurulunda yer alacak üyelerin kent konseyinin ilk kuruluş sürecinden itibaren süreci bilen, kentin sorunlarına duyarlı ve bunların çözümüne ilişkin önerilere kafa yoran, gönüllü olarak çalışan, sorumluluk sahibi olan ve konsey çalışmalarına yeterli zaman ayırabilecek kişilerden oluşması gerekmektedir. Yine bu üyelerin kentteki sorunların çözümü için konseylerin bir araç işlevi göreceği bir oluşum olduğuna inanması ve bu doğrultuda etkin olarak çalışma grupları ve meclis faaliyetlerine destek olması önemlilik arz etmektedir.

Kent konseylerinin bir kısmının TBKK örneğinde olduğu gibi işlevsiz olması nedeniyle, bu oluşumlarının varlık nedenlerini sorgulamanın iyi bir çözüm olmayacağı ifade edilebilir. Aksine yukarıda bahsedilen veya bunlara eklenebilecek çözüm noktasındaki başka düzenleme ve uygulamalarla kent konseylerinden beklenen işlevleri yerine getirmelerinin sağlanmasına çalışılması daha sağlıklı ve yapıcı bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Notlar

ⁱDemirci (2010: 25-31) katılım konusunda şu saptamalarda bulunarak Kent konseyi katılım ilişkisini eleştirir: “Katılım yorumlara açık belirsiz bir kavramdır”, “Elitler halkın katılımı konusunda isteksizdirler”, “Katılımda adalet yoktur”, “Katılımın ideal koşulları yoktur”, “Halk, katılım konusunda isteksizdir”, “Katılımcıların bireysel olarak yaptıkları katkı belirsizdir”, “Katılım, karar almada verimsizliğe yol açar”, “Katılım, toplumsal çatışmaları arttırır”, “Katılım, hesap verme sorumluluğunu muğlaklaştırır”, “Katılım, yeni bir tiranlıktır”...

ⁱⁱÖrneğin iptal edilen hususlardan biri, genel kurula belediyenin içinde bulunduğu seçim bölgesi veya bölge milletvekilleri, meclis üye tam sayısının yüzde 30’ unu geçmemek üzere, belediye meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcilerin, meclis tam üye sayısının yüzde 30’ unu geçmemek üzere, il genel meclisinin kendi üyeleri arasından seçeceği temsilcilerin, kent konseydeki varlığına ilişkindir (Şat, 2011: 115).

ⁱⁱⁱGenel kurul, kent konseyinin en yetkili organı olup “merkezi yönetimi, yerel yönetimi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplumu ortaklık anlayışı ile buluşturmak üzere” kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur (KKY, Madde 8). Yürütme kurulu genel kurul tarafından seçilen, kadın ve gençlik meclis başkanlarının da yer aldığı en az yedi kişiden oluşur ve genel kurulun gündemini tespit etmek ve genel kurul tarafından oluşturulan görüşleri ilgili belediyeye sunmak ve uygulamayı izlemekten sorumludur. (KKY, Madde 11). Meclisler ve çalışma grupları “Kadın ve gençlik meclisleri başta olmak üzere kent konseyinin görev alanlarında, yönetim anlayışına dayalı ve sürdürülebilir kalkınma içinde çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen ve gönüllülük esasında oluşmuş ortak yapıları” (KKY, Madde 4) ifade eder. Kent konseyi genel sekreteri, belediye başkanı tarafından önerilen üç aday arasından yürütme kurulu tarafından seçilir. Kent konseyi genel sekreteri, görevlerin yerine getirilmesini koordine eder. Meclisler, çalışma grupları ve benzeri yapılar arasındaki çalışma uyumunu ve koordinasyonu sağlar. Genel sekreter, kent konseyi başkanına ve yürütme kuruluna karşı sorumludur. (KKY, Madde 14). Kent konseyi başkanı, genel kurul tarafından seçilir ve görev süresi, yürütme kurulunun görev süresiyle paralel olmak üzere ilk dönem için iki yıl, ikinci dönem için üç yıldır (KKY, Madde 11).

Kaynakça

- Aydınlı, H. İ. (2004), *Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Belediyeler*, I. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Büyükgöç, Ö. (2011), “Kent Konseylerinin Kurumsallaşması ve Sürdürülebilirliği”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.337-343.
- Çukurçayır, M. A. (2000), *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Çukurçayır, M. A ve Eroğlu, H. T. (2008), “Kent Yönetiminde Demokratik Bir Açılım Olarak Kent Konseyleri”, *Sakarya Üniversitesi I. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu*, 23-24 Ekim 2008, Sakarya, s. 197-219
- Çukurçayır, M. A., Eroğlu H. T., Aydın, H. İ. ve Çolakoğlu, E. (2011), “Yerel Demokrasinin Güçlendirilmesinde Kent Konseyleri Bir Fırsat Olabilir mi?”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.291-307.
- Demirci, M. (2010), “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19 (1), s.21-46.
- Emrealp, S. (2005), *Türkiye Yerel Gündem 21 Programı*, IULA-EMME Yayını, İstanbul.
- Görmez, K. ve Altınışık, H. U. (2011), “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.31-52.
- Hill, M. D. (1974), *Democratic Theory and Local Government*, Unwin University Books, London.
- Kaypak, Ş. (2011), “Katılımcı Bir Yönetim Mekanizması Olarak Kent Konseyleri”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.134-159.
- Kerman, U., Altan, Y., Aktel, M. ve Lamba, M. (2011), “Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.14-31.
- Keskin, E. B., - Erbey Kuşku, N. H., Cindoruk, Y. O. ve Tatlı, Y. (2011), “Kent Konseylerinin Yerel Demokratik Yönetişim Mekanizması İşlevinin Değerlendirilmesi”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.307-324.
- Öner, Ş. (2000), “Belediye Meclis Üyelerinin Yerel Katılım Algılaması”, *Türk İdare Dergisi*, 70 (428), s.131-145.
- Şahin, S. Z. (2011), Kent Konseylerinin Katılımcı Kent Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme: Ankara Örneği”, *Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.173-189.
- Şat, N. (2011), “Halkın Yönetime Katılımının Bir Sıfatı Kanalıyla Kent Konseylerinin Değerlendirilmesi”, *II. Kent Konseyleri Sempozyumu*, 6-7 Mayıs 2015, Bursa, s.114-134.
- Tekeli, İ. (1998), “Yerel Siyaset ve Demokrasi, Çoğulculuk, Sivil Toplum”, *Sivil Toplum için Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, I. Baskı, WALD Yayınları, İstanbul, s.195-231.
- Türkiye Kent Konseyleri Birliği (2012), Kent Konseyleri Ulusal Raporu, *III. Türkiye Kent Konseyleri Buluşması*, 29-30 Mart, Çanakkale.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, *Resmi Gazete*, 13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı
- Kent Konseyi Yönetmeliği (2006), *Resmi Gazete*, 08.10.2006 tarih ve 26313 sayılı.
- 27250 Sayılı Kent Konseyi Yönetmeliği’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2009), *Resmi Gazete*, 6 Haziran 2009 tarih ve 27250 Sayılı

MERKEZ BANKASI PARASAL BÜYÜKLÜKLERİNİN PARASAL KRİZLERİ AÇIKLAMADAKİ ETKİNLİĞİ: PANEL VERİ ANALİZİ¹

Selim DEMEZ²

orcid.org/0000-0001-6885-0499

Zekai ÖZDEMİR³

orcid.org/00000001-5096-4711

ÖZ

Özellikle 1980'li yıllarda küreselleşmenin etkisiyle artan sermaye hareketleri 1990'lı yıllarda dünya genelinde birçok finansal krizin yaşanmasına neden olmuştur. Aniden ortaya çıkan ve ülke ekonomilerine ağır maliyetler yükleyen finansal krizlerin anlaşılabilmesi, etkilerinin hafifletilmesi ve önlenmesi için birçok teorik ve ampirik çalışma yapılmıştır. Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalar finansal krizlerin para, bankacılık, döviz ve borç krizleri olarak sınıflandırırken genellikle parasal nitelikli olduklarını belirtmektedirler.

Bu çalışmada para politikasının etkilerinin izlenebildiği merkez bankası analitik bilançosundan elde edilen parasal büyüklüklerin krizleri açıklamadaki etkinliği, kontrol değişkenler ile birlikte seçilmiş beş ülke için incelenmeye alınmıştır. Panel regresyon analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, parasal krizlerin açıklanmasında etkin bir endeks olan döviz piyasası baskı indeksi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. M1 ve M2 parasal büyüklüklerinin krizleri açıklamada etkin rol oynadığı anlaşılmıştır. Piyasa faiz oranı değişkeninin ise krizleri açıklamada kısmen etkin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Krizler, Merkez Bankası, Parasal Büyüklükler

CENTRAL BANK MONETARY AGGREGATES' EFFECTIVENES ON EXPLAINING THE MONETARY CRISIS: PANEL DATA ANALYSIS

ABSTRACT

Global economy has faced with many financial crises in 1990s because of the financial capital movement in 1980s as a result of globalization. The economists tried to explain this sudden and destructive financial crisis which occurred in many different countries. They focused on theoretical and empirical researches to answer a very simple question "why did they happened in the first place and how did they expend very quickly?" The literature identified the crisis as monetary basset and usually classified them in different categories like monetary, banking, exchange rate and debt crisis.

In this research, central banks' monetary policies effects, include balance sheets, monitored by monetary aggregates that explains the financial crisis overall with help of using selected five countries control variables includes some macro-economic data. In order to explain monetary crisis, the exchange rate market stress index is selected as dependent variable and panel data analysis preferred and used. M1 and M2 monetary aggregates play an effective role to explain crisis. And finally the research reached the conclusion that market interest rate variable could be used explain the crisis at some level.

Keywords: Financial Crisis, Central Bank, Monetary Aggregates

JEL: E4, E5, C5

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR danışmanlığında aynı isimli doktora tezinden türetilmiştir.

² Hakkari Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi, e-mail: selimdemez@hakkari.edu.tr

³ İstanbul Üniversitesi, Prof. Dr. e-mail: zekoz@istanbul.edu.tr

Giriş

1980’li yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği finansal serbestleşme, 1990’lı yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir büyümenin dinamiği olarak görülmüştür. Yüksek faiz, düşük kur politikalarıyla küresel sermayeyi ülke içine çekme çabaları bazı ülkelerde başarılı olmuştur. Başlangıçta yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmasına rağmen sıcak paranın yatırımcıların olumsuz ekonomik ve/veya politik risk beklentilerine girmesi ile ülkeyi terk etmesi, ekonomiyi finansal krizlerle karşı karşıya getirmiştir. Elbette finansal krizleri yalnızca yukarıda bahsedilen uluslararası sermaye hareketlerine bağlamak doğru değildir. Aşırı borçlanma, döviz kuru politikaları, yüksek enflasyon da krizlere neden olabilmektedir. Burada üzerinde durulmak istenen nokta 1990’lı yıllardan sonra artış gösteren finansal krizlerin temel nedenlerini ortaya koymaktır. 1994’te Meksika’da yaşanan Tekila Krizi, 1997 yılında tüm Asya ülkelerini etkisi altına alan Asya krizi, 1997-1998 Rusya Krizi ve 1994 yılında Türkiye’de yaşanan kriz, 1990’lı yıllarda spekülasyon sermaye hareketlerinden kaynaklanan krizlere örnek olarak gösterilebilir.

Bu çalışmanın amacı merkez bankası parasal büyüklüklerinin krizleri açıklamadaki etkinliğini, ülkemizin de içinde olduğu yeni endüstrileşen ülke örnekleri ile ortaya koyabilmektedir. Bilindiği gibi merkez bankası parasal büyüklüklerindeki değişimler aracılığıyla uygulamaya konulan para politikasının etkileri izlenebilmektedir. Bu yönüyle çalışmanın para politikası uygulayıcılarına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın kapsamını literatürde Yeni Endüstrileşen Ülkeler (NIC)⁴ grubundaki toplam on ülke arasından düzenli verilerine ulaşılabilen Brezilya, Malezya, Güney Afrika, Meksika ve Türkiye olmak üzere beş ülke oluşturmaktadır. Bu ülkeler ekonomik yapı, büyüklük, gelişmişlik ve yaşanan krizler bakımından birbirine benzerlik gösterdiklerinden dolayı tercih edilmiştir.

Çalışmada ilk olarak parasal kriz teorileri üzerinde durulmuştur. Böylece ampirik çalışmanın sonuçlarının iktisadi olarak yorumlanmasına zemin hazırlanmış olmaktadır. İkinci bölümünde krizlerle ilgili literatürde yer alan ampirik çalışmalar incelenmiştir. Son olarak konu ile ilgili ampirik çalışma ve sonuçlarına yer verilmiştir.

PARASAL KRİZ TEORİLERİ

Parasal kriz teorileri literatürde birinci nesil, ikinci nesil ve üçüncü nesil modeller olarak sınıflandırılır. Birinci nesil modeller para krizlerinin temel makro ekonomik göstergelerdeki

⁴ Newly Industrialized Countries (Yeni Endüstrileşen Ülkeler)

bozulmalardan ve yanlış ekonomi politikalarından kaynaklandıklarını ileri sürer. İkinci nesil modeller, yatırımcıların beklentilerindeki değişmelerin ve döviz kuruna karşı yapılan spekülasyon atak olasılıkları üzerine yoğunlaşan modellerdir. Üçüncü nesil modellerde ise para krizlerinin yayılma olasılıkları, aracı kurumların davranışları ve ahlaki tehlike problemi üzerinde durulur.

Birinci Nesil Parasal Kriz Teorisi

1973-1982 Meksika ve 1978-1981 Arjantin'de yaşanan krizleri açıklamaya yönelik Krugman (1979) çalışmasında ortaya koyduğu ve Flood ve Garber (1984) makalesinde geliştirilerek teorik çerçeve kazanan parasal kriz modelidir. Temelde Krugman'ın modeli Salant ve Henderson'ın (1978) mal piyasasında altın fiyatlarının istikrar otoriteleri tarafından belirli fiyat seviyelerinden alım-satımına talip olduğu durumda spekülasyon güdüsüyle elinde altın bulunanların davranışlarını test ettiği çalışmaya dayanır. Spekülatörler alım-satım kararlarını gölge fiyata⁵ göre belirlerler. Buna göre eğer malın fiyatı gölge fiyat seviyesinde ya da üzerinde ise spekülatörler daha fazla kazanç elde edemeyeceklerini düşünerek malı ellerinden çıkarırlar. Tersi durumda ise malın fiyatının ileride yükseleceğini düşündüklerinden ellerindeki malı satmayıp geri alım yaparlar. Kanonik kriz modeli olarak da adlandırılan bu model kabaca sabit döviz kuru sisteminde kamu açıklarının emisyon ve iç borçlanma ile finansmanının döviz krizine neden olacağını belirtir. Bu tanımlamayı biraz açacak olursak MB'nin para arzında meydana gelen artışa karşılık olarak döviz kurunu belirlenen seviyede tutma çabasının, döviz rezervlerinde azalmaya neden olması ile birlikte artan döviz talebine karşılık gelişen spekülasyon atakları rezervlerin daha çabuk tükenmesine ve sabit döviz kurunun terk edilmesine neden olmaktadır (Flood ve Garber, 1984:4). MB'nin artan döviz talebini karşılamak amacıyla yine piyasaya döviz satması, rezervlerin tükenme noktasına gelmesine ve spekülasyon atakları parasal bir krizin yaşanmasına sebep olmaktadır. Birinci nesil para krizi modelleri, yaşanan parasal bir krizin, para otoriteleri tarafından uygulanan para ve döviz kuru politikaları arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını ileri sürmektedir (Durmuş, 2010:35). Modelin, mekanik ve tek düze olması, ülkenin para politikası uygulayıcısının bütçe açığını kapatmaya yönelik piyasaya döviz sürmesi ve para krizlerini döviz rezervi ve bütçe açıklarıyla açıklamaya çalışması, modele yöneltilen eleştirileri oluşturmaktadır (Durmuş, 2010:35). Model 1992 yılında Avrupa'da yaşanan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM)

⁵ **Gölge Fiyat:** Bir malın piyasada arz talep koşullarına göre oluşan fiyatı ile bir otorite tarafından belirlenen fiyatı arasındaki farktır.

krizini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden ikinci nesil para krizi teorileri ortaya çıkmıştır.

Genişletilmiş Birinci Nesil Model

Agenor vd. (1991) ve Flood vd., (1996) yaptıkları çalışmaları ile ortaya konulan bir modeldir. Para otoritesinin döviz kuruna yönelik spekülasyon politikası⁶ ile karşılaşmak istemesi sonucu politika faiz oranlarında meydana gelen artış ile tahvil piyasası da etkilenir. Yurtiçi kredi düzeyinde genişleme yaşanır ve yurtiçi faiz oranı ile yurt dışı faiz oranı arasındaki farka bir de risk primi eklenmekte böylece yurtdışı faiz oranı ile yurtiçi faiz oranı arasındaki makas daralmaktadır. Bu durumda para otoritesi sterilizasyon politikası gereği piyasaya yabancı tahvil de satmaya başlar ve özel sektörün elindeki yabancı tahvil miktarı artar. Böylece para otoritesi tarafından amaçlanan para arzının kontrolü ile birlikte para talebini de kontrol edilmiş olur (Çeviş, 2005:38). Bu model faiz oranlarına bir risk primi eklenmesi ile birlikte ortaya çıkan birinci nesil parasal kriz teorisi temelinde yeni bir modeldir.

İkinci Nesil Para Krizi Teorisi

İkinci nesil parasal krizi modelleri, ekonomik birimlerin gelecekle ilgili olumlu-olumsuz beklentilere yönelik almış oldukları pozisyonlarının, para politikası yapımcıları tarafından uygulamaya konulan ekonomi politikalarını geçersiz kılması temelinde kurulmuş bir modeldir. Diğer bir ifadeyle spekülasyonun, uygulamaya konulan para politikasının tercihlerini yönlendirmesi sonucu, tam bilgi sahibi spekülasyonun MB rezervlerinin spekülasyon atakları karşılayıp karşılayamayacağı öngörüsüne bağlı davranışları, makroekonomik göstergeler bir krizi işaret etmese bile spekülasyon atakların oluşmasına ve kendi kendini besleyen beklentilerin (self fulfilling expectation) bir krizi beraberinde getirebileceğini ortaya koyan teoridir (Doğanlar vd., 2007:261).

Diğer taraftan para otoritelerinin mevcut ekonomik durumla ilgili uygulamaya koyduğu ekonomik program tutarlı olsa bile, beklentilerde meydana gelen değişme, kararlı bir ekonomik duruma rağmen, spekülasyon ataklara maruz kalan ekonomi de parasal bir krizin yaşanmasına neden olabilmektedir. Ancak Jeanne kendi kendini besleyen beklentilerin tek başına bir kriz yaratmasının olanaksız olduğunu, fakat temel makroekonomik göstergelerdeki negatif sinyallerin döviz kurunu sürdürülemez bir düzeye getirerek kendi kendini besleyen bir krizin çıkmasına neden olabileceğini belirtmektedir (Jeanne, 1997:267).

⁶ **Sterilizasyon politikası:** Genellikle döviz kuruna karşı spekülasyon bir atak durumunda, MB'nin rezervlerde meydana gelen azalmanın para arzı üzerindeki etkisini nötralize etmek için uyguladığı bir para politikasıdır (Şimşek, 2008:194).

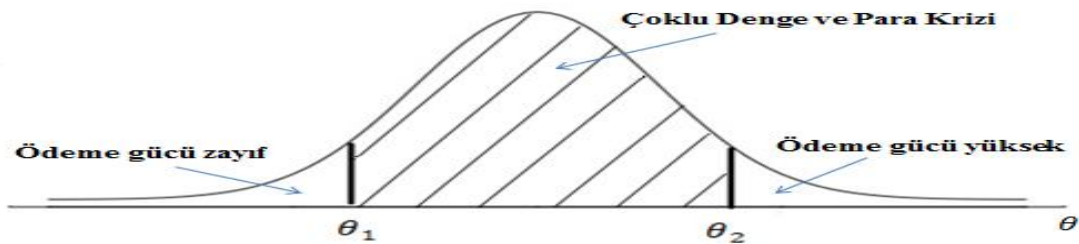
İkinci nesil parasal kriz teorisi ilk olarak Obsfeld (1986) çalışmasında ortaya konulmuştur. Daha sonra Obsfeld (1994 ve 1996) yaptığı çalışmalarla modeli daha da geliştirmiştir. Bu modele daha önce üzerinde durulan kendi kendini besleyen beklentilerin yanı sıra çoklu denge (multiple equilibria) durumu da eklenmiştir. Kenen (1996) çalışmasında bu durumu şöyle örneklendirmektedir. İki tane özdeş tasarruf sahibinin ellerinde ayrı ayrı n birim ulusal para bulunduğu ve her iki tasarruf sahibinin de hem birbirlerinin hem de MB'nin elinde ne kadar rezerv olduğu hakkında tam bilgi sahibi olduğu varsayıldığında, üç muhtemel durum söz konusu olmaktadır

i) Merkez Bankasının yüksek rezerve sahip olduğu durum ($R > 2n$): Bu durumda spekülasyon bir atak oluşmaz. Çünkü tam bilgi sahibi olan tasarruf sahipleri, yabancı paraya yönelik yapacakları spekülasyon ataklarının başarısız olacağını bilir.

ii) Merkez Bankasının düşük rezerve sahip olduğu durum ($R < n$): Bu durumda spekülasyon atak kaçınılmazdır. Çünkü her iki tasarruf sahibi de bireysel ataklarının sonuç getireceğini bilir.

iii) Merkez Bankasının orta seviyede bir rezerve sahip olduğu durum ($2n > R > n$): Bu senaryoda spekülasyon atak kaçınılmaz değildir. Spekülasyon atağın oluşması her iki tasarruf sahibinin beklentilerine bağlıdır. Çünkü sadece bir spekülasyon atağı döviz kurunda bir değişime sebebiyet verecek büyüklükte değildir.

Bu üç senaryo değerlendirildiği zaman ikinci nesil parasal kriz teorisinin konusunu ara bir durum olan $2n > R > n$ durumu net olarak ortaya koymaktadır. Yukarıda yaptığımız açıklamalar dikkate alındığında, para otoritelerinin sabit döviz kurunu uygulamadaki kararlılığı çok önemlidir. Eğer hükümet kuru terk etmeme konusunda kararlı ise, beklentilere dayalı spekülasyon atak olasılığı ve spekülasyon atak olsa bile başarısı düşük olmaktadır (Kenen, 1996:473). Birinci nesil krizler ve ikinci nesil krizlerde çoklu denge ile makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi, Şekil-1 daha net biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil-1 Ekonomik Büyüklükler ve Çoklu Denge İlişkisi

Kaynak: Chui, vd. 2000:369

Şekil-1’de θ ekonomik büyüklükleri göstermekte θ_1 ’in sol tarafındaki alan ekonominin parasal sıkıntı içinde olduğu alanı, θ_2 ’nin sağ tarafında kalan alan beklentilerin ve ekonomik göstergelerin iyi olduğu alanı, ortadaki alan ise para krizi ve kendi kendini besleyen beklentilere dayalı krize ekonominin açık olduğu çoklu dengenin olduğu alanı ifade etmektedir. θ_1 ’in sol tarafında kalan alan ödeme gücünün zayıf olduğu, diğer ifadeyle makroekonomik göstergelerin zayıf olduğu alanı göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında bu alanda ekonomi birinci nesil kriz teorisinde açıklanan bir krizle karşı karşıya kalabilecektir. θ_2 ’nin sağ tarafında ise ekonomi herhangi bir kriz durumu söz konusu değildir. Bu durum tam anlamıyla krizin çıkmayacağı anlamına gelmemekte çoklu denge modeli çerçevesinde durumu değerlendirilmek gerekmektedir (Emirmahmutoğlu, 2011:25).

Üçüncü Nesil Para Krizi Teorisi

Uzak Doğu Asya ülkelerinde 1997 ve 1998 yıllarında yaşanan krizleri birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin öngörememesi ve açıklamada yetersiz kalması üçüncü nesil kriz teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Krugman (1999) tarafından geliştirilen bu model, hükümetlerin özel sektörün dış borçlarına garantör olmasının meydana getirdiği ‘ahlaki tehlike’ sorununun krizin asıl nedenini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Uzak Doğu Asya’daki finans kuruluşlarının devletin kredi geri ödemelerine garanti vermesi ve verimli olmayan yatırımları finanse etmesi kredi hacminin büyümesine neden olmuştur. Ayrıca verimli yatırımlara yönlendirilmeyen kredilerde meydana gelen geri ödeme problemleri hükümetlerin büyük sermaye kayıpları vermesi ile sonuçlanmıştır. Diğer taraftan şişen kredi balonunun içsel ve dışsal baskılar neticesinde patlaması bankacılık krizine, bankacılık krizinin ise para krizine dönüşmesi ile sonuçlanmıştır (Krugman, 1999:42).

Krugman Asya krizine neden olan sebeplerden transfer ve bilanço probleminin de altını çizmiştir. Asya Krizi’nde yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden ötürü kredi geri ödemelerinde meydana gelen aksaklıklar cari işlemler dengesinde büyük açıkların verilmesine neden olmuştur. Yatırımcıların beklentilerindeki olumsuzluklardan ötürü kaçışları da buna eklenince ülkelerinde oluşan cari açığı kapatmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Cari açıkta meydana gelen değişim reel kurda büyük oranlarda değer kaybı ile sonuçlanmıştır. Yabancı para borçların reel kurda meydana gelen düşüşten dolayı ulusal parada meydana getirdiği artışın bilançolara yansımaları olarak kendini göstermiştir. Tüm bu olumsuzluklar firmaların satışlarına yansımıştır. Bu durum kriz sonrasında firmaların toparlanma sürecinin uzamasına da neden olmuştur (Doğanlar vd., 2007:266).

Krugman üçüncü nesil modellerde para krizlerinin yaşanmasında bankacılık sistemi ve bulaşma etkisinin (contagion effect) büyük öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Bankacılık sistemi ile ilgili olan kısmında asimetrik bilgi problemi, ters seçim, ahlaki tehlike (moral hazard), denetim zafiyeti gibi faktörler etkin rol oynarken, bulaşma etkisi dediğimiz olay Asya'da yaşanan krizde gördüğümüz krizin bir ülkeden tıpkı bir salgın gibi yayılmasından bahsetmektedir (Krugman, 1999:44).

Üçüncü nesil kriz modelleri üç ana başlıkta toparlanabilir,

- Bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı ahlaki tehlike probleminden kaynaklanan riskli yatırımların dış borçla finansmanın sabit kur sistemini sürdürülemez hale getirmesi,
- Dışa açık ekonomilerde finansal piyasalara yönelik kendi kendini besleyen (self fulfilling) spekülasyon ataklarla finansal piyasalarda meydana gelen çöküş ve banka panikleri,
- Aşırı baskı altında sürdürülemez hale gelen sabit kur sisteminin terk edilip esnek kur sistemine geçilmesiyle meydana gelen devalüasyonun bilanço kalemlerinde meydana getirdiği azalma (Krugman, 2001:3-7).

Bu yönüyle baktığımızda bankacılık krizleri ve para krizleri üçüncü nesil krizlerin modellenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu durumu Kaminsky ve Reinhart (1999) çalışmasında ikiz krizler (twin crisis) olarak adlandırır. İkiz krizler para ve bankacılık krizlerinin birbiri ile ilişki içerisinde olduğunu ifade eder. Biraz açacak olursak bankacılık sektöründe yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı meydana gelen bir kriz, faiz kanalı ile parasal bir krize neden olur, parasal kriz ise bankacılık krizinin derinleşmesine yol açar. Özellikle ikiz krizler finansal kırılganlığın yüksek, ekonomik göstergelerin kötüye gittiği durumlarda kendini gösterirler (Kaminsky ve Reinhart, 1999:474).

PARASAL KRİZLER İLE İLGİLİ AMPİRİK LİTERATÜR

Literatürde finansal krizlerle ilgili yapılan çalışmalar her ne kadar krizlerin öngörülebilirliği üzerine yoğunlaşsa da krizlerin hangi değişkenler ile açıklanabileceği üzerine de birçok çalışma yer almaktadır. Çalışmaların genel olarak iki ana amaca yönelik olduğu söylenebilir. Bir tarafta kriz zamanını tahmin etmeye çalışanlar diğer tarafta ise krizi önceden tahmin edebilecek ve açıklayabilecek makroekonomik ve finansal değişkenleri belirlemeye ve bir ülkeden diğerine nasıl yayıldığına açıklık getirmeye çalışan çalışmalardır. Esas amaç krizi tahmin edebilmek ve önleyebilmektir. Nitekim yaşanan krizlerin ekonomide bıraktıkları izleri

yıllar boyunca silmek ve tekrar işler hale getirmek hem sosyal hem de ekonomik açıdan yüksek maliyetlere neden olmaktadır.

Yazar(lar)	Dönem	Yöntem	Sonuç
Esquivel, Felipe (1998)	1975 – 1996 yılları arası aylık seriler	Literatürde para krizlerinde erken uyarı sistemi için kullanılan değişkenler kullanılarak 30 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için tesadüfi etkiler panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır.	Çalışmaya alınan tüm değişkenlerin birinci ve ikinci nesil modelleri açıklamada oldukça güçlü göstergeler olduklarını ortaya koymuşlardır.
Kibritçioğlu vd., (1998)	1968-1998 yılları arası aylık seriler	Literatürde öncü gösterge olarak belirlenen 51 tane değişkeni alarak Türkiye’de yaşanan 1994 krizini ‘Leading Economic Indicators’ (LEI) yöntemi ile belirlemeye çalışmıştır.	Erken uyarı sistemi ile belirlenen değişkenlerin krizleri öngörmeye oldukça kullanışlı olduğunu belirterek, bulaşma etkisi ve spekülasyon atakları ile oluşan krizleri öngörmeye yetersiz kaldığı sonucuna varmıştır.
Granger vd. (2000)	1986-1998 yılları arası günlük seriler üç ayrı periyotta inceleme yapmışlar	Hong Kong, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Tayvan olmak üzere seçilen dokuz ülkenin döviz kuru ve borsa endeksi verileri arasındaki ilişkiden hareketle para krizlerini tanımlamayı amaçlamıştır.	1. Periyotta Singapur hariç diğer ülkeler için borsa endeksi ve kur arasında küçük bir etkileşim olduğu görülmüştür. 2. Periyotta iki değişken arasında açıklayıcı bir etkileşim görülmemiştir. 3. Periyotta konu olan dokuz ülkeden yedisinin iki değişken arasında önemli bir etkileşim içinde olduğu görülmüştür.
Burkart ve Courdert (2002)	1980 – 1998 yılları arasında çeyreklik seriler	15 gelişmekte olan ülke için Fischer’in doğrusal ayrıştırma analizi ile erken uyarı sistemi modelini kurmuşlardır.	Modelin tahmin gücü oldukça yüksek çıkmıştır. Analize konu olan yıllar arasında yaşanan beş krizden dördünü doğru olarak tahmin edebilmişlerdir
Ratti ve Seo, (2003)	1980-1989 ve 1990-1997 yılları arasında aylık seriler	1997 yılında Kore’de yaşanan parasal krizleri doğrusal olmayan çoklu denge modeli ile tahmin etmeyi amaçlamışlardır	Kore’nin 1997 Ocak ayı öncesinde kendi kendini besleyen spekülasyon krizlere karşı hassas bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur. Test sonuçları finansal zayıflık ve kendi kendini besleyen spekülasyon ataklarının yaşanan krizi açıklayabileceğini ortaya koymuştur.
Caramazza, vd. (2004)	1990-1999 yılları arası aylık seriler	Gelişmekte olan 41 ülke için yapılan panel probit modelde finansal bağların ölçümü için ülkeler arası ticari bağları temsil eden bir değişkenin yanı sıra ülkeler arasındaki ortak yatırımcılar da belirlenerek modele dahil edilmiştir.	Finansal bağların güçlü olmasının krizin yayılmasında finansal zayıflık kadar önemli bir etkiye sahip olduğunu, finansal bağların gücünü ise ortak yatırımcıların oluşturduğunu ortaya koymuşlardır.
Gerni vd. (2005)	1990-2004 yılları arası aylık seriler	Türkiye ekonomisi için 1990-2004 yılları arasında aylık seriler kullanarak LPM ve Logit modeller yardımıyla krizlerin erken uyarı sistemi ile tahmin etmeye çalışmışlardır	Faiz ve kur politikaları ile uygulanan genişletici politikaların kriz çıkma riskini artırdığını ve yapısal önlemlerle desteklenen politikaların Türkiye ekonomisi için olumlu sonuçlar vereceğini ortaya koymuşlardır.

Peltonen (2006)	1980-2001 yılları arasında aylık seriler	24 tane gelişmekte olan ekonomi için literatürde yaygın olarak bilinen değişkenleri kullanıp, parasal krizlerin tahmininde probit modeller ile çok katmanlı uygulayıcı yapay sinir ağı modellerinin gücünü karşılaştırmıştır.	Mevcut dönem için her iki modelde de güçlü ekonomik yapı ile parasal krizler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yine her iki model için bulaşma etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.
Knedlik ve Scheufele, (2006)	1995 – 2006 yılları arası aylık seriler	Markov Rejim Değişim modeli için 2005 yılına kadar olan dönemde sinyal yaklaşımı, probit model ve Markov rejim değişim modelleri ile krizleri Güney Afrika’da Haziran 2006 yılında yaşanan krizi tahmin etmeye çalışmışlardır.	Sinyal yaklaşımı modeli krizi tahmin etmede yetersiz kalırken en anlamlı ve güçlü sonuç probit modelden alınmıştır. Markov rejim değişim modeli ise örneklem dışı olan 2006 Haziran ayı krizini tahmin edebilmiştir.
Kaya ve Yılmaz, (2007)	2003 – 2005 yılları arasında aylık seriler	Literatürde para krizleri öngörüsünde en çok kullanılan değişkenlerle Logit regresyon ve sinyal yaklaşımı yöntemini kullanarak Türkiye için bir para krizi tahmini yapmaya çalışmışlardır.	Her iki modelinde parasal krizleri tahmin etmekte güçlü yöntemler olduğunu ortaya koyarak alınan sonuçların her dönem ve ekonomi için farklılık gösterebileceğini belirtmişlerdir.
Sarling ve Marghescu, (2011)	1970 – 1997 yılları arasında aylık seriler	23 gelişmekte olan ülke ekonomisi için bir tür yapay sinir ağı modellemesi olan SOM (Self-Organizing Maps) yöntemi ile Berg ve Patillo’nun (1998) yaptıkları çalışmada kullandıkları veri setini alarak parasal krizleri tahmin etmeye çalışmışlardır.	SOM modeli ile probit model sonuçları birbirine çok yakın çıkmış ve SOM modelinin parasal krizlerin öngörülebilirliğinde kullanılabileceği sonucuna varmışlardır.
Avcı ve Altay (2013)	1990-2009 yılları arası aylık seriler	Markov Rejim Değişimi ve Karar Ağacı modelleri ile Türkiye’de yaşanan finansal krizleri ve krizlerin öncü göstergelerini belirlemeye çalışmışlardır.	Alınan değişkenlerden emp, yurtiçi kredilerin endüstriyel üretime oranı, M ₂ /rezervler enflasyon karar ağaçları modeli için anlamlı bulunurken, ticaret haddi ticaret dengesi, enflasyon ve M ₂ /rezervler finansal krizlerin öngörüsünde önemli ölçüde iyi sonuçlar vermiştir. 2008 krizini tahminde başarılı olamamıştır
Budsayaplakorn, vd.(2015)	1975-1997 yılları arası çeyreklik veriler	Seçilen bazı Güney Asya ülkelerinde yaşanan parasal krizlerin öngörülebilirliğini sinyal yaklaşımı ve çok değişkenli probit model ile tahmin etmeye çalışmışlardır	Sinyal yaklaşımının içinde barındırdığı parametrik olmayan yapı sayesinde probit modele göre daha iyi bir uyarıcı olduğunu ortaya koymuşlardır. Modelde ele alınan, uluslararası rezervler, borsa indeksi, ve GSYH değişkenlerinin öngörü tahmininde oldukça iyi sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir.

Literatürdeki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere para krizlerinin öngörüsünde ve açıklayan değişkenlerin belirlenmesinde birçok yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem ve metotlar farklı ülke gruplarında değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada literatürdeki çalışmalarda dikkate alınarak bir para krizi endeksi oluşturulmuş ve Yeni Endüstrileşen Ülke (NIC) grubunda

verilerine ulaşabildiklerimize uygulanmıştır. Bu kapsamda alınan veri, yöntem ve metotlar aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Veri Seti - Yöntem

Çalışmada, birçok birime ait zaman serilerini analiz etme imkanı veren statik panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya konu olan 1993:3 – 2015:8 dönemine ait beş ülkenin verilerine tam olarak ulaşılabilirdiğinden veri seti dengeli panel oluşturmaktadır. Çalışmada Eviews 9, Stata 13, Microsoft Excel 2013 paket programlarından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler literatürde para krizleri üzerine yapılan çalışmalarda en çok kullanılan değişkenlerden verilerine ulaşabildiğimiz ölçüde seçilmiştir. Aylık seriler kullanıldığı için GSYH serisi modele dahil edilememiştir. Serilerin bir bütünlük içinde tutarlı ve anlamlı olması için, yerel para birimi türünden olan değişkenler, günlük döviz kurlarının aylık ortalamaları ile Amerikan Doları cinsinden ifade edilmiştir. Analizdeki değişkenler için, Bozyk (2006), Guillén (2003), Waugh (2000), Mankiw'in (2007) çalışmalarında kullandığı, Yeni Endüstrileşen Sanayiler (NIC) grubundaki toplam on ülke içinden düzenli veri setine ulaşılabilen beş ülke (Brezilya, Meksika, Güney Afrika, Malezya, Türkiye) tercih edilmiştir. Bu ülkelerin tercih edilmesinin sebebi, ekonomik gelişmişlik, yaşanan krizler ve ekonomik yapılarının benzerlik göstermesidir. Ayrıca bu ülkelerin kriz öncesi ve sonrasında uyguladıkları ekonomi politikaları birbirine çok yakındır. Modelde 1993:3 – 2015:8 yılları arasında aylık seriler kullanılmıştır. M1 ve M2 serileri değişim oranı olarak alınmıştır. Çünkü kriz dönemlerindeki iniş-çıkışlar, M1 ve M2 değişim oranları ile çok daha iyi izlenebilmektedir. Ayrıca değişim oranı ile yapılan analizlerden hem iktisadi hem de istatistiki olarak daha anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Türkiye'nin piyasa faiz oranı (dmmr) dışındaki tüm değişkenler International Financial Statistics's (IFS)'ten, Türkiye ait piyasa faiz oranı serisi ise 'Eurostat'dan alınmıştır.

Veri Seti

Bağımlı değişken

EMP: Döviz Piyasası Baskı İndeksi, rezervlerdeki yüzde değişme ile ağırlıklandırılmış nominal kurlardaki yüzde değişme ile aşağıda gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır (Edison, 2000:10; Gerni, vd. 2005:45).

$$Emp_{it} = \% \Delta e_{it} - \alpha_i \% \Delta r_{it}$$

Yukarıdaki denklemde e, i. ülkenin t zamandaki nominal döviz kurunu; r, i. ülkenin t zamandaki rezervlerini, α , i. ülkenin nominal kur değişim oranının standart sapmasının, rezervlerdeki nispi değişimin standart sapmasına oranını göstermektedir (σ_e/σ_r) Döviz

kurundaki artışların ve rezervlerde azalışların döviz piyasası baskı indeksini (EMP) artıracak açıkça görülmektedir. (Edison, 2000:10-11; Kaminsky vd., 1998:23-24; Gerni vd., 2005:45-46). Parasal krizleri döviz kurundaki baskıların bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle EMP'nin belirli bir değeri aşması krize işaret olarak nitelendirilebilir.

Bağımsız değişkenler

ΔM_1 : M1 para arzı değişim oranı

ΔM_2 : M2 para arzı değişim oranı

DR : Mevduat faiz oranı

CPI : TÜFE (Tüketici Fiyat İndeksi) bazlı enflasyon oranı

DMMR : Reel Piyasa faiz oranındaki değişim Fischer denkleminde $r_i = \left(\frac{1+i_i}{1+p_i}\right) - 1$ şeklinde

RER : Reel Efektif Döviz Kuru Oranı aşağıdaki formülden yararlanılarak oluşturulmuştur.

$$RER_i = \frac{(NER_i) \times (TÜFE_i)}{(TÜFE_{USA})}$$

Burada NER_i , i. ülkenin nominal efektif döviz kuru indeksi (Dolar karşısında yerel para birimi), i. ülkeye ait tüketici fiyatları indeksi, $TÜFE_{USA}$, Amerika Birleşik Devletlerine ait tüketici fiyat indeksidir.

Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde üç çeşit veri türü kullanılmaktadır. Bunlar zaman serisi verisi, yatay kesit verisi ve panel veridir. Zaman serisi verisi, değişkenlere ait değerlerin gün, ay, yıl gibi zaman boyutunda değişimini ifade eden verilerdir. Yatay kesit verisi, belirli bir zamanda farklı birimleri ifade eden verilerdir. Panel veri ise hem zaman hem de birimlere ait verilerin bir araya getirilmesi ile meydana gelir. Panel veriler kullanılarak oluşturulan modeller yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi denir. Genel olarak panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Yukarıdaki denklemde Y bağımlı değişken, X_k bağımsız değişkenler, α sabit parametre, β eğim parametresi ve u hata terimidir. i alt indisi birimleri, t alt indisi ise zamanı ifade etmektedir. Görüldüğü gibi bağımlı ve bağımsız değişkenler birim ve zamana göre değer almaktadır (Tatoğlu Yerdelen, 2012:4). Panel veri hem zaman hem de birim boyutunda analiz edilebildiğinden ve değişken sayısında ve serbestlik derecesinde zaman ve yatay kesit

verilerine göre artış imkanı sağladığından çoklu doğrusal bağlantı sorununun çözümünü kolaylaştırmaktadır (Hsiao, 2014:8).

Modelin Kurulması

Çalışmada yukarıda bahsedilen değişkenlerin yanı sıra krizler üzerine yapılan çalışmalarda adı geçen ticaret haddi, ihracatın ithalatı karşılama oranı, kısa vadeli borçların GSYH'ya oranı, M2/rezervler gibi değişkenler kullanılmak istenmiş fakat bağımsız değişkenler arasında meydana çoklu doğrusal bağlantı problemi nedeniyle modelden çıkarılmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca panel veri setinde yer alan ülkeler için tanımlayıcı istatistikler, EMP değişkenine ait grafikler ve korelasyon matrisi Ek'ler kısmında yer almaktadır.

Ek-1'deki korelasyon matrisinde görüleceği üzere bağımlı değişken ile dm_2 , cpi , dr yüksek korelasyona sahiptir. Ayrıca dm_1 ile ifade edilen M_1 para arzı değişim oranı ile ΔM_2 para arzı arasında ve enflasyon oranı (cpi) ile mevduat faiz oranı (dr) arasında yüksek korelasyon olduğu görülmektedir. Bu durum hem tutarsız parametrelerin oluşmasına hem de etkin olmayan tahminlere neden olmaktadır. Bu nedenle birbiri ile korelasyonu düşük olan bağımsız değişkenlerden oluşan yedi farklı model kurulmuştur.

Panel veri analizinde ilk olarak olarak, klasik model, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelinden hangisini seçeceğimize karar vermemiz gerekmektedir. Birim etki yoktur sıfır hipotezine karşı sınanan F, LM ve LR testleri ile modelde birim etkinin olup olmadığına bakılır. Temel hipotezin reddi durumunda sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına, açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur temel hipotezine karşı sınanan Hausman testi ile karar verilmektedir. Temel hipotezin reddi durumunda sabit etkiler modeli daha tutarlı sonuçlar verecektir (Baltagi, 2001:12).

Hangi modeli seçeceğimizi belirledikten sonra ana kütle hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki olması anlamına gelen otokorelasyon testinin yapılması gerekir. Çünkü otokorelasyonun varlığı temel varsayımlardan sapma anlamına gelir. Serilerin otokorele olup olmadıkları Durbin Watson ve Baltagi Wu testleri ile sınanmaktadır.

Panel veri analizinde temel varsayımlardan biri olan değişken varyans durumunun da test edilmesi gerekmektedir. Değişken varyansın bulunması durumunda sonuçlar güvenilir olmamaktadır. Değişken varyans sabit etkiler modelinde Wald testi ile tesadüfi etkiler modelinde ise Levene, Brown ve Forysthe tarafından geliştirilen testler aracılığı ile test edilmektedir.

Bir diğer test ise birimler arası korelasyonun olup olmadığıdır. Bunu test etmek için ise Pesaran, Friedman ve Freez testleri kullanılabilir. Sabit etkiler modelinde otokorelasyon,

birimler arası korelasyon ve değişen varyans olması durumunda Driscoll Kraay tahmincisi ile güvenilir tahminler elde edilebilmektedir. Tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyon, değişen varyans gibi problemlere dirençli White tahmincisi kullanılabilir. Çalışmada yukarıda bahsettiğimiz tüm durumlar hem sabit hem de tesadüfi etki modelleri için güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla test edilmiş ve sonuçlar Tablo-1’de gösterilmiştir.

Modellere ait regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir.

Model 1 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M2_{it} + \beta_2 DMMR_{it} + \beta_3 CPI_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 2 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M1_{it} + \beta_2 DMMR_{it} + \beta_3 CPI_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 3 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M1_{it} + \beta_2 DMMR_{it} + \beta_3 RER_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 4 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M2_{it} + \beta_2 DMMR_{it} + \beta_3 RER_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 5 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M2_{it} + \beta_2 DR_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 6 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M1_{it} + \beta_2 DR_{it} + \varepsilon_{it}$

Model 7 için Denklem $EMP_{it} = \alpha + \beta_1 M1_{it} + \beta_2 DMMR_{it} + \varepsilon_{it}$

Tablo-1. Tahmin Modelleri ve Regresyon Analiz Sonuçları (EMP Bağımlı Değişken Olarak Alınmıştır)

<i>Modeller</i>	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
<i>Değişkenler</i>							
Sabit Parametre (α)	1,357*	1,084*	1,469*	1,742*	1,494*	1,209*	1,556*
$\Delta M1$ (m_1 değ. oranı)	-	-0,379*	-0,306*	-	-	-0,333*	-0,294*
$\Delta M2$ (m_2 değ. oranı)	-0,734*	-	-	-0,662*	-0,732*	-	-
$\Delta DMMR$ (piyasa faiz Oranı)	0,018**	0,028*	0,299**	0,209	-	-	0,029**
DR (Mev. Faiz Oranı)	-	-	-	-	0,004*	0,005*	-
RER (Reel Döviz kuru)	-	-	0,004	0,005	-	-	-
CPI (Enflasyon Oranı)	0,010*	0,010*	-	-	-	-	-
Regresyon Modellerine İlişkin Diğer Testler							
Gözlem Sayısı	1355	1355	1355	1355	1355	1355	1355
Birim sayısı	5	5	5	5	5	5	5
F ($H_0: \beta_i = 0$)	25.75*	39.50*	16.33*	1054.13*	44.88*	63.64*	19.87*
R ²	0.65	0.51	0.17	0.20	0.69	0.52	0.14
F ($\mu_i = 0$)	17.49	9.45	15.42	20.16	24.90	12.75	15.40

Hausman Testi	65.79*	36.88*	42.43*	4.51	7.92*	13.58*	25.14*
DW	1.117	1.429	0.799	0.584	1.300	1.455	0.734
Baltagi Wu	1.116	1.447	0.822	0.602	1.326	1.485	0.757
Levene, W0 Brown, W50 Forysth W10	-	-	-	40.731 20.735 21.367	-	-	-
Pesaran Cd Testi	4.716*	9.149*	9.933*	12.257*	5.266*	8.706*	8.870*
Değiştirilmiş Wald Testi	1504.40*	200.58*	577.49*	-	388.58*	252.52*	292.65*
Breusch ve Pagan LM test	-	-	-	509.56*	-	-	-

* %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, *** %10 seviyesinde anlamlı.

Panel Regresyon Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Tablo-1’de döviz piyasası baskı endeksinin (EMP) bağımlı değişken olduğu toplam yedi model görülmektedir. F testi modelde birim etkinin olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır. Tüm modellerde birim etkinin olduğu tespit edilmiştir. Hausman testi, panel veri analizinde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır. Test sonuçları, 4. model dışındaki tüm modellerde sabit etkiler tahmincisinin etkin ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca modeller otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyona karşı sınanmış, DW ve Baltagi-W₀ LBI değerleri 2’den küçük olduğundan, otokorelasyonun, değişen varyansın ve birimler arası korelasyonun olduğu sonucuna varılmıştır. Sabit etkiler Driscoll-Kraay tahmincisi ile tesadüfi etkiler White Robust ile tahmin edilmiştir.

Model 1’de M₂ değişim oranında (ΔM_2) meydana gelen %1’lik artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.7 puan azaltırken, piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve enflasyon oranında (CPI) meydana gelen 1 puanlık bir artış, döviz piyasası baskı endeksini (EMP) sırasıyla 0.018 puan ve 0.010 puan artırmaktadır. M₂ değişim oranı (ΔM_2), piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve enflasyon oranı (CPI) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %65’ini açıklamaktadır.

Model 2’de M₁ değişim oranında (ΔM_1) meydana gelen 1 puanlık bir artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.4 puan azaltırken, piyasa faiz oranında ($\Delta DMMR$) ve Reel Döviz kurunda (RER) meydana gelen 1puanlık bir artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) sırasıyla 0.028 puan ve 0.010 puan artırmaktadır. M₁ değişim oranı (ΔM_1), piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve Reel Döviz kuru (RER) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %51’ini açıklamaktadır.

Model 3'te M_1 değişim oranında ($\Delta M1$) meydana gelen 1 puanlık artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.3 puan azaltırken, piyasa faiz oranında ($\Delta DMMR$) meydana gelen 1 puanlık bir artış, döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.3 puan artırmaktadır. M_1 değişim oranı ($\Delta M1$), piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve Reel Döviz kuru (RER) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %17'sini açıklamaktadır.

Model 4'te M_2 değişim oranında ($\Delta M2$) meydana gelen 1 puanlık artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.6 puan azaltmaktadır, piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve Reel Döviz kuru (RER) istatistiki olarak anlamlı değildir. M_2 değişim oranı ($\Delta M2$), piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) ve Reel Döviz kuru (RER) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %20'sini açıklamaktadır.

Model 5'te M_2 değişim oranında ($\Delta M2$) meydana gelen %1'lik artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.7 puan azaltmaktadır. Mevduat faiz oranında (DR) meydana gelen 1 puanlık bir artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.004 puan artırmaktadır. M_2 değişim oranı ($\Delta M2$) ve mevduat faiz oranı (DR) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %69'unu açıklamaktadır.

Model 6'da M_1 değişim oranında ($\Delta M1$) meydana gelen %1'lik artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.3 puan azaltmaktadır. Mevduat faiz oranında (DR) meydana gelen 1 puanlık bir artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.005 puan artırmaktadır. M_2 değişim oranı ($\Delta M2$) ve mevduat faiz oranı (DR) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %52'sini açıklamaktadır.

Model 7'de M_1 değişim oranında ($\Delta M1$) meydana gelen 1 puanlık artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.3 puan azaltmaktadır. Piyasa faiz oranında ($\Delta DMMR$) meydana gelen 1 puanlık bir artış döviz piyasası baskı endeksini (EMP) 0.03 puan artırmaktadır. M_2 değişim oranı ($\Delta M2$) ve Piyasa faiz oranında ($\Delta DMMR$) değişkenleri, döviz piyasası baskı endeksinde (EMP) meydana gelen değişkenliğin %14'ünü açıklamaktadır.

Model sonuçları genel olarak değerlendirilecek olursa döviz piyasası baskı indeksinin (EMP) üzerinde, tüm modeller için en fazla M_1 değişim oranı ($\Delta M1$) ve M_2 değişim oranı ($\Delta M2$) değişkenlerinin etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca M_2 değişim oranının ($\Delta M2$), M_1 değişim oranına ($\Delta M1$) göre döviz piyasası baskı endeksi (EMP) üzerinde meydana getirdiği etki daha yüksektir. Bu nedenle açıklayıcı değişken olarak, m_1 değişim oranına ($\Delta M1$) nispeten daha etkin olduğu söylenebilir. Diğer değişkenlerin döviz piyasası baskı endeksi (EMP) üzerindeki etkilerinin oldukça az olduğu görülmektedir.

Tüm modeller için M_1 ve M_2 dışındaki değişkenlere göre döviz piyasası baskı endeksi (EMP) üzerinde en fazla etkinin piyasa faiz oranı ($\Delta DMMR$) değişkeninden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm bu modellerden aldığımız sonuçlar, analize konu olan dönem ve ülkeler için yaşanan parasal krizlerin birinci nesil parasal kriz teorisi ile açıklanabileceğini göstermektedir. Birinci nesil modeller krizlerin önceden tahmin edilebileceğini ve makroekonomik değişkenlerde meydana gelen bozulmalardan meydana geldiğini öne sürmektedir. Panel regresyon analizinde aldığımız değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuş ve parasal krizlerin öngörülmesi ve açıklanmasında literatürde kullanılan döviz piyasası baskı endeksi (EMP) üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

19.yy dan günümüze iktisat tarihindeki hızlı gelişim sürecinin en önemli aktörlerinden biri finansal kurumlardır. Finansal kurumların gelişimi ve iktisadi kalkınma, büyüme gibi makroekonomik hedeflere ulaşmada özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerine sağladığı katkı küreselleşme ile artarak devam etmiştir. Özellikle 1990'dan sonra dünya ekonomisinin küreselleşmesinden en fazla istifade eden sektörler arasındadır. Finans sektörünün küreselleşme ile geçirdiği dönüşüm kısaca, türev ürünlerin çeşitliğinin artarak yaygınlaşması, teknolojik ilerlemeler sayesinde bankacılık işlemlerinin hızlanarak işlem maliyetlerinin düşmesi ve neredeyse dünyanın tüm piyasalarında pek çok farklı finansal ürünün kolaylıkla alınıp satılabilmesi, ekonomik birimlere sağladığı avantajlardan yalnızca bir kaçıdır. Finansal sermayenin mobilitesinin gelişmekte olan ekonomilere sağladığı avantajlar, verimli alanlara kanalize edilemezse ve uzun vadeli, doğru ve istikrarlı para politikaları ile kontrol altına alınamazsa gelecekte derin finansal krizlerin yaşanmasına neden olabilecektir.

Analiz sonuçlarına göre M_1 ve M_2 parasal büyüklüklerindeki değişim oranının döviz kuru baskı endeksinin (EMP) bağımlı değişken olduğu tüm modellerde istatistiki olarak anlamlıdır. Diğer değişkenlere oranla M_1 ve M_2 'nin EMP üzerinde etkisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Reel döviz kuru (RER), mevduat faiz oranı (DR), tüketici fiyat endeksi (CPI) serilerinin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin ise oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Sadece piyasa faiz oranı serisi (DMMR) diğer kontrol değişkenlere nispeten döviz kuru baskı endeksi üzerinde etkilidir. Bu durum iktisadi olarak da anlamlı ve beklenen bir sonuçtur. Çünkü kur ve faiz politikaları genel olarak birlikte hareket eder ve birbirleriyle ilişkili serilerdir.

Analiz sonuçlarında dikkati çeken önemli bir diğer konu, M_2 parasal büyüklüğünün döviz piyasası baskı endeksi (EMP) üzerinde M_1 'e göre daha yüksek açıklama gücüne sahip

olmasıdır. Aslında literatürdeki çalışmalar da bunu desteklemektedir. Literatürde M_2 para arzının değişken olarak modele alındığı çalışmalarda önemli bir açıklayıcı gücünün olduğu görülmektedir. M_2 parasal büyüklüğü M_1 parasal büyüklüğüne vadeli mevduatların eklenmesi ile elde edilmektedir. M_1 'e göre daha geniş bir para tanımıdır. Vadeli mevduatları bankalar krediye dönüştürebilmektedirler. Bu anlamda düşünüldüğünde döviz piyasası baskı endeksinin M_2 nin M_1 'e göre daha fazla etkilemesi iktisadi olarak da anlamlıdır. Nitekim M_1 ve M_2 , EMP üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Bu durum da beklenen bir sonuçtur. Çünkü parasal büyüklüklerin artışı döviz piyasasını negatif yönde etkilerken parasal büyüklüklerde meydana gelen bir azalma döviz piyasasını pozitif yönde etkileyecektir. MB'nin parasal büyüklükleri çok dikkatli izlemelidir. Çünkü parasal büyüklüklerde meydana gelen değişimler krize ya da yanlış bir politikanın uygulandığına işaret ediyor olabilir. Ayrıca piyasa faiz oranları da döviz piyasası baskı endeksi üzerinde etkili olduğundan piyasanın durumuna uygun olarak belirlenmelidir. Kur ve faiz politikalarının MB'ce etkin bir şekilde uygulanması ekonomide ortaya çıkabilecek istikrarsızlıkları önleyebileceği gibi kriz anında da etkin bir politika aracı olarak kullanılabilir. Nitekim dünyada ve ülkemizde yaşanan kriz tecrübeleri bunun ne kadar önemli bir konu olduğunu gözler önüne sermiştir. MB para arzını çok dikkatli bir şekilde kontrol altında tutmalıdır. Para arzında kısa bir süreliğine de olsa meydana gelen bir genişleme ya da daralma, beklentilerin yön değiştirmesine neden olabilecektir.

Kaynakça

- Agenor, R. P., Bahndari J.G. and Flood P. (1991), “Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises”, *NBER, WP*, 3919, p.60
- Avcı A. M. ve Altay O. N. (2013) “Finansal Krizlerin Sinyal Yaklaşımı ile Öngörülmesi: Türkiye, Arjantin, Tayland ve İngiltere için Bir Analiz, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Sayı:14, s.47-58.
- Baltagi, B. H. (2001), *Econometric Analysis of Panel Data*, Jhon Wiley, NewYork, ISBN-13: 978-0470518861, p.1728.
- Bożyk, P. (2006), *Newly Industrialized Countries. Globalization and the Transformation of Foreign Economic Policy*. Ashgate Publishing, Ltd. p. 164. ISBN 0-7546-4638-6.
- Budsayaplakorn, S.,Dibooglu, S. and Mathur, I., (2015), “Can Macroeconomic Indicators Predict a Currency Crisis? Evidence from Selected Southeast Asian Countries”, *Emerging Markets Finance and Trade*, 46 (6), p.5-21.
- Burkart, O. and Courdert V. (2002), “Leading Indicators of Currency Crises for Emerging Countries”, *Emerging Markets Review*, 3, p.107-133.
- Caramazza F., Ricci L. and Salgado R., (2004), “International Financial Contagion in Currency Crises”, *Journal of International Money and Finance*, 23, p.51–70.
- Chui, M., Gai, P. and Haldane, A. (2000), “International Financial Crises and Public Policy: Some Welfare Analysis”, *Bank of England Quarterly Bulletin*, November, s. 368–376.
- Çeviş İ., (2005), *Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım*, SPK Yayınları, Yayın No:187, s.35-45.
- Doğanlar, M., Bal, H. ve Özmen M., (2007), “Döviz Krizi Modelleri”, *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), s.253-276
- Durmuş, S. (2010), “Finansal Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, s:31-46.
- Edison, J., H. (2000), “Do Indicators of Financial Crises Work? An Evaluation of an Early Warning System?”, *Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers* No: 67, p.74.
- Emirmahmutoglu, F. (2011), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Para Krizlerinin Ekonometrik Analizi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Esquivel, G. and Larrain F. (1998), “Explaining Currency Crises”, *John F. Kennedy Faculty Research WP Series R98-07*, p.42.
- Flood, R. and Garber P. (1984), “Collapsing Exchange Rate Regimes: Some Liner Examples”, *Journal of International Economics*, 17, p. 1-13.
- Flood, R., Garber, P. and Kramer, C. (1996), “Collapsing Exchange Rate Regimes: Another Linear Example”, *Journal of International Economics*, 41, p.229-234.
- Gerni C., Emsen S. ve Değer K. M. (2005), “Erken Uyarı Sistemi Yoluyla Türkiye’deki Ekonomik Krizlerin Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, s-40-62.

-
- Granger, C., W.J., Huang, B.N. and Yang, C.W. (2000), “Bivariate Causality Between Stock Prices And Exchange Rates: Evidence From Recent Asian Flu”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 40, 337–354.
- Guillén, M. F. (2003), “*Multinationals, Ideology, and Organized Labor. The Limits of Convergence*”, Princeton University Press. p. 126 (Table 5.1). ISBN 0-691-11633-4.
- Hsiao, C. (2014) *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, Third Edition, ISBN: 978-1-107-03869-1. p.513.
- Jeanne, O. (1997), “Are Currency Crises Self-Fulfilling? A Test”, *Journal of International Economics*, 43, p.263-286.
- Kaminsky G., Lizondo S. ve Reinhart C. (1998), “Leading Indicators Of Currency Crises”, *IMF Staff Papers*, 45 (1), p.48.
- Kaminsky, G.L. and Reinhart, C.M. (1999), “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, *The American Economic Review*, 89 (3), s. 473–500.
- Kaya V. ve Yılmaz Ö. (2007), “Para Krizleri Öngörüsünde Logit Model ve Sinyal Yaklaşımının Değeri: Türkiye Tecrübesi”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metinleri*, No. 2007/1.
- Kenen, B. P. (1996), “Analyzing and Managing Exchange Rate Crises”, *Open Economies Review*, 7 p.469-492.
- Kibritçiöğlü B., Köse, B. ve Uğur G. (1998), “A Leading Indicators Approach to the Predictability of Currency Crises: The Case of Turkey”, *Hazine Dergisi*, 12, 1-27
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=283132
- Knedlik T. and Scheufele R. (2006), “Forecasting Currency Crises Which Methods Signalled the South African Crisis of June 2006?”, *South African Journal of Economics*, Vol. 76:3 September pp.367-383.
- Krugman, P. (1979), “A Model of Balance of Payments Crises”, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 11 (3), 312-324.
- Krugman, P. (1999), “Balance Sheets Effects, the Transfer Problem and Financial Crises”, *International Finance and Financial Crises*, p. 31-55.
- Krugman, P. (2001), “Crises: The Next Generation?, Razin”, *Conference Tel Aviv University*, March 25-6. p.27
- Mankiw, G. N. (2007), *Principles of Economics*, Gengage Learning, New York.
- Obsfeld, M. (1986), “Rational and Self-Fulfilling Balance of Payments Crises”, *The American Economic Review*, 1, (76), s.72-81.
- Obsfeld, M. (1994), “Evaluating risky consumption paths: The role of intertemporal substitutability”, *European Economic Review*, 38 (7), p. 1471-1486.
- Obsfeld, M. (1996), “Models of currency crisis with self-fulfilling features”, *European Economic Review*, 40, Issue. 3-5, p. 1037-1047.
- Peltonen, T. A. (2006), “Are Emerging Market Currency Crises Predictable? A Test”, *European Central Bank Working Paper Series*, No:571/January, p.4-47.
- Ratti, A. R. and Seo, J. (2003), “Multiple equilibria and currency crisis: evidence for Korea”, *Journal of International Money and Finance*, 22, p.681–696.
- Salant, S. W. and Henderson, D. W. (1978), “Market Anticipations of Government Policies and the Price of Gold”, *The Journal of Political Economy*, 627-648.
-

- Sarling, P. and Marghescu, D. (2011), “Visual Predictions of Currency Crises Using Self-Organizing Maps, Intelligent Systems in Accounting”, *Finance and Management*, 18, p. 15–38.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2012), *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayıncılık, ISBN 978-605-377-708-3, İstanbul
- Waugh, D. (2000), “An Integrated Approach”, Waugh, D. (Ed.), *Manufacturing industries*, Nelson Thornes Ltd., s.576–579. ISBN 0-17-444706-X.

Ekler

EK-1. Tüm Değişkenleri İçeren Korelasyon Matrisi

	EMP	ΔM_1	ΔM_2	RER	CPI	DR	DMMR
EMP	1.0000						
ΔM_1	-0.3389 (-13,29)*	1.0000					
ΔM_2	-0.5074 (-22,06)*	0.7629 (44,87)*	1.0000				
RER	0.1250 (4,80)*	0.0877 (3,24)*	0.0629 (2,32)**	1.0000			
CPI	0.5607 (24,92)*	0.1635 (6,28)*	0.1072 (3,97)*	0.3831 (15,31)*	1.0000		
DR	0.6072 (28,11)*	0.0671 (2,48)**	0.0839 (3,10)*	0.2805 (10,78)*	0.8596 (61,14)*	1.0000	
DMMR	0.1532 (5,89)*	-0.0459 (-1,7)***	-0.1091 (4,04)*	-0.0254 (0,94)	0.0012 (0,04)	0.0572 (2,11)***	1.0000

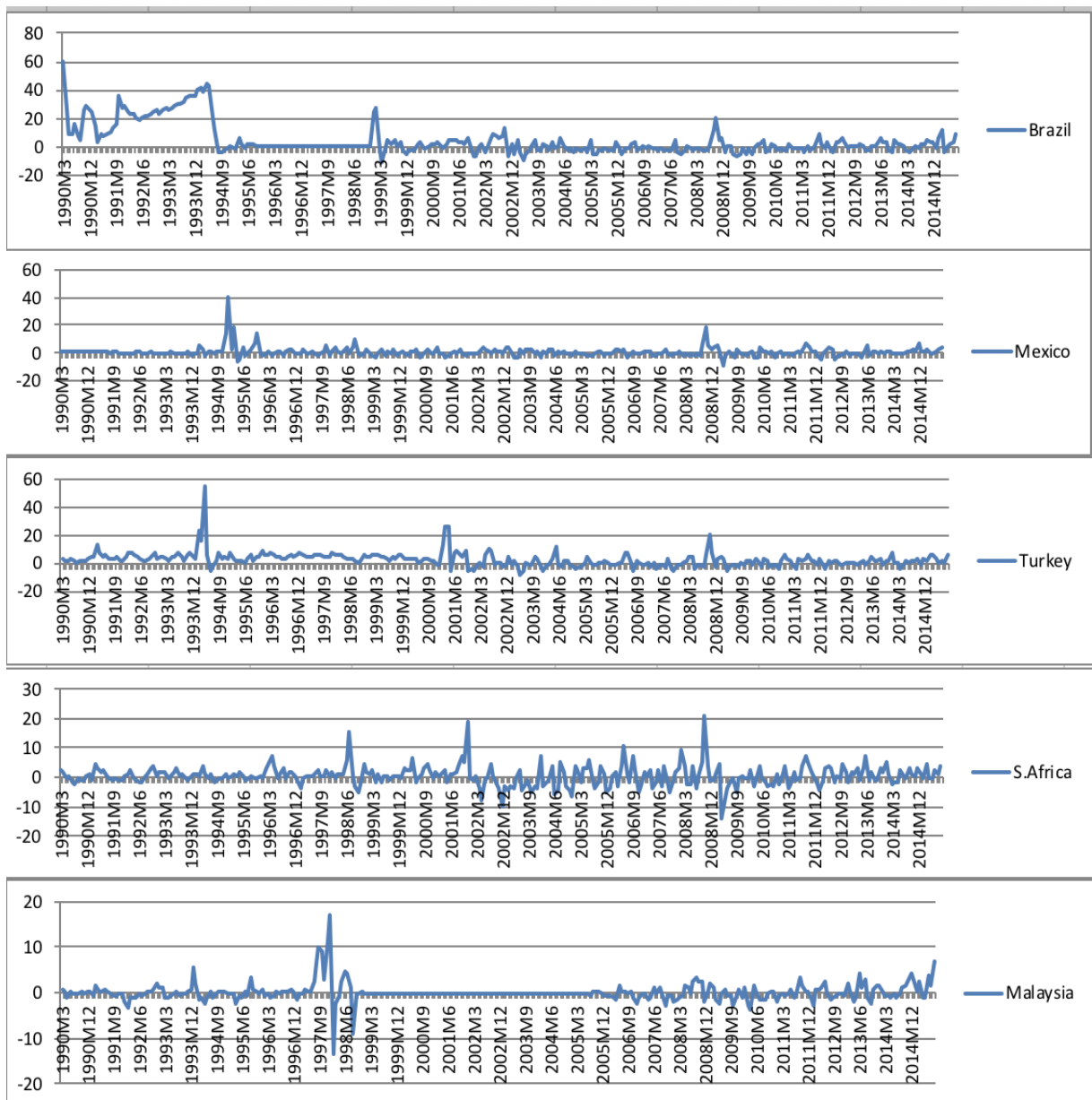
* %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı, *** %10 seviyesinde anlamlı.

EK-2 Panel Veri Setinde Yer Alan Ülkeler İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Ülkeler	Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Max.
Brezilya	EMP	4,755309	10,90805638	-10,6928	59,33763
	ΔM_1	1,280647	10,52407579	-31,844	84,57992
	ΔM_2	0,855862	4,752066147	-25,734	23,14307
	RER	32,88327	185,4067554	-862,936	1648,719
	CPI	385,3493	1060,137405	1,64975	6821,28
	DR	463,953	1570,784858	6,28019	12982,56
	DMMR	-5,6268	269,3261724	-1947,9	3014,878
Meksika	EMP	0,649601	3,540717367	-8,48265	40,26092
	ΔM_1	1,116521	5,790057756	-37,0007	42,96379
	ΔM_2	0,784868	3,23316095	-29,5572	9,586708
	RER	31,73465	224,4919723	-1780,92	2915,123
	CPI	10,781	10,16702489	2,58732	51,9703
	DR	9,5931	10,28017151	0,543248	53,44648
	DMMR	-21,1164	420,3461262	-7334,74	112,1554

Türkiye	EMP	2,46353	5,251501961	-7,89012	54,37292
	ΔM₁	1,210614	8,592741522	-21,6375	69,15398
	ΔM₂	1,167071	6,256180051	-22,7074	63,86555
	RER	5,461183	66,41454138	-737,918	507,5825
	CPI	41,10393	33,98389415	3,98604	125,833
	DR	10,00542	27,57868245	12,34678	126,4635
	DMMR	18,31322	264,5304758	-884,093	4170,755
Güney Afrika	EMP	0,590166	3,455849421	-14,0834	20,9466
	ΔM₁	0,650272	4,415686748	-17,1961	18,42969
	ΔM₂	0,508143	3,653979268	-16,3796	16,40226
	RER	16,92555	221,8362316	-1804,11	2677,032
	CPI	7,358041	3,629625124	0,164474	16,5909
	DR	10,30046	4,042418857	4,998642	21,0771
	DMMR	-7,92233	241,0173467	-4092,78	667,6836
Malezya	EMP	0,155554	2,150976933	-13,2553	17,14398
	ΔM₁	0,823497	3,452968702	-12,1795	13,19561
	ΔM₂	0,876803	2,346159427	-13,866	13,54323
	RER	5,490552	31,65627098	-188,689	466,8243
	CPI	2,794245	1,514564179	-2,44115	8,51466
	DR	4,406049	2,029154637	1,980852	10,03569
	DMMR	-26,3544	561,7164457	-9419,51	2027,196

EK-3 Panel Veri Setinde Yer Alan Ülkelerin EMP Değişkeni Grafikleri

TEORİK OLARAK VERGİ YÜKÜ; 1980-2015 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE TOPLAM VERGİ YÜKÜNE ETKİ EDEN TEMEL EKONOMİK FAKTÖRLER

Hakan ARSLANER¹

orcid.org/0000-0003-2588-5434

ÖZ

Vergi yükü kavramı, belli bir dönemde elde edilen vergi gelirlerinin toplam gelire oranlanması olarak tanımlanmaktadır. Literatürde farklı vergi yükü çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar; toplam vergi yükü, bölgesel vergi yükü, sektörel vergi yükü, kişisel vergi yükü, olarak sıralanabilir. Bu çalışmada toplam vergi yükü ele alınacaktır. Bu bağlamda, çalışmada; Türkiye'de 1980-2015 yılları arasında toplam vergi yükünde görülen büyük artışa sebep olan faktörler Dünya Bankası ve OECD'den elde edilmiş olan veriler kullanılarak, teorik düzeyde analiz edilmiştir. 1980-2015 yılları arasında Türkiye'de toplam vergi yükündeki artışta Kişi Başına Düşen Milli Gelir (KBMG), GSYİH ve dolaylı-dolaysız vergi oranlarının toplam vergiler içindeki payının önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak GSYİH'nin vergi yükünü etkilemesi bakımından KBMG ve dolaylı-dolaysız vergi oranlarının toplam vergiler içindeki payının etkisinden daha az olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yükü, Türkiye'de Vergi Yükü, Vergi Yüküne Etki Eden Faktörler

Jel Kodları: H20, H23, H24

THE TAX BURDEN AS THEORETICALLY; THE BASIC ECONOMIC FACTORS WHICH AFFECT THE TOTAL TAX BURDEN WITHIN TURKEY AMONG THE YEARS OF 1980 – 2015

ABSTRACT

The concept of tax burden is defined as the proportion of tax revenue within total income withing a specific time period. There are many different explanations of tax burden in literature such as (total tax burden, regional tax burden, industry-specific tax burden, individual tax burden). In this study, total tax burden will debated. This study examines that reasons that has arised from economical factors (per capita income, GDP, the ratio of both direct and indirect taxes in total taxes) which could led to rises in the ratio of tax burden in Turkey among the years of 1980-2015 with using data that has been obtained through both WB and OECD. Moreover, this paper shows us that the increases in the ratio of tax burden withing Turkey among 1980-2015 years have been resulted from these predicted factors (per capita income, GDP, the ratio of both direct and indirect taxes in total taxes). Furthermore this study also shows that the GDP has less effective factor than the factors of per capita income and both direct and indirect taxes in total taxes in terms of effecting total tax burden.

Keywords: Tax Burden, Tax Burden in Turkey, The Factors that Affect The Tax Burden

Jel Classification Codes: H20, H23, H24

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk ABD, harslaner@adu.edu.tr

Giriş

Toplumsal gelişme sürecinin en yoğun olarak yaşandığı ve gözlemlenebildiği günümüz dünya ekonomilerinde, kamu kesiminin ekonomi içindeki payı giderek artmaktadır. Kamu kesiminin giderek artan bu payı dolayısıyla, ekonomik ve sosyal çeşitlenmelerle birlikte harcamalar da artmaktadır. Kamu harcamalarının giderek artması, devlet otoritesini iki seçenikle karşı karşıya bırakmaktadır. Bunlardan ilki; kamu harcamalarını azaltarak kamu gelirleri ile denkleştirme yoluna gitmek iken diğeri ise; kamu gelirlerini arttırarak kamu giderleri ile denklığı sağlamaktır. İlk seçenek farklı sebepler dolayısıyla mümkün olmamaktadır. Çünkü iktisadın tanımında da yer aldığı gibi insan ihtiyaçları sınırsızdır. Sınırsız insan ihtiyaçlarının olduğu bir ekonomi de harcamaları daraltmak mümkün olmamaktadır. Böylelikle ikinci seçenek yani kamu gelirlerini arttırma yollarını aramak en ideal politika olarak görülmektedir. Harcamalarda meydana gelen çeşitlenmeler de kamu gelirlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Devletin gelir kaynakları; vergiler, harçlar, parafiskal gelirler ve klasik maliyecilerin uygun görmediği devlet borçlanması ve emisyon gibi gelir kalemleridir. Ancak, günümüzde devletin en önemli gelir kaynağının vergiler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Verginin amacı sadece mali amaçlarla yani gelir elde etmek ile sınırlı değildir. Vergiler gelir elde etme aracı olmanın ötesinde tasarruf ve yatırımlara yönelik politikaların uygulanmasında, gelirin yeniden dağılımının sağlanmasında, ekonomik istikrarın sağlanması ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi amacıyla da kullanılmaktadır (Inaltong, 2012: 16).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 73. Maddesine göre, “herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır” şeklinde bir tanımlama yapılmaktadır. Bu maddede devletin; sahip olduğu egemenlik gücünü kullanarak yapmış olduğu harcamaları finanse etmek amacıyla tüm vatandaşlarından vergi topladığı ve toplamış olduğu bu vergileri adalet ve hakkaniyet prensipleri içinde tahsil ettiğine vurgu yapılmaktadır (Inaltong, 2012: 16). Bu bağlamda çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vergi yükü ile ilgili kavramlar kısa bir şekilde ele alındıktan sonra vergi yükü kavramı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca tanımlamaları sıkça karıştırılan vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları da değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde ise, vergi yükü kavramı ve vergi yükünü etkileyen kavramlar detaylı olarak analiz edilmektedir. Özellikle Türkiye'nin 1980-2015 yılları arasında toplam vergi yüküne etki eden faktörler OECD ve Dünya Bankası'ndan elde edilen sayısal veriler ışığında tablo ve grafik

yardımıyla görsel bir şekilde teorik düzeyde analiz edilerek ifade edilmektedir. Bu faktörler ise; KBMG, GSYİH ve dolaylı-dolaysız vergi oranlarının toplam vergiler içerisindeki payı olarak sıralanmaktadır. Ayrıca Türkiye ile aynı gelişmişlik düzeyine sahip olan Portekiz, Yunanistan, İrlanda ve İsrail’de gerçekleşen toplam vergi yükü oranları da yine 1980-2015 yılları arasında Türkiye ile mukayese edilerek üzerinde durulmuştur.

VERGİ YÜKÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Vergi yükü ile ilgili açıklamalar yapmadan önce vergi kavramına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Akabinde vergi yükü ile ilintili olan ve literatürde sıkça tartışma konusu olan vergi kapasitesi ve vergi gayreti kavramları üzerinde durulacaktır.

Vergi Kavramı ve Temel Özellikleri

Vergi yükünün ölçülebilmesi için gerekli olan şartlardan biri “vergi” kavramının tanımının yapılması hususudur. Vergi, vergi mükellefinin hiçbir karşılık beklemeden devlete tevdi etmek ile yükümlü olduğu zorunlu ödemeyi ifade etmektedir. Genel bir tanımlama yapılır ise, vergiler, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden egemenlik gücüne dayalı olarak, karşılıksız ve gönüllü olarak ödenmediğinde cebren tahsil edilen ekonomik değerlerdir. Bu genel tanımın dışında vergilerin, kanuni olması, ödeme gücüne dayanması, sadece mali amacının değil, günümüzde iktisadi ve sosyal amaçlarının da olduğunu söylemek mümkündür. Devletin egemenlik gücüne dayalı olarak tahsil ettiği kamu gelirleri içerisinde vergilerin yanında harçları da saymak mümkün iken, harcın bir karşılıkla ödenmesinden dolayı vergi yükü hesaplamalarında sadece vergi gelirleri dikkate alınmaktadır (Atrostic ve Runns, 1991: 344).

Vergiler devletin asli görevlerini yerine getirebilmek için yapması gereken harcamaların finanse edilmesinde kullanılan başlıca gelir kalemidir ancak devletin, vergilerden daha başka farklı gelir kaynakları da mevcuttur. Bunlar, *emisyon* ve *borçlanma* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, verginin alternatifi olan bu gelir kaynakları ülkelerin enflasyonist baskılara maruz kalmasına ve borç sarmalına girmelerine sebebiyet vermelerinden dolayı ülkeler bu gelir kalemlerine sıcak bakmamaktadırlar (Işık ve Kılınç, 2009: 148). Bununla birlikte, günümüz iktisadi anlayış içerisinde özellikle faydası yıllara yaygın yatırımlar için hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin özellikle de bu yatırımları borçla finanse ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir bir borçlanma politikasının, devletlerin olağan kamu gelirleri içerisinde yer almasının bir sakıncası olmadığını söyleyebiliriz.

Yukarıda belirtildiği üzere Devletlerin vergi kanunlarında belirlemiş olduğu konular üzerinden vergi tahsil etmesinin birincil amacı kamusal hizmetlerin finansmanıdır. Hatta bu finansman yöntemi klasik iktisatçılar için sadece temel kamusal mal ve hizmetler için kullanılmalıdır. Daha sonra keynezyen iktisadın gelişmesiyle devletin ekonomik olaylarda rol alması gerektiği ağırlık kazanmış ve konjonktürel dönemlerde özellikle vergi politikalarıyla ekonomiye müdahalelerde bulunulmuştur. Bu dönem itibarıyla vergiye iktisadi görev de yüklenmiş bulunmaktadır. Bunun yanında özellikle 1950 yılından sonra hukuk devleti sistemini kabul etmiş ülkelerde sosyal devlet ilkesi benimsenmiş, bir ülkede yaşayan insanların hayat standartlarının birbirlerine yaklaştırılması, gelir dağılımında olabilecek adaletsizliklerin giderilmesi yönünde devletlere önemli görevler yüklenmiştir. Dolayısıyla temel maliye politikası araçlarından birisi olan vergilerle sosyal adaletin sağlanması için devletler sosyal ve ekonomik yaşama müdahalede bulunmuştur. Bu durum, vergiye sosyal bir görev yüklenmesini de beraberinde getirmiştir. Vergi, hangi amaçla toplanırsa toplansın vergileme sürecinin temel bir takım ilkelerle yapılması gerekmektedir.

Ülkelerin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin daha sağlıklı toplanabilmesi ve vergisel işlemlerin mükellef ile sorun yaşamadan işlemesi için vergi sisteminin bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Hemen hemen her vergi sistemi için olması gereken bu özellikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Vergi kanunlarının basit ve anlaşılır olması,
- Kuralların sık sık değişmelere maruz kalmaması ve uygulamada yeknesaklığın sağlanması,
- Yeterli ve kalifiye elemanın olduğu bir vergi altyapısının olması,
- Vergilerin vatandaşlar üzerine adil dağılması,
- Vergi mükellefleri arasında vergi bilincinin yerleşmiş olması olarak sayılabilir.

Vergilerin temel özellikleri olarak sayılan bu maddelerin sağlıksız işlemesi ülkeleri gelir kaybına uğratmaktadır.

Türkiye özelinde bakıldığında ise, sürekli yenilenen, kanun koyucu tarafından çıkarılan ve idare tarafından düzenlenen vergi cezası afları, istisnalar ve muafiyetler, caydırıcı olmayan ağır işleyen vergi sistemi vergi ödemekle mükellef olan vatandaşların güvenini sarsmakta ve vergi ödememelerine sebep olmaktadır.

Verginin sosyolojik ve psikolojik yönleri de bu konuda önemli bir yere sahiptir. Vergilendirme işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesinin belki de en önemli aktörü, yüksek vergi bilincine ve vergi ahlakına sahip olunmasıdır. Vergi bilinci, tamamen vergilerin gerekliliğini kavramakla

ilgili bir kavramdır. Vergi bilinci oluşmuş olan toplumlarda vergi kayıp ve kaçaklarının, vergi bilinci tam olarak oturmamış olan toplumlara göre çok daha düşük seviyelerde kaldığı bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle, vergi bilinci ile vergi gelirleri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Işık ve Kılınç, 2009: 148). Vergi bilincinin yükselmesi vergiye gönüllü uyumu da tetikleyecektir. Vergi kapasitesinin tam kullanılması yani potansiyel vergi gelirlerinin yüksek (tam) düzeyde toplanması, dolayısıyla vergi boşluğunu ortadan kaldırmak ve kamu hizmetlerine ayrılacak payı arttırmak açısından vergiye gönüllü uyumun temin edilmesi önemli olmaktadır (Şentürk, 2014: 133).

Toplumda vergi bilincinin ve vergi ahlakının yerleşmesiyle vergi performansında ciddi artışların olacağını söylemek elbette ki yanlış olmayacaktır. Vergi performansı ile anlaşılması gereken, vergi gelirlerini olabildiğince yükseltmek ve kişilerin gelirlerinin büyük bir kısmına el koymak değil, vergi potansiyelinin tamamını kullanmak ve tahsilatta etkinliği sağlamaktır. Bu nedenle verginin ekonomik, mali, siyasi ve psikolojik sınırlarını göz önünde bulundurarak optimal bir vergi kapasitesi belirlenmelidir. Bu sınırlar dikkate alınarak belirlenen vergi kapasitesine en üst düzeyde ulaşmak ise vergi performansının seviyesini belirleyecektir (Rakıcı ve Aydoğdu, 2017: 223). Ancak bahse konu sınırların da zorlanmaması gerekmektedir. Vergileme sınırlarının aşılması durumunda vergi performansında azalış meydana gelmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Vergi yükümlüleri hükümete, mahkemelere, yasal sisteme, vergi idaresine, memur ve bürokratlara güvendiklerinde vergi ödeme konusunda daha fazla istekli olacaklardır. Vergi bilincinin yerleşmesi, mükellef ile idare arasındaki güvenin tesis edilmesine bağlıdır (Torgler, 2007: 35). Mükellefi sistemin içinde tutmaya çalışan idare “mükellefe rağmen” anlayışından sıyrılıp “mükellef ile birlikte” anlayışı ile hareket etmeli, mükellefi kızdırmamalı küstürmemelidir. Mükellef ise vergilerin siyasi otorite tarafından hangi sektörlerde harcandığını bilerek vergisel kurallara riayet etmelidir.

Görüldüğü üzere vergi yükünde ve bu yükün dağıtımında, mükellefin vergiye bakış açısıyla birlikte vergi idaresinin yapısı ve vergiyi uygulama biçimleri de önemli bir paya sahiptir. Bununla birlikte uygulayıcıların vergi ile ilgili hangi idari işlemlere başvurulması gerektiği, verginin hesaplanma yöntemi, miktarı gibi konularda politik karar vericilerin rolü büyüktür.

Vergi yükü kararlarının analizinde, karar-alıcı politikacıların tamamen etkinlik ve toplumsal refah maksimizasyonu hedefleri doğrultusunda davranacağını düşünmek pek gerçekçi olmayacaktır. İktidar ve iktidarı hedefleyen politikacılar vergi ile ilgili karar alırken iktidar için yeniden seçilme ya da muhalefet için ise seçilme güdüsünden hareketle verginin zamanlaması,

toplumun kimi kesimlerinde ve ekonomik söktörlerdeki vergi yükünün dağılımı gibi konularda siyasi kaygılarla karar alabilmektedirler (Demir ve Berksoy, 2017: 104). Bu durum ise özellikle seçimler yaklaşırken vergi yükünün hafiflemesine, seçim sonrası ise vergi yükünün ağırlaşmasına sebebiyet vermektedir.

Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti

Vergi kapasitesi ya da vergilendirilebilir kapasite, teorik olarak mükelleflerin kendileri ve ailelerinin asgari düzeyde yaşamlarını sürdürebilmeye yetecek finansal gücün üzerindeki kısmı yansıtmaktadır. Diğer bir ifade ile vergi kapasitesi, ülke düzeyindeki tüm mükelleflerin vergi ödeme gücü toplamı şeklinde de ifade edilebilir (Akdoğan, 1993: 157). Bir başka tanımlamaya göre vergi kapasitesi, bir ülkenin spesifik anlamda zamanla değişen makroekonomik, demografik ve anayasal özellikleri de dikkate alınarak ampirik olarak tahmin edilen gayri safi yurt içi hasılanın vergilere oranını işaret etmektedir (Le vd., 2012: 1).

Literatürde vergi kapasitesine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Akdoğan, 1993: 157):

- Pigou ve Dalton, sosyal refahın maksimize edilmesini ön planda tutarak vergi uygulanması sonucu mükellefe yüklenecek marjinal maliyetle gerçekleşecek kamu hizmetlerinin yararını karşılamak yoluna giderek kamu faaliyetlerinin sınırını belirlemeye yönelik olarak çalışmışlardır.

- Higgins ise, demokratik toplumlarda her zaman bir vergilendirme sınırının olduğunu altını çizerek halkın vergi karşılığında yararlandığı mal ve hizmetlere atfetti değer, aynı para ile piyasadan sağlayabileceği söz konusu mal ve hizmetlerin değerine eşit ise, vergi ve devlet harcamalarının artmasının, özendiricileri yok edici bir etki yapmasına neden olmadığını belirtmektedir.

- Colin Clark, piyasadan vergi olarak toplanacak tutarların, milli gelirin belirli bir oranı ile sınırlı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Clark söz konusu vergi sınırını %25 olarak belirlemiştir.

Vergi gayreti ise vergilenebilir kapasitenin gayri safi yurt içi hâsıla içindeki vergi gelirlerine oranının endekslenmesini ifade etmektedir (Le vd., 2012: 1). Bu tanımdan harekete vergi gayreti oranının değeri birden küçük olduğunda vergi kapasitesinin tamamının kullanılmadığı; bire eşit olduğunda vergi kapasitesinin tamamının kullanıldığı; birden büyük olduğunda ise vergi kapasitesinin aşıldığı anlaşılmaktadır (Muter vd., 2012: 184). Yani (Berksoy, 1984: 56);

Vergi Gayreti = $\frac{T/Y}{\Delta T/Y}$, dir.

Burada;

$T/Y = \text{Gerçek veya fiili vergi rasyosu (vergiler/GSMH)}$

$\Delta T/Y = \text{Vergi kapasitesi eşitliğine göre tahmin edilmiş vergi rasyosunu göstermektedir.}$

Ülkelerin vergileme performanslarını ölçebilmenin hem teorik hem de pratik yönden kolay olmadığını söyleyebiliriz. Vergi gayreti ölçümü genel olarak fiili vergi geliri toplamının gayri safi yurt içi hasılaya oranı olarak yorumlanmaktadır ve ülkeler arası vergi karşılaştırmasında temel bir ilke olarak kullanılmaktadır. Vergi gayretinin, aynı gelir seviyesine ve benzer ekonomik yapılara sahip olan ülkeler arasında vergi gelirleri performansının karşılaştırılmasında kullanılması makul bir seçenek olabilmektedir. Ancak, vergilerin gayri safi yurt içi hasılaya oranını ifade eden vergi gayreti kavramı farklı gelir grubundaki ülkeler arasında gelir mobilizasyonu karşılaştırmalarında kullanıldığı zaman ülkelerin farklı ekonomik yapıları, anayasal düzenlemeleri ve demografik eğilimleri sebebiyle “tamamen bozulmuş” ve sağlıklı bir tabloyu gözler önüne sermektedir (Le vd.,2012: 2).

Vergi gayreti ve fiili vergi tahsilatı ölçütlerinin hesaplanması ülkeleri 4 farklı şekilde kategorize etmektedir. Bunlar; (a) düşük vergi tahsilatı, düşük vergi yükü; (b) yüksek vergi tahsilatı, yüksek vergi yükü; (c) düşük vergi tahsilatı, yüksek vergi yükü ve (d) yüksek vergi tahsilatı, düşük vergi yükü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflandırma elde edilen vergi tahsilatı ile vergilenebilir kapasitenin tamamen aynı olduğu zaman gerçekleşen yani vergi gayretinin 1 olduğu duruma karşılık olarak ve vergi tahsilatının küresel ortalamasına dayanarak yapılmaktadır (Le vd.,2012: 4).

Bir ülke ekonomisi içinde ödenen toplam vergi miktarının GSYH'ye oranı olarak ifade edilen toplam vergi yükü kavramı, aynı zamanda ülke ekonomisi içerisinde yer alan iktisadi kaynakların da yatırım harcamalarına tahsis edilen bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında vergi yükü kavramının diğer bir önemi ise, büyüme, gelir dağılımı ve ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi açısından belirlenen makro-ekonomik hedefler için de belirleyici bir role sahip olmasıdır (Arıkan, 2009: 64).

VERGİ YÜKÜ ve TÜRLERİ

Vergi yükü en basit tanımıyla vergi miktarının vergi matrahına oranını ifade eden nispi bir ölçüdür (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198). Diğer bir tanıma göre, vergi yükü, belirli bir dönemde devlete ödenen vergilerin, belirli bir dönemde elde edilen gelirlere oranıdır şeklinde ifade edilmiştir (Muter vd., 2012: 185).

Literatürde farklı vergi yükü çeşitleri bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan vergi yükü ise toplam vergi yükünü ifade etmektedir. Ayrıca vergi yükünün türlerine de yer verilecektir.

Bunlar; toplam vergi yükü, toplumsal vergi yükü, bölgesel vergi yükü, sektörel vergi yükü, kişisel vergi yükü, gerçek vergi yükü şu şekilde sıralanabilir (Muter vd., 2012: 186-188);

- Toplam vergi yükü: Makroekonomik bir kavram olarak vergi yükü, toplanan bütün vergilerin ekonomi üzerindeki yüküdür.

- Bölgesel vergi yükü: Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönlerden homojen olan bölgeler için yapılan yük hesaplamalarıdır. Bu hesaplar devlete, öngörülebilecek mali önlemler ile vergi yükü dengesizliklerini engellemek amacıyla daha rasyonel karar alma ve karşılaştırma yapabilmek için gerekli verileri sağlamaktadır.

- Sektörel vergi yükü: Ekonomide çeşitli sektörlerin ödedikleri vergilerin o sektörlerin alanındaki Gayri Safi Milli Hasıla içindeki paylarına oranı sektörel vergi yüküdür.

- Kişisel vergi yükü: Mükellefin ödemiş olduğu verginin, mükellefin gelirine oranı şeklinde tanımlanabilir.

- Gerçek vergi yükü: Verginin birey veya ekonomi üzerindeki kayıp ve kazançlarının toplu olarak değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan; birey için verginin, kişisel gelir ve refahı üzerindeki etkisi; ekonomi içinse vergi artışının, milli gelir ve toplum refahına getirdiği katkı olarak nitelendirilir.

Yukarıda yer alan vergi yükü türlerinin matematiksel olarak hesaplanması mümkündür. Bu tip vergi yükleri genel olarak “objektif vergi yükü” kavramı ile açıklanmaktadır. Ancak vergi yüklerinin sadece hesaplanabilir olması gerekmez, davranışsal maliyede verginin psikolojik boyutunu açıklamaya çalışan vergi yükü kavramı ise “subjektif vergi yükü”dür. Subjektif vergi yükünün hesaplanabilme olanağı yoktur ve aynı zamanda kişiden kişiye, toplumdan topluma, zamandan zamana farklılık arz edebilir (Şen ve Sağbaş, 2016: 297).

TOPLAM VERGİ YÜKÜ KAVRAMI

Toplam Vergi yükü kavramı genel olarak bir ekonomi içerisinde belirli bir zaman (*genellikle 1 yıl*) periyodunda toplanan vergi gelirlerinin toplam milli gelire oranı olarak ifade edilmektedir. Toplam vergi yükü toplam vergi rasyosu olarak ta bilinmektedir. Ülkeler açısından toplam vergi yükünü etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin bazıları; kişi başına düşen milli gelirin vergi yüküne etkisi, gayri safi yurtiçi hasılanın vergi yüküne etkisi, dolaylı ve dolaysız vergi oranlarının toplam vergiler içerisindeki payı, dış ticaret ve etkin vergi denetimi şeklinde sıralanabilir (Günay, 2007: 3).

Vergi yükünün ölçülmesi ve vergi gelirlerinin adilane artışı iyi bir vergi politikası uygulamasının ve devletin kamu harcamalarını finanse etmesi bakımından işlerlik kazanmasında önemli rol oynamaktadır.

Toplam vergi yükünün ölçülebilmesi için öncelikle gerekli olan şartlardan biri “*ödeme gücü*” kavramının tanımlanmasıdır. Vergilemede ödeme gücü ile kastedilen husus vergilemede adaletin sağlanmasıdır (Atrostic ve Runss,1991: 344). Vergilemede adalet mevzusuna 2 farklı bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Birincisi, farklı ödeme gücüne sahip olan vergi mükellefleri arasında dağıtılan vergileri temel alarak gerçekleşen *dikey eşitlik*; diğeri ise, aynı ödeme gücüne sahip olan vergi mükellefleri arasında dağıtılan vergileri temel alarak gerçekleşen *yatay eşitlik* olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla vergi yükü ölçümleri, refah ve gelirin dağıtımını üzerine vergi politikasının etkinliği hakkında geniş çaplı ekonomik ve sosyal sorulara açıklık getirmektedir (Atrostic ve Runns, 1991: 343).

Toplam vergi yükü ölçümlerinde gelir ve satış vergilerinin esas alınması küçük problemlere sebebiyet vermektedir. Fayda ilkesine göre tahsil edilen emlak vergisi ve diğer vergilerin, özellikle sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası için işverenlerin işçilerinden stopaj yolu ile tahsil ettiği parafiskal gelirler diğer karşılıksız olarak alınan vergilere göre daha az belirgindirler. Buna rağmen, vergi yükü ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda emlak vergileri de toplam vergiler içerisindeki yerini almakta ve ölçüm aracı olarak kullanılmaktadır (Atrostic ve Runns, 1991: 344).

Aslında hangi konu üzerinden alınırsa alınsın her bir verginin toplam vergi yüküne etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, temel olarak gelir üzerinden alınan vergilerin vergi yüküne etkisi tartışılmakta ise de, diğer vergilerin de vergi yüküne olan etkisini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Üretim faktörlerinin üretime katılmaları sonucu elde etmiş oldukları gelirlerinin düşük kalması, vergi mükelleflerinin reel gelirlerinde azalışa neden olmaktadır. Vergi yükü faydada meydana gelecek olan azalışın miktarını tespit etmeye ve reel gelirden meydana gelecek azalışa karşı oluşacak olan ödeme gücü ölçüsündeki düşüşü değerlendirmeye olanak vermektedir. Vergiler, ekonomik sistem içerisinde değişen göreceli fiyatlar ile bozulmalara sebep olduğu takdirde, vergi ödeyenler üzerinde aşırı yükler oluşturabilirler. Ayrıca, vergilemede yönetim ve vergilemeye uyum maliyetleri üzerine de aşırı yük oluşturabilirler (Atrostic ve Runns, 1991: 346).

Aşağıdaki tablo bize bazı ülkelerde ortalama vergi yükü oranlarını vermektedir.

Tablo 1: 1980 – 2015 Yılları Arasında Türkiye ve OECD Ülkeleri Vergi Yükü Oranları

VERGİ YÜKÜ ORANLARI (%)							
Yıllar	1980-1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015
Türkiye	12,68	13,8	16,5	21,6	25	24,72	28,7
İrlanda	32,63	33,88	33,1	31,16	28,42	28,84	27,02
Yunanistan	23,06	24,76	26,52	31,7	31,24	31,12	35,48
Portekiz	23,75	25,58	28,62	30,44	30,86	31,02	33,38
İsrail	-	-	-	34,74	33,76	32	30,76
OECD	31,01	32,4	32,94	33,76	33,32	33,14	33,74

Kaynak: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=REV> (11.04.2016), (Vergi yükü hesaplamalarında bu tabloda ve diğer tablolarda vergi dışı gelirler dahil edilmemiştir.)

Tablo 1’de 1980 – 2015 yılları arasında aralarında Türkiye’nin de yer aldığı OECD ülkelerinin vergi yükü ortalaması ve gelişmişlik düzeyi bakımından Türkiye ile mukayese edilebilecek ülkelerin vergi yükü oranları yer almaktadır. Buna göre;

1980 – 1985 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’de vergi yükü oranının % 12,68 olduğu görülmektedir. Türkiye’ye en yakın vergi yükü oranına sahip ülke ise % 23,06 ile Yunanistan olarak görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 31,01 olarak kayıtlara geçmektedir.

1986 - 1990 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’de vergi yükü oranının % 13,8 olduğu görülmektedir. Türkiye’ye en yakın vergi yükü oranına sahip ülke ise % 24,76 ile Yunanistan olduğu görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 32,4 olarak hesaplanmaktadır.

1991 - 1995 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’nin İrlanda’yı vergi yükü oranlarında geride bıraktığı görülmektedir. Türkiye’de % 16,5 olarak hesaplanan vergi yükü aynı yıllar arasında Portekiz’de % 28,2 ve İrlanda’da %33,1 olarak hesaplandığı görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 32,94 olarak hesaplanmaktadır.

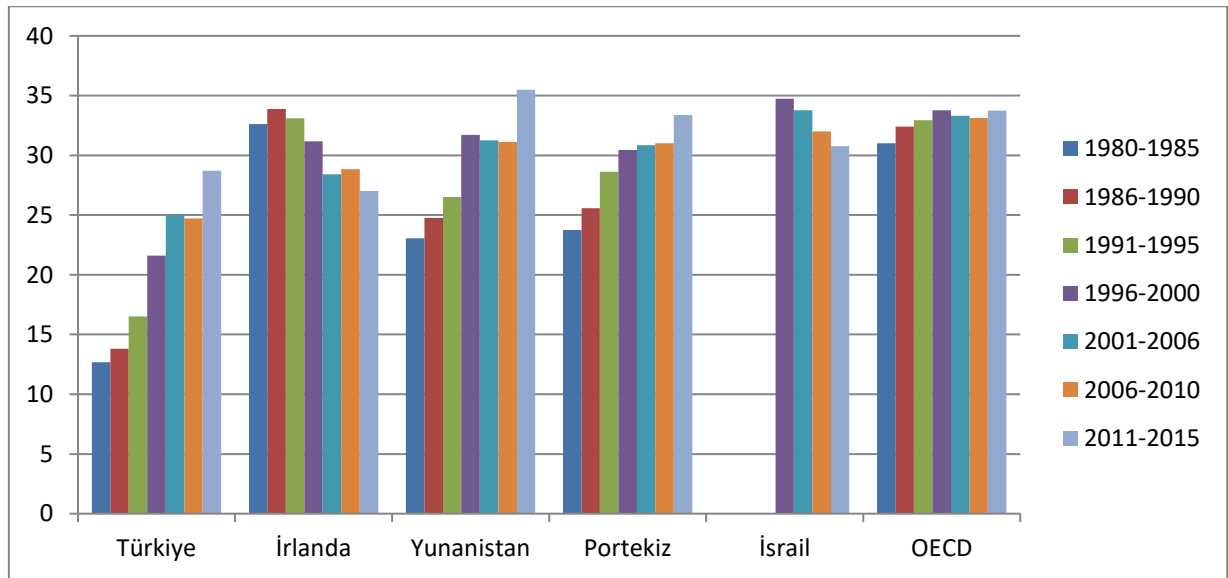
1996 – 2000 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’de % 21,6 olarak hesaplanan vergi yükü aynı yıllar arasında İrlanda’da % 31,16 ve Portekiz’de ise 3,44 olarak hesaplandığı görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 33,76 olarak hesaplanmaktadır.

2001- 2005 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’de % 25 olarak hesaplanan vergi yükü aynı yıllar arasında İrlanda’da % 28,42 olarak hesaplandığı görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 33,32 olarak hesaplanmaktadır.

2006- 2010 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’de % 24,72 olarak hesaplanan vergi yükü aynı yıllar arasında İrlanda’da % 28,84 olarak hesaplandığı görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 33,14 olarak hesaplanmaktadır.

2011- 2015 yılları arasında vergi yükü oranlarına bakılacak olduğunda; Türkiye’nin vergi yükü oranı 28,7 olarak hesaplanan vergi yükü aynı yıllar arasında İrlanda’da % 27,02 olarak hesaplandığı görülmektedir. OECD vergi yükü ortalaması ise % 33,74 olarak hesaplanmaktadır.

Aşağıdaki Grafik 1’de 1980 – 2015 yılları arasında Türkiye ve OECD vergi yükü ortalaması ve gelişmişlik düzeyi açısından Türkiye’ye yakın ülke örneklerinin vergi yükleri grafik yardımıyla gösterilmektedir. Grafik 1’den de açıkça görüleceği üzere 1980 – 1995 yılları arasında Türkiye’deki vergi yükü oranının İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İsrail ve OECD vergi yükü ortalamalarının çok gerisinde kaldığı açıkça görülmektedir.

Grafik 1: 1980 – 2015 Yılları Arasında Türkiye ve OECD Ülkeleri Vergi Yükü Oranı Değişimleri

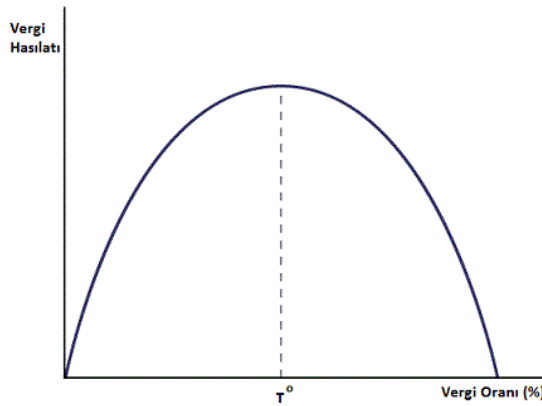
Kaynak: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=REV> (23.04.2016)

Ancak Türkiye’de 1980-1985 yılları arasındaki vergi yükü oranı 2011-2015 yılına gelindiğinde % 100 oranında artış hızı yakalayarak İrlanda’da gerçekleşen vergi yükü oranını geçerek OECD vergi yükü ortalamasına yaklaştığı görülmektedir. Türkiye’nin vergi yükü oranlarında 2006-2010 yıllarındaki oran dışında vergi yükü oranlarının sürekli artan bir şekilde devam ettiği gözlemlenmektedir. Diğer ülkelere ve OECD ortalaması vergi yüküne bakacak olduğumuzda ise İrlanda hariç olmak üzere diğer tüm ülkelerde vergi yükü oranının 1980’li yıllara göre arttığı görülmektedir. Ancak vergi yükündeki artışların çok Türkiye’de gerçekleşmiş olduğu gibi çok yüksek seviyelerde olmadığı bunun aksine düşük oranda artış gösterdiği açıkça görülmektedir.

Vergi yükünü etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar burada sayılanlar ile kısıtlı kalmamak koşuluyla; *kişi başına düşen milli gelirin vergi yüküne etkisi, gayri safi yurtiçi hasılanın vergi yüküne etkisi, dolaylı ve dolaysız vergi oranlarının toplam vergiler içerisindeki payı*, dış ticaret ve etkin vergi denetimi olarak sıralanabilir (Günay, 2007: 3). Bunların yanında bütçe açıklarının, dış ticaretin ve vergi denetimlerinin de vergi yüküne etkisi olmasına rağmen etkilerinin daha az olduğu bilinmektedir.

Vergi Oranının Toplam Vergi Yüküne Etkisi

Vergi gelirleri ile vergi oranları arasında bir ilişkinin olduğunu ileri süren Amerikalı İktisatçı *Arthur Laffer*'e göre, vergi oranları yükseldikçe vergi ödemekle yükümlü olan mükellefler vergiden kaçınmaya çalışacaklardır. Vergi oranlarının yüksek olması hasebiyle mükellefler daha az çalışarak veya gelir ve mal varlıklarını beyan etmeyerek vergiden kaçınma yolunu seçebileceklerdir. Dolayısıyla vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi gösteren Laffer eğrisinde, vergi düzeyindeki artış belli bir noktaya kadar vergi gelirlerini artıracak, vergi gelirlerinin maksimum elde edilebileceği orandan sonra, vergi oranlarının artırılması vergi gelirlerini düşürecektir.

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Kaynak: Kendi çizimimiz.

Yukarıdaki Şekil 1'de görüleceği üzere dikey eksen vergi gelirlerini, yatay eksen ise vergi oranlarını göstermektedir. T^0 ise vergi gelirlerini maksimum yapan vergi oranını simgelemektedir. Laffer eğrisinden de görüleceği üzere vergi gelirlerinin (T^0)'ye kadar artmış olduğu ancak (T^0)'dan daha fazla bir vergileme yapıldığı takdirde vergi gelirlerinin düştüğü ve vergi oranlarının % 100 olduğu bir ekonomide vergi gelirlerinin "0" olacağı gösterilmektedir. Ayrıca, Laffer eğrisinde yer alan ve vergi gelirlerini maksimum yapan vergi oranının (T^0) yatay

eksende tam olarak 0-100 arasında bir noktada olduğu ancak bu vergi oranının % 50 oranını yansıtmadığı bilinmektedir ($T^o \neq \% 50$).

Vergi oranlarının, vergi gelirlerini maksimum yapan oran olarak belirtilen (T^o)'den sonraki her bir vergileme oranı vergi gelirlerini düşüreceğinden dolayı vergi yükü de bundan olumsuz yönde etkilenerek negatif (azalan) bir trend yakalayacaktır.

Dolaylı ve Dolaysız Vergi Oranlarının Toplam Vergi Yüküne Etkisi

Vergiler dolaylı ve dolaysız (doğrudan) olarak ikiye ayrılmaktadır. Gelir ve servet üzerinden alınan vergiler dolaysız vergileri oluşturmakta iken, özel tüketim vergisi (ÖTV) ve katma değer vergisi (KDV) gibi harcamalar üzerinden alınan ise dolaylı vergilere örnek olarak gösterilebilir. Doğrudan vergilerde ise gerçek kişilerin geliri üzerinden alınan gelir vergisinde “*artan oran*” prensibi hâkimdir. Buna göre doğrudan vergilerden biri olan gelir vergisi, vergi ödemekle yükümlü olan mükelleflerin gelirine göre artan oranlarda tahsil edildiği için dolaylı vergilere göre daha adildir. Çünkü en yoksul insan da en zengin insan da temel ihtiyaç maddelerini tüketerek aynı vergiyi ödemektedir. Bu da doğası itibari ile verginin dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla, ülke içinde verginin adil dağılımının yapıлып yapılmadığını gösteren vergi yükü içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin ne ölçüde kullanıldığına dikkat etmek gerekmektedir (Işık ve Kılınç, 2009: 149).

Özellikle sanayileşmelerini tam olarak tamamlayamamış gelişmekte olan toplumların ekonomilerinde ticaret gelişmekte, parasallaşma eğilimi artmakta ve sanayileşmenin payı giderek büyümektedir. Sosyal tabakalar arasındaki gelir adaletsizliğinin yüksek oluşu ve kişi başına düşen milli gelirin düşük seviyelerde kalması tarımın görece olarak payının azalmasına ve dolaysız vergilerin önemini yitirmesine sebep olarak vergi adaletinin sağlanmasına gölge düşürmektedir. Sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş toplumların ekonomilerinde ise tamamen farklı bir kamu geliri yapısı göze çarpmaktadır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları sanayi, hizmet ve tarım sektörüne dayalıdır. Bunun yanında, teknolojik gelişmişlik seviyesinin yüksek olması verimliliği de arttırmaktadır. Ekonomi içinde oluşan parasallaşma eğilimi, ekonomi içindeki tüm sektörlere dağılmıştır ve dolaysız vergiler için gerekli ortam oluşmuştur. Türkiye ise temel özellikler bakımından sanayileşmesini tam olarak sağlayamamış gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Dolayısıyla, vergi oranlarının dağılımı da dolaylı vergiler üzerine yoğunlaşarak tam bir vergi adaletinden bahsetmeyi zorlaştırmaktadır (Pınar, 2002: 289).

Bir ülke içerisinde, vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımında dolaylı ve dolaysız vergilerin dağılımı büyük önem arz etmektedir. Dolaysız vergilerde, artan oranlı vergi tarifelerinin geçerli olmasının yanında indirim ve muafiyetlere yer verilmesinden ötürü dolaysız vergiler vergilemede adaleti dolaylı vergilere oranla daha etkin gerçekleştirmektedir. Dolaylı vergilerde ise, düşük gelirli vatandaşların da tüketmiş olduğu mal ve hizmetlerde yüksek gelirli vatandaşlarla aynı vergiyi ödemiş olmaları, dolaylı vergileri adalet ve etkinlikten uzaklaştırmaktadır (Armağan, 2007: 239).

Tablo 2: 1980, 2010 ve 2015 Yıllarında AB Ülkeleri ve Türkiye’de Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Ülkeler	Yıllar					
	1980		2010		2015	
	Dolaylı V.	Dolaysız V.	Dolaylı V.	Dolaysız V.	Dolaylı V.	Dolaysız V.
Türkiye	37	63	67,6	32,4	69	31
AB – 28	-	-	34,9	65,1	35,1	64,9
AB – 19	-	-	33,2	66,8	33	67

Kaynak: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en (22.01.2018) ve <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV> (22.01.2018) sitelerinden elde edilen verilerle tarafımızdan derlenmiştir. AB ve Euro Bölgesi ülke sayıları 2018 yılı içindir. Tablodaki veriler ise 2010 ve 2015 yılındaki ülke sayıları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

308

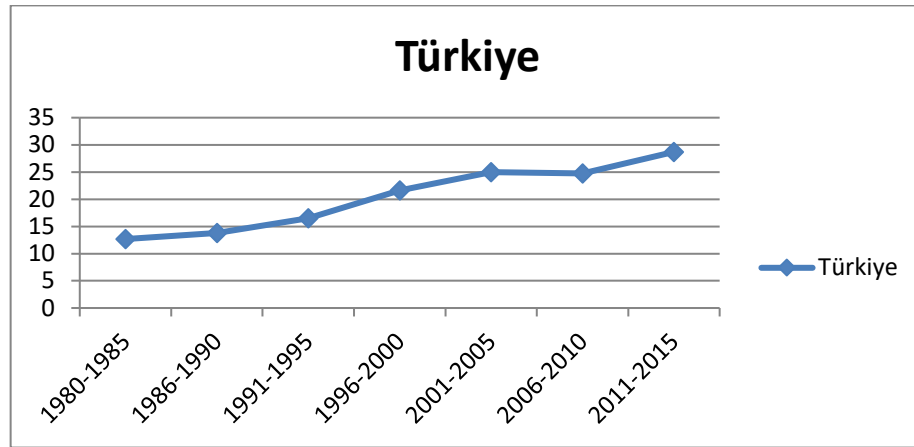
Yukarıdaki Tablo 2’de de görüleceği üzere AB Ülkelerindeki 2010 ve 2015 yıllarındaki dolaylı-dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı; 1980 - 2010 ve 2015 yıllarında ise Türkiye’deki dolaylı-dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı gösterilmektedir. Buna göre,

1980 yılında Türkiye’de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı % 37, iken dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı % 63 olarak görülmektedir.

2010 yılında Türkiye’de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı % 33’e yakın iken, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının % 68 civarına yükseldiği görülmektedir.

2010 yılında AB ülkelerinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı % 35 iken, dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının % 65 olduğu görülmektedir. Tablo 2’den özetle; Türkiye’de 1980 - 2010 yılları arasında toplam vergi gelirleri arasında dolaylı vergi oranlarının ve dolaysız vergi oranlarının tam tersi bir istikamet izleyerek yer değiştirmiş olması Türkiye’de vergilemede büyük değişimlerin olduğunun bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Özellikle, Türkiye’de 1980 - 2010 yılları arasında dolaylı vergi

oranlarının yükselmiş olması, dolaysız vergi oranlarının azalmış olması Türkiye’de vergilemede adaletin tamamen yön değiştirdiğini ve adaletsiz ve çarpık bir vergi düzeninin zemin bulduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. AB Ülkelerinde ise 2010 ve 2015 yıllarında ortalama dolaylı vergi oranlarının % 35, dolaysız vergi oranlarının % 65 olduğu görülmektedir. Bu da AB Ülkelerinde vergilemede adaletin dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi oranları arasındaki dağılımı açısından son derece adaletli ve makul görülmektedir. Hatta Euro Bölgesinde yer alan ülkeler arasında bu durum daha da iyidir.

Grafik 2: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Vergi Yükü Oranları Değişimi

Kaynak: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=REV> (12.04.2016)

Grafik 2’de Türkiye’de 1980 – 2015 yılları arasında vergi yükü oranlarının değişimi gösterilmektedir. 1980 – 2015 yılları arasında Türkiye’de vergi yükü oranlarının sürekli arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle 1980 yılından 2011 yılına kadar yaklaşık % 100 bir artış göstermektedir. 1980 yılında vergi yükü oranlarının % 12 civarında olduğu görülürken 1995 yılında vergi yükü oranının % 16 seviyelerine, 2010 yılında ise % 25 seviyelerine geldiği görülmektedir. OECD’nin yayımlamış olduğu son veri olan 2015 yılında ise Türkiye’de vergi yükü oranının % 30 seviyesine geldiği ve değerlendirilen yıllar içerisindeki en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. Türkiye’de vergi yükü oranlarında bu denli artışın sebeplerinden biri de dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi oranları içerisindeki payı olduğu gerçekliğidir. Tablo 2’de de görüleceği üzere 1980 yılında Türkiye’de dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisindeki payının % 37 olduğu ancak 2010 yılına gelindiğinde ise bu oranın % 70 seviyesine geldiği görülmektedir. Dolaylı vergilerin payının yükselmesi ile tüm vatandaşların vergi mükellefi olması sağlanarak vergi yükü oranları yıllar itibari ile artmıştır. 1980 yılında Türkiye’de dolaysız vergi oranları % 63 olarak hesaplanmaktadır. Vergi mükelleflerinin

dolaysız vergilerden kaçınmalarının mümkün olması, devleti vergi kaybına uğratarak vergi yükünde daha aşağı seviyelerde kalmasına sebep olmaktadır.

Ancak 2010 yılında dolaysız vergi oranlarının % 30'a gerilemesi üzerine devlet, vergi kayıp ve kaçaklarından uğramış olduğu zararları dolaylı vergilere yüklenerek çıkartmaktadır. Bunun sonucunda ise Grafik 2'de görüldüğü üzere vergi yükü oranları 1980 – 2015 yılları arasında giderek artmaktadır.

Kişi Başına Düşen Milli Gelirin Vergi Yüküne Etkisi

Bir ülke ekonomisi içerisinde kişi başına düşen milli gelir (KBMG), fert başına yıllık ortalama kazancı ifade etmektedir. KBMG' in artması vergi gelirlerini de olumlu yönde etkileyecektir. Yüksek KBMG elde eden ve bununla birlikte satın alma gücü de yükselen olan bir ülke vatandaşının vergi ödemekten kaçınmayacağı, vergisini zamanında ödeyeceği ve zamanla toplumda vergi bilinci oluşarak vergi gelirlerinin de erozyona uğramayacağı aşikârdır. Ancak, KBMG düşük olan bir ülke ferdi, kazancı da düşük olacağı için satın alma gücü azdır. Elde ettiği gelirini temel ihtiyaçlarına harcayacağından dolayı tasarruf edecek geliri kalmamaktadır. Dolayısıyla, KBMG düşük olan ülkelerde toplam vergi gelirlerinin düşük seviyede kalacak olması aşikârdır. KBMG sabit iken ödenecek vergi miktarında bir artış olduğunda ya da KBMG artar iken ödenecek vergideki artış KBMG'den oransal olarak daha fazla artar ise, bu durumda vergi yükü de artmış olacaktır.

310

Tablo 3: 1980 – 2015 Yılları Arasında Türkiye ve OECD Ülkeleri KBMG

Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$) (Satın Alma Gücü Paritesine Göre)								
Yıllar	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Türkiye	1,566	1,367	2,790	2,896	4,215	7,117	10,111	9,125
İrlanda	6,378	6,017	14,045	19,177	26,241	50,886	48,561	61,133
Yunanistan	5,893	4,813	9,600	12,959	12,042	22,551	26,919	18,002
Portekiz	3,368	2,705	7,885	11,782	11,502	18,784	22,539	19,222
İsrail	5,643	5,698	11,264	18,028	21,052	20,611	30,661	35,728
OECD	8,861	9,731	17,473	22,674	23,505	30,929	35,657	35,886

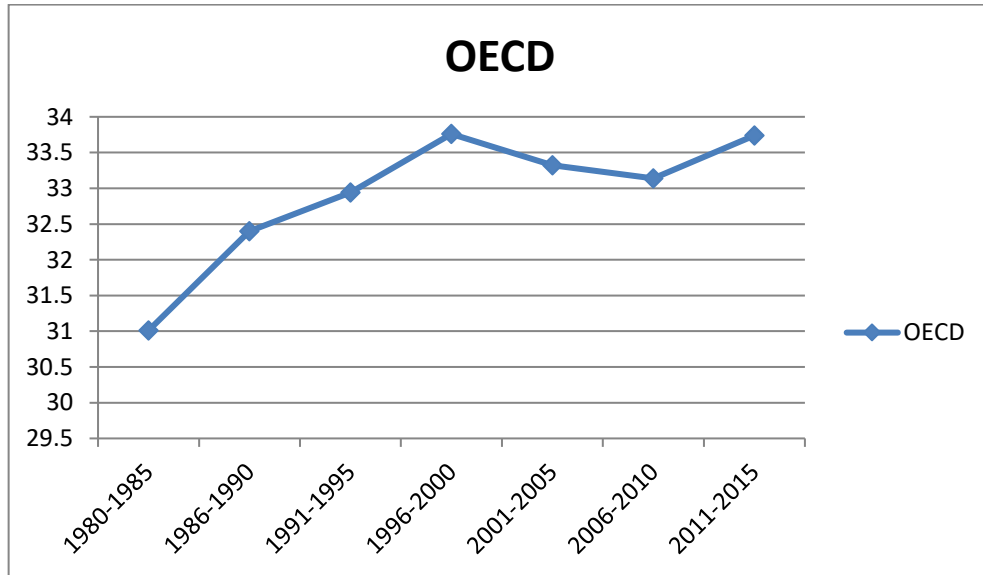
Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (17.05.2016)

Yukarıdaki Tablo 3'de; Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak 1980 - 2015 yılları arasında hesaplanan Türkiye, İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İsrail ve OECD ülkelerinin KBMG düzeyleri gösterilmektedir.

1980 yılında KBMG düzeyi İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İsrail ve OECD ortalamaları sırasıyla 6.378\$, 5.893\$, 3.368\$, 5.643\$ ve 8.861\$ olarak hesaplanmasına karşın 2015 yılına gelindiğinde ise KBMG seviyelerinin reel anlamda 4 ile 8 kat arasında artış gösterdiği görülmektedir. 2015 yılında İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İsrail ve OECD ülkeleri KBMG düzeyleri 61.133\$, 18.002\$, 19.222\$, 35.728\$ ve 35.886\$ olarak hesaplanmaktadır. Özellikle İrlanda'nın KBMG seviyesinin diğer ülkelere oranla çok daha fazla arttığı görülmektedir.

1980 yılında Türkiye'de 1.566 \$ olarak hesaplanan KBMG düzeyinin, 2015 yılında 9.125 \$ olarak hesaplanmaktadır. 1980 yılından 2015 yılına KBMG seviyesinin reel olarak yaklaşık 7 kat arttığı görülmektedir. Ancak bu büyük artışa rağmen Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi bakımından aynı klasmanda yer aldığı ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Türkiye'de 1980 – 2015 yılları arasında KBMG seviyesinde gerçekleşen bu miktarda artış bireylerin satın alma güçlerini ve tasarruf edebilme kabiliyetlerini artırmaktadır. Ayrıca kişilerin gelirlerinin artmış olması vergi ödev ve sorumluluklarını yerine getirme açısından da olumlu bir gelişme olarak ifade edilebilmektedir. Nitekim 1980 - 1985 yıllarında Türkiye'de vergi yükü oranları Tablo 1'den de görüleceği üzere % 12,68 iken 2010 - 2015 yıllarında ise % 28,7 seviyesine çıkmasında KBMG artışının vergi yüküne olumlu etkide bulunduğunu söylemek mümkündür.

Grafik 3: OECD Ülkeleri Vergi Yükü Oranları

Kaynak: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=REV> (04.05.2016)

Yukarıdaki Grafik 3'te 1980 – 2015 yılları arasında OECD vergi yükü ortalaması oranlarının değişimi gösterilmektedir. 1980-2015 yılları arasında OECD vergi yükü oranlarının sürekli arttığı gözlemlenmektedir. Bu artışın sebeplerinden biri de 1980 yılından 1995 yılına kadar reel

anlamda yaklaşık olarak 3 kat artan KBMG düzeyidir. 1996 yılından 2010 yılına kadar yaklaşık olarak aynı doğrultuda seyreden vergi yükü oranı yaklaşık % 1 oranında azalma göstermektedir. 2010-2015 yılları arasında ise OECD vergi yükü % 33,74 olarak hesaplanarak en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın Vergi Yüküne Etkisi

Vergi yükü ile gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH) rakamları arasında da pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisinde GSYH'nin artmış olması o ülke ekonomisinde üretimin de artmış olması anlamına gelmektedir dolayısıyla gelir de aynı düzeyde artmaktadır.

Gelirin artmasıyla bireyler için ağır bir yük anlamına gelen vergilerin de zamanla bu algısının azalacağı ve vergi gelirlerinde de artışların gözleneceği genel geçer doğrular arasında yer almaktadır. Vergi gelirlerinde yaşanan artışlar da otomatik olarak vergi yüküne pozitif etki yaparak vergi yükü oranlarının artış göstermesi ile sonuçlanmaktadır.

Tablo 4: 1980-2015 Yılları İtibari ile Türkiye ve Seçilmiş Ülke Örneklerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Rakamları (Milyar \$)

Yıllar	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Türkiye	68	67	150	169	266	482	731	717
İrlanda	21	21	49	69	99	211	218	283
Portekiz	32	27	78	118	118	197	238	198
Yunanistan	56	47	97	137	130	247	299	194
İsrail	21	24	52	99	132	142	232	299

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=6> (14.11.2016)

Yukarıdaki Tablo 4'te 1980-2015 yılları arasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu seçilmiş ülke örneklerinin (İrlanda, Portekiz, Yunanistan ve İspanya) GSYİH rakamları belirtilmektedir. 1980 yılından 2015 yılına kadar olan dönemler içerisinde Türkiye'nin diğer ülkelerden her dönem zarfında daha yüksek GSYİH' ya sahip olduğu görülmektedir. 1980 yılında Türkiye'de 68 milyar \$ olarak hesaplanan GSYİH, 2015 yılına gelindiğinde 717 milyar \$ olarak hesaplanmaktadır. Aynı yıllar içerisinde Türkiye'ye en yakın olan ve gelişmiş düzeyi açısından Türkiye ile aynı klasmanda yer alan ülke ise 2015 yılı verilerine göre 299 milyar \$ ile İsrail'dir. Türkiye'nin 1980 ve 2015 yılları arasındaki GSYİH rakamları birbiri ile karşılaştırılmayacak derecede uzaktır. Çünkü Türkiye'de 1980 yılında 68 milyar \$ olarak hesaplanan GSYİH, 2015 yılında 717 milyar \$ seviyesine çıkararak, tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye’de vergi yükü artış oranlarında GSYİH’ da gerçekleşen bu denli bir artışın payının olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, GSYİH’ da gerçekleşen bu büyük sıçramayı göz önüne aldığımızda ve diğer ülkelere oranla çok daha yüksek seviyede GSYİH seviyesine ulaşılmasına rağmen Türkiye’nin vergi yükü oranlarında 2010 yılından bu yana İrlanda hariç olmak üzere gerek Yunanistan ve Portekiz gerekse de İsrail ve OECD ülkelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Vergi yüküne etki eden faktörlerin, bir diğer deyişle vergi yükünün belirleyicilerinin ekonomik olduğu kadar aynı zamanda idari-siyasi ve psikolojik yönlerinin olduğunu söylemek de mümkündür. Türkiye’de 1980-1995 yılları arasında ortalama % 14,2 olarak hesaplanan vergi yükünün 2015 yılında % 29,3 oranına kadar çıktığı görülmektedir.

Türkiye’de böylesine bir vergi yükü artışının sebepleri arasında, bu çalışmada, daha çok ekonomik nitelikli olanlara değinmiş bulunuyoruz.

Vergi yükünü etkileyen kavramlardan biri olan dolaylı-dolaysız vergi oranlarının toplam vergi oranları içerisindeki payı Türkiye’de 1980 ve 2010 yılları arasında tam tersi bir görünüm kazanmaktadır. 1980 yılında dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki oranı % 35, dolaysız vergilerin oranı % 65 olarak hesaplanmakta iken 2010 yılında dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki oranı % 70, dolaysız vergilerin oranı ise % 30 yer kaplamaktadır. Yıllar itibari ile dolaylı vergi oranlarının toplam vergi oranları içindeki payının dolaysız vergileri geçmesi ve % 70 seviyelerine ulaşması, öncelikle vergilemede adaleti bozucu bir etki olarak göze çarpmaktadır. Vergi yükü açısından ise, dolaylı vergilerde vergiden kaçınma dolaysız vergilere oranla daha zor olacağından dolayı bu da vergi gelirlerinde artışa sebebiyet vererek vergi yükünü artırmış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Vergi yükünü etkileyen bir diğer kavram olan KBMG’ dir. Türkiye’de 1980 ve 2015 yılları itibari ile KBMG seviyesinin reel anlamda 2 kattan fazla artış göstermiş olması hasebiyle elde edilen vergi gelirleri de artmış, dolayısıyla bu artış vergi yükünü de etkileyerek artmasına sebep olmuştur.

Vergi yükünü etkileyen diğer bir ekonomik değişken GSYİH’ dır. Türkiye’de 1980-2015 yılları arasında GSYİH’ da büyük artışların görülmesi Türkiye ekonomisinin büyüdüğü ve üretiminin arttığı anlamına gelmektedir. Bu büyüme dolayısıyla, üretim sonucu elde edilen gelirler de artarak vergi yüküne pozitif şekilde yansıdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak 1980-2015 yılları arasında GSYİH’ da meydana gelen önemli derecede artışa rağmen Türkiye’ de

---

gerçekleşen toplam vergi yükü Türkiye ile aynı gelişmişlik derecesine sahip ülkeler ile karşılaştırıldığında daha düşük seviyede kalmaktadır. Vergi yükünü etkilemesi bakımından GSYİH' nin KBMG ve vergi oranları kadar etkili olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Görüldüğü üzere vergi yükünü etkileyen ekonomik sebeplerin başında, gayri safi yurt içi hasıla ve dolayısıyla kişi başı milli gelir rakamlarındaki değişim ve toplanan vergilerin dağılımı göze çarpmaktadır. Bir ülke için nasıl gelir dağılımının adil bir yapıya kavuşturulması önemli ise vergi yükünün de o denli adil bir şekilde dağıtılması ödemlidir. Bulunan kişi başı milli gelir rakamları ve vergi yükü oranları acaba gerçekte her bir vatandaş için ne kadar geçerlidir. Zira milli gelirin paylaşımı ne kadar adil olursa elbette ki vergi yükünün dağılımı da o kadar adil olacaktır. Bununla birlikte vergi yükünün az ya da çok olması ile ülkelerin gelişmişlik seviyeleri arasında yakın bir bağın olduğunu söylemek de yanlış olacaktır.

Vergi yüküne etki eden faktörleri tabiki sadece ekonomik nitelikli olarak değerlendirmemek gerekir. Vergi kanunlarının yapısı, anlaşılabilirliği, hukuki ilkelere uygun olarak hazırlanması; bu kanunları uygulayan idarenin eşit bir şekilde mükelleflere yaklaşması, denetim ve ceza mekanizmasının işlerliği, vergi algısının varlığı, bilinçli vergi mükelleflerinin sayısı, toplanan vergilerin harcama kalemlerine dağılımı konusunda vatandaşların oluru, kamu harcamalarının etkin olup olmaması, vergiyi ödeyen vatandaş ile vergiyi harcayan yönetim arasındaki güven seviyesi gibi kriterler de hem vergi yükünün oransal olarak miktarını hem de bu yükün eşit dağılımını etkileyecektir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (1993). *Kamu Maliyesi*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Arıkan, A.N. (2009). OECD Ülkeleri Çerçevesinde Türkiye'deki Vergi Yükünün Analizi (III). *Vergi Dünyası*, 332, 62-74.
- Armağan, R. (2007). "Türkiye'de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri üzerine Etkileri" <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2007-3-14.pdf>, 28.06.2009 (08.10.2016)
- Atrostic, B. ve Nunns, J. (1991). "Measuring Tax Burden: A Historical Perspective", <http://www.nber.org/chapters/c5981.pdf> (02.04.2017)
- Berksoy, T. (1984), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Kapasitesi ve Vergi Gayreti*, Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, No: 362, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Demir İ. ve Berksoy T. (2017). "Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye'de Vergi gelirleri ve Vergi Yükü Üzerine Politik Etkiler", *Journal of Life Economics*, Cilt 4, Sayı 2, Sf. 103-124.
- Günay, K. (2007). "Türkiye'de Vergi Yükü ve Kapasitesi Hesaplaması Üzerine Örnek Bir Çalışma", <https://www.vergiportali.com/doc/Vergikapasitesi.pdf> (08.02.2017)
- Inaltong, C. (2012) "Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması", <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/Ceyhan-%C4%B0naltong-Vergi-Y%C3%BCk%C3%BC-T%C3%BCrkiye-ve-OECD-%C3%9Ckeleri-Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1.pdf> (05.03.2017)
- European Statistics (2018), https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en (19.03.2017)
- Işık, N. ve Kılınç, C. (2009) "OECD Ülkelerinde Vergi Yükü ve Vergi Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz", <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aral%C4%B1k2009/147-173.pdf> (11.04.2017)
- Le, T., Dodson, B. ve Bayraktar, N. (2012) "Tax Capacity and Tax Effort: Extended Cross-Country Analysis from 1994 to 2009", <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-6252> (11.04.2017)
- Muter, B. N., Çelebi, K., ve Sakınç, S. (2012). *Kamu Maliyesi*, Emek Matbaası, Manisa.
- OECD, (2016). "Level of GDP per capita and productivity", http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDB_LV (01.02.2017)
- OECD, (2016). "Revenue Statistics", <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=REV>
- Öztürk, İ. ve Ozansoy, A. (2011) "Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi", http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/161/011.pdf (23.07.2016)
- Pınar, A. (1992) "Türkiye'de Kamu Gelirleri Yapısındaki Değişmeler ve Vergi Yükü", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/47/3/22_abuzer_pinar.pdf (18.05.2016)
- Rakıcı C. ve Aydoğdu, C. (2017), "2000 Sonrası Türkiye'de Vergi Performansının Değerlendirilmesi", *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 33, Sf. 221-239).
- Şen, H., Sağbaş, İ. (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Kalkan Matbaacılık, Ankara.
- Şentürk, S. H. (2014), "Vergiye gönüllü Uyum Sağlanmasında Fayda İlkesinin Rolü", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, Sf. 129-143., Aralık 2014.

-
- Tekbaş, A. ve Dökmen, G. (2007) “Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı”, http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/153/a_tekbas_gdokmen.pdf
- Torgler, B. (2004), “Tax Morale in Asian Countries”, *Journal of Asian Economics*, Vol. 15, Iss. 2, Sf. 237-266
- World Bank, (2016). “GDP current US\$”, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?page=6> (12.04.2016)
- World Bank, (2016). “GDP per capita current US\$”, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (16.06.2016)

İLKOKUL BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ¹

**Adem ARSLAN

orcid.org/0000-0002-7848-7395

***Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

orcid.org/0000-0003-1176-1887

ÖZ

Bu araştırmanın amacı ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerini çeşitli değişkenlere göre incelemektir. Araştırma, ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerini hangi değişkenlerin etkilediğini belirlemek, sosyal beceri yetersizlik nedenlerini tespit etmek ve çözüm yolları bulmak açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın örneklemini Gümüşhane il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 6 ilkokulun 15 şubesindeki 254 ilkokul birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre araştırmaya katılan ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri yüksek bulunmuştur. Çocukların sosyal beceri düzeylerinin anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, aylık gelir durumu, algılanan aile tutumu, okul öncesi eğitim alma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunurken, sınıf mevcudu, annenin ve babanın sağ olma durumu, ebeveyn birliktelik durumları ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal beceri, ilkokul, birinci sınıf, öğrenci

EXAMINATION OF THE SOCIAL SKILLS OF FIRST GRADE PRIMARY SCHOOL STUDENTS ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

It has been aimed to examine social skills of primary school students at first grade in this study. The study is of importance to detect which variables affect social skills and the insufficiency reasons and to find solutions. Sample of the study consists of 254 primary school students in 15 branch offices of 6 primary schools affiliated to the Ministry of National Education in city centre of Gümüşhane. As data collection tool, “Social skill Assessment Scale” and “Individual Information Form” have been used in the study. In interpretation of study findings, 0.05 significance level has been based. Analyses have been made by using SPSS program. According to the study result, social skill level of the students at first grade has been found to be high. While statistically significant difference has been found in social skills of children depending on the mother’s educational status, father’s educational status, economic status, family status seen, and preschool education status, no significant difference has been found depending on class size, mother’s living status, father’s living status, and marital status of the parents.

Keywords: Social skill, primary school, first grade, student

¹ Bu çalışma, Birincinin Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

**Öğretim Görevlisi Adem ARSLAN, Gümüşhane Üniversitesi, ademarslan6005@hotmail.com

***Doç.Dr.Oğuz Serdar KESİCİOĞLU, Giresun Üniversitesi, kesiciogluserda@gmail.com

Giriş

İnsan doğumuyla kendini sosyal bir yaşamın içinde bulmakta ve içinde bulunduğu sosyokültürel ortama uyum sağlamaya çalışmaktadır. Doğumdan itibaren yaşam boyu bu uyum çabası gelişim göstermektedir. Sosyal ve duygusal gelişimin temeli yaşamın ilk yıllarında atılmaktadır. Bu nedenle sosyal uyumun gerçekleşmesinde ve becerilerin kazanılmasında erken çocukluk dönemi en kritik dönemdir (Günindi, 2010: 1). İnsanın sosyal bir varlık olmasında kendisinin diğer insanlara, diğer insanların da kendisine ihtiyaç duyması yatmaktadır. Doğumla birlikte yaşam boyu devam eden bu süreçte kişi, diğer insanları etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir. Bu bağlamda sosyalleşme ister istemez gerçekleşmektedir. Sosyalleşmenin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için sosyal beceriler gereklidir. Bir başka deyişle sosyalleşen bireylerin sosyal becerileri uygun biçimde, düzenli olarak kullanması beklenmektedir (Gülay ve Akman, 2009: 1).

Sosyal becerilerin bireyin yaşamında önemli etkileri bulunmaktadır. Sosyal becerilere sahip olan çocuklar arkadaş bulmakta zorluk yaşamaz, akranları arasında sevilir, popülerdir, insanlarla daha iyi anlaşılır. Girişken oldukları için sosyal etkinliklere ve akran gruplarına kolay katılabilirler ve saldırgan davranışlar göstermezler aynı zamanda işbirlikçilerdir. Kendilerine güvenirlir, iletişim becerilerine sahiptir ve konuşan kişiye müdahale etmeksizin etkin bir biçimde dinleyebilirler. Güçlü insan ilişkileri vardır. Sosyal kararlar vermede başarılıdırlar. Öfkelerini uygun bir şekilde, diğer insanlara zarar vermeksizin gösterirler ve soğukkanlılıkla karşılaşırlar. Empati kurmakta başarılıdırlar, çevrelerine uyum sağlar, çatışmalardan uzak kalmayı başarabilirler, sosyal problemleri etkin bir şekilde çözebilirler. Sosyal beceriler arkadaşlıklarla, samimi ilişkilerle ve mutlulukla ilgilidir (Bierman, 2005; Choi ve Kim, 2003; Johnson ve Johnson, 1990; Herzog, 2007; Akt: Gülay ve Akman, 2009: 47). Yaşamın ilk yıllarında sosyal yönden yetersiz çocuklar sosyal becerilere sahip akranlarına göre yetişkinlik döneminde sosyal duygusal yetersizlik, kaygı, depresyon, şizofreni, suç işleme gibi sorunlar yaşama ihtimali daha yüksek düzeydedir (Ştefan, 2008: 285-286). Bu dönemde sosyal gelişim özelliklerini kazanamamış çocuklar, akranları tarafından kabul görmemekte, antisosyal davranışlar göstermekte ve davranış problemlerine sahip olmaktadır (Miles ve Stipek, 2006: 105).

Okul öncesi dönemde sosyal becerileri kazanamamış olan çocuklar olumsuz davranışları sürdürmekle beraber yaşamın ileriki dönemlerinde suç işleme, okuldan kaçma, madde

bağımlısı olma, diğer bireylere şiddet uygulama ve istismar etme, sosyal ilişkileri sürdürmemeye, (Carpenter vd., 2008: 183-184; Wang vd., 2011: 1487), okul kaygısı ve fobisi geliştirme disiplin problemleri yaşama (Berkowitz ve Bier, 2004: 74) gibi problemler yaşamaktadırlar. İlkokula başlama, çocuk için çevre değiştirme ile başlayan önemli bir dönüm noktasıdır. Eğer çocuk, okul öncesi eğitim kurumlarına gitmemişse ve yeterli sosyal becerileri kazanmamışsa ya da hayatında bunları uygulamamışsa birçok sorun onu bekliyor demektir (Aslan, 2014: 23). İlkokul, aileden ayrılan çocuğun, evden farklı bir yerde yeni arkadaşlarla vaktinin çoğunu geçirdiği farklı bir ortamdır. Çocuk ilk defa belirli bir disiplin planı içinde programlı öğretimin gerektirdiği etkinliklere katılmak durumundadır. Öğretmenin talimatını yapmak, kurallara uymak ve en önemli olan okuma-yazma başta olmak üzere birçok konuyu öğrenmek durumundadır (Oktay ve Unutkan, 2005: 121). Okuldaki sosyalleşme sürecinde yeni arkadaşlıklar kurma, bu arkadaşlıkları sürdürme ve öğretmenleriyle olumlu ilişkiler başlatma en önemli becerilerdendir. Çocukların bu becerileri kazanmaları durumunda, aynı zamanda okula karşı olumlu tutum geliştirebildikleri, okula devam edebildikleri, okulda ve sonraki yaşamlarında daha başarılı olabildikleri görülmektedir (Denham, 2006: 59).

Yaşamın ilk yıllarında kazanılan sosyal beceriler, sosyal uyumu sağlayacak, sosyal ilişkileri oluşturacak, var olan ilişkilerin devamını sağlayacak araçlardır. Bu noktada, yaşamın ilk yıllarında sosyal becerilerin öğrenilmesi önem arz etmektedir (Bacanlı, 2012: 25). Sergin ve Giverts (2003: 136) sosyal becerileri; kişiler arası iletişimde bireyin sosyal destek kaybı yaşamadan olumlu ve olumsuz düşünce ve duygularını uygun bir biçimde ortaya koyabilmesi olarak tanımlamışlardır. Çocuğun sosyal ve psikolojik gelişiminin önemli unsurlarından olan sosyal becerileri gösteremeyen çocuklar ise karşılaştıkları problemleri çözmede zorlanır. Sosyal becerilere sahip çocuklara göre daha az seçenek görebilirler. Dolayısıyla çoğunlukla uygun olmayan davranış biçimlerini kullanırlar (Bacanlı ve Erdoğan, 2003: 354).

Sosyal becerilerin kısa ve uzun süreli sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, çocukların küçük yaştan itibaren bu becerileri öğrenmeye ve uygulamaya olan ihtiyaçları görülmektedir (Lynch ve Simpson, 2010: 3). İlk yıllarda başarılı sosyal ilişkiler geliştiren çocuklar daha sonraki yıllar için de bu ilişkilerini sürdürerek topluma uyum sağlayan, rahatlıkla kendini ifade edebilen, mutlu bireyler olabileceklerdir (Gülay ve Akman, 2009: 55). Bu bilgilerden hareketle yapılan bu çalışmada ilkökul birinci sınıfa giden öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek, sosyal

beceri yetersizlik nedenlerini tespit etmek ve çözüm yolları bulmak amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak şu alt problemlere cevap aranmıştır:

İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyi ile;

- 1.Sınıf mevcudu,
  - 2.Annenin sağ olma durumu,
  - 3.Babanın sağ olma durumu ,
  - 4.Ailenin aylık gelir durumu,
  - 5.Okul öncesi eğitim alıp almama durumu,
  - 6.Annenin eğitim durumu,
  - 7.Babanın eğitim durumu,
  - 8.Öğretmen tarafından algılanan anne baba tutumları,
  - 9.Ebeveyn birliktelik,
- durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada tarama modelinden yararlanılmıştır. Betimsel tarama modelinde, belli bir zaman dilimi içinde çok sayıda denek ve objeden elde edilen verilerin analizi ile araştırma problemine veya problemlerine cevap aranır (Büyüköztürk vd., 2012: 22; Karasar, 2010: 77).

Evren

Araştırma evrenini, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane ili Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bulunan 13 ilkokulun 31 şubesinde eğitim gören 527 ilkokul birinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur.

Örneklem

Araştırmada evrenin tamamına ulaşmak için zaman ve mali problemler yaşanacağından örneklem alınma yoluna gidilmiş ve örneklem seçiminde belli bir değişken dikkate alınarak, bu değişkene ilişkin evrende olan özelliklerin örnekte de aynı şekilde temsil edileceğinden “Tesadüfi örnekleme” yöntemi kullanılmıştır (Altunışık vd., 2004). Bu yöntemde bütün değerlerin örnekleme girme şansları eşit bulunmaktadır. Araştırmacı tarafından evreni belli

örneklem formülü kullanılarak örneklem tespitine gidilmiş olup 122 kız 132 erkek öğrenci olmak üzere 254 öğrenci seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan ve sosyal becerileri değerlendirme ölçeğinin başında bulunan bu formda araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgilerinin belirlenmesine yönelik anne ve babanın sağ olma durumu, ailenin gelir durumu, sınıf mevcudu, anne ve babanın eğitim durumu, anne babanın birliktelik durumu, okul öncesi alma durumu, öğretmen tarafından algılanan anne baba tutumu ve anne babanın birliktelik durumu gibi sorular bulunmaktadır.

Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği

Akçamete ve Avcıoğlu (2005: 73) tarafından güvenilirlik ve geçerlik (0,988) çalışması Türkiye örneğinde yapılmış olan Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (SBDÖ), sosyal becerileri ölçmeyi amaçlayan, beşli dereceleme şeklinde oluşturulmuş likert tipi bir ölçek olup, çocukların öğretmenleri tarafından doldurularak değerlendirmeye alınmıştır. SBDÖ, 7 ile 12 yaşlarındaki çocuklarda olması gereken sosyal becerileri içermektedir. 69 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte beceriler; temel sosyal beceriler, temel konuşma becerileri, ileri konuşma becerileri, ilişkiyi başlatma becerileri, ilişkiyi sürdürme becerileri, grupla iş yapma becerileri, duygusal beceriler, kendini kontrol etme becerileri, saldırgan davranışlarla başa çıkma becerileri, sonuçları kabul etme becerileri, yönerge verme becerileri ve bilişsel beceriler olmak üzere 12 tane olarak kategorize edilmiştir.

Araştırmada veriler okullar belirlendikten sonra Gümüşhane İl Milli Eğitim Müdürlüğü “Araştırma İzin Onayı” ile birlikte okullara gidilerek elden dağıtılmış ve 15 gün sonra araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde sayı, yüzde, ortalama, standart sapma tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi

kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek için post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular % 95 güven aralığındadır ve %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan öğrencilerden toplanan verilerin analizi ile elde edilen bulgular yer almaktadır.

1.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyi ile sınıf mevcudu arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Sosyal beceri düzeylerinin sınıf mevcuduna göre ortalamaları Tablo1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Beceri Düzeylerinin Sınıf Mevcuduna Göre Ortalamaları

	Sınıf Mevcudu	n	Ort	Ss	F	p	Fark
Genel Sosyal Beceriler	10-20	126	3,547	0,775			
	20-30	68	3,793	0,963	2,408	0,092	
	30 ve üzeri	60	3,542	0,615			

Tablo 1’ e bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceriler puanları ortalamalarının sınıf mevcuduna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucuna göre grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

2.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile annenin sağ olma durumu arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 2’ de sosyal beceri düzeylerinin anne sağ olma durumuna göre ortalamaları verilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Beceri Düzeylerinin Anne Sağ Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Anne Sağ Olma	n	Ort	Ss	t	p
Genel Sosyal Beceriler	Sağ	249	3,618	0,800		
	Ölü	5	3,301	0,911	0,874	0,383

Tablo 2 incelendiğinde araştırmada öğrencilerin genel sosyal beceriler puan ortalamalarının anne sağ olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucuna göre grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

3.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile babanın sağ olma durumu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Sosyal beceri düzeylerinin baba sağ olma durumuna göre ortalamaları Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Beceri Düzeylerinin Baba Sağ Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Baba Sağ Olma	n	Ort	Ss	t	p
Genel Sosyal Beceriler	Sağ	250	3,613	0,799	0,144	0,885
	Ölü	4	3,554	1,064		

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceriler puan ortalamalarının baba sağ olma durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$)

4.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile ailenin aylık gelir durumu arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 4' de sosyal beceri düzeylerinin aylık gelir duruma göre ortalamaları verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Beceri Düzeylerinin Aylık Gelir Durumuna Göre Ortalamaları

	EkonomikDurum	n	Ort	Ss	F	P	Fark
Genel Sosyal Beceriler	1000 TL altı	51	3,336	0,810	15,884	0,000	3 > 1 3 > 2
	1000-2000 TL arası	103	3,428	0,763			
	2000 TL ve üzeri	100	3,942	0,725			

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceriler puan ortalamalarının aylık gelir durumu değişkenine göre grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=15,884$; $p=0,000<0.05$). Aylık gelir durumu 2000 TL

ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,942 \pm 0,725$), aylık gelir durumu 1000 TL altı olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,336 \pm 0,810$) yüksek bulunmuştur. Aylık geliri 2000 TL ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,942 \pm 0,725$), aylık geliri 1000-2000 TL arası olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,428 \pm 0,763$) yüksek bulunmuştur.

5.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin okul öncesi eğitim alıp almama durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Sosyal beceri düzeylerinin okul öncesi eğitim alma durumuna göre ortalamaları Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Beceri Düzeylerinin Okul Öncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Ortalamaları

	Okul öncesi Eğitim alma	n	Ort	Ss	t	p
Genel Sosyal Beceriler	Evet	198	3,729	0,778	4,552	0,000
	Hayır	56	3,197	0,751		

Tablo 5'e bakıldığında genel sosyal beceriler puanları ($t=4.552$; $p=0.000 < 0,05$).okul öncesi eğitim alanların genel sosyal beceriler puanları ($x=3,729$), eğitim almayanların genel sosyal beceriler puanlarından ($x=3,197$) yüksek bulunmuştur

6.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile annenin eğitim durumu arasında bir fark var mıdır?

Sosyal beceri düzeylerinin anne eğitim düzeyine göre ortalamaları Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Beceri Düzeylerinin Anne Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları

	Anne Eğitim Düzeyi	n	Ort	Ss	F	p	Fark
Genel Sosyal Beceriler	İlkokul	76	3,247	0,742	18,372	0,000	3 > 1 4 > 1 3 > 2 4 > 2
	Ortaokul	43	3,282	0,733			
	Lise	87	3,841	0,712			
	Lisans ve üzeri	48	4,069	0,739			

Genel sosyal beceriler puanları ortalamalarının anne eğitimine göre grup ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($F=18,372$; $p=0,000<0.05$). Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Anne eğitim düzeyi lise olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,841 \pm 0,712$), anne eğitim düzeyi ilkokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,247 \pm 0,742$) yüksek bulunmuştur. Anne eğitim düzeyi lisans ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($4,069 \pm 0,739$), anne eğitim düzeyi ilkokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,247 \pm 0,742$) yüksek bulunmuştur. Anne eğitim düzeyi lise olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,841 \pm 0,712$), anne eğitim düzeyi ortaokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,282 \pm 0,733$) yüksek bulunmuştur. Anne eğitim düzeyi lisans ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($4,069 \pm 0,739$), anne eğitim düzeyi ortaokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,282 \pm 0,733$) yüksek bulunmuştur.

7.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile babanın eğitim durumu arasında bir fark var mıdır?

Öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin baba eğitim durumuna göre ortalamaları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Beceri Düzeylerinin Baba Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları

	Baba Eğitim Düzeyi	n	Ort	Ss	F	p	Fark
Genel Sosyal Beceriler	İlkokul	24	3,210	0,659	14,179	0,000	3 > 1
	Ortaokul	35	3,130	0,717			4 > 1
	Lise	122	3,590	0,766			4 > 2
	Lisans ve üzeri	73	4,010	0,750			4 > 3

Tablo 7 incelendiğinde genel sosyal beceriler puanları ortalamalarının baba eğitim düzeyine göre grup ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=14,179$; $p=0,000<0.05$). Baba eğitim düzeyi lise olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,590 \pm 0,766$), baba eğitim düzeyi ilkokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,210 \pm 0,659$) yüksek bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi lisans ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($4,010 \pm 0,750$), baba eğitim düzeyi ilkokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,210 \pm 0,659$) yüksek bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi lise olanların genel

sosyal beceriler puanları ($3,590 \pm 0,766$), baba eğitim düzeyi ortaokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,130 \pm 0,717$) yüksek bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi lisans ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($4,010 \pm 0,750$), baba eğitim düzeyi ortaokul olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,130 \pm 0,717$) yüksek bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi lisans ve üzeri olanların genel sosyal beceriler puanları ($4,010 \pm 0,750$), baba eğitim düzeyi lise olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,590 \pm 0,766$) yüksek bulunmuştur.

8.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile algılanan anne baba tutumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin sınıf öğretmeni tarafından veliler için algılanan aile tutumuna göre ortalamaları Tablo 8’ de verilmiştir.

Tablo 8. Sosyal Beceri Düzeylerinin Algılanan Aile Tutumuna Göre Ortalamaları

	Algılanan Aile Tutumu	n	Ort	Ss	F	p	Fark
Genel Sosyal Beceriler	Demokratik Tutum	112	3,966	0,685			
	İlgisiz Tutum	17	3,247	0,737			1 > 2 5 > 2
	Fazla Koruyucu Tutum	65	3,278	0,737			1 > 3
	Tutarsız Tutum	19	3,125	0,956	11,047	0,000	5 > 3
	Aşırı Hoşgörülü Tutum	22	3,719	0,647			1 > 4 5 > 4
	Otoriter Tutum	19	3,352	0,825			1 > 6

Genel sosyal beceriler puanları ortalamalarının aile tutum değişkenine göre grup ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=11,047$; $p=0,000<0,05$). Tutumu demokratik tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,966 \pm 0,685$), ilgisiz tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,247 \pm 0,737$) yüksek bulunmuştur. Tutumu aşırı hoşgörülü tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,719 \pm 0,647$), ilgisiz tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,247 \pm 0,737$) yüksek bulunmuştur. Demokratik tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,966 \pm 0,685$), fazla koruyucu tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,278 \pm 0,737$) yüksek bulunmuştur. Aşırı hoşgörülü tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,719 \pm$

0,647), fazla koruyucu tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,278 \pm 0,737$) yüksek bulunmuştur. Demokratik tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,966 \pm 0,685$), tutarsız tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,125 \pm 0,956$) yüksek bulunmuştur. Tutumu aşırı hoşgörülü tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,719 \pm 0,647$), tutarsız tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,125 \pm 0,956$) yüksek bulunmuştur. Tutumu demokratik tutum olanların genel sosyal beceriler puanları ($3,966 \pm 0,685$), otoriter tutum olanların genel sosyal beceriler puanlarından ($3,352 \pm 0,825$) yüksek bulunmuştur.

9.İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri ile ebeveyn birliktelik durumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin ebeveyn birliktelik durumuna göre ortalamaları Tablo 9' da verilmiştir.

Tablo 9. Sosyal Beceri Düzeylerinin Ebeveyn Birliktelik Durumuna Göre Ortalamaları

	Ebeveyn Birliktelik	n	Ort	Ss	t	p
Genel Sosyal Beceriler	Birlikte	224	3,604	0,802		
	Ayrı	30	3,669	0,808	-0,416	0,678

Tablo 9'a bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceriler puan ortalamalarının ebeveyn birliktelik durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceri puan ortalamalarının aylık gelir durum değişkenine göre farklılığı anlamlı bulunmuştur. Literatür incelendiğinde yapılan araştırmayla paralellik gösteren çalışmaların olduğu görülmektedir. Tanrıoğen (2014: 117), okul öncesi dönem çocuklarının yaşadıkları sosyokültürel ortamların onların sosyal becerileri ile olan ilişkisini değerlendirildiği araştırma sonucunda ailenin ekonomik durumunun çocukların sosyal becerilerini etkilediği saptamıştır. Hansa Bilek (2011: 74), çocuğun sosyal becerilerinde ailenin sosyoekonomik düzeyi açısından farklılığını anlamlı bulmuştur. Ayrıca

Yurdakavuştu (2012: 199) ve Pekdoğan (2011: 64) çalışmalarında ailelerin sosyoekonomik düzeyinin çocukların sosyal beceriler üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceri puan ortalamalarının okul öncesi eğitim alma durumuna göre farklılığı anlamlı bulunmuştur. Okul öncesi eğitim alanların genel sosyal beceri puanları, eğitim almayanların genel sosyal beceri puanlarından yüksek bulunmuştur. Okul öncesi eğitim alanların sosyal becerileri daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde bu bulguları destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde çocukların okul öncesi eğitim alma süresi arttıkça sosyal beceri düzeylerinin de arttığını göstermektedir. (Erbay, 2008: 87; Öztürk, 2008: 99, Pekdoğan, 2011: 59; Polat, 2014: 67; Tanrıoğen, 2014: 127; Tutkun, 2012: 89; Yener Öztürk, 2014: 79).

Araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim düzeyine göre genel sosyal beceri puan ortalamalarının farklılığı anlamlı bulunmuştur. Anne eğitim seviyesi yükseldikçe sosyal becerilerin arttığı görülmüştür. Yapılan birçok araştırma annenin eğitim düzeyinin çocuğun sosyal beceri kazanması üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Tanrıoğen, 2014:122; Tutkun, 2012: 92; Tunçeli, 2012: 115; Dermez, 2008: 59).

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceri puan ortalamalarının baba eğitim düzeyine göre farklılığı anlamlı bulunmuştur. Baba eğitim düzeyi arttıkça sosyal becerileri arttığı görülmüştür. Tanrıoğen (2014: 122), Tunçeli (2012: 115) ve Pekdoğan (2011: 59), baba eğitim durumunun çocukların sosyal becerilerini etkilediği saptamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel sosyal beceri puan ortalamalarının ebeveyn birlikteliği istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Literatür incelendiğinde bazı araştırmalar ile bu çalışma bağdaşmaktadır. Yener Öztürk (2014: 81), anne- baba birliktelik durumu değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği, Hansa Bilek (2011: 62)' de, çocuğun ev ve okul ortamındaki sosyal becerilerinde anne ve babanın birliktelik durumları arasında fark anlamlılık göstermediği sonucunu tespit etmiştir.

Araştırmaya genel olarak baktığımızda sosyal becerilerin sınıf mevcudu, anne sağ olma durumu, baba sağ olma durumu, ebeveyn birlikteliği değişkenlerine göre farklılıkları anlamlı bulunmamıştır. Ailenin gelir durumu, okul öncesi eğitim alma, anne eğitim düzeyi, baba

eğitim düzeyi, anne baba tutumu değişkenlerine göre genel sosyal beceri puan ortalamalarının farklılığı anlamlı bulunmuştur.

Öneriler

- Çocukların ilk eğitim aldıkları yer olan ailede temel sosyal becerileri kazanmaları sağlanmalıdır. Sosyal beceriler konusunda toplumsal bilincin yükseltilmesi, gerekli düzenlemelerin yapılması ve aile eğitim çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.
- Sosyal beceri yetersizliği yaşayan çocuklar taramalarla tespit edilip sosyal beceri eğitim programları uygulanmalı ve hizmet içi eğitim ile öğretmenler sosyal beceri eğitimi konusunda desteklenmelidir.
- Çocukların sosyal becerilerini ölçecek yeni ve kapsamlı ölçekler geliştirilmelidir. Çocukların sosyal becerileri hakkında bilgi toplamak için çoklu kaynaklardan faydalanabilir ve nitel araştırma yöntemleri kullanılabilir.
- Sosyal problem çözme konusunda çalışmalar yetersizdir, bu konuda araştırmacılar çalışılabilir.

Kaynakça

- Akçamete, G. ve Avcıoğlu, H. (2005), “Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin (7-12 Yaş) Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, s.61-77.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004), *Araştırma Yöntemleri*, (3.Baskı), Sakarya Kitapevi, Adapazarı.
- Aslan, M. (2014), *60-72 Aylık Çocukların İlkokula Başlama Durumlarının İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Bacanlı, H. (2012), *Sosyal Beceri Eğitimi* (4. Basım), Pegam Akademi, Ankara.
- Bacanlı, H. ve Erdoğan Filiz, E. (2003), “Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin (MESSY) Türkçe’ye Uyarlanması, Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)”, *Uluslararası ve Hakemli Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), s.351-379.
- Berkowitz, M. W. ve Bier, M. C. (2004), “Research-based character education”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591, s.72-85.
- Bierman, K.L. (2005), *Peer Rejection. Developmental Processes And Intervention Strategies*, The Guilford Press, USA.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, İ. ve Demirel, F. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, PegemA, Ankara.
- Carpenter, E., Shepherd, E. J. and Nangle, D. W. (2008), “Validation Of The SSRS-T, Preschool Level As A Measure Of Positive Social Behavior And Conduct Problems”, *Education and Treatment of Children*, 31(2), s.183-202.
- Choi, D.H. ve Kim, J. (2003), “Practicing Social Skills Training For Young Children With Low Peer Acceptance: A Cognitive-Social Learning Model”, *Early Childhood Education Journal*, 31(1), s.41-46.
- Denham, S. A. (2006), “Social-Emotional Competence As Support For School Readiness: What Is It And How Do We Assess It? Early Education And Development”, *Special Issue Measurement of School Readiness*, 17, s. 57-89.
- Dermez, H.G. (2008), *İlköğretim 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Erbay, E. (2008), *Okul Öncesi Eğitim Alanı Ve Almayan İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilere Sahip Olma Düzeyleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Günindi, Y. (2010), *Anasınıfına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarına Uygulanan Sosyal Uyum Beceri Eğitimi Programının Çocukların Sosyal Beceri Uyum Becerilerinin Gelişimine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Gülay, H. ve Akman, B. (2009), *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler*, 1.basım, Pegam Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Elibol Gültekin, S. (2008), *5 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Hansa Bilek, M. (2011), *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Ev İle Okul Ortamındaki Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

- Herzog, M.J. (2007), *Family And Peer Relationships In Preschool: Children Perceptions Of The Familial And Social Domain*, Arizona State University, USA.
- Johnson, D. W. ve Johnson. R.T. (1990), “Social Skills For Successful Group Work, *Educational Leadership*”, 47, s.29-33.
- Karasar, N. (2010), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Lynch, S. A. ve Simpson, C. G. (2010), “Social Skills: Laying The Foundation For Success”, *Dimensions of Early Childhood*, 38, s. 3-12.
- Miles, S. ve Stipek, D. (2006), “Contempotaneous And Longitudinal Associations Between Social Behavior And Literacy Achievement İn A Sample Of Low Income Elementary School Children”, *Child Development*, 77(1), s. 103-107.
- Oktaç, A. ve Unutkan, Ö. (2005), *Okul Öncesi Eğitimde Güncel Konular*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, A. (2008), *Okul Öncesi Eğitimin İlköğretim 1. Ve 3. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Pekdoğan, S. (2011), *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Beş Altı Yaş Çocuklardaki Soysal Becerilerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi :Elazığ İli Örneği*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Polat, P. (2014), *Yaz Anaokulunda Eğitim Alan Ve Almayan İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin İncelenmesi:Mardin İli Örneği*, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Ştefan, C.A. (2008), “Short –Term Efficacy Of A Prevention Program Fort He Development Of Social Emotional Competencies İn Presschool Children”, *Cognition, Brain, Behavior*, 12 (3), s.285-307.
- Tanrıöğen, Y. (2014), *Okul Öncesi Dönemi Çocukların Yaşadıkları Sosyo Kültürel Ortamların Sosyal Beceri İle Olan İlişkinin Değerlendirilmesi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Tunçeli, H. İ. (2012), *Anaokullarına Devam Eden 6 Yaş Çocuklarının Sosyal Becerilerinin Okul Olgunluklarına Etkilerinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tutkun, C. (2012), *60-72 Aylık Çocukların Sosyal Becerilerinin Anne Ve Öğretmen Değerlendirmelerine Göre İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Wang, H. T., Sandall, S. R., Davis, C. A. ve Thomas, C. J. (2011), “Social Skills Assessment İn Young Children With Autism: A Comparison Evaluation Of The SSRS And PKBS”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41, s.1487-1495.
- Yener Öztürk, P. (2014), *Okul Öncesi Eğitim Alan 60 Ay Ve Üzeri Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri İle Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yurdakavuştu, Y. (2012), *İlköğretim Öğrencilerinde Duygusal Zeka Ve Sosyal Beceri Düzeyleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ENERJİ TÜKETİMİ VE KARBON EMİSYONU İLE İKTİSADİ BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TESPİT EDİLMESİ

Selim BAŞAR¹

orcid.org/0000-0003-0926-2843

Hikmet AKYOL²

orcid.org/0000-0001-9119-7416

ÖZ

Günümüzde birçok ülkede sanayide birincil enerji kaynağı olarak tanımlanan petrol, kömür ve doğal gaz gibi kaynaklar yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu kaynakların kullanılması ise çevre üzerinde son derece olumsuz etkileri olan karbon emisyon miktarını artırmaktadır. Bu bağlamda enerji tüketimi ve karbon emisyonlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ne olduğu önemli bir sorunsaldır. Bu araştırmada gelişmiş ve gelişmekte olan 81 ülkenin enerji tüketimleri ve karbon emisyonları ile iktisadi büyümeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada seçili ülkelerde elektrik enerjisinde kullanılan kaynakların tüketim miktarının ve enerji tüketimleri çevreye salınan karbon emisyonlarının bu ülkelerdeki iktisadi büyümeyi hangi doğrultuda ve boyutta etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında 81 ülkenin 1992-2013 dönemi panel veri analizleri ile incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre araştırma ülkelerinde enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi söz konusudur. Buna göre enerji tüketiminin artması tüketim maliyetlerini azaltarak iktisadi büyümeyi olumlu etkilemiştir. Karbon emisyonlarının ise iktisadi büyüme üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönlüdür. Buna göre araştırma araştırma ülkelerinde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak sanayide birincil enerji kaynaklarının kullanımının artması karbon emisyonlarını ve dolayısıyla da iktisadi büyümeyi arttırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, İktisadi büyüme, Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler, Panel Veri Analizi.

Jel Kodu: Q30, Q32, Q38.

DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY CONSUMPTION AND CARBON EMISSION WITH ECONOMIC GROWTH

ABSTRACT

Today, in many countries resources such as petroleum, coal and natural gas, which are defined as primary energy sources in the industry, are being used extensively. The use of these resources increases the amount of carbon emissions, which are extremely negative environmental impacts. In this context, what is the effect of energy consumption and carbon emissions on economic growth is a major problem. In this study, the relationship between energy consumption and carbon emissions with economic growth of developed and developing 81 countries is examined. That is to say, in the survey, it has been tried to determine in what direction and size the consumption amount of sources used in the electricity energy and carbon emissions emitted to the environment by energy consumption in selected countries. In the scope of the study, 81 countries were analyzed with panel data analysis period of 1995-2013. According to the results of the research, energy consumption in research countries has a negative and significant effect on economic growth. Accordingly, the increase in energy consumption has had a positive impact on economic growth by reducing consumption costs. The effect of carbon emissions on economic growth is significant and positive. According to the research, the increase in the use of primary energy resources in the industry due to the economic development in the research countries has increased the carbon emissions and hence the economic growth.

Key Words: Energy Consumption, Economic Growth, Developed Countries, Developing Countries, Panel Data Analysis.

Jel Code: Q30, Q32, Q38.

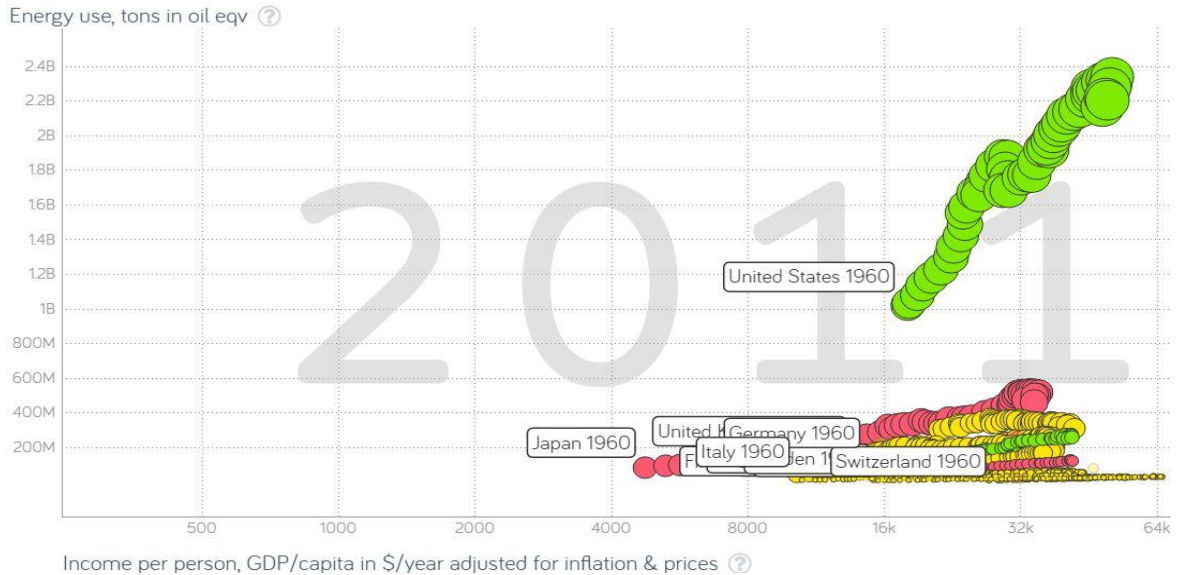
¹ Atatürk Üniversitesi İktisat Bölümü, İktisat Politikası ABD Öğretim Üyesi, selimbasar@atauni.edu.tr.

² Atatürk Üniversitesi İktisat Politikası ABD, Doktora Öğrencisi, hikmetakyol76@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9119-7416

Giriş

İktisadi büyüme kavramı klasiklerden günümüze kadar birçok iktisatçı tarafından yoğun bir şekilde incelenmiş önemli bir makroekonomik konudur. Zira bu değişken ülkelerin ekonomik performansını yansıtan en saygın göstergelerinden birisi olarak kabul görmektedir. Ancak iktisadi büyümeye ilişkin sağlıklı verilerin toplanarak, analizlerin yapılması 1900'ü yılların ilk on yıllarından itibaren başlamıştır. Günümüzde büyüme ile ilişkili olduğu düşünülen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu konusu önemli bir problem olmayı sürdürmektedir. Özellikle yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerinde ne ölçüde bir etkiye sahip olduğu ciddi bir merak konusu olduğu gözlenmektedir. Bugün çoğu ülkede kaydedilen ekonomik gelişme düzeyi yoğun küresel üretim süreçlerini tetiklemektedir. Bu durum gerek birincil enerji kaynaklarına (kömür, petrol ve doğal gaz vb.) gerekse de yenilenebilir enerji kaynaklarına (Rüzgar, Biyo yakıt, Su vb.) olan talebi arttırmaktadır.

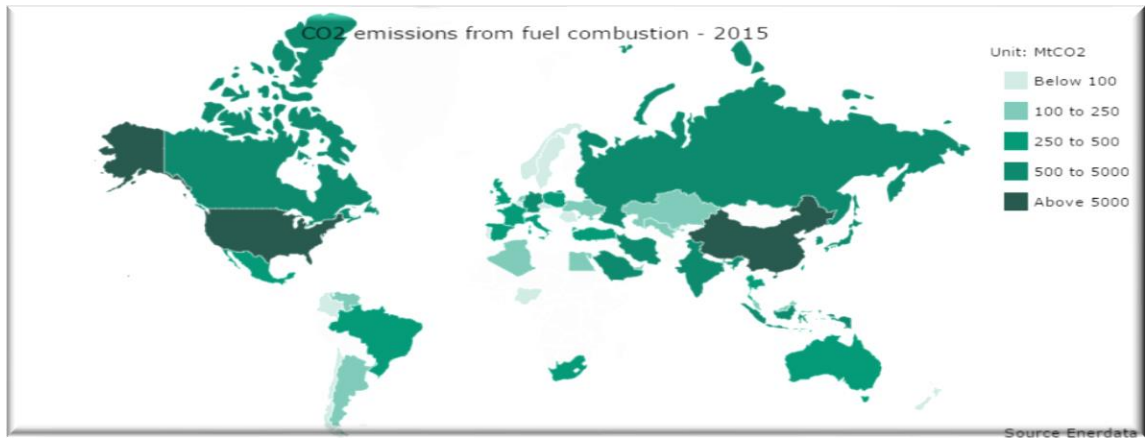
Bu araştırmada ilk olarak söz konusu sorunsal üzerine yoğunlaşılmaya çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmada seçili ülkelerin enerji tüketimlerinin, onların iktisadi büyümeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Şekil-1. Gelişmiş Ülkelerde enerji tüketimi (1960-2011)

Şekil 1'de gelişmiş ülkelerde 1960 ile 2011 yılları arasındaki kişisel gelir düzeyine bağlı olarak enerji kullanımları verilmektedir. Şekile dikkat edilirse ABD hariç diğer seçilmiş gelişmiş ülkelerdeki enerji tüketimi söz konusu yıllarda birbirine yakın seyretmektedir. ABD'de ise emsal ülkelere kıyasla çok büyük ölçülerde enerji tüketimi söz konusudur.

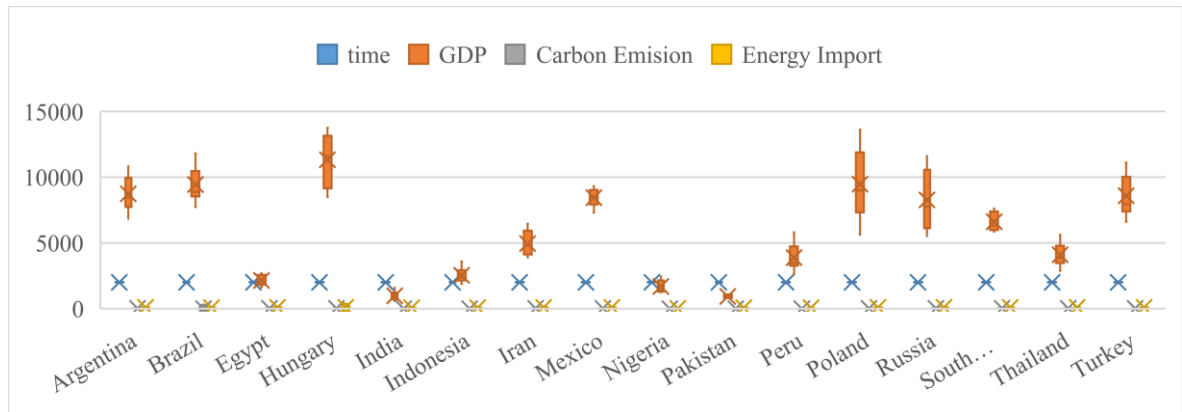
Enerji tüketimi sonucunda dışarıya salınan karbon emisyonlarının çevre ve insan sağlığı üzerinde birçok olumsuz etkisi vardır. Söz konusu olumsuz etkilerin başında ise küresel ısınma gelmektedir. Birincil enerji tüketimi sonucunda çevreye salınımı gerçekleşen karbon emisyonlarının toplam sera gazı içerisinde payı çok büyüktür. Dolayısıyla son yıllarda dünya ülkeleri sera gazı salınımını azaltmak amacıyla çeşitli iklim sözleşmelerinin altına imza atmışlardır. Bu bağlamda karbon emisyonlarının iktisadi büyüme üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olup olmadığı ciddi merak konusudur. Bu araştırmanın ikinci başat amacı karbon emisyonlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin ne olduğunun görülmek istenmesidir.

Kaynak: Enerdata

Şekil-2. Dünya’da Karbon Emisyonun Salınımı (2000-2015)

Şekil 2 incelendiğinde enerji tüketiminde önde olan ABD ve Çin’in karbon emisyonu konusunda da ilk iki sırayı aldıkları görülebilmektedir. Aşağıda şekil 3’te ise gelişmekte olan ülkelerin enerji tüketimi, karbon emisyonu ve iktisadi büyüme ilişkilerinin 1992 ile 2013 yılları arasındaki değişimi verilmiştir.

Kaynak: Dünya Bankası’ndan alınan veriler araştırmacılar tarafından grafik haline getirilmiştir.

Şekil-3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Tüketimi, Karbon Emisyonu ve Büyüme (1992-2013)

Araştırma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda araştırmanın teorik yapısı ve bu konuda literatürde yapılmış çalışmalar verilmiştir. Bu kapsamda Academic Search Complete, Francis & Taylor, JStor, SpringerLink ve Web Of Science ile Sciendirect veri tabanları incelenmiştir. İkinci kısımda ise araştırmanın modelini ve kapsamını içeren metodoloji ve veri kısmı verilmiştir. Son kısımda ise araştırmada kullanılan modeller analiz edilerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Literatür Taraması

İktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasındaki ilişki son 40 yıldır yoğun bir şekilde incelenmiştir. Söz konusu zaman içerisinde yapılan araştırmaların incelenen ülke grupları, dönem uzunluğu ve metodolojik yöntem bakımından farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Genel bağlamda ise enerji tüketimi (elektrik tüketimi) ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki nedensellik ve enerji politikalarının uygulanabilirliği açısından incelenirse dört temel kategori üzerine inşa edildiği görülmektedir; enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki herhangi bir ilişki bulunmadığını ileri süren “*yansızlık hipotezi*”, iktisadi büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ileri süren “*saklama hipotezi*”, enerji tüketiminden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ileri süren “*büyüme hipotezi*” ve değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ileri süren “*geri besleme hipotezi*” sıralanabilir (Öztürk, 2010:340-341).

Enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik ilk araştırmalar 1970’li yıllarda yapılmıştır. Bu konuda Kraft ve Kraft (1978)’in iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığını inceleyen araştırmaları alanında öncü sayılmaktadır. Söz konusu dönemden günümüze kadar bu konuda birçok önemli ve uygulamalı araştırma yapılmıştır. Ancak bu araştırmada geçmiş yıllardan ziyade son yıllarda yapılmış araştırmalara değinilmiştir.

Karagöl vd. (2007), 1974-2004 dönemini ve Türkiye’yi kapsayan araştırmalarında değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiş olup, kısa dönemde değişkenler arasında pozitif, uzun dönemde ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir araştırmada Kar ve Kınık (2008), 1975-2005 dönemini ve Türkiye’yi kapsayan araştırmalarında elektrik tüketiminden iktisadi büyümeye (GSYH) doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Bunun yanı sıra araştırmacılar mesken elektrik tüketimi ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Mallick (2009), 1970-71 ile 2004-5 dönemini ve Hindistan’ı kapsayan araştırmasında ekonomide daha yüksek oranlı büyümenin yakalanması hususunda enerji tüketiminin (ham petrol, doğal gaz) azalmasının doğrudan bir etkisi olmadığı bulgusuna

ulaşmıştır. Hannesson (2009), 1950-2004 dönemini ve 171 ülkeyi kapsayan araştırmasında iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Korkmaz ve Develi (2012), 1960-2009 dönemini ve Türkiye'yi kapsayan araştırmalarında iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında uzun dönemde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada söz konusu değişkenler arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur. Shahateet (2012), 1980-2011 dönemini ve 17 arap ülkesini kapsayan araştırmasında iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşamamıştır. Ahmed vd. (2013), 1975-2009 dönemini ve Pakistan'ı kapsayan araştırmalarında kişi başına ve reel kişi başına reel gelir ile elektrik tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır. Raheem ve Yusuf (2015), 1980-2010 dönemini ve 15 Afrika ülkesini kapsayan araştırmalarında Sudan ve Güney Afrika'da düşük enerji tüketiminin iktisadi büyümenin hızını frenlediğini, Cezayir ve Fas'ta ise hızlandırdığını tespit etmişlerdir. Vidyarthi (2015), 1971-2010 dönemini ve 5 Güney Doğu Asya ülkesini kapsayan araştırmasında kişi başına büyüme, kişi başına enerji tüketimi ve kişi başına reel brüt sabit sermaye oluşumu arasında uzun dönem ilişkisi bulmuştur. Arora ve Shi (2016), 1973-2014 dönemini ve ABD'yi kapsayan araştırmalarında 1990'lar toplam enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, 2000'lerde reel iktisadi büyümeden reel iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur. Savaş ve Durğun (2016), 1980-2010 dönemini ve Türkiye'yi kapsayan araştırmalarında iktisadi büyüme ile elektrik tüketimi arasında uzun dönem ilişkisi olduğu bulunmuştur. Söz konusu araştırmada büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Özşahin vd. (2016), 2000-2013 dönemini ve BRIC+Türkiye'yi kapsayan araştırmalarında enerji tüketimi ile ekonomik gelişmişlik arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Carmona vd. (2017), 1973:1-2015:2 dönemini ve ABD'yi kapsayan araştırmalarında iktisadi büyümenin enerji tüketiminin nedeni olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra söz konusu araştırmada her iki değişkeninde birlikte hareket ettiği, yani doğal ve döngüsel bileşenlerinin bağımsız bir şekilde gelişmediği tespit edilmiştir.

Son yıllarda iktisadi büyüme ve enerji tüketimi ilişkisine çevresel yönden bakan araştırmaların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Özellikle modern dünyada toplumsal bilinç düzeyinin artması, dışsal maliyetlerin ölçülmesinde etkin araçların kullanılması ve küresel ısınma tehdidinin daha fazla hissedilmesi söz araştırmaların artmasında tetikleyici rol oynadığı ileri sürülebilir.

Farhani ve Ben Rejeb (2012), 1973-2008 dönemini ve 15 MENA ülkesini kapsayan araştırmalarında karbon emisyonları ile enerji tüketimi arasında kısa dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşırlarken, iktisadi büyüme ile enerji tüketimi arasında hiçbir ilişkiye rastlamamışlardır. Hussein vd. (2012), 1971-2006 dönemini ve Pakistan'ı kapsayan araştırmalarında kişi başına karbon emisyonu ve ve kişi başı enerji tüketimi arasında uzun dönemde çift yönlü ilişki olduğunu bulmuşlardır. Bunun yanı sıra araştırmacılar karbon emisyonları ile iktisadi büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Dritsaki ve Dritsaki (2014), 1960-2009 dönemini ve Yunanistan, İspanya ile Portekiz'i kapsayan araştırmalarında, kısa dönemde incelenen değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Uzun dönemde ise iktisadi büyüme, enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar incelendiğinde birbirinden farklı bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında daha öncede ifade edildiği üzere kullanılan veri seti, model ve araştırma gruplarının farklılaşması gösterilebilir. Yine söz konusu araştırmalar incelendiğinde salt enerji tüketimi ile iktisadi büyüme değişkenlerini içeren basit modellerin yanı sıra işgücü, sermaye ve ihracat gibi büyüme üzerinde etkili olan kontrol değişkenlerindeki yer aldığı daha karmaşık modellerinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu araştırma, gelişmiş ve gelişmekte olan 81 ülkenin yirmi yıllık süreçte, yani söz konusu ülkelerin iktisadi kalkınmalarının en yoğun olduğu dönemdeki, enerji tüketimleri ve bunun sonucunda çevreye salınımı gerçekleştiren karbon emisyonlarının, onların iktisadi büyüme performanslarını hangi ölçüde ve doğrultuda etkilediğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle bu amaç doğrultusunda sabit etkili panel veri analizinin kullanılması literatüre katkı sağlayacaktır. Zira tablo 1 incelenecek olunursa araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların büyük bir çoğunluğu nedensellik, eşbütünleşme, FMOLS/DOLS ve ARDL tahmin yöntemlerine dayalıdır.

Metodoloji ve Veri

Bu bölümde araştırmada uygulanan yöntem ve bu amaç doğrultusunda kullanılan değişkenlere ait verilerden bahsedilmiştir.

Metodoloji

Bu araştırmada gelişmiş ve gelişmekte olan 81 ülkenin 1992-2013 arası dönem enerji tüketimleri, karbon emisyonları ve iktisadi büyümeleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yani

araştırma kapsamındaki ülkelerde elektrik üretiminde kullanılan birincil enerji kaynaklarının (petrol, kömür ve doğal gaz) ve bunlar sonucu çevreye salınan karbon emisyonlarının iktisadi büyüme üzerinde ne ölçüde bir etkisinin olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, uygun değişken ve modellerin kullanılabilmesi amacıyla literatür incelenmiş ve kullanılan değişkenler ile modeller görülmeye çalışılmıştır. Tablo 1’de söz konusu değişken ve modeller verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmalarda Kullanılan Değişken ve Modeller

Araştırmacı	Kullanılan Değişkenler	Model
Karagöl vd. (2007)	Elektrik Tüketimi, GSYH.	ARDL Sınır Testi
Kar ve Kımk (2008)	T.Elektrik Tüketimi, Sanayi Elektrik Tüketimi, Kişi Başına Mesken Elektrik Tüketimi, Reel GSYH, Kişi Başına GSYH.	Johansen EB, VECM
Mallick (2009)	GSYH, Petrol T., Kömür T., Doğal Gaz T., Toplam Enerji Tüketimi	Granger Nedensellik, VAR
Hannesson (2009)	Enerji Tüketimi Büyüme Oranı, Reel GSYH, Kişi Başı GSYH, Petrol fiyatı	Panel Regresyon
Wang vd.(2011)	Enerji tüketimi, CO2 emisyonu, Kişi Başı GSYH	Panel EB, Panel Granger Nedensellik
Korkmaz ve Develi (2012)	Elektrik Tüketimi, GSYH.	Johansen EB, Granger Nedensellik
Shahateet (2012)	Elektrik Tüketimi, GSYH.	Panel Veri Analizi (ARDL)
Hussein vd. (2012)	Kişi Başına CO2 Emisyonu, Kişi Başına Enerji Tüketimi, Kişi Başına GSYH,	Johansen EB, Granger Nedensellik, VECM
Farhani ve Rejeb (2012)	Enerji Tüketimi, GSYH, CO2	Panel Veri Analizi, FMOLS, DOLS
Ahmed vd. (2013)	Enerji Tüketimi, Kişi Başına Elektrik Tüketimi, Kişi Başına GSYH	Johansen EB, Granger Nedensellik
Dritsaki ve Dritsaki (2014)	Enerji Tüketimi, CO2 Emisyonu, GSYH	FMOLS, DOLS
Uçan vd. (2014)	Yenilenebilir/yenilenemeyen enerji tüketimi, Kişi Başı GSYH, sera gazı salınımı, reel sabit sermaye stoku, Araştırma ve geliştirme göstergeleri	Panel EB, FMOLS, Nedensellik
Vidyarthi (2015)	Reel GSYH, Enerji Tüketimi, Reel Sermaye Stoku, İşgücü	Pedroni Panel EB
Raheem ve Yusuf (2015)	GSYH, İşgücü, Reel Sermaye Stoku, İhracat, Kişi Başı Enerji Tüketimi	Doğrusal ve Doğrusal olmayan Modeller
Arora ve Shi (2016)	GSYH, T. Enerji, Kömür Enerjisi, Petrol Enerjisi, Gaz Enerjisi	Granger Nedensellik, Monte Carlo Simülasyon
Savaş ve Durğun (2016)	Elektrik Tüketimi, GSYH.	EKK, Johansen EB
Özşahin vd. (2016)	Elektrik Tüketimi, GSYH.	Panel Veri Analizi (ARDL)
Carmona vd. (2017)	Enerji Tüketimi, GSYH	Granger Nedensellik

Bu araştırmada değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin etmede kullanılacak en uygun yöntemin panel veri analizi olduğuna karar kılınmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki en temel neden araştırma kapsamında açıklayıcı değişkenler üzerindeki etkisinin yönüyle birlikte miktarını da açık bir şekilde görebilmektir. Panel veri analizi ise bu amaca ulaşılmasında önemli bir tahmin yöntemidir. Panel veri, seçilen zaman aralığında (t) teker teker birimlerden toplanan veriler olup, bu birimler birey, firma yada ülke olabilir (Metin, 2013:3). Hsiao (2003) panel verinin

başat yararlarını şöyle sıralamaktadır; Panel veri açıklayıcı değişkenler arasındaki eş doğrusallığı düşürüp, serbestlik derecesini artırarak araştırmacıya birçok veri noktası vermektedir. Bundan dolayı ekonometrik tahminlerin verimliliği artar. En önemlisi ise uzunlamasına veriler yatay kesit veya zaman serisi olarak alınamayan bir dizi ekonomik problemin analiz edilmesi konusunda araştırmacıya olanak tanır. Panel veri analizleri sayesinde yatay kesit ve zaman serisi analizleri ile mümkün olmayan modeller tahmin edilebilmektedir. Zira panel veri modelleri hem yatay kesit verilerini hem de zaman verilerini analize dahil ettiği için diğer tahmin yöntemlerine kıyasla daha karmaşık ve detaylı tahminler yapılmasına olanak tanımaktadır.

Bu araştırmada kullanılacak değişkenlere geçilmeden önce kurulacak modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığını tespit etmek amacıyla değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisi incelenmiştir.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	LN(GSYH)	LN(ET)	LN(İSG)	LN(GSSOO)	KE
LN(GSYH)	1.0000				
LN(ET)	0.5135	1.0000			
LN(İSG)	-0.0953	0.0509	1.0000		
LN(GSSOO)	0.1956	0.2981	-0.0207	1.0000	
KE	0.2144	0.1682	0.4884	0.0412	1.0000

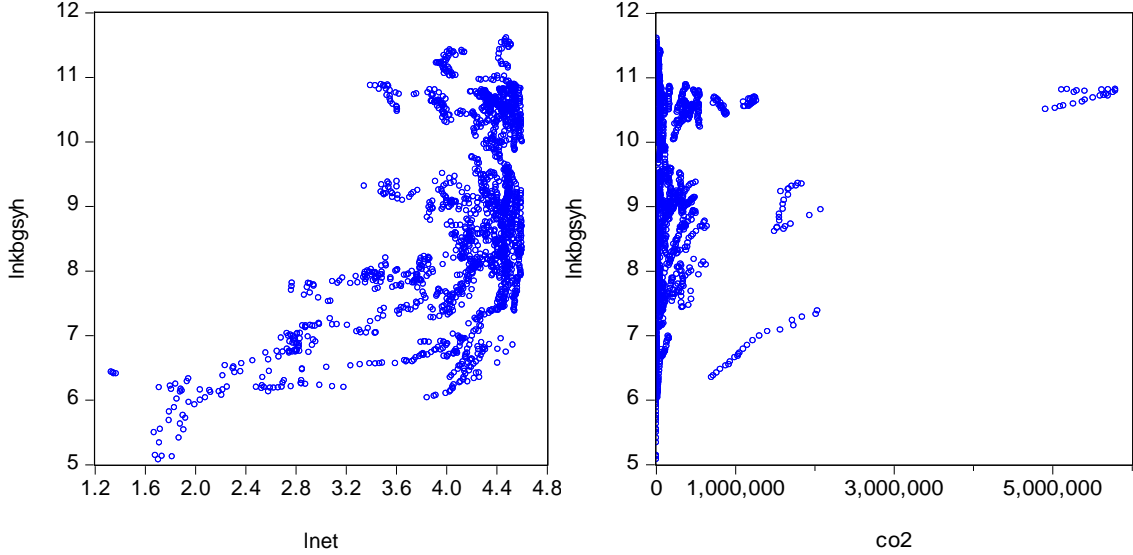
Tablo 2’de araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon Matrisi incelenecek olunursa değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerinin çok düşük olduğu (0.80’nin altında) göze çarpmaktadır. Yine benzer şekilde değişkenler arasında çoklu bağlantı hatasının olup olmadığını veren varyans artış faktörü (VIF) tablo 3’te verilmiştir. VIF tablosundaki veriler incelendiğinde çok doğrusallık sorununun olmadığı görülmektedir.

Tablo 3. Bağımlı Değişkenlere İlişkin VIF Testi

Değişken Adı	VIF İstatistiği	1/VIF
LN(ET)	1.13	0.886281
LN(İSG)	1.32	0.759422
LN(GSSOO)	1.10	0.909745
KE	1.35	0.740834
Ortalama VIF İstatistiği	1.22	

Sonuç olarak korelasyon matrisi ve VIF istatistik değerleri incelendikten sonra araştırmanın aynı zamanda hipotezini de veren model temel olarak aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$LN(GSYH_{it}) = \beta_0 + \beta_1 LN(ET_{it}) + \beta_2 LN(ISG_{it}) + \beta_3 LN(GSSOO_{it}) + \beta_4 KE_{it} + \mu_{it}$$

Şekil-4. Değişkenler Arasındaki Dağılımı Gösteren Scatter Diyagramı

Veri

Araştırma kapsamında seçilen 81 ülkeye ait değişkenlere ilişkin veriler dünya bankasından alınmıştır. Söz konusu ülkelere ait gayri safi yurtiçi hasıla olarak ABD doları cinsinden kişi başına reel GSYH (GSYH) alınmıştır. Reel sabit sermaye stokunun (GSSOO) ise GSYH'e oranı alınmıştır. Karbon emisyonu (KE) kişi başına ABD doları cinsinden reel kg, enerji tüketimi olarak ise toplam enerji tüketimi içerisinde birincil enerji kaynaklarının tüketim oranı (ET) ve toplam işgücü (ISG) alınmıştır.

Analiz ve Bulgular

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişki daha öncede ifade edildiği üzere panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada kullanılan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Hata	Min	Max
LN (GSYH)	1782	8.827595	1.431257	5.07718	11.60825
LN(ET)	1782	4.125635	.5672954	1.329957	4.601917
LN(ISG)	1782	15.74656	1.465292	12.02964	20.00558

LN(GSSOO)	1782	-1.592019	.2678145	-2.698499	-.6948536
KE	1782	229048.7	650835.8	575.719	5795162

Araştırma kapsamında uygun modeli bulmak ve değişkenler arasındaki ilişkiyi daha sağlıklı ölçebilmek amacıyla çeşitli testler yapılmıştır. Bunlar arasında ilk olarak tahmin edilecek modellerin sahte regresyon içerme riskini ortadan kaldırmak için yapılan birim kök testleridir. Yani araştırma kapsamında değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olup olmadığını ortaya koyan panel birim kök testleri yapılmıştır. Bu doğrultuda birinci nesil birim kök testleri arasında çok sık kullanılan Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran ve Shin W-istatistiği, ADF-Fisher ile PP-Fisher panel birim kök testleri sabitli ve trendli şekilde uygulanmıştır. Söz konusu testler, panel veri analizlerinde durağanlığın test edilmesi amacıyla en yaygın kullanılan testlerdendir. Birinci nesil panel birim kök testleri sonucunda değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök içermedikleri yani durağan oldukları bulunmuştur. Uygulanan panel birim kök testlerinin bulguları tablo 5'te verilmiştir. Tablo incelendiğinde bütün değişkenlerin düzey değerlerinde durağan oldukları görülmektedir.

Tablo 5. Birinci Nesil Panel Birim Kök Testine İlişkin Bulgular (Sabitli & Trendli)

Test Adı	LN (GSYH)	LN(ET)	LN (ISG)	LN(GSSOO)	KE
Düzyer Değeri (I[0])					
LLCT	0.60814	-3.34597	-3.43280	-2.48408	-1.56085
	0.7285	0.0004***	0.0003***	0.0065***	0.0593*
Im, Pesaran and Shin	1.88102	-2.68406	-0.83588	-4.39157	0.74406
	0.9700	0.0036***	0.2016	0.0000***	0.7716
ADF-Fisher Chi2	192.936	256.523	205.727	258.015	195.473
	0.0488**	0.0000***	0.0114**	0.0000***	0.0374**
PP-Fisher Chi2	413.544	254.025	190.421	192.874	279.145
	0.0000***	0.0000***	0.0628*	0.0491**	0.0000***
Birincil Fark Değeri (I[1])					
LLCT	-21.7796	-24.3454	-13.8725	-19.9069	-22.6003
	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
Im, Pesaran and Shin	-18.0098	-26.3028	-12.8725	-20.8876	-25.0185
	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
ADF-Fisher Chi2	618.159	849.059	465.409	668.216	818.341
	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
PP-Fisher Chi2	759.189	1668.07	571.055	872.983	1596.88
	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***

*** p<0.01, ** p<0.05, *p<0.10. Schwarz bilgi kriteri belirlenmiş olup, LLC testinde Barlett kernel metodu kullanılmıştır. Bandwith genişliği ise Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

Tablo 5'teki panel birim kök bulguları incelendiğinde, bütün değişkenler söz konusu dört testin en az ikisinde düzey değerlerinde durağan olduğu görünmektedir. Ancak birincil nesil panel birim kök testleri yatay kesit birimleri arasındaki korelasyon etkisini yok saymaktadır. Başka bir ifadeyle herhangi bir birimi etkileyen şokların diğer birimleri de aynı ölçüde etkilediğini varsaymaktadır. Gerçekte ise gerçekleşen bir şokun her bir birimdeki etkisinin farklı olması beklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada paneli oluşturan yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkisi olup olmadığı Pesaran CD, Friedman ve Frees testleri ile saptanmaya çalışılmıştır. Test bulgularına göre birimler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Bu

doğrultuda serilere, yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkisini de hesaba katan ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 6. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Test	Bulgu	Sonuç
Pesaran CD Testi	38.504 ^a	Yatay kesit bağımlılığı var.
Friedman Testi	262.756 ^a	Yatay kesit bağımlılığı var.
Frees Testi	28.691 ^a	Yatay kesit bağımlılığı var.

a; %1 güven aralığını temsil etmektedir.

Tablo 7’de ikinci nesil panel birim kök testlerine ilişkin bulgular verilmiştir. Tablo incelendiğinde tüm değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök içerdikleri, fakat birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür.

Tablo 7. İkinci Nesi Panel Birim Kök Testine İlişkin Bulgular (Sabitli & Trendli)

Test Adı	LN (GSYH)	LN(ET)	LN (ISG)	LN(GSSOO)	KE
Düzyer Değeri (I[0])					
CIPS Testi	-1.778 ⁺	-2.584 ⁺	-1.642 ⁺	-2.294 ⁺	-2.209 ⁺
PESCADF Testi	-1.880 ⁺	-2.305 ⁺	-1.956 ⁺	-2.445 ⁺	-1.930 ⁺
Birincil Fark Değeri (I[1])					
CIPS Testi	-3.415 ^a	-4.665 ^a	-3.409 ^a	-4.222 ^a	-4.686 ^a
PESCADF Testi	-2.661 ^a	-3.482 ^a	-2.984 ^a	-3.434 ^a	-3.440 ^a

+ Düzey değerinde birim kök içeriyor.

a p<0.01 b p<0.05 c p<0.10

Bu araştırmanın ikinci aşamasında kullanılacak panel modelinin tek yönlü mü yoksa çift yönlü mü olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda LR ve F testleri yapılmıştır. Söz konusu testlerden ilki olan LR testi bulgularına göre model iki yönlüdür. Ancak kontrol amaçlı olarak birim ve zaman boyutu için ayrı ayrı yapılan F testleri bulgularına göre model tek yönlü olup birim etkisi geçerlidir. Bu bağlamda söz konusu etkinin sabit etkiler mi rassal etkiler mi olduğuna karar verebilmek amacıyla Hausman Spifikasyon (1978) testi uygulanmıştır. Hausman testinin temel varsayımı sabit etkilerin geçerli olmadığı şeklindedir. Tablo 8’de verilen Hausman test bulgularına göre bu araştırma için seçilecek en uygun model sabit etkiler modelidir (p<0.05).

Tablo 8. F, LR ve Hausman Testleri

LR Testi Bulguları	Birim Etkiler		Zaman Etkiler		Hausman Testi Bulguları		
Chi2(2)	8136.11	F(80,1697)	167.26	F(21,1756)	1.04	Chi2(2)	2529.39

Prob	0.0000***	Prob	0.0000***	Prob	0.4064	Prob	0.0000***
------	-----------	------	-----------	------	--------	------	-----------

*** p<0.01

Araştırmada kullanılacak modelde sapmaların olup olmadığını görebilmek amacıyla otokorelasyon ve heteroskedasite testleri de uygulanmıştır. İlk olarak hata terimlerinin birbirinden etkilenmesi sonucunda ortaya çıkan otokorelasyon sorununun araştırmada kullanılan model içinde geçerli olup olmadığını test etmek amacıyla dengesiz panel veri modellerinde de yaygın olarak kullanılan Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) değiştirilmiş Durbin Watson ve Baltagi-Wu (1999) tarafından önerilen yerel en iyi değişmez (LBI) testi kullanılmıştır. Test bulgularına göre değerler kabul edilebilir değer olan 2'nin altında olduğu için modelde otokorelasyon sorunu bulunmaktadır. İkinci olarak hata teriminin varyansının sabit olup olmadığını test etmek amacıyla değiştirilmiş wald testi yapılmıştır. Test bulgularına göre modelde heteroskedasite sorunu bulunmaktadır. Son olarak model birimler arası korelasyon sorununun olup olmadığını tespit etmek amacıyla tablo 6'da verilen Pesaran CD, Friedman ve Frees testleri değerlendirilmiştir. Test bulgularına göre modelde birim korelasyon sorunu vardır. Bu bağlamda model için en uygun dirençli modelin otokorelasyon, heteroskedasite ve birimler arası korelasyona karşı dirençli Driscoll ve Kraay (1998) standart hatalarla sabit etkiler dirençli model olduğu tespit edilmiştir. Model bulguları aşağıdaki tablo 9'da verilmiştir. Model bulgularına göre LN(ET)'nin LN(GSYH) üzerindeki etkisi negatif yönlü ve % 1 hata payına göre anlamlıdır. Bu bulgu benzer literatürel araştırmaların sonuçlarına paraleldir. Şöyle ki, enerji tüketiminin büyük bir bölümünü elektrik enerjisi tüketimini içermektedir. Dolayısıyla son 30 yılda küresel çapta görülen ekonomik kalkınmaya bağlı olarak Karagöl vd. (2007)'de ifade ettiği gibi kişi başına enerji tüketimi artmıştır. Bu durum enerji maliyetlerinin azalmasına yol açmıştır. Bir diğer bağımsız değişken olan KE'nin LN(GSYH) üzerindeki etkisi ise %1 hata payına göre anlamlı ve pozitif yönlüdür. Analiz sonuçlarından hareketle araştırma ülkelerinde karbon emisyonunun artmasının iktisadi büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir. Kontrol değişkenleri olan LN(ISG) ve LN(GSOO)'nun LN(GSYH) üzerindeki etkisi %1 hata payına göre anlamlı ve pozitif yönlüdür.

Tablo 9. Dirençli Birim Etkili Sabit Etkili Model Bulguları

LN(GSYH) bağımlı değişkendir.	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistik Değeri	Prob.
-------------------------------	-----------	-----------	---------------------	-------

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER				
LN(ET)	-.1156597	.0410975	-2.81	0.010 ^a
KE	3.32e-07	6.00e-08	5.54	0.000 ^a
KONTROL DEĞİŞKENLERİ				
LN(İSG)	.7296356	.0185101	39.42	0.000 ^a
LN(GSSOO)	.2973168	.041721	7.13	0.000 ^a
SABİT (C)	-1.787273	.3280691	-5.45	0.000 ^a
F(4,21)	1140.12 ^a			
D.Wald Testi	1.6e+05 [0.0000]	Baltagi-Wu LBI	.28521145	Durbin-Watson .09548394

a ; % 1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Sonuç

İktisat bilimi Neo-klasiklerden beridir kıt kaynakların nasıl dağılması ve kullanılması gerektiği üzerine çözüm getirmeye çalışmaktadır. Özellikle bugünün gelişmiş dünyasında ekonomik kalkınmanın olmazsa olmazları arasında gösterilen enerji kaynaklarının tüketilmesi çok önemli bir mesele olmuş durumdadır. Çünkü enerji kaynaklarının dünya genelinde orantısız bir şekilde dağılmaması ve bu kaynakların yetersiz olduğu ülkelere enerji kaynaklarına olan bağımlılık, bu konuyu gün geçtikçe daha ciddi bir problem haline dönüştürmüştür. Bu problemin temel boyutlarından birisi de hiç şüphesiz enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin boyutunun ne olduğudur. Yine söz konusu problemin başka bir boyutu ise enerji tüketimi sonucunda çevreye salınan karbon gazlarının olumsuz etkilerinin büyüme üzerindeki maliyetini ölçebilmektir.

Bu araştırmada enerji tüketimi ve karbon emisyonunun iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin yönü ve boyutu ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır. Buna göre enerji tüketiminin artması tüketim maliyetlerini azaltarak iktisadi büyümeyi olumlu etkilemiştir. Şöyleki, araştırma ülkelerinin son 30 yılda kaydettiği gelişme bu ülkelerdeki kişi başına düşen enerji tüketiminde önemli bir artışa sebep olarak tüketim maliyetlerinin azalmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler gibi tasarruf ve döviz sıkıntısı çeken ülkelere petrol ve doğal gazın önemli ithal girdisi olduğu göz önünde bulundurulursa, bu kaynakların kullanımından sağlanan verimlilik artışı iktisadi büyümeyi önemli derecede olumlu etkilemektedir. Bu bağlamda araştırma ülkelerinde enerji tüketimi konusunda verimliliği artırıcı yöntem ve usullerin geliştirilmesi bu ülkelerdeki iktisadi büyüme politikalarının etkili sonuçlar vermesine ve dolayısıyla borçlanma maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlayabilir.

Bir diğer açıklayıcı değişken olan karbon emisyonlarının ise iktisadi büyüme üzerindeki etkisi son derece güçlü ve pozitif yönlüdür. Buna göre araştırma araştırma ülkelerinde ekonomik kalkınmaya bağlı olarak sanayide birincil enerji kaynaklarının kullanımının artması karbon emisyonlarını ve dolayısıyla da iktisadi büyümeyi arttırmıştır. Ancak son yıllarda karbon

emisyonlarının çevreye salınımı sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkilerin boyutu artmıştır. Bu gazların toplam sera gazları içerisinde çok ciddi bir orana sahip olması ve dolayısıyla küresel ısınmayı artırması dünya ülkelerini bu gazların salınımı kısıtlayacak tedbirler almaya yöneltmiştir. Karbon emisyonlarının azaltılması birincil enerji kaynaklarının başta sanayi olmak üzere birçok alanda kullanımının kısıtlanmasını ve bu konuda ek maliyetlere katlanılmasını gerektirmektedir. Sonuç olarak araştırma ülkelerinin birincil enerji kaynaklarına alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi gerekmektedir. Araştırmanın bulgularından da yola çıkılarak orta vadede bu durumun ülkelerin iktisadi büyümelerini olumsuz etkileyebileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Ahmed, W., Zaman, K., TaJ, S. T., Rustam, R., Waseem, M. ve Shabir, M. (2013), "Economic Growth and Energy Consumption Nexus in Pakistan", *South Asian Journal of Global Business Research*, 2(2), s.251-275.
- Arora, V. ve Shi, S. (2016), "Energy Consumption and Economic Growth in the United States", *Applied Economics*, 48(39), s.3763-3773.
- Carmona, M., Congregado, E., Fera, J. ve Iglesias, J. (2017), "The Energy-Growth Nexus Reconsidered: Persistence and causality", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 71, s.342-347.
- Dritsaki, C. ve Dritsaki, M. (2014), "Causal Relationship between Energy Consumption, Economic Growth and CO2 Emissions: A Dynamic Panel Data Approach", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(2), s.125-136.
- Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> (16.05.2017)
- Enerdata, <https://yearbook.enerdata.net/> (16.05.2017)
- Farhani, S. ve Ben Rejeb, J. (2012), "Energy Consumption, Economic Growth and CO2 Emissions: Evidence from Panel Data for MENA Region", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2(2), s.71-81.
- Gapminder, <https://www.gapminder.org/> (16.05.2017)
- Hannesson, R. (2009), "Energy and GDP growth", *International Journal of Energy Sector, Management*, 3(2), 157-170.
- Hsiao, C. (2003), *Analysis of Panel Data*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge.

- Hussain, M., Javaid, M. I. ve Drake, P. R. (2012) "An Econometric Study of Carbon Dioxide (CO₂) Emissions, Energy Consumption, and Economic Growth of Pakistan", *International Journal of Energy Sector Management*, 6(4), s.518-533.
- Kar, M. ve Kınık, E. (2008), "Türkiye’de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X(II), s.333-353.
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007), "Türkiye’de İktisadi Büyüme İle Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), s.72-80
- Korkmaz, Ö. ve Develi, A. (2012), "Türkiye’de Birincil Enerji Kullanımı, Üretimi ve Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) Arasındaki İlişki", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), s.1-25.
- Kraft, J. ve Kraft, A. (1978), "On the Relationship between Energy and GNP", *Journal of Energy Development*, 3(2), s.401-403.
- Mallick, H. (2009), "Examining the Linkage between Energy Consumption and Economic Growth in India", *The Journal of Developing Areas*, 43(1), s.249-280.
- Metin, N. (2013), *Avrupa Ülkelerinde ekonomik Özgürlüğün Panel Veri Modelleri ile Analizi*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Özşahin, Ş., Mucuk, M. ve Gerçekler, M. (2016), "Yenilenebilir Enerji ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Panel ARDL Analizi", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), s.111-130.
- Öztürk, I. (2010), "A literature survey on Energy–Growth Nexus", *Energy Policy*, 38(1), s.340-349.
- Raheem, I. D. ve Yusuf, A. H. (2015), "Energy Consumption-Economic Growth Nexus: Evidence from Linear and Nonlinear Models in Selected African Countries", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(2), s.558-564.
- Savaş, B. ve Durğun, B. (2016), "Elektrik Tüketimi İle İktisadi Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), s.213-244.
- Shahateet, M. I. (2014), "Modeling Economic Growth and Energy Consumption in Arab Countries: Cointegration and Causality Analysis", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(3), s.349-359.
- Uçan, O., Arıcıoğlu, E. ve Yücel, F. (2014), "Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Evidence from Developed Countries in Europe", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(3), 2014, s.411-419

- Vidyarthi, H. (2015) "Energy Consumption and Growth in South Asia: Evidence from A Panel Error Correction Model", *International Journal of Energy Sector Management*, 9(3), s.295-310.
- Wang, S.S., Zhou, D.Q., Zhou, P. ve Wang, Q. (2011), "CO2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis", *Energy Policy*, 39, s.4870–4875.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Dergimize gönderilecek çalışmalarda yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum ve E-posta bilgileri, ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenerek **9 punto** ile yazılmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Sisteme ilk yüklenen çalışmalarda yazar kimlik bilgileri kesinlikle **olmamalıdır**. Yazar kimlik bilgilerini içeren son şekil sizden mail ile istenecektir. Hakem değerlendirmesi aşamasında yazarların çalışmalarına yazar bilgilerini eklemeleri durumunda devam eden hakem değerlendirme süreçleri sonlandırılıp yeniden hakem ataması yapılır ve süreç yinelenir.

4. Ana başlık altında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZ" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özetin tam karşılığı olmalı "ABSTRACT" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özetin altında Türkçe özet yer almalıdır. Özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır. Diğer alanlarda yazılan çalışmalar için Jel kodu zorunlu değildir.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır **atlanmamalıdır**.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 30 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ**, **SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ... gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "**KAYNAKÇA**" başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	... (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	Aaker, David A. (1991), <i>Managing Brand Equity</i> , New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	... (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	Nunnally, Jum C. - Ira H. Bernstein (1994), <i>Psychometric Theory</i> , Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	Friedman, Daniel - Dan Driedman - Alessandra Cassar (2004), <i>Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics</i> , United Kingdom: Routledge.
KİTAP İÇİNDE BÖLÜM	
Metin	(Yıldız ve Kurtuldu, 2013: 435)
Kaynakça	Yıldız, Salih; Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2013), "Factors Affecting Electronic Service Brand Equity", in <i>Transcultural Marketing for Incremental and Radical Innovation</i> , B. Christiansen, S.Yıldız ve E.Yıldız (Edt.), (434-492), USA; IGI Global.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	... (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	Marion, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", <i>International Tax and Public Finance</i> , 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	... (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	Craig, C. Samuel - Susan P. Douglas (2000), "Building Global Brands in The 21 st Century", <i>Japan and The World Economy</i> , 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	Cengiz, Ekrem - Hasan Ayyıldız - Fazıl Kırkbir (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 24, ss.128-147.
ÇEVİRİ KİTAPLARDA	
Metin	... (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	Perry, Alycia - David Wisnom (2004), <i>Markanın DNA'sı</i> , Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.

DERLEMELERDE

Metin	... (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	Methibay, Yaşar (2003), “Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu (Ed.), <i>Maliye Seçme Yazıları</i> , Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

BİLDİRİLERDE

Metin	... (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	Pınar, Abuzer (2005), “Türkiye’de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi”, <i>20. Türkiye Maliye Sempozyumu</i> , 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.

TEZ ve RAPORLARDA

Metin	... (Yıldız, 2007: 61). ... (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	Yıldız, Salih (2007), <i>Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği</i> , Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. Ramalho, Palma (2013), <i>Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis</i> , International Labour Office Working Paper No. 54, November, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARINDA

Metin	.....(Acemoglu ve Johnson, 2006: 16) .....(www.rekabet.gov.tr, 2007). .....(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	Acemoğlu, Daron - Simon Johnson; (2006), <i>Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth</i> , http://www.nber.org/papers/w12269 , (06.06.2006). Rekabet Kurumu, “Giriş Regülasyonları”, http://www.rekabet.gov.tr , (12.02.2005). Hazine Müsteşarlığı (2006), <i>Kamu Borç Yönetimi Raporu</i> , http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf , (06.06.2006).

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından KESİNLİKLE değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
GÜMÜŞHANE UNIVERSITY ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 9, Sayı: 23, Yıl: 2018
ISSN: 1309-7423